

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

**İBNÜ'L-FÂRİZ'İN HAMRİYYE KASİDESİNİN ARAPÇA, FARŞA
VE TÜRKÇE ŞERHLERİ**

Muhammet İNCE

Doktora Tezi

Ankara, 2018

İBNÜ'L-FÂRİZ'İN HAMRİYYE KASİDESİNİN ARAPÇA, FARŞA VE TÜRKE
ŞERHLERİ

Muhammet İNCE

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2018

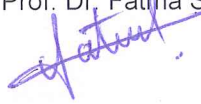
KABUL VE ONAY

Muhammet İNCE tarafından hazırlanan "İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri" başlıklı bu çalışma, 21.12.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

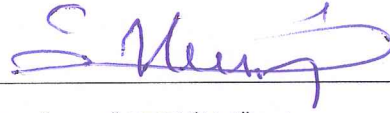
Prof. Dr. Abdulkadir GÜRER (Başkan)

Prof. Dr. Fatma S. KUTLAR OĞUZ (Üye)

Doç. Dr. Derya ADALAR SUBAŞI (Üye)

Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN (Üye)

Prof. Dr. Osman HORATA (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM
Enstitü Müdürü

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin 3 (üç) yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

22.01.2018

Muhammet İNCE

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

o Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenkle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statusünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

o Tezimin/Raporumuntarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

o Tezimin/Raporumun 22/01/2021 tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

o Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

22 /01/2018

(İmza)

Muhammet İNCE

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının Prof. Dr., Osman HORATA danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

(İmza)

Arş. Gör. Muhammet İNCE

ÖZET

İNCE, Muhammet. *İbnü'l-Fâriz'in Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri*, Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Cahiliye dönemi Arap şiirinde, içkiye dair hâl ve sıfatların şiirde yer almasıyla başlayan süreç, İslamiyet'ten sonra yoğun bir şekilde devam ederek "Hamriyye" türünün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İlk başlarda gerçek ve maddi anlamıyla şiirde yer alan içkiye, sonraki dönemlerde mutasavvıflarca mistik anlamlar yüklenmiştir. Bu manada yazılmış önemli şiirlerden biri de İbnü'l-Fâriz'in (ö. 632/1235) "Mîmiyye/Hamriyye" kasidesidir. Bu şiir farklı dil ve kültüre ait milletler tarafından çok ilgi görmüş; üzerine yazılan Arapça, Farsça ve Türkçe şerhlerle en çok şerh edilen kasidelerden biri olmuştur. *İbnü'l-Fâriz'in Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri* adlı bu çalışmada, XIV. yüzyıldan günümüze kadar "Hamriyye" kasidesi üzerine yazılmış yirmiye yakın Arapça Farsça ve Türkçe şerh incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma, bir giriş ile beş bölümden oluşmaktadır. Girişte, zamanla bir tür hâline gelen içki temalı şiirlerin tarihsel süreç içerisindeki seyri genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışıldıktan sonra birinci bölümde, kaynaklardaki bilgilerden hareketle, İbnü'l-Fâriz'in hayatı, eserleri ve sanatı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Hamriyye kasidesinin tespit edilen Arapça ve Farsça şerhleri üzerine durulmuştur. Yedisi Arapça üçü Farsça olan bu şerhlerin önce yazarları hakkında kısaca bilgi verildikten sonra şerhler incelenmiştir. Üçüncü bölüm ise bugüne kadar yazılmış sekiz Türkçe şerhe ayrılmıştır. Önceki bölümde olduğu gibi şârihlerin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgiler verildikten sonra şerhleri incelenip değerlendirilmiştir. İnceleme sırasında şerhler arasındaki benzerlikler, şerhlerin dil, üslup ve muhtevasını belirleyen etkenler ile şârihlerin sahip olduğu düşünce ve anlayışın bundaki rolü irdelenmiştir. Dördüncü bölümde kelime ve kavramların, şerhlerdeki açıklamalardan hareketle, mukayeseli sözlüğü hazırlanmıştır. Beşinci bölümde ise metinlerin çeviriyazısı ortaya konulmak suretiyle çalışma sonlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler

İslami Edebiyat, İbnü'l-Fârız Divanı, Hamriyye Kasidesi, Tasavvuf, Şerh ve Tercüme.

ABSTRACT

İNCE, Muhammet. *Arabic, Persian and Turkish Annotations of İbnü'l-Fârız's Ode Hamriyye*, Ph. D. dissertation, Ankara, 2018.

In the poetry of Pre-Islamic age of ignorance, the process that includes the involvement of the states and adjectives of liquor in the poetry continued intensely and caused the emergence of a poetry genre called ‘‘Hamriyye’’. In the later periods, mystics gave mystical connotations to liquor which in the early period was included in poetry with its real and material meaning. One of the important poems in this respect is İbnü'l-Fârız’s (632-1235) ode ‘‘Mîmiyye/Hamriyye’’. It has attracted attention of nations with various languages and cultures, and became one of the most annotated poems in Arabic, Persian and Turkish. In this study entitled *Arabic, Persian and Turkish Annotations of İbn al-Farid’s Ode Hamriyye*, about twenty Arabic, Persian and Turkish annotations of the ode since 14th century are examined.

The study is made up of an introduction and five chapters. In the introduction, the general progress of poetry with liquor theme is outlined and then in the first chapter, with the help of our resources, information about the life, works and art of İbn al-Farid is given. In the second chapter, the annotations of Hamriyye ode in Arabic and Persian are analysed. Seven of these are in Arabic and three in Persian. First, information about the authors of these annotations are given then the annotations are examined. The third chapter is allocated to the annotations in Turkish. The same pattern is followed for these annotations. In the analysis, the factors that affect the similarities; linguistics and stylistic contents among the annotations and the general manner in these annotations and their effects are studied. In the fourth chapter, comparative dictionary for the words and concepts in the annotations are prepared. In chapter five, the results are given with the translations of the texts.

Key Words

Islamic Literature, Divan of İbn al-Farid, Hamriyye Ode, Mysticism, Annotation and Translation

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	vi
BİLDİRİM.....	vii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	viii
ETİK BEYAN.....	ix
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR	xiii
ÖNSÖZ	xiv
GİRİŞ: HAMRİYYE TÜRÜNÜN TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ.....	1
1. BÖLÜM: İBNÜ'L-FÂRİZ'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ	4
1.1. HAYATI.....	4
1.1.1. Ölümü.....	7
1.1.2. Kişiliği.....	7
1.2. ESERLERİ	9
1.2.1. <i>Dîvânı</i>	9
1.3. SANATI.....	13
2. BÖLÜM: HAMRİYYE KASİDESİNİN ARAPÇA VE FARŞÇA ŞERHLERİ	16
2.1. ARAPÇA ŞERHLER	17
2.1.1. <i>Dâvûdu'l-Kayserî</i> (ö. 751/1350).....	17
2.1.1.1. Şerhu'l-kasîdeti'l-Mîmiyye	18
2.1.1.1.1. Giriş Kısmı	18
2.1.1.1.2. Şerh Kısmı	21
2.1.2. <i>İbnü'l-Kemâl</i> (ö. 940/1534).....	24
2.1.2.1. Şerhu'l-kasîdeti'l-Hamriyye.....	25
2.1.2.1.1. Giriş Kısmı	28
2.1.2.1.2. Şerh Kısmı	28
2.1.3. <i>Sibtu'l-Marsafî</i> (ö.965-66/1558-59).....	31
2.1.3.1. ez-Zeccâcetü'l-billûriyye fi-şerhi'l-kasîdeti'l-Hamriyye	32
2.1.3.1.1. Giriş Kısmı	32

2.1.3.1.2.	Şerh Kısmı	32
2.1.4.	<i>Bedreddîn el-Bûrînî</i> (ö. 1024/1615)	36
2.1.4.1.	Bahru'l-fâ'iz fi-şerhi dîvânî İbni'l-Fâriz	36
2.1.4.1.1.	Giriş Kısmı	36
2.1.4.1.2.	Şerh Kısmı	37
2.1.5.	<i>Abdulganî en-Nâblusî</i> (ö. 1143/1731)	38
2.1.5.1.	Keşfü's-sırrî'l-gâmız fi-şerhi dîvânî İbni'l-Fâriz	39
2.1.5.1.1.	Giriş Kısmı	40
2.1.5.1.2.	Şerh Kısmı	41
2.1.6.	<i>İbn Acîbe</i> (ö.1224/1809)	41
2.1.6.1.	Şerhü Hamriyyeti İbni'l-Fâriz	43
2.1.6.1.1.	Giriş Kısmı	43
2.1.6.1.2.	Şerh Kısmı	44
2.1.7.	<i>Emîn el-Hûrî</i> (1338/1919)	47
2.1.7.1.	Cilâ'ü'l-gâmız fi-şerhi dîvânî'l-Fâriz	48
2.1.7.1.1.	Giriş Kısmı	48
2.1.7.1.2.	Şerh Kısmı	48
2.2.	FARŞÇA ŞERHLER	49
2.2.1.	<i>Muhammed Hemedânî</i> (ö. 786/1385)	50
2.2.1.1.	Meşâribü'l-ezvâk	51
2.2.1.1.1.	Giriş Kısmı	51
2.2.1.1.2.	Şerh Kısmı	56
2.2.2.	<i>Abdurrahman Câmî</i> (ö. 898/1492)	57
2.2.2.1.	Levâmi-i şerh-i kasîde-i hamriyye	58
2.2.2.1.1.	Giriş Kısmı	59
2.2.2.1.2.	Şerh Kısmı	68
2.2.3.	<i>İdrîs-i Bitlisî</i> (ö. 926/1520)	71
2.2.3.1.	Şerh-i kasîde-i Hamriyye	72
2.2.3.1.1.	Giriş Kısmı	72
2.2.3.1.2.	Şerh Kısmı	74
3.	BÖLÜM: HAMRİYYE KASİDESİNİN TÜRKÇE ŞERHLERİ	75
3.1.	ABDÜSSELÂM B. NU'MÂN B. HALÎL (ö.1000/ 1591-1592 ?)	75
3.1.1.	<i>Hayatı</i>	75
3.1.2.	<i>Eserleri</i>	76
3.1.2.1.	Şerhu'l-Kasidetî'l-Hamriyye	77
3.1.2.1.1.	Giriş Kısmı	77
3.1.2.1.2.	Şerh Kısmı	78
3.2.	İSMÂİL ANKARAVÎ (ö. 1041/1631)	80

3.2.1.	<i>Hayatı</i>	80
3.2.2.	<i>Eserleri</i>	81
3.2.2.1.	Şerh-i Kaside-i Hamriyye	81
3.2.2.1.1.	Giriş Kısmı	82
3.2.2.1.2.	Şerh Kısmı	84
3.3.	SALÂHÎ ABDULLÂH EFENDİ (ö. 1197/1782)	89
3.3.1.	<i>Hayatı</i>	89
3.3.2.	<i>Eserleri</i>	90
3.3.2.1.	Tercümetü'l-aşk	90
3.3.2.1.1.	Giriş Kısmı	91
3.3.2.1.2.	Şerh Kısmı	92
3.4.	MEHMED SÂİD (ö.1871?)	95
3.4.1.	<i>Hayatı</i>	95
3.4.2.	<i>Eserleri</i>	95
3.4.2.1.	Tarab-engîz	96
3.4.2.1.1.	Giriş Kısmı	96
3.4.2.1.2.	Şerh Kısmı	97
3.5.	KARA MUSTAFA HULÛSÎ ALÂİYEVÎ (ö.1304/1886)	99
3.5.1.	<i>Hayatı</i>	99
3.5.2.	<i>Eserleri</i>	99
3.5.2.1.	Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye	99
3.5.2.1.1.	Giriş Kısmı	100
3.5.2.1.2.	Şerh Kısmı	100
3.6.	MEHMED NÂZİM PAŞA (ö. 1345/1926)	105
3.6.1.	<i>Hayatı</i>	105
3.6.2.	<i>Eserleri</i>	105
3.6.2.1.	İbnü Fârız tercümesi	106
3.6.2.1.1.	Giriş Kısmı	106
3.6.2.1.2.	Şerh Kısmı	106
3.7.	AHMED SÂFÎ BEY TATLİDİLZÂDE (ö. 1344/1926)	107
3.7.1.	<i>Hayatı</i>	107
3.7.2.	<i>Eserleri</i>	108
3.7.2.1.	İbnü'l-Fârız'ın kaside-i Hamriyye tercümesi	109
3.7.2.1.1.	Giriş Kısmı	109
3.7.2.1.2.	Şerh Kısmı	109
3.8.	ALÎ SALÂHADDÎN YİGİTOĞLU (ö. 1939)	111
3.8.1.	<i>Hayatı</i>	111
3.8.2.	<i>Eserleri</i>	111

3.8.2.1.	el-Menhelü'l-fâ'iz fi-tercemeti divâni İbni'l-Fâriz	112
3.8.2.1.1.	Giriş Kısmı	112
3.8.2.1.2.	Şerh Kısmı	112
4.	BÖLÜM: TÜRKÇE ŞERHLERDEKİ KELİME VE KAVRAMLARIN MUKAYESELİ SÖZLÜĞÜ	116
5.	BÖLÜM: TÜRKÇE ŞERHLERİN METNİ	141
5.1.	ABDÜSSELÂM B. NU'MÂN B. HALÎL	143
5.2.	İSMÂİL ANKARAVÎ	178
5.3.	SALÂHÎ ABDULLÂH EFENDİ	251
5.4.	MEHMED SÂİD	323
5.5.	KARA MUSTAFA HULÛSÎ ALÂ'İYEVÎ	340
5.6.	MEHMED NÂZİM PAŞA	404
5.7.	AHMED SÂFÎ BEY TATLIDİLZÂDE	429
5.8.	ALÎ SALÂHADDÎN YİGİTOĞLU	441
	SONUÇ	465
	KAYNAKÇA	476
	EK 1 ORJİNALLİK RAPORU	481
	EK 2. ETİK KURUL İZİNİ MUAFİYETİ FORMU	483

KISALTMALAR

B	Beyit
b.	Bin (oğlu)
C	Cilt
çev.	Çeviren
DTCF	Dil Tarih Cođrafya Fakóltesi
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
G	Gazel
haz.	Hazırlayan
İBB	İstanbul Býyýkşehir Belediyesi
İA	İslam Ansiklopedisi
K	Kaside
Ktp.	Kütüphane
s.	Sayfa
t.y.	Tarih yok
vr.	Varak
İSAM	İslam Araştırma Merkezi
bk.	Bakınız
dk.	der-Kenâr

ÖNSÖZ

Bu çalışma tasavvuf şairlerinden Sultanu'l-Âşıkîn lakaplı İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesine yazılan şerhlerin mukayeseli bir incelemesi ve Türkçe şerhlerin metninden oluşmaktadır. Bu kaside, yazıldığı günden itibaren, Arap, Fars ve Türk şair ve alimler tarafından ilgi görmüş, kasideye yazılan nazireler ve yapılan tahmislerin yanı sıra günümüze kadar defalarca şerh ve tercüme edilmiştir. Eldeki bilgilere göre kasideyi ilk defa Dâvûdu'l-Kayserî (ö. 751/1350), vahdet-i vücud nazariyesi doğrultusunda varlık meselesini İlahi muhabbet ekseninde ele alan bir anlayışla tasavvufi ve felsefi bir açıdan Arapça şerh etmiştir. İbnü'l-Arabî ve Abdürrezzâk Kâşânî gibi mutasavvıfların vahdet-i vücud anlayışını benimseyen Kayserî'nin bu şerhi sonraki asırlarda da etkisini sürdürmüştür. Diğer bir şerh ise Kayserî'nin çağdaşı olan Muhammed Hemedânî (ö. 786/1385)'nin yazdığı Farsça şerhtir. Yaklaşım bakımından Kayserî'nin şerhiyle paralellik göstermekle beraber şerhin girişinde tasnif edilen konular ve şerhte takip edilen yöntem bakımından Câmî (ö. 898/1492)'nin şerhine örnek olmuştur. Yaklaşık olarak bir asır sonra gelen İbnü'l-Kemâl'in şerhi ise tamamen farklı bir anlayışta olduğu görülmektedir. Devlet adamı ve Şeyhülislam olan İbnü'l-Kemâl, Kayserî ile Hemedânî'den farklı olarak tasavvufi konulara girmeden kasideyi sadece dil, gramer ve belâgat açısından ele almıştır. Daha sonra yazılan şerhlerin hemen hepsi aslında genel manada bu iki çizgide şekillenmişlerdir. Mesela Câmî, Bitlîsî, Nâblûsî ve Ankaravî gibi bazı şârihler kasideyi tasavvufi açıdan açıklarken, Abdüsselâm b. Nu'mân Bedreddîn el-Bûrînî gibi şârihler ise daha çok dil ve gramer açısından incelemişlerdir. Mustafa Alâiyevî'nin şerhinde olduğu gibi bazen de her iki anlayışın harmanlandığı üçüncü bir yol da takip edildiği görülmüştür. Dolayısıyla önümüzde ortak bir kaside üzerine farklı dönemlerde ve farklı dil, kültür ve çevrenin etkisiyle meydana gelmiş bazı şerh ve tercümeleri bulunmaktadır. Amacımız, sözkonusu çalışmalar arasındaki değişim grafiğini çizmek ve tarihsel süreç içerisinde bu çalışmalarda dil ve düşüncenin şekillenmesinde rol oynayan dinî, siyasi ve kültürel etkenlerin tespitini yapmaktır.

Bir giriş ile beş bölümden oluşan çalışmanın girişinde, Cahiliye Dönemi Arap şiirinde başlangıçta yüzeysel bir şekilde yer alan içkiye dair unsurların zamanla daha sık işlenerek müstakil şiirlerin yazıldığı bir konu hâline gelişi ana hatlarıyla anlatılmıştır.

Birinci bölümde, İbnü'l-Fâriz'ın hayatı, şairliği ve tasavvufi şahsiyeti üzerinde durulmuştur. Şairin tek eseri olan Divan'ı ile divanda yer alan önemli bazı kasideleri üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, İbnü'l-Fâriz'ın Divanı'nda yer alan "Hamriyye" kasidesi hakkında bazı bilgiler verildikten sonra Arap ve Fars edebiyatında kaside üzerine yazılan şerhler incelenmiştir. Eldeki bilgilere göre kasidenin, ilk defa Kayserili Dâvûd tarafından tasavvufi ve felsefi bir bakış açısıyla Arapça şerh edildikten sonra, çok sayıda şerh ve tercümesi yapılmıştır. Bunlar sırasıyla İbnü'l-Kemâl, Sibtu'l-Marsafî, Bedreddîn Bûrînî, Abdulganî Nâblusî, İbn Acîbe ve Emîn el-Hûrî'nin Arapça şerh ve tercümeleridir. Bu bölümün ikinci kısmında ele alınan Muhammed Hemedânî, Abdurrahman Câmî ve İdrîs-i Bitlisî'nin şerhleri ise Hamriyye kasidesi üzerine yazılan Farsça şerhlerdir. Müelliflerin hayatı ve eserleri hakkına kısa bilgiler nakledildikten sonra şerhler "Giriş Kısmı" ve "Şerh Kısmı" başlıkları altında incelenmiştir. Giriş kısmında yer alan bilgilerden hareketle şârihin amacı, hedef kitlesi ve şerhin anlaşılması için şârih tarafından açıklanan kavramlar ile tasavvufi meseleler üzerinde durulmuştur. Şerh kısmında ise; şârihlerin dili, şerh yöntemi, yararlandığı kaynaklar, işlediği konular ve şerhler arasındaki etkileşim tespit edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, bir önceki yöntemle Abdüsselâm b. Nu'mân, İsmâil Ankaravî, Salâhî Abdullâh Efendi, Mehmed Saîd, Kara Mustafa Hulûsî Alâiyevî, Mehmed Nâzım Paşa, Ahmed Sâfî Bey ve Salâhaddîn Yigitoğlu'nun yazdığı Türkçe şerh ve tercümeler üzerinde durulmuş; Arap, Fars ve Türk milletlerinin ilim, edebiyat ve kültür alanındaki etkileşimi şerh örneği üzerinden incelenmiştir.

Şârihler Hamriyye kasidesinde geçen kelimelerin sözlük manalarının yanı sıra ifade ettikleri tasavvufi ve sembolik anlamları üzerinde durmuşlardır. Her şârihin, sahip olduğu

düşünce ve bağlı olduğu çevreye göre, kelime ve kavramlara yükledikleri anlamlar farklılık arz edebilmektedir. Bu farklılığı gösterebilmek adına dördüncü bölümde, Türkçe şerhlerden hareketle kelime ve kavramların mukayeseli bir sözlüğü hazırlanmıştır.

Beşinci bölümde, yukarıda adı geçen sekiz Türkçe şerhin çeviri yazılı metni verilmiştir. Metinlerin beslendiği kaynaklar hakkında fikir sahibi olmak için metinde geçen ayet, hadis ve alıntı ibarelerin tırnak içerisinde çeviriyazısı yapıldıktan sonra dipnotta tercümesi yapılmıştır. Ayetlerin yerini belirtmek için dipnotta sure adı ve ayet numarası verilip ardından ayetin meali verilmiştir. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığının Kur'ân mealinden istifade edilmiştir. Hadislerin çoğu meşhur (bilindik) hadisler olması hasebiyle tespiti için Alcûnî'nin hazırladığı *Keşfü'l-hafâ* adlı kitap kaynak olarak verildikten sonra tercümesi verilmiştir. Alıntı olmayan Arapça ve Farsça ibareler ile dua niteliğindeki ifadeler italik yazılmış, söz konusu kısımların tercümesi dipnotta verilmiştir.

Türkçe şerhlerin beslendiği kaynakların başında *Sihâh* ve *Kâmûsü'l-muhît* sözlükleri ile Kayserî, İbnü'l-Kemâl, Bûrînî ve Mollâ Câmî'nin şerhleri gelmektedir. Bu tür kaynaklardan yapılan alıntılar genelde dipnotta gösterilmiştir. Câmî'nin şerhinden alınan rubâilerin çeviriyazısı yapıldıktan sonra Câmî'nin eserindeki yerini belirtmek için dipnotta Câmî'ye atıfta bulunulmuş ardından Rubâilerin tercümesi yapılmıştır. Rubâilerin tercümesi için Tahiru'l-Mevlevî'nin yazdığı tercümeden istifade edilerek günümüz Türkçesine çevirisi yapılmıştır.

Kısacası, bir eserin önemine binaen o eser üzerine farklı dönemlerde ve farklı dil, kültür ve milletlerce şerhler yapılmıştır. Bütün bu çaba ve gayretlerin amacı, sonraki kuşaklara daha iyi eserler bırakmaktır. Bu manada üzerimde büyük emekleri olan değerli hocalarıma, çalışmam boyunca beni yönlendiren, hata ve eksikliklerimi gösterme lutfunda bulunan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Osman HORATA'ya, desteklerini benden esirgemeyen aileme teşekkür ederim.

Muhammet İNCE

Ankara, 2017

GİRİŞ: HAMRİYYE TÜRÜNÜN TARİHİ SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ¹

Klasik Doğu edebiyatının muhteva açısından müştereklik arz ettiği önemli konulardan biri de içki konulu eserlerdir. Bu tür eserler zamanla hamriyye adı altında bir tür olma niteliğine kavuşmuş, VIII. yüzyıla gelindiğinde ise artık Arapça divanlarda hamriyyât başlığı altında ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır. Zamanla şekil ve konu açısından çeşitlenen hamriyyeler, Fars ve Türk Edebiyatındaki sakiname türüne de kaynaklık etmiştir.

Hamriyye türünün tarihsel sürecindeki seyrine bakıldığında, bunun ilk örneklerine Arap edebiyatında Cahiliye Dönemi şiirlerinde rastlanmaktadır. Cahiliye toplumunun sosyal, siyasal ve ekonomik sebeplerden dolayı cahiliye döneminde toplumsal hayatın hemen her safhasında büyük bir yeri ve önemi olan içkinin sanat ve edebiyatta da yer alması kaçınılmazdı. Ancak bunun şiire yansımaları kişi, dönem ve şartlara göre farklılık göstermiştir. İlk dönem şiir örneklerine bakıldığında çöl hayatının basitliği ve sadeliği şiirlere de sirayet etmiş, içki, sâki, testi ve işret meclislerinde oynayan kadınların vasıfları yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Dönemin şairlerinin sahip oldukları ifade kudreti ile kelime hazinesinin zenginliğine rağmen, somut bir nesneyi yine somut bir nesneye benzetmekten öteye geçmemişlerdir.

Arap edebiyatında, şiirlerinde içkiye çokça yer verdiği için daha ziyade hamriyye tarzı şiirleriyle meşhur olan Cahiliye Döneminin en önemli şairi A'şâ (ö.629)'nın şiirleri, coşkunu ve akıcı üslubu sebebiyle bestelenmiş, bu yüzden de kendisine Arap çenkçisi anlamına gelen Sennâcetü'l-Arab adı verilmiştir. Ancak şiirinde, bedevi şairlerin

¹ Giriş kısmı Cemil (1945), Hüseyin (1937) ve Kortantamer (1983)'in çalışmasından istifade edilerek hazırlanmıştır.

şairlerinde olduğu gibi, içki yüzeysel bir şekilde anlatılmıştır. Buna karşılık nispeten daha medeni sayılan Hıristiyan şairlerin ya da Hira, Irak ve İran yakınlarında yaşayanların şiirlerinde içkinin daha estetik ve derinlemesine işlendiği görülmektedir. Bunların şiirlerinde içkinin rengi, tadı, insan ruhunun üzerindeki etkisi ve içki meclisleri gibi detaylar yer almaktadır. Mesela dönemin önemli isimlerden biri olan Adî bin Zeyd el-İbâdî (ö. 600) Hira’da yaşamış, Hıristiyanlığı kabul etmiş hem Arapça hem de Farsça eserler ortaya koymuştur. Bu yüzden onun şiirlerinde cahiliye şairlerinin şiirlerinde olmayan bir estetik ve yumuşaklığı görmek mümkündür.

İslamiyet’in gelişinden sonra içkinin yasaklanmasıyla birlikte şairler şiirlerinde bu türe yer vermez olmuşlardır. Bununla birlikte “Muhadramun” şairlerinin önde gelenlerinden Hassan bin Sabit (ö. 682) ve Kab bin Züheyr (ö. 645) gibi bazı usta şairlerin kasidelerinde içkiye yer verilmişse de önceki dönemde olduğu gibi içki, açık bir şekilde dillendirilmemiştir.

Emevîler dönemine gelindiğinde, gazel türünün öne çıkmasıyla, siyasi ve ekonomik bazı gelişmelerin etkisiyle de artık yavaş yavaş hamriyye tarzı şiirler eski cahiliye günlerindeki konumuna gelmeye başlamıştır. Bu sırada Emevîler’in en büyük hamriyye şairi olan el-Ahtal (ö.718) her ne kadar içki ve içki meclislerini çok iyi tasvir etmiş olsa da aslında Cahiliye Dönemi şairlerin yolunda gitmekten pek öteye geçememiş, dönemin şairlerinin kullandığı söz ve ifadeleri tekrar etmiştir.

Kısacası hamriyye türü şiirler, Hicri I. asrın sonlarına kadar köklü bir gelişme kaydetmemiştir. Ta ki Hicri II. asrın başında Acemlerle Arapların kültürlerinin karışması sonucu toplumda yaşanan değişimle birlikte çok sayıda farklı eserler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu asrın başında hamriyye şiiri Velid bin Yezid bin Abdü’l-Melik (ö.744) ile başlamıştır. Velid, hicri ikinci asrın başında hamriyye şiirlerinin şeklini değiştirip, insanlara müstehcen şiirin kapısını açan kişidir. Şiirleri, fikri açıdan bozuk ve sapkın olsa da şiirsel açıdan büyük bir değişim ve berraklığın yanında, diğer toplumların etkisiyle oluşan yenilikçiliğin tesirini şiirlerinde görmek mümkündür. Taha Hüseyin’in (1937, s. 81) değerlendirmesine göre Velid, şiirlerindeki kolay söz ile anlam arasındaki uyumla

yerleşik hayatın ve medeniyetin ruhunu yakalamıştır. Bununla birlikte hâlen bedevilerin âdetini korumayı, cahiliye şairleri gibi içkiyle övünmeyi sürdürmüştür. Dolayısıyla o, hamriyye türünün usta şairi Ebü Nüvas'ın ulaştığı zarafet ve parlaklığa ulaşamamıştır.

Abbasiler döneminde yaşayan Ebu Nuvâs (810), hamriyye türüne hem şekil hem de içerik olarak getirdiği yeniliklerle bir dönüm noktası teşkil ettiğinden hemen bütün araştırmacılar hamriyyeleri incelerken, Ebu Nuvâs'tan önce ve sonra şeklinde bir tasnife giderek incelemişlerdir.

Daha ilk dönem şiiirleriyle Müslim bin Velîd (ö. 823) gibi önemli isimleri etkileyen şair, farklı konularda yazdığı şiiirleriyle başta çalışmamızın konusu olan İbnü'l-Fârız olmak üzere birçok ünlü ismi etkilemiştir.

Toplumda yozlaşan örf, adet ve inanç ile başta Abbasi halifeleri olmak üzere, devlet erkânının görünmeyen yüzünü ifşa eden sosyal ve siyasal konulu hamriyyeleriyle Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390)'yi etkilerken; büyük bir tutkuyla yolunda mücadele verdiği ancak insanların kayıtsız kaldığı insani değerler karşında duyduğu acı ve ıstırabı dillendirdiği ruhi hamriyyeleriyle de Hayyâm-ı Nîşâbûrî (ö.526/1132) 'yi çok etkilemiştir.

İçkiyi hakikate ve marifete ulaşmada bir sembol olarak kullandığı ahlaki ve irfani hamriyyeleriyle de mutasavvıflara bu alanda öncülük yapmıştır. Senâyî (d.1071-ö.1140) ve Attâr (d.1136-ö.1221) gibi İrân'ın ünlü şairleri ile Arap şairlerinden İbnü'l-Arabî (d.1165-ö.1240) ve çalışmamızın konusu olan Hamriyye kasidesinin şairi İbnü'l-Fârız (d.577/1182-ö. 632/1235)'in üzerinde büyük bir etki bırakmıştır.

1. BÖLÜM: İBNÜ'L-FÂRİZ'İN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ

1.1. HAYATI¹

Asıl adı Ömer olan İbnü'l-Fâriz'ın, kaynaklarda (İbn Hallikân, 1978, s. 454; İbnü'l-Fâriz, t.y.; İbnü'l-İmâd, 1991, s. 261; İbnü's-Sâbûnî, 1957, s. 270) Ebu Hafş, Ebü'l-Kâsım künyeleriyle birlikte anıldığı gibi; şeyh, edip, beliğ, fazıl, Şerefeddîn gibi sıfat ve lakaplarla da zikredilir (İbnü'l-İmâd, 1991, s. 261; Münzirî, 1984, s. 388; Zehebî, 1996, s. 368; 1998, s. 111). Babasının adı Ebu Hasan Ali, dedesinin adı Mürşid b. Ali'dir. Aslen Suriye'nin Hama şehrinden olan babası gelip Mısır'a yerleşmiştir. Burada mahkemelerde kadınların erkekler üzerindeki miras (ferâiz) konularını yazdığı için "Fâriz"² lakabıyla anılmıştır. Bu yüzden oğlu Ömer, "İbnü'l-Fâriz" olarak tanınmıştır (İbnü'l-Fâriz, t.y., s. 5). Abdurrahman el-Münâvî (t.y., s. 495) ise onun "Sultânü'l-Muhibbîn ve'l-Âşîkîn" lakabını aldığını söyler. Öte yandan Hamalı olduğu için Hamevî, Hz. Peygamber'in süt annesi Halime'nin kabilesine mensubiyetinden dolayı Sa'dî, Mısır'ın Kahire şehrinde doğduğu için de Mısırî olarak da anılır.

Evini bir depremde kaybeden baba Ali b. Mürşid, Hama'dan göç edip Kahire'ye yerleşir (Uludağ, 2000, s. 40). İbnü'l-Fâriz'ın çağdaşı İbnü's-Sâbûnî (1957, s. 270), İbnü Hallikân (1978, s. 455) ve doğum tarihini bizzat İbnü'l-Fâriz'ın kendisinden sorarak aktaran

¹ İbnü'l-Fâriz hakkında bilgi veren çok sayıda kaynak vardır; ancak bunların çoğu bir önceki kaynaklarda var olan bilgileri tekrar etmekten öteye geçmemiştir. En önemli kaynaklardan bazıları şunlardır: 1. İbnü'l-Fâriz'ın torunu Şeyh Ali'nin divanın başına yazdığı mukaddime'dir. Burada İbnü'l-Fâriz hakkında çok geniş bilgi bulunmakla birlikte menkıbevi tarzda olaylara çokça yer verilmiştir. 2. İbn Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-ayân*'ıdır. Eser, İbnü'l-Fâriz'ın çağdaşı olması hasebiyle doğum tarihi, şahsiyeti ve eserleriyle alakalı yaptığı kısa fakat gerçekçi değerlendirmeler bakımından önemlidir. 3. İbnü'l-İmâd'ın *Şezerâtü'z-zeheb*'i, tarihî ve edebî değerinin yanında, İbnü'l-Fâriz'ın tasavvufî yönüne açıklık getirmiş olması bakımından kıymetlidir. 4. Zehebî'nin *Mizânü'l-itidâl, Siyer, Târihü'l-islâm* ve *el-Iber* adlı eserleridir. Zehebî'nin bu eserlerinde İbnü'l-Fâriz hakkında geniş bilgi vermekle birlikte yaptığı eleştiri ve değerlendirmeler bakımından önemlidir. 5. el-Münâvî'nin *el-Kevâkibü'd-dürriyye*'sidir. Münâvî bu eserinde, mukaddimedeki bilgileri tekrar etmekle beraber İbnü'l-Fâriz'ın düşüncelerini savunmuştur.

Bu listeyi daha da uzatmak mümkündür. Son olarak günümüzde yapılan, Muhammed Mustafa Hilmi'nin *İbnü'l-Fâriz ve'l-hubbu'l-ilâhî* adlı çalışmasını da anmakta büyük fayda vardır. Hilmi, bu çalışmasında, İbnü'l-Fâriz'ın şiirlerindeki ilahî aşkı, tasavvufî ve felsefî boyutlarıyla geniş bir şekilde incelemiştir.

² İbn Halikân (1978, s. 456), "Farız" kelimesinin "Fâraz" şeklinde "ra"nın üstünle okunduğunu söylemektedir.

Münzirî'ye (1984, s. 389) göre İbnü'l-Fârız, 4 Zilkade 576 (22 Mart 1181) tarihinde burada dünyaya gelir. İbnü'l-Fârız'ın divanını derleyen kızından torunu Ali ise, divanın mukaddimesinde doğum tarihini 4 Zilkade 577(11 Mart 1182) olarak vermiştir (Daždâh, 2003a, s. 26); ancak o da bu bilgiyi Münzirî ve İbn Hallikân'a dayandırarak verdiğini göz önünde bulundurursak 576 tarihi doğru olanıdır.

İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesini Türkçe şerh eden Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halil, şerhin dibacesinde, "Ve daği Nâzım hazretleri beş yüz yetmiş altı senesinde zi'l-ka' denüñ dördüncü günü Mışır'da dünyaya gelmişler. Altı yüz otuz iki senesinde Cemâzeyilevvelin ikinci gününde vefât itmişler...Cümle 'ömri elli altı sene ve yedi ay altı gün olmuş"¹ diyerek bu konudaki son sözü söylemiştir.

İbnü'l-Fârız'ın hayatını üç döneme ayırarak incelemek mümkündür. Birincisi, İbnü'l-Fârız'ın İslam'ın temel konularını teşkil eden hadis, tefsir ve fıkıh gibi zahiri ilimleri tamamladığı çocukluk ve gençlik yıllarıdır.

İbnü'l-Fârız bu dönemde, ilk eğitimini babasından almış, onun yanında iffet, ibadet, zühd, kanaat ve Allah korkusu gibi meziyetlerle yetişmiştir. Biraz büyüyüp serpidiği zaman Şafiî fikhıyla meşgul olmuş ve meşhur fıkıh ve hadis alimi İbn Asakir'den (ö. 620/1223) hadis dersleri almıştır (el-Münâvî, t.y., s. 496; Münzirî, 1984, ss. 388-389; Zehebî, 1963, s. 214). Hafız Münzirî'nin de ondan ders almış (İbnü'l-İmâd, 1991, s. 262) olması onun bu alandaki yetkinliğini göstermektedir.

Daha sonra yalnızlık ve mutasavvıfların yolunda gitmek hoşuna gidince tasavvufa yönelerek zühd ve tecerrüd için babasından izin alarak seyahate çıkmaya başlar. Tecridin ilk günlerinde Mukattam Dağı'nda bulunan Müstedafin adındaki vadileri dolaşıp, orada Karafe denilen yerdeki terk edilmiş mescitlerde ibadet ve tefekkürle meşgul olduktan

¹ bk. *Kaside-i Hamriyye Şerhi*, Süleymaniye Reşid Efendi, No: 1364 (vr., 3a)

sonra babasının gönlünü almak için yanına dönerdi. Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Azîz tarafından hakim naibi olarak atanan babası, onun gelişiyile çok mutlu olur, beraberinde ilmî toplantı ve makeme oturumlarına götürürdü. Tekrar tecrid arzusu oluşunca babasından izin alıp seyahate çıkardı. Babasından kâdî'l-kuzât olmasını istediklerinde, kabul etmeyip ölünceye kadar Ezher camisinde hatiplik yaparak hayatına devam etmiştir. Babası vefat edince tecrid ve seyahatten dönse de bir türlü tasavvuf yolunda arzu ettiği manevi seviyelere ulaşamaz. Birgün Şeyh Bakkâl diye tanınan bir zatı abdest alırken tertibe riayet etmediğini görerek onu uyarır. Şeyh Bakkâl adındaki bu zat ise ona kendisine feyiz ve fethin gelmesi için Mekke'ye gitmesi gerektiğini söyler. Bunun üzerine İbnü'l-Fâriz Mekkeye gider (Dahdâh, 2003a, s. 12; el-Münâvî, t.y., s. 496; İbnü'l-İmâd, 1991, s. 262).

İkincisi, zahirî ilimleri tamamladıktan sonra manevi olgunluğa erişmek için 613/1216-628/1230 tarihleri arasında Hicaz ve Mekke'de geçirdiği sıkıntılı on beş senelik dönemdir.

Hayatının bu ikinci döneminde, Şeyh Bakkâl'ın işaretleriyle, hac mevsimi olmamasına rağmen hemen yola çıkıp Mekke'ye giden İbnü'l-Fâriz Mekke'de dolaşır Kabe'de ibadet eder. Mekke'de geçirdiği çileli onbeş senede arzuladığı feyiz ve keşfe ulaştıktan sonra, bir gün Şeyh Bakkâl'dan artık Mısır'a dönmesi gerektiğini, vefatına yetişip, cenaze namazını kılmasını istediğini duyar. Bunun üzerine Hicaz'dan ayrılarak Mısır'a döner (628/1230) ve ölüm döşeğindeki Şeyh Bakkâl'ı ziyaret edip vasiyetlerini alır ve ölümüne müteakip cenaze namazını kıldırır (Dahdâh, 2003a, ss. 14-15; el-Münâvî, t.y., s. 496; İbnü'l-İmâd, 1991, s. 262).

Arzuladığı manevi atmosferi yakalayıp olgunlaşan İbnü'l-Fâriz, Mısır'a döndükten sonra babası gibi, mütevazi bir hayatı tercih edip, Ezher camisinde vaizlik ve hatiplik yapar. Hayatının üçüncü dönemi diyebileceğimiz bu yıllarda İbnü'l-Fâriz'in, zamanın büyük bir kısmını yine halvet ve inzivada geçirdiğini, bununla birlikte şiirlerinin çoğunu da yine bu sırada yazdığını görüyoruz. Münâvî (t.y., s. 497); zühd ve yalnızlığı çok seven İbnü'l-Fârizi'nin, arka arkaya çile çıkardığını; çilede olduğu bir dönemde canının herise yemeği

çektğini, gelen herise yemeğinden bir lokma ağzına götüreceği sırada gelen bir manevi ihtar üzerine lokmayı yemeden bırakıp, nefisini terbiye etmek için fazladan on gün daha çilede kaldığını bildirilmektedir. Askalânî (2002, s. 123), İbnü'l-Fârız'ın insanlarla ilişkisini kesip zühd hayatı yaşamasının, insanların nazarında büyük bir saygınlık ve itibar kazanmasına vesile olduğunu söyler. Bu sebepten, devlet adamları ve her kesimden insanlar ziyaretine gelir. Hatta bir defasında Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil onu ziyarete gelmiş İmam Şafî'nin türbesinde kendisine bir mezar yapmasını teklif etmişse de kabul etmemiştir (el-Münâvî, t.y., s. 497).

1.1.1. Ölümü

İbnü'l-Fârız, Ezher Camisi'nde hatiplik görevindeyken 2 Cemazeyilevvel 632 (23 Ocak 1235) senesinde Salı günü vefat etmiş, ertesi gün Mukattam Dağı'nın eteğinde Karafe denilen yerde Arız mescidinin yanında defnedilmiştir (Dahdâh, 2003a, s. 26). Ona nispet edilen bu yer, İbnü'l-Fârız'ın Karafe'si olarak anılır (İbnü'l-Fârız, t.y., s. 5).

1.1.2. Kişiliği

Kaynakların (Dahdâh, 2003a) verdiği bilgilere bakıldığında İbnü'l-Fârız'ın halvet hâlini çok sevdiği, çoğu zaman ilahî aşk ve cezbenin verdiği coşkuyla raks edip sema yaptığını görüyoruz. Cezbe hâlinde iken manasını keşf ettiği beyitlerin çoğunu, cezbeden çıkınca yazmıştır (s. 19).

İbnü'l-Fârız'ın dostları ve arkadaşlarının anlattığına göre İbnü'l-Fârız, şiirini diğer şairlerin yazdığı gibi yazmıyordu. O, günlerce cezbe hâlinde kalırdı. Kendine geldiğinde de otuz kırk veya elli beyit yazar, tekrar cezbe hâli gelinceye kadar beklerdi. (Dahdâh, 2003a, s. 16). Oğlunun anlattığına göre, çoğu zaman kendinden geçmiş, gözlerini bir noktaya dikmiş bir vaziyette durur kimseyle konuşmaz, kimseyi duymaz bir vaziyette günlerce yemeden içmeden dururdu. Uyandığında ilk olarak Allah'ın ona açtığı şeyleri *Nazmü's-Sülûk* kasidesine yazmaktı (Dahdâh, 2003a, s. 16).

Yine arkadaşlarının anlattıklarına göre, halvette olduğu bir gün *Makâmât* sahibi Harîrî'nin şu beytini terennüm etmiştir (İbn Hallikân, 1978, ss. 454-456):

من ذا الذي ما ساء قط
ومن له الحسني فقط

“Kimdir o ki, huyları ve işleri hep güzel olsun da kötü bir tarafı bulunmasın” (Harîrî, 1989, s. 177).

Ölüm anında ona perde açıldığında şu iki beyti söylediğini çok kişi rivayet etmiştir:

إِنْ كَانَ مَنَزَلَتِي فِي الْحُبِّ عِنْدَكُمْ
مَا قَدَرْتُ أَيَّتُهَا، فَقَدْ ضَيَّعْتُ أَيَّامِي

أُمْنِيَّةٌ ظَفَرْتُ رُوحِي بِهَا زَمَنًا

(Zehebî, 1998, s. 111) واليوم أحسبها أضغاث أحلام

Benim sizin gözünüzde (nezdinizde) muhabbet hakkındaki konumum görüğü gibi olsa da günlerimi boşa harcadım. Ruhum bir zamanlar bir güvence yakalamışsa da bugün bunların hepsinin bir rüya ve hayalden ibaret olduğunu sanıyorum.

Son derece hassas ruhlu olan İbnü'l-Fârız, bazen bir attarın dükkânında gördüğü bir çömleğin, bazen duyduğu bir sesin arkasında mutlak güzelliği görüp ona âşık olurdu. Nil sularının yükseldiği günlerde Ravza'da Müşteha olarak bilinen mescide giderek akşam vakti Nil manzarasını izler, Nil'in çıkardığı ses ve coşkuyla kendinden geçerdi. Bir defasında Nil kenarında çamaşır yıkayan birinin söylediği bir beyitten etkilenerek defalarca kendinden geçer (el-Münâvî, t.y., ss. 497-501). Hatta birgün Kahire sokaklarında çalgı çalıp ilahî söyleyen bir topluğun önünden geçerken duyduğu bir beyit üzerine nâra atarak oynamaya başlar. Öyle ki orada bulunan birçok kişi de ona katılır ve büyük bir kalabalık ve izdiham oluşur. Şeyh Fârız da üzerindeki bütün kıyafetleri çıkarıp çalgıcılara atar. Daha sonra kendisini Ezher Camisine taşırlar. Üzerinde bir kıyafetle

günlerce böyle kendinden geçmiş hâlde kalır. Kendine geldiğinde çalgıcılar gelip kıyafetlerini verirler fakat o almaz. Elbiselerini ve bir çok para ve malı da onlara bağışlar (Dahdâh, 2003a, s. 19).

Torunu Şeyh Âli'nin (Dahdâh, 2003a) anlattığına göre İbnü'l-Fârız, uzun boylu güzel yüzlü bir kimsedir. Kıyafetleri düzgün, güzel kokar. Özellikle vecd hâlinde yüzü daha da güzelleşir, terler bedeninden ayaklarına kadar iner. Yüzünde haya ve heybet vardır. Medine sokaklarında yürüdüğü zaman ondan dua ve bereket almak için izdiham oluşur. Herkes elini öpmek ister; ancak o buna müsaade etmez sadece tokalaşır. Topluluğa girdiğinde herkeste bir sükunet olurdu. Devlet büyükleri, alimler, vezirler, kadılar ve insanların önde gelenleri onun meclisinde büyük bir tevazu ve vakar içinde bulunurlardı (ss. 11-12). Arkadaşlığı güzel, sohbeti hoş, yumuşak tabiatlı, tatlı dilli, cömert ve hayırsever biriydi (el-Münâvî, t.y., s. 497; İbn Hallikân, 1978, ss. 454-456). Ziyaretine gelen herkese birşeyler verir. Dünya malına önem vermez hiç kimseden bir şey almazdı. Hatta bir defasında Mısır meliki Muhammet el-Melikü'l-Kamil ona bin dinar göndermiş; ancak o bunu kabul etmemiştir (Dahdâh, 2003a, ss. 11-12).

1.2. ESERLERİ

1.2.1. Dîvânı

İbnü'l-Fârız'ın bilinen tek eseri, içinde 24 kaside, 31 dü-beyt, 16 lugaz ve 1 mevâlî'nin olduğu, yaklaşık 1860 beyitten oluşan *Dîvân*'ıdır. Daha çok divançe diyebileceğimiz bu eseri tamamen aşk içeriklidir. İşlenen aşkın bir kısmı tasavvufî bir kısmı da ona benzer şiirlerden oluşur.

Dîvân, daha önce birçok defa istinsah edilmişse de en son İbnü'l-Fârız'ın kızından torunu Şeyh Ali tarafından tertip edilmiştir. Ali, dayısı Kemaleddin Muhammed'den duyduğu bilgilerden hareketle, Dîvân'ın başına, İbnü'l-Fârız'ın hayatını ve tasavvufî yönünü menkıbevi olaylarla geniş bir şekilde anlatan bir mukaddime yazmıştır.

Ali, mukaddimedede verdiği bilgiye göre; İbnü'l-Fârız'ın divanındaki mana ve cinasları anlamayan bazı müstensihlerin, birçok yerde tashif (nokta değişikliği) ve tahrîf (harekeleri değişikliği) yaparak eseri aslından uzaklaştırdıklarını görür. Bunun üzerine Ali, dayısı Kemaleddin Muhammed'in yanında bulunan sağlam bir nüsha ile, diğer tahrif edilmiş nüshaları karşılaştırıp sağlam bir nüsha yazdıktan sonra, dayısının yanında okuyup tashih eder. Ancak İbnü'l-Fârız'ın Hicazda iken yazmış olduğu fakat kayıp olan, “ayın” redifli kasidenden geriye kalan;

أَبْرُقُ، بَدَا مِنْ جَانِبِ الْغَوْرِ، لَامِعُ
أَمَا رَتَّقَعْتُ، عَنْ وَجْهِ لَيْلَى، الْبَرِاقِعُ

Gavr tarafından şimşek mi parladı yoksa Leyla yüzündeki peçeyi mi kaldırdı?

matlı beytine Ali, Rebiulevvel 733 (Kasım 1332) senesinde 59 beyitlik bir zeyl yazar. Daha sonra İbnü'l-Fârız'ın kayıp olan bu kasidesi de bulunup divana dahil edilir (Daždâh, 2003a, ss. 9-11).

Dîvân birçok defa basılmıştır. Önemli baskılardan bazıları şunlardır: Ukayl ez-Züveytîni hazırladığı taş baskı (Halep, 1257/1841); İbrahim Naccar Matbaası, (Beyrut 1852; 1882; 1887); Matbaatu Hicâzî, (Mısır 1270/1951); Muhammed Ebi Zeyd Matbaası, (Kahire 1301/1883; 1303/1885); Matbaatü'l-Edebiyye, (Beyrut 1891; 1894; 1898; 1904); Meymeniyye Matbaası (Mısır 1322/1904); el-Mektebetü'l-Hüseyniyye, (Kahire 1933); Arthur John Arberry, *The Mystical Poems of İbn al-Fârid*, (London, 1952); Kerem el-Bustânî, (Beyrût 1957; 1963; 1967); Muhammed Kamil Bekdaş, (Beyrut 1328); Hüseyniyye Matbaası, (Mısır 1331/1913), Dâru Sâdır (Beyrût 1418/1998).

Tâiyye Kasidesi:

Yukarıda belirtildiği üzere İbnü'l-Fârız'ın Dîvân'ının büyük bir kısmını kasideler oluşturmaktadır. Bunlardan “Tâiyye”, “Râiyye”, “Yâiyye” ve çalışmamızın konusu olan “Hamriyye/Mîmiyye” isimli kasideler üzerine çok sayıda şerhler yazılmıştır. İbnü'l-

Fârız'ın tasavvufî anlayışını en iyi tasvir eden kaside olması bakımından “Tâiyye” kasidesi ayrıca önemli görülmüş, yerli ve Avrupalı ilim adamlarınca defalarca incelenmiştir. Bu yüzden Dîvân'da yer alan söz konusu kasideler hakkında bazı bilgiler vermekte fayda vardır.

İbnü'l-Fârız'ın divanında “te” redifli iki kasidesi bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi 103 beyitten oluşan “et-Tâiyyetü's-sugrâ” olarak bilinen kasidesidir. İkincisi ve en meşhuru “et-Tâiyyetü'l-kübrâ” adıyla da bilinen “Nazmü's-sülûk” adlı, şairin tasavvufî sergüzeştini tasvir eden 761 beyitlik kasidesidir. Kasidenin isimlendirmesiyle alakalı yapılan rivayete (Dahdâh, 2003a) göre İbnü'l-Fârız, rüyasında Hazret-i peygamberin kasidesine ne isim verdiğini sorar o da *Leva'ihü'l-cenân ve revâ'ihü'l-cinan* koyduğunu söyler. Hz. Peygamber ona Nazmü's-sülûk adını vermesini ister. Bunun üzerine kasideye *Nazmü's-sülûk* adını verir (s. 15).

Tâiyye kasidesi, Dîvân'la birlikte yapılan şerhler dışında, Dîvân'dan bağımsız bir eser gibi ele alınıp çok defa şerh edilmiştir. Bunlardan ilki, Sadreddin Konevî'nin öğrencilerinden Şeyh Saadeddîn Muhammed b. Ahmed el-Fergânî (ö. 700/1300) tarafından yazılan *Muntehe'l-medârik fi-şerhi tâ'iyyeti İbni'l-Fârız* adlı Arapça şerhtir. Çelebî'nin (2007, s. 253) aktardığına göre Fergânî, önce Farsça şerh etmiş, daha sonra Arapçaya tercüme etmiştir. İkinci şerh yine Sadreddin Konevî'nin öğrencilerinden olan Afîfüddîn Süleyman b. Ali et-Tilimsânî'nin (ö.690/1291) yazdığı şerhtir. Daha kısa olmasına rağmen Fergânî'nin şerhine tercih edilmiştir. Tilimsânî, şerhin mukaddimesinde tasavvufî konuların üzerine inşa edildiği on usûlden söz eder (Çelebi, 2007, s. 253). Üçüncüsü, Abdurrezâk b. Ahmed el-Kâşânî (ö. 730/1330) tarafından yazılan *Keşfü'l-vücûhi'l-gurri li-ma'âniyi nazmi'd-dür* adlı Arapça şerhtir. Dördüncü şerh, Şeyh İzzeddin Mahmûd en-Nazîrî el-Kâşî (ö. 735/1334) tarafından yapılan şerhtir. Beşincisi, Davud b. Muhammed Kayserî (751/1350) tarafından yazılan *Şerhü'l-Kasideti't-Tâiyye* adlı Arapça şerhtir.¹ Tâiyye'nin en meşhur şerhlerinden olan eserin girişinde tasavvufun vüsûl, cem' ve tevhit gibi konuları incelenmiştir (Çelebi, 2007, s. 173). Tasavvuf konulu bu giriş,

¹ Bursalı Mehmed Tâhir (2000, s. 68), eserin adı “Keşfü vücûhu'l-gurr li-ma'âniyi'd-dür” olduğunu söyler.

çeşitli adlarla müstakil bir eser gibi istinsah edilmiş, Mehmet Bayraktar tarafından Dâvûd-i Kayserî'nin sekiz risalesini ihtiva eden *er-Resâ'il* adlı eserin içinde yayımlanmıştır.¹ Abdurrazzâk Kâşânî'nin talebelerinden olan Baba Rükneddîn Şîrâzî'nin (ö.769/1368) *Keşfü'z-zurri fi-şerhi nazmi'd-dürr*'ü, İbnü'l-Fârîz'ın mutaassıplarından Kadı Siraceddin ebi Hafs Ömer b. İshak el-Hindî'nin (ö. 773/1371-72) şerhi, Şeyh Sadreddin Ali el-İsfahânî'nin (ö. 836/1432) şerhi, Ulvân el-Hîfî olarak şöhret bulan Şeyh Alî b. Atiyyetü'l-Hamevî'nin (ö. 936/1530) *Keşfü'l-gâmuz ve'l-mededü'l-fâiz alâ-tâ'iyyeti İbni'l-Farîz*'ı, Emîr Padişah olarak şöhret bulan Muhammed Emîn b. Mahmud el-Buhârî'nin (ö.972/1565) *Şerhü Tâiyyeti İbni'l-Fârîz*'ı, Zeynelâbidîn Muhammed b. Abdürraûf el-Münâvî'nin (ö. 1022/1613) ve Abdurrahman Câmî'nin (ö. 898/1492) yazdığı Farsça şerhi, Tâiyye kasidesi üzerine yapılan diğer şerhlerdir (Çelebi, 2007, s. 253). Son olarak Abdulganî en-Nâblusî'nin (ö. 1143/1731) içinde Tâiyye kasidesinin de olduğu, divanın tamamına yazdığı *Keşfü's-sırri'l-gâmuz fi-şerhi dîvâni İbni'l-Fârîz* adındaki şerhi ise önemli şerhlerden bir tanesidir. Nâblusî, eseri tasavvufi açıdan ele alıp geniş bir şekilde yorumlamıştır. Eser ilk defa 1853 yılında Marsilya'da basılmıştır.

Tâiyye kasidesi Arap ve Fars dünyasında olduğu gibi Osmanlı sahasında da ilgi görmüş ve üzerine şerhler yazılmıştır. Bunlardan ilki İsmail Ankaravî (ö. 1041/1632)'nin *el-Mekâsidü'l-aliyye fi-şerhi't-Tâiyye* adlı Türkçe şerhtir. Tezimizin konusu olan Hamriyye kasidesine *Leme'âtu'l-berkiyye fi-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye* adıyla şerh yazan Kara Mustafa Efendi'nin (1304/1886) de Tâiyye üzerine bir şerhi vardır (Bağdatlı, 1951a, s. 460; Tâhir, 2000, s. 406). Bunların dışında batılı bilim adamlarından Hammer-Purgstall tarafından 1854 yılında Tâiyye kasidesinin tamamı Almancaya,² Nicholson Reynold tarafından İngilizceye çevirilmiştir.³

İbnü'l-Fârîz'ın taraftarları olduğu gibi, özellikle Tâiyye kasidesindeki vahdet-i vücût anlayışından dolayı muhalifleri de olmuştur. Bunlar Tâiyye kasidesine reddiyeler ve

¹ 105-133 sayfaları arasında yer alan risale ve diğer risaleler için bk. (Bayraktar, 1997)

² Joseph Hammer-Purgstall, *Die arabische Hohe Lied der Libe*, Wien, 1854.

³ Reynold A. Nicholson, *Studies in Islamic Mysticism*, Cambridge, 1921.

şerhler yazmışlardır. Başta Burhaneddin İbrahim b. Ömer el-Bukâî (ö.885/) onu mülhid ve zındık ilan ederken; İbn Hacer Askalânî, İbn Teymiyye (ö.728/1328), İbn Kesir, Zehebî gibi birçok alim onu şiirlerindeki tehlikelere işaret etmişlerdir. Bunun yanında Süyûtî *Kam 'u'l-mu'arız fi-nuşreti İbni'l-Farız* adlı eserinde ve Şa'rânî bazı yazılarında Bukâî'ye reddiye yazmışlardır.

1.3. SANATI

İbnü'l-Fârız'ın yazdığı şiirler küçük bir dîvânı geçmeyecek kadar az görünse de, başta Dîvân'ı olmak üzere, Dîvân'da yer alan “Tâiyye”, “Râiyye”, “Mîmiyye” ve “Yâiyye” gibi kasideleri, birer eser kadar önem arzedip, Doğulu ve Avrupalı birçok bilim adamının ilgisini çekmiş ve günümüze kadar defalarca üzerine çalışmalar yapıp şerh edilmiştir. Daha hayatta iken bile şiirleri, dönemin ilim ve devlet adamlarının dikkatini çekmiş, çok defa takdir ve iltifatlarına mazhar olmuştur.

Ali'nin mukaddimede (Dahdâh, 2003a) anlattığına göre Eyyübî sultanı el-Melikü'l-Kâmil'in bulunduğu ilmî bir toplantıda konu en zor kafiye den açılınca Sultan, sakın “y” ile yazılan kafiye lerin çok zor olduğunu, içlerinden bilen varsa okumalarını ister. Herkes birşeyler okur, ancak on beyti geçen pek olmaz. Bunun üzerine Sultan, elli beyitlik bir kaside bildiğini söyleyip okur. Herkes çok beğenir. Sultan'ın kâtibi Kadı Şerefeddin yüz elli beyitlik bir kaside bildiğini söyleyince sultan, “ya Şerefeddin benim şiir hazinemde cahiliyye ve İslam dönemine ait çok sayıda şiir var ancak benim okuduğumdan başka bir “yâ'iyye” kasidesine rastlamadım, oku bakalım” dediğinde, İbnü'l-Fârız'ın yaiyye kasidesini okur. Sultan, “Ya Şerefeddin bu kaside kimindir daha önce hiç duymadım. Bu bir muhibbin olmalı” deyince, o da İbnü'l-Fârız'ın olduğunu söyler. Bunun üzerine sultan ona para gönderip, ziyaret etmek ister (s. 20).

Kaynaklardaki değerlendirmelere baktığımızda bir taraftan şiirlerinde (Tâiyye'de) var olduğu kabul edilen vahdet-i vücûd anlayışından dolayı eleştirilen İbnü'l-Fârız diğer taraftan dili ve sanatı açısından takdir edilmiştir. Mesela Münâvî, İbnü'l-Fârız'dan bahsederken İbnü'l-Fârız'ın yanında ve karşısında olan bütün kesimler tarafından mutlak

bir şekilde asrın en büyük şairi olarak kabul edildiğini (t.y., s. 495) belirtirken, İbnü'l-Fârız'ın eserleri için, onun nazmı, akıl sahiplerini aciz bırakır; nesri, nusret yıldızını, hatta bütün yıldızları yutar (t.y., s. 696) ifadesini kullanır. İbn Hallikân (1978, ss. 454-456), derviş ve mutasavvıfların üslubuna benzer zarif ve sade bir üslubla yazılmış güzel şiirlerinin olduğu bir divanı vardır der. Münzirî (1984, ss. 388-389), tasavvuf ve tasavvuf dışı güzel şiirler söylediğini; dilinin, akıcı ve tatlı olduğunu belirtir.

Siyer (1996, ss. 368-369) adlı eserinde İbnü'l-Fârız'ın şiirlerinin ulaşılmaz bir zirvede olduğunu, ancak "Tâiyye"si vahdet-i vücûd anlayışı olan ittihâdla dolu olduğunu belirten Zehebî, aynı zamanda *Târihü'l-İslâm* (1998) adlı eserinde Divan'ındaki şiirlerini letafat ve belâgat açısından gayet güzel bulur. Fakat, ittihad düşüncesini istiare yoluyla yumuşak ve tatlı bir şekilde ifade ettiği için şiiri de zehirli helvaya benzetir (s. 110). Yine *Mîzânü'l-İtidâl* (1963, ss. 214-215) adlı eserinde İbnü'l-Fârız'ın şiirlerinde bağıra bağıra açık bir ittihaddan bahsettiği için şiirlerinde aceleci davranmamak gerektiğini bildirir. Tasavvuf kılıfına bürünmüş bu tür anlaşılmaz işaretleri felsefe ve engerek yılanlarına benzetir (ss. 214-215). Buna karşılık Münâvî (t.y., s. 499), şiirinin ittihadı tasvir ettiğini söyleyen kıskançlara itibar etmemek gerektiğini söyler.

Mübârek'e (1938) göre, kırk yıl kadar uzun bir süre şiirle iştiğal eden şairin değeri şiirlerinin sözlerinden ziyade anlamıyladır. Dibace ve sebk (şekil ve kompozisyon) itibarı ile zayıf bir şairdir ancak mana cihetinden büyük bir şairdir. Çünkü o hakikat ile hayali bir arada tutmayı becermiştir. Manevi yönü hakikati oluştururken, hayali yönü ise maneviye işaret etmek için kullandığı hissi yöndür.

İbnü'l-Fârız'ın söz ve anlam sanatlarını çok kullanması, özellikle de söz sanatlarından cinasa çok düşkün oluşu, en çok eleştirilen konulardan biri olsa da, bunu o dönemin şiir ve sanat anlayışında aramak lazımdır. Bu tür söz ve anlam sanatları şairin döneminde güzel karşılanırdı. Çünkü önceki şairlerin sözlerini değiştirip aktarmaktan başka özgün bir duygu ve düşüncesi olmayan o dönem şairleri, söz sanatları ve suni ibarelerle şiir icra ediyorlardı. (İbnü'l-Fârız, t.y., s. 5). Onun şiirlerini dil ve üslup açısından zayıf gören İbn

Hallikân (1978, ss. 454-456) ise bunu, mutasavvıfların mana için dil ve gramer hatalarını normal karşılamalarına bağlar.

2. BÖLÜM: HAMRİYYE KASİDESİNİN ARAPÇA VE FARŞÇA ŞERHLERİ

Hamriyye kasidesine, tespit ettiğimiz kadarıyla, yedisi Arapça üçü Farsça ve sekizi Türkçe olmak üzere toplam on sekiz şerh yazılmıştır. Bunların dışında Kâtip Çelebî *Keşfu'z-Zunûn*'da (2014, s. 1338) “el-Kasîdetü'l-Hamriyye” başlığı altında dört şerhin adını daha vermektedir. Birincisi, İzzeddîn Mahmûd el-Kâşî'nin şerhi, ikincisi, 987 (1579/1580) yılında vefat eden Alemşâh Abdurrahman ibn Saçlı Emîr'in şerhi, üçüncüsü 1050 (1640/1641) yılından sonra vefat eden Kadı Sun'ullâh b. İbrâhîm'in şerhidir. Çelebî, Kadı Sun'ullâh bu eserinde İbn Kemâl'in Câmî'ye yönelttiği itirazlara kırk cevap vermiştir. Dördüncü şerh ise, Tabîb Muhammed b. Nâsır el-Hüseynî el-Geylânî'ye (ö.?) aittir. Eser, “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?” mealindeki ayetle başlamaktadır.

Araştırmalarımız sonucunda, İzzeddin Mahmûd el-Kâşî'nin (ö. 735/1334) Hamriyye şerhi üzerine yazılmış bir şerhine rastlamadık. Ancak kaynakların bu şerhi, Kâşî'nin (ö. 735/1334) İbnü'l-Fârız'ın “Tâiyye” kasidesine yazdığı şerhle karıştırmış olma ihtimali vardır. Emîr Saçlı'nın hamriyye kasidesine yazdığı şerh ise, İbnü'l-Fârız'ın mîmiyye/hamriyye kasidesine değil, Ebdu Su'ûd b. Muhammed İmâdî'nin;

E ba'de Selîmî matlabun ve merâmun

Ve dûne hevâhâ lev'atun ve garâmun

Selîmî'den sonra bir istek ve dileğim kalmadı. Onun aşkından başka bir acı ve arzum kalmadı.

matla beytiyle başlayan mîmiyye kasidesine yazdığı şerh olduğunu düşünüyoruz.¹ Nitekim Kâtip Çelebî'nin kendisi de “el-Kasîdetü'l-Mîmiyye” maddesinde bu kasidenin

¹ Ancak Bursalı Mehmed Tâhir (2000, ss. 357-358), Abdurrahman Alemşâh'ın hem İbnü'l-Fârız'ın hamriyye kasidesine hem de Ebû Suud'un mimiyye kasidesine şerhi olduğunu belirtir.

982 (1574) yılında vefat eden Ebu's-su'ûd b. Muhammed el-Îmâdî'ye ait olduğunu ve Abdurrahman b. Saçlı Emîr (ö.987/1579-1580) ve ismini verdiği diğer iki kişi tarafından şerh edildiğini bildirir (2014, s. 1347). Bahsi geçen Kadı Sun'ullâh b. İbrâhîm'in şerhi ile Tabîb Muhabbed Geylânî'nin şerhleri hakkında ise başka herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

2.1. ARAPÇA ŞERHLER

Aşağıda kronolojik sıraya göre inceleyeceğimiz bu şerhlerden bir kısmı sadece kasideye yapılan şerh iken bir kısmı ise içinde Hamriyye kasidesinin de olduğu divanın tamamına yapılmış şerhtir. Şerh adı altında inceleyeceğimiz bu eserlerin bir kısmı sadece beyitlerin anlamını vermekten öteye geçmediği görülecektir.

2.1.1. Dâvûdu'l-Kayserî (ö. 751/1350)¹

Kayseri'de doğduğu için Dâvûdu'l-Kayserî olarak şöhret bulan yazarın tam adı Dâvûd b. Mahmûd b. Muhammed'dir. Karaman'da doğduğunu söyleyen olsa da bu doğru değildir. Hakkında fazla bilgi olmayan Kayserî'nin 1260 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. İlk eğitimini Kayseri'de gördüğü düşünülen yazar, ihtisas için Kahire'ye gitmiş, üç-dört yıl kaldıktan sonra tekrar Anadolu'ya dönmüştür. Bir ara İran'a gitmiş, orada ünlü sûfî Abdürrezzâk Kâşânî (ö.730/1329) ile görüşmüş ve onun sayesinde tasavvufa meyletmiştir. Bunun dışında dönemin önemli kültür merkezlerinden olan Konya, Aksaray ve Bursa gibi şehirlere de seyahat ettiği düşünülmektedir.

Tasavvufun özellikle vahdet-i vücud anlayışını benimsemiş, İbnü'l-Arabî'nin meşhur *Fusûsu'l-Hikem*'i üzerine yazdığı şerhle ünü Anadolu'ya yayılmış, Orhan Gâzî'ye kadar ulaşmıştır. Orhan Gâzî tarafından, İznik'i fethi (731/1331) müteakip Osmanlı'nın ilk medresesi kabul edilen "Orhan Gazî" medresesine günlük otuz akçe maaşla müderris

¹ Dâvûdu'l-Kayserî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler Bayraktar (1988, ss. 7-24)'dan özetlenmiştir.

olarak atanmıştır (1336/1337). Yaklaşık on beş sene bu görevde kalan Dâvûdu'l-Kayserî, 751/1350 yılında İznik'te vefat etmiştir.

Kayserî, fıkıh ve hadis gibi dinî ilimler konusundaki bilgisini geliştirmiş olmanın yanı sıra tasavvuf, kelâm ve felsefe alanında derinleştirmiştir. İbnü'l-Fârız, İbnü'l-Arabî ve Abdürrezzâk Kâşânî gibi mutasavvıfların vahdet-i vücud anlayışını benimseyen yazar, Aristo ve Ebü'l-Bereket el-Bağdâdî gibi Yunan ve İslam filozoflarını tenkit edecek derecede felsefî bilgiye sahip olup, vahdet-i vücud anlayışını felsefî açıdan yorumlayarak, bu görüşün Anadolu dışında, özellikle İran'da yayılmasına vesile olmuştur. Tasavvufî düşüncesinde İbnü'l-Arabî'yi takip etmiş, onun *Fusûsu'l-hikem*'ine yazdığı *Matla'u husûsı'l-kilem fî-ma'ânî'i Füsûsi'l-hikem* şerhiyle fikirlerini en iyi şekilde anlatmıştır. Öte yandan İbnü'l-Arabî'nin kurucusu olduğu "Ekberîye" tarikatının da mensubu olduğu kabul edilmektedir.

Müellife çok sayıda eser nispet edilmişse de *Matla'u husûsı'l-kilem fî-ma'ânî'i Füsûsi'l-hikem*, *Keşfü'l-hicâb an-ke'lâmi Rabbi'l-erbâb*, *Tahkiku mâ'i'l-hayat ve keşfü esrari'z-zulümât*, *Şerhü'l-kasîdeti't-Tâiyye*, *Şerhü'l-kasîdeti'l-Mîmiyye*, *Nihayetü'l-beyan fî-dirayeti'z-zâman ve Esasu'l-vahdâniyye ve menbe'u'l-ferdâniyye* ona aitliği kabul edilen eserlerdir.

2.1.1.1. Şerhu'l-kasîdeti'l-Mîmiyye

Dâvûdu'l-Kayserî'nin, İlhanlı vezirlerinden Abdülkâfi b. Abdullah et-Tebrîzî'ye ithaf ettiği bu şerh, İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesi üzerine yazılan ilk şerhtir. Çalışmamızda da görüleceği üzere bu şerhe dair alıntı ve atıflar onun bu alandaki yetkinliğini göstermiştir. Nitekim Kâtip Çelebî (2014, s. 1338) de bunun iyi bir şerh olduğunu söylemiştir. Eser giriş ve şerh olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

2.1.1.2. Giriş Kısmı

Tâiyye kasidesinin şerhini bitirdikten sonra bir dostun isteği üzerine Hamriyye kasidesinin şerhine başladığını belirten Kayserî; kasidenin anlaşılmasının ancak “hakîkî muhabbet”in bilinmesiyle mümkün olacağını düşünmüş ve eserine hamt, salat ve selamdan sonra “muhabbetin hakikati”, “muhabbetin kısımları” ve “muhabbetin neticeleri” başlıkları altında bu konuyu ele almış, ardından şerh kısmına geçmiştir.

Muhabbetin Hakikati: Asıl muhabbet, Allah’ın zatına ait olan “zatî” muhabbettir. Kemâlâta ait bütün muhabbetlere kaynaklık eden bu muhabbet, şüphesiz ruhani ve cismani bütün varlığın ortaya çıkmasına sebep olan sıfatın muhabbetine temel teşkil etmektedir. Zatî muhabbet, Hakk’ın kendi zatını ve zatına ait kemâlâtı zatıyla idrakinden meydana gelmektedir. “Ehâdiyyet” mertebesinde olan bu muhabbette çeşitlilik ve kesret söz konusu değildir. Çünkü ehadiyyet mertebesinde, Hakk’ın zatından ayrı bir isim ve sıfat yoktur. Hakikatine ulaşılmaz böyle bir konuda akıl ve fikir yürütmek mümkün değildir.

İkincisi, “Vâhidiyyet” mertebesinde olan muhabbettir. Bu mertebede isim ve sıfatlar, zattan ve birbirinden farklılaştığı gibi bu mertebedeki muhabbet de zattan ve tüm isim ve sıfattan farklılaşır. İlahî ilimde hakikati farklı olarak tezahür eden isim ve sıfatlar varlık aynasında da çoklu şekilde varlık gösterirler. Vâhidiyyet mertebesinde olan ve kâinatta açık ve belirgin olarak varlık gösteren bir muhabbet de ancak onu tadan ve manasını idrak eden bir nefiste tecelli edebilir. Nefis, ruh ve kalbin her birisi, onu temizliği nispetinde idrak eder. Semâ, lezzetini anlamayan ahmağa tarif edilmez. Muhabbeti, dertli ve tutkun olandan başkası bilmez. Bununla birlikte eşyanın hakikatini tanımlar yoluyla tasavvuf etmeyi alışkanlık hâline getirmiş kimse sevgiyi gereği gibi bulamaz.

Üçüncü bir görüş hükemâyaya aittir. Bunlar muhabbeti, zatin huzuru tasavvur edildiği sırasında ortaya çıkan “ibtihâc” (sevinç) olarak tarif etmişlerdir. Bu durumda muhabbet ancak bazı durumlarda ortaya çıkar. Seven, sevgiliden ayrı düştüğü zamanlarda da muhabbeti devam etse de sevinçli değildir. Çünkü sevinç ancak sevgilinin varlığı ile yüz yüze olduğu tasavvuru sırasında ortaya çıkar. Öyleyse bu, muhabbetin ayrılmaz bir parçası değil ve muhabbet için bir tarif olamaz.

Bazıları muhabbeti, sevgilinin kusurlarını görmezden gelmek olarak tarif etmiştir. Böyle bir muhabbet ancak dünyevi muhabbetler için geçerlidir. Çünkü kusur veya kusurlu olma imkânı ile bunları görmezden gelmek, ancak muhtaç varlıklar için geçerlidir.

Bazı tabipler ise muhabbeti, insanı güzel düşünmeye sevk eden vesveseli bir hastalık olarak tanımlamışlardır. Böyle bir muhabbet ancak birtakım etkilerin sonucu olarak ortaya çıkan muhabbet türleri için doğrudur.

Hüseyin Hallâc (ö.309/911) gibi zevk sahibi bazı kişiler, muhabbeti sonsuz bir sıfat ve ezeli bir inayet olarak tanımlamışlardır. Onlara göre ezeli inayet olmasaydı iman ve kitabın ne olduğu bilinmezdi. Amr b. Osman el-Mekkî ise muhabbetin, Allah'ın mümin halis kullarının kalbine bıraktığı bir sır olduğunu söylemiştir. Bu iki görüş, aklın ve anlayışın hakikatini kavrayamadığı ilahî muhabbeti işaret eder.

Kayserî'ye göre muhabbet, her ne kadar gereği gibi anlaşılmayan ve kavranmayan bir manaya gelse de gerçekte tezahür ettiği şeylere bağlı olarak çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır.

İlahî muhabbet, İlahî hakikatten ibarettir. İlahî muhabbetin bir şeyle ilişkisi, o şeyin başkasından üstün olmasını ve o onun kemâle ulaşmasını sağlar. Dünyevî muhabbet ise sevilen şeyin herhangi bir hâliyle veya kemâliyle ilgili olsa da aslında o şeyin kendisine göre mükemmeli talep etmesinden ibarettir. Bu tarife göre muhabbet mevcûdâtta tasavvur edilen bütün her şeye sirayet etmiştir.

Muhabbetin Kısımları: Muhabbeti; zatî, sıfatî, esmaî, efalî ve asarî olmak üzere beş kısma ayırır.

Zatî muhabbet: Sıfatî, esmaî ve diğer muhabbetlerin aslını oluşturan bu muhabbet, ilahî zâtın idrak ve talebi ile ortaya çıkan, ehadiyyet mertebesindeki muhabbettir. Sıfatî muhabbet: İlahî zattan, sıfatlardan her birinin talebiyle isim ve sıfatlarından ortaya çıkan

muhabbetir. Esmâ muhabbet: İlâhî isimlerin birinin istenmesi ile ortaya çıkan muhabbetir. Efalî muhabbet: İlâhî tasarrufun talep edilmesiyle Allah'ın cemâl ve celâl isimlerinde tezahür eden muhabbetir. Esmâ ve sıfatî muhabbet, kâinatın ortaya çıkmasını gerekli kılan muhabbetir. Ancak zatî muhabbet Allâh'ın zatı gibi bütün âlemlerin varlığından müstağnidir.

Asarî muhabbet: Kâinatta tezahür eden muhabbetir. Mukarrebin melekler denilen mücerret ruhlar arasındaki muhabbet en yüce olanıdır. Daha sonra sırasıyla diğer semavi nefisler ile tabii ve unsurî felekler arasında, sonra insanî, mücerred nefisler arasında, sonra varlık alemindeki basit ve mürekkep bütün unsurlar arasındaki muhabbetir. Bu muhabbet cansızlar arasında olduğu gibi kimi zaman gizli, kimi zaman da canlılar arasında olduğu gibi açıktır. Dolayısıyla var olan her şeyde bir aşk ve muhabbet vardır. Bu muhabbet Allah'ta asıl, diğer varlıklardaki O'na tabidir. Daha sonra isimlerin ve sıfatların muhabbeti, ardında fiillerin ve eserlerinin muhabbeti gelmektedir. En düşük muhabbet ise eserlerin muhabbetidir bunların içinde de en düşüğü şehvete dair muhabbetir.

Muhabbetin Neticeleri: İlâhî muhabbetin neticesinde, ilahî muhabbet, mahbûbunu diğer varlıklardan seçkin ve üstün kılar. Kul, Allâh'ı sevdiğinden dolayı onu mâsivâyaya tercih eder. Bütün hükümlerine itaat eder ve her açıdan Allâh'tan başka ilah olmadığına ikrar getirip lütfuna da kahrına da rıza gösterir. Allah'ın sevdiği her şeye muhabbet duyar. Bu muhabbet bu şekilde devam ettiği takdirde kulda meydana gelen vecd, sarhoşluk ve aşk, onu kendi varlığını ve zatını Allâh'ın varlığında ve zatında yok etmesi neticesinde sonsuz ve ezeli bir varlığa kavuşturur.

2.1.1.3. Şerh Kısmı

Mukaddimedden sonra eserin ikinci kısmını oluşturan şerhe geçmiş, kasideyi beyitler hâlinde ele almıştır. Her beyitten sonra bütün kelimeleri açıklamak yerine beytin anlaşılmasına katkı sağlayacak kelimeleri anlamlandırdıktan sonra mukaddimede belirtilen anlayış doğrultusunda şerh etmiştir.

Kayserî'nin, basma eserlerde 41 beyitten oluşan kasidenin sadece 33 beytini şerh etmiş olması, yazma nüshalardaki beyit sayısındaki farklılıktan kaynaklanmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Hamriyye kasidesinin beyit sayısı, birçok nüshada 33 iken bazı nüshalarda 40 veya 41 beyittir. Nitekim Nâblusî, bazı dostların isteği üzerine, sadece bazı nüshalarda yer alan beyitlerin yedisi¹ üzerine *Lem'atünnûr'il-mudiyye fi-şerhi'l-ebiyâti's-sebati mine'l-hamriyeti'l-Fâriziye*² adlı müstakil bir şerh yazması da bunu göstermektedir. Farsça şerhler bölümünde de görüleceği üzere Hemedânî ise kasidenin sadece 32 beytini şerh etmiştir.

Netice itibariyle, yeri geldikçe de hatırlatılacağı üzere, daha sonra gelen şârihlerin bir kısmı 41 beytin tamamını şerh ederken diğer bir kısmı sadece 33 beyti şerh etme yolunu tercih etmiştir.

Kayserî'nin başvurduğu kaynakların başında ayet ve hadisler gelmektedir. Kayserî, ayet ve hadisleri doğrudan alıntılama yoluna başvurduğu gibi iktibas yoluna da başvurmuştur. İktibas yoluyla alıntıladığı ayet ve hadislerde, şerhteki yoruma uyum sağlamak amacıyla, zaman zaman yaptığı ekleme-çıkarma ve kelime değişiklikleriyle bazı tasarruflarda bulunmuştur. Yapılan bu tasarruflar neticesinde metinler bazen aslından tamamen uzaklaştığı için konuya vâkif olmayan biri, söz konusu ayet ve hadise işaret edildiğini anlamakta zorlanabilir. Doğrudan yaptığı alıntılarda da bazen farklı surelerdeki benzer ayetlerin birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Bunun nakledilen ayet ve hadislerin konuya uyum sağlaması için yapıldığı gibi, ilgili kaynaklara başvurulmadan ezberden yazıldığı için de olabileceği tahmin edilmektedir.

İkinci derecedeki kaynaklara gelince, konuya açıklık getirebilecek manzum ve mensur her türlü söz ve yazıya başvurulduğunu söyleyebiliriz. İbnü'l-Fârız, Sühreverdî, Ebu

¹ 23-30 arasında yer alan sekiz beytin ilk yedisini şerh etmiştir.

² İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Demirbaş: OE Yz 0783 08, Yer Numarası: 892.71 892.711, (67b-72a).

Nuvâs, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebubekr-i Şiblî, Hz. Alî, Hasan b. Sâbit ve Mihyâr Deylemi başvurulan isimler arasındadır.

Eserin Türkiye’de ve yurt dışında çok sayıda yazma nüshaları mevcuttur. Sadece Süleymaniye kütüphanesinde bulunan bazı nüshaları şunlardır:

1. Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya, 4075, (126-139 vr.)
2. Esad Efendi, 3782, (111-115 vr.)
3. Esad Efendi, 888, (115-125 vr.)
4. Fatih, 5431, (114-145 vr.)
5. Hacı Mahmud Efendi, 3146, (27 vr.)
6. Hacı Mahmud Efendi, 3708, (13 vr.)
7. Hacı Mahmud Efendi, 3887, (32 vr.)
8. Halet Efendi, 0818, (115-129 vr.)
9. Lala İsmail, 706, (445-457 vr.)
10. Laleli, 147, (116-135 vr.)
11. Laleli, 3706, (194-215 vr.)
12. Laleli, 3706, (194-215 vr.)
13. Laleli, 3733, (84-101 vr.)
14. Reisülküttab, 1174, (150-162 vr.)
15. Şehid Ali Paşa, 2758, (102-112 vr.)
16. Tahir Ağa Tekke, 142, (41-62 vr.)
17. Tahir Ağa Tekke, 269, (11b-16b vr.)
18. Süleymaniye, 1028/28 (322a-337a vr.)
19. Reşit Efendi, 858, (179b-192b vr.)

Mehmet Bayrakdar (1991), son iki nüshayı esas almak suretiyle şerhin başına Dâvûdu’l-Kayserî’nin hayatı, eserleri ve önemini belirten bir mukaddime ile birlikte Arapça yayımlamıştır. Ayrıca Turan Koç ve Mehmet Çetinkaya tarafından *Aşk Şarabı ve Hayat, Kasîde-i Hamriyye Şerhi* (2011) adıyla Türkçeye tercümesi yapılmıştır

2.1.2. İbnü'l-Kemâl (ö. 940/1534)¹

Adı Şemseddin Ahmed b. Süleyman b. Kemal Paşa'dır. Dedesine nispetle İbnü'l-Kemâl veya Kemalpaşazade olarak anılır. 3 Zilkade 873 (15 Mayıs 1469) yılında dünyaya gelen İbnü'l-Kemâl'in doğum yeri hakkında kesin bir bilgi yoktur. Dedesi Osmanlı devletinin bürokrat sınıfındandır. Çocukluğu iyi bir evde geçen İbnü'l-Kemâl gençliğinde ilimle meşgul olur. Sonra asker sınıfına katılır. Sultan Bayezid ile katıldığı bir seferde vezir Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın olduğu bir toplantıda Filibe Medresesi'nin müderrisi Molla Lütfî'nin (ö.900/1495) Evrenesoğlu Ahmed Bey gibi paşalardan daha çok itibar edildiğini görünce ilmiye sınıfına katılmaya karar verir. Sefer dönüşünde Edirne Darü'l-hadis'inde müderrislik görevine tayin edilen Molla Lütfî'den ders alır. Daha sonra Molla Kastelânî (ö.901/1495), Molla Hatipzâde, Molla Muarrifzâde'den ders alarak tahsilini tamamladıktan sonra Edirne'de Ali Bey (Taşlık) medresesine müderris olarak atanır. Bu arada kendisine 33000 akçe ile Osmanlı tarihi yazma görevi verilir. Daha sonra sırasıyla 1505'te Üsküp'te İshak Paşa medresesi, bir yıl sonra Edirne'de Halebiyye medresesi ve Üç Şerefeli medreselerin birinde, 1508/1509'da İstanbul'da Sahn-ı Semân medreselerin birinde müderrislik yapar. Yine 1511 /1512'de Edirne'deki Sultan Bâyezid medresesinde müderrislik yaptıktan sonra 1515'te Edirne kadısı ardından 1516'da Anadolu Kazaskerliğine atanır. Bu görevinden de azledildikten sonra 1520 senesinde Edirne'deki Dârü'l-hadîs medresesine ardından 1522'de Sultan Bâyezid medresesine ikinci defa müderris olarak atanır. Son olarak 1526'da Şeyhülislam Zenbilli Ali Cemâlî Efendi'nin vefatı üzerine Şeyhülislam olur. Bu görevde iken 16 Nisan 1534 tarihinde İstanbul'da vefat eder

Dil, Edebiyat, Tarih, Akaid, Kelam, Felsefe, Fıkıh, Fıkıh Usulü, Tefsir ve Tasavvuf alanında Arapça, Farsça ve Türkçe çok sayıda eser kaleme almıştır. Cemil el-Azm 214, Brockelmann 179, Nihal Atsız 209, Şamil Öçal 226 adet eseri olduğunu söylemektedir.

¹ İbnü'l-Kemâl'in hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler Taşköprüzade (1989, ss. 381-385), Turan (2002, s. 238) ve Çelebî (2002, s. 245)'den istifade edilmiştir.

Bunların bir kısmı müstakil teliflerden, bir kısmı diğer eserlerinin bölümlerinden, aynı eserin değişik isimle kaydedilmiş şekliinden, şerh ve haşiyelerden oluşmaktadır.

2.1.2.1.Şerhu'l-kasîdeti'l-Hamriyye

Ortalama on varak civarındadır. Yazıldıktan sonra çok ilgi görmüştür. Bu eserin ne kadar ilgi gördüğü, kütüphane kataloglarında tespit ettiğimiz nüshalar ile Konur'un (1992, s. 15) İbnü'l-Kemâl'in şerhi üzerine yazdığı yüksek lisans tezinde verdiği farklı nüshaları eklediğimiz zaman sadece Türkiye'deki kütüphanelerde sekseni aşkın yazma nüshanın karşımıza çıkmasından anlaşılmaktadır.

Atıf Efendi, 2816, 144-150 vr.

Atıf Efendi, 2806, 65-78 vr.

Atıf Efendi, 2847, 53-64 vr.

Atıf Efendi, 2851

Beyazıt Devlet, Beyazıt, 3431, 10 vr.

Beyazıt Devlet, Veliyüddin Efendi, 3236, 94a-103b vr.

Beyazıt Devlet, Veliyüddin Efendi, 3246, 88b-100b vr., 990.

Köprülü, Ahmed Paşa, 330, 108-122 vr.

Köprülü, Ahmed Paşa, 330, 297-312 vr.

Köprülü, Fazıl Ahmed Paşa, 001602, 117-120 vr.

Köprülü, Fazıl Ahmed Paşa, 1580, 185-192 vr.

Nurosmaniye, 4023, 1 c. (1-40yp vr.)

Nurosmaniye, 4023, 1 c. (40 vr.)

Nurosmaniye, 4024, 1 c. (1-22yp vr.)

Nurosmaniye, 4024, 1 c. (22 vr.)

Nurosmaniye, 4976, 1 c. (23-30 vr.)

Nurosmaniye, 4976, 1 c. (23-30 vr.)

Süleymaniye, 4820, 108-116 vr.

Süleymaniye, Hüsrev Paşa, 600, 80-91 vr.

Süleymaniye, Aşir Efendi, 278, 61-81 vr., 1009.

- Süleymaniye, A-Tekelioğlu, 708, 122-133 vr.
- Süleymaniye, Ayasofya, 4797, 198-210 vr.
- Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 1743, 59-71 vr., 1110
- Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 2114,. 59-75 vr., 968
- Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 2201, 1-8 vr.
- Süleymaniye, Bağdatlı Vehbi, 25, 36-45 vr.
- Süleymaniye, Beşir Ağa(eyüp), 199, 10-19 vr.
- Süleymaniye, Beşir Ağa(eyüp), 199, 10-19 vr.
- Süleymaniye, Carullah , 2105, 1-6 vr.
- Süleymaniye, Carullah, 2086, 46-55 vr.
- Süleymaniye, Darülmecnevi, 196, 19 vr., 1028
- Süleymaniye, Düğümlü Baba, 351
- Süleymaniye, Düğümlü Baba, 441, 1-23 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3682, 131-135 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 1447, 278-285 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3546, 27-36 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3548, 48-59 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3587, 48-58 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3652, 72-81 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3692, 171-176 vr.
- Süleymaniye, Esad Efendi, 3787, 46-50 vr.
- Süleymaniye, Fatih, 5337, 61-69 vr.
- Süleymaniye, Giresun Yazmala, 100, 82-96 vr.
- Süleymaniye, H. Hüsnü Paşa, 121, 237-247 vr.
- Süleymaniye, H. Hüsnü Paşa, 65, 164-176 vr.
- Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 3711, 9 vr.
- Süleymaniye, Halet Efendi, 799, 294-301 vr., 1022.
- Süleymaniye, Halet Efendi, 818, 101-113 vr.
- Süleymaniye, Halet Efendi, 822, 106-113 vr.
- Süleymaniye, Hamidiye, 186, 87-93 vr.
- Süleymaniye, Kasidecizade Süleyman, 677, 258-269 vr.

- Süleymaniye, Kılıç Ali Paşa, 1024, 419-429 vr.
- Süleymaniye, Lala İsmail, 732, 1-16 vr.
- Süleymaniye, Laleli, 2433, 72-83 vr., 965
- Süleymaniye, Laleli, 3645, 55-68 vr.
- Süleymaniye, Laleli, 3698, 6-19 vr.
- Süleymaniye, Laleli, 3707, 55-69 vr.
- Süleymaniye, Laleli, 3710, 23-33 vr.
- Süleymaniye, Musalla Medrese, 2030, 122-135 vr.
- Süleymaniye, Nafiz Paşa, 1506, 128-134 vr.
- Süleymaniye, Pertev Paşa, 621, 87b-93b vr.
- Süleymaniye, Reisülküttab, 1158, 249-253 vr.
- Süleymaniye, Reisülküttab, 493, 144-162 vr., 1037
- Süleymaniye, Reşid Efendi, 1005, 3-10 vr.
- Süleymaniye, Reşid Efendi, 1031, 131-147 vr.
- Süleymaniye, Reşid Efendi, 858, 167-177 vr.
- Süleymaniye, Şehid Ali Paşa, 2737, 29-40 vr.
- Ali Emîrî Efendi, 1001, 156-193 vr.
- Ayasofya 4820, 108-116 vr.
- Bağdatlı Vehbi, 2041, 243-244 vr.
- Esad Efendi, 3519, 48-59 vr.
- Murad Molla, 1831, 271-279 vr.
- Murad Molla, 1834, 167-175 vr.
- Râgib Paşa, 14060, 31-38 vr.
- Revan, 2032, 355-364 vr.
- Revan, 2037, 48-57 vr.
- Üniversite (Arapça), 1589, 236-256 vr. Zahriyedeki kayda göre müellif yazısı.
- Üniversite (Arapça), 3691, 64-72 vr.
- Üniversite (Arapça), 422, 148-160 vr.
- Üniversite (Arapça), 6404, 162-170 vr.
- İBB. Atatürk Kitaplığı, 892.71 892.71 962 H. 1, 19-24 vr. 962

2.1.2.1.1. Giriş Kısmı

Çalışmasına besmeleyle başlayan İbnü'l-Kemâl, herhangi bir mukaddime yazmadan beyitlerin şerhine geçmiştir.

2.1.2.1.2. Şerh Kısmı

Önceki şârihlerin 41 beyit olan kasidenin sadece 33 beytini şerh etme geleneği İbnü'l-Kemâl tarafından da sürdürülmüştür. Kasideyi beyitler hâlinde şerh eden İbnü'l-Kemâl, tamamen dil ve gramer açısından incelemiştir. Beyitlerde geçen kelimelerin manaları ve irapları üzerinde durmuştur. Zaman zaman ayetlerle bunları istişhâd yoluna gitmişse de daha çok dil ve belâgat alanında önemli kabul edilen kaynaklardan örnek vermiş ve onların görüşlerine başvurmuştur. Kelimelere verdikleri farklı manaları kaydedip bunları tenkide tabi tutmuş ve hangisinin isabetli olacağını yine bu alanda söz sahibi olan mercilere başvurarak görüşünü belirtmiştir. Bu bağlamda, ilgi çekecek en önemli hususlardan biri, İbnü'l-Kemâl'in isim vermeden Molla Câmî'ye yönelttiği itirazlardır. Yaptığı itirazların havada kalmaması için de yukarıda söylediğimiz gibi, bu alanda otorite kabul edilen eserlerden alıntılar yaparak altını doldurmuştur. Bu sayede, hacim olarak on varak civarında olan şerhte çok sayıda isim ve eserin adı geçmektedir.

Başvurduğu kaynakların belli bir kısmını burada zikretmeden önce şunu da belirtmek gerekir ki İbnü'l-Kemâl'in çalışmasında kaynak göstermesi, sahip olduğu akademik bakış açısının bir göstergesidir. Öte yandan, çoğu zaman sadece yazarın veya eserin ismini zikretmekle yetinmiş olması, bu tür eserlerin bilindik eserler olmasından kaynaklanmış olmalıdır. İbnü'l-Kemâl'in başvurduğu belli başlı kaynaklar şunlardır:

Cevherî: Kelime tahlillerinde başvurduğu en önemli kaynak, İsmâil b. Nasr b. Hammâd el-*Cevherî* (ö.398/)'nin *Sihâh* adıyla şöhret bulan *Tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye* adlı Arapça sözlüğüdür. İbnü'l-Kemâl, *Cevherî*'den yaptığı alıntılarda bazen “Kâle'l-Cevherî” (*Cevherî* dedi ki) diyerek ileri sürdüğü görüşünü *Sihâh*'taki bilgilerle

desteklemiş; bazen de alıntıyı bitirdikten sonra ilgili kısmı Cevherî'den aldığını söylemek için “zekerehü'l-Cevherî” (Cevherî zikretti) diyerek başvurduğu kaynağa atıfta bulunmuştur. Kimi zaman da hiçbir şey söylemeden alıntı yaptığını ancak biz sözlükteki bilgilerle karşılaştırdığımızda anlıyoruz.

Görebildiğimiz kadarıyla yaptığı alıntılarda genelde değişiklik yapmadan doğrudan alıntılama yöntemine başvurmuştur. Bunun yanında alıntının nerden başladığını veya nerede bittiğini kestirmek her zaman mümkün olmamaktadır. Bunu da ancak ilgili kaynağa baktığımızda görebiliyoruz.

İbnü'l-Kemâl kelime anlamlarının çoğunu Cevherî'den istifade etmiş olsa da zaman zaman ona da itirazları olmuştur. Örneğin Cevherî'nin “hemm” kelimesini “hüzün” kelimesiyle tefsir etmesini doğru bulmamış, bu iki kelime arasında ince bir farkın olduğunu belirtmiştir. Yine “kef” (avuç) kelimesinin elle dokunma anlamına gelen “lems” manasına indirgemesini doğru bulmayarak, Kaşanî tefsirinden naklen Vâhidî'nin bu konudaki görüşünü ileri sürmüştür.

Râgıbü'l-İsfehânî: İbnü'l-Kemâl'in başvurduğu ikinci bir kaynak, şerh sırasında “kâle'r-Râgıb” veya “zekerehü'r-Râgıb” dediği, *Râgıbü'l-İsfehânî*'nin eserlerinden *Müfredâtü'l-elfâzi'l-Kur'ân* adlı çalışmasıdır. Mesela ikinci beyitteki “mezc” kelimesinin açıklamasını yaparken, bu kelimenin yakın anlamlısı olan “halt” kelimesiyle arasındaki farkı belirtmek için bu eserden istifade ettiğini göstermiştir.¹ Aynı şekilde *Râgıbü'l-İsfehânî*'nin “Mukaddimetü câmiî't-tefâsir” adlı çalışması ile “ez-Zerî'a ilâ-mekârimi's-şerî'a” adlı eseri İbnü'l-Kemâlî'in başvurduğu kaynaklar arasındadır.²

Zemahşerî: İbnü'l-Kemâl'in başvurduğu eserlerden bir tanesi Ebü'l-kâsım câru'l-lâh Mahmûd b. Ömer ez-*Zemahşerî*'nin kısaca *Keşşâf* adıyla şöhret bulan *el-Keşşâf an-hakâiki't-tenzîl ve uyûnü'l-akâvil fi-vücûhi't-te'vil* adlı tefsiridir. İbnü'l-Kemâl, alıntı

¹ “halt” maddesini Râgıb (2009)'nin eserinde görmek için bk. s.293

² 19 beyitte geçen الجود kelimesinin açıklaması için İsfehânî (1980, s. 291)'den yararlanmıştır.

sırasında bazen sure adını verirken bazen sadece ayetteki kelimeyi zikretmiştir. Zemahşerî'nin *Esâsü'l-Belâga*¹ adlı eseri ile *el-Fâik fi-garibi'l-hadîs* adlı eseri de İbnü'l-Kemâl'in istifade ettiği kaynaklardandır.

Câmî: İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesine yazdığı “Levâmi’-i Şerh-i Kasîde-i Hamriyye” adlı Farsça şerhidir. İbnü'l-Kemâl'in şerh boyunca isim vermeden genelde, “ve men” (kim ki) sözünden sonra Câmî'nin ileri sürdüğü görüşe işaret etmiş, devamında da sunduğu delillerle Câmî'nin görüşünü reddetmiştir. Mesela üçüncü beyitte geçen “şezâ” kelimesinin anlamını Cevherî'den naklederek, bu kelimenin keskin koku anlamına geldiğini belirtir. Ardından Câmî'yi kast ederek, bu kelimeyi güzel koku ile tefsir eden kişinin kelimeyi keskinlik manasından uzaklaştırmak ve onu sadece güzel koku manasıyla sınırlandırmak suretiyle iki açıdan yanıldığını söyler. Böylece yirmi yerde aynı şekilde isim vermeden Câmî'nin görüşlerine itirazlarda bulunarak tartışmacı bir üslup izler.

Çelebi'ye (2014, s. 1338) göre 1050'den sonra vefat eden Kadı Sun'ullâh b. İbrâhîm Hamriyye üzerine yazdığı şerhte İbn Kemâl'in Câmî'ye yönelttiği itirazlara kırk cevap vermiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere böyle bir şerh henüz bulunamamıştır.

Mutarrizî: İbnü'l-Kemâl'in kelime anlamlarında Cevherî'den sonra başvurduğu en önemli kaynağı Ebü'l-Feth Burhâneddîn Mutarrizî'nin kısaca *el-Mugrib* olarak bilinen *el-Muğrib fi-tertîbi'l-mu'rib* adlı sözlüğüdür.

İbnü'l-Hişâm: İbnü'l-Kemâl alıntı yaptığı diğer bir eser, sarf ve nahiv alanında yazılan İbnü'l-Hişâm'ın “Şüzûrû'z-zeheb” adlı eseridir. İbnü'l-Kemâl hem eserin hem de yazarın adını vererek alıntı yapmıştır.

¹ Arapça mecazlar sözlüğüdür. Kelimelerin terkip halindeki kullanımları esas alınarak düzenlenmiştir.

Serahsî'nin es-Siyeru'l-Kebîr'i: on yedinci beyitteki “livâ” kelimesi üzerinde dururken başvurduğu kaynaklardan bir tanesidir. Yazar ve eser adını verdiği gibi kelimenin geçtiği “bâb”ı da vermiştir.

Bu eserler kadar sık olmasa da *Taftâzânî ve Telvîh'i*, *İbnü's-Sikkît ve Islahu'l-Mantık'ı*, *Yâkûtü'l-Hamevî ve Mu'cemü'l-Büldân'ı*, *Merzûkî ve Şerhü'l-Hamâse'si*, *Harîrî ve Dürretü'l-Havâs'ı*, *Ebû Ubeyde, Sîbeveyhi, Sahibü'l-Kâmûs, Herevi, Şerhü'l-Muallakât ve Enbârî* şerhte adı geçen yazar ve eserlerdendir.

İlahî muhabbeti konu alan Hamriyye kasidesini, daha önce Muhammed Hemedânî, Abdurrahman Câmî, İdrîs-i Bitlîsî ve Dâvûdu'l-Kayserî gibi şârihler, felsefî ve tasavvufî açıdan şerh edip kasidenin bâtınî manası üzerinde dururken; İbnü'l-Kemâl'in bu kasideyi sadece zahirî manasıyla şerh edip incelemiş olmasında, onun medrese kültürüyle yetişmiş olmasının yanı sıra dönemin siyasal ve kültürel atmosferin de rolü olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim devlet adamı ve Şeyhülislam olan İbnü'l-Kemâl, İbnü'l-Arabî gibi mutasavvıflar hakkındaki görüşleri olumlu olmakla birlikte bazı tarikat önderlerinin aleyhine fetvaları da söz konusu olmuştur.

2.1.3. Sibtu'l-Marsafî (ö.965-66/1558-59)

Sibtu'l-Marsafî olarak tanınan yazarın adı, gerek müellifin eserinde gerekse hakkında bilgi veren kaynaklarda, Muhammed Zeynelâbidîn b. Muhammed el-Gumrî Sibtu'l-Marsafî eş-Şâfi'î el-Eş'arî olarak geçer (Bağdatlı, 1951b, s. 246). Eserin girişinde ayrıca Şâzelî tarikatının Medenî koluna bağlı olduğunu da belirtmiştir. Mısırlı edip ve mutasavvıf olan Marsafî, 965/1558 (Bagdâdî, t.y, s. 230; Kehhâle, 1993, s. 666) veya 966/1559 (Bağdatlı, 1951b, s. 246; Ziriklâ, 2002, s. 58) senesinde vefat etmiştir.

Müellifin, şerhin girişinde ifade ettiği üzere, elliyi aşkın eseri vardır. *el-İbrîzü'l-hâlis fi-fezâ'ili'l-besmele ve sûreti'l-İhlâs*, *el-Behcetü'l-ünsiyye fi'l-ferâseti'l-insâniyye*, *el-Cilvetü fi-beyâni aksâmi'l-keşfi ve'l-izleti ve'l-halve*, *Dâ'iyü'l-felâh ilâ-sebîli'n-necâh*,

Takdîsü'l-fü'âd an-i'tikâdi'l-hulûl ve'l-ittihâd, el-Fethü'l-vefâ, Divan, el-Fethü'l-Mekkiyi'l-fâ'iz bi-şerhi yâ'yyeti İbni'l-Fâriz, el-Cevherü'l-hâlis fi-ecvibeti mesâili kelimetü'l-ahlâk, Refu'l-iltibâs ve'l-eşkâl fi'l-cevâbi an-mana'l-visâl ve'l-ittisâl, el-Edilletü'l-behiyye alâ-efzaliyyeti hayri'l-beriyye ve çalışmamızın konusu olan ez-Zecâcetü'l-bellûriyye fi-şerhi'l-kasîdeti'l-Hamriyye bunlardan bazılarıdır.

2.1.3.1.ez-Zeccâcetü'l-billûriyye fi-şerhi'l-kasîdeti'l-Hamriyye

Ezheriyye'de bulunan yazma eser 959 (1552) senesinde tamamlanmıştır. 23 varaktan oluşan bir nüshası Tunus'tadır (Ziriklâ, 2002, ss. 58-59). Elimizde bulunan iki nüshada¹ bitirme tarihi 8 Zi'l-hicce 959 (25 Kasım 1552 Cuma) tarihi olarak kaydedilmiştir.

2.1.3.1.1. Giriş Kısmı

Cuma günü sabah namazının ardında yapılan zikir meclisinden sonra kalbine gelen bir vâridât üzerine şerhe başlayan Marsafî, eserin girişinde, “İnsanlarla akıllarının ermediği konularda konuşmayın, aksi takdirde Allah'ı ve resulünü yalanlar bunu da siz istemezsiniz” mealindeki hadisten hareketle ilahî sırları ifşa etmenin küfür olduğunu, bu yüzden bu şerhteki hakikat sırlarını, tenkit ve taassup ehli için değil, bu hakikatleri anlayan tasavvuf ehli için şerh ettiğini belirtir. Bu eseri yazmaktaki gayesi, ilahî rızaya mazhar olup sonunda Hakk'ın cemâline bakmaya nail olmaktır.

2.1.3.1.2. Şerh Kısmı

Şerhe başlamadan önce Allah'ın iki türlü tecellisi vardır. Birincisi gaybî ilmî tecellidir. İkincisi şuhudî varlık tecellisidir. Bu iki tecelliden çok sayıda tecelli ortaya çıkar. Buna göre kasidenin birinci beytindeki şaraptan maksat ruhlar aleminde süt ve içki şeklinde

¹ İki nüshasını inceleyebildik. Birincisi, Mısır milli kütüphanede Timur şiiri, 842 numaralı, 46 vr., ikincisi: Almanya Leipzig Üniversitesinde bulunan 22 vr.

hakîkî bir içecek içtik veya birinci tecelli ile istidadî ve vicdânî bir içecek içtik demek olur. Buna göre “elest” hitabını duyunca onun lezzetinden oluşan sarhoşluk ya hakîkî bir sarhoşluk ya istidadî ya da vicdanî bir sarhoşluk olur.

Eseri beyitler hâlinde şerh eden Marsafî, nceki şârihler gibi sadece otuz üç beyti şerh etmiştir. Beyitteki kelime ve kelime gruplarını gramer kurallarına boğmadan parçalar hâlinde anlamlandırdıktan sonra genelde “telhis” başlığıyla beytin hlasasını verip ardından tasavvufi mana üzerinde durmuştur.

Mesela ikinci beyti şerh ederken İbnü’l-Fâriş’in zahirî manaya göre “ke’s” (kadeh)’i hızlı dönmesinden ve içindeki şaraptan dolayı “bedr” (dolunay)’e; saf, parlak ve kabaran şarabı güneş işığına, kadeh tutan sakinin parmaklarını hilâle, şaraptaki kabarcıkların dönmelerini yıldıza benzetmiş olabileceği gibi; “ke’si” yuvarlak olup işığını güneşten almasından dolayı “bedr”e; “şarab”ı, saçtığı işık ve sağladığı faydalardan dolayı “güneş”e; hızlı dolaşmasından dolayı “saki”yi “hilal”e; karıştırıldığında oluşan kabarcıkları yıldıza benzetmiş olabileceğini söyler. Ardından “Lâmi” başlığı altında İbnü’l-Fâriş’in kastettiği muhtemel tasavvufi manayı zet olarak söyle verir:

Hız. Peygamberin sinesinden gelen rabbanî ilmin varisi olan şeyhin kalbi, Hak nuruyla dolu olmasından dolayı, şarap kadehi gibi dolu olan dolunaya benzer. Buna göre güneşten maksat Hak sırlarının parlayan nurlarıdır. Sakiye benzeyen hilâlden maksat, kalbi müjdeleyen irade nurlarıdır. Çünkü irâde, müridi harekete geçiren en önemli unsurdur. Saki, nedimlerin teşvikiyle kadehi hızlı dolaştırdığı gibi irade de saliki merhaleleri kat etmede teşvik eder. Mezceden maksat vusuln ilk mertebesidir. Su kabarcığına benzeyen yıldızlardan maksat ise mükâşefe sırasında gayri ihtiyari meydana gelen kerametlerdir. Ya da kadehe şarap doldurulduğu sırada meydana gelen kabarcıklar gibi, mşidinin iradesi dışında çoğalan müritler kast edilmiştir. İlk başlarda hilal şeklinde olan ay, güneş işığından istifade ederek zamanla dolunaya dnştğu gibi müridinin kalbi de riyazet sayesinde en yüce dereceye yükselerek Hakk’ın nazarının yansıdağı parlak bir aynaya dönüşür.

Bu şerhte öne çıkacak en önemli husus, yazarın şerh esnasında ele aldığı tasavvufi meselelerdir. “Telhis” başlığıyla beytin zahirî manasını açıklayan yazar; “lami”, “tenvir”, “tahkik”, “tenbîh”, “meşreb”, “fâide” ve “keşf” gibi başlıklar altında beytin tasavvufi manasına ve çeşitli tasavvufi konulara yer verir.

Şârihin bu başlıklar altında yaptığı açıklamalar ve yorumlamalar sayesinde şerh, kimi zaman metin bağlamından uzaklaşarak tasavvufi görüş ve meselelerin serdedildiği mecra hâline dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bazen de soru cevap yöntemiyle ihtilafli konulara cevap aranmıştır. Fikir vermesi açısından şerhte işlenen konulardan bazılarını özetleyerek burada vermeye çalışacağız.

“Sekr” ile “gaybet” arasındaki fark, sekr tecellisi gaybet tecellisinden daha güçlü ve daimîdir. Gaybet daimî değildir. Sekr şuurun gitmesidir çoğunlukla şarapla olur. Bazen gazap ve aşktan dolayı da sekr olur.

Vâsilûn iki kısma ayrılır. Birincisi muhabbet şarabıyla cezbe hâlinde olup bütün benliğini kaybedip cem denizinde gark olmuş kimselerdir ki ilim, akıl bağından kurtulup tarikat adabının ve şeriat hükümlerinin sorumluluğu üzerinde kalkmış kimselerdir. Onlar ceberut diyarının sakinleridirler. Onların kendilerinden bile haberleri yoktur. Başkalarıyla meşgul olamazlar. İkincisi: ilk başta vüsûlde kendilerinden geçmiş kimselerin sonradan ezelfî cemal ile kendine gelen kimselerdir.

İki çeşit hayat vardır. Biri hissi ve hayvanî hayattır. İnsanlar dâhil bütün canlılar burada ortaktır. İkincisi ruhanî hayattır. Bu havâs insanlara aittir. Bunun da dört derecesi vardır. Birinci derece, kalbin cehaletten sonra ilimle hayat bulmasıdır: İkinci derece, kalbin cemiyet himmetiyle Cenab-ı Hakk’a yönelerek ölüm ayrılığından kurtulup ebedî hayat bulmasıdır. Üçüncü derece, Hakk’ın varlığında hayat bulmaktır. Onun bekasında yok olup bekasıyla baki olmaktır. Onun hayatıyla hayat bulmaktır.

Semâ'nın (işitmenin) üç şekli vardır: Kimi tabii olarak duyar, kimi hâl ile duyar, kimi Hak ile duyar.

Birincisi âmdir. İnsan yaratılışı gereği duyduğu güzel şeylerden zevk alır.

İkincisi hâstır. Duyduğu şeyin hitap mı, itâp mı, vasl mı hecr (ayrılık) mi, kurb mu, bu'd mu hüzmün mü, kaybedilene teessüf mü, geleceğe susamak mı, ahde vefa mı, vadi yerin getirmek mi, vadi bozmak mı, zikir heyecanı mı, iştîyak mı ayrılık korkusu mu, kavuşma sevinci mi, bunlardan hangisi olduğunu anlar.

Üçüncüsü hâssü'l-hastır. Onlar Allah ile ve Allah için duyarlar. İşitme sırasında Hak'tan gelen işaretlerle, başkalarının şahit olamadıkları manalara şahit olup sevinçten vecde girerler. Daha sonra idraklerine hicap (perde) geldiğinde o sevinçler ağlamaya dönüşür. Bu durumda kimi elbisesini yırtar, kimi feryat eder, kimi ağlar. Bir rüzgâr gibi olan vecdin, her azada farklı bir tezahürü vardır. Ele geldiği zaman kişi ellerini çıkarır, ayağa geldiği zaman raks eder, kalbe geldiği zaman ağlar, ruha geldiği zaman bağırır, kalbin siyah noktasına geldiği zaman kendinden geçer.

Yine anasır-ı erbaa olarak bilinen ateş, hava, toprak ve suyun birbirilerinden ayrıldıkları noktalar olduğu gibi aralarında olan müştereklerden dolayı vasitasız bir şekilde birbirine dönüşmesi, buradan hareketle dört unsurun heyulasının bir olduğu, üzerinde durulan konulardan bazılarıdır.

Kaynak gösterme konusunda Kayserî ve İbnü'l-Kemâl'in şerhleriyle mukayese edildiğinde zayıf kalsa da Marsafî, başta ayet ve hadisler olmak üzere Cüneyd-i Bağdadî, Kuşeyrî ve Gazzâlî'nin İhyâ Ulûmüddîn'inden alıntılar yapmış, İbnü'l-Fârız'ın "Tâiyye" ve diğer "Mîmiyye" kasidesine atıfta bulunmuş, farklı şairlerden örnek şiirlerle istişhâd yoluna gitmiştir.

2.1.4. Bedreddîn el-Bûrînî (ö. 1024/1615)¹

Adı kaynaklarda, Hasan b. Muhammed b. Muhammed b. Hasani's-Saffûrî el-Bûrînî Bedreddîn'dir. Tarih, hadis, fıkıh, mantık, riyaziyye ve edebiyat âlimidir. 963/1556 yılında Ürdün'ün Saffûriye şehrinde doğmuştur. Küçük yaşta babasıyla birlikte Dimaşk'a gitmiş, orada yetişmiş ve 1024/1615 yılında vefat etmiştir. Farsçayı ve Türkçeyi çok iyi bilmektedir. Babası, Nâblus'a bağlı Bûrîn'de doğduğu için Bûrînî nisbesini almıştır.

Eserlerinden bazıları şunlardır: *Dîvânu's-şi'r*, *Terâcîmü'l-a'yân min-ebnâ'i'z-zamân* (asrındaki âlimlerin hâl tercümesidir), *er-Rihletü'l-Halebiyye*, *er-Rihletü'l-Tarâblusiyye*, *Seb'u's-seyyâre* ve *Envâru't-tenzîl* tefsiri üzerine bir haşiyesinin yanı sıra çok sayıda risalesi vardır.

2.1.4.1. Bahru'l-fâ'iz fî-şerhi dîvâni İbni'l-Fâriz

Eser, ilk defa Rüşeyd b. Gâlib ed-Dahdah el-Lübnanî tarafından Nâblusî'nin şerhiyle birlikte Marsilya'da (1853) yayımlandıktan sonra birçok defa neşredilmiştir.² Eserin kütüphanelerde bulunan bazı yazma nüshaları ise şunlardır: Laleli, 1396; Halet Efendi, 814; Nurosmaniye, 3970; Hekimoğlu, 643; Hasan Hüsnü Paşa, 988; Kılıç Ali Paşa, 803; Esad Efendi, 2785; Yenicami, 969; Reisülküttap, 829, 95 I; Ayasofya, 4074.

2.1.4.1.1. Giriş Kısmı

Şerhin girişi; hamt, salat ve selamdan sonra İbnü'l-Fâriz hakkındaki övgü ile telif sebebinin anlatıldığı kısa bir bölümden ibarettir. Daha gençlik yıllarında İbnü'l-Fâriz'ın divanını okuyup anlama noktasında büyük bir istek ve arzusu olan Bûrînî'den bir dostu

¹ Bedreddîn el-Bûrînî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler Dahdâh (2003a, s. 5) ve el-Muhibbî'den (1284, ss. 51-61) tercüme edilmiştir.

² Diğer önemli neşirleri hakkındaki bilgi, Nâblusî'nin şerhi kısmında verilmiştir.

şerh yazmasını ister. O güne kadar divanın mana ve mefhûmunu açıklayan genel bir şerhi yapılmadığını gören Bûrînî, dostunun bu isteğine cevap verip divanı şerh etmeye başlar.

2.1.4.1.2. Şerh Kısmı

Tâiyye kasidesi hariç, divanın tamamını şerh eden Bûrînî, tasavvufî yorumlara girmeden eseri dil ve gramer açısından incelemiş, kelimelerin mana incelikleri üzerine durmuş, şiirdeki teşbih, istiare, iştikak, cinas, tıbak ve diğer söz ve mana sanatları üzerine yoğunlaşmıştır. İleri sürdüğü düşünceleri desteklemek için ayet, hadis ve çok sayıda şiirden yararlanmıştır. Bu sayede eser bir nebze de olsa dil ve gramer kurallarına boğulmaktan kurtulmuş edebî bir mahiyet kazanmıştır.

Bûrînî, verdiği şiirlerin yazarlarının adını verse de isim vermeden aktardıkları da olmuştur. *Tefsirü'l-kebir* sahibi Fahrettin Razi (ö.606/1210), Şeyh Abdürrahim el-Yemâmî el-Ber'î, Ahmed Rufâ'î (ö. 578/1182), Şihâbü's-Sühreverdî (ö.632/1234), Şeyhü'l-Ekber İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240), Ebû Zekeriyâ el-Ferrâ' (ö.207/822), Abdullah b. Mutez (ö.296/908), Rakkâşî, Nabiğa (ö. 604 [?]), Mütenebbî (ö.354/965) ve arkadaşım dediği Seyit Muhammet Kutsi Şafii İbn Hadeb şerhte şiirlerinde örnek verilen kişilerdir. Öte yandan şerhte şiiri yer alıp da adı zikredilmeyen Mütenebbî, Muzaffer b. İbrahim el-Aylanî, Di'bil Huza'î (ö. 246/860), İbn Tanbûr, Ahtel (ö.718) ve İbnü'l-Büdeyrî gibi şairlerin ismi tarafımızdan tespit edilmiştir. Sahibini tespit edemediğimiz birkaç şiirin ise Bûrînî'nin kendisine ait olabileceğini tahmin ediyoruz. Şunu da söylemek gerekir ki Bûrînî'nin istişhâd ettiği şiirleri, kaynaklardaki şiirlerle karşılaştırdığımızda, bazı değişiklikler yaptığını görüyoruz. Bu da akla, Bûrînî'nin asıl kaynaklardan yararlandığı gibi tali kaynaklardan da yararlanmış olabileceğini getirmektedir.

Önemli bir şerh olan bu çalışma, “Hamriyye”nin şerhini yapan şârihler tarafından örnek alınmış, Arapça şârihlerden Emîn el-Hûrî ve Türkçe şârihlerden Salâhaddîn Yiğitoğlu ve Kara Mustafa Alâ'iyyevî bu şerhten çokça istifade etmişlerdir.

2.1.5. Abdulganî en-Nâblusî (ö. 1143/1731)¹

Dîvân'ın şerhinin girişinde adından ve şeceresinden, Abdulganî bin İsmâil b. Abdulganî b. İsmâil b. Ahmed b. İbrâhim b. İsmâil b. İbrâhim b. Abdullah b. Muhammed b. Abdurrahman b. İbrâhim b. Abdurrahman b. İbrahim b. Sahtullah b. Cemâat el-Makdisî en-Nâblusî eş-Şâmî ed-Dimaşkî olarak bahseder.

1050/1641 yılında Dimaşk'ta doğan ve büyüyen Nâblusî; Bağdat'a gider, oradan Suriye, Filistin, Lübnan, Mısır ve Hicaz'a seferde bulunur. Son olarak Dimaşk'a giderek orada vefat eder. Dedesi bir süre Nablûs'ta kaldıktan sonra Dimaşk'a geldiğinden aile Nâblusî nispetiyle anılmıştır.

Dönemin önemli alimlerinden ders alan Nâblusî, yirmili yaşlara gelince müderris olur. Bu dönemde İbnü'l-Arabî'nin ve Tilimsânî'nin eserlerini okutur. Birçok yeri gezen Nâblusî, 1075 (1664-65) yılında bir görev için İstanbul'a gider. Hama'da Kâdirî şeyhi Abdürrezzâk b. Şerefeddin Geylânî'ye intisap eder. 1087 (1676) yılında Dimaşk'a gelen Şeyh Ebu Said Belhî'den Nakşibendi'ye hırkasını giyer. 1091 (1680)'de evinde halvete çekilir. Yedi yıl süren bu dönemde hüsn-i hat, tefsir ve tasavvufla ilgilenir. 24 Şaban 1143'te (4 Mart 1731) Dimaşk'ta vefat eden Nâblusî aynı yere defnedilir.

Şair, edebiyatçı, din alimi ve mutasavvıf olan Nâblusî'nin çok sayıda eseri vardır. Başta vahdet-i vücud anlayışı olmak üzere eserlerinin önemli bir kısmı İbnü'l-Arabî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Abdürrezzâk Kâşânî, Mollâ Câmî ve İbnü'l-Fârız gibi ünlü tasavvuf alimlerin eserlerinin şerh ve haşiyeleridir. Hayatı ve eserleri üzerine araştırma yapan Berkî Alâeddin 280 eseri hakkında bilgi vermiştir.

¹ Nablusî'nin hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler Özel'den (2006, s. 268) özetlenmiştir.

2.1.5.1. Keşfü's-sırri'l-gâmız fî-şerhi dîvâni İbni'l-Fârız

Bûrînî'den sonra çalışmamızın konusu olan Hamriyye kasidesinin 41¹ beyti ile birlikte divanın tamamına yapılan şerhlerden ikincisi Nâblusî'nin *Keşfü's-sırri'l-gâmız fî-şerhi dîvâni İbni'l-Fârız* adlı şerhidir. Yerinde de belirttiğimiz üzere Bûrînî, tasavvufi konulara girmeden, daha çok şiirde geçen kelimelerin sözlük manaları ile beyitlerdeki edebî sanatlar üzerine durmuş ve bunları destekler nitelikteki çok sayıda şiire yer vermişti. Ayrıca “Tâiyye” kasidesi ile divanın dibacesini şerh etmemiştir. Hacimli bir şerh yazan Nabûsî ise, Bûrînî'nin aksine esrin tasavvufi manası üzerine durmuş ayrıca divanın mukaddimesi ile İbnü'l-Fârız'ın “Tâiyye” kasidesini de şerh etmiştir.

Nâblusî, şerhin sonundaki ferağ kaydında belirtildiği gibi, 29 Rebiulevvel 1123 (17 Mayıs 1711)'ün pazartesi akşamında divanı tamamlamıştır. Çok sayıda yazma nüshası bulunan şerhi, ilk defa Rüşeyd b. Gâlib, Bûrînî'nin şerhi ile birlikte 1853 yılında Marsilya'da iki cilt hâlinde yayımlamıştır. İki şerhi tek bir eserde toplayarak *Şerhu dîvâni İbni'l-Fârız* adıyla yayımlayan Rüşeyd b. Gâlib, önce Bûrînî'nin şerhinin tamamını verdikten sonra Nâblusî'nin şerhinden de bir kısmını vermiştir. Nâblusî'nin şerhinden aldığı kısmı belirtmek için ilgili kısmın başına Nâblusî'nin ilk harfi olan “nûn” harfini, sonuna da alıntının bittiğini göstermek için “âh” kısaltmasını kullanmıştır. Eserin başına da Nâblusî'nin, mukaddimeye yazdığı şerhin tamamını koymuştur.

Rüşeyd b. Gâlib'in hazırladığı bu çalışmanın diğer önemli baskıları ise şunlardır: 1289 Bulak Matbaası, 1306 Amîre Matbaası, 1320 Hayriyye matbaası, 1329 Ezheriyye Matbaası (Bu iki baskının kenarında Abdürrezzâk Kâşânî'nin “Keşfü'l-vücûhü'l-gurr li-ma'âni'd-dürr” adlı Tâiyye kasidesinin şerhi vardır.), son olarak Muhammed Abdülkerim en-Nemrî'nin tashihiyle Beyrut 2003 baskısıdır. Esere bir takdim yazan en-Nemrî; İbnü'l-Fârız, Bûrînî, Nâblusî ve Rüşeyd b. Gâlib'in hayatı hakkında bilgi vermiştir.

¹ Daha önce de belirtildiği üzere Nâblusî birçok nüshada yer almayan 23-29 beyitlerin şerhini *Lematü'n-nûr'il-mudiyye fî-şerhi'l-ebiyâti's-seb'ati mine'l-hamriyeti'l-Fâriziye* adlı müstakil bir eser yazmıştır.

1312/1972 yılında, Nâblusî'nin yazdığı şerhin tamamını yayımlayan ise Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm'dir. İki yazma nüshayı esas almak suretiyle Nâblusî'nin yazdığı şerhin tamamını tahkik ederek; “Tâiyye” kasidesini bir cilt, divanın kalan kısmını bir cilt olmak üzere *Keşfü's-surri'l-gâmız fî-şerhi dîvâni İbni'l-Fârız* adıyla iki cilt hâlinde yayımlamıştır.

Nâblusî'nin eserini, giriş ve şerh olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür.

2.1.5.1.1. Giriş Kısmı

Nâblusî, tasavvufî kelime ve ifadeleri yoğun kullandığı hamt, salât ve selâm faslından sonra eserin telif sebebini açıklamıştır. Nâblusî'ye (1972, ss. 5-6) göre şeriat ve tarikattan sonra kalbin keşfettiği en yüce şey ilahî hakikattir. Daha önce de birçok kişi, kendi mizâcına göre, İbnü'l-Fârız'ın şiirlerindeki bu hakikat incilerinden istifade etmiştir. Kimi onu şiirlerini mana bakımından ele alıp, mezhep ve meşrebine göre açıklamış; kimileri de dil, gramer ve edebî sanatlar açısından açıklamıştır. Ancak Bûrînî'den başka hiçbiri onun ibarelerinin üzerindeki tozu kaldırıp, işaret ettiği manalarının hakkını vermemiştir. Bununla birlikte Bûrînî, şiirlerdeki ilahî hakikatleri açıklamamış, birçok arifin hususi bir şekilde şerh ettiği “Tâiyye”si ile divanın dibacesini de şerh etmemiştir.

Bûrînî dışında, Şeyh Muhammed Alemî el-Makdisî¹, divandaki kasidelerin irfanî manalarına işaret edecek bir şerh yazmışsa da şiirlerdeki latif manaları kısa tutmuş, sülûk ve irfan erbabı dışındakilerin anlaması mümkün olmayan bir kapalılıkta şerh etmiştir. Ayrıca divanın dibacesi ile “Tâiyye” kasidesini şerh etmediği gibi divandaki makta beyitleri ile lügazları da şerh etmemiştir. Bu tür sebeplerden dolayı Nâblusî, herkesin istifade edebileceği bir şerh yazmaya karar verir. Şerhin adını, “anlaşılması güç sırların

¹ Berlin Devlet kütüphanesinde 7724 numara ile kayıtlı, Muhammed b. Ömer b. Muhammed el-Alemî'nin (ö.1038) İbnü'l-Fârız'ın “Yâiyye” kasidesine yazdığı şerhi görülmektedir.

açıklaması” anlamına gelen *Keşfü’s-sirri’l-gâmız fi-şerhi dîvâni İbni’l-Fâriz* koyar (1972, ss. 11-12).

2.1.5.1.2. Şerh Kısmı

Diğer şârihler gibi Nâbûsî de kasideyi beyitleri hâlinde şerh etmiştir. Zaman zaman kelimelerin zapt ve gramer bilgisini de vermiştir. Dibacede belirttiği gibi, tasavvufî manaya ağırlık verse de kelimelerin sözlük manalarını ihmal etmemiştir. Başta Râfîî’nin *Misbâh*’ı olmak üzere sözlüklerden Fîrûzâbâdî’nin *Kâmus*’u, Ezherî’nin *Tezhîb*’i, Cevherî’nin *Sihâh*’ı ve Râgıb’ın *Müfredât*’ından çok yararlanmışır.

Ağırlıklı olarak kelimeleri bâtını manalarıyla ele almış, hatta bu konuda mübalağaya kaçmıştır. Özellikle İbnü’l-Fâriz’ı İbnü’l-Arabî’nin mezhebine bağlamaya çalıştığı yerlerdeki zorlama yorumlar, şerhi anlaşılabilir hâle getirmiştir (Hilmî, t.y., s. 90; Nâblusî, 1972, s. 5). Beytin murat edilen manasını; ayet, hadis ve mutasavvıfların görüş ve şiirlerinden örneklerle geniş bir şekilde açıklamıştır. Özellikle İbnü’l-Arabî ile kendi şiirlerinden bolca örnek vermiştir.

İbnü’l-Arabî dışında Şeyh Ebu Medyen, Afifüddîn Tilimsânî, Muhammed Sûdî el-Yemenî (932/1525), Abdülkerîm Cîlî ve Ahmed Rufai gibi mutasavvıfların şiirlerinden de örnekler vardır.

2.1.6. İbn Acîbe (ö.1224/1809)¹

İbn Acîbe’nin adı, şeceresi, eğitimi, hocaları ve tasavvufî hayatıyla ilgili bilgiyi kaleme aldığı *el-Fehrese* adlı otobiyografik çalışmasından öğreniyoruz. Müellifin burada verdiği bilgiye göre adı Ahmed b. Muhammed b. Mehdî b. Hüseyin b. Muhammed b. Acîbe el-Hacûcî’dir. Âlim ve evliyaların olduğu bir sülaleden gelen İbn Acîbe 1161/1748 yılında

¹ Hayatıyla ilgili bilgiler İbn Acîbe’nin *el-Fehrese* (1990, ss. 16-45) adlı eserinden alınmıştır.

dünyaya gelir. 7 Şevvâl 1224 (15 Kasım 1809)'te Gamâre'de şeyhi Bûzîdî'yi (ö. 1229/1814) ziyareti esnasında şeyhinin evinde vebadan vefat eder. Daha sonra mezarı Tıtvân'a nakledilir.

On yedi on sekiz yaşlarında, Muhammed Sûsî es-Simlâlî ile tanıştıktan sonra Kasrû'l-kebîr'e giderek iki sene kadar ondan fıkıh dersi alır. Tekrar Tıtvân'a (1181) dönerek oradaki âlimlerden fıkıh, hadis, tefsir, kelâm, dil, edebiyat ve mantık dersleri alır. Kısa sürede yıldızı parlayan İbn Acîbe 27 yaşına geldiğinde Tıtvân'daki cami ve medreselerde müderrislik yapar. Aynı zamanda yoğun bir şekilde ibadetle meşgul olur.

İlme karşı duyduğu aşk ve arzuyla kırk yaşında iken Fâs'a giderek dönemin ünlü âlimlerinden ders alır. Muhammed et-Tâvûd b. Sûde'den (ö. 1209/1794-95) hadis dersi alıp icazet alır. Diğer bazı âlimden ferâiz, dil, tefsir, derslerini alır. Daha sonra Tıtvân'a dönüp şeyhi Muhammed Bûzîdî ile tanışana kadar müderrislik yapar. (İbn Acîbe, 1990, ss. 32-33). Şâzelî şeyhi İbn Atâ'ullâh İskenderî'nin (ö.709/1309) *el-Hikem*'ini okuyup ilimden amele yönelir. Daha önce hocası Cenevî (ö.1200/1785) sayesinde tasavvufa ilgi duyan İbn Acîbe, Şâzelî-Derkâvî tarikatının şeyhi Mevlâ Arabî ed-Derkâvî'nin (ö. 1239/1823) öğrencisi olan Muhammed Bûzîdî'ye intisap edip tasavvuftaki seyrü sülûkünü tamamladıktan sonra kurduğu zaviyede irşat faaliyetlerine devam eder.

Yazar; tefsir, hadis, fıkıh ve dil alanında eserleri olmakla birlikte daha çok tasavvuf alanında eser vermiştir. Kitap ve makaleden oluşan kırktan fazla eserin bir kısmı yayımlanmış, bir kısmı yazma hâlinindedir. *el-Bahrü'l-medîd fî-tefsîri'l-kurâni'l-mecîd* (Kâhire 1999), *el-Fehrese* (Kahire 1990), *Îkâzü'l-himem fî-şerhi'l-Hikem* (Kahire 1961, 1972), *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye fî-şerhi'l-Mebâhisi'l-asliyye* (Kahire 1983), *Mi'râcü't-teşevvüf ilâ-hakâiki't-tasavvuf* (Şam 1937), *el-Fütûhâtü'l-kuddüsiyye fî-şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcurrûmiyye* (İstanbul 1315) basılmış eserlerinden bazılarıdır. Ayrıca Bûsîrî'nin “Bürde” kasidesine, Şâzelî'nin *Hizbü'l-kebîr*'ine, İbnü'n-Nahvî'nin “Münferice”sine, Rufâ'î'nin “Hâ'iyye”sine, Bûzîdî'nin “Râiyye” ve “Tâiyye”sine ve çalışmamızın konusu olan İbnü'l-Fârız'ın “Hamriyye”sine yazdığı şerhlerden bazılarıdır.

Vahdet-i vücud anlayışına sahip olan İbn Acîbe “Hamriyye” kasidesini de bu doğrultuda şerh etmiştir. Ona göre Allah kuldun mahcup (perdelenmiş) değil, aksine perdelenmiş olan kulun nazarıdır. Bir şeyin Allah’ı perdeleyebilmesi için onu kuşatması gerekir. Bir şeyi kuşatan ise kuşatılardan üstün olması gerekir. Oysaki “O, kullarının üstünde mutlak hakimiyet sahibidir.” (Kurân-ı Kerim, En’âm/18)

Kul onun ubudiyetine muhalif beşerî sıfatlardan çıkıp onun çağrısına cevap verdiği takdirde huzuruna yakın olan kimselerden olur. Kalbi masiva ve hissi şeylerle meşgul olduğu için onu göremeyen kul, bunlardan yüz çevirdiği takdirde Hak nurunu kâinatın her yerinde görür. Hulûl inancına karşı olan İbn Acîbe İbnü’l-Fârız’da da bu inancın olmadığını savunur.

2.1.6.1.Şerhü Hamriyyeti İbni’l-Fârız

1213 yılı Ramazan ayının ortalarında pazartesi günü tamamlamıştır (18? Şubat 1799). Bir yazma nüshası Mısır’da bulunan eserin, Umrânî Hâlidî Abdüsselâm’ın yayımladığı *Kitâbu şerhi Salâti’l-kutub b. Meşîş* (1420/1999) adlı yayının 104 ile 148’inci sayfaları arasında yer almaktadır.

2.1.6.1.1. Giriş Kısmı

Hamriyye’nin kırk bir beytinin tamamını şerh edenlerden biri olan Ahmed b. Acîbe, eserin mukaddimesinde hamt, salat ve selamdan sonra tevhit ilmi hakkında bilgi vermiştir. Buna göre tevhit ilmi iki kısımdır. Birincisi: burhan ve delil tevhididir. İman etmiş avam için olan bu tür tevhit ilmi, eksiklik ve fazlalıktan, şüphe ve belirsizlikten eksik olmaz.

İkincisi: Şühûd ve ayân tevhididir. Birincinin aksine eksik ve şek kabul etmeyen bu tür tevhit ise ihsan sahibi havâs ehli içindir. Bu grupta olan zevk ve vicdan sahibi kimseler, önce muhabbet kadehinden içtikleri şarapla sarhoş olup varlıktan kaybolur, sonra

sarhoşluk hâinden ayılıp kendilerine geldiklerinde ise Allah'ın nazar ve şühûdu ile zevk sahibi olurlar.

Bu payeye erişenlerin en büyüğü Hz. Peygamber sonra diğer peygamberlerdir. Onlardan bu sırrı miras alan veli ve havass ehli, nefislerini çeşitli riyâzet ve çilelerle terbiye edip haz ve şehvanî arzularından uzaklaştıkça manevi yakınlığa ulaşırlar. Sonra muhabbet akdi ile sohbet bağları oluşur. Vilayet sülbünden inâyet nüttesi belirmeye başlar. İradet meşimesine giren nütfe saadet cenini ortaya çıkarır. Murakabe ve mücahede ebeveynin yanında marifet terbiyesini alır. Allâh'ın müşahedesıyla süttten kesilene kadar ilm-i yakın sütüyle beslenir.

İbn Acîbe, tevhitle alakalı, özetle bunları söyledikten sonra bu mirasa sahip olanlardan birinin de İbnü'l-Farız olduğunu söyleyerek divanın mukaddimesindeki bilgilerden hareketle İbnü'l-Farız'ın hayatı ve tasavvuf anlayışına değinir. Hakkında iddia edilen hulûl ve ittihat anlayışının İbnü'l-Fârız'da olmadığını göstermek için Şeyh Ali'nin "Tâiyye"den verdiği örnek beyitleri delil gösterir.

"Tâiyye"nin çok meşhur ve nefis bir kaside olduğunu söyledikten sonra konumuz olan "Hamriyye" kasidesinin de ondan geri kalmadığını hatta sözleri ondan daha tatlı, nazmının da daha akıcı (selis) olduğunu belirtir.

İstihare yaptıktan sonra kasidenin kelimelerini açıklayacak ve manasını çözecek muhtasar bir şerh yazmaya karar verdiğini söyler, ardından kasideyi beyitler hâinde şerh eder.

2.1.6.1.2. Şerh Kısmı

Her beyitten sonra genelde beytin anlaşılmasında kilit rol oynayan kelimelerin sözlük manalarını açıklamak için çoğunlukla "kâle fi'l-Kâmûs, kemâ fi'l-Kâmûs" (sözlükte dedi ki, sözlükte olduğu gibi) gibi ifadelerle *Fîrûz-âbâdî'nin Kâmûsü'l-muhît* adlı sözlüğünü kaynak göstermiştir. Beyitte geçen kelime ve kavramların ne anlama geldiğini, bunlardan

muradın ne olduğunu belirtmek için zaman zaman ayetlerden, örnek şiirlerden ve önemli zatların bu manadaki sözlerinden de istifade etmiştir.

Birinci beytin şerhi sırasında İbnü'l-Fârız'ın nazmını anlamak için ayrıca *zevk, şürb, sekr, sahv, vecd, vicdân, vücûd, cem', tefrik, hiss, ma'nâ, kudret ve hikmet* gibi temel bazı kavramların da bilinmesi gerektiğini belirterek, bunların tasavvufta ne anlama geldiğini yine ayet, hadis ve mutasavvıfların kelimelerinden örneklerle açıklamıştır.

Kelime ve kavramların tahlili ardında beyti yorumlarken birçok şârihin mecazi manada yorumladığı bazı beyitlerde İbn Acîbe, aşağıda örneğini verdiğimiz iki beyitte olduğu gibi, mecazi mananın yanında hakîkî mananın da mümkün olabileceğini söylüyor.

ولو نضحوا منها ثرى قبر ميّت
لعادت اليه الروح وانتعش الجسم

Eğer ölmüş birinin kabrinin toprağına o şaraptan biraz serpseler, ölmüş olanın ruhu geri döner ve bedeni canlanır.

Burada, birçok şârihin de kabul ettiği mecazi mana kısaca şöyledir: Ölü mezarının toprağından maksat beşeriyetin cehâlet ve gafleti; ruhunun geri dönmesinden maksat ise ilim ve marifet ile hayat bulmasıdır.

İbn Acîbe, burada hakîkî mananın da muhtemel olduğunu söylüyor. Bu durumda, ilahî hakikatte büyük bir te'siri olan ezêlî şarap, ehil olanın elinden bir mezara serpildiği zaman ölüleri gerçekte diriltebileceğini, Hz. İsa ve Hz. Peygamber'in mucizelerinden örnekler vererek temellendirir. Ayrıca evliyalardan da bu manada mütevâtir kerametler sadır olduğunu söyler.

وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَدَاقَتِهَا الْبُكْمُ

Eğer o şarabın meyhanesine yürüme engelli birini yaklaştırsalar, hemen yürümeye; dilsiz ise duyduğu lezzetten dolayı konuşmaya başlar.

Mecazi manaya göre “muk’ad”dan (oturan, yürüme engelli) maksat, hayırlardan ve ibadetten yoksun oturan kişidir. Şehvani duygular onu yüksek makamlara çıkmasını engellemiştir. Böyle olan birisi, ezeli şarabın ehli olan ariflere yaklaştığında bağlarından kurtulur. Zahirî ve bâtinî olarak yürümeye başlar. Ebkemden (dilsiz) maksat, gafletin dilsizleştirdiği, cehaletin dilini bid’at ve malayaniyi söylemekten başka bir şey söyletmeyen kişidir. Böyle bir kişi arif biri ile arkadaşlık kurduğunda dili açılır, hikmetle konuşmaya başlar.

İbn Acîbe’ye göre beyitte hakîkî mana da mümkündür. Hakîkî manayı örnekleyecek evliyaların çok sayıda kerametleri vardır. Yıllarca yürüyemeyen bir cariyenin, Hak dostu bir zatın yakınına gelmesiyle yürümeye başlaması gibi çok sayıda somut örnekler olduğunu söyleyen İbn Acîbe ileri sürdüğü mecazi ve tasavvufî mana için evliya ve mutasavvıfların menkıbevi yaşamlarından veya onların sözlerinden ve şiirlerinden örneklerle desteklemeye çalışmıştır.

İbn Acîbe, şerhte ileri sürdüğü görüşleri başta ayet ve hadisler olmak üzere çok sayıda mutasavvıf ve şairin söz ve şiirleriyle desteklemiştir. Bunların başında müellifin kendi şiirleri yer almaktadır. Özellikle bazı beyitlerini karşılaştırdığımızda söz ve mana bakımından İbnü’l-Fârız’ın “Hamriyye”siyle benzerlik arz eden ve ezeli şarabı anlatan “Kasîdetü’t-tâ’iyye fi’l-hamreti’l-ezeliyye” adındaki ta’îyye kasidesi ile “Ayniyye”, “Râiyye” ve “Dâliyye” gibi farklı kasidelerinden beyitler vermiştir.

Bununla birlikte, farklı mezhep ve meşrepteki âlim ve mutasavvıfların yanı sıra özellikle Şâzeliyye tarikatı ve onun kol ve şubelerinin kurucu ve şeyhlerinin söz ve şiirlerinden istifade etmiştir. Ebu Medyen Şuayb b. Hüseyin el-Mağribî (ö.594/1198), Abdüsselâm b. Meşîş (ö. 625/1228), Ebü’l-Hasan eş-Şâzeli (ö.656/1258), Ebü’l-Abbas el-Mürsî (ö.685/1287), İbn Atâullâh el-İskenderî (ö. 709/1309) ve onun *Letâ’ifü’l-minen*’i ile *el-Hikemü’l-Atâ’iyye*’si, Ebû Sâlim İbrâhim b. Muhammed et-Tâzî, (ö. 866/1462), Şeyhi

Muhammed b. Ahmed el-Bûzîdî (ö.1229/1814), İbnü'l-Bennâ es-Sarakustî ve onun Mebâbhisü'l-Asliyye'si, Ebü'l-Hasan Ali b. Abdullah eş-Şüşterî (ö. 668/1269), Abdulkerîm el-Cîlî (Ceylânî/Geylânî) (ö.832/1428) ve onun *Nevadir-ül-Ayniyye fil-Bevadir-il-Gaybiyye* adındaki ayniyye kasidesi, Mevlâ Arabî ed-Derkâvî (ö. 1239/1823), Ebû Süleymân ed-Dârânî (ö. 215/830) ve Abdurrahman meczup adı geçenlerin bir kısmıdır.

Aynı şekilde Hasan Basrî (ö. 110/728), Cüneyd Bağdâdî, İmâm Gazzâlî (ö.505/1111), İbnü'l-Fârîz, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve diğer birçok ünlü mutasavvıfın görüş ve şiirlerinden örneklere rastlamak mümkündür.

2.1.7. Emîn el-Hûrî (1338/1919)¹

Adı, Emîn b. Yûsûf el-Hûrî b. İbrâhim b. Estafân'dır. 1277/1855 tarihinde Lübnan'ın Bikâsîn şehrinde doğmuştur. Suriye'deki okullarda ders görmüş, doktor ve aynı zamanda edebiyatçıdır. Mısır'da Kasrû'l-Aynî medresesinde tıp derslerini alır. Bir dönem Sudan'da doktorluk yaptıktan sonra Mısır'a döner. Mansura şehrinde tıp alanında uzmanlaşır. Daha sonra Bkassine'e döner. 1338/1919 tarihinde orada vefat eder (el-Verd, 1986, ss. 26-27; Hûrî, 1910, s. 243).

İyi derecede Arapça ve Fransızca bilen, aynı zamanda Mektebetü'l-âdâb matbaasının sahibi olan Emîn Hûrî'nin kalemıyla, dil ve edebiyat alanında yazılmış çok sayıda eseri vardır. *Mutavvel fî-inşâ'i'l-mekâtîb* (Beyrut, 1911), *Câmi'atü'l-âdâb* (Beyrut, 1889), *Firdevsü's-sürûr li-inşirâhi's-sudûr* (dört bölüm hâlinde yazılmış kısa hikâye ve fıkralardan oluşur), *Mebâdü'l-kirâatü'l-Fransavî* (resimli), *Mi'etü hikâye* (Arapça-Fransızca yüz hikâye), *el-Mifâhu'z-zehebî* (Arapça ve Fransızca'yı doğru konuşma yolları), vefatından dolayı tamamlayamadığı Arapça ve Fransızca sözlük. Ve yine tıp

¹ Hayatı ve eserleri hakkındaki bilgiler eder el-Verd (1986, ss. 26-27) ve Hûrî'den (1910, s. 243) özetlenmiştir.

alanında *Felsefetü'l-eşyâ, Reyâhinü'n-nüfûs fî-intihâbî'l-arûs*, yazdığı eserlerden bazılarıdır.

2.1.7.1. Cilâ'ü'l-gâmız fî-şerhi dîvânî'l-Fârız

Müellifin bu eseri ise İbnü'l-Fârız'ın divanın tamamına yapılan şerhlerden biridir. Hûrî (1910), bu çalışmayı ilk olarak 1886 yılında harekeli metinle beraber anlamı zor kelimelerin açıklamasını dipnotta göstererek hazırlar. 1888 yılında ikinci defa tekrar basar. Bu defa kelime anlamının yanında dipnotta beyitlerin anlamını da kısa ve öz bir şekilde vererek yayımlar. 3 Ağustos 1894 yılında üçüncü baskısını yaptığinde gerekli irab (gramer) açıklamalarını da ekleyerek şerh yapar. Ancak 1894 ve 1895 yılında okullarda duyulan ihtiyaç özerine “Divânü'l-Fârız” adıyla şerhsiz yayımlasa da 30 Ağustos 1910 yılında beşinci baskısını yine şerh edilmiş hâliyle tekrar basar (s. 2).

2.1.7.1.1. Giriş Kısmı

Esere kısa bir önsüzle başlayan Hûrî, “Lemhatun Târîhiyye” başlığı altında İbnü'l-Fârız'ın torunu Ali'nin yazdığı mukaddimeden yararlanarak İbnü'l-Fârız'ın hayatı hakkında bilgi verdikten sonra eserin şerhine geçer. Hûrî, hem şerh sırasında yaptığı atıflarla hem de şerhin önsüzünde belirttiği gibi eserini Hasan Bûrî'nin şerhinden yararlanarak hazırlamıştır.

2.1.7.1.2. Şerh Kısmı

Sayfanın üst kısmında verdiği her beyitten sonra dipnot göstermek suretiyle, “İrap” başlığıyla gerekli gördüğü kelimelerin anlamını ve gramer tahlilini; “el-Ma'nâ” başlığıyla beytin açıklamasını verir.

Hûrî (1910, s. 164), çalışmamızın konusu olan Hamriyye kasidesi için “Bu şiir mutasavvıfların ıstılahı üzerine söylenmiştir. Onlar müdameyi kinayeli olarak ya hazret-

i peygamber ya da ilahî marifet için kullanırlar. Burînî de eserini mutasavvıfların bu anlayışı üzerine şerh etmiştir.” değerlendirmesini yaptıktan sonra yukarıda bahsedilen yöntemle kasideyi şerh eder.

İbnü'l-Hallikân'ın Vefeyât'ta (1978, s. 455) bildirdiği gibi, Divan'da bir de “Mevâliyâ” vardır. Hûrî (1910), bir tür olan Mevâliyâ hakkında şu bilgileri verir: Mevâliyâ türünde gramer kuralları ve sözün fesahati şartı aranmaz. Bahr-i basit vezniyle genelde ikişer beyit hâlinde yazılır. Rivayete göre bu tür, ilk defa Cafer Bermekî'nin (ö.187/803) Mevâlî veya Mevâliyâ adında bir cariyesi tarafından söylenmiştir. Harûn Reşîd Berâkimeleri cezalandırırken veziri Cafer Bermekî'yi öldürür ve şairlerin ona mersiye yazmalarını yasaklar. Ancak duygularına hâkim olamayan cariyeye, efendisi Cafer Bermekî için iki beyitlik bir mersiye söyler. Bunun üzerine Harun Reşîd cariyeyi huzuruna çağırıp, yasakladığı hâlde neden mersiye yazdığını sorunca cariyeye, “Efendim, siz şiirle mersiye söylemeyi yasaklamıştınız. Benim söylediğim ise şiir değildir.” deyince bu söz Harun Reşîd'in hoşuna gider ve onu serbest bırakır (s. 235).

Eser, Hûrî'nin adı ve doğum yeri bilgisinin de içinde yer aldığı kısa bir hatime ile şiirlerin sayfa numaralarını gösteren bir fihristle son bulmaktadır.

2.2. FARŞÇA ŞERHLER

Yukarıda da ifade edildiği üzere Hamriyye kasidesi üzerine yazılan Farsça üç şerh vardır. İlk olarak Muhammed Hemedânî daha sonra Mollâ Câmî ve İdrîs-i Bitlîsî tarafından birer şerh yazılmıştır

2.2.1. Muhammed Hemedânî (ö. 786/1385)¹

Emîr-i Kebîr Seyyid Alî Hemedânî adıyla bilinen müellif 12 Recep 714 (22 Ekim 1314) senesinde Hemedân'da dünyaya gelir. Alî-i Sâni ve Şâh-ı Hemedân lakabıyla anılır. Babası Şehâbeddin Hemedân valisi idi. İlk tahsiline burada başlayan Hemedânî, Kübreviyye şeyhlerinden Alâeddin Simnânî'nin halifesi Mahmûd Mezdekânî'ye intisap eder. Takıyyüddin Ali Dostî'den halifelik hırkasını giyer. Fütüvvet hırkasını Simnânî'nin halifelerinden Muhammed Ezkânî'den giyen ve kemâle ermek için yine onun tasfiyesiyle uzun bir sefere çıkan Hemedânî, Türkistan, Mâverâünnehir, Hindistan, Irak, Suriye, Anadolu ve Keşmîr'i dolaşır. Bir hac yolculuğu sırasında hastalanarak 6 zilhicce 786 (19 Ocak 1385) senesinde vefat eder.

Afganistan, İran, Pakistan ve Hindistan'da çok sayıda mürit ve takipçileri vardır. Keşmir'in İslamlaştırılmasında büyük katkısı olmuştur. Şafii mezhebine mensup Hz. Ali ve ehl-i beyte büyük sevgi duymuştur. İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem*'ine *Hallü'l-Fusûs* adıyla bir şerh yazmıştır. Eserde, Kübreviyye tarikatının esaslarıyla İbnü'l-Arabî'nin görüşlerini bağdaştırmaya çalışmıştır.

Hemedânî'nin çoğu dört beş sayfayı geçmeyen risalelerden oluşan 100'ü aşkın eseri vardır (Yazıcı, 1998, s. 186). Müellif üzerine çalışma yapan Muhammed Riyâd, Hemedânî'nin *Ahvâl ü âsâr ü eş'âr-ı Mîr Seyyid Alî Hemedânî* (İslâmâbâd 1364 hş./1985) adlı çalışmasında Hemedânî'nin *Risâle-i fütüvvetiyye*, *Murâdât-ı divân-ı Hâfız*, *Çihil ü yek gazel ez Mîr Seyyid Alî Hemedânî*, *Risâle-i dervişiyye*, *es-Sebîn fî-fezâili emîri'l-müminîn*, *Risâle-i zikriyye* ve çalışmamızın konusu olan *Meşâribü'l-ezvâk* adlı eserlerini yayımlamıştır. Bu eserde, Hemedânî'nin hayatı hakkında geniş bilgi verdikten sonra 46 Farsça, 21 Arapça eserini incelemiştir. Ayrıca Hemedânî'ye nispet edilen fakat aidiyeti

¹ Hayatı ve eserleri ile ilgili bilgiler Yazıcı (1998, s. 186) ve Riyâz'dan (1353, s. 267) yararlanılmıştır.

şüpheli olan 6 eser ile kataloglarda adı geçip fakat tespit edilemeyen 7 tane eser hakkında bilgi vermiştir.

2.2.1.1. Meşâribü'l-ezvâk

Farsça yazılan şerhlerden birincisi olan *Meşâribü'l-ezvâk*, Muhammed Riyaz (1353, ss. 266-315; 1985) ve Muhammed Hâcevî (1362hş.) tarafından yayımlanmıştır.

İbnü'l-Fârız'ın divanındaki şiirlerin sayısı yazma nüshalar göre farklılık gösterir. Hemedâni'nin 41 beyit olan kasidenin 32 beytini şerh etmiş olması esas aldığı nüshadaki beyit sayısının 32 olmasından kaynaklandığını göstermektedir (Riyâz, 1353, s. 266).

Eser; muhabbetin hakîkati, Allah'ın kula muhabbeti, kulun Allah'a muhabbeti ve muhabbetin mertebelerini ifade eden kelime ve kavramların ele alındığı tasavvuf konulu bir giriş ile şerh kısmından oluşmaktadır.

2.2.1.1.1. Giriş Kısmı

Girişte, önce iki topluluktan söz edilir. Birincisi, içtikleri irfan şarabıyla aşıklık meydanında hayretler içinde kalmış peygamber varisi evliya zatlardır ki bunların ruhları sonsuzluk âleminde hakîkî ünsiyetin lezzetini tatmış kimselerdir. Bunlar, orada şühûd tahtı üzerinde cemâl perdesinin gölgesinde yetişip ezel sakisinin elinden içtikleri muhabbet şarabı sayesinde cemâl sırlarının tecellileriyle vahdet sarhoşu olduktan sonra burada, o sarhoşluktan kalan sersemlikle aşk meyhanesinde muhabbetten bahsetmeye devam etmiş; hâllerindeki bâtnî sırların hakikatini kemal ehline mey, meyhane, saç ve ben libası içerisinde sunmuşlardır.

İkincisi, bu hakikatten mahcup olup her şeyi yalnız zahirî gören bir topluluk vardır. Bunlar bu mananın derinliğini idrak edememiş; o topluluğun işaret ettiği manaları

anlamsız, saçma şeyler sanmışlardır. Bunlar cehaletlerinden ve inatlarından dolayı o topluluğun söz ve hâllerini kötüleyip inkâr etmeyi reva görmüşlerdir.

Birinci gruptan olan İbnü'l-Fârız'ın şiirlerindeki hakikatleri anlamak, bunlara ait kavramları bilmekle mümkün olacağını düşünen müellif, şerhe başlamadan önce muhabbetin hakikati, zevk, şürb, reyy ve sükr ile bunların isimleri, mertebeleri, kısımları ve hakikatleri gibi temel kavramları aşağıda özetlemeye çalıştığımız şekilde açıklamıştır:

Muhabbetin hakikati: Mutasavvıfların nezdinde “muhabbetin hakikati”; Cemil olan Allah, cem' ve tafsil hâlinde mutlak Cemâline meyletmesinden ibarettir. Çünkü her şeyin aslını ve cinsini cezbetmesi doğaldır.

“Allâh güzeldir güzeli sever” hadisinden Cemâl, mutlak cemil olanın ezelfî sıfatıdır. “Cemîl” ismi mutlak bir şekilde Allah'tan başkasına layık değildir. Öyleyse “Cemîl” hakikatte başka biri değildir. Kâinatta ve her fert ve şahısta görünen güzellikler aslında o zatın cemalinin nurunun bir aksidir. Yansıyan bu nur, eşyanın istidadına göre farklı farklı şekillerde tezahür eder. Bütün güzeller güzelliklerini ondan ödünç alırlar.

Muhabbet meyilden ibaret olduğuna göre bu meyil iki türlüdür. Ya cem' makamından cem' makamıdır. Bu makamda kâinatın aracılığı olmaksızın zatın cemali, kendini zatın aynasında şühûd etmesidir. Ya cem' makamından tafsil makamıdır. Bu makamda sonsuz mezâhilde kendi cemalinin parıltılarını ve kendi sıfatının kemalini müşahede etmesidir. Bu da mertebesine göre zatın cemâli, sıfat aynasında şühut etmesi en yakın mertebe, fiillerin aynasında şühûd etmesi orta mertebe, eserlerinin aynasında şühûd etmesi ise en uzak mertebedir.

Muhabbet, marifet ve idrakin semeresidir. Herkesin muhabbeti marifeti nispetindedir. Müellif muhabbet için beş sebep sayar ve her sebepten sonra da bunları meydana getiren asıl fail Allâh olduğuna göre muhabbete layık olan Allâh olduğuna vurgu yapar.

Muhabbetin Beş Sebebi: Hemedânî, burada muhabbetin beş sebebinden bahsetmiştir. Müellifin bahsettiği bu beş sebep ile muhabbete dair diğer konuların çoğu daha geniş şekliyle İmâm Gazâlî'nin *İhyâ ulûmüddîn* adlı eserinde “Kitâbü'l-mahabbeti ve'ş-Şevki ve'l-Ünsi ve'r-Rızâ” bölümünde ele alınmıştır.

Birincisi, nefse ve nefsin kemal ve bekasına olan muhabbettir. Malumdur herkes kendi varlığının bekasını ister. Herkesin yararlı şeyleri isteyip zararlı şeyleri defetme konusunda gösterdiği ihtimam, kendi varlığının bekasını istemesinden başka bir şey değildir. Çünkü varlığının bekasına muhabbet göstermek, insan yaratılışının gereği olduğuna göre, beka verene muhabbet duyma en uygun olanıdır.

İkincisi, ihsana muhabbettir. Dikkat edildiğinde görülecektir ki ihsanda bulunanın ikramı, ilahî istek ve tasarruf neticesinde olmuştur. Nimetin bir kişiye ulaştırılmasında saadet olduğunu, kişinin hatırına getirip onu ikram etmeye mecbur bıraktıran Hz. Allâh olduğuna göre muhabbete layık olan da Allah'tır.

Üçüncüsü, kemal sahibine muhabbettir. Bir şahıs, ilim, cömertlik ve takva gibi kemal sıfatlarına sahip olduğu zaman bu sıfatlar onun muhabbetini gerektirir. Bütün kemal sıfatların kaynağı Allah'tır. Bütün güzel huylar ve sıfatlar o zatın kemal feyzinin bir damlası olduğundan, Allah muhabbete daha layıktır.

Dördüncüsü, güzele muhabbettir. Hakikatte hayal ve yansımadan öte geçmeyen gelip geçici güzellik kir ve necaset perdesinin arkasından gelmektedir. Bununla beraber, her an meydana gelecek en ufak bir olay ile değişip bozulduğu hâlde seviliyorsa, kainattaki bütün güzellikler cemalinin bir yansıması olan zata muhabbet etmek daha evladır.

Beşincisi, ruhani tanışma neticesinde olan muhabbettir. Bu mana, muhabbeti gerektiriyorsa, ezelden beri bir illet göstermeksizin bu irtibatın ve birleşmenin sebeplerini takdir edene muhabbet, her yönüyle daha yücedir.

Allah'ın Kula Muhabbeti: Bu mukaddimeden Allah ile kul arasındaki muhabbet akli ve nakli delillerle anlaşıldı ki muhabbetin hakikati, nefsin kendisine uygun ve münasip olana meyl etmesinden ibarettir. Bu manaya göre yüce olan Allah'ın zatı, kula muhabbet duyması imkânsızdır. Çünkü bu mana ancak, maksadı elinden kaçırmış eksik nefisler için söylenebilir. Böyle bir nefis kaçırdığı şeyi elde etmekten lezzet alır. Oysa Allah hakkında böyle bir mana düşünülemez.

Öyle ise Allah'ın kula muhabbetinin manası; Allah'ın ezelden beri, kulun basiretiyle kendisini görmesi için kalbinden perdeyi kaldırması ve kendisine yaklaşma imkânını verme iradesidir. Bu bakımdan Allah'ın sevgisi ezelîdir. İmâm Gazalî'nin de belirttiği gibi kul nafil ibadetlerle Allah'a yaklaştıkça kalbindeki perde kalkar ve kulun rabbine yakın olmasına vesile olur. Bu da kul için büyük bir lütuftur.

Kulun Allah'a Muhabbeti: Kulun Allah'a muhabbeti ise taliplerin saadet kaynağı olan cemâl sırlarına ve zata ait sıfatların manalarına meylidir. İnsanın hüsn ve cemâle meyl etmesi aslının gerektirdiği bir durumdur. Muhabbet diye adlandırılan bu meylin dört mertebesi vardır:

Ehass: Sıddıklara ait bir makam olan bu muhabbet, ceberût âleminde kutsi ruhun mütalaası neticesinde zatının tecellilerine olan meyildir. Bu meyil neticesinde meydana gelen muhabbet, değişikliğe kabil olmayan bir muhabbettir. Daha açık bir ifadeyle böyle bir muhabbet, âşığı o denli kendiliğinden alır ki âşık bunu engellemeye kendinde güç ve kudret bulamaz. Şöhret ve arzu tuzağından kurtulmuş, âdeta vücut gemisi ahadiyyet denizinde boğulmuş, varlığının isim ve sıfatları vahdet rengini almıştır.

Hâss: Mukarriblere ait bir mertebe olan bu muhabbet, melekût âleminde kalbi mükâsefe vasıtasıyla Allah'ın sıfatının hakikatlerine olan meyildir.

Âmm: Salıklere ait bir mertebe olan bu muhabbet, gayb âleminde nefsin mülâhazası sebebiyle fiillerin hususiyetlerine olan meyildir.

Eamm: Taliplerin başlangıç makamı olan bu muhabbet, şehadet âleminde hissi müşahede yoluyla ortaya çıkan muhabbettir.

Muhabbetin Mertebelerini Açıklayan Bazı Kavramlar: Birincisi, “lahza” ve “ramaka”dır. Bunlar muhabbetin aslı ve ham maddesi sayılırlar. Bazıları bunları muhabbetin mertebelerinden saymamışlar. Nasıl ki insanın hammaddesi olan “nutfe”ye insan denilmiyorsa bunlara da muhabbet denilmez, demişler. İkincisi, “vamk”dır. Nefsin meyl etmesidir. İdrak edende hiss yolunu açar. Üçüncüsü, “hevâ”dır. Sevgi ve muhabbetin başlangıcıdır. Dördüncüsü, “vüdd”dür. Muhibbin içine “hevâ”nın sırrı düştüğünün ispatıdır. Beşincisi, “hullet”dir. Muhibbin kuvva-yı ruhiyyesine meveddetin girdiğinin ispatıdır. Altıncısı, “hubb”dur. Muhibbin, gönül aynasını masivadan temizlemiş, mahbup dışındakilerden gönül bağlarını kurtarmıştır. Yedincisi, “aşk”tır. Sevginin en son mertebesi olan aşk muhabbetin ifrat etmiş hâlidir. Bu yüzden bu söz Allâh hakkında kullanılmaz. Çünkü onun hakkında ifrat ve tefrit söz konusu olamaz. “Aşk” kelimesi ağacın etrafında kök salarak ağacı saran sarmaşık anlamına gelen “aşaka” kelimesinden türetilmiştir. Bu bitki sardığı ağacın sararıp kurummasına sebep olduğu gibi aşk da cemâlin tecellisiyle sardığı maşukunu mahveder.

Öte yandan “*berk, vecd, zevk, şürb, reyy ve sekr*” gibi muhabbetin mertebelerinden olmayıp muhabbetten önce meydana gelen hâl ve olaylar vardır ki bunların her biri ayrı bir hakikate işaret etmektedir. “Berk”; gayb âleminin bahçesinden salikin kalbine ulaşan taze bir hediyedir. Nasut âlemde vecdden önce meydana gelir. “Vecd”, gayb aleminden gelip talibin içine ümit, reca, korku ve lezzet duygularını veren varidattır. “Zevk”, fiillerin başlangıcındaki tecellilerden ve sıfatın ortalarındaki tecellilerin neticesinde olan eserlerin “şürb”üne verilen isimdir. “Reyy (kanma)”, tecellini son sınırıdır. Salikin kalp ve aklı sıfat ve fiillerin tecellisiyle taşmasıdır. “Sekr”, gelen kuvvetli bir varit ile kendinden geçmektir. Manevi olan bu sarhoşluk ile maddi sarhoşluk arasında büyük bir fark vardır. Maddi sarhoşlukta mizaç ve tabiatın bozulması sonucu akıl, ışık ve parlaklığını kaybederken, manevi sarhoşlukta şühûdun hakikat nuru karşısında aklın zahirî olan ışık ve parlaklığı kaybolur.

2.2.1.1.2. Şerh Kısmı

Hemedânî, yukarıda yakın ifadelerle özetini verdiğimiz böyle bir mukaddimeden sonra kasideyi bu anlayış doğrultusunda beyitler hâlinde şerh etmiştir. Beyitte geçen kelimelerin sözlük anlamına ve gramer bilgisine kısaca değindikten sonra beyitteki muradın ne olduğunu şerh kısmında açıklamak suretiyle beyitleri bu doğrultuda yorumlamıştır. İlk iki beyit dışında kalan beyitleri genelde bir paragrafı geçmeyecek uzunlukta bir şerh yapmıştır.

Daha sonra ileri sürdüğü düşünceyi istişhâd göstermek için her beytin şerhinden sonra bazen İbnü'l-Fârız'ın "Tâiyye" kasidesinden bazen de müellifin kendisine ait olduğunu düşündüğümüz iki veya üç beyitten oluşan Arapça ve Farsça şiirlerle manayı pekiştirmeye çalışmıştır.

Eldeki veriler Kayserî'den sonra yazılan ikinci şerh olduğunu gösterse de Hemedânî;

وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدُّنَانِ تَصَاعَدَتْ

وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

beytin şerhi sırasında şu manada bir ifade kullanır: "Bir topluluğun, bu beyitten artık veliliğin kaybolduğuna işaret olduğunu söylemesi nazarlarının kusurlu olmasından kaynaklanıyor." Bu ifade ile Kayserî'ye itirazda bulunmuştur. Ayrıca bir topluluk demesi de Hemedânî'den önce birkaç kişinin daha bu beyti veya bu kasideyi şerh ettiğini akla getirmektedir.

2.2.2. Abdurrahman Câmî (ö. 898/1492)¹

23 Şaban 817 (7 Kasım 1414) senesinde Horasan'ın Câm şehrinde doğmuştur. Câmî unvanıyla şöhret bulan Nurettin Abdurrahman, ilk tahsiline babasının yanında başlar. Dönemin önemli alimlerinden ders alan Câmî, 18 Şaban 878 (8 Ocak 1474) tarihinde Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara'nın kendisi için yaptırdığı medresede ders verir. 18 Muharrem 898 (9 Kasım 1492) cuma günü burada vefat eder.

Hüseyin Baykara döneminde (1470-1505) yıldızı parlayan Câmî'nin şöhreti Mâverâünnehir ve Horasan'ın dışına yayılmış, Hindistan ve Balkanlar'a kadar uzanmıştır. Devrin ilim ve devlet adamlarının saygısını kazanan Câmî'yi, Fatih Sultan Mehmed'in, İstanbul'a davet ettiği bilinmektedir.

Fars şiirinin en büyük ustalarından olan Câmî; din, edebiyat ve tasavvuf alanında sahip olduğu derin bilgisini bütün eserlerinde geniş bir şekilde işlemiştir. Nakşibendî tarikatına mensup olmasının yanı sıra vahdet-i vücud anlayışını esas alan mutasavvıfların eserlerini şerh ve telhis etmiştir. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsü'l-hikem*'ini şerh ve telhis etmenin yanı sıra İbnü'l-Fârız'ın "Tâiyye" ve "Hamriyye" kasidesine şerh yazmıştır.

Manzum ve mensur olmak üzere otuz beşi aşkın eser yazan Câmî, Arapçanın yanı sıra eserlerin önemli bir bölümünü Farsça yazmıştır. Yazdığı eserler Türk dünyasında büyük ilgi görmüş, eserlerin büyük bir bölümü hem sağlığında hem de sonraki dönemlerde Türkçeye çevrilmiştir. Az önce belirttiğimiz üzere, eserlerden biri de tezimiz konusu olan "Hamriyye" kasidesine yazdığı şerhtir. *Levâmi*' adındaki bu şerh, birazdan aktaracağımız üzere, Tâhirü'l-Mevlevî tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

¹ Câmî'nin hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler Okumuş'tan (1993, ss. 94-99) alınmıştır.

2.2.2.1. Levâmi-i şerh-i kasîde-i hamriyye

Kütüphane kayıtlarında; Levâmi-i Şerh-i Kasîde-i Hamriyye, Şerh-i Kasîde-i Hamriyye, Şerh-i Kasîde-i Mimiyye, Şerh-i Kasîde-i Mimiye-i Hamriyye, Levamiu'l-Envar Şerh-i Kasîde-i Hamriye benzeri isimlerle, başta Süleymaniye kütüphanesi olmak üzere, 200'e yakın yazma nüshası mevcuttur. Eser, ilk olarak içinde Molla Câmî'nin *Levâiyih-i hakikat* ile *Şerh-i rubâiyyât* adlı eserlerin de olduğu *Mecmûa-i Monlâ Câmî* adlı mecmuanın içinde 1309 yılında İstanbul'da basılmıştır. Daha sonra 1341¹ ve 1360² yılında Tahran'da basılmıştır.

Eserin sonundaki rubâinin dördüncü mısraı olan “târîh-i meh u sâl-i vey ez-şehr-i safer” mısraında yer alan “şehr-i safer”³ tamlamasıyla düşürülen tarihe göre eser, 875 senesi safer ayında tamamlanmıştır (Temmuz/Ağustos 1470).

Eser, 1345/1926 yılında Tâhirü'l-Mevlevî tarafından *Levâmi tercemesi* adıyla Türkçeye tercüme edilmiştir. Bizim de incelemede başvurduğumuz bu nüsha, Tahirü'l-Mevlevî tarafından tercümesi yapılan üç eserin daha olduğu bir mecmua içinde yer almaktadır. Birincisi, Üsküdar Mevlevihane'si postnişini Ahmed Remzi'nin *Mesnevi*'den derlediği *Münâcât-ı Hazret-i Mevlânâ* adlı Farsça risâlesi (İstanbul 1336) ile Tahirü'l-Mevlevî tarafından yazılan Türkçe tercümesidir. İkincisi, çalışmamızda istifade ettiğimiz *Levâmi Tercemesidir*. Dördüncüsü, Muhammed Şîrîn el-Mağribî'nin (ö. 809/1407) *Risâle-i Câm-ı Cihânnümâ* adlı Farsça risâlesi ile onun tercümesidir.

¹ Hikmet Âl Akâ tarafından *Levâmi'-i Câmî* adıyla 1341 yılında Tahran'da basılmıştır. İran'daki on nüshanın karşılaştırması sonucu yayına hazırlayan yazar, yayımın başına, İbnü'l-Fârız ve Câmî hakkında bilgilerin de olduğu bir giriş yazarak yayımlamıştır.

² İrec Afşar'ın (1360, ss. 3-7) *Se risâle der-tasavvuf, levâmi ve levâiyih* adıyla aptığı bu yayın aslında İstanbul'daki yayının aynısıdır. Eserin girişinde mecmuadaki üç eser hakkında bazı bilgiler verdikten sonra yayımlamıştır.

³ Hikmet Âl Akâ (1341, s. 89) “şehr-i safer” tamlamasına, harflerin değerinin toplamı 8 olan “ez” ekini de dahil ederek yaptığı hesaplamada, bitirme tarihini 883 olarak bulmuştur.

Mollâ Câmî'nin şerhi, Hemedânî'den sonra Farsça yazılan ikinci şerhtir. Aşağıda aktarılabak bilgilerden de görüleceği üzere Câmî, şerhten özellikle de mukaddemede yaptığı tasniflerde çok istifade etmiştir. Yukarıda belirtildiği üzere Hemedânî, her beytin şerhinden sonra konuyla alakalı bir veya birkaç beyti de zikretmişti. Mollâ Câmî de, bir veya birden fazla rubâi ile şerhi, ilmi bir çalışma hüviyetinden çıkarıp, edebî bir esere dönüştürmüştür. Eser, giriş ve şerh olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

2.2.2.1.1. Giriş Kısmı

Câmî, Besmele, hamt, salat ve selamdan sonra muhabbetin asıl ve tâli konularının taksim ve tanımını yapmadan önce muhabbet konulu bir manzumeyi şerh etmek zor olacağından mutasavvıfların muhabbete dair görüşlerine değinmenin gerektiğini bildirir. Bunun için şerhe geçmeden önce, “lâmia” başlığı altında tasavvufî konuların ele alındığı bir mukaddime yazar. 15 lâmia ve 60 rubâiden oluşan mukaddimede, her bir lamia ile tasavvufî bir meseleyi ele almış, ardından konuyu özetleyen bir veya birkaç rubâi ile tamamlamıştır. Mukaddimede ele aldığı konular kısaca şöyledir:

Cilâ ve İsticlâ: Her şeyden gani olan Allah; isim, sıfat ve fiil kaydı olmaksızın, hiçbir şey yokken onun zatı vardı ve kendini biliyordu. Kendi cemalini ve kemalini yine kendi zatında görüyordu. Bunun için de kendi zatından başka herhangi bir varlığın olmasına ihtiyaç duymuyordu.

Fakat zatına ait bu kemalin zımnında isimlerinin kemalini müşahede ederdi ki bu da nispeten kendi dışındaki varlıkların olmasıyla mümkün oluyordu. İşte mutasavvıflar bunu “kemâl-i cilâ ve isticlâ” kavramıyla açıklamışlardır.

Kemâl-i cilâ: Cenâb-ı Hakk'ın, cem-i ahadiyet makamında kendisini kendisiyle bilmesinden ibaret olan zuhurudur (birinci taayyün).

Kemâl-i istiqlâ ise Cenâb-ı Hakk'ın bu mertebelerde kendini müşahedesidir. Yani, sıfat ve isimlerin açığa çıkışıyla olan bilmesinden ibaret olan taayyündür.

Muhabbetin Hakikati: Onun kemal isimlerine olan şuur dolayısıyla bir istek ve meyil meydana gelmiştir. Meydana gelen bu meyl ve istek bütün aşk ve muhabbetlerin kaynağı olmuştur. Ahadiyyet makamında olan böyle bir muhabbet, diğer sıfatlar gibi, zatın aynısıdır. Allah'ın zatının hakikatini anlamada ilim ve aklın yeri olmadığı gibi zevk ve marifetin de yeri yoktur. Dolayısıyla bu makamdaki bir muhabbetin hakikati anlaşılmaz. Fakat vahidiyyet makamında olan muhabbet böyle değildir. Vahidiyyet makamı, zat ile sıfatın hatta sıfatların birbirinden ayrıldığı bir makam olduğu için ilim ve basiret sahiplerine marifet yolu açıktır. Bununla birlikte bu marifet gizli bir sır ve vicdani bir iştir ki tadılmadan bilinmez, bilinmeyince söylenmez bir hakikattir. Dolayısıyla bu makamdaki bir muhabbet de ancak zevk ve vicdan erbabı tarafından anlaşılmaktadır.

Her ne kadar muhabbet içilmeyince anlaşılmayan bir şerbet, tadılmayınca idrak edilmeyen bir lezzet gibi olsa da mutasavvıflar, muhabbetin hakikati ve kısımlarına ait bazı açıklamalar yapmışlardır:

Muhabbetin Mertebeleri: Muhabbet, Cemil-i hakîkî olan Allah'ın cem' ve tafsil hâlinde kendi cemaline meyil etmesidir. Bu meylin dört mertebesi vardır: 1. Cem' makamından cem' makamıdır ki bu makamda kâinatın aracılığı olmaksızın zatın cemali, kendini zatın aynasında şühûd etmesidir. 2. Cem' makamından tafsil makamıdır ki bu makamda sonsuz varlıklarda kendi cemalinin parıltularını ve kendi sıfatının kemalini müşahede etmesidir. 3. Tafsil makamından tafsil makamıdır ki insanların çoğu Allah'ın mutlak cemalinin yansımasını, onun eserlerinin detaylı aynasında görürler. Gördükleri bu geçici ve mukayyet güzelliği asıl gaye olduğunu sanıp, kavuşma lezzetiyle kanaat getirir, ayrılık sıkıntısıyla da acı çeker. 4. Tafsil makamından cem' makamıdır ki bazı seçkin kullar Allah'ın eser ve fiillerin kaydından kurtulup sıfat perdesini yırtarak sadece Allah'ın zatına yönelirler.

Muhabbet, Allah'ın zatî sıfatlarındandır. İnsanı da kendi sureti üzerine yaratmış, ona ezeli sıfatlarının elbisesini giydirmiştir. Dolayısıyla insanın güzel ve faziletli olana meyl etmesi aslının ve yaratılışının gereğidir. Bu yüzden insan, vücut mertebelerinin her birinde gördüğü cemale gönül verip alaka duyar.

Muhabbetin; *zatî, esmâî, sıfatî, efalî ve asarî* olmak üzere farklı mertebeleri vardır.

Zatî muhabbetin birinci derecesi:

Şüphesiz sevenlerin muhabbet derecesi sevilenin güzelliğinin derecesine göreler. Sevilenin güzelliği ne derece büyükse sevenin de sevgisi o nispette büyük olur. En büyük muhabbet Allah'ın zatına olan “muhabbet-i zâtîyye”dir. Seven talibin kalbinde hakîkî mahbuba karşı öyle bir meyl ve cezbe meydana gelir ki âşık buna karşı koymak için kendinde güç ve kudret bulamaz. Bunun sebebini, nasıl ve niçin sevdiğini bile bilemez. Sadece kendinde bir cezbe duyar; fakat nereden nereye olduğunu idrak edemez. Bu muhabbeti doğrulayan alamet ise kısaca aşığın, sevgilinin lütfunu da kahrını da hoş görmesidir.

Zatî muhabbetin Allah ile kul arasındaki münasebeti:

Muhabbet, iki seven arasındaki münasebetin neticesinde birleşmeye sebep olan hâlin, ayrılığa sebep olan hâle üstün gelmesidir. Zatî muhabbet için zatî münasebetin olması zaruridir. Allah ile kul arasındaki zatî münasebet iki türlü olabilir:

Birincisi, kulun vücûdî tecelliye ayna olması yönüyle zayıf olmasıdır. İkincisi, kulun ilahî mertebelerin cemiyetinden haz ve nasibi hasebiyle yani ilahî ahlak ve sonsuz vasıflar ile ahlaklanması itibariyledir. Bu iki münasebeti kendinde toplayabilen hakîkî mahbuptur. Ve mutlak kemal ondadır.

Zatî muhabbetin ikinci derecesi:

Birinci derecedeki zatî muhabbete göre daha düşük ve zayıf olan bu muhabbet; marifet, şühûd, kurb ve vüsûl gibi ihtisas ve irtibatı tamamıyla Allah'a ait sıfatlar vasıtasıyla olan muhabbettir.

Bu ikinci mertebe öncekinden daha aşağı olmakla beraber ondan sonra gelenlere göre üstündür. Yiyecek, giyecek gibi acil istekler ile cennet ve huri gibi arzulara kavuşmak gibi Allâh ile ilgili ve ilgisiz işler vasıtasıyla olan muhabbettir. Nitekim O'ndan haz duymakla nimetlerinden haz duymak arasında büyük bir fark vardır.

Zatî muhabbetin birinci derecesinden sonra gelen mertebeler:

İsimlerin ve sıfatların muhabbeti; sevenin, sevilenin isim ve sıfatlarından fazilet, nimet, yücelik gibi bazılarını zıt olanlara tercih etmesidir. Fakat bu konuda o isim ve sıfatların eserlerinin ortaya çıkmasını beklememesidir. Fiillerin ve eserlerin muhabbeti; sevenin, o isim ve sıfatların fiilinin eserlerinin ortaya çıkmasını beklemesidir.

Hakk'a duyulan bu muhabbet, değişip yok olmaya maruz kalır. Çünkü mahbup, sevenin arzuladığı güzel sıfatlarla tecelli ettiğinde seven, bütün himmetiyle ona yönelip, sarılır; istek ve arzusuna muhalif sıfat ve fiillerle tecelli ettiğinde ise ondan yüz çevirip, uzaklaşır.

Muhabbetin en aşağı derecesi olan asarî muhabbet:

Muhabbetin en aşağı derecesi, Hakk'ın eserlerine olan "muhabbet-i asariyye" ile ona bağlı olan "cemâl-i asar"dır. Hüsün ile tabir edilen bu muhabbet; ya kemale ermiş insanların sıfatlarındaki uyum ve adalet gibi manevi ve ruhanidir ya da insan unsurunun şeklinde görülen uyum ve güzellik gibi ruhani olmayıp, surete ait muhabbettir.

İnsanlık unsurunda güzellik sıfatını müşahede edenler dört tabakadır:

Birinci tabaka, kalpleri ve nefisleri şehvet ve tabiat kirine bulaşmamış hakikat erbabıdır. Bunlar, baktıkları her yerde Allah'ın mutlak cemalinden başkasını görmezler. Bütün varlık bunlarda aynı şekilde tesir ettiği için, aşk ve muhabbette güzel ve yakışıklı suretlere bağlı değillerdir.

İkinci tabaka, ya vasıta olmaksızın Allah'ın inayeti ile ya da riyâzet ve mücâhedelerin tesiriyle nefsi, kesret ve tabiatın karanlıklarından, saf ve berraklığı elde edenlerdir. Tabiat hükümlerinden tamamen kurtulamayan bu kişiler, önce insandaki suret güzelliği karşısında kalplerinde oluşan mecazi aşk ateşi, daha sonra Allah'ın mutlak cemaline olan hakîkî aşka dönüşür.

Üçüncü tabaka, kendilerinde mukayyet bir şuhûd ve keşif meydana gelse de gönlünü zahirî suretlerin güzelliğinden kurtarıp hakîkî güzelliğe ulaştıramayan kimselerdir. Onların suretlere olan bu meyl ve alakaları din ve dünyada mahcup ve mahrum olmalarını gerektiren bir afettir.

Dördüncü tabaka, kötülüğü emreden nefis-i emmaresi ölmemiş ve şehvet ateşi sönmemiş olan kimselerdir. Nefsî arzuları yüzünden hayvan derecesine inmiş bu kimselerde aşk ve incelik sıfatından eser yoktur. Hakîkî mahbubu tamamen unutup, kucakladıkları mecazi güzeller ile tabiatın arzusuna uymuş, nefis ve şehvetlerinin arzusuna aşk adını koymuş cahillerdir.

Molla Câmî, asarî muhabbetin en aşağı derecesi, dördüncü tabakadaki, “şehvete olan muhabbet” olduğunu söyledikten sonra, Hz. Musa'nın gördüğü gönül yakan ateş ile evleri yakan ateşin kıyaslanmadığı gibi, gerçekte nefsinin ve tabiatın köleliğinden ve kaydından kurtulamayan kimseler ile keşf ve şühûd erbabı kimselerin karıştırılmaması gerektiğini söyler. Çünkü onlara nispetle şehvet, Allah'ın “ez-Zâhir” isminin tecellisi hükmündedir. Alim ve ariflerin hayvanlık mertebesinde saydığı şehvet ise perdelenmiş hicap ehline nispetledir.

Muhabbetin Beş Sebebi: Hemedânî'nin şerhini incelerken orada değindiğimiz gibi, Câmî'nin bahsettiği bu beş sebep ile muhabbete dair diğer konuların çoğu daha geniş şekliyle İmâm Gazâlî'nin *İhyâu ulûmüddîn* adlı eserinde “Kitâbü'l-mahabbeti ve's-şevki ve'l-ünsi ve'r-rızâ” bölümünde ele alınmıştır. Molla Câmî de konuların sıralanışı ve içeriği konusunda Hemedânî'nin eserinden çok istifade etmiştir. Ancak Mollâ Câmî'nin şerhi, içerik bakımından Hemedânî'nin şerhinden daha zengin ve geniş iken Gazâlî'den daha kısa ve özür.

Birincisi, nefse ve nefsin varlık ve devamına olan muhabbettir. Bilindiği gibi herkes doğal olarak kendi varlığının devamını ister. İnsanın yararlı şeyleri isteyip zararlı şeyleri defetme konusunda gösterdiği önem, kendi varlığının bekasını istemesinden başka bir şey değildir. Çünkü varlığının bekâsına muhabbet göstermek, insan yaradılışının gereği olduğuna göre, beka verene muhabbet duymak da en doğru olanıdır. Bir insanın gölgesine sığındığı ağaçtan habersiz olup hoşlanmaması, kendisini bilmeyecek kadar cahil olması gerekir. Cahilin Allah'ı sevmemesinden şüphe yoktur. Çünkü Allah'ı sevebilmek için onu tanımak gerekir.

İkincisi, ihsan ve inamda bulunan zata muhabbettir. Dikkat edildiğinde görülecektir ki ihsan yapan da ihsanda bulunan şey de ihsanda bulunan kişinin de hatta ihsanda bulunanı teşvik edenin de yaratıcısı Allah'tır. Nimetin bir kişiye ulaştırılmasında saadet olduğunu, kişinin hatırına getirip onu ikram etme hususunda mecbur bıraktıran Allâh olduğuna göre, muhabbete layık olan da Allah'tır.

Üçüncüsü, kemâl sahibine muhabbettir. Bir şahıs, ilim, cömertlik ve takva gibi kemal sıfatlarına sahip olduğu zaman bu sıfatlar onun muhabbetini gerektirir. Bütün kemal sıfatların kaynağı Allah'tır. Bütün güzel huylar ve sıfatlar o zatın kemal feyzinin bir damlası olduğuna göre Allah muhabbete hepsinden daha layıktır.

Dördüncüsü, bir güzele muhabbettir. Hakikatte su ve çamur perdesiyle et ve deri perdesinin arkasında parlayan bir hayalden ibaret olan ve her an meydana gelecek en ufak bir olay ile değişip bozulan fani güzellikler seviliyorsa, kainattaki bütün güzellikler

cemalinin bir yansıması olan ve güzelliği hiçbir şeye bağlı olmayan zata muhabbet etmek daha evladır.

Beşincisi, ruhani tanışma neticesinde olan muhabbettir. İki seven arasındaki ruhani tanışmanın olabilmesi için ruhani bir münasebet gerektirir ki bu da mizaçlarının benzer ve yakın olmasını gerektir. Bu münasebet, ruhani tanışma ve muhabbeti gerektirdiğine göre, bu irtibatın ve birleşmenin sebeplerini takdir edene muhabbet duymak daha evladır.

Aşk ve Muhabbetin Zahirî Şaraba Benzerliği: Aşk ve muhabbet zahirî şaraba tam bir benzerliği vardır. Arapça'da ve Farsça'da şarap için kullanılan "râh" "müdâm" ve "mey" sözleri aynı zamanda istiare yoluyla aşk mazmunu için kullanılır. Bu benzerliğin birçok yönü vardır:

Birincisi, küpün dibinde bulunan şarap, dışardan bir kuvvet olmaksızın coşup taşıdığı gibi, âşıkların sinesinde gizli duran muhabbet de galebe çaldığı zaman, dışardan bir tesir olmadan meydana çıkar.

İkincisi, şarabın belli bir şekli yoktur. O, girdiği kaba göre şekil alır. Manası mutlak bir hakikat olan aşk ve muhabbet de kalbine girdiği âşıkların istidadına göre şekillenir. Bazılarında "zâtî" bazılarında "esmaî" ve "sıfatî" bazılarında ise "asarî" olarak ortaya çıkar.

Üçüncüsü, Şarap, içenin bütün sinir ve damarlarında dolaştığı gibi aşk ve muhabbet şarabı da sahibinin bütün his ve duygularına sirayet eder.

Dördüncüsü, aşk da şarap gibi sahibini cömert yapar. Fakat sarhoş sadece para verirken; âşik, bütün benliğini verir. Şarap sarhoşu altın, gümüş ve makamdan vazgeçerken, aşk sarhoşu ise dünya ve ahiretten vazgeçer.

Beşincisi, aşk sarhoşları, şarap sarhoşları gibi korkusuz ve umursamaz olurlar. En tehlikeli yerde cesaret gösterip hayatlarını feda edebilirler. Fakat, şarap sarhoşunun cesareti, aklının mağlubiyetinden; aşk sarhoşunun cesareti ise keşf ve yakın nurunun galebesinden ileri gelir. Birinin ölümü, dünya ve ahiretinin yok olmasına, diğerinin fedakarlığı, ebedî hayatın kazanılmasına sebep olur.

Altıncısı, aşk ve şarabın diğer benzer bir özelliği de tevazu ve yalvarmadır. Aşk ve şarap sarhoşluğu, naz ve ikbal sahiplerini izzet ve şeref makamından alıp zillet ve yalvarma eşiğine baş koydurur.

Yedincisi, aşk ve şarabın bir tesiri de sırrı açığa vurmaktır. Kâinatın her safhasına iz bırakan tevhit sırları ile vicdani zevklerin hepsi, marifet kadehinden içenler ile aşk ve muhabbet şarabına susamışların sözlerinin neticesidir.

Sekizincisi, aşk ve şarabın diğer bir tesiri, idrakini kaybedip sarhoş olmak, varlık ve kibir bağından kurtulmaktır. Fakat şarap sarhoşluğu cehaletin gayesi ve her türlü isteğin mahrumiyeti olduğu hâlde aşk sarhoşluğu, sevgiliye karşı tam bir şuur ve marifettir. Şarap sarhoşluğu, hakikatten uzaklaşanları ayrılıkla cezalandırırken aşk sarhoşluğu, Hakk'a yakın olanları kavuşma ile yüceltir.

Dokuzuncusu, aşk ve şarabın her ikisinin de tadına bakıldıkça aranan, kullanıldıkça arzulanan şeylerdir. Ne şarap sarhoşu akıllanır ne de aşk sarhoşu sarhoşluk zevkine kanaat getirir.

Onuncusu, haya ve namus perdesinin kalkması, muhabbet sarhoşluğunun istilasına sebep olur. Seven bütün bunlardan yüz çevirir, eteğini bütün zıtlıklardan çeker.

Mollâ Câmî, aşk ile şarap arasındaki bu on benzerlikten hareketle manevi bir hakikat olan aşk ve muhabbetin manasını, zahirî şarap örtüsü altında sunulması gerektiğini, aşağıdaki dört nükteye binaen açıklamıştır.

Manaları, suret elbiseleri altında sunmanın birkaç nüktesi vardır:

Birincisi, insanoğlu ilk andan itibaren, his ve hayal vasıtasıyla hissî olandan akli olana ulaştı. Parçadan hareketle bütünü anladı. Öyleyse manaları, suretlerin içinde olmadan idrak etmek, insanoğlunun nefesine ve tabiatına uygun değildir. Aksi takdirde insanoğlu manaları anlamakta güçlük çeker ve idrak etmeye takati kalmaz.

İkincisi, suretlerin elbisesi olmadan eda edilen mana, yine ancak mana ehline yarar. Fakat o mana, suret elbisesi içinde beyan edilirse, herkesin faydalanmasına sebep olur.

Üçüncüsü, herkes hakikat ve tarikat sır ve hâllerini anlamaz. Mutasavvıflar, bunların yabancılardan gizli kalması için zâhir ehlinin aralarında kullandığı söz ve ibareleri istiare yoluyla kullanırlar.

Dördüncüsü, muhabbet ehlinin zevkleri ve marifet sahiplerinin sırları işaret diliyle anlatıldığı zaman dinleyenler üzerinde açık ibarelerden daha etkili olur. Bundan dolayı mutasavvıfların çoğu kuran ayetlerinden etkilenmezken; saç, ben, meyhane, şarap ve kadeh kelimeleri içeren şiirlerden etkilenip vecde gelirler.

Bu ve benzeri sebeplerden olacak ki İbnü'l-Fârız'ın, ilahî aşk ve muhabbetin hakikatini, aralarındaki benzerlikten dolayı, şarap örtüsü altında anlatmayı tercih etmiştir. Şaraba ait kelimelerden “müdâme” kelimesini tercih etmesi, bu kelimedeki devam ve süreklilik anlamına işaret etmek içindir. Zaten ezelden var olup, ebediyete dek sürecek olan aşk şarabından daha devamlı bir şey olamaz.

Câmî, şaraba ait kelimelerden “müdâme” kelimesi ile aşk ve muhabbet arasında kurduğu semantik bağdan sonra bir de bu kelimenin gramer açıdan tercih edilmesini şu şekilde açıklar:

Büyük sûfiler, Allah'ın zatına ait olan zafî muhabbet ile tahakkuk etmişler. “Zât” lafzı Arapça'da müennestir. Sadık aşığın arayıp söyleyeceği her şey maşuka münasip olması gerekir. İbnü'l-Fârız'ın “müdâm” lafzı yerine onun müennesi olan “müdâme” kelimesini tercih etmesi, onun müennes olan “zât” lafzıyla uygun olması içindir.

2.2.2.1.2. Şerh Kısmı

Aşk ve muhabbete dair bu denli bilgiden sonra kasidenin şerhine geçmiştir. O da selefleri gibi kasidenin sadece 33 beytini şerh etmiştir. Her beyitten sonra ihtiyaç hissedildikçe önce kelimelerin okunuş şekillerini, anlamlarını ve gramerle alakalı bilgilerini verdikten sonra beytin anlamını açıklamıştır. Daha sonra beytin anlam yoğunluğuna göre konuyu özetleyen bir veya birkaç rubâi ile desteklemiştir.

Eserin mukaddimesinde 15 lâmia, 60 rubâi, 1 ferd; şerh kısmında 14 lâmia, 95 rubâi; hatime kısmında ise 4 rubâi olmak üzere eserde 29 lamia, 159 rubâi mevcuttur. Bu rubâiler sayesinde anlaşılması güç tasavvufi meseleler okuyucu için ilgi çekici olmuş ve daha rahat anlaşılması sağlanmıştır. Şerhin mukaddimesinde olduğu gibi şerh sırasında yeri geldikçe, beyitlerin işaret ettiği manaya bağlı olarak lâmia başlığı altında tasavvufi bazı meseleleri ele alınmış, bunlar da aynı şekilde rubâilerle desteklenmiştir.

Şerh kısmında lâmia başlığı altında kısaca şu konular işlenmiştir:

Gaybî ve şehâdî tecellî: Allah'ın “Gaybî-i ilmî” ve “vücûdî-i şehâdî” olmak üzere iki tecellisi vardır. “Gayb tecellîsi” ile ayanlar sâbit oldu. “Şehâdet tecellîsi” ile de bu sabit aynalar varlıksal vücûd ile karışmış oldu.

İnsan-ı kâmil: Kâinatın her bir parçası Allah'ın isimlerinden birinin; bütün âlem bütün isimlerinin bir tecellisinin sonucudur. İnsan-i kâmil ise bütün bu tecellileri kendinde toplayan bir numunesi veya kâinat kitabının bir sonucu veya fihristidir.

Hakikat-i Muhammediyye: Vücutun yedi mertebesinden ikincisi olan “Hakikat-i Muhammediyye” (ilk taayyün, vahdet mertebesi) mertebesi; “Ahadiyyet” (taayyünsüzlük) mertebesinde olan Zât’ın bu mertebede açığa çıkmasından ibarettir. İkinci beyitte geçen “şems” sözü “Zât” için, “bedr” sözü “Hakikat-i Muhammediyye” için istiare yapıldığında Hakikat-i Muhammediyye yaradılış ve nurunu Zât güneşinden alması için başka bir vasıtaya muhtaç olmayıp; belki varlık karanlığında bulunan diğer varlıklar, Zât’ın nur ve feyzini alma hususunda ona muhtaçtır.

Allah’ın vâsıl ve kâmil kulları: İki türlü vasıl ve kâmil kul vardır: birincisi vardıkları kemâl derecesinde, aşk ve muhabbet şarabıyla cem’ ve hayret denizinde gark olup akıl ve ilim kaydından kurtulduklarından, şeriat hükümleri ile tarikat adabı konusunda iradeleri olmadığı için, başkalarını kemal derecesine erdirme hususunda memur değillerdir.

İkincisi, bu cem ve hayret denizinden, tefrika sahiline çıkıp kendilerine geldiklerinde; şeriat hükümleri ve tarikat adabına riayet ederler. Cezbe ve muhabbet şarabını ilim ve marifet suyuna karıştırmak suretiyle mana yıldızları gibi parlak birçok marifet ve sır kabarcığı meydana getirirler. Bunların her biri, şaşkınlık ve hayrette kalanların hidayet yıldızı olurlar. İbnü’l-Fârız ikinci beyitte, “şarap, su ile karıştırıldığında nasıl da yıldız ortaya çıkar” sözüyle bu guruba işaret etmiş olmalıdır.

Hakîkî aşka giden yolun, mecazi aşktan geçmesi: Ezelden beri Hakk’a yönelen bir kimsede mutlak güzel olan Allah’a muhabbet kabiliyeti vardır. Fakat, zamanla tabiat karanlığının perdesinin kalınlaşmasıyla gizli kalmıştır. Gizli kalan o kabiliyete; günün birinde Zâtî cemalin nurundan bir ışık, güzel bir çehre suretinde görünür. Bunun üzerine kalbinde aşk ateşi parlamaya başlar. Bütün dünyevi perdeler yanıp güzünün önünden kalkınca, ebedî olan zâtî cemali idrak eder ve ona bağlanır. Daha önceki inayet sayesinde önce “fiillerin vahdeti”nin cemali gerçekleşir. Bu yerleşince “sıfatların vahdeti”nin cemali bu da yerleşince “zât’ın vahdeti”nin cemali tecellisiyle ilahî zatın muhabbeti gerçekleşmiş olur. Böylece müşahede kapıları açılır, nereye gitse nereye baksa onu görür.

Allah'ın müteakabile (zıt) isimleri: Allah'ın “ez-Zâhir” ve “el-Bâtın” isimleri gibi birbirine zıt isimleri vardır. Her birinin zuhuru nispetinde sırasıyla bir hükmü vardır. Bir ismin sırası gelince onun hükmü zâhir olur, zıddı olan ismin hükmü bâtin olur. Ancak bunlar Allah'ın zatını tavsif etmeleri bakımından farklı değillerdir.¹

Hayatın bütün varlıklara sirayeti: Hayatın sırrı bütün varlıklara sirayet etmiştir. Bunun delili ise kâinatta var olan her şeyin Allah'ı tespih etmesidir. Çünkü hayat olmadan tespih etmek mümkün değildir.

Varlığın hicap ehli ile keşif ehlinin nazarı arasındaki fark: Hazret-i Ahadiyyete ait ilim, irade ve kudret gibi kemaller, varlık mertebelerinin sonunda bulunan insanda görünür. Perdelenmiş olanların nazarında bu kemaller cüzi ve sınırlı mazharlara bağlı görünür. Fakat müşahede ehlinin nazarında bunların cüzi ve sınırlı mazharlara bağlılığı yok olup tekrar külliyet ve ıtlak mertebelerine dönerler.

İlim ve şuurun işlere taalluku iki türlü olur: Biri, malumatın suret ve gölgesinin ortaya çıkmasıyla olur. Mesela Ali'nin Veli'yi görmesi sonucu zihninde oluşan Veli suretiyle başkasının zihninde oluşan suret farklıdır. Diğeri malumatın bizzat hazır olmasıyla ortaya çıkan ilimdir. Mesela nefsin; açlık, tokluk, şehvet, düşmanlık ve muhabbet gibi şeylerle vasıflanmasından sonra bilmektir.

İki çeşit hayat vardır:² Biri hissi ve hayvanî hayattır. İnsanlar dâhil bütün canlılar burada ortaktır. İkincisi, ruhanî hayattır. Bu havâs insanlara aittir. Bunun da üç derecesi vardır: Birinci dedece, kalbin cehaletten sonra ilimle hayat bulmasıdır: İkinci derece, kalbin cem'iyet himmetiyle Cenab-ı Hakk'a yönelerek ölüm ayrılığından kurtulup ebedî hayat

¹ Bu konuların daha geniş açıklaması için Câmî'nin Hamriyye Şerhi (1309, ss. 142-143) ile İbnu'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi'ne (2014, ss. 64-66) bakılabilir.

² Hemedânî'nin şerhinde de bu konuya değinilmiştir.

bulmasıdır. Üçüncü derece, hakkın varlığında hayat bulmaktır. Onun bekasında yok olup bekasıyla baki olmaktır. Onun hayatıyla hayat bulmaktır.

Ahlakın güzelleşmesi ve tevhit ahlakı: Ahlakın temiz ve güzel olması ya güzel adetler vasıtasıyla olur. Böylece kişi, temiz ve yüce zatların terbiye ve sohbetlerin tesiriyle kötü sıfatlardan kurtulup güzel ahlak edinir. Ya da aklın ışığında hareket ederek hayırlı ve şerli işleri birbirinden ayırt ederek güzel ahlaka yol bulur. Ya da ahirete olan iman ve itikadı sayesinde güzel ahlakın sevap, kötü ahlakın ise cezaya sebep olacağına olan inancından dolayı güzel ahlaklı olur. Ya da tevhid nuru vasıtasıyla Zât'ın sıfatlarıyla hususi bir şekilde ahlaklanmasıdır. Güzel ahlakın en yüce mertebesi olan bu makam Hz. Peygamber'e verilmiştir. Sonra ümmetinden bazı havas zatlara bir miktar verilmiştir. İbnü'l-Fârız'ın işaret ettiği mertebe de budur.

Bunların dışında Câmî, idrak ve marifet; Zat'a muhabbet edenin, Zat'dan gelen bütün karşılıklı sıfat, fiil ve eserlerine de muhabbet duyması; salikin fenafillah ve bakabillah makamındaki muhabbet şarabının verdiği sarhoşluk sayesinde benliğinden kurtulması gibi çok sayıda tasavvufi meseleye değinmiş, son olarak da hatimedeki münacatla eseri tamamlamıştır.

2.2.3. İdrîs-i Bitlisî (ö. 926/1520)¹

Önemli bir din ve devlet adamı olan Bitlisî, XV. yüzyılın ikinci yarısı ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Uzun Hasan'ın sarayında görev yapan, Akkoyunlu Devleti'nin merkezi Tebriz'e nakledilince oraya giden ve orada Câmî'nin ilim toplantılarına katılan Hüsâmeddin Ali'nin oğludur. İlk eğitimin babasından aldıktan sonra Diyarbakır ve Terbiz'de eğitimini ilerletir. Safevî devletinin kuruluşu sırasında Osmanlı devletinin himayesine girer. II. Bayezid'in emriyle *Heşt Bihişt* adıyla Osmanlı tarihini yazar. Hacca giderken bir süre Kahire'de kalıp burada Mısır alimleriyle görüşür. II. Bayezid'in

¹ Hayatı ve eserleri hakkında bilgi Özcan (2000, ss. 485-488)'dan özetlenmiştir.

ölümüne kadar Mekke’de kalan İdris, Yavuz Sultan Selim’in tahta geçmesiyle İstanbul’a dönerek onun hizmetine girer. Devlet ve ilim adamı olan İdrîs, nesir alanında önemli eserler yazmıştır. Eserlerin isimleri şöyledir: *Risâle-i bahâriye*, *Risale-i hazâniyye*, *Tercüme ve tefsîr-i Hadîs-i Erba’în*, *Tercüme ve nazm-ı Hadîs-i Erba’în*, *Münâzaratü’s-savm ve’l-ıyd*, *Heşt Bihişt*, *Mir’atü’l-cemâl*, *Mir’atü’l-uşşâk*, *Hakku’l-mubîn fî-şerhi Hakki’l-yakîn*, *Havassü’l-hayevân (Terceme-i Havassü’l-hayevân)*, *Selimmâme*, *Münâzara-i ışk bâ-akl*, *Kasâid ve münşeât ve mürâselât*, *Mecmûa-i münşeât*, *Kânûn-i şâhenşâhî*, *Risâletü’l-ibâ an-mevâkii’l-vebâ*, *Hâşiye alâ-Tefsîri Beyzâvî*, *Risâle fî-nefs*, *Şerhu esrâri’s-savm min-şerhi esrâri’l-ibâdât*, *Evdietü’l-edviye*, *Şerh-i Mesnevî-yi Ma’nevî*, *Levâmihü’l-fusûleyn*, *Şerh-i manzûme-i Gülşen-i Râz*, *Risâle der-ibâhât-i agânî*, *Redd-i ravâfız*, *Hâşiye-i Şerh-i Tecrîd*, *Şerhu’l-Fusûs* ve *Şerh-i kasîde-i Hamriyye*.

2.2.3.1. Şerh-i kasîde-i Hamriyye

Bitlîsî’nin 909 yılında tamamladığı bu şerh, Hamriyye üzerine yazılan dördüncü şerhtir. Farsça şerhlerin de üçüncüsüdür. Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 4092/1 numaralı nüsha ile Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî Farsça 134 numaralı nüsha olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. Eser giriş ve şerh kısmı olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

2.2.3.1.1. Giriş Kısmı

Esere, bir rubâi ile başlayan Bitlîsî; ayet, hadis ve şiirlerin yer aldığı hamt ve salat kısmını, kasidede işlenen aşk ve şarap mazmununa uygun kelime ve ifadelerin olduğu süslü ve secili bir nesir ile kaleme almış; Hazret-i peygamberi, mesnevi nazım şekliyle yazılmış yirmi beyitten oluşan bir şiirle övmüştür. Ardından eserin telif sebebine geçmiştir. Yine girişte mesnevi nazım şekliyle yazdığı yirmi beyitlik bir kaside ile eseri, II. Bayezid’in büyük oğlu Şehzâde Ahmed Han’a sunduğu anlaşılmaktadır.

“Nazım”, “beyit”, “şiir”, “mısra” ve “rubâi” ile müellife ait olduğuna işaret etmek için “li-müellifihî” başlıklarıyla bir iki beyitten oluşan çok sayıda Arapça ve Farsça beytin

olduğu hamdele ve salvele kısmından sonra “Mukaddimetü’r-risâle” başlığıyla bir mukaddime yazmıştır.

Bitlîsî’ye göre, Melâmi taifesine ait bir şiiri anlamının birinci yolu, tevhit ve irfan erbabına ait bazı kavramlara vâkıf olmaktan geçer. İkincisi kalbi, muhabbet sarhoşlarına dair inkâr şaibesinden tasfiye etmektir. Üçüncüsü; kalp aynasını, visal kadehinin parlaklığıyla ayrılık pasından temizlemekle mümkündür. Bunu anlamının yolu muhabbeti anlamaktan geçtiği için Bitlîsî, muhabbeti ve ona ait bazı meseleleri üç meclis ve bir tekmileden oluşan mukaddimede açıklar.¹

Birinci mecliste muhabbetin sıfatları ve kısımları üzerinde durur. Daha önce Kayserî, Hemedânî ve Câmî’de detaylı bir şekilde ele alındığı gibi hakîkî muhabbet, taayyünsüzlük mertebesindeki zat-ı ahadiyyet ile tabir edilen muhabbet olduğunu açıkladıktan sonra muhabbeti “zatî muhabbet”, “sıfatî muhabbet”, “esma’î muhabbet”, “efalî muhabbet” ve “asarî muhabbet” olmak üzere beş kısma ayırarak açıklar.

İkinci mecliste muhabbetin tanımını yapar. Aşk, muhabbet, sabâbet, şevk, meyl ve bunlara benzer tek bir manaya delalet eden kelimelerin kullanıldıkları yere göre aralarında oluşan farklar üzerinde durur.

Üçüncü mecliste muhabbetin faydaları ve özellikleri üzerine durur.

Tekmiletü’l-mukaddimede ise kasidede geçen bazı kavramların, tasavvuf kültüründe ve halk arasında bilinenden farklı anlamlar taşıdığına ve bunların yanlış anlaşılması gerektiğine dikkat çekerek şurb, şarab, müdame ve sekr kavramlarının tasavvufî anlamlarını açıklar.

¹Bitlîsî’nin girişinde anlatılan konular, Kayserî, Hemedânî ve Câmî’nin şerhindeki konularla benzerlik gösterdiği için, kısa tutulmuştur.

2.2.3.1.2. Şerh Kısmı

Mutasavvıfların nezdindeki muhabbetin anlaşılmasını sağlayan bir mukaddimeden sonra kasidenin şerhine başlamış, kasideyi beyitler hâlinde şerh etmiştir. Selefleri gibi, kasidenin sadece 33 beytini şerh eden Bitlîsî, beyitler hâlinde şerh ettiği kasidedeki kelimeleri, gerekli gördüğü yerde, morfolojik ve sentaks açısından açıklamış, yerine göre beyitteki edebî sanatlar üzerinde durmuş, beyitlerin zahirî manasına değinmiştir.

Bu tür açıklamaların yanı sıra, şerhin esasını teşkil eden kısımlar tasavvufi yorum ve açıklamalardır. Muradın ne olduğunu açıklamak için çok sayıda ayet, hadis, kelâm-ı kibâr ile Arapça ve Farsça şiirden istifade etmiştir. Nakledilen şiirleri araştırdığımızda karşımıza geniş bir mutasavvıf ve şair kadrosu çıkmaktadır: İbnü'l-Fârız, Hâfız, Hasan Dihlevî (737/1336[?]), İmam Şiblî (ö.334/945), Lokman Hekim, Emîr Hüsrev Dihlevî (ö. 725/1325), Hallâc-ı Mansur, Şeyh Ömer b. Osman el-Mekkî, Şahâbeddîn Sühreverdî (ö. 632/1234), Şems-i Magribî (809/1407), Şeyh Mahmûd Şebüsteri, Fahreddîn-i İrâkî (ö.688/1289), Ebû Temmâm et-Tâî (ö. 231/846), Mollâ Câmî, Ahtel (ö.92/710), Nizâmî ve Kemâl-i Hocendî adını tespit ettiklerimizin bir kısmıdır.

3. BÖLÜM: HAMRİYYE KASİDESİNİN TÜRKÇE ŞERHLERİ

3.1. ABDÜSSELÂM B. NU'MÂN B. HALÎL (ö.1000/ 1591-1592 ?)

3.1.1. Hayatı

Kaynaklarda, müellifin hayatı hakkında bir bilgiye rastlanmamıştır; ancak eserlerinden hareketle yazarın adı, yaşadığı dönem, mesleği ve ölüm tarihi hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. Müellifin Kütüphanelerde *Risâletü'l-istiâre*, *Menâsikü'l-hac* ve *Şerhu'l-Kasidetü'l-Hamriyye* adıyla kayıtlı üç eseri bulunmaktadır. Üç eserinde de adının Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halîl olduğunu belirtmiştir. İncelenen “Hamriyye” kasidesi şerhinin girişinde, İbnü'l-Fârız'ın hayatı hakkında bilgi verildikten sonra vefat tarihi için “Altı yüz otuz iki senesinde Cemâzeyilevvelün ikinci gününde vefât itmişler” bilgisini verir. Ardından “Ve daği vefâtından şoñra üçyüz elli altı sene olmuş”¹ bilgisini vermektedir. Bu da eserini 988 (1580/1581) yılında yazıldığını göstermektedir. *Menâsikü'l-hac* adlı eserini, saltanat dönemi 982-1003 (1574-1595) yıllarına denk gelen Sultan III. Murad'a (ö.1003/1595) sunması, müellifin bu dönemde yaşadığını teyit etmektedir. Ayrıca söz konusu eserin telif sebebinde belirttiği üzere müellif, ömrünün sonuna geldiği ve Hicri yılının da 1000'e yaklaştığı bir zamanda, haccın faziletinden mahrum kalmamak için onun fazilet ve kurallarını anlatan bir eser yazmak istemiştir. Çünkü hacca gidecek gücü olmadığı gibi arkasında bırakacağı çok sayıda yetim çocukları vardır. Bu bilgilerden hareketle müellifin, 1000 (1591-1592) civarında vefat ettiğini söylemek mümkündür.

¹ L ile R nüshalarında “üç yüz elli altı” yerine “üz yüz elli” şeklindedir. Buna göre eserin yazılış tarihi 982 (1574-1575) olur.

Yine bu eserin zahriyyesindeki “bu eser Müderris Abdüsselam’ın te’lifidir” kaydı ile müellifin, *Menâsikü’l-hacc*’ın dibacesinde tedris yıllarına atıfları ile Arapça dil ve grameriyle alakalı bilgisini bir araya getirdiğimizde, müderris olduğunu söyleyebiliriz.

Millet Kütüphanesi’nde bulunan *Risâletü’l-istiâre* adlı esrin katalog kaydında, vefat tarihi 1259 olarak verilmiştir. Ancak bunun, 1259 (1843/1844) da vefat eden Mardinli Abdüsselam Efendi’nin vefat tarihi ile karıştırılmış olma ihtimali kuvvetlidir.

3.1.2. Eserleri

Kataloglarda Abdüsselâm b. Nu’mân b. Halîl adına kayıtlı üç eser bulunmaktadır. *Risâletü’l-istiâre* ve *Menâsikü’l-hac* Arapça iken, *Şerhu’l-kasideti’l-Hamriyye* giriş kısmı hariç Türkçedir. Eserlerin isimleri, müellifi tarafından verilmemiş olup, içeriklerinden dolayı bu isimlerle anılmışlardır.

Birinci eser, *Risâletü’l-istiâre (Risâletü’l-meânî)*’dir. İstiare konulu olduğundan bu isimle kaydedilmiştir. Arapça yazılan bu eser, bir giriş ile mukaddimededen sonra istiarenin; asliyye, tasrîhiyye, hakîkiyye, kat’iyye, terşîhiyye, âmmiyye, dâhiliyye, teb’iyye, mutlakiyye, vifâkiyye, kinâiyye, tahyiliyye, gayrı dâhiliyye, tehekkümiyye, temlîhiyye, inâdiyye, tecrîdiyye, ihtimâliyye, hâssiyye, temsîliyye olmak üzer yirmi kısmının anlatıldığı bir risaleden oluşmaktadır.

Bu eserin, Millet Kütüphanesinde Ali Emiri Arapça 3548 numara ile kayıtlı 11 varaktan oluşan nüsha ile Burdur İl Halk Kütüphanesinde 451/13 numara ile kayıtlı 60b-63b varakları arasında yer alan nüsha olmak üzere, iki nüshası bulunmaktadır. Bir nüshası da *Risâletü’l-meânî* adıyla Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde 5811/18 numara ile kayıtlı görünmektedir.

İkinci çalışma, incelenen *Şerhu’l-kasideti’l-Hamriyye* adlı Hamriyye kasidesinin Türkçe şerhidir.

Üçüncüsü, hac kurallarını anlatan, *Menâsikü'l-hac* adlı Arapça eseridir. Ömrünün son demlerinde yazdığı bu eser; haccı terk etmenin günahı, hacca gitmek için yola koyulmanın fazileti, Medine'nin fazileti ve kabenin fazileti olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere eserini sunduğu Sultan III. Murad'ın adını ilk defa bu eserinde zikretmiştir. Diğer iki eserinde ise isim vermeden sunmuştur.

Bilinen tek nüshası, Süleymaniye kütüphanesi Ayasofya koleksiyonunda 1468 numara ile kayıtlı olup 53 varaktır.

3.1.2.1. Şerhu'l-Kasideti'l-Hamriyye

Hamriyye kasidesinin Türkçe şerhlerinden birincisi olan bu eser, yazma hâlinde olup kütüphanelerde altı nüshası mevcuttur: Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Efendi, 810, (114b-152b vr.); Süleymaniye Ktp. Amcazade (Tüyatok), 458, (104b-129b vr.); Süleymaniye Ktp. Lala İsmail, 37, (56-76 vr.); Süleymaniye Ktp. Hacı Beşir Ağa, 656; Mısır Milli Ktp. Türkçe Yazmaları, 192, (26 v.); Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi, 1364, (24 v.). 20 Rebiyülevvel 1163 (27 Şubat 1750) senesinde istinsah edilmiştir.

3.1.2.1.1. Giriş Kısmı

Esere, “müdâme” ve “muhabbet” gibi konuya uygun kelimelerin kullanıldığı hamt, salat ve selâmdan sonra, İbnü'l-Fârız'ın “Hamriyye” olarak şöhret bulan kasidesini, herkesin istifade edebilmesi için Türkçeye şerh ettiğini bildiren bir girişle başlamıştır. Ardından, övgüler yağdırdığı fakat adını zikretmediği Sultan III. Murad'ın meclisine hediye edip ona dua etmiştir.

Diğer iki eserindeki ifadelerle benzer ifadelerle yazdığı Arapça girişten sonra İbnü'l-Fârız'ın künyesi, adı, doğum yeri, vefat yeri, babasının adı ve mesleği, lakabı, divanı, Tâiyye kasidesi ve kasideye isim verilme hadisesi, doğum tarihi, vefat tarihi ve yeri gibi Türkçe şerhlerde bulunmayan çok sayıda bilgiyi ihtiva eden bir mukaddime

bulunmaktadır. Özellikle de İbnü'l-Fâriz'ın elli altı sene, yedi ay, altı gün yaşadığını; vefatından o güne kadar üç yüz elli altı sene geçtiğini bildirmesi, bu sayede eserin yazılış tarihinin ortaya çıkması, kayda değer bilgilerdir.

Şerhe geçmeden önce İbnü'l-Fâriz'ın tasavvufi kişiliği ile şiir anlayışına ışık tutacak şu cümleleri sarf etmiştir: “Ve daği Nâzım rahimehu'llâh gâyet recül-i şâlih olup nice zamân Ka'bede mücâvir olmışdur. Ve daği Allâhu Te'âlâ hazretlerinüñ maḥabbetini zevk idüp ve anuñ ile sekrân olup bu ḫaşıdesinde Allâhu Te'âlâ'nuñ maḥabbetinüñ fevâ'id ü menâfi' ini ve ḫaşâ'iş-i 'alâmâtını beyân idüp buyurdu ki...”(3b)¹

Amcazade ile Veliyüddin nüshalarının derkenarındaki “Nâzım hazretlerinüñ aḫvâli *Ravzatü'l-aḫyâr*dan terceme olunmuşdur” yazılı nottan anlaşıldığı kadarıyla Abdüsselam b. Nu'mân'ın mukaddimede verdiği bilgileri *Ravzatü'l-aḫyar* adında bir kitaptan tercüme etmiştir. Fakat biz, İbnü'l-Fâriz'ın hayatı hakkında bilgi veren bu isimdeki bir eseri tespit edemedik.

3.1.2.1.2. Şerh Kısmı

Abdüsselam b. Nu'mân, Kayserî ve Câmî gibi 41 beyitten oluşan kasidenin 33 beytini şerh etmiştir. Kasideyi beyitler hâlinde ele almış, üç aşamada şerh etmiştir:

Birincisi, beyitte geçen her kelimenin sarf ve nahiv kuralları çerçevesinde detaylı tahlilini yapmış, gerekli gördüğü yerde “diyü” ifadesiyle kelimenin anlamlarını vermiştir: “ed-dehru lafzan merfû' lem-yebḫinüñ fâ' ilidür. Dehr diyü zamâna dirler.” (8b) “Livâ'i medd ile lafzan mecrûr muzâfun ileyhisedür fevḫuñ. Livâ diyü sancağa dirler.” (15b)

¹ Verilen varak numarası Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi (1364) nüshasına aittir.

İkincisi, çok fazla olmasa da yer yer beyitleri belâgat ilmi açısından incelemiştir: “şeribnâ müşebbehün bihâ olan müdâmeye münâsib ü mülâyim olduğıçün isti‘âre-i terşîhiyye ve isti‘âre-i müreşşâh da dirler. Terşîh tezyin ma‘nâsınadır. ‘İlm-i belâgatde bu üslûba ri‘âyet itmek kelâma ziyâde hüsni ü zînet virdüğüçün şeribnâ lafzını ihtiyâr itdi.” (5b)

Bu tür tahlilleri yaparken, zaman zaman soru-cevap tekniğini kullanmak suretiyle tartışmacı bir üslupla açıklamaları genişletmiş; ileri sürdüğü düşünceyi, çoğunlukla ayetlerden örnek göstermek suretiyle delillendirmiştir:

‘Alâ” “ma‘a” ma‘nâsınadır. “Ve âte’l-mâle ‘alâ-hubbihi”¹ âyetindeki gibi ... “Alâ” hâkîkatde isti‘lâ içündür. Zikrûn hod fevki vü tahtı taşavvur olunmaz ‘ale’s-sahtî ve ‘ale’l-feresideki fevki ü taht taşavvur olunduğı gibi. Öyle olucağ “alâ” lafzını terk idüp “ma‘a” lafzını irâd itmek gerek idi diyü su‘âl olunursa cevâb budur ki “alâ” lafzında ma‘nâ-yı devâm u şebât vardır. (3b)

Çok fazla örneğı olmasa da bazen Zemahşeri’nin *Keşşâf* adlı tefsiri ile Seyyid Şerîf Cürçânî’nin *el-Misbâh fi-şerhi’l-Miftâh*¹ ve Sekkâkî’nin *Miftâh*² gibi belâgatle ilgili önemli kaynaklara atıfta bulunmuştur: “alâ-zikri’l-habîb” hemân “alâ-hüden”² âyeti gibidür. Ve şâhibü’l-Keşşâf tefsîrinde bu âyet-i kerîmenüñ dağâyıķını beyân itmişlerdür. Ve Seyyid Şerîf *Miftâh* şerhinde beyân itmişlerdür.” (4a)

Kasideye sadece dil ve sanat açısından yaklaşması, Abdüsselam b. Nu’mân’ın müderris kimliğinden hem de dönemin siyasal ve kültürel şartlarından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Nitekim yerinde belirttiğimiz üzere, çağdaşı İbnü’l-Kemâl de tasavvufî manaya bakmadan kasideyi sanat ve gramer açısından incelemiştir.

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 177. “Mala olan sevgilerine rağmen verenlerin.”

² Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 5; Lokmân, 5. “Hidayet üzeredirler.”

Üçüncüsü, her beytin tahlilinden sonra “muḥassal-i kelâm ve me’âl-i merâm” başlığıyla beytte kastedilen anlamı verip bitirmiştir: “Muḥaşşal-i kelâm ve me’âl-i merâm demek oldu ki müdâme-i memdûḥanuñ bir ḥaşşası daḥi budur ki eger aşḥâb-ı ibl ol müdâmenüñ diyârına kaçd itseler idi ḥâlbuki anlaruñ içinde birisini ‘aḳreb urmuş olsa idi añâ sem zarar itmez idi. Hemân diyâr-ı müdâmeye ‘azmleri sebebiyle şifâ bulur idi.” (12b)

3.2. İSMÂİL ANKARAVÎ (ö. 1041/1631)¹

3.2.1. Hayatı

Asıl adı İsmail’dir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Ankara’da doğan şârih, ilk öğrenimine burada başlamış, tasavvuf yoluna girmeden şeri ilimleri tahsil edip Arapça ve Farsça öğrenmiş, yedi senelik Mısır seyahati sırasında bilgisini ilerletmiştir. Önceleri Bayramiyye tarikatına intisap edip şeyhlik makamına kadar yükselen müellif, daha sonra Mevlevilikle tanışıp Ankara’da ve İstanbul’da *Mesnevî* derslerini vermiştir. 1610 senesinde İstanbul’da Galata Mevlevihane’si şeyhi olmuştur. Mevlevihanenin inşa tarihini gösteren “er-Rusûh” kelimesinden dolayı Rusûhî mahlasını alan Ankaravî; yazdığı Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerde bu mahlası kullanmıştır. 1041 (1631) senesinde vefat edene kadar bu görevde kalmıştır.

Ankaravî, dönemin ilim ve fikir hayatına hâkim olan şerhçiliğin tesiriyle İbnü’l-Arabî, İbnü’l-Fârız ve Mevlânâ’nın eserlerine şerhler yazmıştır. Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sine yazdığı şerh ile şöhreti artmış, “Hazret-i Şârih” unvanını almıştır. *Mesnevî*’yi, İbnü’l-Arabî’nin tesirinde kalarak şerh etmesi, Mevlâna ve *Mesnevî*’nin farklı anlaşılmasına yol açmıştır. İbnü’l-Arabî’nin temellendirdiği vahdet-i vücud nazariyesi, irfan ve marifete dayanan nazari ve felsefi bir tasavvuf iken Mevlânâ’daki tasavvuf; aşk, cezbe ve vecd hâline dayanmaktaydı. Her ne kadar *Mesnevî*’yi İbnü’l-Arabî’nin tasavvuf anlayışına

¹ Hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler Yetik’ten (1991, ss. 211-213) alınmıştır.

göre anlama ve yorumlama temayülü Ankaravî'den önce başlamış olsa da Ankaravî ile son şeklini almıştır. Bu anlayış, sonraki yüzyıllarda da fazla bir değişikliğe uğramadan devam etmiştir.

3.2.2. Eserleri

Çok sayıda eser kaleme alan Ankaravî, başta *Mesnevî* ile alakalı olmak üzere yazdığı eserlerin çoğu tasavvufi konulu şerhlerden oluşmaktadır. Bunlardan en önemlisi *Mecmûatü'l-letâif ve matmûretü'l-maârif* adıyla yazdığı *Mesnevî* şerhidir. Bıraktığı tesir ile Ankaravî'ye “Hazret-i Şârih” unvanı kazandırmıştır.

Öte yandan *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beytine yazdığı *Fâtihü'l-ebiyât*'ı; *Mesnevî*'deki ayet, hadis ve anlaşılması güç terimleri açıklayan *Câmiu'l-âyât*'ı; *Mesnevî*'deki hikâyeleri açıklayan *Hall-i müşkilât-i Mesnevî*'si; *Mesnevî*'den seçme beyitlerin şerhi olan *Tuhfetü'l-berere* ile *Mesnevî*'nin dibacesinin şerhi olan *Simâtü'l-Mukînîn*'i *Mesnevî* ile alakalı diğer eserlerdir. Herevî'nin *Menâzilü's-sâ'irîn* adlı eserini örnek alarak yazdığı *Minhâcü'l-fukarâ* ikinci önemli eseridir. Tasavvufi konuları genel hatlarıyla işlediği bu eserinde, İbnü'l-Arabî'nin *Fütûhât*'ından ve Mevlânâ'nın şiirlerinden alıntılar yapmıştır. Ayrıca *Zübdetü'l-Fuhûs*, *İzâhu'l-hikem*, *Semâ risalesi*, *Fütûhât-ı Ayniyye* ve İbnü'l'Fârız'ın *Tâiyye* kasidesine yazdığı *el-Mekâsidü'l-aliyye fî-şerhi't-Tâiyye* ile çalışmamızın konusu olan Hamriyye kasidesine yazdığı *Şerh-i kaside-i Hamriyye*, Ankaravî'nin eserlerinden bir kısmıdır.

3.2.2.1. Şerh-i Kaside-i Hamriyye

Hamriyye üzerine yazılan Türkçe şerhlerin ikincisidir. 41 beytin 33'ünü şerh etmiştir. Yurt dışında ve Türkiye'de çok sayıda yazma nüshaları mevcuttur. Türkiye'deki yazma nüshalardan bazıları şunlardır: Süleymaniye, Halet Efendi, 796, 161-178 vr.; Süleymaniye, Hacı Mahmud Ef., 3438, 53 vr.; Süleymaniye Reisülküttab, 1183, (1068), 239-254 vr.; Süleymaniye Mihrişah Sultan, 225, (1197), 30 vr.; Süleymaniye Halet

Efendi, 727, (1074), 25-41 vr.; Süleymaniye Hacı Mahmud Ef., 3421, 31 vr.; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, 623, 429-445 vr.; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, 49, 26 vr.; İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı O.E.1354, 57 vr.; Çorum İL. H., 559, 28 vr.; Byz. Devlet, Veliyüddin Efendi, 1801, 20 vr.

Belal Abdel-Maksoud, Şerh-i Kaside-i Hamriyye üzerine yüksek lisans yapmıştır (2000). Muhammed Mustafa Hilmî'nin *İbnü'l-Fârız ve'l-hubbu'l-ilâhî* adlı eserinden istifade ederek İbnü'l-Fârız'ın hayatı, tasavvufi şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi veren bir bölüm ile metinden oluşan bir tez yazmıştır.

3.2.2.1.1. Giriş Kısmı

Şerhe, kasidenin muhtevasına uygun, mey ve muhabbete dair mazmunların sık kullanıldığı bir girişle başlayan Ankaravî, süslü ve ağır bir dille hamt, salat ve selam faslını ifa ettikten sonra, kasidenin telif sebebine geçer.

Ankaravî eserin telif sebebini şöyle anlatır: İbnü'l-Fârız'ın *Nazmü's-Sülûk* adındaki Tâiyye kasidesine yazdığım şerh, tasavvuf ehli arasında rağbet görüp şöhret bulduktan sonra, ziyaretime gelen âlim ve arif taifesinden bir grup bana, “Hamriyye” kasidesini de “Tâiyye” kasidesi üslubu üzerine şerh etmemi istediler. Ve dediler ki “her ne kadar Molla Câmî ve diğer bazı âlimler tarafından şerh edilmişse de bunların her birinin kendine göre bir tarz ve üslubu vardır. Senin, üslubun ise daha kolay ve anlaşılırdır.” Onların bu sözleri, gönlümde var olan şerh etme arzusunu daha da artırdı. Bunun üzerine şerh etmeye başladım. (2b-3a)¹

Ankaravî'nin bu anlattıkları ilk bakışta telif sebebi gibi görünse de vahdet-i vücûd anlayışına sahip olan Ankaravî bunları zahirî sebep olarak görmüştür. Asıl sebep ise

¹ Verilen varak numarası İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı O.E.1354 numaralı nüshaya aittir.

Allah'ın arzu ve iradesidir. Vahdet-i hakîkî olan Allah, konuşan insanların dilinden kendisine ilham etmiştir. Çünkü arif kişi bütün eşyaları Allah'ın isimlerinin birer tecellisi olarak görür ve Hakk'ı bu eşyalarda tecelli etmiş olarak bilir. O, insanlarla konuşmuş gibi görünse de aslında yaptığı bütün iş ve konuşmaları Allah ile yapar. Dolayısıyla arif olan Ankaravî de, bu işaretin Hak'tan geldiğini anlayıp, bunun üzerine kasideyi şerh etmeye başlar: “Mā-ḥaşalü'l-keḷām ve netice-i merām bu işārātı Ḥaḳ'dan bilüp ve bu beşārātı Cenāb-ı Vücūd-i Muṭlaḳ'dan fehm kıilup şerḫ ü îzāḫ-ı ḳaşīdeye bi-‘avni’llāhi ve tevfiḳihi ibtidā kııldum.” (3b)

Şerhi incelemeden önce Ankaravî'nin bu şerhte takip ettiği yol ve yöntemi hakkında fikir sahibi olmakta yarar vardır. Ankaravî'nin sebep-i telifteki “Egerçi Monlâ Câmî ve ba‘zı ‘ulemâ’-i kirāmı bu ḳaşīdeye ‘Arabî ve ‘Acemî şerḫ taḫrîr itmişlerdür lâkin her biri bir tarzta gitmişlerdür.

“Ve li-küllin vichetün hüve müvellihâ”¹ fi’n-naḳli

Ve li-küllü cedidın lezzetün ‘inde mezâḳı’l-‘aḳli”²

sözleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Ankaravî'ye göre gerek Mollâ Câmî gerekse “bazı ulemâ-i kirâm” dediği kişilerin yazdığı şerh anlaşılır değildir. Çünkü Mollâ Câmî, şerhi Farsça yazmış ayrıca dil ve gramer konularına fazla girmeden tasavvufî manaya ağırlık vermiştir. “Bazı ulemâ-i kirâm” ile büyük ihtimalle kastettiği İbnü'l-Kemâl ise şerhi Arapça yazmış, Câmî'nin aksine tamamen dil ve gramer konularına yer vermiştir.

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 148. “Herkesin yöneldiği bir yön vardır.”

² Nakil konusunda herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Her yeninin zevkine göre bir tadı vardır.

Birbirinden tamamen farklı olan bu tarzları okuyucu için yeterince yararlı bulmayan Ankaravî, her ikisini sentezlemek suretiyle Türkçe bir şerh yazar.

3.2.2.1.2. Şerh Kısmı

Ankaravî kasideyi klasik anlayışıyla şerh etse de bunu belirli bir düzene oturtmuştur. Şöyle ki her beyitten sonra “el-Lugât”, “el-İ‘râb”, “el-Ma‘nâ” ve “et-tahkîk” başlıklarını kullanmak suretiyle beyitleri bu başlıklar altında tahlil etmeye çalışmıştır.

“el-Lugât” başlığı altında beyitte geçen bütün kelimelerin sözlük manası ile fonetik ve morfolojik yapılarını incelerken, “el-İ‘râb” başlığı altında nahiv kuralları çerçevesinde kelime ve kelime gruplarının cümle içindeki yerini incelemiştir.

Ankaravî, kelimelerin sözlük anlamlarının yanı sıra sarf kurallarına göre hangi baptan olduğu, kelimenin morfolojik ve fonetik yapısı hakkında bilgi vermiştir. İleri sürdüğü düşünceleri ayet, hadis ve Arapça şiir ve deyişlerle desteklemiştir.

Başta Cevherî'nin *Sihâh* adlı sözlüğü olmak üzere Arapça dil ve grameri alanında temel kaynaklardan yararlanmışır. Yararlandığı kaynakları isim vermek suretiyle kaynak gösterdiği gibi kaynağın adını zikretmeden yaptığı alıntılar da çoktur.

“el-İ‘râb” başlığı altında ise kelimelerin, yapısı ve türü, cümle içerisindeki işlevi gibi Arapça nahiv kuralları çerçevesinde tahlil etmiş; söz ve anlam sanatları açısından değerlendirip anlamlandırmıştır.

Ankaravî'nin, “el-Lugât” ve “el-İ‘râb” başlığı altın yaptığı açıklamaların neredeyse tamamı İbnü'l-Kemâl'in, yer yer de Mollâ Câmî'nin eserinin birer tercümesidir. Ancak İbnü'l-Kemâl'in iç içe verdiği bilgileri Ankaravî, kelime anlam ve yapısına dair bilgileri “el-lugât”; cümlenin öğeleri ve cümle yapısına dair bilgileri ise “el-İ‘râb” başlığı altında toplamak suretiyle bir tasnife tabi tutmuştur. Ankaravî'nin, kelime tahlilleri konusunda

İbnü'l-Kemâl'den yararlandığı kesin olmakla beraber, kendi tasarrufları da olmuştur. İbnü'l-Kemâl'in uzun uzun tartıştığı dil ve gramer bilgilerini daha kısa tutmuştur. Öte yandan bazen de eklemeler yapmıştır. Özellikle de *Mesnevî*'den ve diğer eserlerdeki şiirlerden alıntılar yapmak suretiyle eserini bir nebze dil ve gramer konularına boğulmaktan kurtarmıştır: “Müdām ve müdāme ḥamre dirler. Şāribü'l-ḥamruñ aña müdāveti i' tibāriyle.

Meşnevî

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Z'ân ' Arab be-nihād nām-ı mey müdām

Z'ānki sīrī nīst mey-ḥorrā müdām¹(4a)

Şunu da söylemekte fayda vardır: Ankaravî'nin; Cevherî, İbnü's-Sikkî, Şāhibü'l-Muğrib, Sîbeveyhi gibi ismini verdiği kaynakların çoğu bizatihi başvurduğu kaynaklar olmayıp, tali kaynakların, yani İbnü'l-Kemâl ve Câmî'nin başvurduğu eserlerdir.

Ankaravî, bütün bu dil ve gramer tahlillerinden sonra “el-Ma'nâ” başlığıyla beytin tercümesini yapar: “el-ma' nâ, Eger nedīmān-ı meclis-i maḥabbet ol müdāmeden ba' zısını bir meyyit-i cān-dādenüñ turāb-ı ḳabrine pāşide ḳılsalardı ol meyyite rūḥı ' avdet eyleyüp cismi yukarı ḳalkardı.” (20a)

Beytin manasından sonra “et-Tahkîk” başlığıyla beyitlerin tasavvufi manası üzerinde durmuştur, beyitleri vahdet-i vücûd nazariyesi doğrultusunda yorumlamıştır. Bu kısımda Mollâ Câmî'nin şerhinden çok istifade etmiştir hatta bazı açıklamalar birebir uyuşmaktadır. Câmî'nin “Lâmi'â” başlığı altında yaptığı tasavvufi yorumları Ankaravî,

¹ “Şarap içmeye alışmış olan, şaraba doyamaz. Arap, onun için şaraba müdam adını taktı.” (İzbudak, 2016, s. 406)

“et-Tahkik” başlığı altında vermiştir. Bunun yanında hemen her bölümde Mollâ Câmi’nin şerhinde geçen rubâilerden bir veya birkaçına yer vermiştir. Ancak Câmi’nin rubâilerini “Beyit” başlığıyla vermiştir.

Bir önceki “el-Lugat” ve “el-İ‘râb” bölümlerinde olduğu gibi burada da çok sayıda ayet hadis ve şiire yer vermiş; Kâşânî, Attâr, Tilimsânî, İmrü’l-Kays ve Harîrî’nin eserlerinden, özellikle de Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinden bol örnek vermiştir. Klasik şerhlerde ister Arapça ister Farsça olsun, delil gösterilmek için nakledilen şiirlerin veya ayet ve hadislerin tercümesi verilmemektedir. Bu anlayış, okuyucunun istifade etme amacına hizmet etmemektedir. Ankaravî ise şerhinde, her zaman olmasa da örnek şiirlerin de tercümesini yapmıştır.

Tercüme ettiği eserlerin etkisiyle Arapça, Farsça kelimelerin yoğun olduğu ağır bir dil kullanmıştır. Ayrıca tercüme dilinden kurtulamadığı için kullandığı dil, Türkçe sözdizimine uymayan yapay bir dil hâlini almıştır.

Ankaravî ile İbnü’l-Kemâl arasındaki benzerliği göstermek için aşağıdaki örnek verilmiştir:

Ankaravî	İbnü’l-Kemâl
(1)Müdâm ve müdâme hamre dirler.	المدام والمدامة الخمر. (1)
(3)Şâribü’l-ħamruñ aña müdâvemeti i‘tibâriyle.	وقيل سميت مدامة لمداومتها في الدن (2)
Meşnevî	لأنهم يديمون شربها وقيل لأنه يغلى (3)
Z’ân ‘ Arab be-nihâd nâm-ı mey müdâm	عليها حتى تسكن
Z’ânki sirî nîst mey-ħorrâ müdâm ¹	لأنه يقال دام الخمر اذا سكن وثبت. من (4)
	شرح المعلمات

¹ “Şarap içmeye alışmış olan, şaraba doyamaz. Arap, onun için şaraba müdam adını taktı.”(İzbudak, 2016, s. 406)

<p>(2) Ve yāḥud ḥamruñ ḥumde müdāvemeti i‘tibāriyle ola</p> <p>(4) ve yāḥud ḥamruñ ḥumde ba‘de’l-ġaleyān sākin olması i‘tibāriyle ola. Zīrā “Dāme’l-ḥamru fi’d-denni”¹ dirler. “İzā-sekene ve şebete ba‘de’l-ġaleyān”²</p> <p>(5) <i>Müdāmenüñ tāsı te’nīş-i lafzī</i> içündür. <i>Ġurfetüñ ve zulmetüñ tāları</i> gibi.</p>	<p>والتاء لتأنيث اللفظ وان لم يكن تحتها (5) حقيقة تأنيث كما في غرفة و قرية</p>
<p>‘Abiqa” bihi’t-ṭībū bi’l-kesri ey leziqa. ‘Abağan bi’t-taḥrīk ve ‘abākiye mişlü şemāniye ya‘nī ṭīb añā yapışdı vü ulaşdı.</p> <p>“Şarḳ” ve “maşriḳ” maṭla‘-ı şemsüñ isimleridür. Nitekim ġarb maġrib maḥall-i ġurübüñ isimleridür.</p> <p>Enfās nefesüñ cem‘idür. “Ṭīb” <i>mā yutaṭayyabu bihiye</i>³ dirler. <i>Mezkūm men lehü’z-zükāme</i>⁴ dirler. “Dā’-i” ma‘rūfdur. (25b)</p>	<p>عبق به الطيب بالكسر اي لرق به عبقا بالتحريك وعباقية مثل ثمانية والشرق المشرق وهما اسمان لمطلع الشمس كالغرب والمغرب اسمان لمغربها والمشرقان والمغربان مشرقا الشتاء والصيف ومغرباهما والمشارق مطالع الشمس كل يوم حتى يعود الى المشرق الأول فى الحول وشرقت الشمس اذا طلع وأشرقت اذا أضائت والمشارق قرن الشمس والأنفاس جمع نفس والطيب ما يتطيب به والضمير للمدامة والمزكوم من له الزكمام وهو داء معروف (Konur, 1992, s. 2)</p>

Ankaravî ile Mollâ Câmî arasındaki benzerliğe örnek:

¹ İçki küpün içinde durdu.

² Kaynadıktan sonra sakin ve durgun olduğunda.

³ Koku sürünen şey.

⁴ Kendisinde nezle olana denir.

Ankaravî	Mollâ Câmi
<p style="text-align: center;">et-Taḥkîk</p> <p>Ey [20b] tālib-i ma^ç rifet bilgil ki ḥayāt iki nev^ç dūr biri ḥayāt-ı ḥissî-i ḥayvānî ki sâ'ir ḥayvānāt ile müşterekdür. Ve biri daḥi ḥayāt-ı ḥaḳîḳî-i rūḥānî ki ḥavāşş-ı efrād-ı insāniyyeye maḥşūşdur ve bu ḥayāt daḥi üç nev^ç üzredür.</p> <p>Evvelki nev^ç ḥayāt-ı ʿilm ü dānişle merg-i cehāletden zinde olmaḳlıḳdur. Kemā ḳāla'llāhu Te'ālā “eve men-kāne meyyiten fe-aḥyeynāhu”¹. Ḳāle ba'zu'l-müfessirîn² “<i>ey men-kāne meyyiten bi'l-cehli fe-aḥyeynāhu bi'l-ʿilmi</i>” zīrā ki ḳalb vāsıtasıyla Ḥaḳḳ'ı bilür ve anuñ talebinde ḥareket ü cünbüş ḳılır. Pes dāniş ü cünbüş zindegānuñ ḥaşşasındandır. Nitekim nādānî vü sükūn ḥavāşş-ı mürdegāndandır.</p> <p>(Ankaravî burada bir hadis ile Hz. Ali'den bir beyit rivayet eder.)</p> <p>Ve ikinci nev^ç Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a teveccüh ḳılmada ḳalbuñ cem' iyyet-i himmetiyle ḥayātı ve tefriḳa vü daḡdaḡa-i memātdan necātıdır. Zīrā cemî' -i mevcūdāt [21a] ʿinde ehli'l-ḥaḳḳi mevtādur illa'llāh. Pes mürdegāna ta'alluḳ ve ta'aşşuḳ ʿayn-ı mürdegāndan olmaḳdur ehl-i ḥayāt-ı ebediyye ḳatlarında. Kemā ḳīle fī-ḥaḳḳihim.</p>	<p style="text-align: center;">لامعه</p> <p>حیات بر دو گونه است یکی حیات حسی حیوانی که مشترکست میان همه حیوانات از انسان و غیره و دیگری حیات حقیقی روحانی که مختص است بخواص افراد انسانی و این بر سه درجه است</p> <p>درجه اول زنده شد نست بعلم و دانش از مردگی جهل و نادانی قال الله تعالی او من كان ميتا فاحييناه قال بعضهم ای من كان ميتا بالجهل فاحييناه باعلم زیرا که دل بواسطه علم حق را میداند و در طلب ان جنبش مینماید و دانش و جنبش از خواص حیاتست چنانکه نادانی و سکون از خواص موت</p> <p>(Câmi burada bir rubâiye yer verir.)</p> <p>درجه دوم زنده شدن دلست بجمعیت همت در توجه بجناب حق سبحانه و قصد سلوک راه او از مردکی تفرقه و این جمعیت مودی بحیاه ابدی حقیقی ابدی است بلکه عین آنست چنانکه تفرقه توزع خاطرست بسبب تعلق نفس بمحوبات متنوع و مشتتهیات گوناگون همه مردگانند موتست و تعلق بمردگان عین مردگیست</p>

¹ Kur'ân-ı Kerîm, En'âm, 122. “Ölü iken dirilttiğimiz kimse”

² Mâverdi tefsirinde bu anlam verilmiştir. Diğer bazı tefsirler de “kîle” ifadesiyle bu anlamı nakletmişlerdir.

Beyt	رباعيه
<p>Her çîz ki der-cihānest cüz Ḥayy-i Celīl Mürde'est me-şev zi-^ç ışk-ı her mürde zelīl Ber-mürdegî-i to merg-i ānhāst delil el-cinsü ile'l-cinsi kemā kıle yemīl¹(20a-21b)</p>	<p>هر چیزکه درجهان جز حی جلیل مرده است مشو ز عشق آن مرده ذلیل بر مردگی تو مرک آنهاست دلیل الجنس الی الجنس کما قیل یمیل (Câmî, 1309, s. 154-55).</p>

3.3. SALÂHÎ ABDULLÂH EFENDÎ (ö. 1197/1782)²

3.3.1. Hayatı

Salâhî mahlasını kullanan müellifin adı Abdullah, lakabı Salâhaddîn'dir. Uşşâkî tarikatına mensup olduğun için de Uşşâkî olarak tanınmıştır. 1117/1705 yılında Manastır'ın Kesriye (Gölükesr) kasabasında doğan Salahî, tahsil hayatına burada başlar. Öğrenimini tamamlamak için İstanbul'a gider. Devlet hizmetindeyken birçok yere seyahat eden Salâhî, bu sırada Cemâleddin Uşşâkî ile tanışır ve ona intisap eder. Şeyhi Cemâleddin Uşşâkî vefat edince onun yerine Tahir Ağa tekkesinin postnişini olur. 1781'de tekkenin yanması üzerine Cemâleddîn-i Uşşâkî'nin Eğrikapı'daki tekkesine taşınır. Bu görevindeyken 29 Muharrem 1197 / 27 Aralık 1782 tarihinde İstanbul'da vefat eder.

Halvetî-Uşşâkî tarikatına mensup olsa da Bektaşî, Nakşibendi ve Mevlevî gibi Anadolu'da yaygın birçok tarikattan icazet almıştır. Tasavvuf anlayışının kaynağını İbnü'l-Arabî'nin eserleri teşkil etmektedir. Öte yandan Ebu Said Ebu'l-Hayr, Şebusterî, İmâm Gazzâlî, Yunus Emre, Mevlânâ ve İbnü'l-Fârız gibi tasavvufun önemli isimlerinin eserlerine yazdığı tercüme ve şerhler ile Eşrefoğlu Rûmî, Niyâzî-i Mısri ve Hakkı Bursevî

¹ Hayat ve Azamet sahibi olan Allâh'tan başka dünyadaki her şey ölüdür. Bu yüzden ölü birine gönül bağlayıp aşkıyla zelil olma. Onların ölü olması senin de ölü olduğuna delildir. Nitekim *her cins, cinsine meyl eder* denilmiştir.

² Hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler Ceyhan (2009, ss. 17-19) ve Akkuş (1998)'tan alınmıştır.

gibi şahsiyetlerin eserleri üzerine yaptığı çalışmalarla Osmanlı tasavvuf düşüncesi tarihine önemli katkıları olmuştur.

3.3.2. Eserleri

Telif, tercüme ve şerh olmak üzere, manzum ve mensur çok sayıda eser kaleme almıştır. Bunların önemli bir kısmını tercüme ve şerhler oluşturmaktadır. *Riyâzu'l-kavâid hıyâzu'l-fevâid* (Makâmât-ı hamîdiye), *Miftâhu'l-vücûdi'l-eşher fî-tevcîhi'l-keîmi's-şeyhi'l-ekber*, *Zeylü'l-kitâb bi-ahseni'l-hitâb*, *Risâle-i kudsiye tercüme ve şerhi*, *Muhtasaru'l-menâr şerhi*, *Elli dört farz şerhi*, *Risâle-i mes'ele-i 'acz fî-ma'rifeti'l-llâh şerhi*, *Muzhır-ı kavâid-i râb*, *Şerh-i rubâiyye-i Ebi Saîd*, *Bazı gazel ve beyit şerhleri* ve çalışmamızın konusu olan *Tercümetü'l-aşk Salâhî*'nin şerh ettiği eserlerdendir. Bunun yanında çok sayıda telif ve tercüme eseri vardır.

3.3.2.1. Tercümetü'l-aşk

1172 (1758) senesinde tamamlayan Salâhî, eserin sonunda “Berây-ı tesmiye ve târih” başlıklı bir gazel ile eserin adını ve yazılış tarihini belirtmiştir:

Berây-ı tesmiye vü târih

Çün 'avn-i Haqq ile şerh-i kaşîde oldı tamâm

Gerekdür ola bir ism ile şân u şöhreti tām

Çü feyz-i 'aşk-ı Hudâ'dur midâd-ı hâme-i şerh

Dinildi *Tercemetü'l-'aşk*¹ şerh-i tuhfeye nām

¹ Tercemetü'l-'aşk : terceme-i 'aşk T

Ġarāz du‘ādur eşerden daġi bahāne gerek

Ĥaṭāya zeyl-i ‘aṭā vü kuşūra ‘afv-ı kirām

Kelām-ı dūr u dirāz-ı şuġenver anı n’ider

Müfīd ü muḥtaşar olmaġ gerek binā-yı kelām

Şalāġi neşve-i vaġdetle söyle tāriġ aña

Müzeyyen eyleye bezmi ziyā-yı cām-ı müdām

Yazma hâlinde olan eserin kütüphanelerdeki nüshalardan bazıları şunlardır: Süleymaniye, Tahir Aġa Tekke, 536, 26 vr.; Süleymaniye, Hacı Mahmud Efendi, 730 (71-96 vr.); Süleymaniye, Halet Efendi, 730 (27-52 vr.); Süleymaniye, Nafiz Paşa, 553, 62 vr.; DTCF Ktp. Muzaffer Ocak II/7 (122b-141b vr.); İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, 0826-01, 30 vr.

Eser üzerine, Süleyman Deliktaş tarafından İbnü’l-Fârız ve Salâġî’nin hayatı ve eserleri, muhabbetle alakalı bazı kavramların açıklaması ile metinden oluşan bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (1990).

3.3.2.1.1. Giriş Kısmı

Salâġî, eserin konusuna uygun aşk ve şarabı ifade eden kelimelerle, süslü ve secîli cümlelerin kullanıldığı besmele, hamdele ve salvele faslından sonra, şerhte takip ettiği yöntemi ve şerhin yazılış sebebini açıklamıştır. Ona göre “Hamriyye” kasidesi, hakikat erbabı arasında meşhur ve muteber olduğu için birçok kişi tarafından şerh edilmiştir. Özellikle Molla Câmî’nin büyük bir ihtimam ile yazdığı Farsça şerhinde, her bir beytin manasına uygun Farsça bir rubâi ile en güzel şekilde açıklamıştır:

Ba‘ dehu Kaşide-i Hamriyye-i Fâriziyye mey-i maḥabbet ve bâde-i ḥaḳîḳat ile memlû bir kâse-i pür-neşve-i ‘ârîziyye olup erbâb-ı ḥaḳîḳat beyninde meşhûr u mu‘teber bir nazm-ı pür-dürr ü güher olduğundan nice şürrâḥ şerḥ ü tefsîr ile resîde-i derece-i inşirâḥ olmuşlardır. Ḥuşûsan sâḳî-i şarâb-ı maḥabbet ve mülâḳî-i cemâl-i ḥaḳîḳat olan Ḥâzret-i Mollâ Câmî ḳuddise sirruhü’s-sâmî lisân-i Fârisî üzre şerḥine ihtimâm ve her beytine münâsib rubâ‘ iyyât-ı Fârisiyye keşide-i silk-i nazm idüp aḥsen-i ta‘bîr ve eblağ-ı te’vîl ü tefsir ile... (2a-2b)

Salâhî ise yazdığı şerhin hem düzenli ve güzel olması hem de herkes tarafında istifade edilebilmesi için, kasidenin her beytini Türkçe bir beyitle tercüme ettikten sonra Câmî’nin kullandığı birçok ifade ve mazmunları kullanmış, özellikle de Câmî’nin rubâilerini istişhâd etmek suretiyle kasideyi Türkçe şerh etmeye çalışmıştır. Son olarak eserini mütalaa eden okuyuculardan hayır dua ile anılmak istemiştir:

Revnaḳda ḥüsn-i intizâm u ihtimâm bulmağın nef‘-i ‘âmm olsun için ekşer-i mezâmin-i ta‘bîr-i dil-pezirleri yâd ḥuşûsan rubâ‘ iyyât-ı bî-nazirleri istişhâd olunarak her beyt-i kaşide bir beyt-i Türkî îrâd ve lisân-ı Türkî üzre şerḥ taḥrîrine ictihâd olındı. Muḳâlâ‘a iden ihvân-ı ḥulûş-nihâddan mültemisdür ki bu aḥḳar-ı ‘ubbâd olan Şalâḳî-i nâ-şâdı bir du‘â-i ḥayr ile yâd buyuralar. (2b)

3.3.2.1.2. Şerh Kısmı

Hamriyye kasidesi üzerine yazılan Türkçe şerhlerin üçüncüsüdür. 41 beyitten 33’ünü şerh eden Salâhî, giriş kısmında da ifade ettiği gibi Mollâ Câmî’nin şerhinden çok istifade etmiştir. Salâhî’nin şerh sırasında yaptığı bazı ekleme ve çıkarmaları bir kenara bıraktığımızda, bu eserin Câmî’nin kısaltılmış bir tercümesi olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Hamriyye kasidesini tercüme eden Ahmed Sâfî Bey’in (ö. 1344/1926) “Arapça’dan mâ‘adâ Mollâ Câmî ḥâzretlerinüñ lisân-ı Fârisî ile şerḫi ve bu şerḫüñ

‘Abdullāh Şalāhî hâzretleri tarafından Türkçeye idilen tercemesi var...” (s. 3007)¹ şeklindeki değerlendirmesi de bunu göstermektedir.

Örnek olması bakımından her iki şerhten birer kesit alınarak aşağıdaki tabloda karşılaştırılmıştır:

Salâhî	Câmî
<p>وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَايَهَا وَلَوْلَا سَنَاهَا مَاتَصَوَّرَهَا الْوَهُمُ</p> <p>Rubâ‘î</p> <p>Ger rehber-i mestân ne-şodî Nühket-i mey Müşkil bordî kesî süy-i mey-kede pey Ve’r-çeşm-i hîred ne-yâftî nür ez-vey Key derk-i haķîķateş tüvânestî key</p> <p>Ya’nî ‘aşķ-ı mecâziye müte‘allık olan cemâl-i âşârî maħabbet-i haķîķıyyeye müte‘allık olan cemâl-i zâtînüñ zıll ü fer‘i olup “el-mecâzu ķanţaratu’l-haķîķati” hükmünce mecâz haķîķatuñ tarîķ-i ĥuşûli ve vesîle-i vüşûlidür.</p> <p>Pes be-ħaseb-i fıtraţ-ı aşlî bir muķbil-i pâk- tıynetüñ ki zât-ı cemâl-i ‘ale’l-ıtlâķ maħabbetine ķâbiliyyeti olup vâsıta-ı terâķüm ĥücüb-i zûlmâniyye-i ŧabi‘iyye ile pes-mânde-i ĥayyiz-i ħafâ ola nâ-gâh ol cemâl-i bâ-kemâlün nürından</p>	<p>وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَايَهَا وَلَوْلَا سَنَاهَا مَاتَصَوَّرَهَا الْوَهُمُ</p> <p>رباعیه</p> <p>کر رهبر مستان نشدی نکهت می مشکل بردی کسی سوی میکه پی ور چشم خرد نیافتی نور ازوی کی درک حقیقتش روانستی کی</p> <p>(لامعه) همچنانکه جمال آثاری که متعلق عشق مجازی است ظل و فرع جمال ذاتست که متعلق محبت حقیقی است همچنین عشق مجازی ظل و فرع محبت حقیقی است وبحکم «المجاز قنطرة الحقيقة» طریق حصول آن ووسيلة وصول بدان زیرا که چون مقبلی را بحسب فطرت اصلی قابلیت محبت ذاتی جمیل علی الاطلاق عزّ شانه بوده باشد وبواسطه تراکم حجب ظلمانیة طبیعیة در حیز خفا مانده اگرناکاه پرتوی از نور آن جمال از پرده آب وکل در صورت دلبری موزون شمایل</p>

¹ Ahmed Safî Bey, *Sefînetü’s-sâfi (C. XVIII)*, Süleymaniye Ktp., Mikrofilm Arşivi, nr. 2096.

<p>bir pertev perde-i āb-ı gilden bir şüret-i dilber-i ra‘nā-yı mütenāsibü’l-a‘zā ve çehre-i zībā-yı mütemāşilü’l-eczāda</p> <p>(Salāhî’de rubaî yoktur)</p> <p>hüveydā olsa elbette ol muḳbilüñ murğ-i dili ol cemāle iḳbāl ve hevā-yı maḥabbetinde perr ü bāl açup cūyende-i dāne-i ḥāl ve giriftār-ı dām-ı zülf- i perişān-ḥālî olur... (6b)</p>	<p>متناسب الاعضا متمائل الاجزا رشيق القد صبيح لخد كريم الاخلاق طيبت الاعراق رباعيه شرين كارى خوش سخنى چالاكى مرهم نه داغ هر دل غمناكى همچو كل نو شكفته دامن پاكى زالايش دست برد هر بى باكى</p> <p>نمودن كيرد هر آيينه مرغ دل آن مقبل بران اقبال نمايد ودر هوای محبت او پر و بال كشاید اسير دانه او شود وشكار دام او كردد (ss. 137-138)</p>
---	--

Kasideyi beyitler hâlinde şerh eden Salâhî, Mollâ Câmî’nin takip ettiği düzeni takip etmek suretiyle ilk olarak beyitte geçen kelimelerin anlamlarını verir. Detaya çok inmeden ihtiyaç duyduğunda kelimelerin ses ve yapısı hakkında kısa açıklamalar yapar. Arkasından, Mollâ Câmî’den farklı olarak, “Terceme-i Beyt” başlığı altında kasidenin her bir beytini Türkçe bir beyitle tercüme eder. Üçüncü olarak, “yani” sözüyle başlayan cümlelerle beytin kısa bir açıklamasını yapar. Bu kısım, Câmî’nin genelde “mî-gûyed” sözüyle açıklama yaptığı cümlelerin tercümesi olduğunu söylemek mümkündür. Dördüncü aşamada ise beytin tasavvufî manası üzerine yoğunlaşır. Şerhin en geniş kısmı olan bu kısımda büyük oranda Câmî’nin “lâmia” başlığıyla yaptığı tasavvufî yorumları tercüme etmiş ve Câmî’nin şerhinde örnek verdiği rubâilerden de bir veya birkaçına yer vermiştir. Câmî, şerhte 95 rubâiye yer verirken Salâhî, sadece bunların 58’ine yer vermiştir.

Câmî’nin tesirinde yazdığı bu şerhi, Salâhî’nin dil ve üslubu üzerinde de büyük etki bırakmıştır. Eserini tercüme dilinden kurtaramayan Salâhî’nin, dilinin ağır ve anlaşılmaz olmasına sebep olmuştur. Ahmed Sâfî Bey’in, “Mollâ Câmî ḥazretlerinüñ lisân-ı Fârisî ile şerhi ve bu şerhüñ ‘Abdullâh Şalâhî ḥazretleri tarafından Türkçeye idilen tercemesi

var ise de  ah il-i  ul m itmiş on bi  T rkte bir T rk bu terc meyi g cl kle a lar.  unki mu la dur.” (s. 3008) s zleri, Sal h ’nin dil ve  slubu hakkında yapılan haklı bir de erlendirmedir. AŐa ıda karŐılaŐtırılan iki c mle bunu do rulayan tipik bir  rnektir:

C�m�	Pes ma� rifet-i �a��yık-ı m�cerrede-i bas�ta bi- i� tib�r-ı tecerr�d ve bas�tet m�te� azzire st
Sal�h�	Pes ma� rifet-i �a��yık-ı m�cerrede-i bas�ta tecerr�d ve bas�ti i� tib�r� ile m�te� azzir d�r .

3.4. MEHMED SA D ( .1871?)

3.4.1. Hayatı

Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. S leymaniye Ktp., Pertev Paşa koleksiyonunda yer alan 450 numaralı n sha ile İstanbul  niversitesi İlahiyat Fak ltesi k t phanesi 892.71 numara ile kayıtlı n shaların katalog kayıtlarında yazarın adı Mehmed Said oldu u belirtilmiştir. Eserin 1288 (1871) yılında Dersaadette basılmış olması yazarın İstanbul’da yaşadığı ve bu tarihten sonra vefat ettiği akla getirmektedir. Ancak yazarın, eser basılmadan  nce vefat etmiş olma ihtimali de her zaman bulunmaktadır.

3.4.2. Eserleri

Bilinen tek eseri elimizdeki Hamriyye kasidesine yazdığı *Tarab-engiz* adlı terc mesidir. İki sayfalık hata-sevap cetveliyle birlikte 30 sayfadan oluşan eser, 1288 (1871) yılında M hendisy n Matbaas ’nda k c k boy olarak basılmıştır.

3.4.2.1. Tarab-engîz

Kelime anlamı neşe uyandıran olan *Tarab-engîz*, aynı zamanında Türk müziğinde kullanılan bir usûlün de adıdır. 1288 (1871) yılında yapılan baskının Türkiye kütüphanelerinde on kadar nüshası bulunmaktadır. Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 450; Zühdü Bey, nr. 523; Reşid Efendi, nr. 1401; Hacı Mahmud, 3764 numaralı nüshalar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Koleksiyonu 892.71 numaralı nüsha; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 892.7 numaralı nüshanın yanısıra İSAM kütüphanesinde de iki kopyası bulunmaktadır.

3.4.2.1.1. Giriş Kısmı

Eserin hacmi göz önünde bulundurulduğunda uzun denilebilecek bir girişi vardır. Besmele, hamd, salat ve selam faslından sonra İbnü'l-Fârız'ın kasidesine övgüde bulunur. Ardından bu kasideyi Türkçe gibi tatlı bir dile tercüme etmenin zor olduğunu belirtmekle beraber böyle bir kasideyi şerh etme amacını ve şerhin ismini şu cümleleriyle açıklamaktadır:

Bu şüretde kararınca kararınca fehvâsınca bu haķîr-i kemterin daħi miķdârınca bir de ebnâ-yı cinsimize ĥidmet-i dünyâ vü âĥiretde bâ' iş-i sermâye-i sa'âdet olmağın lâ-siyemâ kaşîde-i belîğâ-ı mezkûrenün mü'tâla'ası 'umûm haķķında ez-her cihet istifâdeyi câlib-i 'add ve zannı niyet-i [5] ĥâlişesiyle lisân-ı fasîħu'l-beyân-ı Türki üzre muĥtaşar ve müfîd şerħ ü terkîm ve *Tarab-Engîz* nâmıyla tevsîm olındı. Her çend mevķi' -i enzâr-ı 'âmmeye 'arz ve taķdîme şâyân olacaķ şüretde bir eşer degil ise de

Sîm sîmeten taĥsünü âşâruhâ

Ve eşķür li-men a'ĥâ ve lev sîmsîmeten'

¹ “Bir iş yap ki, iyi neticeler versin. Bir habbecik [susam tanesi] bile olsa sana ihsanda buluana teşekkür et” (Harîrî, 1989, s. 387).

müfâdınca hediye-i behiyye-i maḥâfil-i erbâb-ı nazar ve tuḥfe-i behiyye-i mecâlis-i aşḫâb-ı hüner kılnmışdur (Saîd, 1288, ss. 4-5).

Müellifin de ifade ettiği gibi aslında amacı, kısa ve faydalı bir şerh yazmaktır. Ancak; kullandığı dilin ağırlığının farkında olacak ki, bu eserin halka takdim edilecek bir eser olmadığını belki nazar ve hüner sahiplerinin meclisine hediye edilecek bir eser olduğunu belirtirken aynı zamanda eserini övmektedir. Öte yandan “Aşrımız erbâb-ı faẓl ü kemâlınden mes’ûldür ki eşnâ’-i ketb ü taḥrîrde vuḳû’-yâfte olan ḥaṭî’ât-ı sāhiyyemizüñ ḳalem-i şefḳat-raḳamlarıyla terḳîn buyurulması mütemennâ-yı nâ-çîzânemizdür” (Saîd, 1288, s. 5) sözleriyle de varsa bir hatasının şefkat kalemiyle düzeltilmesini temenni etmektedir.

3.4.2.1.2. Şerh Kısmı

Kasidenin 41 beytin tamamına yapılan şerhlerden biri de “Tarab-engiz” şerhidir. Mehmed Saîd’in eserin girişinde kullandığı “İsân-ı azbû’l-beyân-ı Türkiyye şerh ve tercemesi” ifadesinden de anlaşılacağı üzere bu eser, beyitlerin birebir tercümesi olmadığı gibi şerh denilebilecek genişlikte de değildir.

Kasideyi beyitler hâlinde şerh eden müellif, metinde geçen kelime ve kavramların açıklamalarına yer vermeden süslü, sanatlı ve ağdalı bir dille beyitleri şerh eder. Beytin şerhine geçmeden önce İbnü’l-Fârız’ı ve şairliğini öven girizgâh niteliğinde geçiş cümleleri kullanır:

“Yine ol gülşen-tırâz-ı meclis-i ‘ârifân ve zînet-sâz-ı maḥfel-i mürîdân ya’ nî cenâb-ı İbnü Fârîz ‘adîmü’l-aḳrânüñ ḡonce-i dü-berg-i deheniyle mişâl-i nesîm-i ‘anber-şemîm müşk-bâr oldukları.” (Saîd, 1288, s. 6).

“Yine ol şîrîn-saz-ı mezâk-ı şeyh ü şâb-ı cihānuñ lisān-ı belîgü'l-beyānlarıyla nağme-perdâz oldukları”(Saîd, 1288, s. 7).

Bu türden süslü ifadelerden sonra beytin şerhine geçer. Müellifin anlamdan ziyade hünerini ve sanatını ortaya koyma amacını taşıdığını söyleyebiliriz. Bu yüzden zaman zaman Saraç (2003, s. 454)'ın da ifade ettiği gibi bazen metinle bağlantısını kuramadığımız yorumlar da yapmıştır.

Saîd'in kullandığı süslü ve ağdalı üslubu görmek adına aşağıda verilen birinci beytin şerhi örneğine bakılabilir:

شَرِينَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكْرَنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

Beyt-i neşâf-efzâsınuñ me'âl-i ʔarâvet-iştimâli bu vechle cilvegerdür ki ya' nî şâribân-ı piyâle-i envâr-ı vaḥdet ve zâ'ikân-ı şarâb-ı Rabbu'l- izzetüñ cem' iyyetgâh-ı tecellî-penâhları ya' nî meclis-i ezel ve bezm-i lem-yezelde ol cân-ı cānān belki şad hezâr cān āna meftūn u ḥayrān olan ḥabīb-i dil-firībūñ zikr ü yādı üzerine bir bāde nūş idüb ol müdām-ı şafā-encāmla mest ü medhūş olduk. Ḥālbuki endiye-i meyḥ'ārān kevn-i fesādda meşhūr u müte'ārif olan şarâb-ı pür-şūr henüz dirah-ı engürdan āferīde vü peydā ve gehvāre-i sofrā-ı vücūda rû-nümā olmamışdı dimek olur (Saîd, 1288, s. 6).

3.5. KARA MUSTAFA HULÛSÎ ALÂİYEVÎ (ö.1304/1886)¹

3.5.1. Hayatı

Adı Mustafa Hulûsî, babasının adı Abdullâh'tır. Alâiye'nin (Alanya) Kıvrasıl köyünden olan Mustafa Efendi, Kara Mustafa adıyla bilinir. Medine'de vefat eden Üsküdar müderrisi Ankaralı Kara Hüseyin Efendi'den ders almış, Hanefî mezhebine mensup alim bir zattır. 1304 (1886) tarihinde Mekke'de vefat etmiştir. Çalışmamızın konusu olan *Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye* adlı eserin ferağ kadında belirtildiği üzere eser, 1304 (1886) yılının Safer (Ekim/Kasım) ayında bitmiştir. Bu tarihe kadar hayatta olduğuna göre Alâiyevî, kitabın hemen bitiminden sonra, 1034 (1886) yılının son aylarından kasım veya aralık ayında vefat etmiştir.

3.5.2. Eserleri

Hakkında fazla bilgi olmayan Mustafa Efendi'nin iki eseri bulunmaktadır. Bir tanesi Hamriyye kasidesinin şerhidir. *Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye* isimindeki bu eser, 1310 yılında basılmıştır. Diğer eseri ise İbnü'l-Fârız'ın Tâiyye kasidesine yazdığı şerhtir. Bu şerh yazma hâlinde olup henüz basılmamıştır.

3.5.2.1. Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye

Alâiyevî'nin 1304 (1886) yılının Safer (Ekim/Kasım) ayında öğle ile ikinci saatleri arasında tamamlanan eseri, vefatından sonra 1310 yılında Matbaa-ı Osmâniye'de basılmıştır. Bu baskının Türkiye kütüphanelerinden Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi, 261, 263, 1493,1503, 1320 numaralı nüshalar; M.Ü. İlahiyat Fakültesi Ktp., Oktürk, 575

¹ Yazarın hayatı ve eserleriyle alakalı bilgiler (Alâiyevî, 1304, ss. 3,61; Bağdatlı, 1951a, s. 460; Tâhir, 2000, s. 406)'den yararlanılarak yazılmıştır.

numaralı nüsha ve İ.B.B. Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 297.75 numaralı nüsha olmak üzere on kadar nüshası bulunmaktadır.

3.5.2.1.1. Giriş Kısmı

Esere, içeriğine uygun şarap, muhabbet ve tasavvufa ait kelime ve kavramların olduğu süslü ve ağdalı bir dille giriş yazan Alâiyevî, besmele, hamd, salat ve selam faslını bitirdikten sonra eserin yazılış sebebini kısaca şöyle açıklar:

Fesahat ve belâgat açısında değerli olan şiirleri mütalaa edip okumaktan zevk alan Alâiyevî, özellikle İbnü'l-Fârız'ın söz ve mana açısından çok değerli bulduğu Hamriyye Kasîdesi'nin Arapça yazılmış olması Anadolu'daki bazı dervişler tarafından anlaşılmadığını görür. Onların da bu şiirdeki güzellikleri görmelerini çok arzulayan Alâiyevî, her defasında şerh etmeye niyetlense de yapamama korkusuyla vazgeçer. Sonunda Allah'a yönelip, peygamberin ruhaniyetinden de yardım dileyerek eseri şerh etmeye başlar (ss. 3-4).

3.5.2.1.2. Şerh Kısmı

Kasîdenin 41 beytinin tamamını şerh eden Alâiyevî, önceki şârihlere göre şerh yöntemini daha sistemli hâle getirdiğini söyleyebiliriz. Her beyitten sonra “el-Lugat”, “el-İrâb”, “Ma'nâ-yı lugavisî”, “Ma'nâ-yı İşâretî” ve “Lema” gibi başlıklar altında açıklamalar yapmıştır.

“el-Lugat” başlığı altında kelimelerin sözlük manasını verir. Bununla birlikte kelimenin doğru okunuşu, hareke ve sükûnu, vezni, hangi baptan olduğunu açıklar. Bilindik olduğunu düşündüğü kelimelerin anlamını vermeyerek “Lugat-ı sâire ma'lûm” deyip geçer.

Lügat başlığı altında verilen bu bilgiler incelendiğinde ilk başta *Sihâh*, *Mucemü'l-vasît* ve *Kamûs* gibi sözlüklerden alınmış gibi görünse de aslında bu bilgiler Bûrî'nin şerhinden

alınarak Türkçeye tercüme edilmiş açıklamalardır. Hatta bazı yerlerde Arapça ibareler tercüme dahi edilmeden olduğu gibi aktarılmıştır. Dikkat çeken bu husus şerhin çeviriyazısı yapılırken Bûrînî'den alıntılanan kısımlar yer yer gösterilmişse de dipnotta oluşacak yoğunluğun önüne geçmek için hepsi gösterilmemiştir.

Aşağıda Alîyevî' ile Bûrînî'nin şerhinden alınan bilgiler arasındaki benzerliği göstermek adına bir örneği aşağıda verilmiştir:

Alâiyevî	Bûrînî
<p>“Dehr” ba‘ zı kerre esmâ’ü'l-ḥüsnâda ‘ add olunur daḥi zamân-ı ṭavîl ve ebed-i memdûd ma‘ nâlarına ve biñ seneye de dehr itlâk olunur.</p> <p>“Ḥuşâşe” ḥâ-ı mühmelenüñ zammiyla marîz ve cerîhada mevcûd baḳiyye-i rûḥ ma‘ nâsınadır.</p> <p>“Nühâ” nûnuñ zammiyle nühye kelimesinüñ cem‘îdür ‘ aḳl ma‘ nâsınadır. “Ketm” sır ma‘ nâsınadır. Burada murâd mektûm dimekdür (s. 36)</p>	<p>الدهر قد يعد في الاسماء الحسنى والزمان الطويل والابد الممدود والفس سنة. وقوله لم يبق بضم الياء وسكون الياء من ابقى. الحشاشة بضم الحاء بقية الروح في المريض والجريح. والخفاء الكتم والاطهار فهو من الاضداد.</p> <p>والتهى بضم النون جمع نهية بمعنى العقل. والكتم بفتح الكاف بمعنى الستر والاختفاء. والظاهر ان الخفاء هنا بمعنى الاظهار.</p> <p>(s. 248)</p>
<p>“Teḳaddeme” öñe geçmek ma‘ nâsınadır. <i>Sebeḳa sebḳan zâtiyyen lâ zamâniyyen</i> dimekdür. Çünkü zamân cümle-i kâ'inâtdandır.</p> <p>“Ḥadîş” teḥadduş olunub naḳl olınan kelâmdür. Burada ḥadîş ile murâd kelâm-ı nefsi-i İlähîdür ki ḥurûf ve eşvât cinsinden degüldür.</p> <p>Bu kelâm cenâb-ı Ḥaḳḳ'üñ şifâtlarından bir şifâtdur ‘ ayn-ı zât degüldür (s. 41).</p>	<p>تقدم اى سبق سبقا ذاتيا لا زما نيا اذ الزمان من جملة الكائنات. وقوله كل الكائنات مفعول تقدم. والكائنات جمع كائنة وهى المخلوقات. وقوله حديثها اى حديث هذه المدامة المذكورة فاعل تقدم.</p> <p>والحديث ما يتحدث به وينقل. والمعنى هنا بالحديث الكلام النفسى الالهى الذى ليس من جنس الحروف والاصوات المخلوقة.</p> <p>ولا شك أنه صفة من صفات الله تعالى ليس غير ذاته.</p> <p>(s. 261)</p>

Yukarıdaki karşılaştırma örneğinde görüldüğü üzere Alâiyevî, Bûrînî'nin şerhinde koyu olarak gösterilen anlamla ilgi kısımları ufak tefek değişiklikler dışında aynen tercüme etmiş, lugatla ilgili olmayıp irabı ilgilendiren kısımları ise daha sonra “İrâb” başlığı altında vermek üzere atlamıştır.

“el-İrâb” başlığı altında cümle bilgisi; teşbih, istiare, iştikak ve cinas gibi söz ve mana sanatları ele alınmıştır. “Lugat” kısmında olduğu gibi “irâb” kısmında da bazı ekleme ve çıkarmalar dışında Bûrînî'den çok istifade edildiği görülmektedir. Kısaca, Bûrînî tarafından iç içe verilen lügat ve irab ile ilgili bilgiler, Alâiyevî tarafından tasnif edilerek ayrı başlıklar hâlinde verilmiştir:

Alâiyevî	Bûrînî
<p>1</p> <p>“Fevke” <i>ruḳḳime</i> fi‘line müte‘allıkdır. “İsmü” <i>ruḳḳimenüñ</i> nâ‘ib-i fâ‘ilidür. “Zamîr” <i>müdāme</i>ye rāci‘dür. “Zālike’r-raḳmu” <i>eskerenüñ</i> fâ‘ilidür.</p> <p>“Men”-i mevşüle <i>eskerenüñ</i> mef‘ül-i muḳaddemidür. “Taḥte’l-livā” <i>men-i</i> mevşülenüñ şılasıdır.</p> <p>2</p> <p>Bu beyde mübālîğa-ı ‘azîme vardır. Zîrâ <i>müdāme</i> isminüñ <i>ceşüñ</i> <i>livāsınuñ</i> <i>fevḳine</i> mektüb olmasınınüñ <i>iskârı</i> ‘acîb-i ‘uccâb ve muḥayyir-i ḳulüb ve’l-elbâbdur (s. 37).</p>	<p>1</p> <p>فوق متعلق برقم، واسمها نائب فاعل رقم. وذلك الرقم: فاعل أسكر. ومن: مفعوله مقدم. وتحت اللواء: صلة من.</p> <p>2</p> <p>وهذه مبالغة عظيمة لأن اسكار كتابة اسم المدامة فوق لواء الجيش من تحت اللواء عجب عجاب تحير فيه القلوب والالباب</p> <p>Not: 2 numaralı bölüm Bûrînî şerhinde 1 numaralı bölümden önce gelir (s. 257).</p>
<p>“Lev” <i>ḥarfun yaḳtaẓî imtinā‘a mā-yelîhi</i> ve <i>istilzāmeḥü li-tālîhi</i>.</p>	<p>لو: حرف يقتضى امتناع ما يليه واستلزامه لتاليه.</p>

<p>“Enne” harf-i te’kiddür ismini naşb haberini ref’ ider. “Rekben” <i>ennenün</i> ismi “Yemmemü” cümlesi haberidür (ss.35-36).</p>	<p>وَأَنَّ حَرْفَ تَوْكِيدٍ يَنْصَبُ الْأَسْمَ وَيَرْفَعُ الْخَبَرَ. وَرَكْبًا أَسْمَهَا وَيَمْمُوا تَرْبَ أَرْضَهَا جُمْلَةً فَعَلِيَّةٌ فِي مَحَلِّ رَفْعٍ عَلَى أَنَّهَا خَبَرُهَا (s.256)</p>
---	---

“Ma’ nâ-yı Lugavîsi” başlığı altında beyitler zahirî manaya göre tercüme edilip nesre çevrilmiştir:

وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

“Eger efsüncü ol müdâmenün ħurûfını cünün ‘illetine mübtelâ olan kimsenün alnına yazsa ol mecnûnı ol resm ibrâ idüb ‘illetini izâle iderdi.” (s. 36).

“Ma’ nâ/Ma’ nâ-yı işâreti” başlığı altında ise beyitte geçen kelimelerin işret ettiği tasavvufî manalardan hareketle beyitler yeniden açıklanıp yorumlanmıştır. Bu başlık altında yapılan yorumların çoğunu Kayserî’nin şerhinden tercüme edildiği görülmektedir:

Alâiyevî	Kayserî
<p>Eger ehl-i rekb kendüsünde müdâm-ı maĥabbet ve şarâb-ı ĥaĥîĥat sâkin olduĥı arzuñ türâbını ĥaşd ü teveccüh eyleyüb ol şarâb-ı ĥaĥîĥatdan bir şey’e nâ’il olsalar kendülerinden cehl ve ĥicâbüñ eşeri zâ’il olub semm-i şehvet ve hevâ zarar virmezdi. Tiryâĥ-ı ekbere nâ’il olub semmi def’ ü izâle idecek leben-i ‘ilm ve şarâb-ı ma’rifet-i ĥaĥîĥiyyeyi ve şoĥbet-i ‘ârif-i muĥaĥkıĥdan müktesib-i tiryâĥ-ı tevĥîdi içdikleri için. (s. 35)</p>	<p>ولو ان اهل الركب قصدوا وتوجهوا الى تراب أرض سكن فيه مدام المحبة وشراب الحقيقة، ونالوا منه شيئاً لزال اثر ذلك الجهل والحجاب وما ضره سم الشهوة والهوى. لنيلهم الترياق الاكبر وشربهم ما يزيله ويدفعه، وهو لبن العلم وشراب المعرفة القيقية، وترياق التوحيد المكتسب من صحبة العارف المحقق. (s.80)</p>

“Lem’â” başlığı altında beyitlerin tasavvufî açıklaması yapılmıştır. Yapılan bu açıklamaların çoğu önceki şerhlerden yapılan alıntı ve tercümelere oluşur. Bunlardan en önemlisi Dâvûdü’l-Kayserî’nin şerhidir. Aşağıda verilen örnekte Kayserî’nin şerhi birebir tercüme edildiği, hatta ilgili kısmın son paragrafı ise hiç tercüme edilmeden aktarıldığı açıkça görülmektedir:

Alâiyevî	Kayserî
<p>“Ra’iḥa-ı tayyibe”den murād cemāl-i muṭlaḳuñ āṣārıdır ki şuvevr-i mu‘āşık-ı kevnıyyede mevcūd olan ḥüsn-i zāhiridür.</p> <p>“Ḥān” ile murād menba‘-ı cemāl-i muṭlaḳdur ki mevcūdāt-ı rūḥāniyye ve cismāniyyenüñ ḥüsn-i ol cemāl-i muṭlaḳ-ı zātiyyenüñ baḥrına nisbetle bir ḳaṭredür.</p> <p>ای ولولا رائحتها الطيبة التي هي المحبة الاثرية الظاهرة في صورة الملاح ما اهدت الى منبع الجمال المطلق الذي للمحبوب الحقيقي (s.17)</p>	<p>والمراد بالرائحة الطيبة آثار الجمال المطلق وهو الحسن الظاهر في صور العاشقين الكونية.</p> <p>وبالحن، منبع الجمال المطلق الذي هو حسن الموجودات الروحانية والجسمانية قطرة بالنسبة الى بحر ذلك الجمال المطلق الذاتي.</p> <p>ای ولولا رائحتها الطيبة التي هي المحبة الاثرية الظاهرة في صورة الملاح ما اهدت الى منبع الجمال المطلق الذي للمحبوب الحقيقي.</p> <p>(s. 71)</p>

Yukarıda adı geçen eserlerden yapılan alıntı ve tercüme her ne kadar bu şerhin özünü teşkil etse de Alâiye’nin, Kuran ve hadisin yanısıra İsmâil Hakkı Bursevî’nin *Ruhû’l-Beyân* tefsirinden, Attâr’ın *Mazharu’l-acâib*’inden, Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinden, İbnü’l-Fârız’ın *Tâiyye* kasidesinden ve yazarını tespit ettiğimiz ya da edemediğimiz bazı Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden verdiği örneklerle eserini zenginleştirdiği görülmektedir. Burada üzerinde durulması gereken önemli bir husus da şârihin kimi zaman alıntı yaptığı bazı ayet, hadis ve şiirlerin de şerhini yapmasıdır. Çünkü bu tür bir uygulama birçok şerhte pek karşılaşılmayan bir durumdur.

Müellifin sebep-i telif kısmında belirttiği üzere bu eseri tasavvufa giren talipler için yazmış olması ve bir yerde de “İlm-i bedî‘den behremend olan erbâb-ı nühâya hafî degüldür.” (s.24) sözünden, bu eserin muhatap kitlesi Arapça ve Farsça bilen medrese eğitimini görmüş seviyesindeki kesim olduğunu göstermektedir. Muhatap kitlenin Arapça ve Farsça biliyor olması, ama daha önemlisi şerhin tercüme dilinden kurtulamamış olması, Arapça ve Farsça kelime ve kurallar ile tasavvufî unsurların yoğun kullanıldığı bir dil ve üslup meydana getirmiştir. Bu da eserin anlaşılmasını zorlaştırmıştır.

3.6. MEHMED NÂZİM PAŞA (ö. 1345/1926)¹

3.6.1. Hayatı

29 Ağustos 1840'ta Üsküdar'da doğmuş Mevlevî şairidir. Arapça, Farsça ve Fransızcası olan Mehmed Nâzım; Adana, Konya, Bitlis, Halep, Kastamonu, Mersin, Diyarbakır ve Sivas gibi vilayetlerde çeşitli memurluklar yapar. 73 yaşında kendi isteğiyle emekliye ayrıldıktan sonra 17 Aralık 1926 yılında vefat eder. Üsküdar Karacaahmet mezarlığında defnedilmiştir.

3.6.2. Eserleri

Yazma ve basma olmak üzere toplam dokuz eseri bulunmaktadır. Yayın tarihinde göre eserleri sırasıyla şunlardır: *Muhataba* (1301), Medeniyet konusunun tartışıldığı alegori tarzında yazılmış mensur bir eserdir. *Ahd-i Şehriyârî* (1304), Abdülhamid dönemindeki eğitimin ilerlemesine ışık tutan tarihi bir eser mayetindedir. *Nizâmü'l-Hâss fî-Ehli'l-İhtisâs* (1326), Ahmed Rifâî'ye ait eserin tercümesidir. *Kerbelâ* (1327), Kerbelâ olayını anlatan eser, içinde manzum parçaların olduğu sanat değeri olan bir eserdir. *İbnü Fâriz*

¹ Mehmed Nâzım Paşa'nın hayatı ve eserleriyle ilgili bilgiler Feyziye Abdullah Tansel (1966) ve Güllüce (2008)'nin çalışmalarından özetlenmiştir.

Tercamesi (1328), İbnü'l-Fâriz'ın Yâiyye, Mîmiyye (Hamriyye) ve Râiyye kasidelerinin tercümesidir.

3.6.2.1. İbnü Fâriz tercümesi

Mehmed Nazım, ilk olarak, 27 Muharrem 1312 senesinde İbnü'l-Fâriz'ın “Yâiyye” kasidesinin şerhini yayımlarken, tercümesi bitmek üzere olan “Mîmiyye” kasidesinin de yakında basılacağını bildirir (ss. 1-2). 1328 yılında, “Mîmiyye” (Hamriyye) kasidesinin şerhiyle birlikte, İbnü'l-Fâriz'ın “Yâiyye” ve “Râiyye” kasidelerine yazmış olduğu şerhleri, *İbn Fâriz Tercemesi* adıyla basar. Yapılan bu baskının; Millet, Ali Emiri Edeb, 63; H. Selim Ağa, Hüdai Efendi, 1290, Süleymaniye, Tahir Ağa Tekke, 545 ve İBB. Atatürk Kitaplığı, 892.71 numara ile kayıtlı nüshaları bulunmaktadır.

3.6.2.1.1. Giriş Kısmı

Eser, İbnü'l-Fâriz ve onun şiiri hakkında yapılan değerlendirmeden oluşan kısa bir giriş ile başlamaktadır. Nâzım, Arap dilinde İbnü'l-Fâriz'ın âşıkane şiirlerine ibare insicamı ve şiir sanatı bakımından üstün şiirler olsa bile edebiyat ile irfanı mezc edip birleştirme kudreti ona has bir özellik olduğu kanaatindedir.

İbnü'l-Fâriz'ın şerh edilmek istenen şiirlerindeki arifane kudret, her manasıyla zevk sahiplerini vecd dalgalarına gark etmektedir. Dolayısıyla her bir beyti irfan mecmuası olan edebî kasideleri, şairin maksadına yakın bir şekilde şerh yapmanın mümkün olmayacağını itiraf eder.

3.6.2.1.2. Şerh Kısmı

Yukarıda ifade edildiği üzere bu eser sırasıyla “Yâiyye”, “Mîmiyye” ve “Râiyye” kasidelerinin şerh ve tercümesinden oluşmaktadır. Her üç kasidenin şerhinde takip edilen yöntem aynı olsa da aralarında bazı farklılıklar vardır. “Yâiyye” kasidesinin şerhinde, her beyitten sonra kelime anlamları verilmiş ardından “Mahsûl-i Beyt” başlığı altında beytin

mensur tercümesi verilmiştir. “Hamriyye” kasidesinin şerhinde “Mahsûl-i Beyt” başlığıyla önce beytin nesre çevrilmiş tercümesi verilmiş ardından “Müfredât” başlığı altında kelimelerin manaları verilmiştir. Ayrıca önceki kasidenin şerhinde olmayan irab konularına da değinilmiştir. “Râiyye” kasidesinin şerhinde ise “Müfredât ve İrâb” başlığıyla kelimelerin sözlük manaları ile irab hususiyetleri belirtilmiştir. “Hulâsa-i Manâ” başlığıyla da diğerlerinde olduğu gibi beytin tercümesi verilmiştir.

Mehmed Nâzım’ın bu çalışmasında zaman zaman Bûrînî’nin şerhinden istifade ettiği düşünülse de tercüme sayılacak derecede bir etkiden söz etmek mümkün değildir.

3.7. AHMED SÂFÎ BEY TATLIDİLZÂDE (ö. 1344/1926)

3.7.1. Hayatı¹

Ahmed Sâfi Bey’in hayatıyla ilgili bilgi kendi eseri olan *Sefinetü’s-Sâfi*’nin girişinde yer almaktadır. Sâfi Bey’in burada verdiği bilgiye göre 22 Rabiulahir 1267 (24 Şubat 1851) senesinin pazartesi gecesi İstanbul’da dünyaya gelmiştir. I. Abdülhamid’in Bahçekapısı’nda inşa ettiği sıbyan mektebinde Kurân derslerini aldıktan sonra Vâlîde Sultan Rüşdî Mektebi’nde ilk eğitimini alır. Elviye mutasarrıflıklarında bulunan babasıyla beraber Anadolu ve Rumeli’yi gezen Sâfi Bey, maliye hazinesi istikrâz odasında memur olur (Receb 1286/Kasım 1869). Bu tarihten itibaren Tokatlızâde Hacı Ahmed Efendî’den Arapça, Mîrzâ İsmâil’den Farça derslerini alan Sâfi, devlet dairelerinde 46 yıldan fazla görev yaptıktan sonra 17 Mayıs 1329 (30 Mayıs 1913) tarihinde emekli edilir. Bir ara sahafılıkta uğraşan Sâfi, Cemazeyilahir 1339 (Mart 1921) yılında inzivaya çekilerek ibadetle meşgul olur, 12 Zilkade 1344 (1926) yılında vefat eder.

¹ Hayatı hakkında bilgi *Sefinetü’s-Sâfi*’den alınmıştır.

3.7.2. Eserleri¹

Arapça, Farsça ve Türçe eser yazabilen Ahmed Sâfi'nin, yazma ve matbu birçok eseri vardır. Edebiyat, fen, cifer, falname, yıldızname tarzındaki kitaplara yazdığı taliklerin yanısıra tarih kitaplarından I. Abdülhamid ve saltanatı dönemini anlatan, meşrutiyet sonrası yazılmış olan kitaplara tenkitleri de vardır. Bunların dışında bir dergi ve üç eseri vardır. 1. *Şu'le*: Ahmed Sâfi Bey'in çıkardığı dergidir. "Siyâsetten Mâadâ Herşeyden Bahseder Risâledir" başlığıyla 1885 yılında on beş günde bir yayımlanmaya başlayan dergi üç-dört sayıdan sonra bir daha yayımlanmamıştır. 2. *Divân*: Şiirlerinin topladığı bir divanı vardır. Eser yazma hâindedir. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Zühdü Bey, 538 numara ile kayıtlı olup 58 sayfadır. 3. *Mecmûam*: 1893-4 yılında küçük bir kitapçık hâlinde yayımlanan bu eser, edebiyat üzerine bazı yazılar, şiirler, nükteler ve İbn Mâlik'in *Elfiyye*'sinden bir bölümün açıklamasından oluşur. Eserin matbu bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, İhsan Mahvî, nr. 154'te kayıtlıdır.

Sefînetü's-sâfi: 30 Mayıs 1913 tarihinde emekli olduktan sonra kaleme aldığı bu eseri on sekiz cilt olup yazma hâindedir. On bir yıllık bir emeğin ürünü olan bu eser; tasavvufî, edebî, tarihî ve kültürel anlamda birçok bilgiyi ihtiva eden büyük bir mecmua niteliğindedir. On sekiz ciltten oluşan eserin bazı bölümleri yüksek lisans veya bilimsel makale olarak çalışılıp yayımlanmışsa da henüz tamamını kapsayan bir çalışma yapılmamıştır. Eserin, Süleymaniye Ktp., Mikrofilm Arşivi, nr. 2096'da kayıtlı nüshası mevcuttur. Ayrıca, Osman Nuri Ergin, başında Sefînetü's-Sâfi'nin ciltlerindeki konulara göre hazırlanmış bir fihrist ile *Sefînetü's-Sâfi*'den seçilmiş yazıların yer aldığı bir eser hazırlamıştır. Söz konusu eser de yazma hâlinde olup Atatürk Kitaplığı, Osman Nuri Ergin, nr. 332'de kayıtlıdır.

¹ Eserleri hakkında bilgi Tosun (1996, ss. 178-179)'dan yararlanılmıştır.

3.7.2.1. İbnü'l-Fârız'ın kaside-i Hamriyye tercümesi

Ahmed Sâfi Bey'in bu tercümesi *Sefinetü's-sâfi*'nin 18. cildin 3007-3021 sayfaları arasında yer almaktadır. Osman Nuri Engin'in hazırladığı nüshanın ise 63-72 sayfaları arasında yer almaktadır. Eser, bir mukaddime ile tercümeden oluşmaktadır. Mukaddimenin sonunda düşürülen kayda göre 11 Ekim 1922 yılı Çarşamba günü yazılmıştır.

3.7.2.1.1. Giriş Kısmı

Kasidenin tercümesine geçmeden önce İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesi ve onun üzerine yazılan şerhler hakkında bazı bilgiler verdikten sonra kasideyi tercüme etme sebebini kısaca şöyle açıklar:

İbnü'l-Fârız'ın tasavvufî kavramlarla yazdığı Hamriyye kasidesi, Hz. Muhammed'in sevgisini ele alan bir kaside olması hasebiyle hakikat erbabı arasında kabul görüp şöhret olmuştur. Bu yüzden de Abdurrazâk Kâşânî, Dâvûd Kayserî, Şeyh Hasan Bûrînî, Şeyh Abdülgânî Nâblusî ve diğer birçok kişi tarafından Arapça şerhi yapılmıştır. Arapça dışında Mollâ Câmî tarafından yazılan Farsça bir şerhin Abdullâh Salâhî tarafından yapılmış Türkçe tercümesi olsa da bu şerhler hem eksik hem de bin Türk'ten anacak bir Türk'ün güçlüğüle anlayabileceği derecede kapalı ve anlaşılmaz bir dille yazılmıştır. Kemâl Pâşâ-zâdenin ve İsmâil Ankaravî'nin de Türkçe birer tercümeleri olduğunu duymuşsa da görüp okuma fırsatını bulamamıştır.

Kısacası Sâfi Bey, daha önce yazılan şerhlerin bir kısmının Arapça ya da Farsça yazıldığını, okuyup incelediği Türkçe şerhlerin ise hem eksik hem de kapalı ve anlaşılmaz olduğunu görünce kasidenin tamamını o günün diline uygun anlaşılır bir Türkçeyle tercüme etmeye karar verir.

3.7.2.1.2. Şerh Kısmı

Önceki şârihlerin aksine Ahmed Sâfi Bey, kelime tahlillerine girmeden her beyitten sonra “me’âli” başlığıyla beyitlerin sade ve anlaşılır bir dille nesir hâlinde tercümesini yapar:

شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرَمُ

Me’âli

Cânânuñ zikri üzerine şarâb-ı mahabbeti içdük mest olduk. Faķaķ bâġ-ı ‘âlemde henüz üzüm çubuġı halk olmamışdı.

Beyitlerin tercümesinden sonra pek açıklama yapmayan Sâfi Bey, birinci beytin tercümesinden sonra Şeyh Rûşenî Hazretleri’nin manasını İbnü’l-Fârız’ın kasidesinin birinci beytinden aldığı bir kıtasını kaydettiğini görüyoruz:

Sefinemüzüñ on beşinci nüshasında muharrar olan ve me’âlini bâlâdaki nazm-ı bedî‘ u’l-üslûbdan alan Şeyh Rûşenî Hazretlerinüñ şu kıt‘asını bi’l-münâsebe buraya be-tekrâr yazdum

Қıт‘а

Tâ ki sevdüm ben seni ey nûr-i pāk

Cân u dilden dir idüm rûhî fedāk

İçüben ‘aşkuñ şarâbın mest idüm

Ne üzüm var idi ne bâġ u ne tāk (s.3009)

Beyitleri, kelimelerin sözlük manasından ziyade, kasidenin İlahî muhabbeti konu alan tasavvufî bir kaside olma hususiyetini göz ününde bulundurarak, kelimelerin anlamları üzerinde bazı tasarruflarda bulunduğunu görüyoruz. Mesela “şarap” için *şarab-ı nâb-ı hakikat*, *bâde-i mahabbet*, *şarab-ı feyz* gibi ifadeler kullanmıştır:

وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ ثُمَّ لِحِكْمَةٍ بِهَا احْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

Me’âli

Her bir şey o şarâb-ı nâb-ı haķiķatle şâbit oldu ve ta‘ayyün buldı. Li-ecli’l-ħikme Vâcib Te‘âlâ ve teķaddes ħazretlerinüñ kayyümiyyeti ‘adâleti iķtizâ eyledi. Neşve-i bâde-i maħabbetden naşîbdâr olmayan keķ-fehmân-ı maħcübîn ‘ârifân-ı billâhuñ ħaķķânî kelâmını añlayamadıķlarından nâşî neşve-i ħâşşa mâlik olan o şarâb-ı feyzüñ ħâşşasını inkâr itdiler (s.3016).

3.8. ALÎ SALÂHADDÎN YİĞİTOĞLU (ö. 1939)

3.8.1. Hayatı¹

AĞustos 1887 yılında İstanbul’da dünyaya gelen Yiğitoğlu, ilk öğremini Sultan Ahmed Mahalle Mektebi’nde, orta öğrenimini Kadirga Rüşdiyyesi’nde gördükten sonra Mülkî İdâdîsi’nden mezun olur. Ardından iki yıl Hukuk Mektebi’ne devam eder. Maârif Nezâreti Teftiş ve Muayene Heyetinde kâtip olarak işe başlar (1314/1898). Ayasofya ve Bayezid rüşdiyelerinde yazı (rika) dersi verir. Daha sonra Kütüphaneler Müfettişliği Kalemî Kâtipliği, Tedrisat-ı Taliye Birinci Şûbe Kâtipliği ve Tedrisat-ı Âliye Mümeyyizliği vazifelerine getirilir. Bezm-i Âlem Kız Lisesi, Galatasaray Lisesi ve Kadıköy Erkek Lisesi’nde Farsça derleri verir. Daha birçok okulda edebiyat ve Türkçe dersleri veren Yiğitoğlu, en son Pertevniyal Lisesi’nden kendi isteğiyle emekliye ayrılır. 31 Aralık 1939 yılında İstanbul’da vefat eder.

Şiirlerinde Ali Salâhî imzasını da kullanan yazar, Arapça ve Farsça dillerinde şiir ve nesir yazabilecek derecede bilgi sahibidir.

3.8.2. Eserleri

Yazma ve basma çok sayıda eseri vardır: 1. *Aşkın Sesi*, 1925 yılında basılmış şiir kitabıdır. Üç bölümden oluşan eserin birinci bölümü tevhid, naat ve Hz. Ali hakkındaki şiirlerle

¹ Hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi Tansel (1977) ve İnal (2002)’dan alınmıştır.

farklı konularda yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. İkinci bölüm, kafiye'nin son harfine göre alfabetik sıralanmış gazellerden meydana gelmektedir. Üçüncü bölümde yalnız Farsça gazel ve tahmisler bulunmaktadır. 2. *Muhâsin-i Ahlâk*, ahlakın iyi ve güzel yönlerini anlatan mefhumların anlatıldığı eser basılmıştır (1324). Basılan bu iki eser dışında Arapçadan Türkçe'ye tercüme ettiği çok sayıda eseri vardır. *Fusûsu'l-Hikem tercemesi*, *Nuhbetü'l-emsâl*, *et-Tedbîrâtü'l-Îlâhiyye fî-İslâhi'l-memleketi'l-insâniyye*, *Kitâbu inşâu'd-devâir li'ş-Şeyh Muhyiddîn Arabî*, *Kitâbu akleti'l-müstevfiz*, *Tehzîbü'ş-şiyem fî-nazmi'l-hikem*, *Şerhu esmâi'l-hüsna* ve *el-Menhelü'l-fâ'iz fî-tercemeti dîvâni İbni'l-Fârız*.

3.8.2.1. el-Menhelü'l-fâ'iz fî-tercemeti dîvâni İbni'l-Fârız

İbnü'l-Fârız'ın divanının tamamına yapılan şerhtir. Yazma hâlinde olan eser, Milli Kütüphane, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 1088 numara ile kayıtlıdır. Müellif hattıyla yazılmış bu nüsha iki defter hâlinindedir. Birinci defter 153 varaktan oluşur. 21 Kanunievvel 1936 yılında tamamlanmıştır. İkinci defter 153-213 varakları arasında yer alır. 3 Şubat 1937 yılında tamamlanmıştır. Hamriyye kasidesinin şerhi, birinci defterin 134-146 varakları arasında yer alır. Eserin, Lütfü Akman tarafından istinsah edilmiş bir nüshası Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi 42 Kon 1771 numara ile kayıtlıdır.

3.8.2.1.1. Giriş Kısmı

Eserin yazıldığı defterin ilk üç sayfası, daha sonra bir giriş yazılmak üzere boş bırakıldığı tahmin edilmektedir.

3.8.2.1.2. Şerh Kısmı

Önceki şârihler gibi kasideyi beyitler hâlinde şerh etmiştir. Kelimelerin sözlük manalarını sadece ihtiyaç duyduğunda vermiş, arkasında "Terceme" başlığıyla beyti tasavvufa manaya göre açıklayıp yorumlamıştır. Aslında bu şerh telif bir eser olmayıp Hasan Bûrînî

ile Abdulganî-i Nâblusî şerhlerinin muhtasar tercümesidir. Nitekim Yiğitoğlu'nun kendisi de “1936’da İbnü’l-Fârız Divanı’nı-Şârih Abdulganî-i Nâblusî’ye tâbi olarak terceme ve şerhettim.” (İnal, 2002, s. 2093) demiştir. Her ne kadar bir tercüme de olsa yazarın yer yer tasarrufları da olmuştur.

Kelime anlam ve tahlillerini Bûrînî’den tercüme eden şârih, aşağıdaki örnekte olduğu gibi bazen de hiç tercüme etmeden aktarmıştır.

Alî Salâhî	Hasan Bûrînî
(...)	(الدهر، قد يعدّ في السماء الحسنى والزمان الطويل والابد الممدود وألف سنة وقوله لم يبق بضم الياء وسكون الباء من ابقى.)
“El-ḥuṣāṣe” bi-zammi’l-ḥā’i baḳiyyetü’r-rūḥi fî’l-marîzi ve’l-cerîḥ.	والحشاشة بضم الحاء بقية الروح في المريض والجريح.
“El-ḥafâ” el-ketmü ve’l-iẓhâru fehüve mine’l-ezdâdi.	والخفاء، الكتم والاطهار فهو من الاضداد.
(...)	(والنهى، بضم النون جمع نهية بمعنى العقل. والكتم، بفتح الكاف بمعنى الستر والاختفاء.)
Ve’z-zâhir enne’l-ḥafâ’ hünâ bi-ma’ nâ’l-iẓhâr ve illâ fe-yelzemü teşbihü’ş-şey’i bi-nefsihi (s.135). ¹	والظاهر ان الخفاء هنا بمعنى الاظهار والا فيلزم تشبيه الشيء بنفسه.
	(s. 248)

“Terceme” başılığ altında daha çok beyitlerin tasavvufî açıklamaları yapılmıştır. Bu açıklamalar, şağıdaki örnekte görüldüğü üzere, Nâblusî şerhinin birebir tercümesinden oluşmaktadır:

Alî Salâhî	Nâblusî
------------	---------

¹ “Huṣāṣe”, hânın zammıyla yaralı ve hastadaki ruh kalıntısıdır. “Hafâ”, gizlemek ve göstermek anlamına gelen zıt anlamlı kelimelerdendir. Doğrusu ‘hafâ’ burada gösterme anlamında olur aksi takdirde bir şeyin kendi kendisine teşbih edilmesi gerekir.

<p>“Aşbaḥa” kavli burada gâflet gicesindeki karanlığuñ zevâli ve tecelliyât-ı İlähiyye envârınıñ kalb-i zâkirde işrâkıdır.</p>	<p>وقوله اصبح، المعنى في ذلك هنا ذهاب ظلمة ليل الغفلة، واشراق انوار التجليات الالهية على القلب الذاکر.</p>
<p>“Ehlühü” feyz-i Rabbânî ve meded-i raḥmânî envârınıñ kabûlüne isti‘dâdı olanlar dimekdür.</p>	<p>وقوله اهله، ای اهل ذلك الحى يعنى المتاهلين بالاستعداد لقبول انوار الفيض الربانى والمدد الرحمانى.</p>
<p>“Neşāvā” ma‘ânî-i esrâr ile taḥaqqukundan dolayı ağıyar ve mā-sivā evhāmından ġā’ib ve keşf ve tecelliyeye şâhib olmaları ḥasebiyle kendilerinde eşer-i sekr ḥâşıl olan dimekdür. (s.136)</p>	<p>وقوله نشاوى، المعنى حصول السكر لهم بما ينجلي عليهم وينكشف لديهم فيغيبون به عن اوهام الاغيار فى التحقق بمعانى الاسرار. (s.249)</p>

Bu örnekte ise Nâblusî’den yer yer kısaltarak tercüme etmiştir:

Alî Salâhî	Nâblusî
<p>“Şezâhâ” kavliyle emr-i İlähîden olan rūḥ-ı a‘zama işâret itmişdür. “Ḥân” ile zât-ı ‘aliyye ḥazretini kinâye itmişdür. Bu da şifât ve esmânuñ envâ‘ıdır.</p>	<p>يعنى بشذاها عالم الروح الاعظم الذى هو من امر الله تعالى. وقوله حانها، يكنى بالحنان عن حضرات الذات العلية، وهى انواع اسمائها وصفاتها السنية.</p>
<p>(...)</p>	<p>(يقول لولا روائح تلك الحضرات لما اهتديت الى الاسماء الحسنى والصفات العلية، فان تلك الاثار الحاملة لذلك السر المصون فاحت روائحها فعطرت الاكوان، وما حرم من شمها الا المزكوم عن الادراك والتحقيق ببدايع العلوم وفنون الفهوم.)</p>
<p>“Senâhâ” kavli ‘aql-ı insâninüñ nûrundan kinâyedür.</p>	<p>وقوله سناها كنى به عن نور العقل الانسانى</p>

<p>(...)</p> <p>“Mā-taşavvereha'l-vehmü” nev‘-i insānīnūñ ziyā-yı bāriḳadārı olan ‘aḳl-ı nūrānī olmasaydı vücūd-ı İlāhīnūñ ḥaḳīḳat-ı cāmī‘asından kināye olan şu şarābı içen ‘aḳl şūret-i zihniyye işbāt idemezdi zīrā şūret-i zihniyyenūñ nefsü’l-emirde şūreti yoḳdur. (s.135)</p>	<p>(فانه ضوء البرق الروحانى. والبرق الروحانى كناية عن الروح الأمري الذى هو كلمح بالبصر.)</p> <p>وقوله ما تصورها الوهم، يعنى لولا عقلها النورانى الذى هو ضوء برق الروح الانسانى لما اثبت الوهم لهذه المدامة المكنى بها عن الحقيقة الجامعة الوجودية الالهية صور ذهنية فانها لا صورة لها فى نفسها. (ss. 247-248)</p>
--	---

Çalışmanın başından itibaren incelediğimiz şerh ve tercümelemler dışında İbnü’l-Fârız’ın Hamriyye’si üzerine yazılmış başka çalışmalar da mevcuttur. Abdülmecid-i Sivasi (ö.1049/1639)’nin yazdığı *Şerhu’l-Kasideti’l-Mimiyye* (Süleymaniye Ktp., Darülmecnevi, nr. 253, 197-198 vr.; Süleymaniye Ktp., H. Şemsi Güneren, nr. 32/1, 77b-80b vr.) adlı manzum tercümesi bunlardan bir tanesidir.

4. BÖLÜM: TÜRKÇE ŞERHLERDEKİ KELİME VE KAVRAMLARIN MUKAYESELİ SÖZLÜĞÜ

Şârihler, “Hamriyye” kasidesini şerh ederken takip ettikleri yol ve yöneme göre çoğu zaman metinde geçen kelime ve kavramların manalarını açıkladıktan sonra metni yorumlama yoluna gitmişlerdir. Kelimelerin sözlük manalarının yanı sıra ifade ettikleri tasavvufi ve sembolik anlamları üzerinde durdukları için şârihlerin kelime ve kavramlara yükledikleri anlamlar farklılık gösterebilmektedir. Aradaki bu farklılığı görebilmek adına bu bölümde Türkçe şerhlerdeki kelime ve kavramların mukayeseli bir sözlüğü hazırlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada öncelikle bazı müelliflerin bazen ayrı bir başlık altında bazen de şerh esnasında seçerek açıkladıkları kelimelerin listesi çıkarılmış ardından her şârihin söz konusu kelimeyle alakalı açıklamasına yer verilmiştir. Şârihlerin yaptıkları açıklamalar mümkün olduğunca günümüz Türkçesine aktarılarak verilirken, kelimelerin ses ve yapı bilgisiyle alakalı açıklamalara yer verilmeyip, anlamlarıyla sınırlı tutulmuştur. Kelimeden sonra verilen açıklamanın hangi şârihe ait olduğunu belirtmek için şârihin adı ve unvanının baş harflerinden oluşan bir kısaltmayla ilgili kişiye atıfta bulunulmuştur. Sözlükte kullanılan kısaltmalar ve karşılıkları şu şekildedir:

- AN Abdüsselam b. Numan
 İA İsmail Ankaravî
 SA Salahi Abdullah
 MA Mustafa Alâiyye
 MN Mehmed Nazım
 SY Selahaddin Yiğitoğlu

A

abk: Yapışmak (AN, İA). Yapışmak ve ulaşmak (SA). Misk ve amberin bedene yapışan kokusu. Burada maksat, kokunun yayılıp dağılmasıdır (MA). Misk ve amberin bedene yapışan kokusu (MN).

adl: Her nesneyi yerli yerine koyma. Zulmün mukabilidir. “An” edatıyla kullanıldığında geçme manasına gelir. Burada da geçme manasındır (AN). Zulmetmekten dönmektir. Yoldan dönene “Adele ani’t-tarîk” ifadesini kullanırlar. Dönmek manasına gelmesi için “an” edatıyla kullanılması gerekir. “alâ” edatıyla kullanıldığında kastetmek manasına gelir (İA). Udûl (dönme, vazgeçme) (SA). Dönmek, yüz çevirmek (MA, MN).

aleyke: Almak mastarından, al (AN, İA, SY). Tut ve devam et (MN).

alîl: Hasta (AN, İA, MA).

asbaha: Oldu. (AN, İA). Sabaha dâhil olmak (MN). Maksat, gaflet gecesindeki karanlığın sona erip, zikredenin kalbine ilahî tecelli nurlarının doğmasıdır (SY).

asr: Sıkmak, üzüm sıkmak (MA). Üzüm gibi bir şeyi şarap için sıkmak (MN). Üzümün suyunu sıkmak (SY).

asru’l-medâ: Uzun zaman manasına olup alemin yaratılışından sonsuza dek olan zamandır (MA, MN). Yaratılışın başından sonuna kadar olan uzun zaman (SY).

ayş: Hayat (AN). Dirilik, dirilmek ve hayattan istifade etmek (İA). Hayat, yani dirilik (SA). Dirilik, hayat ve canlılık. Burada maksat, hayattaki lezzet ve nimetlerdir (MA). Hayatın lezzet ve nimetlerinden faydalanmak ya da sadece hayat manasına gelir (MN).

azm: Kast etmek, kastedilen şey demektir (AN, İA). Zahirî ve bâtinî bütün gücüyle matlubuna yönelmektir (SA). Bir nesneye bütün kalbiyle kesin bir şekilde kast edip teveccüh etmektir (MA). Şerre değil, hayırlı işe azmetmektir (SY).

azm: Kemik (AN, İA, SA).

B

ba’d: Sonra (MN).

bedr: Dolunay. Ayın on üçüncü ve on dördüncü ve on beşinci gecesinde tamam olduğu için dolunaya bedr demişlerdir. Ayrıca bedr, sürat ve acele manasına gelir. On dördüncü

gecesinde acele edip güneş batmadan doğduğu için de dolunaya bedr denilmiştir (AN). Dolunay. Ona “bedr” denilmesinin nedeni güneşin doğuşu ve batışından önce acele etmesidir (İA). Dolunay. Ledünnî şarabın kadehi olan dolunaydan maksat mürşid-i kâmilin kalbidir. Ya da hakikat-i Muhammedî’ye aynadır. Çünkü bütün isim ve sıfatlara mazhariyeti itibariyle ehadiyyet güneşine karşılık bir dolunay gibidir (AS). Nurla dolu olan on dört gecelik aydır. Bazı ariflere göre bedr arif-i kâmilidir. Efendimiz Hz. Muhammed’in ümmetinden arifler kastedilir (MA). Tekâmül eden ay manasına gelen “bedr” burada ilahî marifet ile dopdolu olan insan-ı kâmil ile amel ve irfan sahibi mürşit demektir (MN). İnsan-ı kâmilden kinayedir. Kâmus’ta, “Bedr, dolunaydır.”, Sıhah’ta “Kamere bedr denilmesinin sebebi güneşten sonra hemen doğmak istemesindedir.” denilmiştir. Dolu ve dolgun ay doğmak için acele ettiği gibi tecelli, zuhur, nur ve parlaklık itibariyle dolu olan insan-ı kâmil de kâinat karanlığından doğarak ehadiyyet güneşine doğru acele eder. Çünkü Hakk’ın tam tecellisi insan-ı kâmilidir (SY).

beliye: Eskiyip çürümek (AN, İA, MN). Belâ, mahv olmak belirsiz olmak. Bâliye, zayıf ve çürümüş nesne (SA).

beyn: Vasat, orta (AN).

bükm: Dilsiz (AN, İA, SA). Dilsiz. Hak ve tevhidi söylemeyen kimse (MA). Gafil ve mahcup (perdelenmiş) kişilerdir. Bunların gönülleri ve kalpleri dilsizdir. Bunlar yalnız ağyar ile birlikte ağyardan bahsederler (SY).

bür’: Hastanın şifa bulup iyileşmesidir. Nefis ve heva deliliğinden ve dünya muhabbetinin sara afetinden kurtulan kişidir (SA). Şifa bulmak (MA). Hasta ve yaralının iyileşmesidir (MN).

C

cebîn: Alın (AN, İA). Bâtn ve kalp sayfaları (İA). Alın. Hayal sayfası ve amel defteri (SA). Alın. Alından maksat kuvve-i hayaliedir. Aklî, hissî ve misali suretlerin nakşedildiği kuvve-i hayaliedir. Kuvve-i hayaliye, alnın üst tarafında yer alır. Hikmet ehli arasında “hiss-i müşterek” (ortak duyu) olarak anılan kuvve-i hayaliye, dimağın ön tarafında yer alan ilk algı gücüdür. (MA). Alnın her iki tarafına dendiği için ikisine alınlar denir.

ceyş: Asker (AN, MN). Savaşa giden ordular. Çömleğin kaynamasına câşe'l-kıdrü denildiği gibi, askerlerin birbiriyle kaynaşmasına ceyş denir. "Ceyş"ten maksat, müritler topluluğudur. "Livâ-i ceyş"ten maksat, sahip olduğu ilim ve irfan sebebiyle müritleri arasındaki makamı asker sancağı gibi şöhet bulan mürşid-i kâmdir. (İA). Asker. Müritler topluluğu (SA). Asker. "Ceyş"ten maksat bütün mahlukattır. Onların komutanı da önce Hz. Muhammed sonra peygamberler sonra büyük veliler ve daha sonra derece olarak sonra gelenlerdir (MA). Livâü'l-ceyş: Mutasavvıflardan kâmil ve muhakkik her bir şeyhin tarikatından kinayedir. Bunun altında yürüyen mürit ve salıklar ilahî marifet makamına kadar mesafeleri katetmek için nefisleriyle savaşmış mücadele ederler (SY).

cirm: Ceset (MA).

cûd: İyilik ve cömertlik (AN). Para ve mal dağıtmak. Zıddı cimriliktir (İA). Cömertlik. (SA).

cüliyet: Keşfetme ortaya çıkarma manasına gelir (AN, İA, SA, MA, MN). Varlığın hakikatının ortaya çıkmasından ibarettir (SY).

cünne: Deli, mecnun (İA, MA, MN). Cin çarpmış. Nefis ve heva kemendi ile dünya muhabbetinin tuzağına düşen kişi (SA).

D

dehr: Zaman (AN). Ebû Ubeyde ve Yunus'tan rivayet edildiği üzere dehr, zaman ve hîn hem sınırlı hem sınırsız zaman için kullanılır. Aynı zamanda dünyanın evvelinden ahirine kadar olan ömrüne de dehr denilir. Halîl'e göre ebed, Ebû Hanîfe ve arkadaşlarına göre ömür anlamındadır (İA). Uzun zaman (SA). Bazen Allah'ın güzel isimlerinden (Esmâü'l-hüsna) sayılır. Uzun zaman, sonsuz uzunluk anlamına geldiği gibi bin yıl anlamına da gelir (MA). Uzun zaman manasında olan dehr burada, gafil kalpleri, ilahî tecellileri görmekten meşgul eden dinî süsler ve nefis hevesleridir (MN).

delâlet: Matluba ulaştırmanın yolu kaybetme manasına gelir. Doğrusu, matluba ulaştırmayan şey demektir (AN). Hidayetin zıt anlamlısıdır. Yoldan sapma (İA). Yol azmak ve helak olmak (SA). Hidayetin zıt anlamlısı, yol azgınlığı manasına gelir (MN).

denn: İçinde içki veya içki dışında bir şey olan küp. Kozalağa benzeyen küp şeklindeki et. Yürek (AN). İçkiye has olmayan, mutlak küp anlamındadır. "Denân"dan maksat ya

hakîki sevenlere benzemeye çalışan mukallitlerin nefisleridir ya da muhabbet şarabına mazhar olan evliyaların yüce nefisleridir (İA). Hum yani küp. Dennândan maksat: 1. Aşk ve muhabbet şarabını çevreleyen evliyaların kâmil nefisleridir. 2. Adı geçen şarabı içine alan İnsân-ı kamillerin bedenleridir. 3. O şarabı çevrelemiş gibi duran semavi cisimlerdir. (SA). Büyük küp. Derinliği fazla olan küp (MA). Denân, küp manasına gelen “denn”in çoğuludur. “Ahşa-ı denân” sözü insan kalbinden kinayedir. (MN).

deyr: Hristiyan kilisesi. “Ehl-i deyr” muhabbet-i zâtiyyeyi nûş eden kimse (AN). Hristiyanların ibadet yeri. Mutasavvıfların ıstılahında insan aleminden ibarettir (İA, SA). Hristiyanların manastırlarına denir ki bu kiliseden farklıdır (MA). Hristiyanların ibadet yeridir. İçki ve sarhoşlukla olan münasebetinden dolayı muhabbet erbabının şiirlerinde çok anılır (MN). Ehl-i deyr: Bütün peygamberlerin makamını cem eden Hz. Muhammed’in dini ile Hz. İsâ’nın velayet makamının varisi olan evliyalardan kinayedir (SY).

dirâyet: İlim (AN, İA). Bilmek (SA).

dûn: Geçmek, diğer (AN). Geçmek. Dûn, geniş manasıyla bir şeyi bir sınırdan bir sınıra geçirmektir (İA).

dûneke: Almak mastarından al manasına gelir (AN). Al manasına gelen isim-fiildir. Birisini rağbet ve teşvik etmek için “dûnekehü” denir (İA). Almak fiilinden al (SA). Almaya teşvik etmek (MA, SY). Al, tut anlamına gelen isim-fiildir (MN).

E

ebeden: Daima manasınadır (AN).

ecel: Arapçada “evet” manasındaki “naam” gibi tasdik ifadesidir (AN, SA). Ecel, cevap edatıdır. Arapçada evet manasına gelen “naam” gibi haber verene tasdik, haber alana ilamdır. Hem soru hem de soru olmayan cümlelerden sonra gelerek cevap olur. Ahfeş’e göre tasdik cümlelerinde “ecel” soru cümlelerinde ise “naam” daha iyidir. Burada tasdik içindir. (İA).

ehl: Kendisine mensup olan, aile. “Şüphesiz oğlum da ailemdendir.” (Kurân, Hûd/45) (AN, İA). Erkeğin eşine, şehrin halkına, cehennem halkına ve kabilenin halkına ehl denilir. Haydan maksat insan vücudunun mecmuası olduğunda “ehl”den maksat insan vücudunun

cismani ve ruhani kuvvetidir (ÍA). “Ehl-i hay”dan maksat, muhabbet şarabını içme ehliyetine ve marifet sırlarını kabul etme kabiliyetine sahip topluluktur. Haydan maksat insan-ı kamilin vücudu olursa ehlinden maksat insan-ı kamilin ruhu, kalbi, nefsi ile ruhani ve cismani kuvvetidir (SA). Allah’ın Rabbanî feyzi ile rahmani yardımının nurlarını kabul etmeye istidadı olan kimsedir (SY).

ekmeh: Anadan doğma kör (AN, İA). Anadan doğma kör. Gönül gözü aydınlık olmayan (SA). Anadan doğma kör (MA, MN). Rabbinin tecellilerinden kendiliğinden mahcup olan gafil (SY).

enfâs: Soluk alıp verme (AN). Nefesin çoğuludur (ÍA). Nefesin çoğuludur. Koku manasıdır. Sonsuz irade ve muhabbetin kokusu (SA). Allah’ın zatı, isimleri ve sıfatlarından meydana gelen ilahî tecellilerdir (MA). Nefes kelimesinin çoğulu olup koku manasında kullanılmıştır.

enfâsu tîb: İlahî tecellilerin manaları insan-ı kâminden sadır olup bütün kokuları kâinatın etrafına yayılmasıdır (SY).

ervâh: Hz. Muhammed’in ruhu (MA).

eşbâh: Şebah, şahıs. “Eşbâh” imkân aleminde kendisi üzerine meydana gelen suretlerdir. (MA). Şahıs ve cisim (MN).

eşfâ: Yakınlaştı (AN). Hasta ölüme yaklaştı denir. (ÍA, SA, MA). Şifası gitmesi ya da ölümün yaklaşması demektir (MN).

eşyâ: Eşyanın Allah ilmindeki varlığı, hurma ağacının hurma çekirdeğinde gizlenmiş varlığına benzer. Bu yüzden Allah ezeli ve ebedî hay ve kayyumdur. (SY).

evânî: İmkân alemindeki varlıklar (MA). Kap manasındaki “âniye”nin çoğuludur (MN).

F

fâte (fevt): Zayi olma (AN). Zamanın boşa geçmesi için “Fâte’l-vakt” vakit öldü yani geçti denir (ÍA). “Fâte’l-vakt” vakit geçti demek (SA).

fedm: Ağızda tutulan yaşmak (AN). Yorgun, sakil kimse. “Recülün fedmün” meramını anlatamayan ahmak adam demektir. Buradaki maksat, tarikat ve şeraitteki ağır kanlı ve geri kalmış müritlerdir (ÍA). Anlayışsız. “Fedm”den maksat, fitratı itibariyle marifet ve muhabbete meyli ve kabiliyeti olan; ancak mutasavvıflara intisap ettiği hâlde henüz o

marifet ve muhabbeti kuvveden fiile döküp ortaya çıkarmadığı için cahillik, budalalık ve anlayışsızlıkla nitelenen kişi (SA). Cahil ve anlayışsız. “Fedm”den maksat hakikatlerden mahcup olan gafildir (MA). Cahil, anlayışsız ve ahmak (MN) Fedmü’l-kavm: Marifet ehli kâmiller nazarında cahil, muhabbet ve marifetten gafil kimselerdir (SY).

ferah: Sevinç (AN, İA).

fevk: Altın zıt anlamlısıdır (AN, İA). Üst (SA).

fey’: Gölge (AN). Gölge, asıl sözlük anlamı dönmektir. Gölgeye “fey” denilmesinin sebebi gölgenin bir yönden diğer bir yöne dönmesidir. Bu yüzden öğleden sonraki gölgeye “fey” denilir. Gölgeden maksat, arif ve ermişlerin himmet ve inayetleridir (İA). Öğleden sonra (zeval) oluşan gölge (SA). Gölge (MA, MN). Hayal âleminden kinaye olan insan-ı kâmil hayali, kâinatın batış yeri tarafından ruh emrinin doğuş yeri olan ehadiyyet güneşinin doğuş yerine döner (SY).

fidâm: Bardak ve ibrik ağzına konulan süzgeç (AN). İçindeki suyu arıtmak için ibrik ve bardak ağzına konulan süzgeç. “Fidâm”dan maksat, muhabbet şarabının süzgeci konumunda olan şeyh-i vasıl ve arif-i kâmidir (İA). İçindeki süzmek için ibriğin ağzına konulan süzgeç. Burada maksat, muhabbet küpünün ağzının ipi ve muhabbet sırrının örtüsü olan mürşit-i kâmidir. O, kabiliyeti olana kabiliyetine göre muhabbet ile marifetin hakikat ve inceliklerini lütfedip verir; kabiliyeti olmayandan da saklayıp gizler (SA). Fidâm, kendisiyle ağız bağlanan nesne. Lisâm da ağız bağlanan nesnedir. Fakat “fidâm” ibrik ve bardak ağzına konulan süzgeç ve bağ iken; “lisâm” insan ağzına mahsus bağıdır. “Fidâm”dan maksat marifet şarabını ihata eden muhakkik ariftir (MA). Şarap kabının örtüsü (MN). Beşeriyetin aklından gizlenmiş şarap örtüsüdür. O da insan aklından ibarettir (SY).

G

gadve: Kuşluk vaktinde gitmek (AN). Kuşluk vaktinde gitmek manasında olan bu kelime daha sonra genel manada gitmek için kullanıldı (İA). Gadât, sabah namazı ile güneşin doğuşu arasındaki vakit (SA). Gece karanlığından sonra Rabbani bir fetihle salikin keşf sabahına ulaştığının işaretidir (SY).

garb: Mağrip, güneşin battığı yer (AN). Batış yerleri. Garptan maksat, insanların maddi bedenleridir (İA). Mağripten maksat ruh güneşinin battığı yer olan insan bedenidir (MA).

gayz: Gazab-ı kâmile (AN). Hışım ve gazap (SA).

gunum: Ganimetler. Ganimet, gazilerin daru'l-harb kafirlerinden aldıkları mal (AN). Ganimet (SA, MA, MN).

H

habîb: Seven anlamında kullanılsa da burada sevilen, sevgili anlamıyla Allâh kastedilmiştir (AN). Sevilen (İA, SA, MN). Sevilen manasına geldiği gibi seven manasına da gelir. Ayrıca habib, otuz beş sahabe ismidir. Habîb bin Eslem, Habîb bin Esved gibi. Hadisçilerden de bir gurup hadisçi adıdır (MA). Burada maksat, Hz. Peygamberin zatı ile Cenâb-ı Hak'ın kadim zatıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak bilinmeyi sevdiği (muhabbet) için mahlukatı yaratmıştır. Seven ve sevilen, isteyen ve istenilen her şey sevginin mahsulüdür (SY).

habîr: Bilgili (İA).

hadîs: Konuşulup nakl olunan söz. “Hadîs”ten maksat Allah’ın, harf ve ses olmadan önceki, nefsî (içten) kelimidir. Bu kelam Allah’ın sıfatlarından bir sıfat olup zatının aynı değildir (MA).

hafâ: “Hafâ’l-berk” ifadesinden alınmış, şimşek çakması anlamındadır (AN). Şimşegin zayıf parıltısı (İA). Gizli (SA). Göstermek ve gizlemek anlamına gelen zıt anlamlı bir kelimedir (MN). Hafâ, göstermek ve gizlemek anlamına gelen zıt anlamlı kelimelerdendir. Doğrusu “hafâ” burada gösterme anlamında olur aksi takdirde bir şeyin kendi kendisine teşbih edilmesi gerekir (SY).

hâit: Bağ ve bahçe duvarı. Mürşîd-i kâmilin hânkâhının duvarı (AN). Bostanı çevreleyen duvar. Bundan maksat, arif ve ermişlerin maddi ve manevi vücutlarıdır (İA). Duvar. Duvardan maksat, arif ve kâmillerin maddi ve manevi bedenleridir. (SA). Duvar. Bundan maksat, “Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir defîne vardı.” Kehf/82. ayetiyle işaret edilen ruh ve kalp yetimleri için altında marifet ve ilim hazinesi olan arifin bedenidir (MA). Duvar bir şeyi ihata ettiği (çevrelediği) için “hâit” adını almıştır (MN). His ve aklın imkân âlemindeki zuhurudur (SY).

- hakîkât:** Hakikatten maksat İlâhî hakikattir. Bu da Rabbini bilen mütehakkık ve arifin bakışına göredir; gafil ve mahcubun bakışına göre değildir (MA).
- hâmet:** “Heym, heyemân” âşık olmak. Bir kadını seven adam için “hâme’r-recülü” ifadesi kullanılır. “Hîm” şeklinde okunduğunda susuz deveye denir. “Heyâm” âşıklar manasıdır. “Hüyâm” aşkın şiddeti neticesinde âşıktaki oluşan delilik hâletidir (MA). Sevip âşık olmaktır (MN).
- hân:** İçkinin satıldığı yer. Mürşid-i kâmilin hankâhı mecazi manada içkinin satıldığı hân’a benzetilmiştir. Burada “hân” ile ilahî muhabbetin pazarı ve satıldığı yer olan mürşid-i kâmilin hankâhı kastedilmiştir (AN). Hân, içkinin satıldığı yer. “Hân”dan maksat: 1. İlâhî muhabbetin rütbelidir. 2. Zatî muhabbetin madeni. 3. Peygamber ve evliyaların vücutlarıdır. (Ya da) “han”dan maksat gönül ehli ve ariflerin sohbeti ile kâmillerin meclisidir (İA). Meyhaneden maksat, içinde aşk ve muhabbet şarabının içilip satıldığı kâmil ve mükemmellerin meclisi ve gönül sahibi ariflerin sohbetidir (SA). İçki satılan yer, meyhane. İlâhî hüviyete ve muhabbet şarabının kaynağına mazhar olan ariftir. “Hân”dan maksat, Allah’ın cemalinin kaynağıdır. Maddi ve manevi bütün varlıkların güzelliği onun mutlak zatının cemalinin denizine nispetle bir damla kadardır (MA). Meyhane, şarap evi, şarap satılan yer (MN). Şarap evi. Hakk’ın yüce zatı. Hakikat ve irfan meclisi. Şarap dükkânından ibaret olan “hân”, burada her bir şeye işaret eder (SY).
- haşâ:** Karnın içinde olan şeyler (AN). Ahşâ, “haşâ”nın çoğuludur. Haşâ, bir boşluğun içindeki şeylerdir. Bu yüzden karnın boşluğundaki bağırsaklara “haşâ” denir (İA). Karnın içindeki organlar (SA, MA). Ahşâ, iç manasına olan “haşâ”nın çoğuludur. “Ahşâ-ı denân” sözü insan kalbinden kinayedir (MN).
- hâtır:** Kalp (AN). Zikr-i hâl irade-i mahal türündeki mecaz ile kalp kastedilmiştir (İA).
- hatm:** Mühür (AN). Nakışla oluşturulan eser, mühür (İA). Bir şeyin üzerine mühür vurmaktır. Burada maksat mühürdür. Kelimenin mastar anlamı değildir (SA). Bir nesneye mühür basmak anlamındadır. Burada üzerine mühür vurulmuş balçığa denir. Eskiden kullanılan bu mühürleme şimdilerde de mühür mumu olarak kullanılmaktadır. Bu da mühürlenmiş şeyin değerinin yüksek olduğuna delalet eder (MA).
- hatm-i inâ:** Arif, cahil, noksan ve kâmilin bir arada olduğu insan bedenidir (SA). İlâhî tecellinin kulun kabindeki eseri (YS).

hay: Arap kabilelerinden bir kabile adı (AN). Hay birkaç manaya gelir: 1. Mutlak manada herhangi bir köy veya belde. 2. Her şeyi kendinde toplayan bir kâinat ve büyük bir âlem olan insan vücudunun mecmuası 3. Muhabbet şarabının adı anıldığında dahi duydukları lezzet karşısında sarhoş olup kendinden geçen sevgi ve muhabbet topluluğu (İA). Dirilik. Kabile. Haydan maksat: 1. Canlı ve cansız her bir parçasında hayat olan âlem-i kebîrdir. 2. Sevgi ve arzu sahipleri ile zevk ve muhabbet erbabı kabiledir. 3. Haydan maksat insan-ı kâmilin vücudu, ehlinden maksat insan-ı kâmilin ruh, kalp, nefis ile ruhani ve cismani kuvvettir. (SA). Kabile (MA, MN).

hazm: Uyanıklık. Dünya gafletinden kurtarıp ahireti düşündüren teyakkuz ve uyanıklık hâli (AN). Tam bir ihtiyat içinde olup işlerin akıbetine karşı teyakkuz hâlinde olmak (İA). Toplamak, zapt etmek, sağlam tutmak, kastetmek, bağlamak (SA). Bir insanın işlerini sürekli doğruluk ve akıllılık içinde sağlama almasıdır (MA). Doğru yol, işlerin sonucuna karşı dikkatli ve ihtiyatlı olmak (MN).

hemm: Gam ve hüzn (AN, MN, SA, MA). Hüzn demektir. Ancak hemm kelimesi ile hüzn kelimesi arasında anlam bakımında ince bir fark vardır: Hüzn, nefsi “hemm”den daha çok üzer. Sert toprağa “hüzn” denir. Keşşâf sahibi Fussilet sûresinde, korku, istenmeyen bir şeyin olacağı tahminiyle oluşan gam olduğunu; hüzn ise, zararlı bir şeyin meydana gelmesi veya faydalı bir şeyin kaçırılması dolayısıyla duyulan gam olduğunu söyler (İA).

henî: Hazım (AN). Hazm olup sindirilmiş yemek (İA, SA). Mideye kolayca inen ve sindirmesi kolay yemek. Araplar yiyip içen kimseye “Henîen merîen”, Farslar “Güvâr-bâdâ” diye dua ederler (MA). Kolaylıkla sindirilen yiyecek ve içeceğe denir. Onu yiyenin vücuduna verdiği faydadan dolayı tebrik ve tehniye layık olması “henî” ile isimlendirilmesine sebep olmuştur (MN).

hıdâbet: Boyama (AN). Kına ve benzeri şeylerle yapılan boya. “Hıdâb”tan maksat, kadehten avuca yansıyan aydınlıktır. (İA). Boyamak, boya (SA). Nesne boyayan boya. Burada şarabın ele yansıyan rengidir (MA). Renklendirme ve boyama. Burada maksat, şarabın nurunun parıltısından meydana gelen aydınlıktır (MN). Hıdâb: Kına. Burada hıdâb, içkinin nurundan çıkan parıltının, kadehi tutanın avucuna yansıyan ışığından ibarettir. Elinde böyle bir yıldız taşıyan kişi doğru yoldan sapmaz. Tahdîb: Rabbanî mürekkebin fani olan mürid-i sadıka yapışmasından kinayedir (SY).

hidâyet: Hidâyet, yumuşak bir üslupla yol göstermektir. “Hedâhu’t-tarîka, hedâhu lehü ve hedâhu ileyhi” şeklindeki ifadelerin hepsinin anlamı birdir (İA, SA). Yumuşak bir üslupla yol göstermektir (MN).

hilâl: Ayın birinci, ikinci ve üçüncü gecesine dek hilal denilir. Hilal, istiare yoluyla mürşîd-i kâmilin kadehi döndüren parmakları yerine kullanılmıştır (Açık istiare) (AN). Yeni ay. Hilalden maksat, ilahî parmaklardır (İA) Yeni ay. “Hilal”den maksat “Mü’minin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağının arasındadır.” hadisin mealine göre Allâh’ın Celâl ve Cemâl sıfatıdır (SA). Bir ve iki gecelik aya denir. Yeni ay manasına gelir. Ya da üç ve yedinci geceye kadar hilal denir. Ve her ayın sonunda yirmi altıncı ve yirmi yedinci gecede aya da hilal denilir. Bu ikisinin arasındakilere de kamer denilir (MA). Hilal, dolunay demektir. Ancak dünya, güneşle ay arasına girdiği için ay (hilal) ışığının kalanı perdelenmiştir (SY).

hilm: Halîm olmak. (AN). Sakin, ağırbaşlı (İA). Vakar, sakinlik, yavaşlık ve aceleyi terk etmek (SA).

hulk: Huy (AN). Seciye. Nefiste iyi veya kötü işlerin meydana gelmesine kaynaklık eden haslettir (İA, SA).

huşâşe: Ciğer, bağırsak gibi karnın içinde olan şeyler. Hastanın ramak kalan ruhu (AN). Hastada geriye kalan ruh (son nefes) (İA). Ölümüne ramak kala olan ruh (SA). Hasta ve yaralıda kalan ruh kalıntısı (MA, MN, SY).

hutûr: Kalbe gelen bir şeyin onu harekete geçirmesi (AN). Kalbe çarpıntı verme. Mesela “Hatara’ş-şey’ü bi-bâlî” denir. Yani kalbime gelen bir şey onu heyecanlandırıp harekete geçirdi, demektir. “Hutûr”un “âlâ” edatıyla geçişli olması mürur (geçme) manasına da işarettir (İA). Girme, geçme ve heyecan anlamına gelir. Bir şeyin kalbe girmesine hatır denir ancak burada hatırdan maksat kalptir (SA). Hâtır, kalbin üzerine varit olan nesnedir. Kalbin kendisine de hatır denir. Hâtır; rahmani, meleki, nefsanî ve şeytani olmak üzere dört kısımdır. Bunların her birinin kendine has işaretleri vardır. Allah yolunun salikleri bu işaretleri zevkiyle bilir, fiilleriyle de arasındaki farkı ayırt eder. Birinci işaret, eğer hatıra gelen şey kalbi Hakk’a cezb edip kalbe ibadet sevgisi ve lezzetini verip kalbin ilim, marifet ve hakikati keşfetmesini sağlarsa *rahmani* hatır olur. İkincisi eğer hatıra gelen şey ibadette ferah ve mutluluk verip nefsi güzel amellere teşvik ederse *melekî* hatır olur. Üçüncüsü eğer yeme, içme ve evlilik gibi nefse hoş gelen mubah şeylerden lezzet

duyuyorsa *nefsânî* hatır olur. Dördüncüsü eğer haram ve yasaklardan lezzet alıp kötü hâl e hareketleri teşvik ediyorsa *şeytanî* hatır olur (MA).

I-İ

ihtedâ (hidâyet): Doğru yolu bulmaktır. Çünkü hidayet dalaletin (sapkınlığın) zıddıdır.

Burada irşat ve delalet (doğru yol bulmak) anlamında kullanılmıştır (İA). Doğru yol bulmak (SA). Doğru yola gitmek (MA).

ilm: Kesinleşmiş bir itikadın hakikate de uygun olmasıdır (AN).

inâ': Zarf, kap. Hakîkî içki kabının ağzı kapalı olmayınca büyükler kullanmazlarmış. İçkiyi İlahî muhabbete benzettikleri için burada içkinin kabından murat mürşid-i kâmilidir (AN). Su ve şarap konulan kap. "İnâ"dan maksat, hakikatte ilahî muhabbetin bir zarfi olan kâmillerin kalbi ile ermişlerin ruhu olabilir (İA). İçinde içki veya içki dışında herhangi bir şey bulunan kaptır. "İnâ"dan maksat, zatî muhabbeti taşıyan kâmil kalptir (SA). Kap. Bir kabın kapalı ve mühürlü olması içindeki şeyin değerinin yüksek olduğunu gösterir (MN). İnsan nefsinden kinayedir. Her an ve her durumda o nefse has bir tecelli gelir (SY).

intiâş: Kalkmak, yükselmek (AN). Yukarı kalkmak (İA). Ayağa kalkmak (SA). Ayağı sürçüp yıkılan kimsenin doğrulup kalkmasına denir (MA). Bir cismin intiaşı, o cisimde güzellik, tazelik; sakinlik ve hareketlilik gibi hayat belirtilerinin varlığıdır (MN).

irtihâl: Bir yerden ayrılıp göç etmek (AN, İA, MA).

ism: Haram. Burada suç manasınadır (AN). Günah. Burada maksat içkidir çünkü günaha sebep olduğu için içkiye de ism (haram) denir. *Şeribtü'l-isme hatta-dalle aklî* (Aklımı kaybedene kadar içki içtim) (İA, SA).

isticiâ: Cila ve zuhur talep etmek (AN, İA, SA, MA). Cilve talebi manasında olup gelini süsleyerek damada sunmak manasındadır (MN).

ittihâd: Birleşme. Buradaki birleşme, ittihat ve hulul değildir. Çünkü ittihat ve hululün şartı bir varlığın diğer bir varlıkla bir olması ya da birinin diğerine hulul etmesi ile olur (MA). Yok olduğu hâlde henüz ortaya çıkmayan hurma ile çekirdeğin ittihadına benzeyen ittihatır. Suyun süngerle ittihadı gibi bir ittihat değildir (SY).

K

kabl: Önce (MN).

kavm: Erkek topluluğu (AN, İA).

ke's: İçinde içki olan sırça tas. Ay gibi yuvarlak ve nur saçan içki kabı (AN). Şarapla dolu çanak. Dolu olmayınca ke's denilmez. Ke'sten maksat, İlahî muhabbetin şarap kadehine ve zat-ı ehadiyyetin güneşine mazhar olan Hz. Muhammed'in kalp ve ruhudur. Ya da mutlak anlamda kâmillerin kalpleridir (İA). Ke'sten maksat saliklere nispetle mürşid-i kâmilin kalbidir. Veya mutlak manada hakikat-i Muhammediyye'dir (SA). İçinde şarap olan kadeh (AS). Şarapla dolu kadeh (MA). Yüce makamın en parlağıdır. İnsan-ı kâmil kâse olunca onun içindeki şarabı içenleri sarhoş ederek dünya mülahazasından sersem eder (SY).

keff: Avuç içi (AN). Elin içine keff denir. Çünkü onunla bedenın diğer bölgeleri korunur. Keff ile tâlib ve saliklerin akıl veya ruhu istiare edilmiştir (İA). Keff'ten maksat gönüldür (SA). El. Bir görüşe göre avuç (MA). Mürşid-i kâmilin eli (SY).

kerem: Levmin zıt anlamlısıdır. Levmin, kötü huyların çoğalmasındır (İA). İyilik ve ihsan (SA).

kerm: Üzüm ağacı. Üzüm ağacına "kerm" denilmesinin nedeni, üzümden yapılan içki, ikram ve cömertliği teşvik etmesidir. "Kerm"den murat mürşid-i kâmidir. Çünkü zatî muhabbetin ağacı odur (AN). Üzüm ağacı. "Kerm"den maksat ermiş ve ariflerin güzellik sahibi kalp bahçeleridir. İlahî muhabbet şarabı onların ilim ve marifetlerinin üzüm suyudur (İA). Asma çubuğu. Farsçada "tâk" denir. "Kerm"den maksat gaybi varlığın kesretidir. Sarhoşluktan maksat, sarhoşluğun hakikatidir ki insan-ı kâmilin Hakk'ın cemal ve celali müşahedesi karşısındaki hayret ve şaşkınlığından kinayedir. (Yine) "Kerm"den maksat, arif ve kâmillerin kalplerindeki hakikatlerdir ki zatî muhabbetin şarabı, onların ilimlerinin faydalı suyu ve marifetlerinin meyve özüdür (SA). Yaş üzüm. Özellikle üzüm demektir. Üzümde maksat, Arifin aşk şarabı ile karışmış ve muhabbet şarabı ile yaratılmış olan kalbi ve ruhudur. İçinde ruhani üsareyi (özsü) barındıran üzümdür ki şarap olup akılları sarhoş eder. (Yine) İmkân âlemindeki bütün varlıklar. Bu varlıkların tamamı aslında yok ve fani hükmündedir. Bunlarda zâhir olan varlık Hakk'ın varlığıdır (MA). Üzüm bağı. Üzüm anlamına gelen "kerm" burada vücud-i mümkünattan kinayedir. İlahî aşkın şarabını içmek ve onunla neşelenmek, ezel âleminde ve İlahî ilimde, her varlığın

ortaya çıkışından öncedir (MN). İmkân alemindeki bütün varlıklar. Bu varlıkların tamamı aslında yok ve fani hükmündedir. Bunlarda zâhir olan varlık Hakk'ın varlığıdır (SY).

ketm: Mektûm (gizlenmiş) (AN). Gizlemek. Gizlenmiş (İA). Gizlemek, burada gizlenmiş manasındadır, Allah'ın bâtın ve settar isimlerine işarettir (SA). Sır. Burada gizlenen demektir (MA). Örtme, gizleme (MN).

L

lahn: Terennüm edip ırlamak (türkü çağırarak) (AN). Nağmelerden oluşan şeydir. Elhân, lahnın çoğuludur. Anlamı terennüm etmektir (İA, SA). 1. Kemal sahiplerinin şerefli nefesleri ile vecd ve hâl sahiplerinin latif işaretlerinin neticesi olun işitmedir. 2. Kuran okumadan kinayedir. 3. İhmal edilen zikirler, sanatlı şiirler. 4. Dertli nağmeler, zevkli müzikler (SA). Elhân, icrâ-yı mükafat ile çıkarılan ses (MN).

lâmis: Yapışıcı, dokunan (AN). Elle hissederek yapışmak (İA). Lems, el ile yapışmak (SA)

lesm: Öpmek (AN, SA, MA, MN). Öpmek. “Ağzını öptüm” demek için, “lesimtü fâhâ” ifadesi kullanılır (İA).

livâ: Sancak (AN, İA, MN). Mürşid-i kâmil (İA). Sancak. Bundan maksat, bulunduğu makam itibariyle bayrak gibi yüce ve sabit kadem olan gönül ehli mürşid-i kamildir. (SA). Sancak. “Livâ”dan maksat, 1. Kıyamet gününde bütün veli ve peygamberlerin altında toplanacağı Hz. Muhammed'in sancağı olabilir. Nitekim “Onun gölgesinden başka bir gölge olmadığı günde Âdem (as.) ve diğer peygamberler benim sancağımın altında olacaktır.” hadisi bu manaya işaret etmektedir. 2. Kendi halkı arasında tanınan lider. (MA). Livâü'l-ceyş: Mutasavvıflardan kâmil ve muhakkik her bir şeyhin tarikatından kinayedir. Bunun altında yürüyen mürit ve salıklar İlahî marifet makamına kadar mesafeleri kat etmek için nefisleriyle savaşıp mücadele ederler (SY).

M

mahâsin: Hüsnün çoğuldur. Hüsn, çirkinliğin zıddıdır (İA, SA).

melsû: Yılan ve akrebin sokup ısırıldığı kimse. Meldûg gibi (AN). Yılan ve akrebin soktuğu kimseler. İlahî şaraba ulaşmaya çalışan kimsenin nefs-i emmare yılanı tarafından sokulup

dünya sevgisi zehriyle zehirlenen kimse (İA). Yılan ya da akrebin soktuğu kimse. Nefis ve heva akrebi tarafından sokulan kişi (SA). “Les” yılan sokmasıdır. “Melsû”dan maksat, hicap ehli müminlerdir. Yine “melsû”dan maksat, batıl evham yılanları ile nefis akrebi tarafından sokulan mahcub mümindir (MA). Yılan ya da akrebin soktuğu kimse (MN). Heva ve nefis yılanının soktuğu aşıktan kinayedir (SY).

meşâ: Kalkıp ayağı üzerinde yürüme (AN). Yürümek (İA, SA). Evham kaydından kurtulup tevfikin inayetiyle hak yolda süluk eden kişi (SY).

mevt: Ölüm (İA). Vahdet denizinde boğulup ehadiyyetin kendisinde helak olmaktır (İA).

meyyit: Ölü. Burada ölümden maksat ya cehalet ölümü ya tefrika ölümü ya da yok olma ölümüdür. Çünkü iki türlü hayat vardır: Biri bütün hayvanlarda ortak olan hissi ve hayvani hayattır. İkincisi insana ait olan hakîkî ve ruhani hayattır. Bu da üç türdür: 1. İlim ve bilgi sayesinde cehalet ölümünden kurtulandır. 2. Hakk’a tam bir teveccühle kalbi masiva ölümlerinden kurtarmaktır. 3. Yokluk ölümünden kurtulup Hak’ta can bulmaktır. Buna göre ölüm de yukarıdaki üç manaya gelir (İA). Üç türlü hayat vardır: 1. Cehalet ölümünden kurtulup ilim ile hayat bulmaktır. 2. Hakk’a teveccüh yolunda dağımlık ölümüne karşı kalbin bütün kuvvetini toplayarak diri kalmaktır. 3. Yokluk ölümünden Allah’ın vücuduyla hayat bulmaktır. Yani fenafillah mertebesinde fani, beka billah mertebesinde Hak ile baki olmaktır (SA). Ölüden maksat “Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın. Sağırlara da çağrıyı duyuramazsın.” Neml/80. ayeti gereğince hicap ehli ile kafirlerdir. Çünkü bunların duyuları sağ olduğu hâlde ruh ve kalplerinde iman nurundan hasıl olan manevi ve ruhani hayat olmadığı için ölü derecesindedirler (MA). Meyyitten maksat fani şehvetlere boğulan gaflet erbabıdır. Şair bu manada şunları söylemiştir:

Leyse men mâte fe’sterâha bi-meyitin

İnneme’l-meytü meyyitü’l-ahyâ

(Ölüp sıkıntılardan kurtulan ölü sayılmaz; yaşayıp da emellerine ulaşamayan ölüdür).

Erecü’n-nesîmi serâ mine’z-Zevrâ’i

Seheren fe-ahyâ meyte’l-ahyâ’i

(Rüzgârın güzel kokusu sabah vakti Zevrâ’ tarafından eserek yaşayan ölümlere can verdi) (MN).

- mezâkat:** Zevk (İA). Tatmak (SA, MN). Arif ve muhakkıkların dilinden su gibi akan İlahî tecelli manalarını hatırlayıp tefekkür etmektir (SY).
- mezc:** Karıştırıp şerbet yapma (AN). İki şeyin parçalarının bir yerde karışmasıdır. Mezcden maksat sıfatî ve fiilî muhabbettir (İA). Karıştırmak (SA). Bir nesneyi başka birine katmaktır. Şaraba su karıştığında “mezece’l-mâ’u bi’ş-şarâbi mezcen” (şaraba su karıştı) denilir. Karışmayı dilemekten maksat, müridin Hakk’ı Hakk ile müşahede mertebesinden inip başka bir şeyle karışmayı dilemesidir. (MA). Bir şeyi bir daha ayrılmayacak derecede diğer bir şeye katmaktır (MN).
- mezkûm:** Nezle hastalığına yakalanmış. Dimağı hastalığa tutulmuş (AN). Nezleden maksat, ruhani koklama gücü, İlahî kokuları alma gücünü yetirmiş donuk nefislerdir (İA). Nezle (SA). Nezle hastalığına yakalanan kimse. Bundan maksat, kalpleri ihya edip onlara kuvvet veren güzel kokulardan mahrum ve mahcup olan kimsedir (MA). Nezle hastalığına yakalanıp koklama gücüne hanel gelen kişi (MN). Nefsiyle meşgul olmaktan İlahî tecellilerin kokusunu duymayan kişi (SY).
- muk’ad:** Yürümeye gücü olmayıp oturan kişi (AN). Ayak üstüne kalkmaya gücü olmayan kötürüm. İçindeki bir hastalıktan dolayı yürümekten aciz olan kişi (İA). Yürümeye mecali olmadığı için oturan kişi (SA). Uzun zaman felçli olan kişi. Sürekli hicapta kalan salık demektir. Çünkü ikisi de hareket etmektен ve yürümekten acizdirler (MA). Kötürüm illetin yakalanıp kalkmaktan ve yürümekten aciz olduğu için sürekli oturan hasta (MN). İlahî marifeti elde etmek için yerinden kımıldamayan tembeller (SY).
- musâb:** Belaya uğrayan kimse (AN, İA, SA). Musabdan maksat, kendisine heva, nefis ve şeytani evhamın afeti isabet eden gafil mahcuptur (MA). Cin çarpan kişi (MN). Heva ve hevesine tabi olan gafil, mahcup (SY).
- müdâme:** Hamr (içki) manasınadır. İçkiye hamr denilmesinin nedeni bu kelimenin kadınların örtünmek için kullandıkları “Hımâr” adlı kelimedен türetilmiş olmasından kaynaklanır. Hımâr, kadınları örttüğü gibi içki de aklı mağlup edip örter. Sürekli içildiği için içkiye müdâme denilmiştir (AN). İçkiye müdâme denilir. Ya devamlı içildiği için bu adı almıştır.
- Mesnevî
Z’ân Arab be-nihâd nâm-ı mey müdâm
Z’ânki sîrî nîst mey-horrâ müdâm

(Şarap içmeye alışmış olan, şaraba doyamaz. Arap, onun için şaraba müdam adını taktı). Ya içkinin küpte devamlı durduğu için ya da içkinin küpte kaynadıktan sonra durmasından dolayı bu adı almıştır. Bunun için “Dâme’l-hamru fi’ d-denni” (İçki küpün içinde durdu) ifadesi kullanılır. Müdâmeden murat muhabbet-i zatiyedir (İA). Devamlı içildiği için içkiye “müdâme” denilmiştir. Müdameden maksat zatî muhabbettir (SA). Müdâm, gurâb vezninde olup içkiye ve sürekli yağın yağmura denir. İçkiye, müptela olan kimse tarafından sürekli içildiği için, müdâme denilmiştir. Müdâmeden maksat, “Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir. Orada bir pınar ki ona ‘selsebil’ adı verilir.” (İnsan/17-18) ayetinde işaret edildiği üzere, içene neşe verip aklını başından alan ve dudaklarını hayret ve dehşete düşüren zencebil şarabı ile selsebil adlı pınardır. Bu şaraptan içen kişi bütün insani fiil ve sıfatlardan arınıp zat-ı İlahî ile bütünleşir (MA). İçkinin isimlerinden olan “müdâme” içkiye müptela olan kimse içmeyi bırakmadığı için ona “müdâm” ve “müdâme” ismi verilmiştir. Burada maksat ilahî marifet ile eser ve isimlerinin cemalini görmekten meydana gelen Rabbani muhabbetin şarabıdır. Bu şarabın bir damlasının zevki bütün ayan-ı kevnîyyede sarhoşluk yaratır (MN). İlahî şevk ve marifettir. Müdâme, Allah’ın cemal isimlerinin görülmesinin neticesinde meydana gelen İlahî muhabbetin şarabıdır (SY).

N

nagam: Güzel sesler. Sultanların şevk ve zevk veren söz ve nefesleridir (İA). 1. Kemal sahiplerinin şerefli nefesleri ile vecd ve hâl sahiplerinin latif işaretlerinin neticesi olun işitmedir. 2. Kuran okumadan kinayedir. 3. İhmal edilen zikirler, sanatlı şiirlerdir. 4. Dertli nağmeler, zevkli müziklerdir (SA). Sağlam kalp ve karaktere neşe ve sevinç veren sestir (MA).

nasîb: Hisse, pay (AN, SA). Belirli bir pay (İA).

nazar: Kullanıldığı edatla birlikte farklı manalara gelir: “fi” ile, fikir manasına gelir. Fihî-nazarun: Bunda fikir vardır. “Lâm” ile merhamet manasına gelir: Nazara’s-sultânu li’l-ulemâi: Padişah ulemaya merhamet etti. “İlâ” ile rüyet (görmek, bakmak) manasına gelir: Nazartu ilâ men-hassena’llâhu vecchühü
Feyâ nazraten kâdet alâ-vefki muktezâ

(Allah'ın yüzünü güzelleştirdiği kişiye baktım, o nasıl bir bakıştı ki az daha arzulanana uygun olacaktı).

Burada rüyet manasında kullanılmıştır (AN). Bir şeyi gözle etraflıca düşünmek. Bu durumda “ilâ” edatıyla geçişli olur. Çünkü nazar kelimesinin sözlükte birkaç anlama gelir: 1. Edat kullanılmadığında intizar (bekleme): “Ünzurûnâ naktebis min-nûriküm.” Hadîd/13 (Bize bakın ki sizin ışığınızdan biz de aydınlanalım). 2. Fî harfiyle (edatıyla) kullanıldığında tefekkür: “Nazartu fi-emri'l-fülân” (Falanın işini tefekkür ettim). 3. Lâm edatıyla merhamet ve acıma: “Nazara'l-emîru li-fülânin.” (Emir falan kişiye merhamet etti). 4. İlâ ile kullanıldığında ise görmek manasına gelir: “Nazartu ilâ men-hassene'llâhu vechehü” (Allahın yüzünü güzelleştirdiği kişiye baktım) (İA).

nazh: Dağıtıp saçmak (AN). Bir nesne üzerine su saçmak (İA). Saçmak (SA). Su serpmek (MA). Serpmek, saçmak (MN). Tecelliye yönelmek (SY).

necm: Yıldız. Yıldızdan maksat, içki karıştırıldığında ortaya çıkan kabarcıklardır (AN). Yıldız. Bundan maksat, muhabbet şarabıyla ilim ve marifet suyu karıştırıldığında ortaya çıkan esrar ve marifet kabarcıkları, hayret ve dalalet çölünün karanlığında kalanlara yol gösteren hidayet yıldızıdır (SA).

nedâmâ: Meclis ehli (AN). Nedmânın çoğuludur. (İA). Arkadaş, şarap meclisinin arkadaşı (MN). Mürit ve saliklerden kinayedir (SY).

neş'et: Rûh-i evvelin bedene girmesi (AN). Bedenin yaratılması. Ruhun bedene girmesine neş't-i ulâ; bedenden çıkmasına neş'et-i uhra denir (İA). Taze hayat bulmak. Çocukluk mertebesinden gençliğin ilk mertebesine adım atmak (MN)

neşvet: Mestlik, Sarhoşluk (AN). Sarhoşluğun başlangıcı (İA). Sarhoş olmak (SA). Sarhoşluğun başlangıcında meydana gelen neşe ve sevinç (MN). Neşâvâ: Gizli manalara vâkıf, ağıyar ve masiva evhamından uzak, keşif ve tecelliye sahip olmaları hasebiyle kendilerine sarhoşluk meydana gelen kimseler (SY).

neyl: Yetişmek (AN). Hayırlı olana isabet etmek. Neyl, genel kullanıldığında faydalı şeye ulaşma anlamına gelir. Bir şeyle sınırlandırıldığı zaman zarara ulaşma anlamına da gelebilir; çünkü kelimenin asıl anlamı herhangi bir şeye ulaşmaktır (İA). Bulmak, yetişmek (SA).

nu'm: Nu'm adında gayet güzel bir bayan ismidir (AN, İA, SA). Arap kadınlarından bir güzelin ismidir.

İzâ enamet Nu'mün aleyye bi-nazratin

Felâ esadet Su'dâ velâ ecmelet Cümlü

(Nu'm adlı sevgili bakışıyla ni'mette bulunduktan sonra; ne Su'd'a, vuslatıyla saadet verir ne de Cüml, faziletiyle güzellik verir) (MA).

nüdmân: Meclis ehli (AN). Şarap meclisine arkadaşlık eden kişi (İA). Şarap meclisine arkadaşlık eden kişiye denir. Anlam genişlemesi yoluyla genel manadaki arkadaşlık için de kullanılır (MA). Allah yolundaki salıklar (SY).

nühâ: Çoğulu nühyedir. Nühye, akıl manasına gelir. Akıl, sahibini kötülük ve ayıplardan koruduğu için nâhî (yasaklayan, önleyen) manasını almıştır (AN). Nühyenin çoğulu. Akıl manasına gelir. Sahibini layık olmadığı işlerden alıkoyduğu için akla nühye denilmiştir (İA). Akıl. Haram ve yasaklardan koruduğu için akla nühye denilmiştir (SA). Nühyenin çoğulu olup akıl anlamındadır (MA, MN).

O-Ö

ömr: Az ya da çok, bedenın yaşam zamanı (AN). Ömür, kısa veya uzun olsun, hayat süresidir. Ömür, bedenın mamur olduğu müddettir (İA).

R

râkî: Nüşa ve havâss yazan kimse (AN). Efsuncu. Burada maksat, muhabbet şarabının içicileri ve vahdet sırlarının arifidir (İA). Dua ve efsun okuyucusu. Arif-i vasıl ve mürşid-i kâmil (SA). Efsuncu, bundan maksat, insan-ı kâmil ve mürşid-i ariftir (MA). Dua ve efsun okuyan kişi (MN). Mürşit şeyh olan insan-ı kâmile işaretler (SY).

rakm: Yazmak (AN, İA, SA). Yazı yazmak (MA). Hz. Allah (SY).

râvûk: Bir nesneyi arıtmak için süzecek alet. Türkçede süzek derler (AN). Misfât yani süzgü ve arıtıcı alet. Râvûktan maksat, İlahî muhabbeti, dünyaya ait tasalardan ve masivanın şirk tozundan arındıran aşıkların bedenleridir (İA). Misfat yani süzgü. Zatî muhabbetin şarabını süzüp temizleyen farz ve sünnet süzgeci (SA). Süzgeç. Şarap süzen huni ve kâse (MA). Süzgeç (MN). İnsan-ı kâmilin vaazına işaretler (SY).

rekb: Seferdeki deve süvarilerine denir. En az on ve üzeri kişiden oluşması gerekir. Sayıları dokuz olduğunda bunlara rekb denilmez (AN). Seferdeki deve sahiplerine denir. Bu isim deve dışındaki bineklerin sahipleri için kullanılmaz. Buradaki maksat, İlahî şarabın kanyağına ulaşmak için şevk atına binmiş sülûk ehlerinden yüce bir taifedir (İA). Sıhah'ta geçtiği üzere sadece deve süvarilerine denir. At süvarilerine “fâris” eşek süvarilerine “hammâr” denilir. Sayıları on ve üzeri olan deve süvarileri için kullanılır diğer hayvanlar için kullanılmaz. Bundan maksat, riyazet ve mücahedeyi nefis devesine yükleyip Allah yolunda süluk eden topluluk (SA). Sayıları on ve üzeri olan deve süvarisi. Rekb'den maksat hak ve hakikat yolunda giden saliklerdir (MA). Süvariler (MN). Süluk ve irfan ehlerinden oluşan topluluk (SY).

resm: Yazmak (AN, SA, MN). Eser (MA, MN). Bir şeyin izi. Bir evin yıkıldıktan sonra toprak üzerinde kalan izlerine “resmü'd-dâr” denir (İA). İmkânlar âlemindeki hadis (sonradan olan) varlıklar (SY).

S

sâhî: Ayık (AN). Sarhoşluktan ve aşktan rücu edip dönmek (İA). Sarhoşluktan ayrılmak (SA). Sarhoşluktan ayılıp kendine gelmek. Burada sahvtan (ayıklık) maksat, birinci sahvdır. Birinci sahv, sarhoşluktan ve cem makamına ulaşmadan önce olan sahvdır. İkinci sahv ise sarhoşluktan cem makamına ulaştıktan sonra olan sahvdır. Makamların en yücesi olan ikinci sahv, kâmillerin ve mükemmellerin sahvidir. (MA).

sakam: Maraz, hastalık (AN, İA, SA, MA).

sehm: Hisse, pay (AN, SA). Belirsiz bir pay (İA).

sekr: Mest ve sarhoş olmak (AN, SA). “Sekr”den maksat ya o mertebede sekre istidatları olmalı ya da ondan aşağı bir mertebelerde olmalı. Mesela elest âlemi gibi sarhoşluğun hakikati “kerm”den de mevcudat ve mümkinat kastedilmiş olsun (İA). “Sekr”den maksat sarhoşluğun istidadıdır (SA). Sarhoşluk. (MA). Şarabın lezzet ve coşkusundan bütün masivayı sevgilide kaybetmektir (MN).

sekrân: Aşırı sarhoş (AN).

sekret: Bir kere sarhoşluk (AN, İA, SA, MN).

semm: Zehir (AN, İA). Nefis ve dünya sevgisinin zehri (İA). Öldürücü zehir. Dünya sevgisi yılanın zehri (SA). Şehvet zehiri (MA). Fani âlemlerden zâhir olan gayriyyetten kinayedir (SY).

senâ: Aydınlık (AN). Kelime, kasr ile okunduğunda şimşek parıltısı; medd ile okunduğunda yükseklik manasına gelir. Burada birinci manada olan ışık kastedilmiştir. Işıktan maksat ise peygamber ile velilerin bâtınındaki nurlardır (İA). Sena, kasr ile okunduğunda şimşek ve parıltı anlamındadır. Mihnet-zedenin gönlünde ve gözündeki bütün perdeleri yakarak hakikati gösteren aşk ve şevk ateşinin şulesidir (SA). Kasr ile okunduğunda nur, med ile okunduğunda yükseklik manasında olur. Beyitte birinci manadadır (MA). Kasr ile okunduğunda nur ve ışık manasında olur (MN). İnsan aklının ışığı (SY).

serâ: Toprak (AN, MN). Nemli toprak (İA, SA, MA).

sır: Açığın zıt anlamlısıdır (İA). Gizlenen nesne (SA).

sırf: Karıştırılmamış saf nesne (AN). Sırftan maksat zatî muhabbetir (İA). İçine bir şey karıştırılmamış nesne. İçkinin saf olmasından maksat, müridin Hakk'ın varlığında fani olmasıdır (MA). Karıştırılmamış, saf. Aşk şarabının saf olması Hakk'ın varlığının dışındakilerin yok olup gitmesinden kinayedir (MN). Şaraptaki saflık ve halislik, Hakk'ın varlığından başka her şeyin fenasından kinayedir (SY).

sudûr: Çoğulu sadr. Kalp (AN). Göğüs (SA).

summ/Asamm: Sağır (AN, MN). Summ, asammin çoğuludur (İA). Kulağında sertlik ve katılık olan sağır. Hakkın hikmetli kelimadan nasibini almayan (SA).

suûd: Kalkıp yukarı havaya akmak (AN). Düşmenin zıt anlamlısıdır (İA). Aşağıdan yukarıya doğru yükselmek. “Tesaud”dan maksat, bütün cüzi mertebelerin bağlarından kurtulup asıl makam olan cem makamına ulaşmaktır (SA). Yükselmek (MA). Azar azar kalkıp yükselmek (MN).

sükûn: Zıddı harekettir (İA). Sakin olmak (SA).

Ş

şark: Maşrık, güneşin doğduğu yer (AN). Güneşin doğuş yerleri. Şarktan maksat, İlahî zat ve sıfat güneşinin doğuş yeri olan peygamber ile velilerin ruhlarıdır (İA). Şarktan maksat,

ruh güneşinin doğuş yeridir (MA). İnsan-ı kâmindir. Çünkü o, varlık güneşinin doğuş yeridir (SY).

şekl: Misal (örnek) (MA, MN). İmkânlar âlemindeki hadis (sonradan olan) varlıklar (SY).

semâil: Ahlak ve huy (AN). Ahlak, huy. Peygamber ve evliyaların güzel ahlak ve sıfatları (İA). Ahlak (SA). İlahî ahlak ve Rabbanî isim ve sıfatlarının kuldaki tezahürü (SY).

şemm: Koku alma (AN, İA, SA). Koklamak (MA). Koklama gücü, koklamak (MN).

şems: Güneşten maksat onun cismi ve cüssesidir, ışığı değildir (İA). Şems, güneşin cismi ve ışığına denir. Ehadiyyet zatının güneşi, sonsuz güneş (SA). Güneşe denir. Yedi gezegenden biri olup güneş bunların ortasında yer alır. Güneşin üstünde üç gezegen vardır: Zühâl, Müşteri ve Mirrih. Altında yine üç gezegen vardır bunlar Utarid, Zühre ve Kamerdir (MA).

şevk: İştîyak, nefsin bir şeye meyiletmesidir (İA).

şezâ: Kokunun yayılması (AN). Kokulu bir nesnenin şiddetli kokması. İçkinin kokusundan maksat: 1. İlahî cemalin kâinata yansıyan eser ve nurlarıdır. 2. Zahirî güzelliştir. 3. Peygamber ve evliyaların vücudunda olan vahdet sırları ile muhabbetin eserleridir. (İA). Güzel koku (SA, MN, SY). Güzel koku. Güzel kokudan maksat cemâl-i mutlakın dünyevi âşikların suretlerinde görünen güzelliğidir (MA).

şürb: İçmek (AN). İçmek. İçkinin içilmesinden maksat o muhabbetin ayan-ı sabite mertebesinde kabulüne istidadı olmasıdır (İA). Şürb, su olsun ya da olmasın mutlak içmek manasına gelir. İçkiyi içmekten maksat, ayan-ı sabite mertebesinde zatî muhabbetin kabulüne istidat ve kabiliyetinin olmasından kinayedir. Ya da şairin maksadı ruhlar âleminde zatî muhabbetin sıfatıyla sıfatlanma ihtimali vardır (SA). Su ve su dışındaki her türlü sıvıyı içmek manasıdır. “Bâ” edatıyla geçişli olduğunda içirmek manasına gelir. Aynı zamanda iftira atmak manasına da gelir: Birisine iftira atıldığında “şeribe bihi” denilir. Anlamak manasına da gelir: Kitabı baştan sona içti denilir. Hisse, pay manasına gelir. Mesela “bir içimlik hakkı var” denir. (MA).

T

taht: Alt (SA). Tahte’l-livâ: Şeyhin tarikatına giren mürit ve sadık kimselerin nefislerini tarikatın hükümlerine teslim etmeleridir (SY).

- takrîb:** “Min” edatıyla geçişli olup bir şeye yakınlaştırmak manasına gelir (İA). Yakın kılmak (SA, MA).
- tarab:** Fazla sevinç ya da fazla üzüntü sonucu insanda meydana gelen hafifliktir. Burada fazla sevinçten kaynaklanmış sıfattır (AN, İA). Fazla sevinç ya da fazla üzüntü sonucu insanda meydana gelen hafifliktir (SA). Neşe ve sevinç (MA, MN). Âşığın mahubunu görmediği hâlde sadece adı anıldığı için duyduğu aşk ve şevkle neşelenip coşmasıdır. Görmeden âşık olmaya aşk-ı Musevî denir (SY).
- tarh:** Atmak (AN, SA). Remy, yani atmak (İA). Bir nesneyi bırakmak ve elinden atmak (MA).
- tasavvur:** Bir şeyin suretinin akılda şekillenmesidir. Burada tasavvurdan maksat idraktır (AN). İdrak etmek. Havâss-ı hamse-i bâtna (akıl, ruh, vicdan, kalp, latife) dan cüzî manaları idrak eden kuvvettir (İA). Düşünmek (MA).
- tehzîb:** Temizlemek (AN). Çirkin olan huyları güzel huylarla değiştirip kötüyü iyi kılmaktır. Tasavvuf ehline göre tehzîp, muhabbetin gücüyle niyet ve azmi sadece Allah’a yöneltmektir. Ta ki azim, bütün hastalık ve bulanıklıklardan arınmış olsun. Ahlakın tehzîbi de onu rezilliklerden temizleyip, güzel hasletlere donatmaktır. (İA). Kötü huyları iyi huylara değiştirmek ve bütün huyları iyiye çevirmektir (SA). Fazlalıkları atmak suretiyle ıslah etmektir (MN).
- tekaddüm:** Öne geçmek (MA) Öne geçmek. Buradaki öne geçme zamansal olmayıp fizikseldir (MN).
- temâzüc:** Karışmak (MA). İkisinden birinin diğerine karışmasıdır (SY).
- terâ:** (Rü’yet) Zannetmek (AN, İA).
- teyemmüm:** Kast etmek (AN, İA, SA, MA, MN).
- tîb:** Koku sürünen şey (İA). Gökçek, güzel (SA).
- turb:** Turâb, toprak (AN, İA, MN). Toprak, zatî muhabbet şarabının yetiştiği yer (SA). Toprak. Arz (yer), mana bakımından topraktan daha kapsamlıdır. Topraktan maksat arifin bedeni, arz (yer)dan maksat nefsidir (MA). Turbe arzihâ: Cismanî suretlerin yetiştirdiği ruhanî suretlerden kinayedir (SY).

vasf: Burada vasıftan maksat, şarabın sahip olduğu güzelliklerdir (İA).

vehm: Cüzi manaları idrak eden kuvvettir. Sıddıkların muhabbeti ve düşmanların düşmanlığı cüzi manalara örnek gösterilebilir. Bunları idrak edene şey vehimdir. Müdâme, gözle idrak edilmeyecek derecede tasavvuri bir mana olup ancak kuvve-i vehmiyye ile idrak edilir (AN). Kalpteki tehlikeli hatıra (MA).

Y

yebdü (Büdöv): Ortaya çıkma (AN, İA, SA, MA, MN).

yebki (bükâ): Ağlamak (AN, SA). Bükâ, hem med hem de kasr ile okunur. Med ile okunduğunda ağlama sesi; kasr ile okunduğunda göz yaşı ve göz yaşının akması manasına gelir (İA).

yed: İnsanın omuzdan parmak uçlarına kadar olan kısma denir (İA).

yevm: Gerçekte gündüz demektir fakat burada mecazi manada vakit anlamında kullanılmıştır (AN). “Yevm”den maksat vakittir (İA).

yevm: Gündüz. Burada mutlak vakit anlamındadır (AN).

yütm: Yetim. İnsanlarda babası olmayan küçük çocuğa yetim denir. İnsan dışındaki varlıklarda annesi olmayana yetim denir (MA, MN). Yetimliğin şaraba nispet edilmesi şarabın tabiat elbisesine bürünmeden önce giydiği ruh elbisesinin fena olmasından kinayedir. Güya ruh onun babası tabiat onun annesidir (SY).

Z

zâa (ziyâ): Helak oldu (AN, İA). Zayi, telef ve helak olmak (SA).

zalm: Dişin temizliğinden görünen su (AN). Diş suyu ve dişin saf ve parlak olması. Burada maksat, ledün ilmindeki hayat suyu ve zatın sayılarda ve kesrette zuhur etmesidir (İA). Diş suyu, tükürük (SA). 1. Beyaz diş. 2. İnsanın ağız suyu. Burada ikinci anlam kastedilmiştir. “Zalmü’l-habîb”ten maksat, Allah’ın nurundan yaratılmış olan Hz. Muhammed’in nurudur (MA). Sevgilinin dişlerinin suyu. Bundan maksat, Hakk’ın güzel eser ve tecellilerine mazhar ve ayna olan Hz. Muhammed’in nurundan kinayedir (MN).

zıkr: Anmak manasına gelen bu kelime “zükr” şeklinde okunduğunda kalp ile yapılan zikir; “zıkr” şeklinde okunduğunda dil ile yapılan zikir anlamına gelir (AN). Nisyanın zıt anlamlısıdır. Hem dil hem kalp için kullanılır. Nitekim “Onu, diliyle ve kalbiyle zikretti” derler. “Zıkr-i habib”den maksat, ilim mertebesindeki cisimlerin (ayânın) hakîkî mahbubun zatını bilmeleridir (İ.A). Anmak. “Zıkr-i habib”den maksat, ayan-ı sabitenin gaybî tecelliye mazhar olduklarına işarettir. “Küntü kenzen mahfiyyen fe-ahbebtü en-u’refe fe-halaktü’l-halka.” (Ben gizli bir hazineydim ve bilinmeyi istedim bu yüzden varlığı yarattım) hadisi zatî muhabbete işarettir (SA). Bir şeyi unutmayıp hatırdaki tutmaktır. Bazıları bunu “zıkr” şeklinde okunduğunda dile, “zükr” şeklinde okunduğunda kalbe tahsis ediyor (MA). Zikirde maksat ya dille yapılan zikir ya da kalp ve ruhla yapılan zikir. Her iki zikir de sevincin en güçlü sebepleri olduğu için burada anılmıştır (MN).

zıkrâ: Yad etmek (İA, SA). Zikir (MN).

zulm: Adaletin zıddıdır. Her nesneyi yerli yerine koymama (AN, MN). Sitem (SA).

5. BÖLÜM: TÜRKÇE ŞERHLERİN METNİ

Metinlerin çeviriyazısında yazım birliğini sağlamak adına şu hususlara dikkat edilmiştir: İzafet kesresi ünlü uyumuna bağlı olarak “-ı” ve “-i” şeklinde yazılmıştır: *insân-ı kâmil, neşve-i ‘ârîziyye*.

Kelimenin sonunda “â” ve “û” uzun ünlüleri izleyen bir “l” varsa izafet kesresi “-i” okunmuştur: *makbûl-i cihân, hâl-i hâzır*.

Elif-i memdûdeden sonraki hemzeler genelde düşmüştür. Düşmemişse izafet kesresi “-i” şeklinde ince okunmuştur: *ulemâ’-i cihân*.

Yakın ve zıt anlamlı kelimeleri veya aynı kökten gelen iki kelime arasında gelerek terkip oluşturan atıf vâv’ı “u, ü” şeklinde yazılırken; rabıt (bağlaç) vâvı “ve” şeklinde yazılmıştır: *‘arz u taqdim, mest ü harâb; Gülşen-tırâz-ı meclis-i ‘ârifân ve zînet-sâz-ı maḥfel-i mürîdân*.

Ses türemesi veya ek ve adatın getirilmesiyle oluşan söz öbekleri ve ikilemelerin arasında kısa çizgi kullanılmıştır: *ser-â-ser, su-be-su, cihân-ender-cihân*.

Arapça ve Farsça kelimelerin başına gelen edat ve ön ekler kısa çizgiyle (-) ayrılmıştır: *fî-şerḥi; der-ḥâṭır*. Farsça kelimelerin sonuna gelen ekler bitişik yazılmıştır: *nigehbân*

Arapça ve Farsça kelimelerin başına gelen ek ve edatların arka arkaya gelmesi durumunda, aralarını kısa çizgiyle ayırmadan tek ek ve edat gibi yazılmıştır: *bi-lâ-seryândur* yerine *bilâ-sereyândur*.

Bitişen zamirler (zamir-i muttasıl)’in başına gelen ek ve edatlar, bitişik yazılmıştır: *bi-hi* yerine *bihi* şeklinde yazılmıştır.

Lafzatu’llâhtan önce gelen ek ve edatlar kısa çizgiyle ayrılmamıştır: *bi’llâhi*.

Arapça tamlamalar Arapça dil bilgisi kurallarına uygun çevrilmiştir: *el-Menhelü’l-Fâiz fî-Tercemeti Dîvâni İbni’l-Fârîz*

Muzaf ile muzafun ileyh kısa çizgiyle ayrılırken ikinci kelime lafzatu’llâh olunca ayrılmamıştır. *Abdu’r-rahmân; Abdu’llâh*

Özel isimlerde ikinci kelime (muzafun ileyh) “dîn” kelimesi olduğunda birinci kelime (muzaf) üstünlü okunmuştur: *Şerefeddîn*

Arapçada “iyyün” şeklinde okunan nisbet “y”si uzun “î” şeklinde okunmuştur: *deniyyün* yerine *denî*. Ancak Arapça tamlamalarda muzaf olmuşsa Arapça aslına uygun okunmuştur: *deniyyü’s-şifât*.

Nisbet “y”sinden sonra “mü’enneslik te”si veya “ât” çoğul eki gibi herhangi bir ek geldiğinde Arapça aslına uygun okunmuştur: *edebiyye, edebiyât, hâşiyet-i şerîfesi*

Vâv-ı ma’ düle: خواب *h’âb* şeklinde okunurken; vâv-ı mechûle خود *hod* şeklinde kısa ünlü şeklinde okunmuştur.

Medli okunuştan kaynaklanan sesleri yazmayı tercih ettik: *âf-tâb* yerine *âfitâb* şeklinde yazıldı.

Ecvef fiiller ismi fail olunca Arapça kurallarına göre illetli harf hemzeye dönüşür: *Kâ’il, sâ’ik* gibi.

Cümle sonuna nokta (.) konuldu. Kasidede geçen ve metin içerisinde hakkında açıklama yapılan kelimeler tırnak (“”) işareti ile vurgulanırken metin içinde “el-Lugat”, “el-Ma’nâ” benzeri başlıklardan sonra iki nokta (:) kullanıldı. Tarafımızdan yapılan eklemeler köşeli parantezle “[]” gösterildi. Alıntı olmayan Arapça ve Farsça ibare ve duaları görünür kılmak için italik yazılıp dipnotta tercümesi yapıldı.

Eski Anadolu Türkçesinde ilk hecedeki *i-e* arası olan sesler “i” yazılmıştır: ايتمك (itmek), ييمك (yimek), ايل (il), يير (yir).

ila/ile çün/içün gibi edatlar bazen ayrı bazen bitişik yazıldığı görülmüştür. Çevriyazıda metne uyularak ayrı veya bitişik yazılmıştır.

Türkçe kelime sonlarında sertleşen *b, c, d, g*, sesleri *p, ç, t, k*, dönüştürülmemiştir. Fakat zarf-fiil eki olan “ip, up, üp” ب *b-p, بيلوب bilüp* şeklinde okunmuştur.

Metinlerde kullanılan nüshaların bilgisi metinlerin başladığı ilk sayfada dipnot olarak verilmiştir.

5.1. ABDÜSSELÂM b. NU'MÂN b. HALÎL¹

[2a] Bismi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

el-Ḥamdü lillâhi'l-lezî seḳâ² ḳulûbe ehli'l-îmâni bi'l-müdâmeti ve enbete fîhâ ḥabbete'l-ḥubbi ve rettebehâ bi-envâ'î'l-kerâmeti ve ce'alehâ bihâ meşḥûneten bi'l-efrâḥi's-sermediyyeti ve şayyerahâ bihâ muṭahharatan mine'l-etrâḥi'l-ebediyyeti ve's-şalâtu ve's-selâmu 'alâ-ḥabîbihi Muḥammedin seyyidi enbiyâ'îhi ve 'alâ-âlihi ve şahbihi'l-lezîne hüm mürşidi aşfiyâ'îhi.

Ve ba' du fe-yeḳülü'l-^ç abdu'l-ḳaşîru'l-^ç alîl ' Abdü's-Selâm bin Nu'mân bin Ḥalîl şeraḥtü bi't-Türki el-ḳaşîdete'l-meşḥûrete bi'l-ḥamriyye. Li-ye' umme nef' uhâ beyne'l-beriyyeti. Ve hiye li-^ç Ömer bin Fârîzi'l-Mışriyyi teğamedehu'llâhu bi-zîyâ'î liḳâ'îhi'l-ḥafîyyi ve'l-celiyyi hediyeten li-meclisi men-hüve'l-es'adu'l-a'zamü ve'l-ḥâḳânu'l-emcedü'l-efḥamu mâlikü'l-imâmeti'l-^ç uzmâ vârişü'l-ḥilâfeti'l-kübrâ râfi' u râyâti'd-dîni'l-ezheri müziḥu âyâti's-şer'î'l-enver. el-İmâmü'l-muḳtediru bi'l-ḳudreti'r-Rabbâniyyeti ve'l-ḥalîfetü'l-mu'tezzü bi'l-^ç izzeti' [2b] s-sübḥâniyyeti el-müfteḥiru bi-ḥidmeti'l-ḥaremeyni'l-celîleyni ve ḥimâyeti'l-maḳâmeyni'l-cemîleyni zıllu'llâhi'z-ḳalîlü 'alâ-kâffeti'l-ümemi ṭalibü maḥabbeti'llâhi Te'âlâ fi'l-^ç âlemi sulṭânu'l-^ç Arabi ve'l-^ç Acem. Allâhume sellimhü bi's-sa'âdeti fi'd-dünyâ ve'l-^ç uḳbâ ve ḥallid salṭanatehu bi'l-^ç ilmi

¹ Kullanılan Nüshalar:

(R) Süleymaniye Ktp. Reşid Efendi, 1364, (24 v.). 20 Rebiyülevvel 1163 (27 Şubat 1750) senesinde istinsah edilmiştir.

(V) Beyazıt Devlet Ktp. Veliyüddin Efendi, 810, (114b-152b vr.)

(A) Süleymaniye Ktp. Amcazade (Tüyatok), 458, (104b-129b vr.)

(L) Süleymaniye Ktp. Lala İsmail, 37, (56-76 vr.);

² seḳâ lafzı iki mef'ül iḳtizâ ider. Nitekim Allâh Ta'âlâ'nuñ “Ve seḳâhum rabbuhum şarâben ṭahûran” ḳavli gibi. Der-kenâr

ve'l-‘adli ve’t-taḳvā ve ezīḳ ḳulūbehü bi-müdāmeti liḳā’ike ve zā‘ if sürüre sermedihi bi-müşāhedeti cemālike āmīn yā-arḫama’r-rāḫimīn bi-ḫurmeti nebiyyihi’l-emīn. Ve’l-me’mūlu min-cenābihi’l-kerīmi en yunḳızenī bi-lüṭfihi’l-‘amīmi mine’l-mehāvī ve’l-mehāliki ve yūşileni ile’l-maṭlūbi’l-a‘ lā mine’l-mesāliki ve üfevviḫu emri ila’llāhi’l-celīli ve hüve ḫasbī ve ni‘ me’l-vekīl.¹

Ve ba‘ dü² Nāzım raḫmetu’llāhi ‘aleyhi³ ḫazretlerinüñ künyet-i⁴ şerīfeleri İbnü’l-Fārız ve Ebu Ḥafş dimekle ma‘ rūfdur. Ve ism-i şerīfleri ve ‘alem-i ḫāşşı⁵ ‘Ömer’dür ki İbn ‘Alī bin Mürşid bin ‘Alī’dür aşılları Ḥamevīdür. Mevlīdi ve daḫi vaṭanı ve daḫi vefātı Mışrıdür. Ve daḫi Nāzım ḫazretlerinüñ vālidı Mışır ‘ulemāsınüñ ekbābirindendür. İsm-i şerīfi ‘Alī’dür anlara Fārız didiklerinüñ vechi budur ki fārız diyü ricāl üzerine nisā için nafaḳa ve rızḳ taḳdīr idüp [3a] kitābet iden kimseye dirler. Bunlar daḫi ḳāzı yanında nā’ib ü kitābet idüp⁶ nisā için nafaḳa kitābet iderler imiş. Anuñ için Fārız diyü laḳab ḳomışlar. Ve daḫi Nāzım ḫazretlerinüñ bu ḳaşīdeden ḡayrı bir belīḡ dīvānı daḫi vardur ki ‘uyūn-ı ma‘ārifi ve fūnūn-ı leṭā’ifi cāmī‘dür. Ve bir ḳaşīde-i Tā’iyye’si vardur ki meşāyiḫ-i ‘izām

¹ Allah’a hamd olsun ki İman sahiplerinin kalplerini şarapla sulamış, içinde sevgi tohumunu yeşertip çeşitli kerametlerle tertip etmiş ve onu sonsuz sevgilerle doldurmuş ve gamlardan ebediyen temiz kılmıştır. Salat ve selam peygamberlerinin efendisi olan sevgilisi Muhammed’e ve saf kullarının mürşidi olan ailesi ve arkadaşları üzerine olsun. Ve (hamd, salat ve selamdan) sonra hasta ve kusurlu olan Abdusselam bin Numan bin Halil diyor ki Hamriyye adıyla şühret bulan kasideyi Türkçeye şerh ettim ta ki faydası yeryüzündekilerin arasında yayılsın. O kaside Mısırlı Ömer bin Fārız’a aittir. Allah onu açık ve gizli ışığıyla örtsün. En yüce ve en bahtiyar olan (Padişah)’ın meclisine hediye olsun diye (şerh ettim). O, en yüce ve en şerefli hakan ki, yüce imametın sahibi, büyük hilafetin varisi, parlak din sancağının yücelticisi, nurlu şeriat ayetlerinin açıklayıcısı, rabbani kudrete sahip imam, Allahın kutsallık izzetiyle izzetlenmiş halife, yüce Mekke ve Medīne hizmetiyle ve İbrahim ile İsmail’in güzel makamlarını korumakla iftihar eden, Allah’ın bütün ümmetlerin üzerindeki gölgesi, Allah’ın bu âlemdeki sevgisinin talibi, Arap ve Acem’in sultanı. Allāh’ım onu dünya ve ahirette mutluluk içinde selamette kıl. Saltanatını, ilim, adalet ve tavkva ile sonsuz kıl. Kalplerini, sana kavuşma şarabıyla tatlandır. Sonsuz sevincini, cemālini göstermekle katlandır. Ey rahman ve rahim olan Allāh’ım güvenilirli peygamberinin hürmeti için duamı kabul et. Onun cömert cenabından arzulanan şudur ki kapsayıcı lütfüyle beni bela ve tehlikelerden kurtarsın ve en büyük arzuların yoluna ulaştırırsın. Ben işimi yüce Allāh’a dayandırıyorum o bana yeter ve o güzel vekildir.

² Ve ba‘ dü : ba‘ dehü V

³ raḫmetu’llāhi ‘aleyhi : raḫimehu’llāh A, V

⁴ Künyet-i : küneye-i L

⁵ ḫāşşı : ḫāşları L

⁶ kitābet idüp : kätip olup A, V.

u fuḫalā'-i kirām ḫatında maḫbūl ü mu' teberdür. Ḥattā Şeyḫ ḫāzretleri buyurdılar ki ḫaşıde-i Tā'iyye'i tamām itdükte rü'yāda Resūlu'llāḫ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḫāzretlerini görür eydür¹ yā-resūla'llāḫ bu ḫaşıdeye *Levāyih-i cenān ve revāyih-i cinān* diyü nām vaż' itdüm didüm. Resūlu'llāḫ şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḫāzretleri daḫi buyurdi ki sen aña Nazm-ı Sülük diyü nām vaż' it diyü emr itdiler. Ben daḫi imtişāl idüp² *Nazm-ı sülük* diyü nām ḫodum didiler.

Ve daḫi Nāzım ḫāzretleri beş yüz yetmiş altı senesinde zı'l-ḫa' denün dördüncü günü Mışır'da dünyaya gelmişler. Altı yüz otuz iki senesinde Cumāzeyi'l-ülānun ikinci gününde vefāt itmişler. “İnā lillāhi ve innā ileyhi rāci'un.”³

Cümle 'ömri elli altı sene ve yedi ay altı gün olmuş. Ve daḫi vefātından şoñra üçyüz elli altı sene olmuş. Ve daḫi Nāzım [3b] raḫimehu'llāḫ gāyet recül-i şāliḫ olup nice zamān Ka'bede mücāvır olmuşdur. Ve daḫi Allāḫ Te'ālā ḫāzretlerinün maḫabbetini zevḫ idüp ve anuñ ile sekrān olup bu ḫaşıdesinde Allāḫ Ta'ālā'nuñ maḫabbetinün fevā'id ü menāfi'ini ve ḫaşā'iş-i 'alāmātını beyān idüp buyurdi ki.⁴

1. شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

“Şeribnā” şīğa-ı mütekellim ma'a'l-ğayr ihtiyār itdi. İḫvānla içmekde lezzet ziyāde olmasına işāret için ve daḫi şīğa-ı mütekellim vaḫdehüde tezkiyye-i nefis idüp da'vā-yı tereffu' u teferrüd ibhāmından ihtirāz için. “Alā” “ma'a” ma'nāsınadır. “Ve āte'l-māle

¹ ḫāzretlerini görür eydür : ḫāzretlerine V

² İpüp : itdüm A

³ Kur'ân-ı Kerim, Bakara,156. “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.”

⁴ A nüshasının derkenarında: “Nāzımuñ aḫvāli Ravzatü'l-Aḫbār'dan terceme olunmuşdur.” ifadesi vardır. V nüshasının derkenarında: “Nāzım ḫāzretlerinün aḫvāli ravzatü'l-Aḫyārdan terceme olunmuşdur.” İfadesi vardır.

‘alā-ḥubbihi”¹ âyetindeki gibi. “Zükri” zālîñ zammesiyle ḳalbüñ zikrine dirler. Kesresiyle lisānuñ zikrine dirler. Meşāyiḥ rahimehumu’llāh ḳatında ḳalbüñ zikri evlā olduḡıçün zālîñ zammesiyle “‘alā zükri’l-ḥabīb” olmak evlādur. “‘Alā” ḥaḳîḳatde isti‘lā içündür. Zikrüñ ḥod fevḳi vü taḥtî taşavvur olunmaz ‘ale’s-saḥi ve ‘ale’l-feresindeki fevḳ ü taḥt taşavvur olunduḡı gibi. Öyle olıcaḳ ‘alā lafzını terk idüp ma‘a lafzını irād itmek gerek idi diyü su’āl olunursa cevāb budur ki ‘alā lafzında ma‘nā-yı devām u şebāt vardır. Allāh ḥazretinüñ zikrinde ḥod maḥlûba müşil olan [4a] devām u şebātdur. Ma‘a lafzında ancak muḳarenet vardır. Ma‘nā-yı temekkün ü devām yoḡdur. Aña binā’en ‘alā lafzını irād itdi zîrā ki “‘alā-zükri’l-ḥabīb” hemān “‘alā-hüden”² âyeti gibidür. Ve şāhibü’l-*Keşşāf* tefsirinde bu âyet-i kerîmenüñ daḳāyığını beyān itmişlerdür. Ve Seyyid Şerîf *Miftāḥ* şerḥinde beyān itmişlerdür. Cumhür-ı ma‘āniyyin ḳāvli üzre lafz-ı ‘alā isti‘āre-i teb‘iyyedür. “Fe’l-teḳāḥu ālü Fir‘avne li-yeküne”³ âyetindeki “le‘alleküm tetteḳün”deki le‘alle gibi ḥurûfdaki ve fi‘ldeki ve şıfâtdaki isti‘āreye isti‘are-i teb‘iyye didiler. Fe-ammā bu maḥalde Sekkākî ḳāvli üzre aḡz idüp isti‘āre-i teb‘iyye isti‘āre-i mekniyyeye ḳarîne ḳılmaḳ maḳāma münāsib ve ma‘nā-yı devāmı müş‘ir olur.

Ṭarîḳi budur ki Allāh Te‘ālā ḥazretinüñ zikrini ferese teşbih ider ‘alā lafzınıñ ḳarînesiyle. Zîrā ki bir kimesne feresüñ zahrında mütemekkin ü rākib olsa piyādelerden mürtefi‘ olup menziline āsān vāşıl olur. Kezālike ḥalîb-i Ḥaḳḳ olan mü’min dā’imā zākir olıcaḳ ḡayrilerden min-ciheti’l-ma‘nā mürtefi‘ [4b] olup meḳāşıd-ı celîlesine sühûletle vāşıl olur. Ba‘dehu müşebbeh ki zikr-i ḥabīb idi zirk olunup müşebbehün bihi ki feres idi terk olundu isti‘are-i mekniyye oldı. “el-ḥabīb” şıfat-ı müşebbehdür bi-ma‘nā fā’il olmaḳ daḥi cā’izdür. Ve lâkin bu maḥalde bi-ma‘nā mef’ûldür maḥbûb dimekdür. Murād Allāh Te‘ālā’dur. “Ḥabīb” lafzını ihtiyār itdi esmā’-i ḥüsnādan birisini daḥi irād itmedi. Zîrā ki

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 177. “Mala olan sevgilerine raḡmen verenlerin.”

² Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 5; Lokmân, 5. “Hidayet üzeredirler.”

³ Kur’ân-ı Kerîm, Kasas, 8. “Nihayet Firavun ailesi... o çocuḡu bulup aldı.”

müdâmeden murâd maḥabbetdür. Eyle olıcaḡ ḡabīb maḥabbete münâsib ü mülâyim bir vaşfdur. Eyle olıcaḡ bir emri münâsebeyle kelâmında cem' itmege 'İlm-i bedî' de mürâ'ât-ı nazîr dirler. Aña ri'âyet ḡabīb lafzını ihtiyâr itdi. "Müdâmeten"deki tenvîn tenvî' içündür. Ma'nâsı bir dürli müdâme içdük dimekdür. Lafzan menşüb şebribnânuñ mef'ûl-i şariḡidür. Müdâme diyü ḡamre dirler vech-i tesmiye budur ki ḡımârdan me'ḡüzdur. ḡımâr diyü ḡâtûnlarıñ perdesine dirler. ḡamr daḡı 'aḡlı maḡlûb idüp setr itdüḡiçün ḡamr dirler¹. Müdâme dirler şürbünde müdâvemet itdükleriçün müdâme dimişler.² Bu ecildendür ki ḡatresin içen kimseye ehl-i şer' seksen ḡamçı ta'yîn itmişlerdür. [5a] Müdâvemetden men' itmek için ḡamr ḡod necâset-i ḡalîza-ı mâyi' adur. Mesâḡa miḡdârı mâni'-i şalâtdur. Ve ḡatresi daḡı ḡarâmdur. Ma'a-hâzâ cemî'-i muḡarremâtuñ her ḡanḡısını yise ve yâḡud giyse ve yâḡud³ ḡin-i isti'mâlde Allâḡ Te'âlâ'nuñ ism-i şerîfini zıkr itse kâfir olup cemî'-i ḡayrât u ḡasenâtı zâyi' olur. El-'iyâzü bi'llâḡ. Yâ niçün ki Nâzım raḡmetu'llâḡ Allâḡ Te'âlâ'nuñ zıkrıyla müdâme içdük dir diyü su'âl olunursa cevâb budur ki bu meclisde⁴ müdâme diyü ḡamre dinilmez. Zîrâ ki ḡamr üzümnden ḡaşıl olur. Mısrâ'-ı şânînuñ âḡirinde dir ki üzüm aḡâcı daḡı ḡalḡ olunmadın biz müdâme içüp ser-ḡoş olduḡ dir. Ma'lûm oldu ki müdâme kendü ma'nâsına degül imiş zîrâ ki müdâme üzümnden ḡaşıl olur. Belki isti'âre ḡariḡiyle mecâz imiş.

ḡariḡi budur ki Allâḡ sübhânehü ve Te'âlâ ḡazretlerinüñ⁵ maḡabbetini müdâmeye teşbîḡ ider dâfi'-i ḡam olup ve mürîş-i sürür olmaḡda ḡüyâ dinilmiş oldu ki hemân Allâḡ Te'âlâ ḡazretinüñ maḡabbet-i zâtiyyesi ḡamr gibidür belki ḡamr cinsinde dâḡıldür diyü iddi'â itmiş oldu. Zîrâ ki ḡamr dâfi'-i ḡam u mürîş-i sürürdür kezâlike Allâḡ Te'âlâ ḡazretinüñ

¹ Dirler : didiler A

² Müdâme daḡı didiler ve müdâm daḡı dirler şürbünde müdâvemet itdükleriçün müdâme dimişler. A, V

³ yâḡud : yâḡud içse A, V

⁴ Meclisde : maḡalde A, V, L

⁵ ḡazretinüñ : ḡazretlerinüñ A, V

maḥabbet-i zātiyyesi [5b] daḥi dāfi¹-i ğam u mūriş-i sūrūr-ı sermedidür. Öyle¹ olıcaḳ müşebbeh ki maḥabbetdür tekr olunup müşebbehün bihi ki maḥabbetdür² zıkr olundu isti‘āre-i muşarraha oldı ve teşriḥiyye daḥi dirler. Çünki müdāmeden murād maḥabbet-i İlähiyye olıcaḳ Nāzım raḥiḥmehu’llāh³ “kesebnā ‘alā-zıkrı’l-ḥabībi müdāmeten” yāḥud “ḥaşalnā ‘alā-zıkrı’l-ḥabībi müdāmeten” demek gerek idi. Zırā ki maḥabbet-i İlähiyye kesb ü taḥşıl olunān eşyādandur meşrübātdan degüldür diyü su’āl olunursa cevāb oldur⁴ ki “şeribnā” müşebbehün bihā olan müdāmeye münāsib ü mülāyim olduğıçün isti‘āre-i terşihıyye ve isti‘āre-i müreşşah da dirler. Terşih tezyin ma‘nāsınadır. ‘İlm-i belāğatde bu üslūba ri‘āyet itmek kelāma ziyāde ḥüsn ü zīnet virdüğüçün şeribnā lafzını iḥtiyār itdi. “Sekirnā” ma‘nāsı biz mest ü ser-ḥoş olduḳ dimekdür. “Bihā” zamīr-i bāriz müdāmeye rāci‘dür. “Min-ḳabli” cār u mecrūr şeribnāya müte‘allikdür. Ve ammā sekirnāya müte‘allik olmaḳ evlādur. Lafzan akreb olduğıçün ve ma‘nāda daḥi erceḥdür. Zırā üzümün ağacı ḥalk olunmādın müdāme ile sekrān olmaḳ müdāmenün şürbinün muḳaddem olmasını müstelzimdür. [6a] Ammā ‘aksi müstelzim degüldür. “En-yuḥlaḳa” maşdar-ı meḥöldür. “el-Kermü” lafzan merfū‘ ḳā’im-maḳām-ı fā’ilidür. Cümlesi maḥallen mecrūr muzāfun ileyhısidür ḳablün. “Kerm” kâfün fetḥasıyle ve rānuñ sükūniyle üzüm ağacına dirler. Vech-i tesmiye budur ki andan ḥaşıl olan ḥamr dā’imā saḥā vü kereme taḥriż idüp ḳandurduğıçün kerm⁵ dimişler.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldı ki biz zümre-i evliyā birle Allāh Te‘ālā ḥazretlerinün⁶ zıkr-i şerīfine müdāvet birle⁷ bir dürli maḥabbet-i zātiyyesin içüp ser-

¹ Öyle : eyle V,

² Maḥabbetdür : müdāmedür V, A

³ raḥmetu’llāhi ‘aleyhi A

⁴ Oldur : budur A, V

⁵ Kerm A, V

⁶ ḥazretlerinün : ḥazretinün A, V

⁷ Birle : ile A, V

hoş olduk ki henüz daği üzüm ağacı halk olmamış¹ idi. Belki biz daği ‘âlem-i ervâhda idik ve bu sa‘âdet-i sermediyye Allâh Te‘âlâ hazretlerinüñ² cümle-i fazlından ve enbiyâ vü evliyâsına itdüğü bahşâyışından idüğine Resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem hazretinüñ bu du‘â-i şerîfleri daği şâhid-i ‘adldür.

“Allâhumme innî es’elüke hubbeke ve hubbe nebiyyike ve hubbe men-yuhibbuke ve’l’amele’l-lezî yubelliguni hubbeke. Allâhumme ic‘al hubbeke ahabbe ileyye min-nefsî ve ehlî ve’l-mâ’i’l-bârid.”³ Ve hâze’d-du‘â’ fî-cemî‘i’l-cevâmi‘ Allâh Te‘âlâ’nuñ maḥabbetini tâlîb olan mü’min mezânn-i isticâbetde bu du‘aya meşgûl olmak gerek. Huşûşan mübâhâtdan nefsüñ arzûsı olan nesnelere mâ’-i bârid gibi ve ehliyle muḳârenet gibi bunlar [6b] isti‘mâl ider iken ola gâyet lâzımdur meşgûl olmak gerekdür gâflet olunmaya.

2. لَهَا الْبَدْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مُرَجَّتْ نَجْمٌ

“Lehâ” muḳaddem ḥaberdür. Zâmir-i bâriz müdâmeye râci‘dür. “el-Bedr” mu’ahḥar mübtedâdur bedr-i tamâm ma‘nâsınadır. Ayuñ on üçüncü ve on dördüncü ve on beşinci gicesinde tamâm olduğıçün bedre bedr didiler. Ve daği sür‘at ma‘nâsına gelir. On dördüncü gicesinde sür‘at idüp gün daği gurûb itmedin tülû‘ itdüğüçün bedr dirler. “Ke’s”deki tenvîn ta‘zîm içündür. Ke’s diyü şol şırça tase dirler ki anuñ içinde ḥamr ola. Lafzan merfû‘ mübtedâ’-i meḥzûfuñ ḥaberidür. Taḳdîr-i kelâm *ve hüve ke’sün* dimekdür. Zâmir bedre râci‘dür teşbîh-i belîğdür. Taḳdîr-i kelâm demek olur ki müdâme için bir ke’s-i ‘azîm vardur ki hemân bedr gibidür. Degirmi olup u nûr virmekte. Ba‘dehu bedri

¹ olmamış : olunmamış A, L, V

² Hazretinüñ : hazretlerinüñ A, L, V

³ Allahım senden senin sevgini, peygamberinin sevgisini, seni sevenin sevgisini ve senin sevgine ulaştıracak ameli istiyorum. Allahım sana olan sevgimi bana nefsimden, ailemden ve soğuk sudan daha sevimli kıl.

taḳdīm idüp ke'si te'hîr itdi. Teşbîh-i maḳlûb oldu. Vech-i şebeh ke'sde ekmeldür diyü iddi'â idüp bedri ke'se teşbîh itdi. "Ve hiye" vāv-ı ḥāliyye ve zamîr-i bāriz ke'se rāci' dūr. Zîrâ ke's mü'ennes-i semâ'idür maḥallen merfû' mübtedādur. "Şemsün" lafzan merfû' ḥaberîdür mübtedānuñ bu daḥi teşbîh-i belîğ üslûbıdır. [7a] Taḳdîr-i kelâm ke's-i mezbûre hemân gün gibidür degirmi olup ve müstenîr olup ve emr-i şāfiyi müştemil olmaḳda. "Yudîru" yudîru if'âl bābindan fi'l-i muzâri' dūr. Zamîr-i bāriz şemse rāci' dūr hilâl yudîrunuñ fâ'ilidür cümlesi şemsün şıfatıdır. Hilâl diyü ayuñ evvelki ve ikinci ve üçüncü gicesine dek hilâl dirler. Bu maḥalde hilâl daḥi ḥaḳîkatde degüldür. Zîrâ ki hilâl kâtibi devr itdürmedügi zâhirdür. Belki isti'âredür. Hilâlden maḳsûd mürşid-i kâmilüñ eşâbi'idür. Zîrâ ki devr itdüren oldur. İsti'âre aḥzınuñ tarîki budur ki Şeyḥ'üñ eşâbi'i hilâle teşbîh ider ḳavs gibi olup ve müstenîr olmaḳda ba'dehu müşebbehün bihi ki hilâldür zıkr olunup müşebbeh ki eşâbi' dūr terk olunup isti'âre-i taşriḥiyye oldu. "Ve kem" haberîyyedür mümeyyizi maḥzûfdur taḳdîr-i kelâm kem mevzi'in dimekdür. "Yebdû" fi'l-i muzâri' dur yazharu ma'nâsınadır. "İzâ" yebdûnuñ zarfidur. "Müzzicet" fi'l-i mâzî meḥûl taḥtinde zamîr-i müstekin ḳâ'im-maḳâm-ı fâ'ili rāci' dūr müdâmeye. "Necm" lafzan merfû' fâ'ilidür yebdûnuñ. Necm diyü yılduza dirler. Bu daḥi hilâl gibi ḥaḳîkatde degüldür. Zîrâ ki müdâme ḥalṭ olduḳda zâhir olan ḳabarcuḳ köpüklerdür ki [7b] aña luḡat-ı Arabiyyede neffâḥât dirler necm degüldür. Eyle olıcaḳ bu daḥi isti'âre-i muşarraḥadur. Taḳdîr-i kelâm müdâme-i memzcenüñ neffâḥâtı hemân necm gibidür müdevver olup ve emr-i şāfiyi müştemil olmaḳda. Ba'dehu müşebbeh ki neffâḥâtdur terk olunup müşebbehün bihi ki necmdür zıkr olunup isti'âre-i taşriḥiyye oldu.

Muḥaşşal-i kelâm ve me'al-i merâm dimek olur ki ol şürb idüp mest ü sekrân olduḳımız maḥabbet-i İlâhiyye evşâf-ı laṭîfeleri ve 'alâmât-ı şerîfeleri budur ki anuñ için bir ke's-i 'azîm vardır. Hemân bedr gibidür ḥâlbuki ol ke's şemsün cirmi gibidür. Ve ol ke's bir mürşid-i kâmil devr itdürür ki anuñ barmaḳları hemân hilâl gibidür. Ve ol müdâme çalkanub ḳarışdurıldıḳda necm gibi nice mevzi'de neffâḥât zâhir olur.

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِجَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا الْوَهُمُ

“Şezā” diyü rā’iḥanuñ intişārına dirler. Ya‘nī bir ‘alāmeti daḥi budur ki anuñ rā’iḥa-ı tayyibesi ziyāde münteşirdür eger münteşir olmasa “mā-ihtedeytü” mā’-i nāfiyedür ihtedeytü fi‘l-i māzī nefs-i mütekellim-i vāḥiddür. Ma‘nāsı ben toğrı [8a] yol bulmaz idüm dimekdür. “Li-ḥānihā” lām-ı cārre mā-ihtedeytuya müte‘allıkdur. “Ḥān” diyü şol mevzi‘e dirler ki anda ḥamr bey‘ oluna. Żamīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. Bu maḥalde ḥān daḥi mecāzdu. İsti‘āre-i muşarraḥadur. Zīrā ki maḥabbet-i İlähiyyenüñ bāzārı ve bey‘ olunacağ mevzi‘i mürşid-i kāmildür belki mürşid-i kāmilüñ ḥānķāhını ḥāne teşbīḥ idüp dimiş oldıysa ḥānķāh hemān ḥān gibidür ya‘nī ḥamr şatılan mevzi‘ gibidür rā’iḥanuñ ziyāde intişārında. Ba‘dehu müşebbeh ki ḥānķāhdur terk olunup müşebbehün bihi ki ḥāndur zıkr olunup isti‘āre-i taşriḥiyye oldı. “Ve levlā senāhā” senā diyü ayduñlıđa dirler. Żamīr-i bāriz müdāmeye rāci‘dür. Ya‘nī ol müdāme-i memdūḥanuñ ayduñlıđı vardur eger olmasa “mā-taşavvarha” vehm ol müdāme’i taşavvur itmez idi. Taşavvur diyü bir şey’üñ şureti ‘aқılda ḥāşıl olmağa dirler. Bu maḥalde taşavvurdan maқşūd idrākdur. Vehm diyü şol kuvvete dirler ki ma‘ānī-i cüz’iyye idrāk eyleye. Ma‘ānī-i cüz’iyyenüñ mişāli Şiddīķuñ maḥabbeti ve ‘adūnuñ ‘adāveti gibi bu maқūle nesneleri idrāk iden nesneye vehm dirler. Taşavvuru vehme isnād itdi zīrā ki [8b] ol müdāme bir ma‘nā-yı mutaşşaverdür ki gāyet laḥif olduğıçün başar ile idrāk olunmaz belki ancağ kuvvet-i vehmiyye ile idrāk olunur ‘ale’t-taḥşıl leḥāfeti beyān olunsa gerekdür.

Ve me‘āl-i merām dimek oldı ki ol maḥabbet-i İlähiyyenüñ bir nişānı daḥi budur ki ziyāde rā’iḥası münteşirdür eger münteşir olmasa ben anuñ ḥānķāhına toğrı yol bulmaz idüm ve bir nişān daḥi budur ki anuñ nūrı ve ayduñlıđı vardur eger olmasa vehm anı idrāk itmez idi.

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَانَةٍ

كَأَنَّ خَفَاهَا فِي صُدُورِ النَّهَى كَتْمٌ

“Ve lem-yebķi” vāv-ı hāliyye ya‘nī ibķā itmedi. “Minhā” zamīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. Cār u mecrūr müte‘allikdür lem-yebķiye “ed-dehru” lafzan merfū‘ lem-yebķinūñ fā‘ilidür. Dehr diyü zamāna dirler. Ya‘nī zamān ol müdāmeden hiç nesne ibķā itmedi belki ifnā itdi. “Ġayr” lafzan menşub mef‘ulidür. “Huşāşet” ğayruñ muzāfun ileyhisiđür. Huşāşe diyü batnuñ ihāta itdügi eşyāya dirler ciger ve baĝırşuķ gibi. Ve daĝi marīzde rūhuñ baķiyyesine dirler. Ya‘nī zamān müdāmeden nesne ibķā itmedi hemān batn-ı hālī [9a] ibķā itdi. “Ke’enne” ħarf-i teşbihdür. “Ĥafāhā” ħafe’l-berķden me’ĥūzđur. Kaçan berķ yıldırasa. Zamīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. “Ve fī-şudūri” vāv-ı hāliyyedür şudūr şadruñ cem‘idür. Şadr diyü ķalbe dirler. “en-Nühā” taķdīren mecrūr muzāfun ileyhisiđür şudūruñ. Nühā nühyenūñ cem‘idür. Nühye diyü ‘aķla dirler. Nühye nāhī ma‘nāsınadır. Zīrā ki ‘aķl şāhibini ķabāyih u şurūrdan men‘ ü nehy itdügiçün aña nühye dirler. Muzāf maĥzūfdur. Taķdīr-i kelām ve fī-şudūri ‘ulī’n-nühā dimekdür. ‘Ulī şāhib ma‘nāsınadır. “el-Ketm” lafzan merfū‘ ke’ennenūñ ħaberidür maşdardur bi-ma‘nā mektūmdur.

Ve me’āl-i merām dimek oldı ki ol maĥabbet-i zātıyyeden zamān ķaţ‘ā nesne ibķā itmedi ancak buţun-ı hāliyye’i ibķā itdi. Erbāb-ı ‘aķluñ ķulūbunda ol müdāmenūñ leme‘atı daĝi ğüyā mektūm ve maĥfī ve mestūr gibidür.

5. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

“Fe-in” ħarf-i şartđur. “Zükiret” fi‘l-i māzī meĥūldür taĥtinde ķā’im-maķām-ı fā‘ili müstetir rāci‘dür müdāmeye. “Fi’l-ĥayyi” zükiretūñ mef‘ulün fīhisiđür. “Ĥay” diyü tavāyif-i ‘Arab’dan [9b] bir cemā‘ata dirler. “Aşbaĥa” şāre ma‘nāsına şartuñ cezāsıdır. “Ehlühü” lafzan merfū‘ ismidür aşbaĥanuñ. Zamīr-i bāriz ĥay lafzına rāci‘dür. Ehl diyü

kendüsine mensüb u maḥşūş olan kimesneye dirler. Allāh Te‘ālā’nuñ “inne’bnī min-ehli”¹ kavli bundandır. “Neşāvā” taḳdīren menşüb ḥaberidür neşveden me’ḥūzdir. Neşvet diyü sekre dirler. Müzekkerinde neşvān ve mü’enneşinde neşvā gelür. ‘Aṭşān ve ‘aṭşā gibi. Cem‘i nüşāvā gelür nūnuñ zammesiyle şıfat-ı müşebbehdür. “Ve lā” leyseye müşābihdür. ‘Ārun lafzan merfū‘ ismidür. “‘Aleyhim” zamīr-i bāriz ḥayyuñ ehline rāci‘dür. “Ve lā-işmü” lā-‘ārun lafzına ma‘ṭūfdur. “İşm” diyü günāha dirler.

Me‘āl-i merām dimek oldı ki maḥabbet-i İlähiyyenüñ bir ḥaşşası daḥi budur ki eger ol maḥabbet bir cemā‘atun içinde zıkr olunsa idi ol cemā‘at mest ü ser-ḥoş olurlar idi. Hālbuki anlarun üzerlerine hiç ‘ār u günāh olmaz idi. Belki memdūḥ u müşāb olur idi. *Rabbi yessir.*²

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدَّنَانِ تَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

“Ve min” vāv-ı ibtidā’iyye ve min ibtidā’iyyedür. “Teşā‘adet” lafzına müte‘allıkdür. [10a] “Beyn” zarfdur vasat ma‘nāsinadur sinüñ sükūniyle. “Aḥşā” cem‘-i ḥaşādur. Ḥaşā diyü batında olan eşyāya dirler. “ed-Dennān” dennüñ cem‘idür. Denn diyü küpe dirler gerek içinde ḥamr olsun ve gerek ḡayrı olsun. Murād küp şeklinde laḥm-ı şānavberīdür ki aña yürek dirler. “Teşā‘adet” fi‘l-i māzī taḥtinde fā‘ili müstetir rāci‘dür müdāmeye şu‘ūddan me’ḥūzdir. Şu‘ūd diyü ḳalkup yuḳarı havāya aḡmaḡa dirler şīḡa-ı tefā‘ul ile īrād itdi mübālaḡa için.

¹ Kur’ân-ı Kerīm, Hūd, 45. “Şüphesiz oğlum da ailemdendir.”

² Rabbim kolaylaştır.

Ve me'âl-i merâm demek oldu ki maḥabbet-i İlähiyye bi'l-küllüyye kulûbdan teşâ' ud idüp havāya aġdı gitdi. Hâlbuki ol maḥabbetden ḥaķīkatde nesne ḳalmadı hemân maḥabbetüñ adı ḳaldı.

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَىٰ خَاطِرِ امْرِئٍ
أَقَامْتُ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلَّ الْهَمُّ

“Ve in-ḥaḫarat” fâ' ili taḫtinde müstetir râci' dür müdāmeye. Ḥuḫûr diyü bir nesne ḳalbe gelüp ḫareket itmege dirler. “Yevmen” diyü gündüze dirler. Bu maḫalde muḫlaķā vaḳt ma' nāsına “alā-ḥaḫır” bu maḫalde ḫaḫır diyü ḳalbe dirler. “İmri'in” mer' ve imri' recül ma' nāsınadır. “Eķāmet bihi” zamīr-i bāriz ḫaḫıra râci' dür. “el-Efrāḫ” lafzan merfû' eķāmetüñ fâ' ilidür [10b] feraḫuñ cem'idür. Feraḫ diyü sürûra dirler. “Ve irteḫalle” eķāmet lafzına ma' ḫūfdur. İrtiḫâl diyü intikāl idüp göçmege dirler. Lafzan merfû' irteḫallenüñ fâ' ilidür. “Hem” diyü ġamma ve ḫüzne dirler.

Ve me'âl-i merâm demek oldu ki maḥabbet-i İlähiyyenüñ bir ḫāşşası daḫi budur ki eger ol maḥabbet bir kimesnenüñ giceden ve gündüzden bir vaḫtde ḫaḫırına gelse idi anuñ ḫaḫırında feraḫ u sürûrlar ḳarar idüp ġamm ile ḫüzn irtiḫâl ü intikāl idüp gider idi. *Yā Rabbi yessir.*

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّذْمَانُ خَتْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَتْمُ

“Ve lev” ḫarf-i şartdur. “Nazara” fi'l-i şartdur. Lafz-ı fi ile isti' māl olunsa fihi nazār gibi fikr ma' nāsına gelür. Bunda fikr vardur dimekdür. Lām ile isti' māl olunsa idi merḫamet ma' nāsına gelür. Nazara's-sultānu li'l-'ulemā'i gibi. Ma' nāsı demek olur ki pâdişāḫ 'ulemāya merḫamet itdi dimekdür. Ve ammā lafz-ı ilā ile isti' māl olunsa rü'yet ma' nāsına gelür. Şā' irüñ ḳāvli gibi ki

Nazartu ilā men-ḥassena'llāhu vecchēhū

Feyā nazraten kādet 'alā-vefki muḳtezā¹

Bu maḥalde rū'yet ma' nāsınadır. Zīrā ki ilā ile isti' māl olunmuşdur. Taḳdīr-i kelām ve lev nazara'n-nedmānu ilā-ḥatmi inā'ihā dimekdür. Ḥazf-ı işāl ṭarīḳi üzre lafz-ı ilā ḥazf olunmuşdur. “en-Nedmān” [11a] lafzan merfū' fā' ilidür nazaranuñ. Nedmān nūnuñ fetḥasıyla müfreddür ehl-i meclise dirler. İsm-i cins olup keşire daḫi mütenāvil olduḡıçün eskerehümdeki cem' zamīrini nedmāna ircā' itdi. “Ḥatm” lafzan menşüb mef' ūl-i şarīhdür nazaranuñ. Ḥatm diyü mühre dirler muzāfdur ināya. “İnā'ihā” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisidür ḥatmuñ. İnā' zarfa dirler. Zamīr-i bāriz rāci' dūr müdāmeye. Ḥamr-ı ḥaḳīḳiyenüñ zarfinuñ aḡzı mühürli olmayınca ekābir isti' māl itmezler imiş. Maḥabbet-i İlahiyye'i aña teşbī ider. Bu maḥalde inā'dan murād mürşid-i kāmildür. Zīrā ki müdāmenüñ zarfı mürşid-i kāmildür isti' āre-i muşarraḫa ṭarīḳi üzre. Güyā ki mürşid-i kāmili müdāme-i ḥaḳīḳiyenüñ zarfına teşbīh ider daḫi müşebbeh ki kāmildür ḥazf ider. “Le-eskerehüm” levüñ cezāsıdır. İf'āl bābından fi' l-i māzī zamīr-i bāriz mef' ūlidür rāci' dūr nedmāna. “Min-dūnihā” ḫarf-i cer eskereye müte'allıḳdur. Dūn zarf-ı müttesi' adandır tecāvüz ma' nāsınadır. Ey mütecāvizen 'anhā. Zamīr-i bāriz rāci' dūr müdāmeye. “Zālike'l-ḥatmu” lafzan merfū' eskerenüñ fā' ilidür.

Ve me'āl-i merām demek oldu ki ol maḥabbetüñ ḫıṣāl-i ḥamīdesinden birisi daḫi budur ki eger ehl-i meclis ol müdāmenüñ [11b] destisinüñ mührini görseler ya' nī mürşid-i kāmili görse hemān ol mühürcük anları mest ü ser-ḫoş ider idi. Bu ḳande ḳaldı ki müdāme'i

¹ “Allah'ın yüzünü güzelleştirdiği kişiye baktım, o nasıl bir bakıştı ki az daha arzulanana uygun olacaktı.” Beytin ikinci mısraı bazı kaynaklarda “Feyā-nazraten kādet 'alā-vāmıḳın taḳzī” şeklinde geçer. Buna göre beytin anlamı, Allah'ın yüzünü güzelleştirdiği kişiye baktım, o öyle bir bakıştı ki az daha âşığı öldürüyordu olur.

isti‘ māl idersin. Meşāyih-i kirāma nazar itmekde. Bu maķūle nef‘ var imiş. *Allāhümme şerrifnā bi-şuħbetihim ve aħşirnā ma‘a-zümretihim*¹

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا تَرَى قَبْرَ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

“Ve lev-nazaħū” fi‘l-i māzīnuñ cem‘-i müzekker-i ğā‘ibidür. Nazħ diyü intişār idüp saçmağa dirler. “Minhā” zamīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. Ĥarf-ı cer nazaħūya müte‘allikdür. “Serā” diyü bu maħalde muṭlaķ ṭoprağa dirler. Mużāf olmışdur kabre. Kabr daħi “meyyit” lafzına mużāf olmışdur. “Le-‘ādet” cezā-yı şartdur taħtında fā‘ili müstetir rāci‘dür müdāmeye. “İleyhi” lafz-ı meyyite rāci‘dür. “er-Rūħ” lafzan menşüb “e‘ādet”ün mef‘ulidür. “Ve’nte‘aşe” e‘ādet lafzına ma‘ṭūfdur. Fi‘l-i māzīdür. İnti‘aş irtifa‘ ma‘nāsınadır kılķmağa dirler. “el-Cism” lafzan merfū‘ inte‘aşenün fā‘ilidür.

Muħaşşal-i kelām dimek oldu ki ol müdāme-i memdūħanuñ ya‘nī maħabbet-i İlähiyenün ħişāl-i ħamīdesinden birisi daħi budur ki eger ol müdāmeden bir miķdār [12a] bir meyyitün kabrinün ṭoprağına şaçalar idi hemān ol müdāme-i münteşire çün meyyite yine rūħ getirüp cismi kılķa idi.

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَائِطِ كَرْمِهَا
عَلِيلاً وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

“Ve lev-ṭaraħū” nazaħūya ma‘ṭūfdur. Ṭarħ diyü atmağa dirler. “Fī” ṭaraħūya müte‘allikdür. “Fey’i” mużāfdur. Fey’ diyü sāyeye dirler. “Ĥā’iṭin” lafzan mecrūr mużāfun ileyhisiidür fey’ün. Ĥā’iṭ diyü bāğ u būstān divarına dirler. Ĥā’ṭ daħi mużāf olmışdur. “Kermihā” lafzan mecrūr ĥā’iṭün mużāfun ileyhisiidür. Kerm diyü üzüm

¹ Bizi onların sohbetiyle şereflendir. Onların zümresinde haşret.

ağacına dirler. Kermden murāt mürşid-i kāmildür zīrā maḥabbet-i zātīyyenüñ şeceri oldur. Ḥā’iṭden maḫşūd [115b] ḥānḳāhı divarıdır. “Alīlen” lafzan menşüb ṭarahūnuñ mef’ūlidür ma’lül ma’ nāsındur marīz dimekdür. “Ve ḳad” vāv-ı ḥāliyyedür “ḳad” taḫḳīḳ içündür. “Eşfā” fi’l-i māzī fā’ili müstetir rāci’dür ‘alīlenne ḳarube ma’ nāsınadır ya’ nī ol mevte ḳarīb olsa idi. “Le-fāraḳahu” cezā-yı şartdır. Fāraḳa fi’l-i māzīdür zamīr-i bāriz rāci’dür ‘alīle fāraḳanuñ mef’ūlidür. “es-Saḳmu” lafzan merfū’ fāraḳanuñ fā’ilidir. Saḳm diyü marāza dirler.

Muḫaşsal-i kelām demek olur ki ol müdāmenüñ bir ḥaşşası daḫi [12b] bundandır ki eger bir mevte ḳarīb olmuş marīz kimseye müdāme ağacınıñ ya’ nī mürşid-i kāmilüñ ḥānḳāhı divarınıñ sāyesine atsalar idi hemān marāz cinsi andan müfāraḳat idüp şıḫḫat bulurdu.

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَذَاقَتِهَا الْبُكْمُ

“Ve lev-ḳarrabū” ṭarahūya ma’ṭūfdur. Tef’īl bābındandır. “Min-ḥānihā” ḳarrabūya müte’allıḳdır. “Muḳ’aden” ḳarrabūnuñ mef’ūlidür. Muḳ’ad diyü yürimege ḳādir olmayup oturaḳ olana dirler. “Meşā” fi’l-i māzī fā’ili taḫṭında müstetir rāci’dür muḳ’ade şartıñ cezāsıdır. Meşā diyü ayağı üzre ḳalkup yürimege dirler. “Ve yentīḳu” meşāya ma’ṭūfdur. “Min-zīkrā” yentīḳu lafzına müte’allıḳdır. Zīkrā maşdardur. Zevḳ¹ ma’ nāsınadır. “el-Bükmü” lafzan merfū’ yentīḳunuñ fā’ilidir. Ebkemüñ cem’idir. bükm² diyü dilsüze dirler.

Muḫaşsal-ı kelām ve me’āl-i merām demek oldu ki ol müdāme-i memdūḫanuñ bir ḥaşşası daḫi budur ki eger bir kötürüm ol müdāmenüñ bey’ olduğu mevzi’e ya’ nī mürşid-i

¹ Zevḳ : Mezāḳat-ı zevḳ A

² Bükm : ebkem A

kāmilūn hānqāhına qarīb olsa¹ pes hemān ol kötürüm ayağı üzre kalkup gide idi. Ve daği ol [13a] müdāmenūn zevkin söyleşmekden dilsizler lisāna gelüp faşih nuṭk iderler idi.²

12. وَلَوْ عَبَقْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيْبِهَا.
وَفِي الْعَرَبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

“Ve lev-‘abiḳat” ma‘ tūfdur lafz-ı qarabūya. “‘Abḳ” diyü yapışmağa dirler. “Fi’ş-şarḳ” harf-i cer ‘abiḳat lafzına müte‘ allıḳdūr şarḳ ve maşriḳ diyü gün toğduğı mekāna dirler. “Ġarb” ve mağrib gün tolunduğı³ yire dirler. “Enfās” lafzan merfū‘ ‘aḳibet lafzınıñ fā‘ ilidūr nefesūn cem‘ idūr. Nefes diyü şoluḳ virüp almağa dirler. “Ṭībihā” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisi dūr. Enfāsuñ zamīr-i bāriz rāci‘ dūr müdāmeye. “Ve fi’l-ğarbi mezkūmün” mezkūm ism-i mef‘ üldūr zarfuñ fā‘ ilidūr. Zükāmlanmış dimekdūr. Ya‘ nī dimāğı marāza mübtelā olmış dimekdūr. “Le-‘āde” şartuñ cezāsıdır. “Leḥü”de lām harf-ı cer dūr ‘ādeye müte‘ allıḳdūr. “eş-Şemmü” lafzan merfū‘ ‘ādenūn fā‘ ilidūr. Şemm diyü rā’iḥa almağa dirler.

Muḥassal-i kelām dimek oldı ki ol müdāme-i memdūḥanuñ bir ḥāşşası daği budur ki eger anuñ rā’iḥa-ı ṭayyibesi maşriḳda münteşir olup anda yapışsa ḥālbuki mağribde bir zükām olmış kimesneye ulaşsa⁴ idi anuñ zükāmın giderüp aña şemm gelür idi. Ya‘ nī maşriḳdan rā’iḥasın alur idi.⁵ [13b] ne laṭif rā’iḥası var imiş ki maşriḳdan mağribdeki mezkūma şifā virüp mezkūm anuñ rā’iḥasın ala. Allāhümme ezil zükāmenā bi’l-müdāmeti ve eşmimnā rā’iḥatehā bi’l-kerāmeti āmīn.

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَأَمْسِ

¹ Olsa : atsalar A

² Nuṭk iderlerdi : nuṭḳ idüp gürūh-ı nāṭıḳından belki şöḥbetinden olalardı L

³ tolunduğı : toğduğı A

⁴ Ulaşsa : olsa A

⁵ Alur idi : alup duyaydı A

لَمَّا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

“Ve lev-ḥuzibet” fi‘l-i māzī meçhuldür. Ḥızābet¹ boyamağa dirler. “Min-Ke’sihā” cār u mecrūr ḥuzibet lafzına müte‘ allıkdür. Ke’s beyān olunmıřdur. Zāmīr-i bāriz müdāmeye rāci‘dür. “Keffū” lafzan merfū‘ ḥuzibet lafzınıñ fā‘ ilidür. Keff diyü el ayasına dirler. “Lāmisin” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisiđer keffūñ ism-i fā‘ ilidür. Yapıřıcı dimekdür. “Lemā-ḍalle” řaruṭun cezāsıdır. Ḍalle fi‘l-i māzī taḥtında fā‘ ili müstetir rāci‘dür lāmise. Dalālet diyü maṭlūba mūşıl olan řarıķi yitürmege dirler. Ve yāḥud maṭlūba mūşıl olmayan řey’e dirler. Ařaḥḥ-ı řavlı budur. “Fī-leylin” ḍalleye müte‘ allıkdür. “Ve fī-yedihi” vāv-ı ḥāliyyedür. “en-Necmü” lafzan merfū‘ řarfuñ fā‘ ilidür.

Muḥassıl-i kelām dimek oldu ki ol müdāmenüñ bir ḥāşşası daḥi budur ki ol müdāmenüñ kāsesin ṭutan kimesnenüñ eger keffi müdāme ile boyansa idi ol kimesne gice eyle ḍāll olmaz idi [14a] belki cemī‘-i zūlmātdan hidāyet üzre olur idi. Ḥālbuki anuñ elinde řeb-çerāġı gibi necm ol ḥiç ḍāll olur mı?

14. وَلَوْ جُلِّيْتُ سِرًّا عَلَى أَكْمِهِ غَدًا
بَصِيرًا وَمِنْ رَأُوقِهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

“Ve lev-cüliyet” fi‘l-i māzī meçhül taḥtında ḳā’im-maḳām-ı fā‘ ili müstetir rāci‘dür müdāmeye. Zāharat ve keşefet ma‘nāsınadır. “Sırran” cüliyetüñ ḳā’im-maḳām-ı fā‘ ilinden ḥāldür. “Alā” cüliyet lafzına müte‘ allıkdür. “Ekmehin” ekmeh diyü anadan gözsüz ṭoġan kimesneye dirler. “Ġadan” ġadvden me’ḥūzđur ġadv diyü ḳuşluķ vaḳtinde gitmege dirler. Şarṭuñ cezāsıdır. “Başīran” ġadenuñ fā‘ ilinden ḥāldür. “Ve min” tesma‘ u lafzına ‘ illetdür. “Rāvūḳihā” zāmīr-i bāriz müdāmeye rāci‘dür. Rāvūḳ diyü bir nesne’i řāfī itmek içün süzecek alete dirler ki aña Türkīde süzek dirler. “Tesma‘ u” fi‘l-i

¹ ḥızābet : ḥızāb diyü A

muẓāri‘ dur. “eş-Şummu” lafzan merfū‘ fā‘ ilidür tesma‘ unuñ. Aşammuñ cem‘ idür. Aşamm diyü şağıra dirler.

Muḥaşşal-i kelām dimek olur ki ol müdāme-i memdūḥanuñ bir ḥāşşası daḥi budur ki eger bir anneden gözsüz toğan kimesnenüñ üzerine sırr ile ol müdāme keşf ü izhār olsa idi hemān ol gözsüz kuşluk vaktinde gide idi gözi¹ olduğı ḥālde [14b] ve daḥi ol müdāmenüñ süzginüñ çağıldığundan şağırlaruñ kulaqları fetḥ olup sāmi‘ olalar idi.²

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا
وَفِي الرَّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السُّمُّ

“Ve lev enne-rekben” rekb diyü seferde ibl şāḥiblerine dirler. On kimesne ola yāḥud daḥi ziyāde ola. Ve deve şāḥibleri toḫuz kimesne olsa aña rekb dimezler imiş. “Yemmemū”³ fi‘l-i māzī ma‘ lūm fā‘ ili taḥtında müstetir rāci‘ dūr rekbe. Zīrā ki ism-i cem‘ dūr ḫaşd⁴ ma‘ nāsınadır. “Turb” ve turāb toprağa dirler. E‘ amm olduğıçün muẓāf olmuşdur. “Arzihā” muẓāfuñ ileyhısıdır. Żamīr-i bāriz rāci‘ dūr müdāmeye. “Ve fi‘r-rekbi” vāv-ı ḥāliyyedür. “Melsū” żarfuñ fā‘ ilidür. Melsū‘ diyü yılan ve ‘ aḫreb urduğı kimesneye dirler. Meldūğ gibi. “Lemā-zarra” żarr fi‘l-i māzīdūr⁵ mef‘ ul żamīri melsū‘ a rāci‘ dūr. “es-Semmu” lafzan merfū‘ fā‘ ilidür. Fi‘ lūñ cümlesi şarḫuñ cezāsıdır. Semm diyü zehre dirler.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām dimek oldu ki müdāme-i memdūḥanuñ bir ḥāşşası daḥi budur ki eger aşḥāb-ı ibl ol müdāmenüñ diyārına ḫaşd itseler idi ḥālbuki anlaruñ

¹ Gözi : gözli A

² sāmi‘ olalar idi : sāmi‘ olalar idi. Ya‘ nī açılurdu A

³ Yemmeu : azemū R

⁴ ḫaşd : ḫaşadū A

⁵ māzīdūr : māzī ma‘ lūmdur A

içinde birisini ‘aḳreb urmış olsa idi¹ añā sem zarar itmez idi. Hemān diyār-ı müdāmeye ‘azmleri sebebiyle řifā bulur idi. [15a]

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

“Ve lev-reseme” mā-sebaḳaya ma‘ṭūfdur. “Reseme” fi‘l-i māzīdur ketebe ma‘nāsinadur. “er-Rāḳī” taḳdīren merfū‘ fā‘ilidür resemenüñ. Rāḳī diyü nuřa ve ḳavāř kitābet iden kimesneye dirler. “Ḳurūf” lafzan menřüb resemenüñ mef‘ūlidür muzāfdur. “İsmihā” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisiđür ḳurūfuñ. Zāmīr-i bāriz rāci‘dür müdāmeye. “Alā-cebīnin” ‘alā ḳarf-i cerr resemeye müte‘allıḳdür. Cebīn diyü alına dirler. “Muřāb” muzāfun ileyhisiđür cebīnüñ. Muřāb diyü belāya giriftār olan kimesneye dirler. “Cünne” fi‘l-i māzī meḳūldür. Cümlesi muřābuñ řifatıdır. “Ebre’ehu” ef‘ālden fi‘l-i māzīdur. Mef‘ūl zāmīri muřāba rāci‘dür. “er-Resmü” lafzan merfū‘ ebre’enuñ fā‘ilidür. Cümlesi řarṭuñ cezāsıdır.

Muḳařsal-i kelām ve me‘āl-i merām dimek oldu ki müdāme-i memdūḳanuñ bir ḳařřası daḳi budur ki eger bir nuřa ve ḳavāř kitābet iden kimesne müdāmenüñ ismi² ḳarflerini bir belāya giriftār olup mecnūn olan kimesnenüñ alnına ol müdāmenüñ ismi ḳarfini resm idüp yazsa idi hemān ol resmeḳ ol mecnūnı cünūnlukdan ibrā ider idi.³[15b]

17. وَفَوْقَ لِيَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكُرَ مَنْ تَحْتَهُ اللَّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

¹ ḳālbuki anlaruñ içinde birisini ‘aḳre urmış olsa idi A

² İsmi : isminüñ A

³ ibrā ider idi : ibrā idüp ḳalāř iderdi A

“Ve fevk” tahtuñ zıddıdır muzâfdur. “Livâ’i” medd ile lafzan mecrûr muzâfun ileyhisidür fevküñ. Livâ diyü sancağa dirler. “el-Ceyş” lafzan mecrûr muzâfun ileyhisidür livânuñ. Ceyş ‘askere dirler. “Lev-rukıme” fi‘l-i mâzî mechûldür. Kütibe ma‘nâsınadır. “İsmühâ” lafzan merfû‘ kâ‘im-mağâm-ı fâ‘ilidür rukımenüñ. Zâmir-i bâriz râci‘dür müdâmeye. “Le-eskere” fi‘l-i mâzî ma‘lûm “men” mevşûledür. “Tahte” zarfdur ism-i mevşûlüñ şılasıdır. İsm-i mevşûl şılasıyla i‘râbdan mağallen menşûb mef‘ûlidür eskerenüñ. “el-Livâ” lafzan mecrûr muzâfun ileyhisidür tahtuñ. “Zâlike” ism-i işâretdür. Mağallen merfû‘ eskerenüñ fâ‘ilidür.¹ “er-Rağmu” mağallen² merfû‘ zâlikenüñ şıfatıdır.

Muğaşşal-i kelâm demek oldı ki ol mağabbet-i İlähiyenüñ bir hâşşası dağı budur ki eger bir ‘askerüñ sancağınuñ üstünde ol müdâmenüñ ismi kitâbet olunsa idi hemân kitâbet olunan nesne ol sancağın altında olanları mest ü ser-ğoş ider idi.

18. تُهَذَّبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

“Tühezzibü” tef‘îl bâbindan fi‘l-i muzâri‘ ma‘lûm müfred-i [15a] mü’enneşdür. Tahtında fâ‘ili müstetir müdâmeye râci‘dür tuğahir ma‘nâsınadır. “Ahlâk” lafzan menşûb tühezzibünüñ mef‘ûlidür hulquñ cem‘ idür. Hulq diyü hūya dirler. “en-Nedâmâ” tağdîren mecrûr muzâfun ileyhisidür ahlâquñ. Nedâmâ nedmânuñ cem‘ idür. Ehl-i meclise dirler. Sâbiқан beyân olunmuş idi. “Fe-yehtedî” fi‘l-i muzâri‘ “bihâ” bâ’-i sebebiyyedür zâmir müdâmeye râci‘dür. “Li-ğariği” câr u mecrûr yehtedî lafzına müte‘allikdür. “el-‘Azmü” lafzan mecrûr muzâfun ileyhisidür çariğüñ. ‘Azm çâşd ma‘nâsınadır bi-ma‘nâ mef‘ûldür mağşûd dimekdür. “Men” ism-i mevşûldür. “Lâ” leyseye müşâbihdür. “Lehü” muğaddem

¹ Mağallen merfû‘ eskerenüñ fâ‘ilidür. A

² mağallen : lafzan A

haberidir. Zāmir-i mecrūr mevşūle rāci' dūr. "el-'Azmü" lafzan merfū' ismidür lānuñ. İsm-i mevşūl şılasıyla maħallen merfū' fā' ilidür yehtedīnūñ.

Muħaşşal-i kelām demek oldu ki ol müdāme-i memdūħanuñ bir hāşşa-ı lāzimesi ve fā'ide-i 'azīme-i mühimmesi daħi budur ki ol müdāme ehl-i meclisūñ aħlāķ-ı zemīmesini tehzīb ü taħtīr idüp aħlāķ-ı ħamīdeye tebdīl ider. Öyle¹ olıcaķ maķşūd u maħlūbu ki Allāh Te'ālā ħazretidür anuñ ōarīķinde bu müdāme sebebiyle mühtedī olur. Ya' nī [16b] đalāletden ħalāş bulur şol kimesne ki anuñ ħiç kaşdı ve cenāb-ı Ĥaķķ'a teveccūhi yok idi. Ve daħi maħabbet-i İlähiyye ile ōarīķ-i Ĥaķķ'da cāhid² ü sālīk olanlar mühtedī olduđına bu āyet-i kerime daħi şāhiddür. Kāvlühü Te'ālā "Ve'l-lezīne cāhedū finā le-nehdiyenneħüm sübülenā"³ el-āye.

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ.
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

"Ve yekrumu" beyt-i sābıķdaki fe-yehtedī lafzına ma' tūfdur fi'l-i muzāri' dur. "Men" ism-i mevşūldür. "Lem-ya' rifi'l-cūde" el-cūde lafzan menşūb mef' ulidür lem-ya' rifūñ. Cūd diyü seħā vü kereme dirle. "Keffuhü" lafzan merfū' fā' ilidür lem-ya' rifūñ. İsm-i mevşūl şılasıyla maħallen merfū' fā' ilidür yekrumunuñ. "Ve yaħlumu" yekrumuya ma' tūfdur. Bu fi'l muzāri' dūr ma' nāsı ħalīm olur dimekdür. "İnde'l-ğayz" yaħlumunuñ mef' ulün fīhisidür. Ėayz diyü Ėazab-ı kāmile dirler. "Men" ism-i mevşūl "lā" leyseye müşābih olan lādur. "Leħü" zarfıdur muķaddem ħaberidir lānuñ. "el-Ĥilmü" lafzan merfū' ismidür lānuñ. İsm-i mevşūl şılasıyla maħallen merfū' yaħlumunuñ fā' ilidür.

¹ Öyle : eyle A

² Cāhid : mücāhid A

³ Kur'ān-ı Kerīm, Ankebūt, 69. "Bizim uğrumuzda cihad edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletceğiz."

Muḥaṣṣal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldu ki daḥi bu müdāme sebebiyle kerim ü saḥī olur şol [17a] kimesne ki anuñ eli cömerdlik bilmez idi. Ve daḥi bu müdāme sebebiyle ziyāde ğazabı zamānında ḥalīm ü mülāyim olur. Kaṭ‘ ā ḥilm cinsi olmaya idi.¹

20. وَلَوْ نَالَ فَذُمُ الْقَوْمِ لَأَكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّثْمُ
فِدَامِهَا

“Lev” ḥarf-i şart “nāle” fi’l-i māzī ma’lūm neylden me’ḥūzdur. Neyl diyü yetişmeğe dirler. “Fedmü” lafzan merfū‘ nālenüñ fā’ ilidür. Fedm diyü ağızda tutilan yaşmağa dirler. “el-Ḳavmi” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisidür fedmüñ. Ḳavm diyü ricāl cemā’ atına dirler. “Leşme” lafzan menşüb nālenüñ mef’ ulidür. Leşm diyü öpmeğe dirler. “Fidāmiḥā” lafzan mecrūr muzāfuñ ileyhisidür leşmüñ. Zāmīr-i bāriz müdāmeye rāci’ dūr. Fidām diyü bardak ve ibriḳ ağızına kodukları süzeğe dirler. “Le-eksebehü” if’āl bābından fi’l-i māzīdür. İki mef’ üle ta’ diye ider. Mef’ ul-i evveli fidāma² rāci’ olan zāmīrdür. Kesbden me’ḥūzdur. Kesb diyü taḥşīl itmeğe dirler. “Ma’nen” taḳdīren menşüb mef’ ul-i şānīsīdür. “Şemā’iliḥā” lafzan mecrūr muzāfuñ ileyhisidür ma’nanuñ. Şīnūñ fetḥasıyle şemālūñ cem’ idür. Şemāl diyü ḥulḳa ve ḥūya dirler. “el-Leşmü” lafzan merfū‘ eksebenüñ fā’ ilidür.

Muḥaṣṣal-i kelām ve me’āl-i [17b] merām demek oldu ki ol müdāme-i memdūḥanuñ bir ḥāşşası daḥi budur ki ricāl cemā’ atınuñ ağızlarında tıtduḳları yaşmacıḳ. Eger müdāme ibriḳinüñ ağızındaki süzecügi būs itmeğe irişüp daḥi būs ide idi hemān ol büsecek ol yaşmağı kesb itdürür idi. Müdāmenüñ aḥlāḳı dāfi’-i ğam ve mūrīş-i sūr olmaḳdur. Ya’ nī ol yaşmāḡuñ sūr almak³ şānından degül iken daḥi anı bile mesrūr ḳılır idi.

¹ kaṭ‘ ā ḥilm cinsi kendüde olmayan kimse A

² fidām : fedm A

³ sūr almak : mesrūr olmaḳ A

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلَ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

“Yeķulüne lî şifhâ” ya‘ nî maħabbet-i İlâhiyyenüñ tâlibleri bana eydürler¹ ki şimdiye dek müdâmenüñ hâşşalarını beyân itdün şimden soñra anı bize vaşf eyle elvânını ve evşâfını beyân it. “Ve ente” vāv-ı ħaliyyedür zamîr-i merfû‘ munfaşıl mübtedâdur. “Bi-vaşfihâ” ħarf-i cer ħabîrun lafzına müte‘allikdür. Zamîr-i bāriz müdâmeye râci‘dür. Ĥabîr mübtedānuñ haberidür. “Ecel” lâmuñ sükûniyle ħarf-i taşdıķdur na‘am gibi. “İndî” zarfdur. Yâ’-i mütekellime muzâf olmuşdur. “Bi-evşâfihâ” muķadder ħaşaleye müte‘allikdür. “İlmü” lafzan merfû‘ zarfuñ fâ‘ilidür. ‘İlm diyü bir i‘tikâda dirler ki cāzim ola daħi nefsü’l-emrde muṭābık ola.

Muħassal-i [18a] kelâm dimek oldu ki müdâmenüñ tâlibleri bana dirler ki şimdiye dek müdâmenüñ hâşşalarını zıkr itdün şimden soñra anuñ evşâfını sen bize bildür. Ĥâlbuki sen anuñ vaşfindan ħaberdârsın didiler. Ben de didim ki belâ anuñ evşâfına benüm ħatımda ‘ilm vardır didüm

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَلَطْفٌ وَلَا هَوًّا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

“Şafâ’un” mübtedâ’-i maħzūfuñ haberidür. Tenvîn muzâfun ileyħden ‘ivezdür. Taķdîr-i kelâm dimek oldu ki hiye şafâ’u.² Ya‘ nî ol müdâmenüñ bir şıfatı şunuñ şıfatıdır³. “Ve lâ” vāv-ı ħaliyyedür. Bu dört mevzi‘de lafz-ı lâ leyyeye müşābihlerdür. “Mâ’un” lafzan merfû‘ lânuñ ismidür. Ĥaberi maħzūfdur. Taķdîr-i kelâm leyse mâ’un ħāşılan fîhâ⁴

¹ Eydürler : didiler A

² şafâ’u : şafâ’u mâ’in A

³ şıfatıdır : şafâsıdır A

⁴ fîhâ : ma‘ahâ A

dimekdür. “Ve lütfün” lafzan merfū‘ şafā lafzına ma‘tūfdur ve muzāfun ileyhisi maḥzūfdur. Taḳīr-i kelām hiye lütfü havā’ihi¹ dimekdür. Tenvīn muzāfun ileyhden ‘ivezdür. “Ve lā-havā’in” ḥāşılan ma‘ahā dimekdür. “Ve nūrun” bu daḥi lütf lafzına ma‘tūfdur. Tenvīn muzāfun ileyhden ‘ivezdür. Taḳdīr-i kelām ve nūru nārın dimekdür. “Ve lā-nārın” ve leyse nārın ḥāşılan ma‘ahā dimekdür. “Ve rūḥun” taḳīr-i kelām ve rūḥu cismin dimekdür. “Ve lā-cismün” taḳdīr-i kelām ve lā-cismün ḥāşılan ma‘ahā dimekdür.²

Zāhir-i kelām demek oldu ki ol müdāme-i memdūḥanuñ dört vaşfi [18b] vardur. Evvelkisi budur ki ol müdāmede mānuñ şafāsı vardur ammā anuñ ile kaṭ‘ā āb yokdur. İkincisi havānuñ leṭāfeti vardur ammā anuñ ile kaṭ‘ā havā yokdur. Üçüncüsü nārın nūrı vardur ve lākin kaṭ‘ā nār yokdur. Dördüncüsü cismün rūḥı vardur ve lākin anuñ ile kaṭ‘ā cism yokdur. Keşāfetden anuñ kaṭ‘ā naşībi yokdur.

Muḥaşşal-i kelām men lem-yezūkhā lem-ya‘rifhā dimekdür.

23. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَاجِدِينَ لَوْصُفُهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّوْرُ وَالنَّظْمُ

“Maḥāsinu” lā-yenşarifdür. Lafzan merfū‘ mübtedā’-i maḥzūfuñ haberidür. Hiye maḥāsinün dimekdür. Ğayr-ı kıyās üzerine ḥüsnün cem‘ idür. Cem‘ lafzıyla ĩrād itdi cemī‘-i eyülükler bu müdāmede olduḡına işāret içündür. “Tehtedī”³ fi‘l-i muzāri‘ taḥtında fā‘ili müstetir rāci‘dür maḥāesine. “el-Vāşifīne”⁴ lafzan menşüb tehtedīnün mef‘ulidür vāşifuñ cem‘ idür. Vaşf idiciler dimekdür. “Li-vaşfihā” lām tevķit içündür.

¹ havā’ihi : havā’in A

² “Ve rūḥun” taḳīr-i kelām ve rūḥu cismin dimekdür. “Ve lā-cismün” taḳdīr-i kelām ve lā-cismün ḥāşılan ma‘ahā dimekdür A

³ Bu şerhte “tehdī” yerine “tehtedi” şeklinde geçer.

⁴ Bu şerhte “el-mādiḥīne” yerine “el-vāşifīne” kullanılmıştır.

zamîr müdâmeye râci‘dür. “Fe-yaḥsunu” fâ’-i tefri‘iyyedür. “Fihâ” yaḥsunu lafzına müte‘allikdür. Zamîr müdâmeye râci‘dür. “Minhüm” vâşifîn lafzına râci‘dür. “en-Neşru” lafzan merfû‘ yaḥsununuñ fâ‘ilidür. “Ve’n-naşmu” [19a] anâ ma‘tûfdür.

Muḥaşşal-i kelâm ve me’âl-i merâm demek oldı ki müdâme-i memdûḥa eylüklerüñ envâ‘ı vü eşnâfidür. Anuñ sebebiyle Allâh Te‘âlâ ḥazreti maḥabbetini zevk iden mü’mînleri kendü cenâb-ı ‘izzetine lütf ile hidâyet idüp yol gösterür. Öyle olıcaḡ anlardan şâdır olan kelâm-ı menşûr ve kelâm-ı manzûm ġâyet ḥasan u gökçek olur. ġâyet laṭifdür.

24. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمُشْتَأَقٍ نَعْمَ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمَ

“Ve yaṭrabu” fi‘l-i muzâri‘-i ma‘lûmdür. Ṭarabdan me’ḥûzudur. Ṭarab diyü bir şifata dirler ki insâna ‘âriz olur. Ziyâde ḥüzünden ve yâ ziyâde sürürdan bu maḥalde sürürdan ‘âriz olan şifatdur. “Men” mevşûledür şılası ile yaṭrabunuñ fâ‘ilidür. “Lem-yedrihâ” şılasıyla zamîr-i bâriz müdâmeye râci‘dür. “Yedri” dirâyetden me’ḥûzudur. Dirâyet ‘ilme dirler. “İnde” yaṭrabunuñ mef‘ûlün fihisidür. “Zikrihâ” lafzan mecrûr muzâfun ileyhisidür. “Hâ” müdâmeye râci‘dür. “Ke-müştaḡi nu‘min” nünüñ zammesiyle ‘aynuñ sükûniyle. Nu‘m diyü bir ġâyet ḥasnâ ḥatunuñ ismidür. Müştâḡuñ muzâfun ileyhisidür. “Küllemâ zükiret” fi‘l-i mâzî meçhûl müfred-i mü’enneş-i ġâ’ibe. “Nu‘mu” lafzan merfû‘ ḡâ’im-maḡâm-ı fâ‘ilidür zükiretüñ.

Muḥaşşal-i kelâm ve me’âl-i merâm [19b] demek oldı ki ol müdâme-i memdûḥanuñ bir ḥâşşası daḡi budur ki bu müdâme zıkr olunduġi ḥinde¹ mesrûr olur şol kimesne ki

¹ ḥinde : vaḡitde A

müdāme’i bilmez idi. Nu‘ m zikr olunduğı h̄inde müştākı ‘āşıqları n̄ice mesrūr olursa anuñ gibi merūr olur demek olur. *Ezāḳani’llāhu Te‘ālā ve iyyākum ve erzeḳani āmin.*

25. وَقَالُوا شَرِبْتَ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

“Ve ḳālū” ḥaḳīqaten ḥāle muṭṭali‘ olmayan ḡāfiller bana didiler ki “şeribte” fi‘l-i māzī ma‘lūm müfred-i müzekker-i muḥaṭṭabdur. “el-İşme” lafzan mensūb mef‘ūlidür şeribtenüñ. “İşm” diyü ḥamra dirler. Mecāz-i mürseldür ḥamr işime sebep olduğıçün ḥamre işm dimişler. “Kellā” ḥarf-i red‘dür. Ma‘nāsı dimekdür ki sizüñ didüğüñüz gibi degüldür. “Ve innemā” edāt-ı ḥaşrdur¹. “Şeribte” fi‘l-i māzī ma‘lūm nefsi mütekellim vāḥid² “el-letī” ismi mevşūldür ḥamrden ‘ibāretdür. “Fī-terkihā” zamīr-i bāriz mevşūle rāci‘dür. “İndī” zarfdur. Yā’-i mütekellime muzāf olmuşdur. “el-İşmü” lafzan merfū‘ zarfuñ fā‘ilidür. Bu maḥalde işm zenb ma‘nāsınadır.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldı ki benüm ḥaḳīḳat-ı aḥvālime muṭṭali‘ olmayan ḡāfiller bana dirler ki sen ḥamr içüp günāh irtikāb itdüñ. Ben daḡi didüm ki öyle degüldür. Siz didüğüñüz gibi ḥamr [20a] içmedüm ben şol nesne’i içdüm ki anı terk idüp içmemek benüm mezzeḥbimde işm-i ‘azīm ü cürm-i kebīrdür.

26. هَنِيئًا لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكُرُوا بِهَا
وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هُمُوا

“Henī’en” şıfat-ı müşebbehedür bi-ma‘nā fā‘ildür hāzım ma‘nāsınadır. Ṭa‘ām ve şarāb ḥazm olup sinse henü’ü’ṭ-ṭa‘ām dirler. Maşdar-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. Taḳdīr-i kelām *Li-*

¹ ḥaşrdur : ḳaşrdur A

² vāḥid : vaḥdehü A

*yeşrab ehlü'd-deyri şürben henî'en lehüm*¹ demekdür. “Li-ehli” lām-ı carre henî'en lafzına müte'allıkdür. “ed-Deyri” lafzan mecrūr muzāfun ileyhısidür ehlüñ. Deyr diyü Neşārā'nuñ kilisesine dirler. Ehl-i deyrden bu maħalde murād maħabbet-i zātiyye'i nūş iden kimesneye dirler.² İsti'āre-i terşihıyyedür. Zīrā ki müdāmeye mülāyim olan eşyādandur. “Kem” haberıyyedür. Mümeyyizi maħzūfdur. Taqđır-i kelām *kem merretin*³ demekdür. “Sekirū” fi'l-i māzī ma'lūm cem'-i müzekker-i ğā'ibdür⁴ fā'ili ehl-i deyre rāci'dür. “Bihā” sekirūya müte'allıkdür. Zāmīr-i bāriz rāci'dür müdāmeye.⁵ “Ve mā-şeribū” vāv-ı hāliyedür. Mā'-i nāfiyedür. “Minhā” müdāmeye rāci'dür. “Ve lākinnehüm” lākinne istidrāk içündür. Cem' zāmīri ehl-i deyre rāci'dür. “Hemmū” fi'l-i māzī ma'lūm cem'-i müzekker-i ğā'ib fā'ili ehl-i deyre rāci'dür. Kaşadū ma'nāsına.

Muħaşşal-i kelām demek oldı ki ehl-i deyriñ ya'nī ehl-i taşavvufuñ⁶ içdikleri müdāme [20b] müdāme kendülere hazm olup şihhatler ve 'āfiyetler olsun. Bu müdāme ile kaç kerre mest ü ser-hoş oldılar. Hālbuki ol müdāmeden daħi içmemişler idi ve lākin içmeğe kaşad itmişler idi. Mücerred kaşdlarıyla mest ü ser-hoş oldılar.

27. وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشَائِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

“Ve 'indī” vāv-ı hāliyedür 'indī zarfdur yā'-i mütekellime muzāfdur. “Minhā” müdāmeye rāci'dür. “Neşvetün” lafzan merfū' zarfuñ fā'ilidür. Neşvet diyü mestlige dirler. “Kaşable” muzāfdur.⁷ “Neş'etī” neş'et muzafun ileyhısidür kaşblüñ. Neş'et daħi yā'-i mütekellime

¹ Kilise ehli afiyetle içsinler.

² Kimesneye dirler : kimesneler A

³ Çok defa

⁴ ğā'ibdür : ğā'ib A

⁵ Zāmīr-i bāriz rāci'dür müdāmeye : Zāmīr müdāmeye rāci'dür A

⁶ Taşavvuf : taşarruf R

⁷ muzāfdur : zarfdur A

mużâf olmuşdur. Neş’et diyü rûh-i evvel bedene duĥûl itmege dirler. “Ma’î” ma’ a zârfdur. Yâ’-i mütekellime mużâfdur. “Ebeden” dâ’imâ ma’ nâsınadır. “Tebkâ” fi’l-i mużârî’ ma’ lûm müfred-i mü’enneş-i ğâ’ibe fâ’ili tahtında müstetir râci’dür neşve lafzına. “Ve in” vaşl¹ içündür. “Beliye” fi’l-i mâzî’ ma’ lûm belâdan me’ĥûzudur. Belâ diyü eskiyüp cürümege dirler. “el-’Azmu” lafzan merfû’ fâ’ilidür beliyenüñ. ‘Azmu diyü kemüğe dirler.

Muĥaşşal-i kelâm ve me’âl-i merâm demek oldı ki rûh bedene ta’alluĥ itmeden evvel müdâme-i mezkûreden bir mestlik benüm yanımnda var idi benüm ile dâ’imâ ol mestlik [21a] bâkî ħalır. Eger kemüklerimiz eskiyüp çürise² daĥi gitmez şöyledür.

28. عَلَيْكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَدْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

“Aleyke” ism-i fi’ldür ĥuz ma’ nâsına. “Bihâ” müdâmeye râci’dür. “Şırfen” lafzan menşûb ĥâldür zamîr-i mecrûrdan. Şırf diyü ğayr-ı maĥlû’ u şâfî nesneye dirler. “Fe’in-şi’tu” eger sen dilerseñ “mezcehâ” lafzan menşûb şı’tenüñ mef’ûlidür. Mezc diyü ħarışdırup şerbet itmege dirler.³ “Fe-’adlûke” lafzan merfû’ mübtedâdur. Kâfa mużâf olmuşdur.⁴ “Adl” diyü her nesne’i yerlü yerine ħomaĥa dirler. Zûlmüñ muĥâbilidür. Zûlm diyü her nesne’i yerlü yerine ħomamaĥa dirler.⁵ “Adl” ‘an ile isti’ mâl olunsa tecâvüz ma’ nâsına ĥelür. Bu maĥalde tecâvüz ma’ nâsınadır. “An-zalimi” zânuñ fetĥasıyla dişüñ şafâsından ĥörinen şuya dirler. “el-Ĥabîb lafzan mecrûr mużâfun

¹ vaşl A

² eskiyüp çürise : çürürse A

³ Mezc diyü ħarışdırup şerbet itmege dirler : Mezc ĥaĥta dirler A

⁴ Kâfa mużâf olmuşdur : Kâf mużâfun ileyh A

⁵ Zûlmüñ muĥâbilidür. Zûlm diyeü her nesne’i yerlü yerine ħomamaĥa dirler A

ileyhisidür zalmuñ. “Hüve”zamîr-i faşldür i‘râbdan maħalli yokdur. “ez-Zulmu” zānuñ fethasıyla¹ ‘adlūñ muķābilidür. Lafzan merfū‘ mübtedānuñ haberidür.

Muħaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldu ki sen bu müdāme’i şāfî ğayr-ı maħlūt olduğı hâlde tut isti‘ māl it. Eger bu müdāme’i maħlūt idüp şerbet itmek dilersen ħabîbüñ āb-ı dendāniyla şerbet it. Ya‘nî maħabbet-i zātiyye’i ħāliş ħalt it. Eger bundan tecāvüz idüp² mā-sivānuñ maħabbetini ħalt iderseñ hemān zulm budur ğayrı nesne³ degüldür.

[21b]

29. فُذُونَكُمَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلِيهَا بِهِ
عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غُنْمٌ

“Fe-dünekehā” yine ‘aleyke gibi ħuz ma‘nāsınadır. “Fi’l-ĥāni ve’steclihā” istif ālden emr-i ħāzırdur. Sîn taleb içündür cilā ü zuhūr taleb itmege dirler. Ya‘nî ol müdāme’i sen zarfdan çıkarup iħrāc idüp⁴ isti‘ māl it. “Bihi” bā min ma‘nāsınadır. Zamîr-i mecrūr ĥān lafzına rāci‘dür. “Alā-nağami” nağmenüñ cem‘idür. Nağme diyü şavt-ı ĥasene dirler. Bu maħalde lafz-ı ‘alā hemān “‘alā-zikri’l-ĥabîbi” gibidür. Ma‘nā-yı temekkünü ve ma‘nā-yı devāmı müş‘irdür. “Elĥāni” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisidür nağamuñ. Elĥān laħnuñ cem‘idür. Laħn diyü terennüm idüp ırlamağa dirler. “Fe-hiye” fā’-i ta‘līliyedir. Hiye maħallen merfū‘ mübtedādur müdāmeye rāci‘dür. “Bihā” ma‘a ma‘nāsınadır. zamîr nağmeye rāci‘dür. “Ġunumu” lafzan merfū‘ haberidür mübtedānuñ. Ġaynuñ ve nūnuñ zammesıyla ğanîmetüñ cem‘idür. Ġanîmet diyü ğāzîlerüñ dāru’l-ħarb kâfirlerinden aldıkları mālā dirler.

¹ Fethasıyla : zammaşıyla V, L, A

² Eger bundan tecāvüz idüp A

³ ğayrı : ğayrı nesne A

⁴ iħrāc idüp dk.

Muḥaṣṣal-i kelām ve me’āl-i merām dimek oldı ki sen ol müdāme-i memdūḥa’i zarfinuñ içinde iken tut daḥi zarfindan iḥrāc idüp tenāvül it elḥān ve terennümātuñ eṣvāt-ı ḥaseneleri üzre dā’im olduḡuñ ḥālde tut. Zīrā ki bu müdāme nağmeleri ile ḡanīmet ü devletdür. [22a]

30. فَمَا سَكَنتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعِ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْعَمُّ

“Fe-mā” fā dūneke ‘illetidür. Mā nāfiyedür. “Sekenet” fi’l-i māzī müfred-i mü’ennes-i ḡā’ibe taḥatında fā’ili müstetir rāci’dür müdāmeye. “Ve’l-hemme” vāv ma’a ma’ nāsınadır. el-Hemme lafzan menşüb mef’ülün ma’ adur. Hemm diyü ḡama dirler. “Yevmen” lafzan menşüb sekenetüñ maf’ülün fiḥisidür. Yevm diyü ḥaḳīkatde gündüze dirler. Ve lākin bu maḥalde mecāzen vaḳt ma’ nāsınadır. Gerek ol vaḳt gicede olsun ve gerek gündüzde olsun. “Bi-mevzi’in” sekenet lafzına müte’alliḳdür. “Kezālike” ya’ni müdāme ḡam ile sākın olmaduḡı gibi. “Lem-yekün ma’a’n-naḡami’l-ḡammu” el-ḡammu lafzan merfū’ fā’ilidür lem-yeskün lafzinuñ.

Muḥaṣṣal-i kelām ve me’āl-i merām dimek oldı ki ey ṭālib-i Ḥaḳḳ olan mü’min sen bu maḥabbet-i nāfi’a’i tut tenāvül it. Zīrā ki insānı ḳocaldup za’īf iden ḡamm u ḡuşşa ile bu maḥabbet-i İlähiyye bir zamānda ve bir vaḳtde ve bir mevzi’de sākın olmaz belki ḡamı giderüp sürūr-ı dā’im İrāş ider.

31. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمَرَ سَاعَةً
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَأَنَّكَ الْحَكْمُ

“Ve fī” lafz-ı fī lām ta’līliyye ma’ nāsına mu’ahhar terānuñ ‘illetidür. “Sekretin” binā’-i merredür ma’ nāsı bir kerre mestlik dimekdür. “Minhā” [22b] müdāmeye rāci’dür. “Ve lev ‘ömre” ‘ömr diyü bedenüñ ḥayātı zamānına dirler. Gerek ḳalīl gerek keşīr olsun.

“Sā‘atin” lafzan mecrūr muzāfun ileyhisedür ‘ömrün. Bu izāfet taqlīl ifade ider. Taqđır-i kelām eger bir sā‘atdeki ‘ömr ise de demek olur. “Terā” fi‘l-i muzāri‘ müfred-i müzekker-i muhātabdur. Tezunnu ma‘nāsınadır. Harf-i şartuñ cezāsıdır. “ed-Dehre” lafzan menşüb terānuñ mef‘ül-i evvelidür dehrün ma‘nāsı sâbıķda beyān olunmuşdur. “Abden” lafzan menşüb mef‘ül-i şānīsidür terānuñ. Muzāf maḥzūfdur. Taqđır-i kelām tera’d-dehre mişle ‘abdin. “Tā‘ian” lafzan menşüb şıfadıdır ‘abduñ. Tā‘i‘ muṭī‘ muṭī‘ ma‘nāsına¹ buyruķ ṭutıcıya dirler. “Ve leke” vāv-ı ḥāliyyedür cār mecrūr² muḥaddem ḥaberdür. Lām-ı cārre ve daḥi ḥaberün taqđimi iḥtişāş ifade ider. Ma‘nāsı demek olur ki ḥākim olmaḥ saña maḥşūş olur senden ğayrı kimesne ḥākim olmaz. “el-Ḥükmü” lafzan merfū‘ mu’aḥḥar mübtedādur.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām demek oldı ki bu müdāme-i memdūḥadan bir kerre mest ü ser-ḥoşluk ecliçün eger bir sā‘atdeki ‘ömr ise daḥi dehri ya‘ni zamānuñ ehlini ins ü cinden ve sâ‘ir vuḥuş-ı tuyūrdan [23a] görürsin şol bir buyruķ ṭutıcı ‘abduñ gibi zannidersin. Ya‘nī cemī‘ini emriñe muṭī‘ ü münḳād görürsin sen şol ḥâlde iken ki³ ancak ḥākim sen olasın bir ğayrı⁴ kimesnenün iştirākı olmaya. Bu kelāmün şıdķına İbrāhīm Edhem ḥazretleri iğnesini deryāya atup daḥi balıķlara emr idüp yine çıkartduĝı⁵ şāhid-i ‘adlür.

32. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

¹ ma‘nāsına : ma‘nāsınadır A

² cār mecrūr : cār u mecrūr A

³ ki A’da yok.

⁴ bir ğayrı : ve ğayrı A

⁵ Çıkartduĝı : çıkarduĝ A

“Felâ ‘îşe” fâ’-i tefrî‘iyyedür¹ demek oldu ki müdâme-i memdûhanuñ haşâ’iş ü ‘alâmâtı mâ-sebaķ beyân itdügümüz üzre oldıysa lâ nefy-i cins içündür. “Ayşe” lafzan menşüb ismidür.² ‘Ayş diyü hayâta dirler. Lâ’nuñ haberi maħzûfdur. Taķdır-i kelâm lâ-‘ayşe mevcûdun dimekdür. “Fi’d-dünyâ” mevcûd lafzına müte‘allıķdür. “Li-men” ism-i mevşûldür. “Āşe” fi‘l-i mâzî ism-i mevşülün şılasıdır. “Şâhiyen” lafzan menşüb hâldür ‘âşenüñ fâ‘ilinden. Şâhî diyü ayıķa dirler. “Ve men” ism-i mevşül mübtedâdur. “Lem-yemüt” şılasıdır. “Sekren” lafzan menşüb hâldür lem-yemüt lafzınıñ fâ‘ilinden maşdardur sekrân ma‘nâsınadır. Sekrân şıfat-ı müşebbehedür. Maşdar zıkr olundu mubâlağa eclıçün. Ya‘nî mubâlağa ile ser-ħoş olmasa dimekdür. “Bihâ” ħarf-i cerr sekren lafzına müte‘allıķdür. [23b] Zâmir müdâmeye râci‘dür. “Fâtehü” fi‘l-i mâzîdür zayya‘a ma‘nâsınadır. Cümlesi cümle-i fi‘liyye maħallen merfû‘ mübtedânüñ ħaberidür. “el-Ĥazmu” lafzan merfû‘ fâtehünün fâ‘ilidir. Ĥazm diyü teyaķķuz ve bir uyanıķlığa dirler ki anuñla dünyâ ħafletini giderüp daħi âħiret aħvâlini fıkr itmege dirler.

Muħaşşal-i kelâm demek oldu ki çünki Allâh Te‘âlâ’nuñ maħabbetinün ħâşşalarını ve ‘alâmetlerini mâ-sebaķda beyân itdügümüz üzre olduĝı muķarrar oldıysa aşlâ ve kať‘â ħayâtı yoķur. Dünyâda şol kimesnenün ki ol kimesne Allâh Te‘âlâ’nuñ maħabbetiyle mes olmayup ayıķ olduĝı hâlde ‘îş idüp dirilmiş idi. Eger şöyle ki bir kimesne Allâh Te‘âlâ’nuñ maħabbetiyle kemâl-i mertebede mest ü ser-ħoş olduĝı hâlde fevt olup ‘ömri âħir olmasa ol kimse bi-kemâlihi uyanıķlıĝı zâyi‘ u helâk ider. Ya‘nî dünyâda ħaflet ile giçüp âħiret aħvâlini tedârik ü tefekkür idemez. Hemân behâ’im gibi nefsün ârzûsına meşĝül olur.

¹ “Tefrî‘iyye” kelimesi R nüshasında “ta‘rifîyye” şeklinde yanlış yazıldığı için metne A ve L nüshasında olduğu gibi doğru şeklini metne koyduk.

² “‘îşe” lafzan menşüb ismidür : ‘îş lâ ile maħallen merfû‘ mübtedâ A

Ve daği Rābi‘a ana raḥimeha’llāhu zulmet-i leyde teheccüde kalkdıkdı ki
 “Kevākib zuhūr itdi ve gözlere nevm galebe itdi ve mülük u selāṭin ḳapularını bađladılar
 senüñ ḳapun meftühdür. Yā-Rabbi dünyādaki naşībimi [24a] küffāra virdüm cennetdeki
 naşībimi mü’minlerüñ ‘aşīlerine virdüm. Hiç dünyādan ve āḳiretten nesne ḳaşd itmezem
 illā cemālüñ müşāhedesin ṭaleb eylerem didükden şoñra yine didi ki

Beyt

İlāhī lestü fi’l-belvā ve lā-eşkü mine’l-belvā
 Murādī ente yā-mevlā bilā-mennin ve lā-selvā
 Ve lev-a‘ ṭayteni’d-dünyā ve lev-a‘ ṭayteni’l-‘ uḳbā
 Ve lā-arzā kile’d-dāreyni illā rü’yete’l-mevlā¹

33. عَلَى نَفْسِهِ فَأَيْنِكَ مَنْ ضَاعَ عُمُرُهُ
 وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

“Alā” fe’l-yebki lafzına müte‘alliḳdür. “Nefsihi” zamīr-i mecrūr mu’aḳḳar mevşüle rāci‘dür. Ma‘nā cihetinden izmār-ı ḳable’z-zikr lāzım gelmedüğüçün ihtişāş içün taḳdīm olunmuşdur. “Fe’l-yebki” emr-i gā’ib ma‘nāsı bükâ itsün ađlasun dimekdür. “Men” mevşüldür. “Zā‘a” fi’l-i māzī heleke ma‘nāsınadır. “Ömrühu” lafzan merfū‘ zā‘anuñ fā‘ilidür. Zamīr-i bāriz mevşüle rāci‘dür. İsm-i mevşül sılasıyla maḳallen merfū‘ fe’lyebkinüñ fā‘ilidür. “Ve leyse” vāv-ı ḫāliyyedür. “Leḫü” cār mecrūr leysenüñ ḫaberidür. Zamīr mevşüle rāci‘dür. “Minhā” müdāmeye rāci‘dür. “Naşīb” lafzan merfū‘

¹ Allah’ım ben belalar içinde değilim beladan da şikayetçi değilim. Muradım sensin, kudret helvası ve bildircin eti değildir. Bana dünya ve ahireti bağışlasan da ben senin cemalini görmekten başka bir şeye razı olmam.

leysenüñ ismidür. “Ve lâ-schmü” naşīb lafzına ma‘tūfdur. Naşīb diyü ve sehm diyü hişşeye [24b] dirlir.

Muḥaşşal-i kelām ve me’āl-i merām dimek oldı ki ğayrı nesneleri bi’l-külliyeye terk itsün daḫi hemān kendi nefsine ve cānına aġlāsun şol kimesne ki anuñ ‘ömri zāyı‘ u helāk ola daḫi Allāh Te‘ālā’nuñ maḫabbetinden anuñ için bir naşīb ve bir hişşe olmaya.

Ba‘dehu ṭālib-i Ḥaqq olan mü’mirlere lāyık budur ki sa‘y u ğuşiş idüp Allāh Te‘ālā ḫazretlerinüñ maḫabbeti fırsat elde iken ṭaleb itmek gerek ki şoñra nedāmetden ḫalāş ola.

Ve daḫi ‘Ā’işe-i şiddīka rażıya’llāhu ‘anhā ḫazretleri resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḫazretlerinden rivāyet itdügi du‘ā’-i şerīfi mezānn-ı isticābetde oquyup meşġul olmağ gerekdür. Zīrā ki resūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ḫazretleri her meclisde ve her namāz kıldıkları ve tilāvet itdükleri maḫalde bu du‘ā’-i şerīfi oqurlar imiş öyle olıcağ sünnet oldı. Bize daḫi meşġul olmağ lāzım oldı. ‘Ā’işe-i şiddīka rażıya’llāhu ‘anhā buyurdılar ki yā-resūla’llāh bu du‘āya meşġul olursız ḫāşşası nedür bizlere beyān idün didüm. Anlar daḫi buyurdılar ki yā-‘Ā’işe bu du‘ā’i bir kimesne bir meclisde oqusa daḫi ol ḫinde kendüden ğünāḫ şādır olsa bu du‘ā ol [25a] ğünāha kefāret ola. Ol ğünāḫ kitābet olunmaya. Eger¹ ḫayr şādır olsa mühr olup ḫaṭ‘ā ol ḫayr zāyı‘ olmaya diyü buyurdılar. Ve daḫi bu du‘ā’i kefāret-i meclis olduğundan mā-‘adā Allāh Te‘ālā ḫazretlerinüñ maḫabbeti ve sā’ir levāzım-ı dīniyye’i müştēmil olup kemāl-i edeble bunları Allāh Te‘ālā ḫazretinden ṭaleb itmeği daḫi müştēmildür. Ve ma‘nā-yı şerīfinden zāhirdür. Ol du‘ā budur²

¹ Eger A

² ol du‘ā budur : ol du‘ā budur ki zikr olunur A

Bismi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

Sübḥāneke'llāhumme ve bi-ḥamdike lā-İlähe illā ente yā-ḥayyu yā-ḳayyūmu estağfiruke ve es'elüke't-tevbete. Allāhumme'c'al ḥayre 'ömrī evāḥirahu ve ḥayra a'mālī yevme liḳāte. Allāhumme'c'al ḥubbeke aḥabbe'l-eşyā'e ileyye ve'c'al ḥaşyeteke ahvefe'l-eşyā'i bi-raḥmetike yā-arḥama'rrāḥimīn.

Temmetü'l-kitābu bi-'avni'llāhi'l-meliki'l-vehhāb. Temme fī 20 Rebiulevvel Sene 1163 (27 Şubat Cuma 1750).

5.2. İSMÂİL ANKARAVÎ¹

[2a] Şerhu'l-Ĥamriyye li-İbni Fārız

Sipās u minnet ol ĥazret-i ulūhiyyet ve cenāb-ı rubūbiyyete ki mey-i maḥabbet-i zātiyye ile ḳulūb-ı şāribān-ı bāde-i taḥḳīḳ ve mey-ḥ'ārān-ı raḥīḳ-i tevfiḳ olanları mest ü ser-ḥoş ḳılıp bu ḥālet ü keyfiyyetle her biri kendü kendülerini ferāmūş ḳıldıkda ve vücūd-i mevḥūmīlerin mest ü medhūş buldukda şarāb gibi cūş ve rebāb gibi ḥurūşa gelüp nağme-i tevḥīdi erbāb-ı ḥūşa 'ıyān ve nükte-i tefrīd ü tecrīdi aşḫāb-ı gūşa beyān eyleyüp mey ü peymāne ve mestāne vü mey-ḥāne ıştılāḫıyla maḥabbet-i Ḥaḳḳ'ı ve esrār-ı vücūd-ı muṭlaḳı nümāyān ḳıldılar. Ve dūrūd-i pūr-sūrūd-i şāfi ve selām u şenā-yı vāfi ol vāḳıf-ı² esrār-ı ḥaḳīḳat ve sāḳī-i şarāb-ı mey-gede-i vaḥdet ḥazretlerinüñ cenāb-ı nübüvvet-penāh ve risālet-destgāhlarına her vaḳt ve her sâ'at müblağ u mürsel olsun ki neşve-i cām-ı kelām-ı meserret-encāmı ve müdām-ı [2b] eḥādiş-i sa'adet-fercāmı dāfi'-i ḥumār-ı ḡaflet ve rāfi'-i ḥumār-ı ruḥsār-ı vuşlat-ı cenāb-ı 'izzetdür. Ve evlād u aşḫāb-ı pūr-mekremetleri üzerine olsun ki her biri ol ḥazretüñ müdām-ı kelāmına cām ve şer'-i bā-nizāmına münḳād u rāmlardur. Ba' de hāzā bu faḳīr ü zelīl ve 'alīl ü ḡalīl eş-Şeyḫ İsmā'īl el-Anḳaraî el-Mevlevî ol şeyḫ-i kāmīl ü 'ālim ve 'āmil ü vāşıl ve'l-muḥaḳḳıḳu'l-'ārifü'l-fāzıl Şerefeddīn Ebü Ḥafş 'Ömer bin 'Aliyyü's-Sa'diyyü'l-ma'rūf bi-İbni'l-Fārızı'l-Mısrî ḳuddise sırruhu³ ḥazretlerinüñ *Nazmü's-sülūk* nām ḳaşıde-i belīğā-i tā'ıyyesini şerḫ eyledükde ve beyne'l-fuḳarā meşḥūr ve 'inde'l-'urefā maḳbūl ü manzūr oldukda bir gün bu faḳīrūñ ziyāretine hey'et-i 'ulemā ve şūret-i 'urefāda bir iki kimse gelüp miyān-ı mübāseṭatda ve ḥilāl-i muşāḫabetde şerḫ-i tā'ıyyeyi zıkr idüp *ba' de kemāli'l-medḫi ve'l-*

¹ Kullanılan nüshalar:

² vāḳıf: vāfi C

³ Ḳuddise sırruhu: ḳāddese'llāhu sırrahu ve rūhahu ve nevvare ḍarīḫahu C, A

istihsân' zıkr-i ƙaşıde-i ħamriyyeyi der-miyân idüp didiler ki n'olaydı bu ƙaşıde-i merġûbe daġı Őerġ-i tâ'iyye [3a] üslûbı üzre bir Őerġüñüz olaydı ziyâde ra' nâ vü ħûb ve ƙatı zîbâ vü maġlûb ve 'inde'l-fużalâ ve'l-'urefâ maġbûbu'l-ƙulûb olup Őöhret bulaydı. Egerġi Monlâ Câmî ve ba' zı 'ulemâ'-i kirâmı bu ƙaşıdeye 'Arabî ve 'Acemî Őerġ tahrîr itmişlerdür lâkin her biri bir ƙarza ġitmişlerdür.

“Ve li-küllin vichetün hüve müvellihâ”² fî'n-naġl

Ve li-küllü cedîdin lezzetün 'inde mezâkı'l-'aġl³

fehvasınca sizüñ üslûb ü ƙarziñuz za' ifü'z-zihnüñ tenâvül ü te' âtisine anlaruñkinden daġı âsân ve sehdür.⁴ Pes bunlaruñ kelâmı mâ-fi'z-zamîrimde olan murâd u merâmı ziyâde vü nâmî ƙılıp taġzâzâ-yı derûnum ġadden birün olup âġirü'l-emr Őerġ-i ƙaşıdeye Şürü' eyledüm.⁵

Ve “Elsinetü'l-ġalkı aġlâmu'l-ġaġ”⁶ rumûzın bildüm. Lâ-siyyemâ “Ve ke'eyyin min-âyetin fi's-semâvâti ve'l-arzi yemurrüne 'aleyhâ ve hüm 'anhâ mu'rizün”⁷ âyet-i kerîmesinüñ nikât u işârâtı ġâġır-ı fâtıra bâhir ü zâhir olup ol mütekellim olan kimseler lisânından [3b] Cenâb-ı vaġdet-i ġaġîġiyi bu faġîre mülhem ü mülġâ buldüm. Zîrâ 'ârif-i vâşıl bu eşyâyı mezâhir-i esmâ'-i ġudâ-yı Te' âlâ görür. Ve eşyâda ġaġġ'ı mütecellî vü rû-nümâ bilür. Pes mükâleme vü mu'âmeleyi ġaġla ƙılır. Nitekim Bâyezîd ġazretleri

¹ Övgü ve beġeniden sonra

² Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 148. “Herkesin yöneldiġi bir yön vardır.”

³ Nakil konusunda herkesin yüzünü ona doġru çevirdiġi bir yönü vardır. Her yeninin zevkine göre bir tadı vardır.

⁴ anlaruñkinden daġı âsân ve sehdür : anlardan ziyâde sehl ü âsândur D

⁵ eyledüm : ƙıldum D

⁶ “Halkın dilleri ġaġ'ın kalemleridir.” Sözü hadis deġil, mutasavvıflara ait bir sözdür (el-Âmirî, 1991, s. 17)

⁷ Kur'ân-ı Kerîm, Yûsuf, 105. “Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki onlar bu delillerden yüz çevirerek geġip giderler.”

ḳuddise sırruhu buyururlar “Ene ükellimü’llāhe minzū-şelāşine senetin ve’n-nāsu yezunnūne ennī ükellimühüm ma‘ahum.”¹ Mā-ḥaşalü’l-keḷām ve netice-i merām bu işārātı Ḥaḳ’dan bilüp ve bu beşārātı Cenāb-ı vüçüd-i muṭlaḳdan fehm ḳılup şerḥ ü îzāḥ-ı ḳaşideye bi-‘avni’llāhi ve tevfiḳihi ibtidā ḳıldum. Ümıddür ki ḳırā’at eyleyen yārān ve ehl-i ‘irfān bu ḥaḳīri ḥayr du‘ādan ferāmüş itmeyeler. Va’llāhu’l-müste‘ānu ve ‘aleyhi’t-tüklān.

1. شَرِبْنَا عَلَى نِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

el-Lugāt: “Şeribe” içmeklige dirler ‘alime ya‘lemu bābından maşḍarı ḥarekāt-ı şelāşe ile cā’izdür. Ḳāle’l-Cevherî “Şeribe Zeydün el-mā’e ve ğayrehā şerben ve şürben ve şirben.”² [4a] ve bu āyetde daḥi “Fe-şāribüne şürbe’l-hīm.”³ Vüçüh-ı şelāşe ile ḳırā’at olunmuşdur. “Zikr” nisyānuñ zıddıdır lisān ve ḳalbe şāmildür nitekim “zekerehü bi-lisānihi ve ḳalbihi”⁴ daḥi dirler. “Ḥabīb” fa‘îl bi-ma‘nā mef‘üldür. “Müdām” ve “müdāme” ḥamre dirler. Şāribü’l-ḥamruñ aña müdāvemeti i‘tibāriyle.

Meşnevî

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Z’ān ‘Arab be-nihād nām-ı mey müdām

Z’ānki siri nist mey-ḥorrā müdām⁵

¹“Otuz seneden beri Allah’la konuşuyorum. İnsanlarsa beni onlarla konuştuğumu zannediyorlar.” (Ankaravî, 2008, s. 120).

²“Zeyd, su veya onun dışında bir şeyi içti.” Sıhâh (Cevherî, 2009, s. 588)’ta “Zeyd” kelimesi yoktur.

³Kur’ân-ı Kerîm, Vakı’a, 55. “Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz.”

⁴(Cevherî, 2009, s. 407). Onu, diliyle ve kalbiyle zikretti.

⁵“Şarap içmeye alışmış olan, şaraba doyamaz. Arap, onun için şaraba müdam adını taktı.” (İzbudak, 2016, s. 406).

Ve yāḥud ḥamruñ ḥumde müdāvemeti i' tibāriyle ola ve yāḥud ḥamruñ ḥumde ba' de'l-ğaleyān sākin olması i' tibāriyle ola. Zīrā “Dāme'l-ḥamru fi'd-denni”¹ dirler. “İzā-sekene ve şebete ba' de'l-ğaleyān”² Müdāmenüñ tāsı te'nīş-i lafzī içündür. Ğurfetüñ ve zulmetüñ tāları gibi. “Seker” fetḥateynle ber-vezn-i “baṭar” mestlige dirler dördüncü bābdan. “Kerm” üzüm ağacı.

el-İ' rāb: “Şeribnā” ve “sekirnā” nefsi mütekellim ma'a'l-ğayrlerdür. Ve bu şīğalaruñ nefsi mütekellim vaḥdehü üzerine ihtiyār olunmasında ḥikmet³ şürbün cemā' atle olan [4b] lezzetini müş' irdür. Ve ervāḥ u a' yānuñ efrād u aḳṭāb ve sā'ir kāmīlānuñ ol şürb ü sekrde müşāreketlerini müzekkirdür.⁴

Beyt

Tenhā ne menem zi-ı ışḳ-i to bāde-perest
 Ān kiyest to ḥod be-gū k'zīn bāde-bürest
 Ān rüz ki giriftem īn bāde be-dest
 Būde'end ḥarīf-i men mey-perestān-ı elest⁵

“Alā” ḥarfdur. Ḥurūf-i cārreden muşāḥabet ma' nāsın mutazammındur bi-ma' nā ma' a. Kemā ḳāle fī-ḳavlihi Te' ālā “Ve āte'l-māle 'alā-ḥubbihi”⁶ ey ma' a-ḥubbihi. Ve kezā fī-ḳavlihi Te' ālā “Ve inne Rabbeke lezū-mağfiretin li'n-nāsi 'alā-zulmihim”⁷ ey ma' a-

¹ İçki küpün içinde durdu.

² Kaynadıktan sonra sakin ve durgun olduğunda.

³ hikmet : nükte C

⁴ Ve ervāḥ u a' yānuñ efrād u aḳṭāb ve sā'ir kāmīlānuñ ol şürb ü sekrde müşāreketlerini müzekkirdür C,A

⁵ (Cāmī, 1309, s. 135) Aşkınla şarap düşkünü olan yalnız ben değilim, zaten şarap düşkünlüğünden kurtulmuş var mıdır sen kendin söyle? Ben bu kadehi elime aldığım gün 'elest' meclisinin şarap içenleri benim dostum oldular.

⁶ Kur'ân-ı Kerīm, Bakara, 177. “Mala olan sevgilerine rağmen verenlerin.”

⁷ Kur'ân-ı Kerīm, Ra'd, 6. “Rabbin, insanların zulümlerine rağmen bağışlama sahibidir.”

zulmihim. Müdāme lafzınıñ tenvini tenvī^c içündür. *Ey şeribnā nev^can mine'l-ḥamri ḡayre mā-yete^cārefehü'n-nāsu¹* taqđirinde olur. “Sekirnā bihā” cümlesinüñ i^crābdan maḥalli olmayup cümle-i müste'nife olmak da cā'izdür ve i^crābdan maḥallen menşüb müdāme lafzınıñ şıfatı olmağ da cā'izdür. “Min-ḳabli”de min ḥarf-i cer sekirnāya müte^callıkdür. Egerçi şeribnāya müte^callığ olmağ da cā'izdür ammā bu evlādur. Zīrā hem lafzan aḳreb ve hem ma^cnen ercaḥdur. Anuñçün ki ḥalğ ve kerm üzre sekrüñ taqđimi şürbüñ [5a] taḳaddümüni daḡı müstelzimdür bi-düni'l-^caks. “el-Kerm” ḳā'im-maḳām-ı fā^c ilidür yuḡlaḳunuñ.

el-Ma^cnā: Biz içdük maḥbūbuñ zıkrine muşāḥib olduğumuz ḥalde şarāblardan nāsuñ fehm eylemedügi bir nev^c şarābı ki anuñla biz mest olduğ üzüm ağacı maḥlūḳ olmazdan evvel.

et-Taḥḳīḳ: Ey şarāb-ı İlähiyye ḡalib olan bilgil ki müdāmeden murād maḥabbet-i zātiyye ola ve anuñ şürbünden murād ol maḥabbetüñ mer-tebe-i a^cyān-ı şābitede ḳabūlüne isti^cdād ola. Ve zıkr-i ḥabībden murād a^cyānuñ mer-tebe-i ^cilmde zāt-ı maḥbūb-ı ḥaḳīḳiyye şu^cūrları ola. Ve sekrden murād ol mer-tebede sekre müsta^cidd olmaları ola ve yāḡud andan dūnter olan mer-tebelerde. Meşelā ^cālem-i elest gibi ḥaḳīḳat-i sekr murād ola. Ve kermden murād mevcūdāt u mümkināt ola. Ve taqđir-i te^cvīl-i kelām bu ola ki biz ḳābil ü müsta^cid olduğ mer-tebe-i a^cyān-ı şābitede maḥabbet-i zātiyye-i İlähiyyeye ve bizim bu mer-tebede bu maḥabbete isti^cdādımız mücib-i [5b] ḥaḳīḳat-i sekrdür. Sāyir mer-tebelerde bizim bu ḳabūlimiz bāğ-ı vücūd-i ^caynīnüñ zuḡurından evveldür.

Meşnevi

[Fā'ilātün/fā'ilātün/fā'ilün]

¹ Yani insanların bilmediği bir çeşit içki içtik.

Pîr îşânend kîn ‘ âlem ne-bûd

Cân-ı îşân bûd der-deryâ-yı cûd¹

Pîşter z’eflāk Keyvân dîde end

Pîşter ez-dānehâ nân dîde end²

Pîşter ez-ḥilḳat-i engürhâ

Ḥorde meyhâ vü nümûde şûrhâ³

Der dil-i engür meyrâ dîde end

Der-fenâ-yı maḥz şeyrâ dîde end⁴

Bî-dimâg u dil pür ez-fikret buden

Bî-sipâh u ceng ber-nusret zedend⁵

Ve bir ma‘nâ-yı ra‘nâ daḥi budur ki şarâb⁶-ı müdâmeden murâd a‘yānuñ ‘âlem-i ervâḥda idrâk-ı maḥabbet-i zātî eylemeleri ola. Pes sekrüñ ma‘nâsı ḥaḳîḳî olur. Ya‘nî şol ḥayret ü heyman olur ki ervâḥ-ı ehl-i kemâle müşâhede-i cemâl ü celâl-i Ḥaḳ’dan ḥâşıl olur. Pes bu kerre ta‘bîr-i merâm bu olur ki biz idrâk-ı maḥabbet-i zātî ve şûrb-i müdâme-i esmâ vü şıfâtî kılduḳ. Maḥbûb-ı ḥaḳîḳinüñ şu‘ûrına muşâhib olduḳımız ḥâlde öyle maḥabbet-i zâtiyye ki biz anuñla [5b] hâyim ü ḥayrân olduḳ ‘*inde müşâhedeti cemâli’l-Ḥaḳḳi ve*

¹ “Pir olanlar o kişilerdir ki bu âlem yokken onların canları, kerem denizinde vardı” (İzbudak, 2016, s. 179).

² “Feleklerden önce Zuhâl yıldızını, tanelerden önce Ekmeḳi görmüşler.” (İzbudak, 2016, s. 179).

³ “Üzüm yaratılmadan önce şaraplar içmişler, muhabbet sarhoşu olmuşlardır.” (İzbudak, 2016, s. 179).

⁴ “Üzümün gönlünde şarabı, tamam yoklukta bütün varlığı müşâhede ederler.” (İzbudak, 2016, s. 179).

⁵ “Akılsız, gönülsüz fikirlerle dolmuşlar; askersiz, savaşız galip gelmişlerdi.” (İzbudak, 2016, s. 179).

⁶ şarâb : şûrb C

mu‘āyenetî celālî vücūdî’l-muṭlaḳî ḳable vücūdî’l-ekvānî ve ta‘aṣṣuḳî’l-ervāḫî ile’l-ebdān.¹

Beyt

Rūzî ki medār-ı çarḫ u eflāk ne-būd
 Ve âmîzeş-i āb u āteş u ḫāk ne-būd
 Ber yād-ı to mest bûdem u bāde-perest
 Her çend nişān ez-bāde vü tāk ne-būd²

2. لَهَا النَّدْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
 هِلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مَزَجَتْ نَجْمُ

el-Luḡāt: “Bedr” māh-ı tamāma dirler. Vech-i tesmiye şemse ṭulū‘unda mübādere eyledüğünden ötürüdür. Ke’ennhü şemse ṭulū‘unda ve yāḫud ğurūbunda mübādere eyler. “Ke’s” şarābla ṭolu olan çanağa dirler. Ṭolu olmayınca ke’s dimezler. Şemsden murād cirmidür. “Yüdīru” ef’ āldendür şulāşisi dāre yedūru gelür. “Hilāl” māh-ı nevūñ ismidür. “Yebdū” fi’l-i muzāri‘dür. “Bedā” yebdū bedvenden ve büdüvven³ bi-teşdīdi’l-vāv zāhir olmaḳlıḳ. Ḳāle [6b] ehlü’l-luḡa “Bede’e’ş-şey’ü büdüvven ke-ḳa‘ade ḳu‘ūden ey zahara zuhūran.”⁴ “Mezc” iki şey’üñ eczāsı bir yere ḳarışmaḳdur evvelki bābdan. “Necm” ma‘rūf.

¹ Daha varlıkların yaratılmasından ve ruhların bedenlere âşık olmasından önce; Hakkın cemalinin müşahedesı ve vücūd-i mutlakın celalinin görünmesi sırasında (âşık ve hayran olduk).

² (Câmî, 1309, s. 131). Felek ve çarkın yörüngesinin olmadığı, su, ateş ve toprağın birbirine karışmadığı bir günde ben senin yâdımla sarhoş olup şaraba düşkün olmuşum. Üstelik daha şarap ve asma çubuğunun varlığından bile eser yoktu.

³ bedvenden : bedvenden ve büdüvven C

⁴ (Cevherî, 2009, s. 78).

el-İ' rāb: “Lehā”da zamīr müdāmeye rāci‘dür. “el-Bedr” mübdeṭā “ke’s” haberidür. “Ve hiye”de “vāv” ‘āṭıfadur ḥāliye olmak üzere cümlesi¹ ke’sün bedre teşbīh olmasınınuñ taqyīdini müş‘ir olur. Enāmīl-i sāķīnūñ ol müdāmeyi idāresi ḥāletinde. Zīrā ma‘nen ol müdāmeye bedr ke’sdür sāķīnūñ eşābi‘i anı idāre eylediği ḥālde demek olur. Pes ma‘nā feṣāḥati muḥıldür. Zīrā teşbīh-i mezkūrı tilke’l-ḥālete muḥtaṣ kılmaḳ vech degüldür. “Yudīrūhā”da zamīr ṣemse ‘ā’iddür. “Hilāl” fā‘ilidür yudīrūnuñ ve cümle-i yudīrūhā maḥallen merfū‘ şıfatıdır ṣemsūn ve ṣems haberidür mübtedānuñ. “Kem” haberıyyedür mümeyyizi maḥzūfdur *ey kem mevzi‘in yebdū fīhi necmū* taḳdīrine necm fā‘ilidür yebdūnuñ. “Müzicet” ‘alā-bināi’l-mef‘ül zamīri [7a] müdāmeye ‘ā’iddür. Ve i‘rābdan maḥallen mecrūr muzāfun ileyhıdür izānuñ ve Nāzım ḥāzretleri ḳuddise sırruhu ‘alā-ṭarīķi’l-isti‘āreti’t-taṣrīḥiyye ke’si bedre teşbīh eylediler. “Beynehümā”da vech-i ṣebēh istināre ve istidāredür. Ve müdāmeyi zav’-ı ṣemse teşbīh ḳıldı kemāl-i ināre ve feyezānından ötüri. Vech-i ṣebēh beynehümāda feyezān u nūrāniyyetdür. Ve eşābi‘-i sāķī li-ecli’d-diḳķa ve’l-istināre hilāle teşbīh ve ṣekl-i ḥabābı li’l-istidāre² ve’n-nūrāriyye ve li-ṣıḡaru’l-ḥacm necme teşbīh ḳıldı.

el-Ma‘nā: Ol müdāme ma‘a’d-devām bedr-i tām cāmdur. Ve ol ṣarāb bir āfitāb-ı pūr-tābdur ki anı eşābi‘-i sāķī meh-i nāb idāre eyler ve çok mevzi‘de eṣkāl-i ḥabābdan necmler zāhir olur. Ol ṣarāb ile memzūc olduđu vaḳıtde.

et-Taḥḳīk: Ke’sden murād ḳalb ü rūḥ-i Muḥammedī ola ki mażhar-ı āfitāb-ı zāt-ı eḥadiyyet ve ḳadeḥ-i bāde-i maḥabbet-i ulūhiyyetdür. Ve ol bedr-i kāmilūñ ḳamerūñ ṣemsdan istināresi gibi āfitāb-ı [7b] zāt-ı İlähiyyeden istināresi ve ol nūr-ı ṣāmilūñ ṣemsi zāt-ı eḥadiyyete muḥāzāt-ı tāmme ve muḳābele-i kāmilesi ve andan istifāze ve ḥaḳāyık-

¹ cümlesi : hamli. C, D

² hilāle teşbīh ve ṣekl-i ḥabābı li’l-istidāre C

ı imkâniyyeye ifâze ve sâkinân-ı şeb-i zulmâniyyeye ifâdesi bi-^ç aynihâ mâh-ı müstenîrûñ hürşîd-i münîre muhâzât ve muķābelesi ve leyālî-i muzlımede inâresi gibi olduğı ecilden bedr ķalb-i Muķammediyyeden ve şems maķabbet-i zâtiyye-i İlähiyyeden isti^ç âre olundu. Pes bu şarâb-ı maķabbet-i zâtiyyenüñ inâlesine bâ^ç iş ve bu şarâbla memlû olan cām ķalb-i Muķammediyyenüñ idâresine sebep ü dâ^ç ĩ esmâ^ç -i İlähî ve evşâf-ı Rabbânîdür. Ve bu esmâ vü evşâf-ı mütekâbile-i İlähî eşâbi^ç ç ibâretiyle ve enâmil işâretiyle ta^ç bîr olunur.

Kemâ verede fî'l-ħadîşî'şahîh "İnne ķulûbe beni âdem beyne işbî^ç ayni min-eşâbi^ç i'r-rahmân yuķallibühâ keyfe mâ-yeşâ"¹ Ve kemâ-ķâle resûlu'llâh şallâllahu ^ç aleyhi ve sellem ruviye ^ç an-İbni [8a] ^ç Abbâs rażıyallâhu ^ç anhu "Re'eytü Rabbî fî-aķseni şüretin fe-ķâle yâ Muķammed ķultu lebbeyke Rabbî ve sa^ç deyke ķâle hel-tedrî fîme yaķtaşşu'l-mele'ü'l-a^ç lâ ķultu Rabbî a^ç lemü fe-vaża^ç a yedehü beyne ketfî ve vecedtü bürde enâmilihî beyne şedyey fe-^ç alimtü ^ç ilme'l-evvelîn ve'l-âķirîn."² Pes Ĥazret-i Nâzım ķuddise sırruhu eşâbi^ç ü enâmil-i sâķî-i bāķîden hilâli isti^ç âre ķıldı ki hilâlden murâd eşâbi^ç -i İlähiyye olur ki müteşâbihâtdandır. Pes sâķî-i bāķî ol hilâl-mişâl olan eşâbi^ç -i evşâfiyye ile ol ĥazretüñ kâse-i rûķında ve ķalbinde olan şarâb-ı ledünnîyi şâribine inâle ve anuñ ķalb-i pür-ezvâķını tâlib-i maķabbet-i İlähî olanlar cânibine idâre idicidür.

Beyt

İn bezm çî bezmest ki erbâb-ı kemâl

Nüşend mey-i maķabbet ez-câm-ı cemâl

¹ "Mü'minlerin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağının arasındadır. O, kalbi istediği yöne çevirir." (Müslim, 2006, s. 1225).

² "İbni Abbastan rivâyet edilmiştir: Rabbimi en güzel surette gördüm. 'Ey Muhammed!' dedi. 'Buyur, emrindeyim yâ Rabbi' dedim. 'Meleklerin hangi konularda tartıştıklarını biliyor musun?' diye sordu. 'Rabbim daha iyi bilir.' dedim. Elini omuzuma koydu, parmaklarının soğukluğunu göğsümde hissettim ve ben öncekilerin ve sonrakilerin ilmini öğrendim."

Bîn ber-keff-i sâkı̄ kadeh-i māl-ā-māl

Bedrî ki bûd müdür-i ân çend hilâl¹

Ey t̄alib-i ‘irfân bil ki vâşılân u kâmilân iki kısma [8b] münkasımdur. Bir kısmı ol muḳarribân-ı ḫazretdür ki mey-i nâb-ı tevḫîdi nûş idicek kendülerin ferâmûş kılop ba‘ de‘l-vüşûli ile‘llâh müstağraḳ-ı baḫr-ı vaḫdet olup şarâb-ı vaḫdet meşreblerine ğâlib olmağla mertebe-i ‘ilm ü ‘aḳldan münḫali‘ ve ḳuyûd-i elfâz u naḳlden münḳatı‘ olup terbiyye-i enâm ve irşâd-ı ‘avâmdan fâriğlerdür.

Beyt

Hoş vaḳt kesî ki mey der-în mey-ḫâne

Ez-ḫum u sebû ḫürd ne ez-peymâne

Şad bâr eger nîst şod ‘âlem ü hest

Vâḳıf ne-şevd ki hest ‘âlem yâ ne²

Ve ikinci kısım ol t̄a‘ife-i ‘illiyedür ki cezbe-i İllâhî bunları kendülerden cezbe idüp muvaşşılun ile‘llâh olduğdan şoñra tekmīl-i nüfûs-ı t̄alibân ve terbiye-i sâlikân u müsterşidân için *reddün mine‘llâhi ile‘l-ḫalk* kılinup aḫkâm-ı şerî‘ atla muttaşif ve âdâb-ı t̄arîḳatle müte‘eddib olup mey-i maḫabbet-i ezeliyyeye âb-ı zülâl-i ‘ilm ü ma‘rifeti âmiḫte kılop bu şarâb-ı maḫabbetüñ âb-ı ‘ilm ü ma‘rifete mezc ü ḫalḫ olmasından bî-şümâr nücûm-i [9a] hidâyet be-dîdâr olup pes şeb-i zulmânî-i t̄abî‘ atda ḳalanlar bunlaruñ

¹ (Câmî, 1309, s. 138). Bu nasıl bir meclistir ki kemal sahipleri cemal kadehinden muhabbet şarabını içiyor. Sakinin avucundaki dopdolu kadeh, birkaç hilalin döndürdüğü dolunaya benziyor.

² (Câmî, 1309, s. 138). Bu meyhanede şarabı kadehten değil de testiden ve küpten içenler ne mesut kimselerdir ki âlem yüz defa yok olup tekrar var olsa, bunlar âlemin var ya da yok olduğundan haberleri olmaz.

envār-ı nücüm-i hidāyeti reh-nümā olup *fe'izā-kāne kezālik¹* Hāzret-i Nāzım ıuddise sırruhunuñ “ve kem yebdū izā-müzzicet necmü” buyurdukları bu ma' nāya işāret olur. *Fe-taḳdīru te'vīli'l-beyti li'l-maḥabbeti'l-İlāhiyyeti ḳalbū'l-Muḥammedī ke'sün ve maḥallü zālike'l-maḥabbeti şemsün nūrāniyyü'l-meşel fī-tenvīri'l-ḳulūb ve izāleti'z-zulmeti'l-gumūm ve'l-ḳülūb yenilühā ile'ş-şāribine ašābi'ir-raḥmāni yūdīruhā enāmilü's-sübühāti ve kem mevzi'in ve maḥalin mine'l-vāşılīne'l-vārisin yazharu fīhim nencü'l-hidāyeti vaḳte imtizāce tilke'l-müdāmeti'l-ḥubbiyyeti bi-māi'l-ilmī ve'l-ma'rifeti. Şümme ḳāle ıuddise sırruhu.*

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِجَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرْتُهَا أَلَوْهْمُ

el-Luḡāt: “eş-Şezā” bi'l-ḳaşri ḥiddetü zekā'i'r-rāyiḥa ya'nī rāyiḥalü nesnenüñ rāyiḥası şiddet ü ḥiddet üzre olmaḳ zekerehü'l-Cevheri². “İhtedā” hedānuñ muṭava'ıdır. Toḡrı yol bulmaḡa dirler zīrā hidāyet zıdd-ı [9b] ḳalāletdür. İrşād ü delālet ma'nāsına müsta'meldür. Ve “hedā”nuñ ta'diyesi üç vech üzredür. Yā bi-nefsihi ve yā ilā ile ve yāḥud lām ile ta'diye eyler. Meşelā hedeytühü'tariḳ ve hedeytühü ila't-tariḳ ve hedeytühü li't-tariḳ dırsin. Bunda lām ile ta'diye ḳıldı. “Ḥān” ḥamr bey' olunan mevzi'e dirler. “Ḥān” cem'-i ḥānedür ve ḥāne ḥāne-i mey-fürüşdur diyen sehv eylemişdür. Zīrā ḥāne ḥānütü'l-ḥammāruñ ismidür. “Senā” ḳaşr ile zav'-ı berḳa dirler. Ve medd ile rif' ate dirler. Burada evvelki ma'nā murāddur. “Taşavvur”dan murād idrāk eylemekdür ve hem ḥavāss-ı ḥamse-i bāṭınadan ma'ānī-i cüz'ıyyeyi idrāk eyler bir ḳuvveddür.

el-İ'rāb: Mevāzi'-i erba'ada olan zamīrler müdāmeye 'ā'iddür ve hem taşavvuruñ fā'ilidür. Fe-taḳdīru'l-ḳelām ve levlā şiddetü rāyiḥati tilke'l-müdāmeti mā-ıhtedeytü ilā-

¹ Hāl böyle olunca.

² (Cevheri, 2009, s. 587-588).

*mevzi' i bey' ihā ve kezālike levlā ziyā' u tilke' l-müdāmeti mā-ḳadere en-yudrikehe' l-vehmü min-gāyeti letāfetihā [10a] ve lākinne rāyihatahā ve ziyā' ehā tedüllāni ilā-mevzi' i bey' ihā.*¹

el-Ma' nā: Eger ol müdāmenüñ şiddet-i rāyihası olmayaydı ben anuñ dükkānına yol bulamazdım ve eger anuñ ziyā'sı olmayaydı vehm anı kemāl-i letāfeti oldığıçün taşavvur itmeyeydi.

et-Taḥkīk: “Ḥān”dan murād rütbe-i maḥabbet-i İlähiyye ola ve rāyiha-i tayyibesinden murād mezāhir-i kevniiyyede olan āsar u envār-ı cemāl-i ihāhiyyedür. Ve fi' l-ḥaḳīḳa bu merāyā-yı zevāt-ı kevniiyyede mer' i olan ' uḳūs-ı tecelliyāt-ı İlähīdür. Ve bu mevcūdāt-ı şüriyyede fāyihā olan rāyihaya ber-feḫvā-yı “İnne li-Rabbikum fī-eyāmi dehrikim nefehātin elā fe-ta' rizü lehā”² revāyih ü nefehāt-ı sübhānīdür. Pes efrād-ı ' ālemden ve āḫād-ı benī ādemden bir cemil yoḳdur illā anuñ ḫüsn ü cemālinüñ mazḫarīdur. Kemā ḳāle' n-Nāzım

Beyt

Fe-küllü cemālin ḫüsnühü min-cemālihā

Mu' ārun lehü bel ḫüsünü külli meliḫati³

¹ Şarabın o şiddetli kokusu olmasaydı, onun satıldığı yeri bulamazdım. Yine o şarabın ışığı ve parıltısı olmasaydı, şarabın letafeti ve safiyetinden dolayı vehm onu idrak edemezdi. Fakat şarabın kokusu ve ışığı onun satıldığı yeri göstermektedir.

² Muhakkak Rabb'inizin, sizin zamânınızın günlerinde kokuları vardır. Onlara yönelin.

³ Bu beyit, İbnü'l-Fârız'ın Tâ'iyye kasidesinden alınmıştır. Anlamı: Her güzelin güzelliği, onun cemâlinden ödünç alınmıştır. Hatta bütün dilberlerin güzelliği ondan alınmıştır.

Ve her ne kadar hadd ü hâl ü çeşm-i kıttâl ve ebrû-yı hilâl-mişâl ve me' âşîk u maḥâbîb-i dil-firîb ü pür-delâl var ise o [10b] melâḥat ü leṭâfet-i ḥaḳîḳînüñ 'ukûs u pertevdür. Ve kezâ kâle'n-Nâzım

Beyt

Ve mâ-zâke illâ en-bedet bi-mezâhiri

Fe-zannû sivâhâ ve hiye fihâ tecelleti¹

Pes cemî'-i enfûs ü âfâḳda mütecellî olan cemîl 'ale'l-iṭlâḳ oldu ise ḥândan murâd ma' den-i maḥabbet-i zâtiyye ve râyiḥasından murâd melâḥat ü leṭâfet-i şûriyye olup bi-ḥükm-i *el-mecâzu kaṅtaratu'l-ḥaḳîḳa*² ol ḥaḳîḳatuñ ṭarîḳ-i ḥuşûli ve ol cemâl-i muṭlaḳuñ vesile-i vüşûli budur ki kaçan bir 'âşîk-ı muḳbile bi-ḥaseb kabiliyyet-i fiṭraṭ-ı aşliyye ol pertevden bir Pertev zîr-i perde-i âb u gilden bir dilber-i mevzûnü'ş-memâ'il maḥmûdü'l-ḥaşâ'il mütenâsibü'l-a'zâ mütemâsilü'l-eczâ reşîḳu'l-ḳad şabiḥü'l-ḥad şûretinden leme'ân kılsa ve anuñ kâse-i vücûdunda bir cur'a-ı maḥabbet-i şadıḳa vâşıl olsa 'âşîk-ı muḳbil ol lem'anuñ pervânesi ve ol cur'anuñ mestânesi olup

Beyt [11a]

Ez-her çi ne 'ışḳ-ı yâr bî-zâr âyed

Orâ be-hezâr cân ḥirîdâr âyed³

¹ İbnü'l-Fârız'ın Tâ'iyye kasidesinden alınmıştır. Anlamı: Bu güzellik birtakım görünüm ve suretlerle ortaya çıkınca, onu (Allah'tan) başkası sandılar. Hâlbuki o güzellik o surette tecelli etmişti.

² Mecâz, hakikatin köprüsüdür.

³ (Câmî, 1309, s. 140). Sevgilinin aşkı dışındaki her şey bıkkınlık verir. Onun uğruna binlerce canı feda eder.

Mefhûmunuñ mazharı olur. Ba‘ dehu eger âteş-i ‘aşk nihâdında efrûhte ve şu‘le-i şevk-i hucub-i keşîfesin ve havâtır-ı muhtelifesin sũhte kılup gışâve-i gâfleti başa-ı başîretinden mürtefi‘ kılup ve ğubâr-ı keşreti âyine-i kâlbinden pâk idüp siler dîde-i bâtını tîz-bîn¹ olur ve müşâhede-i cânı mertebe-i ‘ayne’l-yaķın bulur. Pes bu ħüsn-i serî‘u’z-zevâlden hârib ve baķâ’-i kemâl-i cemâl-i zü’l-celâle tâlib olur. Bu cezbe ile aña cemâl-i tevĥîd-i ef‘âl mütecellî olur. Pes bu mertebede daĥi şu‘le-i şevki ârâm bulmazsa ve ârzü-yı derûnı müteselli olmazsa cemâl-i tevĥîd-i şıfât aña münkeşif olur. Pes eger cezbe-i Ĥudâ ğâlib ve ârzü-yı derûn müşâhede-i zât-ı eĥadiyyet tarafına ğâlib olur ise saţvet-i tecelli-i vaĥdet anı bi’l-küllıye ifnâ ider ve bedelü mâ-yuĝnâ ‘anhu² aña ĥaķķânî ve [11b] bâķî vücûd ve ‘ivez virilür. Pes meyĥâne-i vaĥdetden bî-leb ü dehân şarâb-ı maĥabbet-i zâtiyyeyi nüş ve kendüyi ferâmüş ider. Bu mertebede dîde-i ĥaķķ ile bînâ ve ğuş-ı ĥaķķ ile şinev ve yed-i Ĥaķķ ile ğirâ ve pây-ı Ĥaķķ ile püyâ olur. Ve “bî-yesma‘u ve bî-yubşiru”³ Pes ol zamânda bilür ki maĥbûb-i şurî vü maĥabbet-i mecâzî maĥbûb-i ĥaķķîķinüñ ve maĥabbet-i zâtiyyenüñ ‘ukûs u âsarıdur ve bu mezâhirde olan nefehât u fevâyiĥ ol ĥaķķîķatüñ revâyiĥidür.

Ve bir ma‘nâ-yı ra‘nâ budur ki ol müdâmenüñ ĥânından murâd enbiyâ vü evliyânüñ vücûdları ola. Ve râyiĥasından murâd anlarıñ vücûdunda olan âsar-ı maĥabbet ü esrâr-ı vaĥdet ola. Ve ziyâsından murâd envâr-ı bâtın-ı enbiyâ vü evliyâ ola. Pes taķdîr-i kelâm bu olur ki eger ol maĥabbet-i İlâhiyyenüñ dükkân-ı vücûd-i enbiyâ ve evliyâda revâyiĥ ü âsarı olmaya idi ben anlarıñ tarafına yol bulmazdum ve eger ol maĥabbetüñ anlarıñ kâlbinde ziyâ vü leme‘anı olmaydı ve ‘aķl anı idrâk eylemeyeydi kemâl-i leţâfetinden

¹ bâtını : bâtını tîz-bîn C

² İhtiyaç duymadığı şey yerine

³ (Buhârî, 1993, s. 2385). “Benimle işitir ve benimle görür.”

ötürü. Pes [12a] rāyiḥa-i maḥabbet anlaruñ meyḥāne-i vaḥdet olduğına delil olaydı¹ demek olur.

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَاشَةٍ
كَأَنَّ خَفَاهَا فِي صُدُورِ النَّهْيِ كَتْمٌ

Ve lem-yebki minhe'd-dehrü ğayre ḥuṣāšetin

Ke'enne-ḥafāhā fi-ṣudūri'n-nühā ketmü

el-Luġāt: “ed-Dehr” Ebū ‘Ubeyde ve Yūnusdan mervīdür ki dehr ü zamān u ḥīn maḥdūde ve ğayr-ı maḥdūde itlāk olunur ve dūnyānuñ min-evvelihi ilā-āhirihi ‘ömrüne daḥi dirler. Ve ‘inde'l-Ḥalīl ed-dehrü el-ebed. *Ve ‘inde Ebī Ḥanīfe ve ṣāḥibeyhi ed-dehrü'l-mu'arraffu bi'l-lām yaḥtaṣṣu bi'l-‘ömr.* “Ġayr” bir kelimedür ki anuñla vaṣf olunur ve istiṣnā kılnur. Burada bi-ma'nā “sivā”dur. “Ḥuṣāşe” beykiyyetü'r-rūhi fi'l-marāz. “Ke'enne” ḥarfdur ḥurūf-i müṣebbehe-i bi'l-fi'lden. “Ḥafā” yaḥfi ḥafā' ve fi't-taḥfīf ḥufūfen dirler kaçan berķ-i za'ifrek lem'a eylese. “Nühā” nühyenüñ cem'īdür. Nühye 'aqla dirler ṣāḥibini nā-ṣāyeste fi'lden nehy eylediđi i'tibār ile. “Ketm” gizlemeđe dirler. Maṣdar bu maḥalde bi-ma'nā mektūm.

el-İ'rāb: [12b] “Minhā”da min beyān içündür zamīr müdāmeye 'ā'iddür. “Ed-dehr” fā'ilidür lem-yebkinüñ. Taḳdīr-i kelām *ey lem-yebki'z-zamānu şey'en min-tilke'l-müdāmeti ğayre ḥuṣāşe²* dimekdür. “Ke'enne” ḥarfdur ḥurūf-i müṣebbehe bi'l-fi'lden ḥafāhā ismidür ve ḥaberi ketmdür. Ḥafāda zamīr müdāmeye rāci'dür ve cümle-i ke'enne ḥafāhā evvelki cümleñün mazmūnını mü'ekkedür zamīruñ rücū'ı ḥuṣāşe olup aña ōifat

¹ olaydı : oldı C

² Zaman o içkiden geriye sadece ölmek özere olan hastanın son nefesini bıraktı.

olmak vech degüldür. “şudūru’n-nühā” ey şudūr-ı ūlü’n-nühā dimekdür. ‘Alā-tağdīri ḥazfū’l-muzāf.

el-Ma‘nā: Zamān ol müdāme-i cāndan bir şey bākī ḳomadı baḳiyye-i rūḥdan ḡayri. Ke’enne ol müdāmenūñ sīne-i erbāb-ı ‘uḳūlda zuhūrı ve za‘f-ı leme‘ānı mektūm u pinhāndur. Kemāl-i leṭāfetinden ötüri zīrā sebep-i zuhūrı keşāfetdür. Her bār ki cihet-i leṭāfet ḳavī ola cihet-i zuhūr za‘īf olur.

Beyt

Feryād u fiḡān ki bāz der-kūy-i muḡān
 Mey-ḥvāre zi-mey ne nām yābed ne nişān
 Z’ān-gūne nihān [13a] geşt ki ber-ḥalk-ı cihān
 Geşttest nihān geştten ū nīz nihān¹

5. فَإِنْ ذُكِرْتُ فِي الْحَيِّ أَصْنَحَ أَهْلَهُ
 نَسَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

el-Luḡāt: “Ḥayy” ḳabīleye dirler. “Aşbaḡa” bi-ma‘nā şāre. “Ehl” bir şeyin ḥāşşasına dirler ki aña nisbet oluna. Ve minhü ḳavluhu Te‘ālā “*İnne’bnī min-ehlī*”² nitekim recülūñ zevcesine ve beledūñ ḳavmine ve nāruñ ve ḳabīlenūñ ḳāvmine ehl dirler. Ve bunlara nisbet olundukları şeylerūñ ḥāşşaları olduḡıçün *kemā zükire fī-tefsīri’l-Ḳāşşānī* “*el-ehlū ḥāşşetü’ş-şey’i’l-lezī yünsebü ileyh*. Ve minhü ḳavluhu Te‘ālā “*inne’bnī min-ehlī*” ve *sūmiye zevcetü’r-recülü ehlehü ve ehli’l-beledi ve ehli’n-nār ve ehli’l-ḡayy ve hüm*

¹ (Câmî, 1309, s. 142). Eyvah işret ehli, meyhaneciler çarşısında şarabın ne adını ne de nişanını bulabiliyor. Şarap âleme karşı o kadar gizlenmiş ki onun gizlenmiş olduḡu da gizlidir (bilinmiyor).

² Kur’ân-ı Kerîm, Hüd, 45. “Şüphesiz oḡlum da ailemdendir.”

hāşşete'l-lezîne yensibüne ileyh.” “Neşāvā” neşvetden me’hūzdur evvel-i sekre dirler. *Yuḳālu neşe’e yenşü’u min-bābi’l-evvel ve kezā neşe’e yenşe’u min-bābi’sālīs ve hūm neşvān ve hiye neşviyyūn ve hūm ve hūnne neşāviyyūn sekrān sekrīyyūn ve sūkārā gibidūr.* [13b] “Ār” ma’rūf. “İşm” günāh.

el-İ’rāb: “Zikr”ün mü’enns zamīri müdāmeye rāci’dür. “Ehlühü” zamīri hayye ‘ā’iddür. “Ehlühü” aşbaḥanuñ ismi ve neşāvā haberidür “ve lā-‘ār”da vāv ḥāliyyedür “ve lā-işm”de vāv ‘atıfadur. Ve bundaki lā te’kīd-i nefy için ziyāde olmuştur. *Ve taḳdīru’l-beyti velev zūkkiret tilke’l-müdāmtü fi-ḥayyin le-şāre ehlü zālīke’l-ḥayy sūkārā min-lezzeti simā’ihā ve’l-ḥāl lā-yelḥaḳuhum bi-zālīke’s-sekr ‘ārun ve lā işm.*²

el-Ma’nā: Eger ol meyy-i İlāhī bir ḳabīlede zikr olunaydı anuñ ehli ol müdāmenüñ lezzet-i simā’ından mest olalardı ve ḥālbuki anlara bu sekr sebebiyle ne ‘ār lāḥiḳ olurdu ve ne günāh.

et-Taḥḳiḳ: “Ḥayy” bir ḳaç ma’nāya te’vīl olunmaḳ ḳabildür. Evvelen ḥayydan murād muṭlakā ḳurā-yı ‘ālemden bir ḳarye ve bilād-ı beni ādemden bir belde ola. Pes ol maḥabbet-i zātīyye ve müdāme-i İlāhiyye ol ḳarye ve beldenüñ ehālīsi mā-beyninde bir kāmīlūñ lisānından zirk olnsa [14a] ve ānlara şevḳ ü sūziş ile ta’rif ḳılınsa ol ḳarye ve bilāduñ ehālisi bi’l-küllīye mest-i İlāhī olalardı. Ve ḥālbuki anlara bu mestlikden ‘ār u şīn şīnār lāḥiḳ olmayup belki maḳbūl ü memdūḥ-ı şīḡār u kibār olalardı.

¹ Kaşaninin tefsirine göre ehil, bir şeyin kendisine nisbet edilen özelliği anlamındadır. “Şüphesiz oğlum da ailemendir” ayeti de bu manadadır. Erkeğin eşini onun ehlidir. Şehrin ehli, cehennem ehli, kabile ehli. Bunlar özellikle oraya nisbet ediliyorlar.

² Beytin takdiri şöyle olur: O şarabın adı bir kabile içinde adı anılsaydı, kabile halkı içtikleri lezzetten dolayı sarhoş olurdu. Bu sarhoşluktan ötürü onlara ayıp ve günah da olmazdı.

Şāniyen hayydan murād mecmū‘a-i vücūd-i insānī ola ki fi’l-ḥaḳīḳa kevn-i cāmi‘ ve ‘ālem-i kebīrdür. Ve ehlinden murād ḳuvvā-yı cismānī vü rūḥānīsī ola. Pes taḳdīr-i kelām eger ol maḥabbet-i zātiyye bir insānuñ mecmū‘a-i vücūdunda yā ḳālen yā ḥālen zıkr olunsa ve yā bir ‘ārif-i billāh tarafından anuñ ḳalbine ol maḥabbet zıkrī telḳīn ḳılınsa anuñ cümle ḳuvvā-yı cismānī vü rūḥānīsī mest-i İlāhī olup ve’l-ḥāşıl aña mestlikden ‘ār u günāh lāḥıḳ olmayadı belki nūr-ı maḥabbetle her ‘uzūvı vü cüz’i pür-nūr olup herḥâlde memdūḥ u maḳbūl olaydı. Ve bu ma‘nā da ḳābildür ki hayydan murād ḳabile-i erbāb-ı maḥabbet ve dūdmān-ı aşḥāb-ı meveddet ola. Egerçi bu ḫā’ife mey-i [14b] maḥabbetle mestler iseler de her bār ki bu şarāb-ı maḥabbet anlar mā-beyninde zıkr oluna bir nev‘-i āḫerle daḫi anuñ lezzet-i simā‘ indan mest-i bī-ḥuş ve bir üslūb-i digerle daḫi bī-ḥūd u ser-ḥoş olalardı.

Beyt

Ān mey ḥ‘āhem ki ‘aḳl ez-ū mest şeved
 Ser-rişte-i ihtiyāreş ez-dest şeved
 Muḫrib çu be-vaşf-i ān sürūd āḡāzed
 Her zinde-dili ki be-şünūd mest şeved¹

Ḳāle ḳuddise sırruhu

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدَّنَانِ نَصَاعَدَتْ
 وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

¹ (Cāmî, 1309, s. 144). Akli sarhoş edip irade ve ihtiyarı elden bırakacak bir şarabı isterim. Çalgıcı onun sıfatlarını anlatmaya başladığında her bir gönül erbabı kendinden geçer.

el-Luġāt: “Aḥṣā” ḥaṣānuñ cem‘ idür. Ḥaṣā cevḫ ü enderün ihāta eyledüġi şey’e dirler nitekim baġırsaġlara ḥaṣā’-i baṭn dirler. “Dinān” dennün cem‘ idür. Ve ḥamre muḥtaṣ olmak lâzım degül belki hemān muṭlaġ küpe dirler. “Şu‘ üd” ḥübūtuñ ḥilāfidür. “Teṣā‘ ud” şu‘ üddan me’ḥūzdur. Şīġa-i tefā‘ul mübālaġa içündür. Ey irtefa‘at min-cevvi’d-denn taġdīrine.

el-İ‘rāb: [15a] “Ve min”de vāv ibtidā’iyyedür. “Beyn” bi-ma‘ nā vasaṭdur. Nitekim dirsin *celestü beyne’l-ḳavmi kemā teḳülü celestü vasaṭa’l-ḳavmi.*¹ “Teṣā‘ adet”ün zamīri ve “minhā”nuñ zamīri müdāmeye ‘ā’idlerdür. Ve taġdīrū’l-kelām ve *min-vasaṭı cevvi’d-dinān irtefe‘at tilke’l-müdāmetü ilā-maḳarri’l-aşlī bi’l-küllīye ve lem-yebḳi şey’ün min-tilke’l-müdāmeti fi’d-dinān fī-nefsi’l-emri ġayre ismihā.*

el-Ma‘nā: Ve ol müdāme küplerün derünlerin maḳarr-ı aşlīsī cānibine müteṣā‘ id oldı ve fī-nefsi’l-emr ol müdāmeden bir şey bāḳī ḳalmadı illā nāmı.

et-Taḥḳīḳ: Dināndan murād muḥibbine müteṣebbih olan muḳallidīnün nüfūsları ola. Pes taġdīr-i kelām muḳallidīnün dinān-ı vücūdlarında mey-i maḥabbet-i İlähiyye müteṣā‘ id oldı maḳarr-ı aşlīsine ve ol maḥabbetden anlaruñ vücūdlarında bir şey’ bāḳī ḳalmadı fi’l-ḥaḳīḳat illā nāmı.

Beyt

Derdā ki ḥarīf-i dürdī āṣām ne-māned
 Ve’z-bāde nemi der-ḳadeḫ ü cām ne-māned
 Gird ez-dil-i ḥum zi’lüṭuf-i mey meyl-i şu‘ üd

¹ “Kavmin arasına oturdum” diyebileceğın gibi “kavmin ortasına oturdum” da diyebilirsiniz.

Der-ḥumgedehā ez-ū be-cüz nām ne-māned¹

Ve yāḥud dināndan murād nüfūs-i kāmīle-i evliyā'u'llāh ola ol şarāb-ı maḥabbete mazhar u maḥall oldukları i' tibāriyle ve ol müdāmenüñ derūn-i dināndan teşā'ud eylemesinden murād anlarıñ derūnundan nisbet ü izāfet-i maḥabbetüñ inḫıṭā' u irtifā'ı olup maḥarr-ı aşlısi olan mertebe-i eḥadiyyete rücu'ı ve intisābı ola. Zīrā ki ḥücüb-i 'ārif çünki kemāl-i fenā ile muḥaḫḫaḫ ola cemī'-i kemālātuñ kendüye nisbeti nazar-ı şühūdunda kendüden münḫatı' olup mertebe-i eḥadiyyete nisbet olunur ve anuñ ḫatında bāḫī ḫalmaz illā maḥbūblarıñ aña isnād eylediği esāmī. Nitekim dirler fülān kimse erbāb-ı maḥabbendür ve fülān 'azīz aşḫāb-ı vuşlatdandır. Ve fi'l-ḫaḫīḫa bu didikleri evşāf u izāfāt bunlardan mürtefi' ü müteşā'id olup maḥarr-ı aşlısi olan Ḥaḫḫ ile ḫā'imdür ve bunlar kendü vücūdlarından fānī ve Ḥaḫḫ ile bāḫīdürler. Pes bu cihetden bu maḥabbet-i İlähī [16a] bunlarıñ dinān-ı vücūdlarından mürtefi' olup ve Ḥaḫḫ ile ḫā'im olup bunlarıñ vücūdunda ancak anuñ ismi ḫālmışdır.

Beyt

Bā 'ışḫ-ı tū'em hevā ne-māndest ü heves

Bā āteş-i sūzende çi sān mānd ḫes

Ez hestī-i men nişān nemi bāyed kes

Māndes be-'āriyet merā nāmī vü bes²

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ

¹ (Câmî, 1309, s. 147). Yazık ki şarabın tortusunu içecek kadeh arakadaşı kalmadığı gibi, kadehlerde de şaraptan bir nem bile kalmadı.

² (Câmî, 1309, s. 148). Senin aşkınla bende arzu ve heves kalmadı. Yakıcı bir ateşe çer çöp nasıl durabilir? Kimse benim varlığımdan nişan bulamıyor. Bende ancak iğreti bir nam kalmıştır.

أَقَامَتْ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلَ الْهَمُّ

el-Luġāt: “Huṭūr” ḳalbe ihtilāc virmege dirler. Nitekim *ḥaṭara* ‘ş-şey’ü *bi-bālī*¹ dirler ey *iḥtelecehü ve ḥarrekehü fīhi*² dimekdür. Ve “alā” ile ta‘ diye eylemesi huṭūrdan mürür ma‘ nāsı murād olunduġını müş‘ irdür. Ve “ḥāṭır”dan murād burada ḳalbdür. Zikr-i ḥāl ve irāde-i maḥal ḳabīlinden olur. “İmri” ve “mer” recüle dirler. “Eḳāmet bihi” ve *ḳāme bi’l-mekāni fülānūn iḳāme*³ dirler *izā isteḳarre fīhi*⁴ Pes “bā” eḳāme kelimesini ta‘ diye için olur. Ve isti‘ māli “bā” ile olur. Sebebiyyet [16a] ma‘ nāsı vehmdür. “Efrāḥ” feraḥuñ cem‘ idür feraḥ sürūra dirler. “İrtiḥal” intiḳāle dirler. “Hemm” hüzne dirler lākin beynehümāda fark-ı daḳīḳ vardur zikri ‘ an-ḳarīb gelür.

el-İ‘rāb: “Ḥaṭarat”uñ zamīri müdāmeye ‘ā’ iddür. Yevmen zarfiyyet üzre menşūbdur ve yevmden murād muṭlaḳā vaḳtdur. “Eḳāmet”uñ fā’ ilidür efrāḥ. “Bihi”de zamīr-i mecrūr ḥāṭıra ‘ā’ iddür. “el-efrāḥ”uñ ta‘ rīfi istiġrāḳ içündür. “ve’l-hemm”uñ ta‘ rīfi cins içündür. Ve “hemm” fā’ ilidür irteḥalenüñ. “Ve irteḥale”de “vāv” ‘ātıfadur eḳāmet üzre.

el-Ma‘nā: Eger ol bādenüñ yādı vaḳitlerden bir vaḳitde bir kimsenüñ sāḥat-ı ḳalbine mürür eylese idi anuñ ḳālbinden hümüm ü etrāḥ bi’l-küllıye mürteḥil olup sürür u efrāḥ anda müstaḳırr olaydı.

Beyt

Ez-bāde-i ‘ışḳ ġuşşa vü ġam ber-bād şeved

Vīrān-şüde-i ḥādişe ābād şeved

¹ Gönlüme bir şey geldi.

² Onu heyecenlandırdı, harekete geçirdi.

³ Falan kişi bir yerde ikamet etti.

⁴ Orada durduġu zaman.

Ber-hâtır-ı [17a] ğamgîn güzered şād şevd

Zi-endüh ü ğam-ı zamâne āzād şevd¹

Ve taqđıru te'vīli'l-beyt ve in-merret tilke'l-müdāmetü'z-zātiyye ve'l-maḥabbeti'l-İlāhiyye vaḳten mine'l-evḳāti 'alā-ḳalbi recūlin ğāfilin 'an-hāzihi'l-maḥabbeti le-isteḳarret fīhi'l-efrāḫu ve inteḳale minhü'l-etrāḫ zīrā beyne'l-enām ma' rūfdur ki bir kimse müdām-ı ḫarāmdan birḳaç cām nūş eylese hümüm u ğumüm eyyāmı nice müddet ferāmūş eyley. Pes ümmü'l-fesād olan bāde de bu ḫāşşa olıcaḫ ḫāliḳu'l-ibād olan Ḥudāy-ı müte'ālūñ şarāb-ı ṫahūrı bir kimsenüñ ḳalbine ḫuṫūr u mürūr eylese ve anı pür-ziyā vü pür-nūr ḳıluḫ ālām-ı dūnyādan belki melāl-i uḳbādan dūr ḳılsa ba'īd degüldür belki böyle bilmeyen sa'īd degüldür. Ve ḳāle ḳuddise şırruhu.

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ حُنْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخُنْمُ

el-Luġāt: “Nazar” evvelki bābdandır. [17b] bir şey'i gözle te'emmül eylemek. *Ey te'emmülü's-şey'i bi'l-'ayn*². Bu taqđırce ta' diyesi “ilā” ile olur zīrā *nazar* luġatda bir ḳaç ma'nāya gelür. Evvelen intizār ma'nāsına gelür bi-ğayri şıla isti'māl olunur nitekim “ünzurünā naḳtebis min-nūriküm”³ ḳavlindeki gibi ey intazarünā taqđirindedür. Ve daḫi tefekkür ma'nāsına gelür “fī” harfiyle isti'māl olunur nitekim *nazartu fī-emri'l-fülān*⁴ dirsın ey tefekkertü dimekdür. Ve eger “lām” ile isti'māl olunursa re'fet ma'nāsına

¹ (Câmî, 1309, s. 149). Aşk şarabıyla gam ve tasa dağılır. Olay ve hadiselerin yarattığı yıkımlar mamur olur. Kederli birinin gönlünde geçse mutlu eder. Zamanın endişe ve kederinden kurtarır.

² Bir şeyi gözle düşünmek.

³ Kur'ân-ı Kerîm, Hadîd, 13. “Bize bakın ki sizin işğınızdan biz de aydınlanalım.”

⁴ Falanın işini tefekkür ettim.

gelür nitekim *nazara'l-emîru li-fülânin*¹ dirler re'fet ma' nâsın virirler. Ve eger “ilâ” ile isti' mâl olunsa *rü'yet* ma' nâsın virürler. Kemâ *qâle's-şâ'* ir

Nazartu ilâ men-ḥassene'llâhu vecchü²

ey *re'eytü*.³ Pes bu maḥalde ḥazf ü îşâl ile geldi ve *rü'yet* ma' nâsı virildi.⁴ “Nedmân” bi-fethî nûn şığa-ı müfreddür. Refîk-i meclis-i şürbe dirler. *Qâle'l-Cevherî* “*Nâdemenî fülânun 'ala's-şürbi fehüve nedîmün [nedîmî] ve nedmânun [ve nedmânî]. Ve cem'u'n-nedîm midâm. [18a] Ve cem'u'n-nedmân nedâmâ*”⁵ ve ḥîne'izin 'avd-ı zamîru'l-cem' bi-i' tibâri'l-ma' nâ olur. *Zîrâ* ki cinsdür cemî' -i efrâd üzre şâmildür. Ve *qâle'l-Cevherî* “el-münâdemetü maḳlûbetün mine'l-müdâmeneti li-enne şâribe'l-ḥamri yüdminü şürbe's-şarâbi ma'a-nedîmihi. Li-enne'l-qâlbe fî-kele'mihim keşîrün.” “Ḥatm” ikinci bâbdan naḳşdan ḥâşıl eşere dirler murâd mühürdür. Nitekim ḥatemtü 'ala's-şey'i dirsın. Ben bir şey'ün üzerine mühür urdum demek olur. “İnâ” şarâb ve şu koyıcaḳ zarfa dirler cem' i âniye gelür. Ve âniyenün cem' i evânî gelür. “Min-dûnihâ” ey mütecâvizen 'anhâ ma' nâsınadır. *Zîrâ* “dûn” 'alâ-tarîḳi'l-ittisâ' her şey'i bir ḥadden bir ḥadde bir ḥükümden bir ḥükme tecâvüz ile anda isti' mâl olunur.

el-Î' râb: “Lev” ḥarf-i şart “nazara” fi' l-i mâzî “en-nedmân” fâ' ili “ḥatm” mef' üli “inâ” muzâfun ileyhdür “ḥatmün” “le-eskerehüm” cevâb-ı le “hüm” maḥallen menşüb mef' ülidür eskerenün zamîr-i cem' bi-i' tibâri'l-ma' nâ nedmâna [18b] 'â'iddür “min-

¹ Emir falan kişiye merhamet etti.

² el-Îci (el-Îcî, t.y, s. 305)'nin naklettiği bu beytin ikinci mısraı şöyledir:

Feyâ-naẓraten kâdet 'alâ-vâmîḳın taḳzi.

Allahın yüzünü güzelleştirdiği kişiye baktım, o nasıl bir bakıştı ki az daha aşıḳı öldürüyordu.

³ Yani gördüm.

⁴ Ankaravî'nin, “Nazar” kelimesiyle alakalı yaptığı açıklamalar, Îcî'nin el-Mevâkıf (el-Îcî, t.y, s. 305) ve Şevkânî'nin el-Fethü'r-Rabbânî (2001, s. 771) eserlerindenki açıklamalara büyük oranda benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

⁵ Cevherî (2009, s. 1128)'den alınırken bazı değişiklikler yapılarak aktarılmıştır.

dūnihā” eskereye müte‘allikdūr i‘rābdan maḥallen menşüb ḥāldur eskerehümüñ fā‘ilinden “dūnehā”daki zamīr müdāmeye ‘ā’iddür “zālike” ismdür esmā’-i işâretten ba‘ide işâretdür. Kaçan qarībe işâretde isti‘māl olunsa ta‘zīm ve yā taḥkīr kâşd olunur. Burada ta‘zīm murāddur. “Ve zālike’l-ḥatm” i‘rābdan maḥallen merfū‘ fā‘ilidür eskerenüñ.

el-Ma‘nā: Eger nedīmān-ı maştabe-i maḥabbet ve yārān-ı nişimen-i ‘aşk u meveddet ol şarābuñ ḥatm-i ināsına ve mühr-i vi‘āsına nazār idelerdi her āyine bunları mest eyleyeydi ve ol müdāmeden mütecāviz oldukları ḥalde ol mühr ve anuñ naqşı *izā-kāne ḥatme inā’ihā fī-hāzihi’l-mertebe kıs zālike’l-müdāmeti ‘alā-hāzā fī-‘uluvvi mertebetihā ve kemāli leḫāfetihā ve mertebeti şāribihā*.¹

Beyt

Yā Rab çi mey’est īn ki būd hemvāre
Darrā‘a-i pūr-hīzem ez-ū şad pāre
Ger mühr-i ḥumeşrā ne-kerd mey-ḥvāre [19a]
Bī-bāde şevved mest ez-ān nazzāre²

et-Taḥkīk: Mümkindür ki ḥazret-i Nāzımuñ “inā”dan murādı ḫulūb-i kāmīlān ve ervāḥ-ı vāşılān ola ki fi’l-ḫaḫīka zurūf-ı maḥabbet-i İlāhiyye dururlar. Ve anuñ ināsınuñ ḫumından murādı naqş-ı şūrī ve şekl-i ‘unşūrīleri ola. Pes taḫdīr-i kelām bu olur ki ey ḫālibān-ı ḫābil ve mürīdān-ı şāḫib-dil ki nedīmān-ı maḫfel-i bāde-nūşān-ı ḫaḫīkat durlar.

¹ Şarp kabının mührü bu derece olduğuna göre, bizzat şarabın derecesinin yüceliğini, letafetinin olgunluğunu ve onu içenin mertebesinin ne derece olduğun sen kıyas et!

² (Câmî, 1309, s. 151). Allahım bu nasıl bir şarap ki sürekli (takvâ) zırhım yüz parça oluyor. Bir sarhoş onun küpünün mührünü görmeyeversin şarap içmediği halde, baktığı için sarhoş oluyor.

Eger başîret ve gâyet-i idrâk ü fetânetle ol maḥabbet-i lâhiyyeye zurûf olan şüyûḥuñ nefsi-i şûrî ve şekl-i ‘unşûrîlerini müşâhede kılsa idi ol maḥabbetüñ bu ṭâ’ife-i ‘illiyyenüñ vücûdlarına kemâl-i sirâyeti olduğı ecilden bu müşâhedeyi kılan ṭâliblere anlaruñ naḳş-ı şûrîsinden ‘azîm te’şîr ḥâşıl olaydı ve bunları mest ü ser-ḥoş kılaydı. Ma‘ a-hâzâ bunlaruñ zurûf-ı kulûbinde olan [19b] ezvâḳ-ı ledünnî ve şarâb-ı ma‘ neviyi çeşide kılmaksızın ve bu mertebe-i seniyyeye irmeksüzün. Zîrâ şoḥbetüñ te’şîri ve aşḥâb-ı kulübüñ cemâline nazar kılmanuñ fâ’idesi muḳarrardur. *Kemâ ḥukiye fi’l-‘Avârifi’l-Ma‘ârif ‘an-Ebî Bekri’t-Tilimsânî kâle* “Aşḥibü ma‘ a’llâhi fe-in lem-tütîkû fe-aşḥibü ma‘ a men-yaşḥabu ma‘ a’llâhi li-tüşileküm berekete şuḥbetihim ilâ-şuḥbeti’llâhi Te‘âlâ.”¹ Pes bir dem ‘zîzler ile şoḥbet nice sene ‘ibâdet eylemekden bihter olması ve ol te’şîr zevki anlardan bulması i‘tibâriyle kemâ ḳâle Ferîdüdîni’l-‘Aṭṭâr

Yek demi şoḥbet bi-merdân-i ḥudâ

Bihter ez-şad sâl bûden der-tükâ²

Pes ey ḳarındâş eger mertebelerinden mehcür isen bârî nazarlarından dūr olma tâ kim müşâhedeleriyle pür-sürür olasın. Ve ḳâle ḳuddise sırruhu

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا ثَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

¹ “Allah’la beraber olunuz [sohbet ediniz]. Buna güç yetiremezseniz, Allah’la beraber olan [sohbet eden] Salihlerle olunuz ki; onların bereketi sizi Allah’la beraber olmaya (ve sohbet etmeye) ulaştırır.” (Sühreverdî, 2011, s. 554).

² “Allah dostlarıyla bir müddet sohbet etmek yüz yıl takva içinde olmaktan iyidir.” Bu beyit tespit ettiğimiz kadarıyla Sultân Veled’in Rabâb-nâmesinde geçmektedir. Dolayısıyla beyit Attar’ın değildir. Şiirin devamı için bk.Veled (2011, s. 103).

el-Luġāt: “Naẓaḥa” ikinci bâbdan bir nesne [20a] üzerine şū saçmaq. Kemā yuqālu “en-naẓḥu reşşü’l-mā’i ‘ala’ş-şey’i”¹ “şerā” ḥāk-i nemnāk. “el-İnti’ āş” yuqaru qalkmaq. Sā’ir luġātı ma’ lūm.

el-İ’rāb: “Lev” ḥarf-i şart naẓaḥūnuñ cem’ zamīri beyt-i sābıķda olan nedmāna rāci’ dūr. ‘Ale’t-te’vīli’l-mezkūr fīmā-sabaķ. “Ve minhā”da min tab’ iz içündür zamir müdāmeye rāci’ dūr. “Serā” mef ulidūr naẓaḥūnuñ. “Meyyit” qabre qabr şerāya muzāfdur “le-’ ādet” cevābidur levūñ. “İleyhi” zamīri meyyite ‘ ā’iddür. “Er-rūḥ” fā’ ilidür ‘ ādetūñ “el-cism” fā’ ilidür inte’ ašenūñ. Ve’r-rūḥ ve’l-cism anuñ ta’rifleri ‘ahd içündür. Ma’ hūd meyyitūñ rūḥı ve cismi dimekdür. Bu taķdırce muzāfun ileyden bedel olmaġa ihtiyāc olmaz.

el-Ma’ nā: Eger nedīmān-ı meclis-i maḥabbet ol müdāmeden ba’ zısını bir meyyit-i cān-dādenūñ turāb-ı qabrine pāşide kılsalardı ol meyyite rūḥı ‘avdet eyleyüp cismi yuqaru qalkardı.

et-Taḥkik: Ey [20b] tālib-i ma’ rifet bilgil ki ḥayāt iki nev’ dūr biri ḥayāt-ı ḥissī-i ḥayvānī ki sā’ir ḥayvānāt ile müşterekdür. Ve biri daḥi ḥayāt-ı ḥaķīķī-i rūḥānī ki ḥavāşş-ı efrād-ı insāniyyeye maḥşüşdur ve bu ḥayāt daḥi üç nev’ üzredür. Evvelki nev’ ḥayāt-ı ‘ilm ü dānişle merg-i cehāletden zinde olmaķlıķdur. Kemā qāla’llāhu Te’ ālā “eve men-kāne meyyiten fe-aḥyeynāhu.”² Qāle ba’ zu’l-müfessirin³ “Ey eve men-kāne meyyiten bi’l-cehli fe-aḥyeynāhu bi’l-’ilmi” zīrā ki qalb vāsıtasıyla Ḥaķķ’ı bilür ve anuñ talebinde ḥareket ü cünbüş kıılır. Pes dāniş ü cünbüş zindegānuñ ḥaşşasındandır. Nitekim nādānī vü sükūn ḥavāşş-ı mürdegāndandır. Kemā qāle ‘aleyhi’s-selām “en-Nāsu mevtā ille’l-

¹ “Bir şeyin üzerine su serpmeye ‘nazh’ denir.”

² Kur’ân-ı Kerîm, En’âm, 122. “Ölü iken dirilttiğimiz kimse.”

³ Mâverdü tefsirinde bu anlam verilmiştir. Diğer bazı tefsirler de “kîle” ifadesiyle bu anlamı nakletmişlerdir.

‘ālimūne ve’l-āmilūne sūkārā ille’l-muḥliṣūne ve’l-muḥliṣūne ‘alā-ḥaṭarin ‘azīm.”¹ Ve kemā ḳāle ‘Alī kerema’llāhu vechehü ve rażıya’llāhu ‘anhu

Beyt

En-nāsu mevtā ve ehlü’l-‘ilmi aḥyā’

Ve’n-nāsu marzā ve hüm fīhim eṭṭibā’²

Ve ikinci nev‘ Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a teveccüh kılmada ḳalbūñ cem‘ iyyet-i himmetiyle ḥayāti ve tefriḳa vü dağdağa-i memātdan necātidur. Zīrā cemī‘-i mevcūdāt [21a] ‘inde ehli’l-ḥaḳḳi mevtādur illa’llāh. Pes mürdegāna ta‘alluḳ ve ta‘aṣṣuḳ ‘ayn-ı mürdegāndan olmaḳdur ehl-i ḥayāt-ı ebediyye ḳatlarında. Kemā ḳīle fī-ḥaḳḳihim.

Beyt

Her çiz ki der-cihānest cüz Ḥayy-i Celil

Mürde’est me-şev zi-‘ışḳ-ı her mürde zelil

Ber-mürdegi-i to merg-i ānhāst delil

el-Cinsü ile’l-cinsi kemā ḳīle yemil³

Ve li-hāzā mene‘a rasūlu’llāh şalla’llāhu ‘aleyhi ve sellem ‘an-mücāleseti’l-mevtā kemā ḳāle ‘aleyhi’s-selām “İyyākum ve mücāleseti’l-mevtā ḳālū ve me’l-mevtā yā rasūlu’llāh

¹ İnsanların hepsi ölüdür, âlimler hariç, ilmi ile amel edenlerin hepsi sarhoştur ihlaslı olanlar hâriç, ihlaslı olanlar da büyük tehlike üzeredirler.

² İnsanlar ölüdür, ilim ehli diridir. İnsanlar hastadır ilim ehli onların arasındaki tabiplerdir.

³ (Câmî, 1309, s. 155). Hay ve Celil olan Allâhtan başka dünyadaki her şey ölüdür. Bu yüzden ölü birine gönül bağlayıp aşkıyla zelil olma. Onların ölü olması senin de ölü olduğuna delildir. Nitekim her cins, cinsine meyl eder denilmiştir.

*ḳale ehlü'd-dünyâ.*¹ Ve üçüncü nev^ç memât-ı fıḳdândan necât bulup vicdân-ı Hâḳdan cân u ḫayât bulasın ve kendü vücûd-ı mevḫûmuñdan fânî olup vücûd-ı mevḫûbuñı ḫaḳḳânî ile bâḳî ḳılasın ve bilesin ki her ne ḳadar zindelik var ise anuñ müşâhedesinsiz ^çayn-ı mürdelik ve her ne germiyyet var ise anuñ germiyyetin maḫz-ı efsürdelikdür.

Beyt

Tâ dil zi-vücûd-ı ḫıvîş ber-kende ne'i [21b]

Der-bend-i ḫodî Ḥudâyrâ bende ne'i

Gîrem ki to cânî vü cihân zinde be-tost

Tâ zinde be-cânân ne-şevî zinde ne'i²

Fe'izâ-kañe kezâlike mümkindür ki ḫazret-i Nâzımuñ murâdı mürde-i cehl yâ mürde-i tefriḳa ve yâ mürde-i faḳd u nâ-yâft ola. Pes taḳdîr-i kelâm bu ola ki eger ol maḫabbet-i zâtiyyenüñ mâ'ü'l-ḫayâtdan bir miḳdâr mürde-i cehlüñ veyâ mürde-i tefriḳanuñ veyâ mürde-i fıḳdânuñ ḳabr-i cesedleri üzre pâşîde vü merşûş olaydı elbette ol mürdekâna rûḫ-i ^çilm veyâ rûḫ-i cem^ç iyyet veyâ rûḫ-i vicdân-ı ḫaḳ ^çavdet eyleyüp anuñ cismi ḫizmet ü ^çubüdiyyet ve şükr-güzârlıḡa ḳâ'im olup ḫayât-ı ebediyye ile muttaşif olaydı. Ve ḳâle ḳuddise sırruhu.

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَائِطٍ كَرِيمًا
عَلِيلًا وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

¹ Bunun içindir ki Rasûlullah (s.a.v) ölümlerle oturmaya men etmiştir. Allahın selamı üzerine olsun şöyle buyurdu: “ölülerle oturmaktan sakının” Ey Allâh'ın resulü “ölüler kimdir” diye sorduklarında, “dünya ehlidir” dedi.

² (Câmî, 1309, s. 155). Kendi varlığından gönlünü koparmadıkça kendi kaydından kurtulup Allaha kul olamazsın. Senin cân (ruh) olduğunu ve âlemin de seninle can bulunduğunu var sayalım, sen cânân ile hayat bulmadıkça canlı sayılmazsın.

el-Luġāt: “Eṭ-ṭarḥ” remy ya‘ nī atmak “fey” gölgeye dirler. Ve aşıl luġatde rüçū‘a dirler. Bā‘a yebī‘u bābından pes zıllle fey’ tesmiyesinüñ veçhi zıllüñ bir [22a] cānibden bir cānibe rüçū‘ı olduğundan ötürüdür. Pes ba‘de‘z-zevāl olan zıllle fey’ didiler. Ve k̄āle İbnü’s-Sikkīt “Ez-zıllü mā nesahathü’ş-şemsü. Ve’l-fey’ü mā nesahā’ş-şemse”¹ ya‘ nī İbnü’s-Sikkīt zıll şemsün nesh eyledüğü ve fey’ şemsi nesh eyleyendür didi. “Ve ḥakā Ebū ‘Ubeyde ‘an-rivāyetin k̄āle küllü mā-kānet ‘aleyhi’ş-şemsü fe-zālet ‘anhu fe-hüve fey’ün ve zıllün. Ve mā lem-tekün ‘aleyhi’ş-şemsü fe-zıll”² “Ḥā’it” büstānı ihāta eyleyen dīvār. Kezā zekere Şāhibü’l-Muġrib “‘Alīl” bi-vezni fa‘īl bi-ma‘nā mef‘ül. Ve’l-‘illetü el-marāzu. “Ḳad” bir ḥarfdur ki dāḥil olmaz illā ef‘āl üzerine ve k̄aduñ dört ma‘nāsı vardur taḥḳīḳ ve taḳrīb ve taḳlīl ve teveḳḳu‘ ma‘nālarına isti‘māl olunur. Pes taḥḳīḳ için muzāri‘a ve māzīye de dāḥil olur. Mişālī “ḳad-ya‘lemü mā-entüm ‘aleyhi”³ ey mā-entüm ‘aleyhi taḥḳīḳan. Ve māzīye dāḥil olduğına mişāl “leḳād-ḥalaḳna’l-insāne”⁴ ya‘ nī taḥḳīḳ bir insān ḥalḳ eyledük dimekdür. Ve taḳrīb [22b] için māzīye muḥtaşş olur nitekim mü’ezzinlerün ḳavlinde ḳad-ḳāmeti’ş-şalāt dirler. *Ey ḳad-ḳarube vaḳtuhā*⁵ dimekdür. Ve kezālik ḳaçan māzīye dāḥil olduğda ḥāl mevḳi‘ine vāḳi‘ olması müstaḥsen olur. *Ke-ḳavlike re’eytü zeyden ḳad-‘azeme ‘ale’l-ḥurūci. Ey ‘āzimen ‘aleyh.*⁶ demek olur. Ve taḳlīl için gelür ve fi‘l-i muzāri‘a muḥtaşş olur nitekim *ḳad-yaşduḳu’l-kezūbu ve ḳad-yaḥzūnu’t-ṭarūb*⁷ gibi *ey rūbbemā şadaḳa’l-kezūb ve rūbbemā yaḥzūnu’t-ṭarūb*⁸ demek olur. Ve teveḳḳu‘ için olduğda māzīye muḥtass olur ve bu taḳdīrce “hel-fa‘ale” fi‘linüñ cevābı olur. Kemā k̄āle Sībeveyhi⁹ “Ve ammā ḳad fe-cevābü hel-fe‘ale. Lienne’s-sā’ile

¹ Zıll (gölge), güneşin yok ettiği şeydir. Fey’ (gölge), güneşi yok eden şeydir.

² (Cevheri, 2009, s. 98). Ebū Ubeyde’nin naklettiği rivayette, üzerinde güneş ışığı gittikten sonra oluşan gölgeye hem “zıll” hem “fey” denir. Güneş ışınlarının vurmadığı yerde oluşan gölgeye ise “zıll” denir

³ Kur’ân-ı Kerîm, Nûr, 63. “O, içinde bulunduğunuz durumu gerçekten bilir.”

⁴ Kur’ân-ı Kerîm, Tîn, 4; Beld, 4; Kâf, 16; Mü’minûn, 12; Hicr, 26. “İnsanları gerçekten biz yarattık.

⁵ Yani vakti yaklaştı.”

⁶ Senin, “Zeyd’in çıkmaya niyetlendiğini gördüm.” demende olduğu gibi. Yani çıkmaya azimliydi.

⁷ Yalancı bazen doğru söyler, neşeli bazen üzülür.

⁸ Yalancı bazen doğru söyler, neşeli bazen üzülür.

⁹ Sībeveyhî (ö. 180/796)’nin dediği gibi.

yetentezirü'l-cevâb"¹ meşelâ bir nice kimse emirüñ binmesine müterakkıb olsalar anlar cevâbda *kad-rekibe'l-emîr*² dîrsin. Pes bu maḥalle münāsib olan taḳrîb ma' nāsıdır. “Eşfe”l-marîzu ‘ale'l-mevti ey eşrefe ‘aleyhi³ ya' nî mevte yaḳın [23a] kıldı dimekdür. “Saḳam” ve “süḳum” ke'l-ḥazan ve'l-ḥüzün luḡatlardur maraz ve ḥastalığa dirler.

el-İ' rāb: “Ṭaraḥū” zamîri nedmāna rāci' dūr ve “kermihā” zamîri müdāmeye rāci' dūr “alīlen” mef' ulidür taraḥūnūñ ve “ḳad-eşfā”da vāv ḥāliyyedür ve eşfānūñ zamîr-i müstetiri 'alīle 'ā'iddür. “Le-fāreḳahu” cevābidur levūñ zamîr 'alīle 'ā' ddür. “Es-saḳmü” fā' ilidür fāreḳanuñ.

el-Ma' nā: Eger nüdemā-yı meclis şarāb tarḥ eyleselerdi ol müdāmenūñ dīvārī sāyesine bir bî-mārī helāka müşrif olduḡı ḥalde elbette ol bî-mārdan müfaraḳat eyleyeydi sekāmet ve nizārılık ol dīvār sāyesinde.

et-Taḥḳîk: Ey ṭalib-i esrār-ı İlāhî bilgil ki “kerm”den murād ḥadāyık-ı zāt-ı behcet-i ḳulüb-i 'ārifān u vāşılan ola ki şarāb-ı maḥabbet-i İlāhî anlaruñ 'uşāre-i a' nāb-ı ma' ārif-i 'ulūmidür ve ḥulāşa-ı şemerāt-ı fūhūmidür. Ve ol kürümūñ [23b] ḥā'iṭından murād vücūd-ı cismānî ve şüret-i heyūlānîleri ol kürüm-i mezkūrı muḥiṭ ve müştemil olduḡı i' tibāriyle. Ve “sāye”den murād himmet ve 'ināyetleri ola. Taḳdîr-i kelām bu ola ki eger bir cehālet ve ḡafletle ḥaste vü beṭālet ve ḡabāvetle dil-şikeste bir marîz-i ma' nevî ol bâde-i maḥbbete menba' olan aşḫāb-ı ḳulübūñ zıll-i ḥimāyet ve sāye-i 'ināyetlerine tarḥ itselerdi ol kāmīlān-ı 'ārifānuñ enfās-ı nefīselerinden ol helāk-ı ebedîyi müşrif olan 'alīl-

¹ 'kad' kelimesi, yaptı mı? sorusuna cevap olarak kullanılır. Çünkü soruyu soran cevap bekler.

² Emîr (atna) bindi.

³ Hasta ölüme yaklaştı.

i zelîlden seķâmet ü cehâlet dūr ve ‘illet-i beķâlet mehcūr olup hayât-ı İlähiyye ile zinde ve şıhhat-ı nâ-mütenâhiyye ile pür-ħande vü bâ-sürūr olaydı.

Meşnevi

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Hân me-ħosb’î cebri-i bî-i‘ tibâr

Cüz be-zîr-i ân dirâht-i miyvedâr¹

Ender â der-sâye-i ân ‘âķılı

Keş ne-tâned bord ez-reh nâķılı

Zıll-i ü ender-zemîn çün küh-i ķâf

Rûh-i ü sî-murg-i bes ‘âlî tavâf

Ger be-güyem tâ kıyâmet na‘ t-ı ü [24a]

Hîç ânra maķta‘ u ğâyet me-cû²

Kemâ ķâle resûlu’llâh şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem fî-ħadîsi’s-şahîh “izâ-leķiytüm şecereten min-eşcâri’l-cenneti fe’ķ‘udû fî-zıllihâ ve külû min-şimârihâ. Ķâle ķa’ilün keyfe yümkinü hâzâ fî-dâri dünyâ yâ resûla’llâh ķâle izâ leķiytüm şâhibe’l-‘ilmi fe-ke’ennemâ leķiytüm şecereten min-eşcâri’l-cenne”³ pes bunlaruñ zafer-i ħimâyet ve sâye-

¹ “Ey dikkatsiz Cebri! Sakın o meyveli ağacın altından gayrı bir yerde uyuma.” (İzbudak, 2016, s. 73).

² “Hiç kimsenin rivayetlerle, masallarla yoldan ayramayacağı akıllı bir kişinin gölgesine gir. Yer yüzünde onun gölgesi kaf dağı gibidir, ruhu da Sîmurg gibi çok yükseklerde uçmakta, yücelerde dolaşmakta. Kıyamete kadar onu övsem, söylesem tükenmez. Bu övüşe bir kesim ve bir son arama.” (İzbudak, 2016, s. 125).

³ Hz. Peygamber sahih bir hadiste şöyle buyurmuştur: Herhangi biriniz cennet ağaçlarından bir ağaca denk gelirse gölgesinde otursun, onun meyvelerinden yesin. Sahabelerden biri, bu dünyada bu nasıl mümkün olur? diye sorunca Hz. Peygamber, ilim ehline rastlayan cennet ağaçlarından bir ağaca rast gelmiş gibidir, dedi.

i ‘ināyetleri hezār hasteye şifā ve bî-şümār şikesteye devādur. *Lā-tağfel feṭlūb yā şāḥibe’l-belvā tecid necāten mine’l-belā’i ve’l-‘anā’.*

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَدَاقِهَا الْبُكْمُ

el-Luğāt: “Takrīb” bir şey’e qarīb kılmak. Ta‘diyesi “min” iledür. “Ḥān” uñ ma‘nāsı mürür itdi. “Muḳ‘ad” iḳ‘ād’dan ism-i mef‘ül vezni üzre ayak üzre kalkmağa qādir olmayan kütürüme dirler. *Yuḳālu el-muḳ‘adu hüve’l-‘ācizü ‘ani’l-meşyi li-dā’in fī-baṭnihi*” “meşā” yürümek “nuḳḳ” tekellüm eylemek “zīkrā” yād eylemek. “Mezāḳ ve mezāḳa” bi-ma‘nā’zevḳ. Yuḳālu zīktü’şey’e zevḳan ve zevāḳan ve mezāḳan ve mezāḳaten bi-ma‘nā zevḳan”dur. “el-Bükm” ebkemüñ cem‘idür dilsiz dirler.

el-İ‘rāb: Zāmīr-i ḥānhā ve mezāḳathā müdāmeye rāci‘dür. Muḳ‘aden mef‘ülidür kırrabūnuñ. Meşānuñ zāmīr-i müstetiri muḳ‘ade rāci‘dür ve levüñ. “Min-zīkrā”da min ta‘līl içündür. Kemā fī-ḳavl-i İmü’l-Ḳays

“Ve zālike min-nebe’in cā’eni”²

Ey li-ecli binā’in cā’eni. Ve “zīkrā” muzāfdur mezāḳate “el-bükm” fā’ilidür *yenṭiḳu*nuñ ve *yenṭiḳu* ma‘ṭūfdur *meşā* üzerine

¹ İçindeki bir hastalıktan dolayı yürümekten aciz olana muk‘ad denilir.

² Bu beyit, İmrü’l-Kays’in (ö.540) “dal” kafiyeli kasidesinin ikinci beytinin birinci mısrasıdır. İkinci mısraı şudur: “Ve ünbi’tuhu ‘an-ebi’l-esved” (İmrü’l-Kays, 1990). Beytin anlamı şöyle olur: Aldığım bir haberden dolayı (gözüme uyku girmedi) çünkü haberi Ebu Esved’dan aldım.

el-Ma' nâ: Eger nedîmân-ı maḥfel-i ins bir kötürümi ol müdâmenüñ mey-ḥânesine ḳarîb ḳılalardı yürüeydi ve bî-zebân olan ol bâdenüñ zevḳinüñ yâdından nuṭḳ eyleyeydi.

Meşnevî

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Z'ân mey k'ân mey çü nüşîde şeved

Âb-ı nuṭḳ ez-gong cüşîde şeved

Ṭıfl-i nev-zâde şeved ḥabr-i faşîḥ [25a]

Hikmet-i bâliḡ be-ḥ'âned çün Mesîḥ

Ez küh-i ki yâft z'ân mey ḥoş-lebî

Şad ğazal âmûḥt Dâvûd-i nebî¹

et-Taḥḳîḳ: Cân-ı müdâmeden murâd evliyâ vü aşfiyâ ola ve muḳ'addan murâd seyr-i ila'llâhda 'âciz ü dermânde olan ehl-i ğaflet ola. Ve ebkemden murâd ma'ârif-i İlâhiyyeden lisânı olmayan bî-zebân ola. Pes taḳdîr-i kelâm budur ki eger ol müdâm-ı İlâhiyyeye câm olan kâmilân u 'ârifânüñ şoḥbetlerine ber-ṭarîḳ-i Ḥaḳḳ'da ve seyr-i vücûd-ı muṭlaḳda muḳ'ad u furû-mânde olan kimseyi nedîmân-ı meclis-i maḥabbete ḳarîb eyleselerdi ol seyr-i ila'llâhda 'âciz ü kötürüm tek-â-püy eyleyeydi ve ma'ârif-i ḥaḳâyıḳ-ı İlâhiyyeden ebkem olanlaruñ lisanından yenâbi' -i ḥikem ceryân eyleyüp esrâr-ı ledünniyeden güf ü gū ḳılaydı.

Beyt

¹ “Bir şarap var. O içildi mi söz suyu dilsizden bile kaynar, köpürür. Yeni doğan çocuk fasih söz söyler bir edip olur, Mesih gibi, ergen adamların hikmetini okur. O şaraptan içip dudağını hoş bir hale getiren dağ, Davut peygamber gibi yüzlerce gazel öğrenir.” (İzbudak, 2016, s. 731).

[Mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün]

Zi-men ey dūst īn yek pend be-pezīr

Be-rev fitrāk-i [25b] şāhib-devletī gir

Ki қаtre tā şadefrā der ne-yābed

Ne-gerded gevher ü rūšen ne-tābed

Esās-ı kār vaqtī muḥkem üftād

Ki Mūsā Hızrrā mī-kerded üstād¹

Ve қāle қuddise sırруhu

12. وَلَوْ عَبَقْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيْبِهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

el-Luğāt: ““ Abiқа” bihi’ṭ-ṭībū bi’l-kesri ey leziқа. ‘ Abaқан bi’t-taḥrīk ve ‘ abāқиye mişlü semāniye ya‘ nī ṭīb aña yapışdı vü ulaşdı. “Şark” ve “maşrıқ” maṭla‘ -ı şemsün isimleridür. Nitekim ğarb mağrib maḥall-i ğurübün isimleridür. Enfās nefesün cem‘ idür. “Ṭīb” *mā yutaṭayyabu bihiye*² dirler. Mezkūm *men lehü’z-zükāme*³ dirler. “Dā’-i” ma‘ rūfdur. “Şemm” idrāk-i revāyiḥ itmege dirler.

el-İ‘rāb: ““ Abiқat”ün fā‘ ili enfāsdur ki muzāfdur ṭibe ve ṭībün zamīri müdāmeye rāci‘ dür. “Eş-şemm” ‘ ādetün fā‘ ilidür. “Lehü”de zamir mezkūme ‘ ā’iddür.

¹ “Dostum! Benden bu tafsiyeyi dinle, git devlet (talih) sahibinin terkisinden tut. Çünkü yağmur damlası sadefin içine germedikçe ne cevhere dönüşür ne de parlar. Hızır, Mūsâ’ya üstadlık yaptığı zaman işin aslı sağlam olur.” (Meşâribü’l-ezvāk, s. 15)

² Koku sürünen şey.

³ Kendisinde nezle olana denir.

el-Ma' nā: Eger ol müdāmenüñ enfās-ı t̄ibi maşrıqdan fāyiḥa olup mu'atṭar olaydı ve ḥālbuki [26a] mağribde bir mezkūm olaydı ol mezkūme kuvvet-i şamme 'avdet eyleyüp meşāmı revāyiḥ-i İlähiyyenüñ istişmāmına kâdir olaydı.

et-Taḥkik: Şarḫdan murād ervāḥ-ı enbiyā vü evliyā ola ki herbiri maṭla' -ı şems-i zāt ve maşrıq-ı neyyir-i şifāt-ı İlähiyyedür. Ve ğarbdan murād ebdān-ı 'unşurī-i efrād u eşḫāş-ı insānī ola. Ve mezkūmdan murād kuvvet-i şamme-i rüḥānisi istişmām-ı revāyiḥ-i sübhāniye kâdir olmayan füsürdegān ola. Taḫdīr-i kelām bu ola ki eger ol müdāme-i İlähiyyenüñ nefehāt-ı ṭayyibe vü enfās-ı nefisesi meşāriḫ-i ervāḥ-ı ebniyā ve meṭālī' -i ḫulūb-i evliyāda fāyiḥa vü mu'atṭara olsa ve ḥālbuki meğārib-i ebdān-ı 'unşurī-i efrād u eşḫāş-ı beşerīde bürüdet-i hevā vü nefis ve keşāfet-i biḫār-ı ṭabī' atla meşām-ı cānı revāyiḥ-i sübhāniden maḫrūm bir mezkūm-ı ma'nevī olsa her āyine ol revāyiḥüñ kemāl-i te'şirinden mezkūm-ı maḫrūmuñ meşām-ı rüḥı kuvvet bulup ber-feḫvā-yı "*İnnī le-ecidü nefese*" [26a] *r-raḫmāni min-ḫibeli'l-Yemen*"¹ Yemen-i ḫulūb-i enbiyā vü evliyādan nefes-i raḫmāniyye ve revāyiḥ-i sübhāniyyeyi istişmām eyleyeydi.

Meşnevi

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Def kon ez-mağz u ez-bīnī zi-kām

Tā ki riḫu'llāh der-āyed der-meşām²

Ḳāle ḫuddise sırruhu

13. وَلَوْ خُضِبْتُ مِنْ كَأْسِهَا كَفْتُ لَأَمْسِ

¹ Ben Yemen tarafından Rahman'ın kokusunu hissediyorum.

² "Burnundan, beyninden nezleyi gider de Allah kokusu burnuna gelsin." (İzbudak, 2016, s. 220).

لَمَّا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

el-Luġāt: “el-Ḥizāb” mā-yuḥtażabu bihi mine’l-ḥinā’i ve ġayrihi. Ya’ nī boyaya dirler neden olursa olsun. Luġat-i “ke’s” mūrūr itdi. “Keff” ṭaraf-ı yede dirler. Kemā ḳāle’l-Vāḥidī “*ḳīle li-ṭarafī’l-yedi keffün li-ennehā yeküffü bihā ‘an-sā’iri’l-beden.*” “el-İems” luşūḳun bi-iḥsās ya’ nī yapışmaḳdur yedle. “Ḍalālet” ḥilāf-ı hidāyetdür. Nitekim *ḳalle ‘ani’ṭ-ṭariḳ*² dirler. *Ey zehebe ilā-ġayrihi*³ demek olur. “Yed” tā omuzdan rü’ūs-i eşābī’ a gelinceye dek cāriḥa-i ma’ rūfenüñ ismidür.

el-İ’rāb: “Ḥuzibe” ‘alā-binā’i’l-mechūldür. “Min” ibtidā içündür. “Ke’sihā”da zamīr müdāmeye rāci’dür. [27a] “Keff” ḳā’im-maḳām-ı fā’ ilidür ḥuzibetüñ muzāfdur lāmise. “Lemmā ḳalle”de mā nāfiye lām zā’idedür ve levüñ cevābı olmaġa ‘alāmetdür. “Ḍalle”nüñ fā’ ili zamīr-i müstetirdür ki lāmise rāci’dür. Leylūñ tenkiri ‘umūm ifādesi içündür. “Ve fī-yedihi”de vāv-ı ḥāliyyedür zamīr ḳallenüñ fā’ ili olan lāmise rāci’dür. Necmüñ ta’ rīfi ‘ahd içündür ve me’ hūd burada bedrdür ve bedrden murād ‘alā-ṭariḳi’l-isti’āre ke’sdür. Kemā-merre vechü’t-teşbīh.

el-Ma’ nā: Eger ol müdāmenüñ ke’sinden aña lāmis olan kimsenüñ eli muḥazzab u munsabag olaydı. Leyālī-i muzlımede ḥiç bir kimse gümrāh olmayaydı ve ḥālbuki anuñ yedinde necm vardur pes nīce gümrāh olur.

et-Taḥḳīḳ: Ḥizābdan murād ol ke’süñ eşi’ ‘asından keff-i lāmise vāḳı’ olan pertevdür ‘alā-vechi’l-isti’āre ve ke’sden murād ḳalb-i Muḥammedī ve rūḥ-i Aḥmedī ola kemā merre fi’s-sābıḳ. Ve yāḥud muṭlakā ḳulüb-i [27b] kümmelīn ola ve keff-i lāmise ṭalib ü sālīk

¹ Elin içine kef denir. Çünkü onunla bedenin diğer bölgeleri korunur.

² Yoldan saptı.

³ Yani (doğru) yolun dışına çıktı.

olanlaruñ ‘aqlından ve yâ rûhından isti‘âre ola. Taqđır-i kelâm eger ol şarâb-ı maḥabbet-i zâtiyyenüñ ke’sinüñ eşi‘a ü envârından ol ke’se lâmis ü mültemis olan ṭalibüñ zulmânî-i cismâniden her ne zulmetde olursa gümrâh olmayadı. Ve ḥâl ân ki yed-i rûhında şarâb-ı maḥabbetüñ mâhveş ke’s-i münîri ola. Pes bu taqđırce gümrâh olmamağ bi-ṭarîki’l-evlâdur belki anuñ ḳalbi ke’süñ nûrından bî-nûr olanlar bile yolın görür ve murâdın bulur.

Beyt

Her kes ki nehed be-dest cām-ı mey-i nâb
 Kerd der-kefeş ez-‘aks-i mey-i nâb ḥızâb
 Der-zulmet-i şeb gom ne-koned râh-ı şavâb
 Be-nihâde be-kef meş‘ale-i ‘âlem-tâb¹

Ve ḳâle ḳuddise sırrihu

14. وَلَوْ جُلِّيْتُ سِرًّا عَلَى أَكْمِهِ غَدًا
 بَصِيرًا وَمِنْ رَأُوقِهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

el-Luğât: [28a] “Cüliyet” ‘alâ-binâ’i’l-mef‘ûl ey azharat ve keşefet. “es-Sırrı” naḳîzü’l-cehr. Ve “ekmeh” anadan a‘mâ doğan. “Ġadan” ğudüvdandur vaḳt-i ğudüvde gitmeğedirler. Nitekim *ġadâ Zeydün ey zehebe fi’l-ġudüvv²* demek olur. Andan soñra ‘âm oldu ve “şâre” ma‘nâsına da isti‘mâl iderler. “er-Rāvūḳ” el-mişfât ya‘nî süzgi ve şâf idecek alete dirler. Nitekim rāḳa’ş-şarâbu yerūḳu revḳan dirler. Ey şafâ demek olur. “Şumm” aşammuñ cem‘idir.

¹ (Câmî, 1309, s. 160). Halis şarabın kadehini eline alan kimse onun aksiyle avucunu kırmızıya boyar. Böylece karanlık gecede doğru yoldan şaşmaz. Çünkü elinde âlemi aydınlatan bir meşale vardır.

² “Ġadâ Zeydün” Zeyd sabah vaktinde gitti, anlamına gelir.

el-İ'rab: “Cüliyet”ün zamîri müdâmeye ‘â’iddür. “Sırran” menşûbdur hâliyet üzre. “Alâ-ekmehin” cüliyete “ğadan” cevâbıdır levün “başîran” hâliyet üzre menşûbdur. “Rāvūkihâ”da zamîr müdâmeye ‘â’iddür.

el-Ma'nâ: Eger ol müdâme-i İlâhî zâhir ü keşf olunsaydı ağıyardan mestür olduğu hâlde bir a' mā-yı māder-zāde başîr olaydı ve yâhud ma' nâ başîr olduğu hâlde gideydi ve ol müdâmenün ' inde taşfiyetihâ süzgüsinden hâşıl ü hâdiş olan şavtden şamem şâhiblerinün gūşi işidüp ' illet-i [28b] şamem anlardan ol şadānuñ haşşasiyle zā'il olaydı.

et-Taḥkîk: Rāvūqdan murād ' uşşâk-ı İlâhiyyenün vücûdları ola ki şarâb-ı maḥabbet-i İlâhiyyeyi küdürât-ı ta' alluḳât-ı kevniiyyeden ve ğubâr-ı şirket-i ağıyar-ı mā-sivādan pālûde idicidür. Pes taḳdîr-i kelâm bu olur ki eger şarâb-ı maḥabbet-i zâti min-ba' d müşâhede-i ḥaḳk ile dilşād olmayan bir kūr-i māder-zād ki bâḫnına ḥufyeten cilve ḳılınsa ve sırran keşf olunsa idi anuñ dîde-i şühûdı küşāde olup cemâl-i Ḥaḳḳ'ı her âyîne âyîne-i ḥulḳiyyede binâ olup şühûd-i vaḥdet-i muṭlaḳiyye tüvânâ olaydı ve ol şarābuñ mişfâtından hâşıl olan şayt ü şadāsından ve süzgisinden hâdiş olan şavt ü nidāsından ker-i aşlî ve aşamm-ı cibillînün gūşi şinevâ olaydı ve daḫi “Fe-bî yesma' u ve bî yebşuru”¹ esrârını bulaydı.

Beyt

Çün mey şıfat-ı cilve-nümâyî yâbed

Şad dîde-i kūr rüşenâyî yâbed [29a]

V'er z'ânki resed şadâ-yı pālûden-i ū

¹ Hadisin tamamı: “Kulum Bana nâfile ibâdetlerle devamlı olarak yaklaşır, sonunda ben de onu severim. Bir kere kulumu sevdim mi, artık ben onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, konuşan dili ve yürüyen ayağı olurum.” (Buhârî, 1993, s. 2385).

Der-gūş-i ker ez-kerī rehāyī yābed¹

Ve k̄āle k̄uddise sırruhu

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا
وَفِي الرَّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السُّمُّ

el-Luġāt: “Er-rekb” aşhābü’l-ibli fi’s-seferi dūne’d-devāb. Rekb aşhāb-ı ible dirler seferde devābb şāhiblerine dimezler. On kimseye ve ondan ziyādeye itlāk olunur. “yemmemtühü” “teyemmümen” ey k̄aşadtuhu. Ve minhü’t-teyemmüm. “Turb” h̄āka dirler. “Melsū’” ism-i mef’ üldür. *Lese’athu’l-ḥayyetü*² dirler mar ve ‘aḳreb bir kimseyi şoḳsa. “Ḍarra” zıdd-ı nef’ a dirler. “Semm” fetḥ ile de zamm ile de zehre dirler.

el-İ’rāb: “Lev” ḥarf-i şart “inne” ḥarfdür ḥurūf-i müşebbehü bi’l-fi’lden ismi “rekben” ḥaberi “yemmemū” “arzrehā”da zamīr müdāmeye ‘a’id “ve fi’r-rekbi”de vāv ḥāliyyedür. “Lemā-zarra” cevābıdur levüñ zamīr melsū’a rāci “es-semmu” fā’ ilidür zarranuñ.

el-Ma’nā: Eger bir alā-yı şütür-süvārān ve k̄āfile vü k̄arbān [29b] ol müdāmenüñ zemini ḥākınuñ ziyāretine kaşt eyleselerdi ve ḥālbuki içlerinden bir mār-gezīde olsaydı ol melsū’a zarar itmeyeydi.

et-Taḥkīk: Murād-ı Nāzım Allahu a’ lem bu ola ki cemā’at-i ehl-i sülūkdan bir nice ṭā’ife-i ‘ālī-miḳdār üştürān-ı şevḳe süvār olup ol müdāme-i İlāhiyyeyenüñ menbit ü maḳarrı³ olan ḳulūb-i evliyānuñ ḥāk-i cismānilerinüñ ziyāretine kaşd eyleselerdi ve ḥālbuki

¹ (Câmî, 1309, s. 161). Şarab cilvekârlık sıfatını alınca yüzlerce körün güzü aydınlanır (açılır). Süzülme sesinin yankısı sağırın kulağına ulaşsa, kulağı sağırlıktan kurtulur.

² Onu yılan soktu.

³ maḳarrı : magresi. A

anların mā-beyninde mār-ı nefis-i emareye gezide ve zehr-i ḥubb-i ef'î-i dünyā-yı çeşide bir melsū' olsaydı ol 'azizūñ ḥāk-i vücūdı berekātında ve bu tā'ife-i ehl-i şevk ü sülūke mürāfaqat ü müvāfaqat itmesiyle ol mār-gezideyi hevāya ve zehr-i çeşide-i dünyāya sehm-i helāhil-i ḥubb-i dünyā zarar itmeyeydi. Zīrā ki ol maẓhar-ı maḥabbetūñ ḥāk-i vücūdı tiryāk-ı ekber ve anuñ mürīdān u zāyirānınuñ muşāḥabeti kibrit-i aḥmerdür. [30a]

Beyt

Ḳavmī ki ḥaḳest kıble-i himmet-i şān

Tā serdārī ser me-keş ez-ḥidmet-i şān

Ānrā ki çeşīd zehr-i āfāt zi-dehr

Ḥāşiyet-i tiryāk dehed şoḥbet-i şān"¹

Ve ḳāle ḳuddise sırruhu

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابِجٍ جُنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

“Resm” eşere dirler. *Kemā enne-resme'd-dāri mā-kāne min-āşārihā lāşıkan bi'l-arz*² “Rāḳī” ikinci bābdandur efsūn idiciye dirler. Raḳāhu ruḳyeten dirler efsūn eyledi ve efsūn itmekle dimek olur. Ve Ḥāzret-i Nāzım ve “lev raḳama'r-rāḳī” dīmedi “resemē” didi. Ma' a-hāzā raḳamenūñ rāḳī lafzına münāsebeti resemēden ziyādedür. Pes niteki budur ki raḳam resmden egerçi aḳvādur lākin eşerūñ ma' a-za' fihi rāḳīye isnādı cā'iz olıcaḳ raḳamuñ isnādı bi-ḫarīḳi'l-evlā olur bi-dūni'l-'aks. Ve kezālike ismiḥā dīmedi ḥürfe

¹ (Câmî, 1309, s. 163). Himmet kıblesi hak olan bir topluluğun hizmetinden sağ oldukça ayrılma. Asrın zehirli belalarıyla zehirlenen bir kimseye onların sohbeti panzehir tesiri gösterir.

² Bir evin, toprak üzerinde kalan izlerine “resmü'd-dār” denildiği gibi.

ismihā didi ri‘āyeten li-tilke’n-nükteti. Fe’fhem.¹ “Cebīn” [30b] alına dirler. “Muşāb” men-eşābehü muşībet-resīdeye dirler. “Cünne” bi-zammi’l-cīmi ve’t-teşdīdi ‘alā-binā’i’l-mef’ül yuqālu cünne’r-recülü cünūnen fe-hüve mecnūn. “Ebre’ehü” *ey yec’aluhu berī’en zālike’l-muşābi mine’l-cünūni zālike’l-ism²*

el-İ‘rāb: “Reseme”nün fā‘ili rāqīdūr “ḥurūf” mef’ūlidūr muzāfdur isme “ism”ūñ zamīri müdāmeye rāci‘dür. “Cünne” maḥallen mecrūr şıfatıdır muşābuñ “ebre’e”nūñ fā‘ili resmdür zamīr muşābe rāci‘dür ve cümle-i ebre’e cevābıdır levūñ. Er-resmūñ ta‘rīfi ‘ahd içündür.

el-Ma‘nā: Eger resm ü naqş eylese bir efsūnger kimse ol müdāme-i İlähiyenūñ isminūñ ḥarflerini bir muşībet-resīde mecnūnūñ cebīnine zālike’l-muşābi ol cünūndan beri kılaydı.

et-Taḥkīk: Murād-ı Nāzım Allāhu a‘lem bu ola ki eger ‘ārifān-ı esrār-ı vaḥdet ve şāribān-ı bāde-i maḥabbet ki efsūngerān-ı mecnūnān-ı nefis ü hevā ve ruqye-ḥ‘ānān-ı maşrū‘ān-ı maḥabbet-i dünyā dururlar. Ve şarāb-ı maḥabbet-i zātiyyenūñ [31a] simāt ü ‘alāmātını kalem-i naşīḥat u irşādla cebin-i bāṭınları ve şaḥīfe-i ḥātırları üzre naqş eyleselerdi ol cünūnūñ āfetinden anları şaḥīfe-i ḥātırlarında olan naqş-ı ḥubbiyyet beri vü maşūn kılop ol şar‘ūñ gavāyilinden maḥfūz u me’mūn kılaydı.

Beyt

Z’ān mey der-keş ki ṭab‘ ḥandān kereded

Temyız u ḥired hezār çendān kereded

Ber-cebhe-i dīvāne zi-nāmeş ḥarfī

¹ Anla, düşün.

² Şarabın ismi, cinnet geçiren kişiyi delilikten kurtarır.

Ger naqş konī zi-hūşmendān kereded¹

Ḳāle ḳuddise şırruhu

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا.
لَأَسْكُرَ مَنْ تَحْتَ اللّٰوَا ذَٰلِكَ الرَّقْمُ

el-Luġāt: “el-Fevḳ” zıddu’t-taht. “el-Livā” bi’l-meddi vāhidü’l-elviye ya’ nī sancaḳ.² “el-Ceyş” el-cündü yesirüne li-ḥarb.³ cāşeti’l-ḳıdrü⁴ dirler ḳaçan çömlek ğaleyān eylese. Kezālike ‘aşkeri daḫi birbirine ḳaynaşduġı içün ceyş dirler kemā ḳāle Şemsü’l-e’imme es-Saraḫsī fī-*Siyeri’l-Kebīr* “sümiye [31b]’l-ceyşü ceyšēn li-ennehü yecişü ba’ zuhum fī-ba’ z li-keşreti ‘adedihim.” “er-Raḳm” yazmaḳ kitābet gibi. *Kemā yuḳālu er-raḳmu ve’t-terḳimü ta’ cimü’l-kitābi ve nuḳaṭihi ve tebyīni ḥurūfihi*.⁵

el-İ’rāb: “Fevḳa” zarfıyyet üzre menşüb muzāfdur livāya ve livā daḫi ceyşe. “Ruḳime” ‘alā-binā’i’l-mef’ül. “İsmühā” ḳā’im-maḳām-ı fā’ili zamīr müdādeye rāci’ “le’eskere” cevābidur levūn. “Men”-i mevşül mef’ülidür eskerenūn.

el-Ma’nā: Eger ol şarāb-ı maḫabbet-i zātiyyenūn ismi bir ālā-yı ‘asākır-i bī-şümāruñ livāsı üzre naqş ü taḫrīr olunsa ol livāya tābi’ olan kimseleri ol naqş ve ol raḳam mest eyleyeydi. Ḥazret-i Nāzımuñ taḫte’l-livā ḳavli kināyedür ol livāya tābi’ olmaḳlıḳdan. Zīrā

¹ (Câmî, 1309, s. 164). O şaraptan iç ki içilmesiyle tabiat güler, akıl ve temyiz binlerce kat artar. Eger şarap kelimesinin harflerinden bir tanesi delinin alına yazarsan derhal akıllılardan olur.

² Fevk (üst), taht(alt)ın zıddıdır. Livā medle okunur. “evliye”nin tekilidir.

³ Ceyş, savaşa giden ordudur.

⁴ Çömlek kaynadı

⁵ Kitabı noktalama ve kitabın harflerini ve noktalarını belirlemeye, rakam ve terkim denir.

bir şey'ün tahtindedür dimeklik aña tâbi' dür demekden kinâyedür. Pes eyi'l-lezîne yettebi' üne zâlike'l-livâ taqdîrine olur.

et-Taḥkîk: Kâbildür ki ceşşden murâd gürüh-i mürîdân u zümre-i enbüh-i müstefîdân [32a] ola. Ve “livâ’-i ceşş”den murâd mürşid-i kâmil ve mürebbi-i vâşıl ola ki ‘ulüvv-i maḳâm ‘ulûm u ma‘ârifden ol tâ’ife miyânında ke-livâ’i’l-ceşş iştiḥâr-ı tām şâhibidür. Pes taqdîr-i kelâm bu olur ki eger kâtib-i ḥaḳîkî ceşş-i mürîdân-ı müsterşidânun livâsı meşâbesinde olan mürşid-i kâmilün cihet-i rûḥâniyyetine ki cihet-i cismâniyyetine nisbet fevkiyyeti muḳarrardur ol şarâb-ı maḥabbet-i zâtiyyenün simât u şifâtını tecelli-i zâtiyyesiyle naḳş u raḳam kılsaydı anun taḥt-ı irâdet ve zıll-i ḥimâyetinde olan mürîdlerini ve rebaḳa-i raḳiyyetinde ve ‘alâḳa-i ḥizmetinde olan müstefîdlerini ol şarâbuñ isminün ve şifât u resminün naḳşı mest ü ser-ḥoş eyleyeydi.

Beyt

Ân bâde ṭaleb ki ger nehî ber-kef-i şâh
 Yek sâġar ez-ân z’ser nehed efser ü câh
 V’er ber-‘alem-i ceşş nigârî nâmeş
 Der-sâye-i ân mest şeved cümle sipâh¹

Ḳâle ḳuddise sırruhu

[32]

¹ (Câmî, 1309, s. 165). Öyle bir şarap iste ki onun bir kadehini padişahın avucuna koyduğunda onun coşkusuyla padişah makam ve tacı bıraksın. Ve onun adını bir ordunun sancağına yazdığın zaman sancağın altındaki bütün ordu mest olsun.

18. نُهَذِّبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَأَلَهُ عَزْمٌ

el-Luġāt: “Et-tehzīb” ke’t-tenķih ve “ahlākı tehzīb” kabīha olan huyları haseneye tebdil idüp zemimesini hamide kılmaktadır. “Ahlāk” hulkuñ cem’ idür hulķ seciyeye dirler. Pes hulķ ‘ibāretdür nefste rāsih olan şol hey’ātdan ki ef’āl-i hasenenüñ ve yāhud ef’āl-i seyyi’eniñ şudūrına mebde’ ola. “Nedāmā” nedmānuñ cem’ idür ve kad-merre tefsirühü ve kezā merre tefsirü’l-ihtidā ta’ diyesi bu maħalde lāmladur. “el-‘Azm” el-ķaşd.

el-İ’rāb: “Tühezzibü” nuñ fā’il zamiri müdāmeye rāci’dür. “Ahlāk” mef’ulidür ve muzāfdur nedāmāya. “Fe-yehtdi” de fā tefri’ içündür. “Bihā” da bā sebebiyyedür. Zamir tühezzibenüñ fā’ili olan müdāmeye ‘ā’iddür. “Men” fā’ilidür yehtedinüñ “lā lehü” ey leyse lehü zamir mene ‘ā’iddür.

el-Ma’nā: Eger ol müdāme-i İlāhī ve şarāb-ı maħabbet-i Rabbānī ahlāk-ı reddiyeden nedmān u muħibbānı taħhīr [33a] ü tehzīb eyler pes yol bulur mühtedi olur ol müdāme sebebiyle taħhīr-i ‘azm-ı şaħiħ şol kimse ki anuñcün ‘azm yoġidi.

et-Taħkik: *Et-tehzībü ‘inde’s-şūfiyyeti tecridü’l-‘azmi ila’llāhi bi-ķuvveti’l-maħabbeti ħattā yebķi’l-‘azmu şāfiyen ‘an-cemī’i’l-küdūrāti ve’l-‘ileli. Ve tehzībü’l-ahlākı taħhīruhu mine’r-rezā’ili ve taħsinihi bi’l-ķaşā’il.*¹

¹ Tasavvuf ehline göre tehzib, muhabbetin gücüyle azmi, sadece Allah’a yönelmektir. Ta ki azim, bütün hastalık ve bulanıklıklardan arınmış olsun. Ahlakın tehzibi de onu rezilliklerden temizleyip, güzel hasletlere donatmaktadır.

Pes ef'âl-i reddiyenüñ izâlesine 'ilâc ve ahlâķ-ı marâziyyenüñ vüṣûline minhâc maḥabbet-i İlâhî vü meveddet-i Rabbânîdür ki ṭabîb-i emrâz-ı ḳulûb ve müzîl-i ahlâķ-ı ma' yûbdur.

Meṣnevi

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Şâd bâş ey 'ıŝķ-ı ḥoş sevdâ-yı mâ

Ey ṭabîb-i cümle 'illethâ-yı mâ

Ey devâ-yı naḥvet ü nâmûs-ı mâ

Ey to Eflâtün u Câlînûs-ı mâ¹

Her kirâ câme zi-'ıŝķî çâķ şod

Û z'ḥırş u 'ayb-i külli pâķ ŝod²

Ve hemçünin muḳ' adân u âmândegân-ı ṭarîķat ü şerî' ate dest ü pâ ve baṭṭâlân-ı ḥazîz-i kesâlet ü beṭâlete muzîķ-i [33b] ğaflet ü cehâletden necât ü rehâ 'aşķ-ı sübhânîdür ki dil-i mürdeye ḥayât-ı câvidân ve cemâd-ı efsürdeye ḥareket ü cevelân viricidür.

Meṣnevi

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

'ıŝķ cân-ı ṭür âmed 'âŝıķâ

¹ “Ey bizim sevdası güzel aşkımız; şad ol; ey bütün hastalıklarımızın hekimi; Ey bizim kibir ve azametimizin ilâcı, ey bizim Eflâtun’umuz! Ey bizim Calinus’umuz!” (İzbudak, 2016, s. 51).

² “Bir aşk yüzünden elbisesi yırtılan, hırstan, ayıptan adamakıllı temizlendi.” (İzbudak, 2016, s. 51).

Tûr mest ü ħarre Mūsā şā' iķā¹

Ve ķāle ķuddise sırruhu

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ.
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

el-Luġāt: “el-Kerem” naķīzu'l-levm. Ve levm ħişāl-i münkereye dirler nitekim İmām Marzūķī *Şerh-i Hammāme*'de buyururlar “el-ħişālü'l-münkere izā ictema' at sümiyyet levmen.”² “Cūd” evvelki bābdan bezl-i māl eylemeġe dirler. Nitekim İmām Rāġib *Zerī'a*'da buyurur. el-Cūdu bezlü'l-muķtenī ve yuķābilühü el-buĥl ve 'ademü'l-'irfān cūd ziyāde buĥlden kināyedür ve keffe isnādı mazħar-ı bezl olduğu i' tibārladur. “Ĥilm” enā'et bürd-bārlige dirler ġayz min-bāb-ı bā'a ħaşeme ve ġazabe.

el-İ'rāb: “Yekrumu”nuñ fā' ili “men lā-ya'rifü”deki mendür. “Ya'rifü”nuñ fā' ili keffühüdür. [34a] zamīr mene 'ā'iddür. “Ve yaĥlümü”nuñ fā' ili şāninci mendür.

el-Ma'nā: Ve kerīm olur ol şarāb-ı İlähī sebebiyle şol kimse ki baĥıldür ve eli cūd u seĥā bilmez ve ħalīm olur 'inde'l-ġazab şol kimse ki anuñcün ĥilm yoġ idi. Pes bunlar daĥi ħavāşş u āşār-ı şarāb-ı İlähīdür ki şāribini āşār-ı ħırş u buĥl ve ħişm u ġazab ve sār'ir aĥlāķ-ı reddiye ve aĥlāķ-ı zemīmeden pāk u tātħir eyleyüp ħısr yirine ķanā'at ve buĥl maĥalline cūd u seĥāvet ve ġayz ġazab maĥalline ĥilm-i enā'et i' tātħ eyler.

Beyt

¹ “Ey aşık! Aşk; Tûr'un canı oldu. Tûr sarhoş, Mûsa da düşüp bayılmış!” (İzbudak, 2016, s. 51).

² Kötü huylar çoġalınca onlara levm (kınanacak şey) denir.

Minceli ki şeb u rûz direm endüzed
 Ez-cevdet-i mey cûd u kerem âmüzed
 Ve ânâ ki nişist zi-âb-ı mey âteş-i hışm
 Key nâyire-i zulm u sitem efrüzed¹

Ve kıle kıddise sırruhu

وَلَوْ نَالَ فَذُمُ الْقَوْمِ لَنَّمَّ فِدَامَهَا.
 لِأَكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّئِيمُ

el-Luğât: “Neyl” hayra işâbet eylemeğe dirler. Yuqâlu “Nâle hayren yenâlü neylen ey eşâbe. Ve aşlı neyile yenyelü idi mişl-i ta‘ ibe yet‘ abu”² [34b] ve kıle “En-neylü hüve’l-vüşülü ile’n-nef‘ i izâ uflıka. Ve in-ıuyyide yaqa‘ u ‘ala’z-zarari li-enne aşluhu el-vüşülü ile’s-şey.”³ “fedm” yorgun şakıl kimesneye dirler ki kemâ yuqâlu “Recülün fedmün ey gabiyyün şakıl”⁴ “el-Fidâm” bi-kesri’l-fâ’i içindeki şuyı şâfi itmek için ibriğ ve bardak ağzına kodukları süzgi. Kemâ yuqâlu “[el-fidâmü] mâ yûza‘ u fî-femmi’l-ibriği li-yuşaffâ bihi mâ fîhi. Ve’l-fedâmü bi’l-fethi ve’t-teşdîdi mişlühü.”⁵ “ıavm” müfredü’l-lafz mecmû‘ u’l-ma‘nâdur. Cemâ‘at-i ricâlün ismidür. “el-Leşmü” el-ıubletü. Ya‘nî bûs

¹ (Câmî, 1309, s. 167). Gece gündüz para biriktiren bir cimri şarabın feyziyle iyilik ve cömertliği öğrenir. Şarabın suyuyla öfke ateşi dinmiş birinin, zülüm ve haksızlık alevi nasıl tutuşabilir ki?

² Cevherî (2009b, s. 1182)’den yapılan bu alıntının bir kısmı doğrudan Arapça olarak aktarılırken bir kısmı Türkçe’ye tercüme edilerek verilmiştir. Bu tür alıntılar doğrudan kaynak sözlük yerine ikinci kaynaktan alındığı düşünülmektedir. Çünkü Molla Cami’nin şerhinde Arapça aktardığı kısımları yazarımız da onun gibi Arapça aktarmıştır.

³ Neyl, genel kullanıldığında faydalı şeye ulaşma anlamına gelir. Eğer bir şeye sınırlandırıldığı zaman zarara ulaşma anlamına gelir; çünkü kelimenin asıl anlamı bir şeye ulaşmaktır.

⁴ (Cevherî, 2009, s. 876). Recülün fedmün: meramını anlatamayan ahmak adam demektir.

⁵ (Cevherî, 2009, s. 876). Fidâm, ibriğin içindekini süzmek için konulan şeye denir. Bunun feddâm şeklinde üstünlü ve şeddeli okunması da aynı anlama gelir.

itmek. Yuḡālu “ḡad leṣimtü fāhā bi'l-kesri izā ḡabbelehā. Fethle de cā'izdür.”¹ “Kesb” cem' ü taḡşile dirler. “Şemā'il” şemālūn cem' idür şemāl ḡulḡa dirler.

el-İ' rāb: “Fedm” nālenūn fā'ili ve “leşm” mef'ūlidür. Ve yecūzu bi'l-' aḡsi eyzan leşm de muzāfdür fidāmiḡāya zamīr müdāmeye rāci' dūr “le-eksebehü” cevābidür levūn zamīr-i “fedm” ḡavme rāci' dūr eksebehü mef'ūleyne ta' diye ider evvelki zamīr-i fedm ikincisi ma' nā şemā'ilihadür. Zamīr-i mü'enneş müdāmeye rāci' dūr. “el-Leşm” fā' ilidür eksebenūn.

el-Ma' nā: Eger bir ḡavmūn şaḡil ü nā-dānı ve ebleḡ ü girān-cānı ol müdāmenūn ibriḡinūn aḡzına ḡoduḡları süzgüsünūn būs itmesine nā'il ü vāşıl olaydı ol girān-cāna zālike'l-leşm taḡşil itdüreydi ol müdāmenūn evşāf-ı ḡamīde vü aḡlāḡ-ı pesendidesinūn ma' nāsını.

et-Taḡḡik: Allāhu a' lem fedm-i ḡavmden murād girān-cānān-ı ḡarīḡat ve vā-māndegān-ı şeri' at dururlar. Ve fidām-ı müdāmeden murād şol kāmil ü mükemmel vücūdidür ki ser-pūş-ı ḡum-ı vaḡdet ve mişfāt-ı ibriḡ-i maḡabbet-i eḡadiyyetdür ki temyīz ü taşfiye idicidür lāyık u nā-lāyıkı ve dūrd ü şāfı ve ḡaḡḡı vü nā-ḡaḡḡı. Pes ḡāşıl-ı kelām ve zübde-i merām bu olur ki eger bir mūrīd-i ḡaşirū'l-fehm ü girān-cān ve bir müstefīd-i² ḡālibü'l-vehm ü bī-dermān ki ḡaşnī-i maḡabbet-i İlähiyyeden zevḡ almamış ve lezzet-i ma' rifeti toymamış ol şarāb-ı maḡabbetūn süzgüsü [35b] meşābesinde olan bir 'ārif-i kāmilūn ve şeyḡ-i vāşılūn şeref-i pā-būsına nā'il olsaydı her āyine ol kāmil 'aciz ü ḡāfile yūmn-i ḡizmet ü bereket-i şoḡbetiyle kesb itdireydi. Maḡabbet-i İlähiyyeden ḡāşıl olan aḡlāḡ-ı ḡamīdeyi vü evşāf-ı pesendide'i ki ḡişāl-i enbiyā vü şemā'il-i evliyādür.

¹ (Cevherī, 2009, s. 1026). Lesm: üpmektir. “Aḡzını öptüm” demek için, “lesimtü fāhā” ifadesi kullanılır. Bu esreyle (lesime) okunduḡu gibi fetha (leseme) ile de okunur.

² “Müstefīd” yerine “müştehir” olması hem anlam bakımında daha uygun hem de Cāmī (1309, s. 179)'nin şerhinde bu noktada “iştiḡâr” ifadesini kullandığını görüyoruz.

Meşnevî

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Nâr-ı handân bâğrâ handân koned

Şoḥbet-i merdānet ez-merdān koned¹

Hem-nişîni muḫbilân çün kimyāst

Çün naẓar şān kimyāyî ḫūd kücāst²

Her ki ḫ'āhed hem-nişîni'i Ḥudā

Tā nişîned der-ḫuzūr-ı evliyā

Ez ḫuzūr-ı evliyā ger be-küsili

Tū helākī z'an ki cüzvī bi-külī³

Ve ḫale ḫuddise sırruhu

21. يُقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلٌ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

el-Luğāt: *Ve'l-murādu min'el-vaşfi mā-yaḫūmu bi'l-müdāmeti mine'l-maḫāsīn.*⁴ Pes bu maḫalle gelinceye dek zikr olunān āşār u ḫavaşşı [36a] idi. Pes bu zikr olunan evşāfidur. “el-ḫabīr” el-‘ālim. “Ecel” sükün-i lāmla ḫarf-i cevābdur “na‘ām” gibi muḫbire taşdıḫ

¹ “Gülen nar bahçeyi güldürür. Erler sohbeti de seni erlerden eder.” (İzbudak, 2016, s. 68).

² “İkbal sahiplerinin dostluğu kimya gibidir. Onların nazarına benzer kimya nerede?” (İzbudak, 2016, s. 117).

³ “Tanrı ile oturup kalkmak isteyen kişi veliler huzurunda otursun. Velilerin huzurundan kesilirsən helâk oldun gitti. Çünkü sen küllü olmayan bir cüzüsün.” (İzbudak, 2016, s. 225).

⁴ “Vasıf’tan maksat şarabın sahip olduğu güzelliklerdir.

müstaḥbire i' lām için olur. Pes eger cümle-i istifhâmiyye ve eger ğayr-i istifhâmiyye her kangısı olursa şoñra vākı' olup cevāb olur meşelâ *kāme Zeydün* ve *e-kāme Zeydün* ve *e-darebe Zeydün Amren* bunlara *ecel* deyü cevāp virürsin.¹ Ahfeş dir ki “*ecel*” “*na'am*” den aḥsendür taşdıķ eylemekte ve “*na'am*” “*ecel*” den aḥsendür istifhâmiyyede. *Fe'izā-kāle leke eḥadün ente sevfe-tezhebü ḳulte ecel ve kâne aḥsenü min-na'am ve izā ḳāle e-tezhebü ḳulte na'am ve kâne aḥsenü min-ecel.*² Pes bu maḥalde taşdıķ içündür. Ke-ḳavlihi “ente bi-vaşfihi ḥabirün” anuñçün *ecelle* cevāb buyurdılar.

el-İ' rāb: Zamir-i yeḳülüne ḫālibān-ı evşāf-ı şarāb-ı maḥabbet-i İlähiyyeye 'ā'iddür. “Sıfhā” maḳul-i ḳāvldür. Zamir müdāmeye rāci' dür. “Ve ente bi-vaşfiḥā ḥabir” cümle-i ḫāliyyedür ki taḳlil maḳāmına [36b] ḳā'imdür. “Ente” mübtedā “ḥabir” ḫaberidür. “İndi” muḳaddem ḫaber “ilm” mu'aḫḫar mübtedādur. *Fe-taḳdirü'l-keḻām yaḫlubüne tullābu³ evşāfe'l-müdāmeti minnī ve yeḳülüne lī ḳad-şerraḫte eyyühe'n-Nāzım ḫavāşşahā ve āşārehā fi'l-ebiyāti's-sābiḳati fe'li-yeḳul eyzan ba'za evşāfiḥa'l-ḫamīdeti ve'l-ḫāl ente bi-vaşfiḥā 'ālimün. Fe-ḳulte ecel 'indī bi-evşāfi tilke'l-müdāmeti 'ilmün daḳiḳun ve sırrun refiḳ. Fehime min-evşāfiḥā men-fehime ve cehile men-cehile. Fe-zekkir evşāfehā fī-hāzihi'l-beyt.*⁴

Ḳāle ḳuddise sırruhu

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَأُطْفٌ وَلَا هَوًّا.

¹ Kāme Zeydün (Zeyd kalktı); ve e-kāme Zeydün (Zeyd kalktı mı?); ve e-ēarebe Zeydün Amren (Zeyd Amr'ı darb etti mi?) cümlelerin hepsine “*ecel*” cevap olur.

² Biri sana “gideceksin” dedi, sen de “*ecel*” dedin. Bu, “*na'am*” demenden daha güzeldir. Biri sana “gidecek misin?” dedi, sen de “*na'am*” dedin. Bu, “*ecel*” demenden daha güzeldir

³ Tullāb : tullābu'l-ilm C

⁴ Talebeler (istekliler)benden şarabın vasıflarını anlatmamı istiyorlar. Ve diyorlar ki: “ey Nāzım, sen geçen beyitlerde şarabın özelliklerini ve etkilerini açıkladın. Şimdi de onun bazı güzel özelliklerini anlat. Çünkü sen onun bütün özelliklerini biliyorsun.” Ben de dedim ki “evet, ben o şarabın özellikleri hakkında derin bir ilme ve hassas bir sırra sahibim. Kimileri o sarları anlar kimileri de cahildir, anlamaz.” Bu beyitlerde/beyitte özelliklerini hatırlat.

وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

el-Luġāt: Cümlesi ma‘ rûfdur pes.

el-İ‘ rāb: “Şafā” mübtedā’-i maḥzūfuñ haberidür. Ey *hiye şafā’ün* taḫdīrine “lā-mā” da ve aḥavātında olan “lā”lar “leyse”ye müşābih olan “lā”lardur ve haberleri maḥzūfdur. Fe-taḫdīrū [37a] ’l-kelām *Tilke’l-müdāmetü şafā’ün ve leyse-mā’ün’ ma‘ ahā ve luṭfün ve lā-havā’ün ma‘ ahā ev hünāke ya‘nī lā-yekūnu zālīke’ş-şafā’ şafā’ü mā’ ve zālīke’l-luṭf luṭfū havā’ ve kezālīke hiye nūrun ve leyse-ma‘ ahā ev hünāke nārun felā-yekūnu zālīke’n-nūru ke-nūru’n-nāri li-ennehā lā-yahriku ke-iḥrāki’n-nāri bel min-şe’nihā ifāzatu’l-cūdi ve ināreti’l-vücūdi ve ‘imāreti’l-ḫulūbi bi’l-‘ilmi ve’l-ma‘rifeti ve kezālīke hiye rūḥun mücerredün felā-yekūnu ma‘ ahā cismün ya‘nī lā-ḥazza lehā mine’l-keşāfeti aşlā.²*

el-Ma‘ nā: Bana şarāb-ı İlähiyyenün evşāfına ṭālib olanlar dirler ol müdāme-i zātiyyeyi vaşf eyle zīrā ḥālbuki siz anuñ vaşfına ‘ālimsiz belī benüm ḫatımda anuñ evşāf-ı ḥamīdesine ‘ilm vardur ol müdāmenün şıfatı budur ki ol müdāme maḥzan şafādur ammā şafveti şafā’-i mā’ gibi degüldür ki ğubārla küdüret-ġīr ola ve ‘ayn-i leṭāfetdür ammā [37b] leṭāfeti leṭāfet-i havā gibi buḥārdan keşāfet-pezīr olmaz. Ve kezālīke bir nūr-ı pūr-ḥubūrdur ki nūr-ı nār gibi zulumāt-i duḥān ile āmīzeş ḫılmaz. Ve bir rūḥ-i pūr-fütūḫdur ki ta‘ alluḫ-i ecsādla³ ālāyiş bulmaz.

¹ mā’ün A, D, E

² O şarap su gibi saftır fakat içinde su yoktur. Hava gibi latiftir fakat içinde hava yoktur. Yani onun saflığı suyun saflığı, latifliği havanın latifliği gibi değildir. O şarapta nur var ancak içinde ateş yoktur. Onun ışığı ateşin ışığına benzemez. Çünkü onun ışığı ateşin yaktığı gibi yakmaz. Bilakis ilim ve marifetle kalpleri mamur eder, yüzleri aydınlatır, varlığa feyiz verir. O mücerret bir ruhtur cisim olmaz. Yani onun kesafetle bir ilgisi yoktur.

³ ecsād : ecsām E, D

et-Taḥkīk: Ma' rifet-i ḥaḳāyık-ı mücerred ü basīṭa min-ḥaysü tecerrüdhâ ve bisâṭatihâ Ḥudâ'dan ve ızn-i ḥudâ lâyıḳ olan enbiyâ vü evliyâdan ğayriye müte'azzirdür. *İllâ bi-ittişâfi'l-ḥaḳāyıki bi'l-evşâfi ve bi-i'tibâri irtifâ'i'l-mevâni'i'l-ḥâyileti beyne'l-müdriki ve müdrikätihi fe-izâ-kâne kezâlike'* ḥaḳāyık-ı mücerredânüñ min-ḥaysü't-tecerrüdi ve'l-bisâṭat ma' rifeti müte'assir olup ve min-ḥaysü'l-ittişâfi bi'l-'avârızı ve's-şifât mümkin ü yesir olduğı ecilden Şeyḫ Nâzım ḥazretleri müridân ü müstefidân elsinesinden “ve ente bi-vaşfihâ ḥabir” deyüp “ve ente bihâ ḥabir” buyurmadılar. Zîrâ bunlaruñ başar u başiretlerinden daḫi nisbet-i kevnıyye vü şifât-ı taḳyidiyye bi'l-küllıye mürtefi' olmayup ḥaḳāyık-ı mücerredenüñ ma' rifet ü idrâkine yol bulmadılar. Anuñçün anlara bilâ-evşâf velâ-âşâr idrâki [38a] müte'assir oldu. Ammâ ol 'ârif-i kâmilüñ ki dîde-i şühûdunda ḥicâb-i kevnıyye mürtefi' olmuşdur. Ve daḫi “ve bî-yesma' u ve bî-yubşiru”² feḫvâsınca mertebe-i ḳurb-i nevâfili bulmuşdur ve yâḫud maḳâm-ı ḳurb-i ferâ'izi ber-mişdâḳ-ı “ve mâ-remeyte iz-remeyte”³ ve ber-mağzâ-yı “inne'llâhe ḳâle 'alâ-lisâni 'abdihi semi'a'llâhu limen-ḥamidehü”⁴ kendüye maḳâm ḳılmışdur. Anlara bu ḥaḳāyık-ı mücerredenüñ bilâ-'avârız ve lâ-evşâf ma' rifet ü idrâki müte'azzir degüldür. Pes Ḥazret-i Nâzımuñ “ecel 'indî bi-evşâfihâ 'ilmün” buyurduḳları sâ'il olan müridlerüñ mertebesine vü sü'âline münâsib ü muṭâbık olduğı ecildendür ve illâ bir bendenüñ ki cenâb-ı Ḥaḳḳ 'azze şânuhu ḳurb-i nevâfilde âlet ü idrâki ola ve bi'l-'aks ḳurb-i ferâyızde bende aña âlet ola idrâk-ı ḥaḳāyık-ı mücerrede anlara mümteni' olmaz. Belki meşiyet müte'allıḳ olur ve daḫi ḥazret-i Nâzımuñ “ecel 'indî bi-evşâfihâ 'ilmün” ḳavlinde işâret vardur şol ḥaḳāyık-ı eşyâya ve ma' ârif-i ḥudâ'ya vâşıl olan mürşidlere [38a] ki “ve emme's-sâ' ile felâ-tenher ve emmâ bi-ni' meti Rabbike fe-ḥaddis”⁵ feḫvâsınca müstefid ü müsteḫaḳ olanlardan

¹ “İşte hakikatler ve bu nitelikler ile mevsuf olur ve idrâk etme kabiliyeti ile idrâk edilen şeyler arasındaki engeller kalkarsa o takdirde mücerred hakikatler anlaşılabilir.” (Abdel-Maksoud, 2000, s. 94).

² Benimle duyar, benimle görür.

³ Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl, 17. “Attığın zaman sen atmadın.”

⁴ Allah Taala, kulunun dili üzere olarak: ‘Allah kendine hamd edeni işitir.

⁵ Kur'ân-ı Kerîm, Duhâ, 10-11. “Sakin isteyeni azarlama! Rabbinin nimetine gelince; işte onu anlat.”

‘ilmi dirîğ eylemeyeler egerçi “lâ-tu‘tu’l-ḥikmete ilâ ğayri ehlihâ fe-tazlimûhâ”¹ muḳtezâsınca nâ-ehlden ḥazer eylemek gerek ammâ “ve lâ-temne‘ûhâ min-ehlihâ”² mağzâsınca ehle nazâr kılmak gerek. Anuñçün Nâzım ehle i‘tirâf eyleyüp ba‘zı evşâf u maḥâsinine “kellimü’n-nâse ‘alâ-ḳaderi ‘uḳûlihim”³ feḥvâsınca şürû‘ eyleyüp buyururlar ki

23. مَحَاسِنُ تُهْدِي الْمَاجِحِينَ لَوْصُفِيهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّزْرُ وَالنَّظْمُ

el-Luġât: “Maḥâsinu” ḥüsmüñ cem‘ idür ‘alâ-ğayri’l-ḳıyâs. Ve ḥüsn ḳubḥuñ zıddıdır. “el-Hidâyetü” *ed-delâletü bi’l-luṭf. Hedâhu’t-tarîḳa ve hedâhu lehü ve hedâhu ileyhi küllühâ bi-ma‘nâ vâḥid.*⁴ Ya‘nî luṭufla yol gösterdi vü delâlet eyledi. “Neşr”le “nazm” kelâmdan iki şıfatdur. Ḳâle’r-Râġıb “*Li-te’lîfi’l-keîami erba‘u merâtib.*⁵ *el-‘ulâ zammü ḥurûfi’t-teheccî ba‘zühâ ilâ-ba‘zın ḥattâ yeterekkebe minha’l-cümelü’l-müfîdetü ve hiye’n-nev‘u’l-lezî yetedâvelühü* [39a] *n-nâsu fî-muḥâtabâtihim ve ḳazâ’-i ḥavâ’icihim [ve] yuḳâlu lehü’l-menşûru mine’l-keîamihim. Ve’s-şânî en-yuzamme ba‘zu zâlike ilâ-ba‘zın fî-mâ lehü mebdî ve meḳâti‘ ve medâḥıl ve meḥâric ve yuḳâlu lehü’l-manzûm. Ve’s-şâlişü en-yücmale fî-âhiri’l-keîami ma‘a-zâlike zâlike tescî‘. Ve yuḳâlu lehü’l-müsecca‘. Ve’r-râbi‘ en-yuc‘ale lehü ma‘a-zâlike veznün maḥşûş. Ve yuḳâlu lehü’s-şi‘r.*⁶

¹ Hikmeti, ehil olmayana vermeyin. Yoksa ona zulmetmiş olursunuz.

² Ehil olandan da hikmeti menetmeyin.

³ İnsanlarla akılları seviyesinde konuşun.

⁴ Hidâyet, yumuşak bir üslupla yol göstermektir. “Hedâhu’t-tarîka, hedâhu lehü ve hedâhu ileyhi” şeklindeki ifadelerin hepsinin anlamı birdir.

⁵ Râġıb el-İsfahânî’nin tefsirinin mukaddimesinden alan İsmail Ankaravî, dört kısım olduğunu söyler. Acak İsfahânî’nin eserinde beş kısım olarak geçer. Ankaravî, tefsirdeki birinci ve ikinci kısmı birleştirerek beş maddeyi dörde indirmiştir. bk. (el-İsfahânî, 1984, s. 106-107).

⁶ Bir kelâmı te’lif etmenin dört mertebesi vardır:

Birincisi: hece harflerinin bir araya gelmesiyle meydana gelen faydalı cümlelerdir. İnsanların konuşmalarında ve ihtiyaçlarını karşılamada kullandıkları bu tür cümlelere “mensûr” denilir.

(Tefsirde bu madde birinci ve ikinci maddeyi oluşturur. Buna göre: Birincisi: hece harflerinin bir araya gelmesiyle “isim, fiil ve harf” denilen kelimeler meydana gelir. İkincisi bu kelimelerin bir araya gelerek

el-İ' rāb:“Maḥāsīnu” mübtedā'-i maḥzūfuñ haberidür. Taḳdīri lehā maḥāsīn dimekdür. “Tehdī”nüñ fā' ili taḥtinde olan zamīr-i müstetirdür ki maḥāsīne ‘ā'iddür. “Li-vaşfihā”da ve “fīhā”da zamīrler müdāme'ye ‘ā'iddür. Ba' zıları maḥāsīne rāci' dūr dimişler ammā evvelki evlādur. “Fe-yaḥsünü”da “fā” tefrī' iyyedür. “Minhüm”de zamīr-i cem' vāşifīne rāci' dūr. “En-neşr” fā' ilidür Yaḥsününün. “Ve'n-nazm” aña ma' tūfdur.

el-Ma' nā: Ol müdāme için şol maḥāsīn-i evşāf ve mekārīm-i ḥavāşş u āşār vardur ki vāşıf olan ‘ārifleri ve mādiḥ olan vākıfları hidāyete delālet eyler ol müdāmenüñ ḥaḳıḳat-ı vaşfına. Pes ol müdāmenüñ [39b] şānında ve evşāf-ı bī-pāyānında ol vāşıflardan kelimāt-ı menşūrenüñ şudūri müstaḥsen ü ḥūb ve ḳaşā'id ü ğazaliyyāt-ı manzūmenüñ zuhūri mendūb u mergūb olur.

24. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمُسْتَأَقِ نَعْمٍ كُلَّمَا ذَكَرَتْ نَعْمٌ

el-Luġāt: “Ṭarab” taḥrīkle bir ḥiffetdür ki insāna ‘ārız olur yā şiddet-i sūrūrdan yā şiddet-i ḥüzünden. Ammā ekşer sūrūr ma' nāsına isti' māl iderler. Bāb-ı ‘alime ya' lemüdü. Ve üçüncü bābdan daḥi cā' izdür. Kemā ḳāle fi' ş-Şıḥāḥ “Eṭ-ṭarbu ḥiffetün tuşībū'l-insāne min-şiddeti ḥüznin ev sūrūrın.”¹ Ve ğalebe isti' mālühü fi' ş-şānī ve hüve'l-murādu hāhünā.² “Ed-dirāyetü” el-‘ ilm. “Ve'ş-“şevḳu” ve'l-“iştıyāḳu” nizā' u'n-nefsi ila'ş-şey’.”³ Monlā

meydana getirdikleri faydalı cümlelerdir. İnsanların konuşmalarında ve ihtiyaçlarını karşılamada kullandıkları bu tür cümlelere “mensūr” denilir.)

İkincisi bunların bir araya gelmesiyle; başlangıç, bölüm, giriş ve sonuçlardan oluşan cümlelerdir. Bunlara “manzum” denir.

Üçüncüsü: bununla birlikte, cümle sonlarının seçili olarak söylenmesiyle oluşan cümlelerdir. Bunlara “müsecca” denir. (el-İsfehānī, 1984, s. 106-107).

Dördüncüsü: bununla birlikte, kendine has bir vezinle oluşan cümlelerdir. Bunlara da “şiiir” denir.

¹ (Cevherī, 2009, s. 694). “Ṭarab, insana şiddetli ḥüzün veya sevinçten gelen bir hififliktir.” Sahhāḥ'ta “min-şiddeti” yerine “li-şiddeti” kullanılmıştır.

² Daha çok ikinci anlamda (sevinç anlamında) kullanılmıştır. Burada da bu anlam kast edilmiştir.

³ (Cevherī, 2009, s. 621). “Şevk ve İştıyāk: nefsin bir şeye meyl etmesidir.”

Cāmī dir ki “Nu‘m’ bi-zammi’n-nūn bir imre’etūn ismidür. Kezā fi’ş-Şihāh.”¹ Lākin *Şihāh*’ta yoktur ammā bu da şahih olur ki “na‘am” feth-i nūnla eblehe dirler hāşşeten bi-ḥilāfi’l-en‘ām. Zīrā ki en‘ām envā‘-ı mevāşīye ıtlāk olunur. Pes na‘am müzekker ve mü’ennes olur. Kemā şebete fī-*Dürreti’l-gavvāş* [40a] li’l-Ḥarīrī kâle fīhi ‘en-na‘amu bi’l-fethi el-iblu hāşşeten bi-ḥilāfi’l-en‘ām. Fe-innehā li-envā‘ı’l-mevāşī şümme ennehü kad yüzekkerü ve yü’ennes.”²

el-İ‘rāb: “Ve yaṭrabu” ma‘ṭūfdur tā ve yekrumu üzre ḳavluḥü yeḳūlūne ve daḥi ve māyete‘ allaḳu bihi gelince cümle-i mu‘terize olur beyne’l-ma‘ṭūf ve’l-ma‘ṭūfu‘ aleyh. *Ve’l-i‘tirāzu ‘alāmā-zekereḥü’l-Fāzīlū’t-Teftezānī fī-Şerḥi’l-Keşşāf* “*hüve en-tü’tiye fī-esnā’i’l-keḷāmi ev beyne keḷāmeyni muttaşileyni ma‘nen bi-cümletin ev ekşerin lā-maḥalle lehā mine’l-i‘rāb li-nüktetin.*”³ “Men” fā‘ilidür *yaṭrabunuñ*. Zāmīr-i mü’ennesler iki mevzi‘ de bile müdāmeye ‘ā’iddür. “Zükiret” ‘alā-binā’i’l-mef‘ūldür. “Nu‘m” ḳā’im-maḳām-ı fā‘ilidür.

el-Ma‘nā: Ṭarab eyler ve bī-ḳarār olur şol kimse ki ol müdāmeyi bilmedi ve çaşnisini tuymadı anuñ zikri ḳatında yā kendü zikr eyledügi vaḳitde olsun ve yāḥud ḡayrileruñ zikr eyledügi vaḳitde olsun şol ‘aşıḳ u müştāḳ gibi ṭarab eyler ki her bār ma‘şūḳası olan Nu‘m zikr olunsa ṭarab eylerdi. Pes ‘inde zikri tilke’l-müdāmeti sāmi‘in daḥi böyle ṭarab [40b] eylerlerler. Ve eger Nu‘m’den murād ibl olursa da yine me’āl budur fefhem. Ammā kesri nūnla ni‘metūn cem‘i olsa da yine vezn ve ma‘nāya ḥalel gelmez. Ve ḳâle ḳuddise sırruhu

25. وَقَالُوا شَرِبْتِ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا

¹ (Cevherî, 2009, s. 174). “Sahhâh’ta da geçtiği gibi ‘nu‘m’, nūnün zammiyla bir kadın ismidir.

² “Naam”, üstünle, özellikle deve demektir. Fakat “enâm” kelimesi bütün davarlar için kullanılır. Bu kelime müzekker ve müennes olur.

³ Teftâzânî *Keşşâf Şerhi*’nde söylediği gibi, cümle-i muterize, cümleler arasında gelir ve bunların irabdan mahalli yoktur.

شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

el-Luġāt: “İşm” günāha dirler. Burada hamr murāddur. Zīrā hamra daħi işm itlāk olunur. İşme sebep olduġı i‘tibār ile. Kemā k̄ale’ş-şā‘ir

Şeribtü’l-işme hattā-ḍalle ‘aqlī¹

“İndī” burada ey *fī-mu‘tekdī ve mezhebi*² ma‘nāsınadır. Kemā yukālu hāzā ‘inde Ebī hanīfe kezā ve hāzā ‘inde’ş-Şāfi‘i kezā³ ey *fī-mu‘tekdihimā ve mezhebihimā*.

el-İ‘rāb: “Şeribte” ‘alā-binā’i’l-muḥāṭab. “el-İşm” mef’ūlidür. Bu cümle maḳūl-i kāvldür. “Kellā” ḥarf-i red‘dür ki anlaruñ “şeribte’l-işme” didiklerini red‘dür.⁴ “İnnemā” da ma‘nā-yı istiṣnā vardır. Taḳdīruhu ey *ḥāşā ve kellā illā şeribtü’l-ḥamre’l-letī fī-terki şürbiha’l-işmü ve’l-ḥaṭā*.⁵ Pes “terkihā” zamīri mevşūf-ı maḥzūfdür ki hamrdur aña rāci‘dür muzāf-ı muḳadder olur ki şürbdür.

el-Ma‘nā: Fehm-i ma‘ānīden k̄aşırlar ve libās-ı mecāzda idrāk-ı ḥaḳāyıkdan bī-ḥaberler bu mevşūf olan şarābı mey-i şūrī vü bāde-i engūri tevehhüm idüp didiler ki şadr-ı kaşidede “şeribnā” deyü anuñ şürbine iḳrār eyledüñ ve daħi şā‘ir ebyātında anuñ ḥavāşş u āşārından ki iḥbār kılduñ ol işmi ve ḥaṭāyı müstelzim olan hamrdur ki sen anı içdüñ. Pes anuñ neticesi ḍalāl ve şāribi müsteḥaḳḳ-ı ‘azāb u nekāldür. Pes ḥazret-i Nāzım anları red‘ü mene eyleyüp buyururlar ki ḥāşā ve kellā ben ol hamr-ı⁶ şūrī ve bāde-i engūriden

¹ Sihāh (Cevherī, 2009, s. 25)’ta beytin devamı şöyle “Kezāke’l-ismü yezhebü bi’l-ukūl.” Buna göre beytin anlamı “Aklımı kaybedene kadar içki içtim, içki akılı böyle baştan götürür.” olur.

² Benim kanaatim ve görüşüme göre.

³ ve hāzā ‘inde’ş-Şāfi‘i kezā A, C, D, E

⁴ red‘dür : def‘dür A, C, D, E

⁵ Hayır öyle değil (günah olan şarabı içmedim) asıl, içmediğimde günah olacak şarabı içtim.

⁶ Hamr : zamir C, E

içmedüm belki şol şarāb-ı t̄ahūrdan içdüm ki ol içdigüm h̄amruñ şürbūni terk eylemekde benüm mezhebūmde işm vardur ve anuñ şürbünden maḥrūm olan meşreb-i tevḥīdden dūr ve Cenāb-ı Ḥaḫḫ'dan mehcūrdur.

Beyt

Cüz der-reh-i 'ışḫ renc bürden günehest

Cüz şāri' -i mey-ḥāne siperden günehest

Güftī günehest bāde ḥorden ḥāşā

Der-mezheb-i mā bāde ne-ḥurden günehest"¹

Ve ḳāle ḳuddise sırruhu

26. هَنِينًا لِأَهْلِ النَّيْرِ كَمْ سَكُرُوا بِهَا
وَمَا شَرَبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

el-Luḡāt: “Henī” şol ḫāmdur ki hażm olup süñmiş ola. Yuḳālu “Henü'e't-ḫāmu yehnü'ü henā'eten fe-hüve henī'ün.” Ya' nī ḫāmdur hażm oldı ve süñdi. Min-bāb-ı zarufe yazrufu zarāfeten. Ve bi-kesri'n-nūni henī'e yehni'ü min-bābı's-sādis. “Deyr” ma' bed-i Naşārā'ya dirler. Ve işlāḫāt-i şūfiyyede 'ālem-i insāniden 'ibāret iderler. “Hemmemtü” bi'ş-şey'i hemmen ey ḳaşadtu ḳaşden dimek olur.

el-İ' rāb: “Henī'en” şıfatıdur maşdar-ı maḫzūfuñ. Taḫdīruhu ey li-yeşrib ehle'd-deyri şürben henī'en lehüm. “Kem” merreten taḫdīrinedür. “Bihā”da ve “minhā”da zamīrler

¹ (Cāmî, 1309, s. 176). Aşk yolunun dışında sıkıntı çekmek günahdır. Meyhane caddesinden başka yol takip etmek günahdır. Sen şarap içmek günahdır diyorsun, haşa! Bizim mezhebimizde içmemek günahdır.

müdāmeye ‘ā’iddür. “Şeribū”nüñ ve “minhüm”ün zamīr-i bārizleri ve “hemmū”nüñ zamīri ehl-i deyre rāci‘dür. “Ve mā-şeribū”da vāv hāliyyedür.

el-Ma‘nā: Hoş-güvār olsun bāde-i maḥabbet-i [42a] zātiyye aşḥāb-ı ‘ālem-i insaniyye ve erbāb-ı merṭebe-i cismaniyye ki ol müdāme ile nice nice ser-ḥoş oldılar. Ve ıḳāl-i aḳıdan ḥalāş olup bī-hūş oldılar ve ḥālbuki henūz mūntehiyān u erbāb-ı kemāl gibi ol müdāmeden şāfī ve şırf-ı kemāl ile nūş ḳılmadılar ve lākin bu ehl ol müdāmeye ancak ḳaşd u irādet eylediler.

Beyt

Ānhā ki be-pāy-ı ḥum-ı mey pest şüdüdü
 Nā-bürde be-bāde dest ez-dest şüdüdü
 Yek cur‘a ne-ḥurde’end līkin çü güzeşt
 Endişe-i mey ber-dil-i şān mest şüdüdü”¹

Ve ḳāle ḳuddise sırruhu

27. وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشَائِي
 مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

el-Luġāt: “Neşve” bi’l-fethi sekre dirler. “Neş’et” neşā’et bi’l-meddi ḥilḳate ve ḥalḳ olmağa ve ḥudūş-i bedene dirler. Ve rūḥuñ bedene duḥūline neş’et-i ūlā dirler ve ḥurūcına

¹ (Cāmî, 1309, s. 177). Şarap küpünün dibinde sızıp kalanlar, şarap kadehine el uzatmadan elden ve ayaktan düştüler. O şaraptan bir damla içmedikleri halde şarabın düşüncesi gönüllerinden geçtiği için sarhoş oldular.

neş'et-i uhrâ dirler. “beliye”ş-şevbü yeblî belyen dirler. Ya' nî şevb eskidi dimek olur. “Az̄m” [42b] kemik.

el-İ' rāb: “Neşve” mu'ahhar mübtedā “indî” muḳaddem ḥaberdür. “Minhā” da olan zamîr müdāmeye 'ā'iddür. “Tebkî”nüñ fā'ili taḥtinde olan zamîrdür ki neşveye 'ā'iddür. “Beliye”nüñ fā'ili 'azmdür.

el-Ma' nā: Ve benüm ḳātımda ol müdāme-i İlähiyyeden mest olmaḳ vücūdumdan evveldür. Ol neşve ebedü'l-âbād benümle bâḳî olur egerçi istiḥvānum eskirse de.

Beyt

Ber-men zi-vücūd-ı men nişān-ı nā-būde

'Işḳ-ı to şarāb-ı bî-ḥodî peymūde¹

Z'an mey bâşem zi-būd-ı ḥ'ış'āsūde

Ger ḥod şevved istiḥvān-ı men fersūde²

Ḳāle ḳuddise sırruhu

28. عَلَيْنِكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَدْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

¹ Fermūde A.

² (Cāmî, 1309, s. 178). Bende varlıktan eser yokken senin aşkın bana kendinden geçmişlik (sarhoşluk) şarabını içirmişti. Kemiklerim çürüyüp dağılsa bile yine o şarabın tesiriyle varlık düşüncesinden kurtulacağım.

el-Luġāt: “‘Aleyke bihā” esmā’-i ef āldendür *ey ħuz bi-tilke’l-müdāmeti*¹ dimekdür. “şırf” ġayr-i maĥlūt “mezc” maĥlūt u āmiĥte “‘adl” cevreden ‘udül ma‘ nāsınadır. Nitekim ‘adle ‘ani’-t-ṭarīķi ‘udülen dirler yoldan döndi dimk olur. [43a] ve bu ma‘ nāya “‘an” ile ta‘ diyesi delālet ider. Zīrā kaşṭ ma‘ nāsına olan ‘adl “‘alā” ile ta‘ diye eyler. “Zalm” *bi-fethi’-t-tā’i mā’u’l-esnān ve riķihā* ya‘ nī diş şuyına dirler ve dişüñ şāfī vü berrāk olmasına dirler. “Zulm” bi-zammi’z-zā’i ‘adluñ zıddıdır cevri ü sitem ma‘ nāsına.

el-İ‘rāb: “Şırfen” ĥaldür ħuz ma‘ nāsına olan ‘aleykenüñ ĥiṭāb zamirinden. *Ey ħuz bi-tilke’l-müdāmeti ġayre maĥlūt*² taķdīrine. Ve “mezcehā” zamiri müdāmeye ‘ā’iddür. “İn” ĥarf-i şarṭ “şi’tē” fi’l-i şarṭ cezā’-i şarṭ maĥzūfdur ĥarinenüñ ĥıyāmından ötüri. Fe-taķdīru’l-keḷām *ey in erede en yaĥluṭa tilke’l-müdāmeti bi’l-mā’i fe-aĥliṭhā bi-mā’i esnāni’l-ĥabīb*.³ “fe-‘adlūke”de “fā” ta‘ līl içündür. “‘Adlūke” mübtedā’ “‘hüve” zamir-i faşldur mübtedā’-i şānī “zalm” ĥaberidür. Bu cümle mübtedā’-i evvele ĥaberdür ve zamir-i faşl ziyāde itmesi ĥaşr-ı ifāde ider.

el-Ma‘nā: Ey şārib-i bāde-i [43b] İlāhī ve ey rāġıb-ı esrār-ı nā-mütenāhī ol müdāmeyi sen şırf u ĥāliş olduġı ĥâlde aĥz eyle eger sen ol şarābı āb ile maĥlūt u memzūc kılmaķ istersen pes anı sen maĥbūbuñ dişi şuyıyla maĥlūt kıl zīrā senüñ āb u dehān-ı maĥbūbdan ‘udül ü nükülüñ ‘ayn-ı zulm ü sitemdür.

et-Taḥkīk: Şırfdan murād maĥabbet-i zātī ve memzūcdan murād maĥabbet-i şıfātī ve ef ālī ola. Ve zülāl-i dehān u beyāz-ı dendāndan murād mā’ü’l-ĥayāt-ı ‘ilm-i ledünn ve zuhūru’z-zātī fi’l-keşrāt ve’t-ta‘dād ola. Pes te’vīlü’l-keḷām bu olur ki sen aĥz eyle ey ‘aşıķ-ı şādīķ ve muĥıbb-i vāşıķ şol maĥabbet-i zātıyyeyi *ĥālişen li-veĥi’llāh ve ṭāliben*

¹ O kadehi tut demektir.

² O şarabı karıştırmaksızın tut!

³ Eğer o şarabı su ile karıştırmak istersen, sevgilinin dişlerinin suyuyla karıştır.

*li-marzāti'llāh ğayre meşūbin bi-şā'ibeti's-şifātiyye ve lā-maḥlūṭın bi-maḥabbeti'l-ef'āliyye ve'l-kevnıyye.*¹ Zīrā şol maḥabbet ki maḥzen zāt için ḥāliş olmaya belki şevā'ib-i şifāt u aġrāz u 'avārız-ı keşrāt ile meşūb ve āşār u ef'āl-i ta' ayyunātla maḥlūṭ u ma'yūb ola fi'l-ḥaḳīḳa ol maḥabbet [44a] zāta müte'alliḳ olmaz belki şū'un-i zātiyyeden bir emre ve bir ta' ayyüne² müte'alliḳ olur. Pes bundan fāḥişter ḥızlān ve bundan muvaḥḥaşter ğabn u ḥusrān nice olur. Maḳşūd-ı aşlī ve maṭlūb-ı ḥaḳīḳi'i ḳoyup maḥbūb-ı ṭufeylī vü maṭlūb-ı şun'ıyye ṭālib olına. *Ve lev kāne cenneten ve mā-fīhā min-ġayri i'tibāri maḥbūbi'l-ḥaḳīḳi.*³

Beyt

Tā çend ey dil be-dāġ-ı ḥırmān-sāzī
 Ḥod-rā zi-ḥarīm-i vaşl dūr-endāzī
 Ma' şūḳ niḳāb-gede bāz ez-ruḥ-i ḥ'ış
 To āyī vü 'ışḳ bā-niḳābeş bāzī⁴

Pes eger ol maḥabbet-i zātiyyeyi şırf aḥz idemeyüp maḥlūṭ itmek istersen ol maḥbūbuñ mā'-i 'ilmiyle ve keşrātda ve ta' ayyünātda olan zūḥūr ve nūrıyla maḥlūṭ u memzūc eyle. Zīrā senüñ maḥbūb-i ḥaḳīḳinüñ mā'-i 'ilminde ve bu mezāhirde olan zūḥūrından nükülün ve mā-sīvā vü ta' ayyünden birine taḳayyüdüñ 'ayn-ı zulmdür maḥabbetüñi mevzi'ine ve isti'dādını maḥalline [44b] şarf eylememiş olursın ne'üzü bi'llāh şoñra ḥā'ib ü ḥāsir ḳalursın.

¹ Fiili ve dünyevi sevgi ile sıfat şaibesine karışmaksızın sadece Allah için ve onun rızasını talep için...

² ve bir ta' ayyüne. A, C, D, E

³ Hakiki sevgili olmadan, cennet ve içindekiler dahi olsa, talip olunmaz.

⁴ (Câmî, 1309, s. 179). Ey gönül, Ne zamana kadar kendinde mahrumiyyet yarasını açacaksın? Ne zamana kadar kendini kavuşma hareminden uzak tutacaksın? Sevgili, yüzündenki örtüyü açmış, sen gelmiş (onunla değil) onun örtüsüyle oynuyorsun!

Ḳāle ḳuddise sırruhu

29. فَدُونَكَهَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجَلَّهَا بِهِ
عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غُنْمٌ

el-Luġāt: “Düneke” esmā’-i ef aldendür bi-ma‘ nā ḥuẓhā yuḳālu fi’l-iġrā’i ve’t-taḥrīz bi’ş-şeyi dūnekehü.¹ “Ḥān”uñ luġatı mürür itdi. “İsteclā” ṭalabu’z-zuhūri ve’l-cilā. “Naġam” aşvāt-ı ḥasene dirler naġmenüñ cem‘idür. “*Ve’l-laḥnu*” *mā yeterakkebū mine’n-naġami. Fe-ma‘nā ḳavlihi* “*alā-naġami’l-elḥān*” ey ‘*alā-naġamin yeterakkebū minha’l-elḥān.*² Pes elḥān laḥnuñ cem‘idür terennüm eylemege dirler. Ḳāle fi’l-*Muġrib* “Leḥane fī-ḳirā’etihi laḥnen ey ṭarabe fīhā teranneme” “el-Ġunmu” bi-zammi’l-ġayn el-ġanīme.

el-İ‘rab: “Dünekehā”da zamīr müdāmeye rāci‘dür. “İsteclihā” şīġa-i emrdür. Zamīr müdāmeye ‘ā’iddür. İsticlā aşılta ṭaleb-i zuhūr u cilādur. Lākin bu maḥalde zarfindan iḥrāc idüp anı şürb tenāvül eylemeden kināyedür. Taḳdīrū’l-keḷām *ḥuẓhā fi’l-ḥāni ve aḥrichā* [45a] ‘*an-zarfihā*³ demek olur. “Bihi”de olan “bā” bi-ma‘ nā “fī” zamīr-i mecrūr ḥāne rāci‘dür. Ve “alā” “bā” mevzi‘ine vaż‘ olunmuşdur temekkene ifādesinden ötüri ke-ḳavlihim “remeytü ‘ale’l-ḳavsi”⁴ “Fe-hiye”de fā ta‘līl içündür. “Hiye” zamīri müdāmeye ‘ā’iddür. “Bihā”da bā ma‘ a ma‘ nāsınadır. Zamīr naġme rāci‘dür.

el-Ma‘nā: Buyururlar ki ey şārib-i bāde-i maḥabbet ve ey zā’ik-i ezvāḳ-ı eḥadiyyet sen ol şarāb-ı vaḥdeti mey-ḥānededen al ve anı zarfindan ol maḥalde iḥrāc idüp tenāvül eyle ve

¹ Birisini raġbet ve teşvik etmek için “dünekehü” denir.

² Lahn naġmelerden oluşur. “Alā-naġami’l-elḥān” sözünün manası, naġmelerden oluşan güzel ses demektir.

³ Onu meyhaneden al ve kabından çıkar.

⁴ ‘ale’l-ḳavsi : ‘ani’l-ḳavsi A

yâhud ol mevzi' de anuñ cilve vü zühürın taleb eyle lâkin evvelki ma'nâ evlâdur terennümâtla olan nağamât üzre zîrâ ol müdâmenüñ şürbi nağmle muğtenemdür.

et-Taḥkîk: Hândan murâd meclis-i kâmilân ü mükemmelân ve şöḥbet-i 'ârifân u şâhib-dilân ola ki her biri şarâb-ı 'aşk u maḥabbetüñ mey-ḥânesi ve bâde-i şevk ü meveddetüñ peymânesidürler. Eger bâde-nüşân-ı maḥabbet anlaruñ mey-ḥâne-i vücûdundan şarâb-ı [45b] vaḥdeti nüş idüp kendüleri ferâmüş iderler. Ve nağamât u elḥândan murâd ol sultânlaruñ müheyyiç-i eşvâk ü münettic-i ezvâk olan enfâs-ı nefise ve kelimât-ı ṭayyibeleri ola ki ferḥat-fezâ-yı aşḥâb-ı ḳulûb ve ğaflet-zedâ-yı erbab-ı 'uyûbdur. Pes bu beyitde ṭalibâna tenbîh olur ki ol bâde-i maḥabbet-i zâtiyyeyi eger istersen kâmilânuñ mey-ḥâne-i vücûdundan aḥz eylen ve anlaruñ mücâleset ü muşâḥabetlerine mülâzemet eylen ve anlaruñ zürûf-ı ḳulûbundan anuñ 30 zühür u ḥurûcın taleb ḳılıñ tâ ol bâdeyi anlaruñ kelimât-ı ṭayyibe ve enfâs-ı nefiseleri üzre tenâvül eyleyesiz. Zîrâ ol bâde-i maḥabbet anlaruñ kelimâtına muşâḥabetle ğanîmetdür. Ḳâle ḳuddise sırruhu

30. فَمَا سَكَنتُ وَالْهُمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

el-Luğât: “Sekenet” sükûndandır ki zıdd-ı ḥareketdür. “el-Hemm” el-ḥüzn. Cem'î hümûm gelür. *Ve beynehümâ farkun daḳîḳun. [46a] Ve hüve enne'l-ḥüzne naḳîzu'n-nefsi li-ğalazı'l-hemmi. Ve minhu e'l-ḥüzni ve hüve mâ-galüza mine'l-arzi.¹ Ḳâle şâhibü'l-Keşşâf fi-şûreti's-Secdet² (ḥâ-mîm) el-ḥavfu ğammun yulḥaḳu li-tevaḳḳu'i'l-mekrûh. Ve'l-ḥüznü ğammun yulḥaḳu li-vuḳû'ihî min-fevâti nâfi'in ev ḥuşûli zarrın.³* “Yevm” den

¹ Hemm kelimesi ile ḥüzün kelimesi arasında anlam bakımında ince bir fark vardır: Ḥüzün, nefsi hemmden daha çok üzer. Sert toprağa “ḥüzün” denir.

² Doğrusu Fussilet suresi olması gerekir. Keşşâf tefsirinde, Fussilet suresi 30. ayetin tefsirine bakılabilir.

³ Keşşâf sahibi Secde (doğrusu Fussilet) “Hâ-mîm” sûresinde, “Korku (havf), istenmeyen bir şeyin olacağı tahminiyle oluşan gam olduğunu; ḥüzün ise, zararlı bir şeyin meydana gelmesi veya faydalı bir şeyin kaçırılması dolayısıyla duyulan gam olduğunu söyler.

murād vaqt ola. “Nu‘m” zamm-ı nūnla ve ‘ayn-ı mühmele ile bir ma‘şūkanuñ ismidür nitekim mūrūr itdi. Ve fetḥateyn ile ve ğayn-ı mu‘ceme ile nağmenüñ cem‘i olmağ cā’izdür.

el-İ‘rāb: “Fe-mā”da “fā” ta‘līl içündür. Beyt-i sâbıqdan münfelim olan mülâzemet ḥān u simā‘-ı elḥāndur. “Mā” nāfiyedür. “Ve’l-hemmü” de “vāv” ma‘a ma‘ nāsınadır. “Hemm” menşübdur mef‘ülün ma‘a olmağ üzere. Nitekim mısra‘-ı şānīde ma‘a ile irād eylemesi bu ma‘nâyı mürecciḥdür. Monlā Cāmī “el-hemmü” merfū‘ olup sekenetüñ zamīr-i müstekini üzere ‘aḥf olmağı bu ma‘nâyı terciḥ eylemişler. Lâkin zālike’l-‘aḥf bilā-faşl kelām-ı faşīḥde cā’iz degüldür. Kemā şurriḥa fī-*Şerḥi’l-Keşşāf*. Pes sekenetüñ zamīr-i müstekini [46b] müdāmeye rāci‘dür. “Yevmen” zarfiyyet üzere menşübdur. “Bi-mevzi‘in”de bā bi-ma‘ nā fīdür. “el-Ġamu” fā‘ilidür lem-yeskünüñ.

el-Ma‘nā: Ey şārib-i bāde-i maḥabbet ve ey ḫālib-i esrār-ı vaḥdet mey-i şāfi nūş it ve neğamāt-i elḥānı gūş it zīrā ki ol müdāme-i bāḥn vaḥtlerden bir vaḥde ğam u hemm ile bir mevzi‘de sâkin olmaz. Kezâlik ya‘nī bu şarāb-ı bāḥnla ğam sâkin olmaduğı gibi Nu‘m nām ma‘şūka ile de ğam sâkin olmaz demek ola.

Beyt

Ḥvāhī zi-felek ne ğuşşa bīnī vü ne ğam

Der-meykede mey nūş be-elḥān u nağam

Devr-i ḳadeḥ u ğuşşā’-i devrān yek-cā

Hem-çün nağam u ğam ne-şevved cem‘ be-hem¹

¹ (Cāmī, 1309, s. 181). Felekten gam ve keder görmek istemiyorsan meyhanede sazlı sözlü şarap iç. Kadehin dönmesi ile devranın gussası nağme ile gam gibi bir yerde birleşmez.

et-Taḥkīk: Her kime ki bu dünyāda bir ğam ve endūh ola ma‘lūmdur ki yā fevāt-ı maṭlūbdan ve yāḥud işābet-i mekrūhdan ḥāşıl olur. Ve lā-şekke maḥabbet-i zātiyye dükeli şıfāt-ı mütekābile-i maḥbūb ve āşār u ef’āl-i müteḥālife maṭlūbdur. İzlāl kıatında i‘zāzla yeksān ve cefā vü kıahr aña min-vechin iḥsāndur. Zīrā maḥbūbdan ğayri aña bir murād kıalmamışdır. Ve murādın ḥilāf-i murād-ı maḥbūb üzre kıalmamışdır. Pes maḥabbet-i zātiyye bunu kendüden fānī kıılıp *küllü şey’in mine’l-ḥabībi ḥabībün*¹ feḥvāsınca maḥbūbdan ne ğelürse maḥbūb bilüp fevāt-ı maḥbūbdan berī ve işābet-i mekrūhdan ‘ārīdür. Pes öyle olunca ğam u endūh anuñ pīrāmen-i ḥāṭırına ṭoķunmaz ve ğubār-ı elem-i mekrūh anuñ dāmen-i kıalbine kıonmaz zīrā maḥabbet-i zātiyye ile bu zıkr olunanlar māni‘atü’l-cem‘dür ki bir kıalbde ikisi sākin olmazlar.

Beyt

Bī-vehm ü ḥayāl bāşed ān-cā ki menem
 Bī-renc ü melāl bāşed ān-cā ki menem
 Kār-i dū cihān be-vefķ-i dil-ḥāh-i menest
 Ğamrā ği mecāl bāşed ān-cā ki menem²

Beyt

Bī-zādī-i rāh-ı ‘ışķ zādest merā
 Bī-dādī-i ṭiĝ-i hicr dādest merā
 Tā dil be-irādet-i to şādest merā

¹ Sevgiliden gelen her şey sevilir.

² (Cāmî, 1309, s. 182). Benim bulunduğum makamda kuruntu ve hayal yoktur. Benim bulunduğum yerde sıkıntı ve usanç yoktur. İki cihanın işleri benim gönlüme göredir. Benim bulunduğum yerde dolaşmak gamın haddine midir?

Eşyâ heme ber-tıbq-ı murâdest merâ¹ [47b]

31. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمُرَ سَاعَةٍ
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

el-Luğât: “es-Sekretü” merretüñ mine’s-sekri. “el-‘Ömru” müddetü’l-hayâti qalîleten kânet ev keşîreten.² Qâle’r-Râgıb “el-‘ömru ismün li-müddeti ‘imâreti’l-bedeni bi’l-hayât”³ “Terâ” bi-ma‘nâ tezunnu. Ve qad merre tefsîrû’d-dehr. “eṭ-Ṭâ’i” el-münqâd. Yuqâlu ṭâ’a lehü yetü‘u ve yuṭâ‘u ṭav‘an ve ṭavâ‘iyyeten izâ enkâde. “el-ḥukm” maşdaru ḥakeme beynehüm ey qazâ.⁴

el-İ‘râb: Kelime-i “fî” *bi-ma‘nâ lâmü’t-ta‘lîliyyeti kemâ fî-ḳavlihi Te‘âlâ* “Fe-zâlikünne’l-lezî lümtünneñ fîhi”⁵ *ve kemâ fî-ḳavlihi ‘aleyhi’s-selâm* “İnne-imre’eten deḥaleti’n-nâre fî-ḥirretin ḥabesethâ”⁶ “Minhâ”da zamîr müdâmeye râci’dür. Ve “ömr”üñ sâ’ate izâfeti taqḍîr ve ta‘lîl içündür. “Terâ”nuñ mef’ûli ülä “dehr” ve mef’ûli şânîsi “abden”dür. “Ṭâ’i’n” şıfatıdır “abden”üñ “ve leke”de vâv ḥâliyyedür. Ve cârüñ mecrûre taqḍîmi ḥaşr ifâde ider. Kemâ fî-ḳavlihi “Lehü’l-müklü ve lehü’l-ḥamd”⁷ *ey ve’l-ḥâl ente el-ḥâkimü* [48a] *‘aleyhi el-müteferriḍü fî-ḥükümetihî*⁸ demek olur.

¹ (Câmî, 1309, s. 182). Aşk yoluna azıksız çıkmak benim için azık, ayrılık kılıcının zulmü benim için adalettir. Gönül senin arzunla mutlu oldukça her şey benim muradıma uygun olur

² Ömür, kısa veya uzun olsun, hayat sürersidir.

³ Râgıb (İsfehânî, 2009, s. 586), “Ömür, bedenim mamur olduğu müddettir.” dedi.

⁴ “Terâ” zannedersin manasınadır. “Dehr”in açıklaması daha önce geçti. “eṭ-Ṭâ’i” boyun eğmiş manasınadır. “Ṭâ’a lehü ve yetü’u ve yuṭâ‘u ṭav‘an ve ṭavâ‘iyyeten izâ enkâde” ifadesi boyun eğdiği zaman kullanılır. “el-Hüküm” aralarında hüküm verdi demek olan “hakeme”nin mastarıdır.

⁵ Kur’ân-ı Kerîm, Yûsuf, 32. “İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur.”

⁶ Bir kadın bir kediyi hapsettiğinden dolayı ateşe (cehenneme) girdi.

⁷ Kur’ân-ı Kerîm, Tegâbün, 1. “Mülk yalnızca O'nundur, hamd de O'na mahsustur.”

⁸ Hâkim olan sensir, hükmünde biriciksin.

el-Ma' nâ: Ve ol bâde-i hoş-güvârdan bir kerre ser-hoşluk için eger bir sâ' at miqdârı ise de rûzgârı kendüne bir bende-i fermân-berdâr görürsin. Şol hâlde ki sen anuñ üzerine hük-m-güzârlık kılursın.

Beyt

Hoş ân ki be-mey girov koni jende-i h^vîş

Tâ cem' koni vaqt-i perâkende-i h^vîş

Çün mest şevi zi-bend-i hestî be-rehî

Yâbî heme rûzgârrâ bende-i h^vîş¹

et-Taḥkîk: Çün kim sâlik istilâ-yı mesti şarâb-ı maḥabbet-i zâtiyye vâsıtasıyla bâr-ı hestîden ve idbâr-ı ḥod-perestîden ḥalâş bulup fenâ'-i “men lem-kün” ve bakâ'-i “men lem-yezel” mertebesin bulduḡda ve kendüyi bi'l-küllîye maḡhar-ı Ḥaḡ kıldıḡda cümle-i taşafarrufât-ı Ḥaḡḡ'ı kendüye muzâf görür. Ve cemî'-i mevcûdâtı kendü taşarrufuna muḡî' ü münkâd görür. Zîrâ kendü vücûdundan mutaşarrıf olunmasını² ḥaḡ görür. Pes taşarruf-ı Ḥaḡḡ ise cümle-i mevcûdâta şâmildür bu cihetden mest-i şarâb-ı vaḡdet [48b] mevcûdâtı kendüye ḡâ'i' görür. “Ve mâ-remeyte iz-remeyte ve lâkinna'llâhe remâ”³ sırrını kendüde müşâhede kılur.

Beyt

Ma' şûḡa zi-rûy-i h^vîştin perde keşîd

Der-hestî-i ü hestî-i men وا برسيد

¹ (Câmî, 1309, s. 183). Eski, yamalı hırkanı şaraba karşılık rehin bırakarak darmadağın olmuş vaktini toplaman ne hoştur! Sarhoş olunca vaklık kaydından kurtulur, bütün zamanı kendine kul olmuş bulursun.

² Olmasını: olanı A, C, D, E

³ Kur'ân-ı Kerîm, En'âm, 17. “Attıḡın zaman sen atmadın, fakat Allâh attı.”

Çün men heme ü şodem dilem ez-men dīd

Her fi'l ü taşarruf ki ez-ü geşt pedīd¹

32. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

el-Luġāt: “‘Āşe ya‘iṣü ‘ayşen ve ‘ayşeten ve ma‘āşen ve ma‘iṣeten” dirler ikinci bābdan. Bunların cümlesi maşdar olmağa şālīḥ olur. Ma‘nāsı dirilik dirilmektür. Ve ḥayātdan temettu‘ kılmak. “Şahā” mine’s-sekri ve mine’l-‘aşkı şahven dirler ya‘nī sekrden ve ‘aşkdan rücu‘ eyledi demek olur evvelki bābdandır. Ve daḥi “māte yemūtu mevten ve memāten ve meyteten” dirler ya‘nī öldi demek olur. Fāte’l-vaḳtu dirler vaḳt öldi ya‘nī² geçdi demek ma‘nāsın virirler. “Ḥazm” kemāl-i ihtiyāṭ ve ‘avākib-i ‘umūrda ġāyet-i teyakkuza dirler.

el-İ’rāb: “Felā ‘ayşe”de fā’-i tefrī‘iyyedür. Taḳdīr-i kelām [49a] *lemmā-kāne’l-emru ‘alāmā-ḳarrarnāhu ve beyyenāhu fīmā-sebaḳ. Lā-‘ayşe ey lā-temettu‘a mine’l-ḥayāti fi’d-dünyā li-men ‘āşe ey temetta‘a mine’l-ḥayāti şāḥiyen min’s-sekr.*³ “Şāḥiyen” ḥāliyyet üzre menşūbdur ‘āşenün fā‘ilinden. “Lem-yemüt”ün fā‘ili zamīridür ki “min”e ‘ā’iddür. “Sekr” maşdardur maḳām-ı fā‘ilde zıkr olundı mübālağadan ötürü. *Recülün ‘adlün* gibi. Ve intişābı ḥāliyyet üzredür. *Ey sekernā bi-tilke’l-müdameti*⁴ demek olur. “Bihā”da zamīr müdāmeye rāci‘ olur. “Fāte” fi’l-i māzī zamīr-i muttaşıl mef’ūlidür mine ‘ā’iddür. “el-Ḥazm” fā‘ilidir.

¹ Sevgili yüzündeki peçeyi kaldırdığında, benim varlığım onun varlığına dönüştü, ben tamamen o olunca, gönül ondan zuhur eden bütün iş ve tasarrufu benden gördü.

² Ya‘nī öldi demek olur. Fāte’l-vaḳtu dirler vaḳt öldi ya‘nī. A, C, D, E

³ İş yukarıda açıkladığımız ve kararlaştırdığımız üzere olduğuna göre sarhoşluktan ayık olarak yaşayan artık dünya hayatından zevk almaz.

⁴ Biz o içkiyle sarhoş olduk.

el-Ma'nâ: Çünkim ser-māye-i her devlet ü sa'âdet sâbıkda zıkr olunan mey-i maḥabbet oldıysa ve mûcib ü müstelzim-i zevk ü şafâ-yı dünyâ vü âḥiret ol bâde-i vaḥdet kılandıysa pes dünyâ vü âḥiretde 'ayş ü nûş ve bâde-i Ḥaḳ'la cûş u ḥurûş yokdur. Şol kimseye ki bu müdāme-i İlāhiyyeden ayık u hüşyār olduğı hâlde diri ola. Ve şol kimse ki bu bâde ile sekrân olduğı hâlde ölmeye anuñ fehm ü ferâseti ve 'aql u kiyâseti fevt ü zâ'il oldı. [49b]

et-Taḥkik: Her ne kadar zevk ü ḥuzûr ve ibtihâc ü sürûr var ise eger dünyevî eger uḥrevî cümlesi baḥr-i vaḥdette istiğrâk ve 'ayn-ı eḥadiyyetde istihlâk olmağla müşâhede kılinur. Zîrâ cümle-i ni' metuñ ve lezzetüñ aşlı maḥv-ı ni' met ü lezzât idüp aşıl-ı cemî' -i ni' am ü lezzât olan maḥabbet-i zâtiyye ile mest olup kendüden fânî ve Ḥaḳ'la bâkî olmağdur. Nitekim ḥazret-i Mevlânâ Meşnevî-i Şerîf'de buyururlar.¹

Meşnevî

İn çünin ma' düm ko ez-h'îş reft

Bihterîn-i hesthâ üftād u zeft

Ü be-nisbet bâ-şifât-i ḥaḳ fenâest

Der-ḥaḳîkat der-fenâ ürâ beḳâest²

Der-cihân ger loḳme vü ger şerbetest

Lezzet-i ü fer' -i maḥv-i lezzetest³

¹ Nitekim ḥazret-i Mevlânâ Meşnevî-i Şerîf'de buyururlar. A, C, D, E

² “Bu çeşit yok olan, kendinden geçmiş, var olanların en iyisi, en ulusu olmuştur. O, Allah sıfatlarına nispetle yoktur... Fakat hakikatte ona yoklukta bir varlık vardır.” (İzbudak, 2016, s. 435).

³ “Dünyada ister yenecek lokma olsun ister içilecek bir şey... Onun lezzeti, lezzetten kesilmesinin fer'idir. (İnsan, yediğı, içtiğı şeylerin lezzetini kaybetmedikçe yiyeceğı ve içeceğı şeylerden lezzet alamaz. Maddi lezzetlerden kesilmedikçe manevi lezzeti bulamaz)” (İzbudak, 2016, s. 435).

Pes şol hırmān-zede-i ğaflet ki bu devlet ü sa'ādete ırmemiş ve bu ni' met ü lezzeti görmemiş ol haqıkat-i zindegānīlikden behre bulmamış ve kemāl-i behcet ü şādmānīlikden temettu' kılmamış ve hāz almamış olur. Ne' uzü bi'llāhi men'l-hırmān. Ve kāle quddise sırruhu.

33. عَلَى نَفْسِهِ فَلْيَبْكِ مَنْ ضَاعَ عُمْرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

[50a] el-Luġāt: “Bükā” medle ve qaşrle cā'izdür. Nitekim *bekā yebkī bükā'en ve bükā* daħi dirler lākin memdüde ile olan şavt murād olunur ve maqşūr ile dümü' ve hürüç-i dümü' murād kılinur. “Zā'a” bi-ma' nā heleke. *Yuqālu zā'e ş-şey'u yezi'u zay'aten ve ziyā'an izā heleke*. “Neşīb” ve “sehm” bir şeyden hāzğa dirler. Ke'ennehü Hāzret-i Nāzım'ıñ naşībden murādı hāzğ-ı mu' ayyen ve sehmden murādı mübhem ola.

el-İ'rāb: “Alā-nefsihi” yebkiye müte'allıkdür. Ve “nefsihi”de ve “ömrehü”de ve “leyse lehü”de zamīrlar bi'l-küllıye “men”e 'ā'iddür. “Vāv”¹ hāliyedür. “fihā”da zamīr müdāmeye 'ā'iddür.

el-Ma'nā: Pes nefsi üzre giryān olsun şol kimse ki anuñ 'ömri zāyi' u münkażī oldı şol hālde ki anuñçün ol müdāmeden hāzğ u naşībı olmadı ve anı vesile-i cümle-i lezzāt bilmedi. Ve vāsıta-i huşul-i cemī' -i kemālāt ve vüşul-i zāt u şıfāt kılmadı.

et-Taḥkik: Āferiniş-i 'ālemden [50b] maqşūd benī ādemdür. Ve hılkat-ı benī ādemden murād “ve mā-halaqtu'l-cinne ve'l-inse illā li-ya'büdüne”² ey li-ya'rifüne fahvāsınca ma'rifet ü maḥabbet-i Haq'dur cellet kudretühü ve 'allet kelimetehü ki devlet-i ebedī añā

¹ vāv : ve leysede vāv. A, C, D, E,

² Kur'ân-ı Kerîm, Zâriyât, 56. “Ben, cinleri ve insanları yalnızca bana ibadet etsinler diye yarattım.”

menûṭ ve sa' âdet-i sermedi bunlaruñ huşûline merbûṭdur. Pes bu maḥabbet ü ma' rifetüñ iktisâb ü taḥşîline a' zam-ı esbâb naḫd-i ḥayât ve sermâye-i evḫât ü sâ' âtdur. Çünkim ṭâlib-i sermâye-i ḥayât ve nüḫûd-i evḫâtını vezâyif-i ṭâ' ât ü merâsim-i ' ibâdâta bezl eyleye. Edâ'-i nevâfille ḳurb-i ḥazrete ḥâ' iz ve iḳâmet-i ferâ' izle civâr-ı ' irfâna fâ' iz olup ḳalbi mehbiṭ-i envâr-ı ma' rifet ve cānı maḥzen-i esrâr-ı maḥabbet olur.

Ḥâtimet-i aḥvâli ḥasâret ü nedâmetden maşûn ve ' âḳıbet-i ef' âl ü a' mâli fezâḫat ü şenâ' atden me' mûn olur. Ve ' iyâzen bi' llâh bunun ḫilâfı eger bir ebleh ve ekmeḫ ki anuñ dîde-i başîreti nûr-i hidâyetle mükeḫall olmaya ve zûlmet-i cehâlet nûr-i dirâyete mübeddel ḳılmaya dükeli evḫâtın temettü' ât-ı ḥissiyeye münḫasır ḳıla. [51a] Ve cemî' - i lezzâti ancak lezzet-i¹ şevvâniyye bile. Bu âyet-i kerime anuñ nâşiye-i aḥvâline meşṭûr olmaḫ muḳarrardur. Kemâ ḳâle' llâhu Te' âlâ “*ulâ' ike' l-lezîne ḥasirû enfüseḫüm ve ḍalle ' anhüm mâ-kânû yefterûn. Lâ-cereme ennehüm fi' l-âḫireti ḫümü' l-aḫserûn.*”² Ve daḫi bu ebyât-ı naşîḫat-simât anuñ lisân-ı ḫâlinde mezkûr olmaḫ muḫaḳḳaḳdur.

Beyt

Efsûs ki vaḳt-i kâr ez-dest bi-reft

Esbâb-ı vişâl-i yâr ez-dest bi-reft

Der-ma' raz-ı yek devlet-i nâ-pâyende

Şad devlet-i pâydar ez-dest bi-reft”³

Beyt

¹ Lezzet : lezâ' iz. A, C, D, E

² Kur'ân-ı Kerîm, Hûd, 21-22. İşte bunlar, kendilerini ziyana uğratan kimselerdir. Uydurmakta oldukları şeyler de kendilerini yüz üstü bırakıp kaybolup gitmiştir. Şüphesiz bunlar ahirette en çok ziyana uğrayanlardır.

³ (Câmî, 1309, s. 187). İş göreceğ zaman' ın geçtiğine, sevgiliye ulaşma yollarının elden gittiğine yazıklar olsun. Fani bir dünyayı kazanmaya karşılık yüz ebedî devletin elden kaçırıldığına yazıklar olsun.

Ez-cām-i¹ ecel zehr çeşidim dirîğ
 V'ez-kāh-ı emel raht keşidim dirîğ
 Ez-râhat-i fânî bü-bürîdim ümîd
 Der-devlet-i bâkî ne-resîdim dirîğ²

Ey birâder kendüni arzû-yı shevâtdan hıfz eyle ve fırsatı ğanîmet bilüp evkât u sâ'ât-ı pür-berekâtı lu' b u lehv ve ğaflet ü hâta ve sehv ü zilletle zâyi' kılma³. Zîrâ tesvîf ü ğaflet sâliki qurb-ı Hâk'dan esfelü's-sâfilîn-i tabî' ata râfi' olur. [51b] ve mâ'u'l-hayât-ı 'aşk u maĥabbeti nûş itmege mâni' olur. Anuñçün ĥazret-i resûl-i ekrem şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem "*heleke'l-müsevvifüne'l-lezîne sevfe etûbu ve sevfe a'melü*"⁴ buyurmışlardır. Ve daĥi ĥazret-i Nâzım bu ma'nâya muṭâbık Tâ'iyye"sinde bu beyt-i naşîhat-âmûzı qatı ra' nâ edâ kılmışlardır.

Beyt

Ve kün şârimen ke'l-vaḫti fe'l-maḫtu fi-'asâ
 Ve iyyâke 'allen fe hiye aḫṫaru 'illeti⁵

Münâcât⁶: İlâhî bizi ğaflet ü 'aḫâletden ve shevvet ü kesâletden beri qıl ve dilimizi sehv ü zellelden ve qalbimizi hâta vu halelden 'ârî qıl. Mey-hâne-i vaḫdetüñ cām-ı maĥabbetüñ cür'asıyla bizi mest ü ser-ḫoş qıl. Ve meykede-i aḫadiyyetüñden aḫdâh-ı şîfâtuñla pür-

¹ Cām : dest. A, B, C, D, E

² (Câmî, 1309, s. 187). Yazık ki ecel kadehinden zehir tattık, emel köşküden eşyayı topladık. Fânî rahattan ümidi kesdiğimiz halde sonsuz devlete ulaşamadık yazık!

³ kılma : eyleme D

⁴ Sonra tevbe edeceğim, sonra amel edeceğim diyen erteleyiciler helak oldu.

⁵ "Vakit gibi keskin ol. "Asâ" (...olabilir, umulur ki, şayet) sözünde buğz vardır. "Alle" (belki, umulurki) sözünden sakın; çünkü o söz en tehlikeli hastalıktır." Beytin anlamı Kayserî (2004, s. 46)'nin Tâiyye kasidesine yazdığı şerhten tercüme edilmiştir.

⁶ Münâcât D

cūş u pür-ḥurūş kııl Ve ḥāṭırımızı mā-sivāya muḳayyed olmadan muṭlaḳ eyle. Ve bāṭın u zāhirimizi müşāhede-i cemāl-i vaḥdetüñde müstaḡraḳ eyle. ‘Āḳıbet-i emrimizi ğā’ile-i ğarāmet ü nedāmetden maşūn kııl. Ve ḥātımet-i ‘ömrimizi ḥasret ü ḥasāretten maḥfūz [52a] kııl ve me’mūn kııl. Bi-ḥurmeti “Nūn ve’l-ḳalemi ve mā-yeşürün”¹ ecib du‘ā’ı ve lā-teḥīb recā’ı inneke ‘alā-küllı şey’in ḳadır ve bi’l-icābeti cedır.

Temme şerḫu’l-Mımiyyeti’l-Ḥamriyyeti’l-Fārızıyyeti bi-‘ināyeti’llāhi’l-ulūhiyyeti ve hidāyeti’r-rubūbiyyeti.

Ḥarrarahu’l-ḥaḳıru’l-faḳır ‘Alı ‘aşru’l-āḫiri rebı‘u’l-āḫir. Fı-sene 1148.

¹ “Nūn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına” (Kur’ân-ı Kerım, Kalem, 1) ayeti hürmetine duamı kabul eyle, ricamı boşa çıkarma! Sen her şeye kadirsın icabet etmeye layıksın. Allahın yüce inayeti ve hidayetiyle İbnü’l-Fârız’ın Mımiyyesinin/Hamriyyesinin şerhi tamamlandı.

5.3. SALÂHÎ ABDULLÂH EFENDÎ

Şerh-i Kaşîde-i Hamriyye-i Fâriziyye

Hamd-i bî-gâyet ol pâdişâh-ı serâ-perde-i vahdet-cenâbına evlâ ve şükr-i bî-nihâyet ol tâcdâr-ı taht-ı ehadıyyet-me'âbına ahrâdur ki câm-ı maḥabbet âsâr u ef'âliyle kâffe-i enâmı ser-mest ve şahbâ-yı meveddet şîfât ve zâtiyle havâşş-ı kümmelîni mey-perest idüp cezbe-i keyfiyyet-i bâde-i 'aşk ile maḥâm-ı nistî ve ihlâşda îşâl-i derece-i ihtîşâş ve girân-bâr-ı hestî ve şıkklet-i idbâr-ı ḥod-perestîden ḥalâş eyledi ve efzâl-i şalât ve ekmel-i taḥıyyât ol peymâne-i mey-i ḥaḳîḳat-zât ve ḥum-ḥâne-i şarâb-ı maḥabbet-şîfât ḥazretlerine sezâdur ki cür' a-i câm-ı maḥabbet havâs-ı kümmelîni îşâl-i bezm-i ḳurbet ve idḥâl-i encümen-i vuşlat eyledi. Ve eşref-i teslîmât aşḥâb-ı zevî'n-necâta mütemennâdur ki her biri revnaḳ-baḥşâ-yı bezmü'l-ḥavâşş ve zînet-efzâ-yı nişîmen-i meveddetdür. Ba' dehu *Kaşîde-i Hamriyye-i Fâriziyye* mey-i maḥabbet ve bâde-i ḥaḳîḳat ile memlû bir kâse-i pür-neşve-i 'ârîziyye olup erbâb-ı ḥaḳîḳat beyninde meşhûr u mu' teber bir nazm-ı pür-dürr ü güher olduğundan nice şürrâḥ şerḥ ü tefsîr ile resîde-i derece-i inşirâḥ olmuşlardır. Ḥuşûşan sâḳî-i şarâb-ı maḥabbet ve mülâḳî-i cemâl-i ḥaḳîḳat olan Ḥazret-i Mollâ Câmî *ḳuddise sırruhü's-sâmî*⁷ lisân-i Fârisî üzre şerḥine ihtimâm ve her beytine münâsib rubâ'ıyyât-ı Fârisiyye keşîde-i silk-i [2a] nazm idüp aḥsen-i ta' bîr ve eblaḡ-ı te'vîl ü tefsîr ile revnaḳda ḥüsn-i intizâm u ihtimâm bulmaḡın nef' -i 'âmm olsun için ekşer-i mezâmin-i ta' bîr-i dil-pezirleri yâd ḥuşûsan rubâ'ıyyât-ı bî-nazîrleri istişhâd olınarak her beyt-i ḳasîde bir beyt-i Türki' irâd ve lisân-ı Türki' üzre şerḥ taḥrîrine ictihâd olındı. Muḳâlâ' a iden ihvân-ı ḥulûş-nihâddan mültemisdür ki bu aḥḳar-ı 'ubbâd olan Şalâḥî-i nâ-şadı bir du' â'-i ḥayr ile yâd buyuralar.

⁷ Allah yüce ruhunu takdis etsin.

Ḳāle's-şeyhü'l-ālimü'l-āmil ve'l-ārifü'l-fāzıl Şerefeddīn Ebu Ḥafş 'Ömer bin 'Alyyi's-Sa' diyi'l-ma' rûf bi-İbni'l-Fārizi'l-Mışrî ḳaddesa'llāhu Te'ālā sırrahu ve a'lā fī-mele'i'l-a'lā zikrehü.¹

1. شَرَبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكْرُنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

“Şurb” harekât-ı selâse ile muṭlaḳ içmek ma'nâsınadır şu olsun ğayrı olsun. “Zikr” añmak ma'nâsınadır. Ve “ḥabīb” bi-ma'nâ maḥbûbdur. “Müdāme” ḥamr ma'nâsınadır sol i'tibâr ile ki şāribi aña müdāvemet göstere. Ve “sekr” mest olmak ma'nâsınadır. Ve “kerm” aşma çubuğudur Fāriside tāk dirler. “Şeribnâ” fi'l ve fâ'ıldür. “Alā-zikri'l-ḥabībi” müta'alliḳdür şeribnāya. “Müdāme” mef'ūlidür. “Sekirnâ bihâ” cümlesi müdāmenüñ şıfatıdır. “Ve min-ḳabli en-yuḥlaḳa'l-kermü” cār u mecrūr şeribnāya müte'alliḳ olmak ensebdür.

Terceme-i Beyt

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Nüş idüp yādına yāruñ olmışuz mest-i müdām

Bulmadın bu bāğ-ı 'ālem tāk-ı engūrla niḳām

¹ İbnü'l-Fāriz olarak bilinen; ilim, amel, irfan ve fazilet sahibi Mısırlı Şerefeddīn Ebu Hafş Ömer b. Ali es-Sadî-Allah ruhunu takdis etsin ve onun zikrini meleu'l-a'lāya yüceltsin-dedi ki.

[2b] Ya‘nî hâzret-i dostuñ zikri üzerine bir bâde nûş idüp anuñla ser-ħoş belki mest ü medhûş olduĝ ki mādde-i şarāb-ı meşhūr-ı pür-şerr ü şūr olan dıraħt-ı engūr henüz ħalk olinmamıř idi.

Rubā‘î

Rūzî ki medār-ı çarħ u eflāk ne-būd
 Ve âmîzeş-i āb u āteş ü ħāk ne-būd
 Ber yād-ı to mest būdem ve bâde-perest
 Her çend nişān ez-bāde vü tāk ne-būd¹

Meşnevi²

Ol cenāb-ı pādişāh-ı lem-yezel
 Tācdār-ı taħt-ı iklīm-i ezel
 Zātı ferdiyyet ile mevcūd iken
 Ya‘nî reng-i mā-sivā nā-būd iken
 Baħr-i vaħdet ‘aşķ ile mevc urmadan
 Bu zemīn ü āsumānı ħurmadan
 Kenz-i maħfiydi devāt-ı ‘ilm-i zāt
 Reşħa-bār olmazdı aqlām-ı şıfāt
 ‘İlm-i zātuñ feyzi kıldı iktizā

¹ (Câmî, 1309, s. 131). Felek ve çarkın yörüngesinin olmadığı, su, ateş ve toprağın birbirine karışmadığı bir günde ben senin yâdınla sarhoş olup şaraba düşkün olmuştum. Üstelik daha şarap ve asma çubuğunun varlığından bile eser yoktu.

² Meşnevi : Nazm A

K'ola envār şıfâtı rû-nümâ¹

Zâtına kıldı tecellî çünki zât
Cûşa geldi baħr-i esmâ vü şıfât

İkhtizâ itdi murâd-ı zü'l-minen
Kim şıfâtı seyr ide âyînenen

Oldı mevcûd 'ayn-ı faħr-i kâ'inât
Eyledi Hâk zâtını² mir'ât-ı zât

Pertev-endâz oldı esmâ'-i Hudâ
Cümle a' yân oldı anda rû-nümâ

Pes vâsıta-ı mir'ât-ı zât ve râbıta-ı âyine-i esmâ vü şıfât ile zât-ı bî-çünûñ³ iki tecellîsi vardır. Birine tecellî-i 'ilm-i ğaybî dirler ki ğazret-i 'ilm-i zâtide şuver-i a' yân-ı şâbite ve kâbiliyyât [3a] u isti'dādâtıyla vücûd-ı Hâk celle ve 'alâ kendüye zühürından 'ibâretdür. Bu tecellîde a' yân-ı şâbite vücûd-i 'aynî ile muttaşif degüllerdür. Ve 'ilm ve ma'rifet ve 'aşk ve maħabbet emşâli kemâlâtları kendi ğaķıķatlarında pinhân u nâpeydâdur. İkinci tecellîye tecellî-i vücûdî-i şehâdî dirler. Rûhen ve mişâlen ve ğissen a' yânûñ isti'dād u kâbiliyetleri ğasebiyle Cenâb-ı Hâkķ'ûñ vücûdınıñ zühürından 'ibâretdür. Ve bu ikinci tecellî tecellî-i evvel üzerine mürettebdür. Her kemâlât ki tecellî-i evvelde a' yânûñ isti'dādât u kâbiliyetlerinde münderic idi anuñ mazħarı olur.

¹ şıfâtı rû-nümâ : zâtı rû-nümâ T

² Hâk zâtını : zât-ı Hâk T

³ bî-çünûñ : bî-çün u hemtânûñ T

Pes bu beyitde müdâmeden murâd-ı Nâzım kıddise sırruhu maḥabbet-i zâtiyyedür. Ve şürb-i müdâmeden murâd mertebe-i a‘ yân-ı şâbitede isti‘ dâdât ve kâbiliyyât-ı muhabbet-i zâtiyyeyi kabûlden kinâyetdür. Ve zıkr-i ḥabîbden murâd a‘ yân-ı şâbite maḥzar-ı tecellî-i ğaybî olduklarıdır. “Küntü kenzen maḥfiyyen fe-aḥbebtü en-u‘ refe fe-ḥalaqtü’l-ḥalka.”¹ maḥabbet-i zâtiyyeye işâretdür bu taḳdîrce zıkrüñ ḥabîbe izâfeti maşdaruñ fâ‘ iline izafeti kâbilindendür. Ve bu mertebede sekrden murâd isti‘ dâdât-ı sekrdür. Ve kermden murâd keşret-i vücûd-ı ğaybîdür. Ya‘ nî tecellî-i ‘ ilm-i ğaybda a‘ yân-ı şâbitemiz şarâb-ı şifât-ı maḥabbet-i zâtiyyeye kâbil ve müsta‘ id olup sebeb-i isti‘ dâd-ı sekrimiz oldı ki bu kâbûl ve isti‘ dâd zuhûr-ı keşret-i vücûd-ı ‘ aynîden aḳdemdür.

Rubâ‘î

Hoş ân ki birün zi-‘ âlem-i sırr u ‘ alen
 Nî-râḥet rûḥ dîde nî-zaḥmet ten
 Der-zâviye-i ketm-i ‘ adem kerde veṭen
 Men bûdem ve ‘ ışk-ı to ve ‘ ışk-ı to u men²

Yâḥud şürb-i müdâmeden murâd-ı Nâzım ‘ âlem-i ervâḥda şifât-ı maḥabbet-i zâtiyye ile müteḥakkıḳ olmak ihtimâli vardur. Bu taḳdîrce zıkrüñ ḥabîbe izâfeti maşdaruñ müf‘ ülüne izâfeti kâbilinde olur. [3b] ve sekr ḥaḳîḳat-i sekr olur ki müşâhede-i cemâl ve celâl-i Ḥaḳda ervâḥ-ı kümmelînüñ heyman ve ḥayretinden kinâyetdür. Ya‘ nî cânüñ tene ta‘ aşşuḳundan ve rûḥuñ beden ta‘ alluḳundan aḳdem dostuñ yadı üzerine şarâb-ı maḥabbeti nûş eyledük ki müşâhede-i Cemâl ü Celâl’de ervâḥımızuñ mest ü ḥayranlığı ol şarâbuñ keyfiyetinden idi.

¹ (Alcûnî, 2001b, s. 121). Ben gizli bir hazineydim ve bilinmeyi istedim bu yüzden varlığı yarattım.

² (Câmî, 1309, s. 132) Gayb ve şehadet âlemlerinin dışında, yokluk gizeminin köşesini vatan tutmam ne hoştu! Ne ruhum rahat ediyor ne de tenim zahmet çekiyordu. Orada benimle aşkından başka bir şey yoktu.

Rubā‘ī

Z’ān pīş ki hıızr-ı cān fütēd der-zulmāt

Der-çeşme-i ten revān şod āb-ı hayāt

Hurdīm mey-i ‘ışk zi-ḥum-ḥāne-i zāt

Bī-kām u dehān zi-cām-ı esmā vü şifāt¹

Mollā Cāmī ḥazretleri buyurmışlar eger dinilürse ki bu tevcīh vücūd-ı ervāḥ eşbāḥdan aḳdem olmaḡa mevḳūfdur bu ise mezḥeb-i ḥükemāda müselleme degüldür. Zīrā anlaruñ ‘indinde vücūd-ı ervāḥ ḥuşūl-i mizāc ve tesviye-i eşbāḥdan şoñradur. Ve İmām Hücetü’l-İslām ‘aleyhi rahmetü’l-‘allām ḥazretleri daḡı bu emirde anlara muvāfaḳat itmişdür. Ve ol ḡaber-i meşḡur ki “İnne’llāhe Te‘ālā ḡalaḡa’l-ervāḡa ḡable’l-ecsādi bi-elfey ‘āmin.”²dür. Böyle ḡaml eylemişler ki ervāḡdan murād mebdāī-i silsile-i vücūd olan ervāḡ-ı melekiyyedür ki ḡükemā ‘uḡūl ve nüfūs ta‘bīr iderler. Ve ecsāddan murād ecsād-ı ‘ālemdür ki ‘arş ve kürsī ve eflāk ve encüm ve ‘anāşırdur. Cevāb virilür ki Şeyḡ-i Kāmīl ve Muḡaḡḡıḡ Şadreddīn-i Konevī ḡazretleri ba‘zı resā’ilinde taḡḡıḡ ve tafşīl buyurmış ki ‘umūm-ı ādemiyānuñ vücūd-ı nüfūs-ı cüz’iyye-i insāniyyesi ḡuşūl-i mizācdan aḳdemdür.³ Ve nüfūs-ı külliyyeden murād ol nüfūs-ı cüz’iyyedür ki mertebe-i cüz’iyyeden külliyyeye terāḡīye anlarda isti‘dāt ola ve şifāt-ı taḡyīdiyye-i ‘arziyyeden bir ḡayşiyet ile münseliḡ ola ki kendi külliyyātına ‘avdet idüp aña muḡḡaşıl ola. Zīrā zevāt-ı nüfūs-ı cüz’iyye cüz’iyyetleri [4a] ḡayşiyetinden mebd-i evveli müşāhede muḡāldür. Elh-i şühūd ‘indinde müttēfaḡun ‘aleyhdür ki nüfūs-ı cüz’iyye cüz’iyyeti ḡayşiyetenden külliyyeyi müşāhede idemezler ki aña ‘avdet idüp muḡḡaşıl ola ve mertebe-i cüz’iyyeden

¹ (Cāmī, 1309, s. 133). Can Hızırının karanlıklara düşmesinden ve ruh çeşmesinde hayat suyunun coşmasından önce, biz zāt meyhanesindeki aşk şarabını, daha aḡzımız ve damaḡımız olmadan, isim ve sıfatların kadehiyle içmiştik.

² (Alcūnī, 2001a, s. 99). Yüce Allāh, ruhları cesetlerden iki bin yıl önce yarattı.

³ “Umūm-ı ādemiyānuñ vücūd-ı nüfūs-ı cüz’iyye-i insāniyyesi ḡuşūl-i mizācdan aḳdemdür” ifadesi T nüshasında şöyledir: ‘Umūm-i ādemiyānun vücūd-ı nüfūs-ı külliye-i insāniyyesi ḡuşūl-i mizācdan sonradur. Ammā kümmel ve havvāsun vücūd-ı nüfūs-ı külliye-i insāniyyesi ḡuşūl-i mizācdan aḳdemdür.

külliyeye terakkiye isti‘dâdı olanlar mi‘râc-ı rûhânide *tabâkatan ba‘de tabâktin*¹ külliyyâta muttasıl olduklarında her ittişâlda isti‘dâden ve vücûden ve nûren ve başireten istifâde ve ‘aql-ı evvele intihâ ve ittişâllerinde müşâhede-i mebd-i evvele müsta‘id olurlar. Bu haķır-i kem-biza‘a ve pür-taķşirûn ‘aql-ı ķaşırına nisbet ile bu mâddede aşhâb-ı hikmet ile erbâb-ı haķıķatun beynleri min-vechin tevfiķ ve bu güne taķķıķ olunur ki hûkemânuñ rûhdan murâdları rûh-ı hayvânîdür. Bu ise elbette huşul-i mizâc ve tesviye-i eşbâhdan şoñra mevcûd olur. Zîrâ rûh-ı hayvânî didikleri hulâşa-ı ğidâ ki dem-i raķıķ ve muşaffâdur. Cevf-i ķalbde müctemi‘ olup harâret-i ğarîziyye ile andan bir buķâr-ı laţif haşıl ve mecârî-i a‘şâb ve ‘arûķa cârî ve cemî‘-i aķtâr-ı ten ve zevâyâ-yı bedene sârî ve mütevâşıl olup aşl-ı uşul-i kuvvâ-yı mucibeti’l-inti‘âş ve mâdde-i havâşşî zâhir-şinâs belki cevher-i ‘aql-ı ma‘âş olur ki ehl-i hikmetun rûh iţlak eyledikleri bu buķâr-ı laţifden ‘ibâretdür. Bu rûh-ı muķavvim ve ķâ’imde cins-i hayvânîden behâyim ve en‘âm ve efrâd-ı insânîden havâşş u ‘avâm müşârik ve müsâhimdür. Ve erbâb-ı haķıķatun rûhdan murâdları rûh-ı insânî-i ķudsi-i şâfidür ki aña rûh-ı izâfî dirler. Bu rûh-ı mes‘ûd huşul-i mizâc ve tesviye-i eşbâhdan muķaddem mevcûd olduĝı hadîş-i nebevî ile meşbût ve meşhûddür. Kemâ ķale ‘aleyhi’s-selâm “El-ervâhu cünûdün mucennedetün femâ-te‘ârefe minhâ i’telefe ve mâ tenâkere minhâ ihtelefe.”² ya‘nî ervâh-ı mucerrede ‘âlem-i ceberûtta cünûd-ı mucennededür. Anlardan ol ‘âlemde birbiriyle müte‘ârif olan [4b] bu ‘âlem-i nâsûtta birbiriyle i’tilâf eyledi ve ol ‘âlemde birbiriyle mütenâkir olan bu ‘âlemde ihtilâf eyledi. Ve rûh-ı izâfî eşbâhdan muķaddem olup eşbâha ta‘alluķı huşul-i mizâc ve tesviye-i eşbâhdan şoñra idüğüne âyet-i kerîme-i “Feizâ-sevveytühü ve nefahtu fihi min-rûhî.”³ şâhid-i ‘âdil pesdür. Ve rûh-ı hayvânî rûh-ı laţif-i sultânî ile beden-i keşîf-i insânî beyninde hadd-i fâşıl gibi cânuñ tene ta‘aşşuķına vâsıta ve rûhuñ bedene ta‘alluķına râbiķta olup rûh-ı ‘ulviyyenun matiyye-i ķavîsidür. Zîrâ leţâfet ve keşâfeti

¹ Tabaka tabaka.

² (Alcûnî, 2001a, s. 98). Ruhlar, donatılmış askerlerdir. (Ezelden) tanışanlar anlaşılır; birbiriyle uyuşmayanlar ayrılırlar.

³ Kur’ân-ı Kerîm, Sâd, 72. “Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman.”

câmi^çdür. Letâfeti hasebiyle rûh-ı sultâniyye ve kesâfeti sebebiyle beden-i insâniyye münâsebeti olup rûh-ı izâfî rûh-ı hayvânî vâsıtasıyla beden-i insâna ta^ç alluğ idüp sâha-ı fü'âda ifâze-i nûr-ı ^ç aql-ı ma^ç âd ile bâ^ç iş-i ma^ç rifet-i râh-ı sedâd ve mûcib-i vuşlat-ı Rabb-i ^ç ibâd olur ki bu rûh-ı manşûş kümmel-i insân-ı havâşşa maşşûşdur. Ve eczâ'-i ^ç âlemden her cüz' esmâ'-i İlâhiyyeden bir ismüñ maşharıdır ve mecmû^ç-ı ^ç âlem ber-sebîl-i tefrîka vü tafşîl maşhar-ı cemî^ç-i esmâ'-i Celîldür. Ve haqîkat-i insâniyye-i kemâliyye ber-çarîk-i cem^ç iyyet ü icmâl maşhar-ı ehadıyyet cem^ç-i cemî^ç-i esmâ'-i zü'l-Celâl ve'l-Cemâldür. Pes eczâ'-i ^ç âlemden bir cüz' yoğdur ki insân-ı kâmilde anuñ numûnesi olmaya. Ve şeribnâ ve sekirnâ kelimelerinde zamîr-i mütekellim ma^ç a'l-ğayr olduğı bu cem^ç iyyete işâret¹ ihtimâli vardır ki şürb ve sekrde müşârik olmaları mülâhaza olunmaya yâhud müşâreket mülâhazası üzre binâ' olınmış ola. Zîrâ a^ç yân ve ervâh-ı kümmel-i efrâd ve aqtâb² bu şarâbuñ şürb ve sekrinde şeyh-i nâzım ile müşârik ve müsâhimdür.

Rubâ^çî

Tenhâ ne menem zi-^ç işk-ı to bâde-perest

Ân kiyest to ðod be-gû k'ez-în bâde-perest [5a]

Ân rûz ki men giriftem ñn bâde-be-dest

Bûdend harîf mey-perestân-ı elest³

Ûale ðuddise sırruhu'l-^ç azîz

¹ İşâret : işâret olmak T

² T nüshasında. “Zîrâ ervâh-ı kümmel efrâda ve aqtâbda a'yân bu şarabuñ şürb ve sekrinde Şeyh-i Nâzım ile müşârik ü müsâhimdür.” A. nüshasında “Zîrâ ervâh-ı kümmel efrâda aqtâb-ı a'yân bu şarabuñ şürb ve sekrinde Şeyh-i Nâzım ile müşârik ve müsâhimdür.” ancak her iki nüshada cümle eksik ve anlımıyor. Bunun doğru şekli Mollâ Camî (1309, s. 135)'de şöyle geçer: “Zîrâ ki a'yân u ervâh-ı kümmel-i efrâd u aqtâb der-şürb ü sekr-i ñn şarâb bâ-Şeyh-i Nâzım müşârikend ü müsâhim.”

³ (Câmî, 1309, s. 135). Aşkınla sarhoş olan yalnız ben değilim. Bu sarhoşluktan kurtulmuş kim var, sen söyle? Ben o badeyi elime aldığım gün *elest* meclisinin sarhoşları zaten sarhoşlardı.

2. لَهَا النَّبْرُ كَأَنَّ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مُزِجَتْ نَجْمٌ

“Bedr” mäh-ı tamām ve “kāse”ye ke’s ıtlākı şarāb içinde olduğu hāldedir. Ve “şems” güneşün cürmüne ve zav’ına ıtlāk olunur ve “hilāl” meh-i nevdür. Ve “yebdü” zāhir olmak ve “mezc” qarışdurmak ve “necm” yıldız ma’ nāsınadır. “Lehā ve hiye ve yudīruhā”da olan zamā’ir müdāmeğe rāci’dür. “Ve hiye”de olan vāv-ı ‘āṭife vāv-ı hāliye olmak ihtimāli vardır. Ve mümeyyiz-i “kem” haber-i maḥzūfdur. Taḳdīri kem merretin yebdü necmüdür. Pes cām-ı müdāmı istidāretde ve emr-i şāfi-i keşirü’l-feyezānı iştimālde mäh-ı tamāma ve müdāmeği şafā-yı nūriyyet feyezānda şems-i pür-leme’āna ve engüştān-ı sākī-i gül cemāli aḥz-ı ke’s ‘indinde şekl-i hilāle ve hey’et-i ḥabābı istidāret ve nūrāniyyetde ve şıḡar-ı hacimde necm-i pür-tābe teşbīh-i dil-pezir ve temşil-i bī-nazir buyurmuşlar.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Ol ne meh u mihr-i münir u kasesi bedr daḡi

Sākisi meh-i nev eğer mezc olsa pür-necm ola cām

Ya’ni ol şarāb-ı ‘ale’d-devāmuñ cām-ı şafā-encāmı mäh-ı tamāmdur. Hālbuki ol şarāb leme’ān ve feyezānda kendisi āfitāb-ı ‘ālem-tābdur. Ve engüştān-ı sākī-i sa’id-güyā ki mäh-ı cedid belki bir hilāl-i ‘iddür. Ve hengām-ı amiziş-i ābda ḡaşıl olan her ḡabāb bir necm-i raşşande vü pür-tābdur. [5b] Pes cām-ı şafā-yı ḡamr-ı ledünn olan *bedr*den ya’ni mäh-ı tamāmdan murād-ı şerifleri sālīk-i rüşen-dile nisbetle ḡalb-i mürşid-i kāmīl ü mükemmel ve ol bedri devr itdüren hilālden murād-ı şerifleri “Ḡalbü’l-mü’mini beyne

ıŝba‘ ayni min-aŝābi‘ ’r-raḥmān”¹ me‘ālince ŝıfāt-ı Celāl ve Cemāldür. Ve ol ŝarāb-ı ŝırfın mezci ‘indinde necm-i ḥabāb zḥūrından murād-ı ŝerīfleri ŝarāb-ı zencebīl-i cezb-i maḥabbet ü zülāl-i selsebīl-i ‘ilm-i ma‘rifet ile imtizāc buldıķda bisyār ḥabāb-ı nücüm-āŝār ve kevākib-i ma‘ārif-esrār bedīdār olup fūrümāndegān-ı zulmet beyābān-ı ḍalāl ü ḥayretde her biri bir necm-i hidāyetdür dimek olur.

Rubā‘ī

İn ṭā’ife’end muṭlaķ ez-ķayd-ı rūsūm
 Fāriğ ŝüde ez-endīŝe-i aḥvāl-i ‘ulūm
 Ber-zāhir-i ŝān levāmi‘-i nūr-ı hüdāy
 Li’d-dīni nücümün li’ŝ-ŝeyāṭīni rücūm²

Zīrā āyine-i ḳalb-i mürŝid-i kāmīl ü mükemmel ŝems-i ḥaķīķat-i Muḥammediyyeye muķābil ve bedr-i tām gibi istifāze vü ifāzeye ķābildür. Tevcīh-i tām ile mir’āt-ı ḳalb-i mürŝide muķābil olan sālīke elbette ol feyz-i muķaddes mün‘akis olup ol cām-ı ŝafādan neŝve-yāb ve ŝarāb-ı ‘aŝķ-ı İlāhīden mest ü ḥarāb olur. Yāḥud cām-ı ŝarāb-ı ḥoŝ-güvār olan bedr-i tābdārdan murād-ı ŝerīfleri muṭlaķa āyine-i ḥaķīķat-i Muḥammediyye ola. Zīrā cemī‘-i esmā vü ŝıfāta mażhariyyeti i‘tibāriyle ŝems-i aḥadiyyet-i zāta muķābil bir bedr-i kāmīl ü mükemmeldür ki vücūd-ı ŝerīfleri vücūd ile ‘adem beyninde vāŝıta ve ḥudūŝ kıdem ta‘alluķuna rābiṭa olup zevāt ‘aynı cem‘den istifāza ve levḥ-i maḥfūzdan ‘ibāret olan nefsi külliyyeye ifāzada ķalem meŝābesindedür. Ol ecilden ķalem-i a‘lā ıtlāķ olındı. [6a] pes tārik-i niŝān-ı zulümāt-ı mekān olan cemī‘-i ḥaķāyık-ı a‘yān istifāza-ı mezkūrde aña muḥtāc olduğı müstağniyün ‘ani’l-beyāndur. Pes ol ŝems-i ezeli ve maḥabbet-i zāt-ı lem-yezeli bedr-i ḥaķīķat-i Muḥammediyyede mūnceli olup yenbū‘-ı

¹ Mü’minin kalbi Rahmanın parmaklarından iki parmağının arasındadır. (Müslim, 2006, s. 1225)

² (Cāmî, 1309, s. 139). Bu taife rūsūm kaydına baēlı olmadığı gibi hal ve ilimlerin endişesini de taşımamaktadır. Onların dış hallerinde hidāyet nuru parlar. Onlar din için birer yıldız şeytanlara atılmak üzere birer taşır.

zülâl-i meveddet ve ‘ayn-ı nevâl-i maḥabbet olan mir’ât-ı ḥaḳîḳat-i Muḥammediyyeden cemî‘-i ḥaḳâyıḳ-ı keşrete pertev-endâz-ı hidâyet olduğı için bedri ol ḥaḳîḳata isti‘âre eylemişlerdür.

Rubâ‘î

Ey cān u dil āḫir be-çi nāmet ḥvānem
 Hem cāni ve hem dil be-küdāmet ḥvānem
 Çün yāft şeb-i temām-ı ‘ālem zi-to nūr
 Ma‘ zūrem eger māh-ı temāmet ḥvānem¹

Ḳāle ḳuddise sırruhu’l-‘azîz

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَانِهَا
 وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا الْوَهْمُ

“Şezā” rāyiḥa-i ḫayyibe ma‘ nāsı[na] ve “ihtedā” toğrı yol bulmağ ma‘ nāsınadır. Ve “ḫān” ḫānenüñ cem‘îdür. Ve “senā” ḳaşr ile berḳ ma‘ nāsınadır. Ve zāmā’ir-i ğā’ibenüñ küllîsi müdāmeye ‘ā’iddür.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Nükheth-i mey olmasa rehber bulunmaz meykede

¹ (Câmî, 1309, s. 137). Ey canım, gönlüm! Acaba sana hangi isimle hitap edeyim? Hem cansın hem gönülsün sana hangi ismi vereyim? Bütün âlemin gecesi senin nurunla aydınlandığı için sana dolunay dememde bir mahzur yoktur.

Olmasaydı berk¹-i peymâne hayâl itmezdi kām

Ya' nî ol bâde-i bî-ğışsuñ bûy-ı hoş ve şemîm-i dil-keşi meşâmm-ı cânıma reh-nümün olmasa eger şavb-ı mey-ğâneye rāh-ı şavābı bulamazdım ve lem' a-ı nūr u Pertev-zuhūrı başar-ı başiretime ifāza-ı nūr itmese remed-i ğaflet ile dīde-i vehmim kūr olup müşāhede-i cemāl-i haqīkatdan mahrūm olurdu.

Rubā'î [6b]

Ger rehber-i mestān ne-şodî nūkhēt-i mey
Müşkil bordî kesî sūy-ı mey-kede pey
Ve'r-çeşm-i hīred ne-yāftî nūr ez-vey
Key derk-i haqīkateş tūvānestî key²

Ya' nî ' aşq-ı mecāziye mütē' allık olan cemāl-i āşarı maḥabbet-i haqīkiyyeye mütē' allık olan cemāl-i zātīnūñ zıll ü fer' i olup "el-Mecāzu kaṅṅaratu'l-haqīkati"³ hükmünce mecāz haqīkatuñ tarīḳ-i ḥuşūli ve vesīle-i vūşūlidür. Pes be-ḥaseb-i fıtraṭ-ı aşı bir muḳbil-i pāk-tıynetūñ ki zāt-ı cemāl-i ' ale'l-ıtlāḳ maḥabbetine ḳābiliyyeti olup vāsıta-ı terāküm ḥücüb-i zūlmāniyye-i ṭabi' iyye ile pes-mānde-i ḥayyiz-i ḥafā ola nā-gāh ol cemāl-i bā-kemālūñ nūrından bir pertev perde-i āb-ı gilden bir şüret-i dil-ber-i ra' nā-yı mütēnāsibü'l-a' zā ve çehre-i zībā-yı mütēmaşilü'l-eczāda hüveydā olsa elbette ol muḳbilūñ murğ-i dili ol cemāle iḳbāl ve hevā-yı maḥabbetinde perr ü bāl açup cūyende-i dāne-i ḥāl ve giriftār-ı dām-ı zūlf-i perişān-ḥāli olur.

¹ berk : bir T

² (Câmî, 1309, s. 139). Eğer şarabın kokusu sarhoşların rehberi olmasaydı hiç kimse meyhane yolunu bulamazdı, akıl gözü onun parıltısıyla aydınlanmasaydı nasıl hakikati idrak edebilirdi.

³ Mecāz hakikatın köprüsüdür.

Pes âteş-i ‘aşk ve şu‘le-i şevk dil-i miñnet-zedesinde berç urup hücüb-i keşife harç ya‘nî levh-i dilde münteķiş olan şuver-i kevnıyyeyi selb ile ğışāve-i ğafleti başar-ı başıretinden izāle idüp āyine-i haķıķat ğubār-ı keşretten pāk u bî-pās ve dīde-i ğam-dīdesi tezyīn ve dil-i felāket-zedesi haķıķat-şinās olur. Maħall-i naķş ve ihtilāl olan hūsn-i serī‘ u‘z-zevāli ve baķā-yı hūsn-i cemāl-i bā-kemāl-i zū‘l-Celāli idrāk idüp mecāzdan haķıķata ‘ubūr eyler. Ol demde sābıķa-ı ‘ināyet aña istiķbāl idüp ol cemāl-i vaħdet-i ef‘āl ref‘-i nutuķ iřkāl eyler. Çün muħāzara-ı ef‘ālda mütemekkin ola cemāl-i şıfāt münkeşif olur. Ve mükāşefe-i şıfātda rāsiħ-ķadem olduķda maźhar-ı tecellī-i cemāl-i zāt olup maħabbet-i zātiyyeyi müteħaķķıķ olur. Pes ebvāb-ı müşāhede aña [7a] meftūħ olup vücūdı min-evvelihi ilā āhirihi bir haķıķat görür. Ya‘nî her ne uğrasa anı bulur ve her ne baķsa anı görür.

Rubā‘î

Der-sīne nihān to būde’i men ğāfil
 Der-dīde ‘ıyān to būde’i men ğāfil
 ‘Ömrī zi-cihān torā nişān mī-costem
 Ğod cümle cihān to būde’i men ğāfil¹

Çün ‘aşıķ-ı şādıķ bu maķama irişse bilür ki ‘aşķ-ı mecāzī şarābhāne-i ‘aşķ-ı haķıķatden bir şemme menzilesindedür. Maħabbet-i āşarı maħabbet-i zātīden bir pertev belki bir zerre meşābesindedür. Eger dimağ-ı cāmı būy-ı ‘aşķ-ı mecāzīyi almasa mey-ħāne-i ‘aşķ-ı haķıķatı bulamazdı. Ve eger başar-ı başıreti zerre-i cemāl-i āşarı görse cemāl-i āfitāb-ı zāta muķābil olmazdı.

¹ (Câmî, 1309, s. 141). Kalbimde gizli, gözümde ayan olan senmişsin de ben farkında değilmemişim. Ömrüm boyunca dünyada senden bir nişan bir iz arayıp duruyordum, hâlbuki cihan senmişsin de benim haberim yokmuş.

Rubā'ī

Hoş vaqt kesī ki bŷy-ı mey-ḥāne ŧenīd
 Reft ez-pey ān bŷy ve be-mey-ḥāne resīd
 Āmed berḳī zi-kŷy-ı mey-ḥāne pedīd
 Der-pertev-i ān ḥarīm-i mey-ḥāne bedīd¹

Ḳāle ḳuddise sırruhu'l-‘ azīz

4. وَلَمْ يُبَيِّقْ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُسَّاشَةٍ
 كَأَنَّ خَفَاهَا فِي صُدُورِ النَّهْيِ كُنْتُمْ

“Dehr” zamān-ı ṭavīl ma‘ nāsına “ḥuḧāḧe” baḳiyye-i rūḥ ma‘ nāsına ramaḳ daḥi dirler. “Ḥafā” gizlŷ ve “ḧudŷr” ḧadruñ cem‘ idŷr sīne ma‘ nāsına “nŷhā” nŷhyenŷñ cem‘ idŷr ‘aḳl ma‘ nāsına menhiyyātdan nehy itdŷgi i‘tibār ile ‘aḳle nŷhye dirler ve “ketm” ketmān pinhān eylemek ma‘ nāsınadır bunda ketm bi-ma‘ nā mektŷmdur ve zamīr-i “minhā” mŷdāmeye ve zamīr-i “ḥafāhā” ḥuḧāḧeye rāci‘ dŷr ve cŷmle [7b] ke’enne-ḥafāhā ŧıfatıdır. Ḥuḧāḧenŷñ yāḥud zamīrŷñ mŷdāmeye ‘ā’id olup ve cŷmle-i ḧāniye cŷmle-i evvelinŷñ mazmŷnını mŷ’ekkid olur. Ve ḧudŷruñ nŷhāya izāfeti ḥazf-ı muzāfun ileyh[dŷr]. Taḳdīri ḧudŷru zevi’n-nŷhādur. Ve yā isti‘āre-i bi’l-kināye ḳabīlinden olur ki nŷhāyı aḧāb-ı ḧudŷra teḧbīḥ ve levāzım-ı mŷsebbeden olan ḧudŷrŷ aña iḧbāt eylemiḧ olur.

Terceme-i Beyt

[Fā’ ilātŷn/fā’ ilātŷn/fā’ ilātŷn/fā’ ilŷn]

¹ (Cāmī, 1309, s. 141). Meyhāne kokusunu alıp da onu takip ederek meyhaneye ulaḧan kiḧi ne mesuttur ki meyhaneden bir ŧimḧek ḧakar onun ıḧıḡıyla meyhanenin harimini gŷrebilir.

Bir ramaḳ bāḳī ḳomıř andan zamāna gūyiyā

Ol daḫi olmiř řudūr-ı ‘āḳılīnde iktitām

Ya‘nī muřarrıf-ı rūzgār ve muḫavvil-i leyl ü nehār ol bāde-i ḫoř-güvārdan ki cānlara cān ve cānlar aña ebdān meřābesindedür. Bir ramaḳdan ğayri bāḳī ḳomamıř ol daḫi řudūr-ı ‘āḳılīnde mektūm u pinhāndur.

Pes ḫudāvend-i celīl ü cemīlūñ esmā’-i İlähiyyesi müteḳabıldür. Ve her birinūñ zuhūrı aḫkām u āřarı ḫasebiyle devlet ü salḫanatı vardur. Ğün nevbet-i tařarruf-ı devlet ü salḫanat ismūñ birine iriřse anuñ aḫkām u āřarı zāhir olup muḳābilinde olan ismūñ aḫkāmı bāḫın olur. Nebbet-i tařarruf muḳābiline iriřdikde emr ber-‘aks olur. Aḫkāmı zāhir ve muḳābilinūñ bāḫın olur ve bu Cenāb-ı ‘Alīm ve Ḥakīmūñ ‘ilm-i řāmil ve ḫikmet-i kāmilinūñ muḳteżāsıdur ki her biri kendi mevḳi’inde ğāyet-i kemāl ve nihāyet-i cemāldür.

Pes zāhir ü bāḫın ism-i řerīfleri esmā’-i müteḳābiledendür. Ol ecilden zuhūr u keřret ve buḫūn u vaḫdet birbirini mütelāzimlerdür. Zīrā zuhūr ta‘ ayyünāt ile telebbüs-i ḫaḳīḳatden ‘ibāretdür ve buḫūn anuñ ‘ademinden ‘ibāretdür. Ve bu telebbüs ‘ayn-ı vaḫdetdür. Ve řek yoḳdur ki keřretde aḫkām-ı mā-bihi’l-imtiyāz mā-bihi’l-ittiḫād üzerine ğālibdür. Pes her ğāḫ ki cemāl-i zāt-ı bī-hemtā mir’āt-ı ism-i zāhirden hüveydā ola nā-çār aḫkām-ı mā-bihi’l-imtiyāz aḫkām-ı mā-bihi’l-ittiḫād üzerine ğālib olur. Her bār ki Celāl-i zāt-ı bī-çūn u çerā āyīne-i ism-i bāḫından rū-nümā ola bi-eyyi ḫālin aḫkām-ı mā-bihi’l-ittiḫād mā-bihi’l-imtiyāz üzerine ğālib olur. Erbāb-ı zevḳ ü ḫāle pūřide degüldür ki ‘ilm ve ma‘rifet ve maḫabbet emřāli kemālāt ‘ālim ü ma‘lūm ve ‘ārif ü ma‘rūf ve muḫıbb ü maḫbūb beyninde aḫkām-ı mā-bihi’l-ittiḫāddandur. Pes ğalabe-i aḫkāmı mā-bihi’l-imtiyāz ‘indinde bu kemālāt-ı ğūn-ā-ğūn resīde-i maḳām-ı ḫafā ve buḫūn ve erbābı daḫi mütevārī-i perde-i kümūn olup ḫaḫkuñ anlardan ‘ilm ve ma‘rifet istifādesi ‘alā-sebīli’n-nedre olur.

Şeyh Nâzım ıuddise sırruhu ıazretlerinüñ bu beytinde bir ramağ-ı bâkı ıalup ol dağı sudür-ı ‘âkılınde mektüm oldu buyurduğı bu ıafâ vu buğün ve setr ü kümüna işaretdür.

Rubâ‘î

Feryād u figān ki bāz der-küy-i muđān
 Mey-ııvāre zi-mey ne nām yābed ne nişān
 Z’an-güne nihān geşt ki ber-ııalk-ı cihān
 Geşttest nihān geştten ü nız nihān¹

ıāle ıuddise sırruhü’l-‘aziz

5. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدُّنْيَانِ تَصَاعَدَتْ
 وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

“ıaşā” cevfi[in] iıāta itdüği nesneye dirler. Ya‘nı iıi tehi olan nesnenüñ iıine ıaşā dirler. Cem‘i aışā’ gelür. Ve “denn” ıum ya‘nı küp ma‘nāsınadur cem‘i dinān gelür. Ve “teşā‘ adet” [8b] irtefe‘ at esfelden a‘lāya gitdi dimekdür.

Terceme-i Beyt

[Fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilâtün/fâ‘ilün]

Hey meded ıumlar derünından şu‘üd itdi o mey
 ıalmadı andan ıaıııkatde eğer illāki nām

¹(Câmî, 1309, s. 142). Eyvah işret ehli, meyhaneciler ıarşısında şarabın ne adını ne de nişanını bulabiliyor. Şarap âleme karşı o kadar gizlenmiş ki onun gizlenmiş olduğu da gizlidir (bilinmiyor).

Ya' nî ol şarâb-ı kem-yâb-ı mütekkâ' id derûn-ı humlardan müteşâ' id ve meyl-i maķâmât-ı 'ulvî ile maķarr-ı süflîden mütebâ' id oldu. Ve beyne'l-enâm bir nâmı kaldı. Çünkü kemâlât-ı Hâzret-i eĥadiyyetden ĥayât ve 'ilm ve irâdet ve kudret mişüllüleri âĥirîn-i merâtib-i mevcûdât olan insândan görindi. Ya' nî evc-i derecât-ı külliyyet ü ıtlâķdan ĥazîz-i derekât-ı cüz'iyeye-i taķyîde tenezzül eyledi. Nazar-ı maĥcübâne ol kemâlâtı mezâhir-i cüz'iyeye-i taķyîdiyyeye mensûb ve muzâf kıldı. Ammâ vâşıta-ı şıdķ ve mücâhede ile dîde-i başîret-i ehl-i müşâhedede bu umûruñ izâfeti mezâhir-i cüz'iyeden sâķıķ ve nisbeti merâtib-i taķyîdiyyeden zâ'il olduķda ol kemâlât yine mertebe-i külliyyet ıtlâķa 'avdet ider. Pes Şeyĥ Nâzım ĥuddise sırruhu muĥtemeldür ki suķûṭ-ı izâfât ve zevâl-i nisbet ve i' tibârâtı ve mertebe-i külliyyet ıtlâķa 'avdeti teşâ'ud ile ta' bîr buyurmuş ola. Ve dennândan murâd-ı şerîfleri ol şarâb-ı 'aşķ ve maĥabbeti ihâṭa ve iştimâl i' tibârıyla nüfus-ı kâmile-i evliyâ'u'llâh ola. Ve teşâ'uddan murâd-ı şerîfleri merâtib-i cüz'iyeye-i taķyîdiyyeden inķitâ'-ı nisbet ü izâfet-i maĥabbet ve maķarr-ı aşlî vü müsteķarr-ı ulâya 'avdet ola ki ĥâzret-i aĥadiyyetü'l-cem' dür. Zîrâ çün muĥibb-i 'ârif maķâm-ı fenâyı mutaĥaķķık ola. Her kemâlâtüñ nisbeti kendi şuhûdında kendiden munķatı' olup beyne'n-nâs ancak bir nâmı kalur. Yâĥud dennândan murâd-ı şerîfleri şarâb-ı mezkûrı ihâṭa vü iştimâl i' tibârıyla ebdân-ı kâmilân ola [9a] yâĥud istidâre ve ihâṭa müşâbehetiyle ecrâm-ı semâviye ola. Ve aĥşâdan murâd ṭabaķat-ı 'anâşır ve beyne'l-aĥşâdan küre-i arz ola ki müsteķarrı efrâd-ı insâniyyedür. Ve 'alâ kile't-taķdireyn taşâ'adden murâd maĥabbetdür. Ya' nî çünkü nüfus-ı kâmilân "ileyhi yaş'adu'l-kelimü't-ṭayyib"¹ ĥükmünce bu nişîmen-i süflîden ĥazâ'ir-i ĥudsîye şu'ûd eylediler. 'İlm ü ma'rifet ve 'aşķ u maĥabbet emşâli kemâlât daĥı anlara tab' iyyet ile şu'ûd eyledi. Ve anlaruñ maķâmalarına ķâ'im olanlardan bu kemâlât ĥiç zâhir olmadı ancak isimleri Şeyĥ-i kâmil ve mürşid-i mükemmel kaldı.

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Fâtır, 10. "Güzel sözler ancak O'na yükselir."

Rubā‘î

Der-‘ arşa-i kevn hem-demî ne-tüvân yâft

Der-ķışsa-ı ‘ ışķ maħremî ne-tüvân yâft

Zi-ân mey ki ħarîfân ħurdend u güzeşt

Der-ħumkede-i felek nemî ne-tüvân yâft¹

Ve cheyn-i âĥireyn beyt-i sâbıķa münâsebetle ensebdür. Ve bu beytden maķşûd olan fâ’ife-i kâmilenuñ bulunduğına ve kemâlâtüñ ‘adem-i zuhûrına te’essüf ve telehhüfdür. Yoĥsa mertebe-i velâyeti ve ehlini nefy degüldür.

Ķâle ħuddise sırruhü’l-‘ azîz

6. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

“Ĥay” dirilik ve ħabile ma‘nâsınadır ve “neşve” mest olmaķ ma‘nâsına.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Müsta‘id bir ħavme zıkr olinsa ol mey şubĥ-dem

Terk-i ħayd-ı işm u ‘âr idüp olur mest-i müdâm

¹(Câmî, 1309, s. 149). Kâinat meydanında bir arkadaşı ve aşķ kısıası için bir sırdaşı bulma imkânı yok. Eski sarhoşların içtikleri şaraptan felek meyhanesinde bir damla dahi bulunamıyor.

Ya' nî ol bâde-i hâlet-fezâ-yı hayât-âbâd bir kabîle-i zinde-dilân-ı pür-isti' dâda bir gice yâd olınsa [9b] hâlet-i keyfiyeti ile mest ü harâb ve şubha dek nâle vü feryâd iderler. Hâlbuki ne ol mestlikden anlar bir 'âr u vebâl ve ne mey-perestlikden âyîne-i hatırlarına bir ğubâr-ı infî'âl vâkı' olur.

Rubâ'î

Ân mey h'âhem ki 'aql ez-û mest şüd
 Ser-rişte-i ihtiyâreş ez-dest şüd
 Muṭrib be-vaşf-ı o sürüd âğâzed
 Her zinde dilî ki be-şünüd mest şüd¹

Pes sırr-ı hayât sârî-i cemî'-i mevcûdât idüğü âyet-i kerîme-i “ve in min-şey'in illâ yüsebbihu bi-ḥamdihî ve lâkin lâ-tefḫahüne tesbîḥahum” şâhid-i 'âdıldür. Zîrâ şıfat-ı hayât ile muttaşif olmayandan tesbîḥ mümteni' dür.

Rubâ'î

Çi çerḫ çî erkân çî me'ârif çî nebât
 Sârîest der-eczâ-yı heme sırr-ı hayât
 Güyend heme “küllü 'aşıyyin ve ğadât”
 Tesbîḫ-i ḥudâvend-i refî' u'd-derecât²

Ve eşyânuñ tesbîḫi Cenâb-ı Bârînuñ naḳâyışdan tenzîḫ ü taḳdîsine delâletler ile te'vîl ve nefy-i tesbîḫ-i ḫaḳîķî olunmaḫ enbiyâ vü evliyâ 'aleyhimü's-selâmüñ keşf-i şariḫlerine muḫâlifdür. Ve eşyâda sırr-ı hayâtuñ sereyânı vâşıta-ı şereyân-ı hüviyet-i sâriye-i İlâhiyye

¹(Câmî, 1309, s. 144). Aklı sarhoş edip irade ve ihtiyarı elden alan o (şarabı) isitiyorum ki çalgıcı onun vasfını terennüm ettiğinde gönül sahipleri kendinden geçiyor.

²(Câmî, 1309, s. 145). Hayatın sırrı; felek, erkân, ma'arif ve nebatın bütün hücrelerine sirayet etmiştir. Her sabah ve akşam bütün her şey Yüce Allah'ı tesbih eder.

iledür ki eşyâda şıfat-ı hayâtla münşabığadur. Ve her bir vücūhda kendi kıbaliyyet ve isti' dādına münāsib bir hayāt vardur. Ve levāzim-i hayāt olan 'ilm ve irādet ve kudret ve gayrileri dağı anuñ gibidür. Pes ol mevcūduñ ki mizācı i' tidāle qarīb ola. İnsān gibi anda şıfat-ı hayāt cemī' -i levāzımātıyla yāhud ekşeriyetle zāhir olur. Ve ol mevcūduñ ki mizācı i' tidālden ba' id ola ma' den ve nebāt gibi anda şıfat-ı hayāt ve levāzımı pinhān olur. Pes bu beyt-i şerīfde hayden murād [10a] 'ālem-i kebīr olmağ ihtimāli vardur. Gūyā cemād olsun hayvān olsun cemī' -i eczā-yı 'ālemd e sereyān-ı hayātı iş' ārdur. Bu tağdırce ehl-i hayden murād bir tã' ifedür ki anlarda ehliyet-i şürb-i şarāb-ı mağabbet ve kıbaliyyet-i kıbāl-i esrār-ı ma' rifet ola ki bu tã' ifenūñ mā- ' adāsı ' adem hūkmündedür. Zīrā bu ' āleme gelmekden ğarāz ma' rifetdür.

Rubā'ī

Ānān ki be-rāh-ı ' ışđ sābit-ķademend
 Der-mülk-i vefā be-ser-firāzī ' alemend
 Mađşūd hūlāşa-i vücūd-ı işānend
 Bāķī heme bā-vücūd-ı işān ' ademend¹

Yāhud hayden murād kıbāle-i erbāb-ı zevķ ü mađabbet ve aşhāb-ı şevķ ü meveddet ola. Zīrā bu tã' ife-i celīle haķīķatleri ile zinde ve hayāt-ı haķīķiyye erzendedürler. Yāhud hayden murād vücūd-ı insān-ı kāmil ve ehlinden murād rūh ve ķalb ve nefis ve kuvvā-yı rūhānī ve cismānī ola. Zīrā bunlaruñ her biri vücūd-ı insān-ı kāmilde simā' ı zıkr-i şarāb-ı mađabbetden mest ü hārāb olurlar.²

Rubā'ī

¹(Cāmī, 1309, s. 146). Aşk yolunda kararlı olanların başı, vefā mülkünde sancak gibi yüksek olur. Varlığın maksadı ve özü onlardır. Başkaları ise onlara nispeten yok hūkmündedir.

² Bu paragraf ve ondan önceki rubāi T nüshasında yoktur.

Her cā ki koned muṭrib-i ferḥunde-ḥiṭāb
 Zikr-i mey-i ‘ışk-ı to ber-āvāz-ı rebāb
 Ez-zevk-i simā‘-ı zikr-i ān bāde-i nāb
 ‘Uḳūl ü dil ü cān-ı men şod mest ü ḥarāb¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘aziz

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ
 أَقَامْتُ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلَّ الْهَمُّ

“Ḥuṭūr” düḥūl ü mürūr itmek ve ḥalecān ma‘nāsına *ḥaṭara’l-emru bi-bālihi ve ‘ālā bālihi* ḥuṭūr [10b] bir şey’ ḥaṭırına ḥuṭūr eyledi. Ya‘nī geçdi ve ḥaṭır ḳalbe vārid olan şey’e dirler. Bunda ḥaṭırdan murād ḳalbdür. İsm-i ḥāl ile tesmiye-i maḥal ḳabīlinde ve “bihi” de olan zamīr-i mecrūr ḥaṭıra ‘āid olup “bā” fī ma‘nāsınadır. Yāḥud ḥaṭardan mefhūm olan ḥuṭūra rāci‘ olup bā sebebiyye olur ve “efrāḥ” feraḥuñ cem‘ idür. Ve “hem” ḥüzn ve ğam ma‘nāsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Bir kesüñ ger ḥaṭırına ol ider ise ḥuṭūr
 Ğam gide ol dem feraḥ ḳalbinde ola ber-devām

¹(Câmî, 1309, s. 146). O mübarek sözlü çalgıcı, şarp aşkı nereden terennüm etmeye başlasa, o halis şarabın adını duyduğumda aklım, kalbim ve ruhum mest ve harap olur.

Ya' nî eger bir gün ol bâde-i pür-nûruñ yâdı bir kalb-i civânmerd-i âzâde huṭûr ider ise müsâfirân-ı şâdî ve râhat anda kaçt-ı iḳâmet idüp mücâvirân-ı endûh u elem 'azîmet-i vâdî-i rihlet eylediler.

Rubâ'î

Ez-bâde-i 'ışk ğuşşâ ber-bâd şeved

Vîrân-şüde-i ḥâdişe âbâd şeved

Ber-ḥâṭır-ı ğamġin ğüzered şâd şeved

Zi-endûh u ğam-ı zamâne âzâd şeved¹

Pes 'ilm ve şu'ûruñ umûra ta'alluḳı iki vechile mümkindür. Biri huṭûr-ı zıll-i şuver-i ma'lûmât iledür. Meşelâ Zeyd ve 'Amrı görürsün zemîninde bir şüret ḥâşıl olur ki ol şüret ile mâ-'âdâsından mümtâz olurlar. İkinci vech zemîn-i ḥâṭırda huṭûr-ı zevât-ı ma'lûmât iledür. Meşelâ cû' ve şib' ve şehvet ve ğazab ve maḥabbet ve 'adâvete 'ilm ve şu'ûruñ ta'alluḳı nefis onlar ile ittîşâfından soñra ḥâşıl olur ki buña 'ilm-i zevġî ve vicdânî dirler. Pes maḥabbet-i zâtiyyenüñ dil ve şu'ûra huṭûrı vech-i evvel ile ya' nî bir kimseden istima' ile yâḥud bir kitâbdan oḳumaḳla yâḥud kendi ḥâṭırına [11a] gelmekle müşmir-i sa'âdet ve mücib-i kerâmet olmaġla mu'teddünbihâ degüldür. Belki sa'âdet-i câvidânî ve kerâmet-i dü cihânı oldur ki maḥabbet-i zâtiyyenüñ dil ve şu'ûra huṭûrı vech-i şânî ile ola. Ya' nî mazhar-ı ihtîşâş-ı tecellî-i zâtî olup ol tecellî-i zâtî ol muḳbil-i şâhib-şebâtı varṭa-ı hestîden ḥalâş ve maḳâm-ı nîstîden resîde-i derece-i ihtîşâş idüp mey-i maḥabbet-i zâtîyesin mezâḳ-ı câna işrâbı itdürmekle rûḥ-ı kâmil baḥr-i aḥadiyyete vâşıl ve hestî-i ünse tebdîl olup envâ'-ı cevâhir-i ibtihâc ve sürür ḥâşıl [olur]. Ve pertev-i rûḥ daḥi 'aḳs-endâz-ı mir'ât-ı dil-i pür-fütûḥ olmaġla ḳabzı başta mübeddel olup fâ'iz-i rütbe-i inbisât

¹(Câmî, 1309, s. 149). Aşk şarabı ile ğam ve gussa telef olur. Yıkıcı olay ve havadisler bayındır olur. (Aşk şarabı) Gamlı bir kimsenin gönlünden geçerse o kimse mutlu ve zamanın gam ve kederinden kurtulur.

ile münbasit ve münşarih olup ‘aqs dahi pertev-fiken-i nefsi-i bi’-‘ ayb olmağla endüh ve elem rû-be-râh-ı ‘adem olup ferağ ü sürür nedîm-i bezm-i şu’ür olur.

Rubâ‘î

Şeb bûd zi-girye çeşm-i men ebr-i bahâr

Berķî be-dırağşîd zi-ser-i menzil-i yâr

Der-ğâne-i ‘ayş u tarab efrûht çerâğ

Der-ğırmen-i endüh u ğam endâht şerâr¹

Ķâle Ķuddise sırruhü’l-‘ azîz

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ حُنْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْحُنْمُ

“Nüdmân” zamm-ı nûn ile nedîmûn cem‘ idür. Regîfûn cem‘ i ruğfân geldigi gibi. Yâhud feth-i nûn ile şığa-ı müfreddür. Bu tağdırce zamîr-i cem‘ ircâ‘ı ma‘nâ i‘tibâriyle olur. Zîrâ cinsdür. Lâm-ı ta‘rîf gerek cins olsun gerekse istiğrâğ için olsun efrâd-ı bisyârı şâmildür. [11b] *Ķateme ‘ale’s-şey’i Ķatmen* bir şey üzerine mühür urmak ma‘nâsınadır. Ve bunda “Ķatm”dan murâd mührdür. Ma‘nâ-yı maşdarî degüldür. Ve “inâ” zarf ma‘nâsınadır. İçinde gerek şarâb olsun gerek ğayrı olsun cem‘ i âyine ve âyinenüñ cem‘ i âvânî gelür. Ve inâ’ihâ ve dühâ zamîrleri müdâmeye ‘â’id ve râci‘dür.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

¹(Câmî, 1309, s. 150). Geceleyin ağlamaktan gözüm bahar bulutuna döndü. Sevgilinin menzili tarafından bir şimşek çaktı. O şimşek ayş ve tarab evinin çirasını yaktı (çirası yerine geçti). Gam ve keder harmanına kıvılcım attı (tutuşturdu).

Ger nedīmān-ı maḥabbet görse zarfı mührini
Mest iderdi bādesiz ol ḥatm-i miskiyyü'l-ḥitām

Ya' nī eger nedīmān-ı encümen-i maḥabbet ve muḳīmān-ı nişimen-i 'aşk u meveddet ol
bāde-i pür-keyfiyyet zarfuñ mührini görse bāde nūş olmaqsızın ol ḥatm-i inā' anları mest
eylerdi.

Rubā'î

Yā Rab çi mey'est in ki būd hemvāre
Darrā' a-i pür-hizem ez-ū şad pāre
Ger mühr-i ḥumeşrā ne-kerd mey-ḥ'āre
Bī-bāde şevved mest ez-ān nazẓāre¹

“İnā” dan murād ḥāmil-i maḥabbet-i zātīyye olan dil-i kāmıldür. Ve ḥatm-i inā' dan murād
beden-i cismānī-i 'unşurī-i beşerdür ki 'ārif ü cāhil ve nāķış u kāmil ol hey'etde
berāberdür. Pes maḥcübān bu müsāvāt-ı şūriyyeye binā'en anlaruñ ḥāllerini kendi
ḥāllerine kıyās idüp anlaruñ aḥvāl-i bātıniyyelerine matla' olamazlar. Āmmā ḫālibān-ı
ķābil ve mürīdān-ı rüşen-dil olanlar isti' dād-ı vehbī ve ķābiliyyet-i ğayr-i kesbī ile çün
nedīmān-ı maḥfel-i kāmilān ve ḫarīfān-ı meclis-i vāşılān olalar. Şafaḫāt-ı cemāl-i bā-
kemāllerinde müşāhede-i āşār-ı maḥabbet ve nükāt-ı kelimāt-ı ḫaķīķat-me'allerinden
istidlāl-i esrār-ı 'aşk-ı ḫaķīķat idüp ol keyfiyyet-i bī-naẓır anlaruñ bātınlarına te'sīr ile
neşve-i şahbā-yı maḥabbet anları ser-mest ider. Ḥālbuki henüz anlar o kāmillerüñ aḥvāl-
ı bātıniyyelerini mutahaķķık belki [12a] aḫlāķ-ı ma'nevīyyelerini mutahaķķıķ degüldür.

Rubā'î

¹(Cāmî, 1309, s. 151). Allahım bu nasıl bir şarap ki sürekli (takvâ) zırhım yüz parça oluyor. Bir sarhoş onun
küpünün mührünü görmeyeversin şarap içmediği halde, baktığı için sarhoş oluyor.

Ānī to ki ez-nām-ı to mī-bāred ‘ışk
 Ve’z-nāme vü peygām-ı to mī-bāred ‘ışk
 ‘Āşık şevd ān-kes ki be-kūyet güzered
 Gūyī zi-der ü bām-ı to mī-bāred ‘ışk¹

Ya‘nī bā‘ış-i hālet-fezā-yı mestī olan şahbā-yı āşār-ı maḥabbetle ḥurrem ve keyfiyet-i esrār-ı ḥaḳīḳata maḥrem degüller iken mücerred ol bāde-i maḥabbet ve kāmīlān-ı aşāb-ı himmetūn peymāne-i şoḥbet ve cur‘a-ı ülfetleriyle ḥayrān ü mest olurlar.

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘azīz

9. وَلَوْ تَضَحُّوا مِنْهَا تَرَى قَبْرَ مَيِّتٍ
 لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

“Nazḥ” reş ya‘nī saçmak ma‘nāsınadır. “Şerā” ḥāk-i nemnāk ve “rūḥ” müzekker ve mü’ennes olur. Ya‘nī zāt ve ḥaḳīḳat i‘tibāriyle mü’ennes ve lafız ma‘nāsı i‘tibāriyle² müzekkerdür. Ol ecilden le-‘ādet tā’-i te’nīş ile vāḳı‘ olmuşdur. Ve zamīr-i nehezū ḥāmil-i neşve-i maḥabbet olan kāmīllere yāḥud nüdemāna ‘ā’iddür. “Ve inti‘āşe” ayak üzerine kalkmak ma‘nāsınadır. *İnte‘āşe’l-‘āşiru ey nehaza min-‘uşretihi*. Ve zamīr-i “minhā” müdāmeye ve “ileyhi” zamīri meyyite rāci‘dür. Ve rūḥ ve cismde olan elif lām muzāfün ileyhden ‘ıvāzdur taḳdīri *le-‘ādet ile’l-meyyiti rūḥahu inte‘āşe cismehüdür*.

Terceme-i Beyt

¹(Cāmî, 1309, s. 152). Sen öyle bir sevgilisin ki senin adından, mektubundan, haberlerinden aşk yağar. Bir kimse senin mahallende geçse âşık olur. Sanırsın ki senin kapından ve damından aşk yağmaktadır.

² mü’ennes ve lafız ma‘nāsı i‘tibāriyle T

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Şaçsalar ger hâk-i qabr-i meyyite bir reşhasın

Rûhı cisme 'avdet eylerdi kılardı hoş-ıurâm

Ya' nî ol hâmil-i neşve-i maḥabbet-i zâtiyye olan kümmelîn-i 'irfân yâḥud dâhil-i bezm-i şoḥbetleri olan nüdemâ [12b] ol şarâb-ı rûḥ-efzâ ile mest ü şeydâ olduğdan şoñra ol bâde-i ḥayât-baḥşâdan bir hâk-i nemnâk qabr-i meyyite reşḥa-bâş olsalar ol meyyitüñ bedeninden müfâraḳat iden rûhı ḥayât-ı tâze ile 'avdet idüp cisme bâ' iş-i inti' âş olurdu. Pes ḥayât iki nev' dūr. Biri ḥayât-ı ḥissî-i ḥayvânîdür ki ḥayvân ve insânın mecmû' ı anda müşterekdür.¹ Ve biri ḥayât-ı ḥakîkî-i rûḥânîdür ki ḥavâşş-ı efrâd-ı insâniyye maḥşûşdur. Bu ḥayât-ı ḥakîkî-i rûḥânî daḥî² üç kısımdur. “Biri” mevt-i cehilden ḥayât-ı 'ilmle zinde olmaḳdur. Kemâ ḳâla'llâhu Te'âlâ *“Evemen-kâne meyyiten fe-aḥyeynâhu”*³ ve *ḳâle ba'zühüm men kâne meyyiten⁴ fe-aḥyeynâhu bi'l-'ilmi.*⁵ Zîrâ eşi' a-ı envâr-ı 'ilm pes-mânde-i zulmet-i cehl-i imkân olan ḳalbe vâsıta-ı ma'rifet-i Rab ve cünbüş-i sa'y ve ṭalebe sebep olur ki 'ilm ve cünbüş ḥavâşş-ı ḥayâtdandır. Cehl ve sükün ḥavâşş-ı mevtden olduğı gibi.

Rubâ'î⁶

'İlmest ḥayât-ı câvidânî-yi 'ulemâ

Çeşmî be-küşâ be-çeşmesâr-ı 'ilm â

Ân çeşme ki ḥurd Hızr ez-ân âb-ı ḥayât

¹ ki ḥayvân ve insânın mecmû' ı anda müşterekdür T

² Bu ḥayât-ı ḥakîkî-i rûḥânî daḥî T

³ Kur'ân-ı Kerîm, En'âm, 122. “Ölü iken dirilttiğimiz.”

⁴ Men kâne meyyiten T

⁵ Bazıları bu ayeti, “ölü iken ilimle dirilttiklerimiz.” olarak yorumlamış.

⁶ (Câmî, 1309, s. 154). Âlimlerin ebedî hayatı ilimden ibarettir, öyleyse gözünü aç ilim menbainı gel, Hızrın suyundan içtiği çeşme hayat suyu olduğundan “âteynâhu min-ledünnâ ilmâ” menbaindan coşmuştu.

Bud “âteynāhu min-ledünnâ ‘ilmâ”¹

Ve ikinci kısmı teveccüh-i Cenâb-ı Mevlâda ve kaçd-ı sülûk-ı râh-ı Hudâda cem‘iyyet-i himmet ile mevt-i teferruğadan dil-i zinde olmağdur ki bu cem‘iyyet hayât-ı haķikî-i ebedîyi mü‘eyyeddür.² Belki ‘ayn-ı hayât-ı ebedîdür. Nefsüñ maħbübât-ı mütenevvi‘a ve müştehiyyât-ı gûn-â-gûna ta‘alluķı sebebiyle tefriķa-ı ħâtır mûcib-i mevt-i ħalb-i fâtıma olduğı gibi³ Zîrâ maħbübât ve müştehiyyât-ı cihân mürdegân-ı mevtdür. Pes mürdegâna ta‘alluķı ‘ayn-ı mevtdür.

Rubâ‘î

Her çîz ki der-cihānest cüz Ĥayy-i Celîl

Mürde’est me-şev zi-‘ışķ-ı her mürde zelîl

Ber-mürdegî-i to merg-i ānhāst delîl

El-cinsü ile’l-cinsi kemâ ħîle yemîl⁴

[13a] Üçüncü kısmı mürde-i fağd ü nâ-yâb Cenâb-ı tevvâbdan feyz-yâb-ı vücûd-ı vehhâb ile zinde olmağdur. Ya‘nî mertebe-i fenâ fi’llâhda fânî ve hayât-ı Ĥaķķ ile baķâ billâhda bâķî olmağdur. Zîrâ her zindelik ki Ĥaķla olmaya mürdelikdür. Her kim andan olmaya efsürdelikdür.

Rubâ‘î

Tâ dil zi-vücûd-ı ħîş ber-kende ne’i

¹ Ayetten iktibas gibi duruyor; ancak aynı ifadeye bir ayet yoktur. Buna en yakın ayetler şunlardır: Ve allemnâhu min-ledünnâ ilmen (kendisine tarafımızdan bir ilim öğretmiştik) (Kur’ân-ı Kerîm, Kehf, 65). Âteynâke min-ledünnâ zirken (sana tarafımızdan bir zikir verdik). (Kur’ân-ı Kerîm, Tâhâ, 99).

² Mü’eddîdür T

³ Gibi T

⁴(Câmî, 1309, s. 155). Hay ve Celil olan Allâhtan başka dünyadaki her şey ölüdür. Bu yüzden ölü birine gönül bağlayıp aşkıyla zelil olma. Onların ölü olması senin de ölü olduğuna delildir. Nitekim her cins, cinsine meyl eder denilmiştir.

Der-bend-i ḥodī Ḥudāyrā bende ne’i
 Girem ki to cānī vü cihān zinde be-tost¹
 Tā zinde be-cānān ne-şevī zinde ne’i²

Pes işbāt-ı reşḥa-ı şarāb-ı hoş-güvārdan murād-ı Nāzım-ı ‘ālī-tebār budur ki mevt-i cehl yā mevt-i tefriḳa yāḥud mevt-i fıḳdān ile mürde olan bir şahşā āşār-ı maḥabbet-i zātiden ber eşer ve envār-ı ‘aşḳ-ı İlāhiden bir nūr irişdürseler elbette ol şahş-ı mürdeye rūḥ-ı ḥikmet yā rūḥ-ı cem‘iyyet-i himmet yāḥud rūḥ ve vücūd-ı Cenāb-ı Rabb-i ‘izzet ‘avdet idüp ol rūḥ ile cismi münte‘iş ve hoş-ḥıram ve vezā’if-i şükr-i ḥayāta kıyām eylerdi.

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘aziz

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فَيءٍ حَائِطٍ كَرَمَهَا
 عَلِيلاً وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

“Ṭarḥ” atmak ma‘nāsınadır. Ve “fey” zevālden soñra olan zille dirler. Ve “ḥā’it” duvar ma‘nāsınadır.³ Ve *i’telle ey marāza fe-hüve ‘alīlün ey marīzun ve eşfā ‘ale’ş-şey’i eşrefe ‘aleyhi ve eşfe’l-marīzu ‘ale’l-mevti ey eşrefe.*⁴ İşrāf yakın olmak ve yukarıdan nazar itmek ma‘nāsınadır. Ve “saḳām” marāz ma‘nāsınadır. Saḳām ve saḳm daḥi luḡatdur.

Terceme-i Beyt

¹ Şerhte “ve cihān zinde nîst” şeklinde geçe de bu yanlıştır. Bunun doğrusunu Farsça aslından alındı.

²(Câmî, 1309, s. 155). Kendi varlığından gönlünü koparmadıkça kendi kaydından kurtulup Allaha kul olamazsın. Senin cân (ruh) olduğunu ve âlemin de seninle can bulduğunu var sayalım, sen cânān ile hayat bulmadıkça canlı sayılmazsın.

³ Ve fey’ zevālden soñra olan zille dirler. Ve ḥā’it duvar ma‘nāsınadır T

⁴ İ’telle hasta oldu demektir. İsmi fâili alil olur. Yani hasta olan. Bir şeye işfa etmek ona yaklaşmak demektir. Mesela Hasta ölüme işfa etti demek ölüme yaklaştı demektir.

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Atsalar ger sâye-i dîvâr-ı tākında anuñ

Muhtazar bir hastayı anda bula şıhhat tamām

Ya' nî ol şarâb-ı hikmet-nişābuñ sâye-i dîvâr-ı bāğ-ı şıhhat-medārına üftāde-i bister-i helāk olan bir bīmār-ı bî-tımārı ilķā eyleseler şafvet-i hevā-yı bāğ-ı letāfet ile ol sâye-i 'āfiyet-māyede üftāde-i bister i' tidāl olan cism-i za'if-i bî-mecāl bi-eyyi hālin taḥşîl-i mizāc-ı i' tidāl eyler idi. Pes bunda kermden murād-ı Nāzım-ı şāhib-ı irfān ḥaķāyık-ı kulüb-ı 'ārifān ve kāmیلāndur ki şarâb-ı maḥabbet-i zātî anlaruñ 'uşāre-i fevā'id-i 'ulūm ve ḥulāşa-ı şemerāt-ı ma'ārif-i ḥaķīķat lüzūmlarıdır. Ve ḥā'ıtdan murād kerm-i mezkūrı ihāta ve iştimāl ve aġyārı men'-i vişāl i' tibāriyle ol kāmillerüñ vücūd-ı cismānî ve şuret-i heyūlānîleridir. Ya' nî eger saķam-ı cehālet ve 'illet-i baḫāletden isti' dād-ı fıtrātisinde olan ḥayāt-ı ḫayyibe-i maḥabbet-i zātî bāḫıl olmaġa yaklaştıḡ olan bir hastayı 'İsivār şad¹ bīmāre yek demde şifa belki hezār mürdeye cān-baḫşā olan 'ārifān u kāmیلānuñ cāy-ı ḫimāyet ve sâye-i 'ināyetlerine irişdürseler anlaruñ yūmn-i şoḫbet ve bereket-i mülāzemetleriyle ol bīmārdan saķam-ı cehālet ve 'illet-i baḫālet zā'il ve resīde-i ḫayyiz-i şifā'-i 'ācil olur.

Rubā'ī

Pīrī ki buved bāde-fürüş kāreş

Reh cū be-ḫarīm-i bezm-i ḫuld āşāreş

V'er der-ḫaremeş rāh ne-yābī bārī

¹ şad : sadr-ı T

Hodra be-resan be-sāye-i divāreş¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-‘ aziz

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَذَاقَتِهَا الْبُكْمُ

[14a] “Taḳrīb” ḳarīb eylemekdür. Ve “muḳ‘adan” iḳ‘āddan ism-i mef‘ūldür oturmuş ma‘nāsına yürümege mecālî olmayana muḳ‘ad dirler ve “meşy” yürimek ma‘nāsına ve “nuḳḳ” söylemek ve “zıkr” ve “zıkrā” yād itmek ma‘nāsına ve “zevḳ” ve “mezāḳ” ve “mezāḳa” ḫatmak ma‘nāsına ve “büküm” ebkemūñ cem‘ idür dilsiz ma‘nāsına.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Muḳ‘adı ḫānına taḳrīb itseler refṫâr ider

Bî-zebāna çāşnî-i zıkrî baḫş eyler kelām

Ya‘nî ol şarāb-ı nābuñ ḫum-ḫāne-i ‘ālî cenābına bir muḳ‘ad-ı bî-tābı taḳrīb itdürseler taḫşîl-i isti‘dād-ı refṫâr ve çāşnî-i ḫalāḳat-baḫşāsı zıkrinden güng olan tekmiñ-i feşāḫat-ı güftâr eyler.

Rubā‘î

Ān mey ḫ‘āhem ki sālîk-i mānde be-cāy

¹(Cāmî, 1309, s. 157). İşi şarap satıcılık olan bir pîrin ebedî cennet gibi olan meclisine yol bulmaya çalış. Eğer o meclisin haremine yol bulamıyorsan bari onun duvarının gölgesine ulaşmaya çalış.

Yâbed zi-hevâ-yı kurb-ı ũ kuvvet-i pây
 V'er güng koned taḥayyül-i çâşniyeş
 Kereded zebân besteeş 'uḳde-güşây¹

Murâd-ı Şeyḫ Nâzım ḳuddise sırruhu bu ola ki bir muḳ'adı ki kendi sa'y ve güşiş-i pestî-i hestî ve tengnâ-yı ḥod-perestîden bir ḳadem taşra atmamış ola eger ḳallâb-ı şevḳ ve kemend-i irâdet ile ḥarâbât-ı 'aşḳ ve meveddet ve mey-ḥâne-i şevḳ ü maḥabbet olan kâmilân ü mükemmilânun ḥarîm-i şoḥbetine taḳrîb itdürseler imdâd-ı terbiyet-i pîr-i mükemmel ile sülûka ḳuvvet ve refâre miknet ḥasıl idüp pâ-nihâde-i sırr-ı dünyâ vü âḫiret ve pîşgâh-ı vişâl ve bârgâh-ı ittişâle 'azîmet ve sür'at eyler. Ve terâküm-i ḥucüb ve ḡaflet ve nisyân ile beyân-ı ḥaḳâyıḳda dem-beste ve keşf-i raḳâyıḳda zebân-şikeste olan zevḳ-i şarâb-ı maḥabbet ve çâşnî-i şahbâ-yı meveddet zıkrinden tûḫî-i nâḫıḳası ma'raz-ı tekellüme âmâde ve zebân-ı ḥaḳîḳat-beyânı izḫâr-ı esrâr-ı 'irfân ile küşâde olur.

Rubâ'î

Çün mest-i mey ez-ḥâne-i ḥammâr âyed
 Ger büy-ı ḥuşiş be-ḫaraf-ı gülzâr âyed
 Hem serv-i be-câ mânde ḥırâmân kereded
 Hem süsen-i bî-zebân be-güftâr âyed²

[14b] Ḳâle ḳuddise sırruhü'l-'azîz

12. وَلَوْ عَبَّيْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيْبِهَا.

¹(Câmî, 1309, s. 158). Öyle bir şarabı isterim ki yerinde kalmış salikin ayağı onun yakınlığının havasıyla kuvvet bulur. Eğer dilsiz o şarabın çeşnisini hayal edecek olsa dilinin düğümü çözülür konuşmaya başlar.

²(Câmî, 1309, s. 158). Şarap sarhoşu meyhaneden çıkıp güzel kokusu gül bahçesinden duyulduğu zaman, ayakları yerde sabit olan servi salınarak yürür. Dilsiz susam ise dile gelerek konuşur.

وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

“*Abaka*” *bihi*’*t-tayyibü* ‘*abkan* ve ‘*abâkiyyeten ey leziqa bihi* yapışmak ve ulaşmak ma’ nāsına “enfās” *nefesün* cem’ idür. Bunda rā’iḥa ma’ nāsı murāddur. Ve “ṭīb” gökçek ma’ nāsına “mezḳüm” zükāmlanmış ma’ nāsına ve “şem” koçmak ma’ nāsına.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Cānib-i şarkā irişse riḥ-i hoş-büyü anuñ

Ġarbda mezküm olandan gider elbetde zükām

Ya’ nî eger ol rāḥ-ı pür-felāḥuñ rā’iḥa-i necāḥı ve revḥ-i hoş-büyü-ı şalāḥı maṭla’-ı envār ve menşe-i zuhūr u izḥār olan ḥudūd-ı şarkda münteşir olsa ve mevṭın-ı buṭün ve maḳām-ı ḥafā vu kümün olan ğarbda idrāk-ı her meşmūmdan maḥrūm bir mezküm olsa bi-eyyi ḥāl āşār-ı rā’iḥa-i dil-peziṛ ol mezkümüñ dimāğına te’şir-i fā’iḥa-i hoş-büyü-ı mey-i bī-naziṛ meşāmm-ı cānını ta’ṭir eyler.

Murād-ı Nāzım ḳuddise sırruhu bu ola ki eger revā’iḥ-i irādet-i ezelī ve fevā’iḥ-i maḥabbet-i lem-yazelī maṭla’-ı aḳmār ve şümüs-ı ervāḥ ve nüfūs olan maşrıḳ-ı zāt-ı eḥadiyyetden vezān olsa ve istitār-ı envār-ı şümüs ve aḳmār olan mağrib-i ebdān-ı ‘unşür-i efrād ve eşḥāş-ı beşeride istilā-yı burūdet-i hevā-yı nefis ve keşāfet-i buḥār-ı tabi’at vāsıtasıla meşāmm-ı zevḳ ü idrākı rā’iḥa-ı esrār-ı ḥaḳīḳatden maḥrūm bir merd-i mezküm olsa elbetde sur’at-ı sereyān-ı revā’iḥ-i maḥabbet ve şiddet-i nüfūz-ı fevā’iḥ-i

ḥaḳīḳat ol merd-i mezkūmūñ meşāmm-ı zevḳ ve idrākın küşāde “Ve innī le-ecidū nefese’r-Rahmāni min-ḳibeli’l-Yemen”¹ nefehāt-ı istişmāmına āmāde eyler.

Rubā‘î [15a]

Bād-ı seherî ki çāk zed ceyb-i semen
 Şüd nāfe-küşāy-ı nāzeninān-ı çemen
 Cān-ı bād fedā-yı ū ki āvered be-men
 Būyî ki Nebî şünid ez-ḥāk-i Yemen²

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘ aziz

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَأَمْسِ
 لَمَّا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

“El-ḥizābu” mā yuḥzabu bihi ve ḳad ḥazabehü. Min-bāb-ı ḳarabe “ḥazb” ve “ḥızāb” boyamaḳ ve boya ma‘nāsınadır. Ve “lems” el ile yapışmaḳ ma‘nāsına ve “ḳalāl” ve “ḳalālet” yol azmaḳ ve helāk olmaḳ ma‘nāsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

‘ Aḳsi cāmı lāmisūñ keffiñ iderse ger ḥızāb

Yol yañılmaz gice necm-i dest ider ref’ -i zālām

¹ Ben Rahmanın kokusunu Yemen tarafından alıyorum.

²(Cāmî, 1309, s. 160). Yaseminin yakasını çimen çiçeklerinin goncasını açıp da güzel kokuları yayan seher rüzgârına canım feda olsun ki Hazreti Nebi’nin Yemen toprağından duyduğu kokuyu bana da ulaştırdı.

Ya‘nî eger ‘aqs-i cām-ı mey-i tâbdâr ile keff-i lâms-i la‘l-reng ve reng-i şarâb-ı hoş-güvâr ile şarîbi hem-reng olsa elbette ol ‘aqs-i envâr-ı cām-ı maḥabbet anuñ destinde bir necm-i hidâyet olup o merd-i âgâh hiç şeb-i zulmânî-i ğamda güm-râh ve vâdî-i dâlâlet-i zulmetde endûh ve elemle hem-râh olmaz.

Rubâ‘î

Her kes ki nehed be-dest cām-ı mey-i nâb
 Kerd der-kefeş ez-‘aks-i mey-i nâb hıżâb
 Der-zulmet-i şeb güm ne-koned râh-ı şavâb
 Be-nihâde be-kef meş‘ ale-i ‘âlem-tâb¹

“Ke’s”den murâd-ı Nâzım ḳuddise sırruhu “lehe’l-bedru ke’sün ve hiye şemsün yudîruhâ” beytinde tafşîl olıñduğı üzre sâlikân-ı müsterşidâne nisbetle ḳalb-i mürşid-i kâmil yâḳud ‘ale’l-ıtlâḳ ḳaḳîḳat-i Muḳammediyye ola ve “kef”den murâd gönüldür. Ya‘nî cām-ı mey-i esrâr-ı ḳaḳîḳat olan ḳalb-i mürşidden yâḳud ‘ale’l-ıtlâḳ [15b] ke’s-i şarâb-ı maḥabbet-i zâtiyye olan ḳaḳîḳat-i Muḳammedîden iḳtibâs-ı envâr-ı maḥabbet ve in‘ikâs-ı esrâr-ı ḳaḳîḳat ile dest-i irâdet muḳbil ve keff-i kifâyet-i rüşen-dilden hıżâb olursa ya‘nî râbıḳa-ı ḳüsn-i içtiḳâd ve ḳuvvet-i irâdet ve isti‘dâd ile sâlik-i mesâlik-i dil-i mürşid-i şâḳib-himmete vâşıl yâḳud ḳaḳîḳat-i Muḳammedîyeye mütevâşıl olup muḳâbile-i âyine-i dil-i mürşidden envâr-ı maḥabbet-i İlâhiyye yâḳud mir’ât-ı ḳaḳîḳat-i Muḳammedîden esrâr-ı ḳaḳîḳat-i nâ-mütenâhiyye dil-i sâlike ‘aks-endâz olur ise elbette ol envâr-ı maḥabbet ve esrâr-ı ḳaḳîḳat-i ḳâlb-i sâlikde bir necm-i hidâyet olup ḳucb-ı zulmânî-i ḳabî‘at ile ihticâb-ı zulumât-ı nefsâniyetden güm-râh ve vâdî-i zulumât-ı dâlâletden ḳuvvâ-yı nefsâniyye hem-râh olmaz.

¹(Câmî, 1309, s. 160). Halis şarabın kadehini eline alan kimse onun aksiyle avucunu kırmızıya boyar. Böylece karanlık gecede doğru yoldan şaşmaz. Çünkü elinde âlemi aydınlatan bir meşale vardır.

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-‘ azîz

14. وَلَوْ جُلِّيتُ سِرًّا عَلَى أَكْمِهِ غَدًا
بَصِيرًا وَمَنْ رَأَوْقَهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

“Cüliyet” binâ’-i mef’ül üzerine uzhiret ve küşifet ma’ nāsına ve “sır” ketm olunan nesneye dirler. Ve “ekmeh” anadan a’ mā toğana dirler. “Başîr” görücü ve “ğadât” şalât-ı ğadât ile tülû’-ı şems mā-beynine dirler. Ve “rāvūḳ” mışfât ya’ nî süzgi ve “şum” aşammuñ cem’idür. Aşamm ḳulağı üzerinede şiddet ve şalâbet olana dirler şağır ma’ nāsına.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Zâhir olsa sırr-ı nâ-binâyâ ol binâ olur

Sem’ i nâ-şinevâdan eyler reşhası ref’ -i şamâm

Ya’ nî eger bir sırr-ı şarâb-ı zâhir pesmânde-i şeb-i zulümât olan bir çeşm-i nâ-binâyâ zahir olsa nûr-ı zuhûr dîde-i kûre ilḳâ-yı nûr ve başîr olduğu hâlde işâl-i şubḫ-ı server idüp nâ’il-i devlet-i [16a] binâyı eyler. Ve süzget-i¹ mışfâtdan teraşşuh eyleyen reşḫâtınuñ şadâ-yı ḫikmet-encâmı gûş-ı aşamdan ref’ -i ‘ illet-i şamâm idüp vâşıl-ı sa’ âdet-i şinevâyı eyler.

Rubâ’î

Çün mey şıfat-ı cilve-nümâyî yâbed

¹ Süzget T

Şad dīde-i kūr rūşenāyī yābed

V'er z'ānki resed şadā-yı pālūden-i ū

Der-gūş-i ker ez-kerī rehāyī yābed¹

Ve murād-ı Nāzım bu ola ki vech-i Hāq ve Cemāl-i muṭlaqdan dīde-i şühūdı kör olan a' mā-yı māder-zāduñ dīde-i nā-bīnāsına ya' nī çeşm-i dil-i bī-ziyāsına tūtüyā-yı “Küntü lehü başīran febī-yebşiru”² ile sırr-ı şarāb-ı zātıyyeden³ bir nūr-ı başiret cilveger olsa elbette ol nūr-ı muṭlaq ile⁴ bīnā ve keşretde şühūd-ı vahdete tüvānā olup mecālī-i halkıyyede vech-i Hāqdan ğayrı görmez ve merātib-i taqyīdiyyede Cemāl-i muṭlaqdan ğayrı müşāhede eylemez. Ve mā-sivā-yı Hāzret-i zāta ta'alluq-kerdenden şarāb-ı maḥabbet-i zātıyyeyi pāk u muşaffā eyleyen mişfāt-ı nevāfil ve riyāzāt ve rāvūq-ı ferā'iz ve mücāhedātdan tereşşuḥ eyleyen reşehāt-ı mey-i nābuñ şadā-yı hikmet-nişābı istimā'-ı kelām-ı Hāqdan bī-behre olan gūş-ker-i aşlī ve aşamm-ı cibilliyel ilkā'-ı kuvve-i sem'-ı ḥaḳīkī idüp “küntü lehü sem'an fe-bī yesma'u”⁵ sırrına maḥrem ve istimā'-ı esrār-ı ma'ārif-i İlähiyye ile ḥurrem ve muḥterem olur.

Rubā'ī

İşq āmed u ber-men der-i devlet be-küşād

Hergiz in der be-rū-yı kes beste me-bād

Hem sāmi' arā nevbet-i “bī-yesma'u” zed

¹(Câmî, 1309, s. 161). Şarab cilvekârlık sıfatını alınca yüzlerce körün güzü aydınlanır (açılır). Süzülme sesinin yankısı sağırın kulağına ulaşırsa, kulağı sağırlıktan kurtulur.

² (Buhârî, 1993, s. 2385) Ben onun gören gözü, olurum.

³ Şarāb-ı maḥabbet-i zātıyyeden T

⁴ İle T

⁵ Onun işiten kulağı olurum. (Buhârî, 1993, s. 2385)

Hem bâşîrârâ lem‘a-ı “bî-yebşîru” dâd¹

[16b] Kâle kıddise sırruhü’l-‘azîz

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا.
وَفِي الرَّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السُّمُّ

Ve fi’ş-Şihâh “Yuqâlu merre binâ rākibün izâ kâne ‘alâ ba‘îrin hâşşatan fe-izâ kâne ‘alâ feresin yuqâlu fâris ve izâ kâne ‘alâ hîmârin yuqâlu hammâr. Ve’r-rekbu aşhâbu’l-ibli fi’s-seferi dūne’d-devvâb ve hūm el-‘aşeretü femâ-fevkahâ. Ve’r-rūkbân cemâ‘atün minhūm.”² Ve “yemmemehū” ey kaşadahu. “Et-turâb” bi-zammi’t-tâ’i ve’t-tevrâb ve’t-tevreb ve’t-teyrâb ve’t-terbâ’ bi-fethi’t-tâ’i fi’l-erba‘a. Ve’t-türb ve’t-türbet bi-zammin fîhimâ küllühü bi-ma‘nan.” Ve “melsū” ism-i mef‘ûl. *Lese‘atu’l-‘akrebü ve’l-hayyetü.* Min bâb-ı kâta‘a ey ledağathu. Ya‘nî yılân yâhud ‘akreb şokdı dimek olur. Ve zarrahu zarran ve mazarratan ziyân eyledi ma‘nâsına ve “sūmm” kâtil zehir ma‘nâsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Hâk-būs arzına kaşd eylese bir kârbân
İçlerinde mâr-gezîde olsa bula bir’-i tām

¹(Câmî, 1309, s. 162). Aşk geldi bana devlet kapısını açtı. Bu kapı kimsenin yüzüne kapanmamış. Bu aşk hem benim kulağıma “bî-yesma’u” nakkaresini çaldı hem de gözüme “bî-yebşîru” lem’asını verdi.

² Sihâh (2009, s. 461)’ta geçtiği üzere “rekab” sadece deve süvarilerine denir. At süvarilerine “fâris” eşek süvarilerine “hammâr” denilir. Sayıları on ve üzeri olan deve süvarileri için kullanılır diğer hayvanlar için kullanılmaz. Not: Salahî, Sihâh’tah yaptığı alıntılarının kimi yerlerini atlamış kimi yerlerinde bazı tasarruflarda bulunmuştur.

Ya‘nî ol rāh-ı nişîmen-i ferāhuñ sâha-ı ‘inâyet mesâhasında gürûh-ı şûtr-süvârândan bir cemâ‘at arzû-yı ziyâretine kaçd u ‘azîmet idüp içlerinde bir mâr-gezîde ve zehr-i helâhil-çeşîde olsa hâşîyyet-i tiryâk-ı arz-ı tâkdan çâşnî-i şerbet-i helâk-ı bâtil ve mazarrat-ı semm-i kâtil bi’l-küllîyye mündefi‘ ve ‘âtıl olur.

Rubâ‘î

Bâgî ki be-kaçd-ı mey nişânî tâkeş
 Rüyed gül-i rahmet ez-ğas u hâşâkeş
 Ger mâr-gezîde be-güzered ber-hâkeş
 Ân hâk dehed hâşîyyet-i tiryâkeş¹

Murâd-ı Nâzım kuddise sırruhu bu ola ki eger erbâb-ı irâdet ve mü‘âhede ve ‘alâka-ı riyâzet ve mücâhedeyi üştür-i nefse taḥmîl ü süvâr ve sâlik-i rāh-ı Gird-gâr olan bir cemâ‘at-i devletmendân-ı şarîkat ol [17a] bâde-i pür-keyfiyetüñ türâb-ı arzına kaçd-ı ziyâret ya‘nî zemîn-i isti‘dâdı mağres-i tâk-ı bâde-i maḥabbet-i zât-ı pāk olan ‘ârif ve âgâhüñ pişgâh-ı ḥimâyet-i destgâhına kaçd-ı ziyâret idüp ve niş-ğorde-i ‘aḳreb-i nefis ü hevâ ve zehr-çeşîde-i ef‘î-yı ḥubb-i dünyâ olan bir merd-i zehr-âhüd mücerred dem-i mürâfaḳat ve ḳadem-i müvâfaḳat ile içlerinde mevcûd olsa elbette ol ‘ârif ü kâmilüñ mezeyâ-yı şoḫbet-i ḥaḳîḳat-şâmili ol merd-i mecrûḥuñ zevâyâ-yı dil-i meşrûḥına sirâyet ile def‘-i mazarrat-ı semm-i kâtile tiryâk-ı ekber belki andan nâfi‘ ter olur.

Rubâ‘î

Ḳavmî ki ḥaḳest ḳible-i himmet-i şân
 Tâ serdâri ser me-keş ez-ḥidmet-i şân

¹ (Câmî, 1309, s. 163) Ürününden şarap yapmak niyetiyle diktiğin bir bağıın çer çöpünden bile rahmet gülleri yetişir. Eğer yılan sokmuş bir kimse onun toprağından geçse toprağı kendisine panzehir tesiri gösterir. A nüshasında birinci beyitle ikinci beytin yerleri değışmiştir.

Ānrā ki çeşid zehr-i āfāt zi-dehr
 Hâşiyet-i tiryāk dehed şöhet-i şân¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-^ç aziz

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
 جَبِينِ مُصَابِ جُنِّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

“Resm” yazmak ma^ç nāsına ve “raqāhu” ruḳyeten fe-hüve rāḳun. Raḳye du^ç ā ve efsün okuyıcı ma^ç nāsına ve “cebin” cebhe ya^ç nī alın “muşāb” işābet olunmuş ya^ç nī muşībet irişmiş *ve cünne’r-recülü cünūnen* cin tutdı demek olur ki muşāb ve mecnūn ve maşrū^ç ma^ç nāsınadır. “Bür” şifā ve ḥasta iyi olmak ma^ç nāsınadır. Ve “ebre’e” ḥastayı iyi etmek ma^ç nāsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Cebhe-i mecnūna rāḳī ger ḥurūf-ı ismini

Yazsa cinnetden ḥalāş olup ola^ç aḳla muḳām

Ya^ç nī ta^ç vīz-nüvīs ve efsünkār ḥurūf-ı nām-ı bāde-i ḥoş-güvārı naḳş-ı pīşānī-i mecnūn-ı bī-ḳarār eylese ol resm-i pür-ḥaşıyyet ḳaṭ^ç -ı kend-i cinnet idüp ol bī-^ç āḳıl ve derdmendi ferzāne [17b] vü hūşmend eyler.

¹ (Câmî, 1309, s. 163) Himmet kıblesi hak olan bir topluluğun hizmetinden sağ oldukça ayrılma. Asrın zehirli belalarıyla zehirlenen bir kimseye onların sohbeti panzehir tesiri gösterir.

Rubā'ī

Z'ān mey der-keş ki ṭab' ḥandān kereded

Temyiz u ḥired hezār çendān kereded

Ber-cebhe-i dīvāne zi-nāmeş ḥarfī

Ger naqş konī zi-hüşmendān kereded¹

Murād-ı Nāzım ḳuddise sırruhu bu ola ki ruḳyedān-ı mecnūnān-ı nefis ü hevā ve efsūn-ḥ'ān-ı maşrū'ān-ı maḥabbet-i dünyā olan 'ārif-i vāşıl ve mürşid-i kāmīl tefāşıl-i sımāt-ı bāde-i 'aşḳ-ı ezeli ve 'alāmāt-ı şarāb-ı maḥabbet-i lem-yezeli be-ḳalem-i rüşd ü sedād ya'nī zebān-ı naşīḥat ve irşād ile giriftār-ı kemend-i nefis ve hevā ve şikār-ı dām-ı maḥabbet-i dünyā olan maşrū' ve mecnūnuñ cebīn-i derūn-ı isti'dād-nümūnına naqş ve nigār ya'nī şaḥīfe-i ḥayāl ve rüz-nāme-i āmāline taḥrīr ve tekrār eylese bi-eyyi ḥāl 'illet-i cünūn-ı nefis ü hevā ve āfet-i şarāb-ı maḥabbet-i dünyādan rehā ve dāḥil-i bezm-i ūlī'n-nühā olur.

Rubā'ī

Ān ḳavm ki bā-'ışḳ u velā peyvestend

Ber-ḥod der-i tezvīr ü riyā der-bestend

Der zāviye-i şıdḳ u şafā be-nişistend

V'ez-keşm-e-keş-i hırş u hevā vārestend²

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-'azīz

17. وَفَوْقَ لُؤَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا.

¹(Cāmī, 1309, s. 164). O şarabdan iç ki içilmesiyle tabiat güler, akıl ve temyiz binlerce kat artar. Eger şarap kelimesinin harflerinden bir tanesi delinin alınına yazarsan derhal akıllılardan olur.

² Aşḳ ve muhabbetle ihtisas yapanlar kendilerine karşı yalan ve riya kapısını kapatmışlar. Sıdḳ ve şafa köşesinde oturup hırş ve heva keşmekeşinden kurtulmuşlardır.

لَأَسْكُرَ مَنْ تَحْتَ اللَّوَا ذَلِكَ الرَّفْمُ

“Fevk” üst “livā” sancağ “ceyş” asker “rağam” yazmak “taht” alt ma’ nâsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Şafha-ı levh-i ‘alem üzre yazılsa ism-i mey

Sāye-i naḥl-i ‘alemde mest olur ceyş-i ‘izām

Ya’ nî eger ism ü şıfat-ı ol mey-i tâbdâr nigâşte-firâz-ı ‘alem-i sipâhî bisyâr kılınsa elbette ol [18a] rağam-ı hûş-rübâ sāye-nişîn-i ‘alem-bālâ olanları mest ü şeydâ eyler.

Pes “ceyş”den murād gürüh-ı mürîdân ve cemâ’ at-i müsta’ iddân ola ve “livā”dan murād mürşid-i kâmil olan merd-i şâhib-dildür ki mânend-i ‘alem ‘ulüvv-i mağâm-ı rüşd ve sedâdda sâbit-ğadem ve sümüvv-i rütbe-i hidâyet ve irşâdda râsiğ-ğademdür. Pes mazhar-ı tecellî-i zâtî-i ihtişâş olmak i‘tibâriyle eger münşî-i tağdîr levha-i cebîn-i rûḥânîsine şıfat-ı şarâb-ı maḥabbet-i zâtiyyeyi taḥrîr itseler elbette ol merd-i ḥaḳîğatmendüñ sāye-i himmet ve zıll-i terbiyyetinde olan mürîdân-ı müste’ iddân vaḥşet-âbâd-ı hestîden rehâ ve mağâm-ı nîstîden ser-mest ve şeydâ olurlar. Ya’ nî mazhar-ı tecellî-i zât olan âyîne-i ḳalb-i mürşide muğâbil ve müteveccih olan ḳulüb-ı mürîdân ve müste’ iddân in’ ikâs-ı envâr-ı tecellî-i zâtiyeden dirahşân ve bâde-i maḥabbet-i zâtiyeden mest ü ḥayrân olurlar.

Rubâ’î

Yârî ki be-dîdâr-ı vey ez-dest şüy

Ân bih ki be-zîr-i pây ü pest şüy

Ger mey ne-ḥurī zi-cām-ı la‘ leş bārī

Ez-şīve-i çeşm-i mest-i ū mest şūy¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘ azīz

18. تُهْدَبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ
وَيَخْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

“Ḥulḳ” nefside mebde-i şudūr-ı efe‘āl-i ḥasene ve seyyi’e olan hey’et-i rāsiḥadan ‘ibāretdür. Ve “aḥlāk” anuñ cem‘idür. Ve “tehzīb” aḥlāk-ı seyyi’eyi aḥlāk-ı ḥaseneye tebdīlden ‘ibāretdür. Ya‘ nī tehzīb-i aḥlāk yaramaz ḥuylarını eyü ḥuylara tebdīl ve cemī‘-i ḥuylarıñ pāk itmek ma‘ nāsınadır. Ve ‘azm cemī‘-i ḳuvvā-yı zāhiriyye ve bāṭiniyye ile cānib-i maṭlūba teveccühden ‘ibāretdür. Ve “kerem” eyülük [18b] ve iḥsān ma‘ nāsına ve “cūd” cömerdlik saḥā gibi ve “ḥilm” vaḳār ve sükūn ve yavaşıḳ ve ‘uḳūbet istedikde terk-i ‘acele itmek ve “ḡayz” ḥışm ve ḡazab ma‘ nāsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Eyler aḥlāk-ı nedimānı mühezzeb yol bulur

Rāh-ı ‘azmi bilmeyen yā cehdi der ‘azm-i merām

¹(Cāmî, 1309, s. 166). Yüzünü görmekte elden düştüğün bir sevgilinin ayaklarının altında paymal olmak evladır. Eger kırmızı dudaklarının şarabından içemiyorsan bari onun baygın gözlerinin bakışıyla kendinden geç.

Hem saḥā bilmez kişi anuñ ile olur kerīm
Hem ḥalīm olur anuñ ile ğazūb olan li'ām

Ya' nī ol bāde-i hidāyet-pīrā 'azm-i tariḳ-i münāya merkeb-i irādeti iştābl-ı ğafletde pāy-
ı pest ve 'inān-ı 'azīmeti süst ve ūkest olan nedīmān-ı maḥfel-i mürşid-i kāmil ve ḥarīfān-
ı meclis-i ūāhib-dillerin ūfāt-ı zemīmelerüñ ḥamīdeye tebdīl ve müzekkī idüp 'azm-i
tariḳ-i maḥlūba ḥādī ve reh-nümā olur.

Ruhā'ī

Mey nīk koned ḥuy-ı dīl āzārānrā
Pākīze koned sīret-i mey-ḥ'ārānrā
Rāhī be-nümāyed be-sū-yı 'azm dūrüst
Der-cüsten-i maḥlūb-ı ḫalebkārānrā¹

Dest-i himmeti āşinā-yı cūd u saḥā ve keff-i kifāyeti āşinā-yı baḥr-i 'aḫā olmayan baḥlī ü
le'īm ol bāde-i kerāmet-şemīm sebebiyle saḥī ve kerīm olur. Ve āteş-i ḫışm u ğazab-ı tām
ḥānemān-süz-ı ḫulūb-ı enām olan ğazūb ve bī-ārām ol mey-i gülfām-ı maḥabbet-nizām
ḥasebiyle beyne'l-verā ḥalīm ve nīk nām olur.

Rubā'ī

Minceli ki ūeb u rüz direm endūzed
Ez-cevdet-i mey cūd u kerem āmūzed
Ve ānrā ki nişist zi-āb-ı mey āteş-i ḫışm

¹(Cāmī, 1309, s. 166). Şarap, gönül incitenlerin huyunu ve şarap içenlerin karakterini düzeltir. Matlybunu arayanlara doğru yolu gösterir.

Key nâyire-i zulm u sitem efrüzed”¹

Pes tehzīb-i ahlâk ve taḥsîn-i şıfât yâ ḥüsn-i ‘âdet iledür ki vâsıta-ı ḥüsn-i terbiyet-i ebrâr ve mülâzemet-i şoḥbet-i aḥyâr ile nuḳûş-ı âşâr-ı ḥayr nüfûs-ı sâlikine naḳş-ı nigâr ve tekürür-i müşâhede ile hey’et-i ahlâk-ı ḥasene nefste râsiḥ ve âşikâr olup ‘urûḳ-ı şıfât-ı zemîme viren ahlâk-ı seyî’i’ andan [19a] müste’sil ve târumâr olur. Yâḥud nûr-ı ‘aql-ı beşer ki mümeyyiz-i miyân-ı ḥayr u şerdür ahlâk-ı ḥaseneye ihtidâ ve dil-i sâlikde irâdeti hüvydâ olup tekrâr-ı taşavvur ile ‘amel-i mücib-i hey’et-i mutaşvvereye mümâreset ḥasebiyle nefste ahlâk-ı ḥasene ve şıfât-ı ḥamîde peydâ olur. Yâḥud nûr-ı îmân âhirete îmân ve i’ tîkad cihetiyle ahlâk-ı ḥasene râfi’-i derecât-ı şavâb ve ahlâk-ı seyî’i’ e ḥâfîz-ı derekât-ı ‘ikâb olduḡın dil-i sâlikde nümâyân idüp dil-i sâlik ḥariş-i ḥayr. Ve şerden münzecir olup vâsıta-ı müvâzebet ile iktisâb-ı ḥayr ve ictinâb-ı şerden nefste melekât-ı ahlâk-ı ḥamîde ḥâsıl olur ve şıfât-ı zemîme zâ’il olur.² Yâḥud nûr-ı tevḥîd ki sâlik maḫhar-ı tecellî-i zât olup kendüden fânî Ḥaḳla bâḳî olduḡda dili ‘arş-ı zât ve nefsi maḫhar-ı şıfât olur. Baḫr-i zâtdan cedâvil-i nu‘ût ve şıfât mecârî-i şıfât-ı sâlikde ceryân idüp ahlâk-ı İlâhiyye ile müteḥallîḳ ve müteḥaḳḳıḳ olur. Pes bu mertebeden berter bir rûtbe-i bâlâter yoktur ki bu menzilet-i bi’l-aşâle ve’l-cem‘iyye Cenâb-ı maḫbûb-ı Rabb-i ‘izzet ḥazretlerinüñdür ol ecilden “Ve inneke le‘alâ-ḥulûḳin ‘azîm.”³ ḥiṭab-ı müsteṭabiyle muḫâṭab oldu. Ve andan soñra bit-tab‘iyye bi-ḥasebi münâsebet aḳreb-i ḥavâşş-ı ümmet herkes isti‘dâdınca şıfât-ı İlâhiyye ile taḥalluḳ ve taḥaḳḳuk ider. Ve dinilürse ki bu müteḥaḳḳıḳlar ile sâ’ir müteḥallîḳânüñ beyninde farḳ nedür cevâb virilür ki ol

¹(Câmî, 1309, s. 167). Gece gündüz para biriktiren bir cimri şarabın feyziyle iyilik ve cömertliḡi öğrenir. Şarabın suyuyla öfke ateşini dinmiş birinin, zülüm ve haksızlık alevi nasıl tutuşabilir ki?

² Bu cümle T nüshasında şöyledir. Ve şerden nefste melekât-ı ahlâk-ı ḥamîde ḥâsıl ve şıfât-ı zemîme zâil olur.

Her iki nüshada bazı ifadeler eksik olduḡundan anlaşılmaḡı olmuş ancak, Molla Câmî (1309, s. 167)’nin şerhine baktığımızda şunu söylemektedir: (...) dan dan dolayı kötü huyları görür ve hayra karşı hırslı olur şerden de uzak durur. Sürekli hayırlı işler yaptıḡından ve şer işlerden sakındığından nefiste güzel melekeler ḥâsıl olur kötü sıfatlar yok olur.

³ Kur’ân-ı Kerîm, Kalem, 4. “Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”

müteḥallikān-1 sā'irenüñ ḥaḳāyık-1 aḥlākdan naşıbi āşār ve rüsūmden ğayrı degüldür. Ve ḥaḳāyık-1 aḥlākdan ba'zıyla müteḥallık olur müteḥaḳḳık olmaz. Ammā müteḥallık-1 muvaḥḥid cemī' -i ḥaḳāyık-1 aḥlāk ile müteḥallık ve müteḥaḳḳık olur.

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l- aziz [19b]

20. وَلَوْ نَالَ فَذُمُ الْقَوْمِ لَنَّمْ فِدَامَهَا
لَأَكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّئِمُّ

“Nāle” eşābe ya'nī bulmaḳ ve yetişmek ma'nāsına ve “fedm” ğabī ve şaḳīl ve “leşm” öpmek ma'nāsına “fidām” ibriḳ içinde olan süzülsün için ağızına koydukları süzgi ma'nāsına feddām daḥi fetḥ ve teşdīd ile ol ma'nāyadır. “Şemā'il” şemālūñ cem'idür ḥulḳ ma'nāsına ve nālenüñ fā'ili fedm mef'ūli leşm olmaḳ cā'izdür 'aksi de. Ve eksebenüñ fā'ili el-leşm ve fedm zamīr-i evveli ma'nā şemā'ilihā mef'ūl-i şānīsidür.

Terceme-i Beyt

[Fā'ilâtün/fā'ilâtün/fā'ilâtün/fā'ilün]

Ger şurāḥī süzgisin būs itse bed-ḥuy-ı ğabī

Kesb ider ḥulḳ-ı ḥasen bulur anuñla iḥtirām

Eger bir ḳavm içinde belādet ve nā-dānī ve ğabāvet ve girān-cānı ile müştehir olan bir şahş-ı bed-ḥuy ve ğabī ol bāde-i ibriḳuñ gilū-yı şurāḥī ve dehen-i ibriḳinde ta'biye olınan süzginüñ telşim ve taḳbiline nā'il olsa elbette ol taḳbīl sebebiyle ol şahşdan aḥlāk-ı ḥamīde ve evşāf-ı pesendīde ḥāşıl olur.

Rubā'ī

Ān sâde ki rāh-ı hūşyārān gired
 Ve'z-cehl ıarıķ-i tevbeķārān gired
 Ser-pūş-ı sebū-yi mey eger buse zened
 Hāşiyet ü huy-ı mey-gūsārān gired¹

Pes fedmden murād-ı şerifleri bir müriddür ki fıtrat-ı aşıyyesinde isti' dād-ı ma' rifet ve
 kabiliyyet-i maḥabbet olduđı ḥasebiyle egerçi kavm-i şūfiyyeye intisāb itmiş ammā henüz
 ol ma' rifet ve maḥabbet kuvvetden fi' le ve buṭundan zuhūra gelmediğinden cehl ü belādet
 ve şıķlet ü ğabāvet ile mevsūm eylemiş [20a] ve fidāmdan murād dehān-ı bend-i ḥum-ı
 maḥabbet ve ser-pūş-ı sırr-ı maḥabbet olan şol ' arif-i kāmil ve mürşid-i mükemmeldür ki
 ḥakāyık-ı maḥabbet ve daķāyık-ı ma' rifetden isti' dādı olanlara isti' dādına göre bezl ve
 ' aṭā ve nā-sezā olanlardan ketm ve ihfā eyler. Pes esrār-ı maḥabbet ve envār-ı ma' rifet
 henüz kendide zuhūr itmeyen bir ṭalib-i müste' id ol ser-pūş-ı sebū-yi ' aşķ ve ma' rifet
 olan kāmilün şeref-i pā-būsiyle müşerref ve müste' id olsa ol kāmilün yümn-i ḥidmet ve
 bereket-i şoḥbetiyle isti' dādından bi'l-ķuvve olan esrār-ı maḥabbet ve envār-ı ma' rifet
 fi' le gelüp müktesib-i aḥlāk-ı ḥamīde ve müntesib-i evşāf-ı pesendīde olur.

Rubā' iyye-yi zū-ķāfiyeteyn

Ey dil kem ğāfilān u bī-bākān gūy
 Vā kon zerre vü resm-i hevesnākān huy
 H'āhī ki zi-ālāyiş-i ḥod pāk şūy
 Zinhār me-tāb ez-ķadem-i pākān rūy

¹(Cāmī, 1309, s. 169). İdrak sahiplerin yolunu tutan bir temiz kalpli, cehaletten kurtulup tevbe edenlerin yoluna girer. Eğer bu, şarap testisinin kapağını öpecek olursa işret sahiplerinin meziyetlerini elde eder.

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-‘ azîz

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلَ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَلُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

“Ecel” ḥurûf-ı taşdıḳdendür na‘ am ma‘ nāsına “velâ-mâ’ün” ahavâtında olan lâ leyseye müşâbih olan lâdür¹ ki haberleri maḥzûfdur. Taḳdîrleri el-müdâmetü şafâ’ün ve leyse hünâke mâ’ün Felâ-yekûnu zâlike’ş-şafâ’u’l-mâ’i ve hiye luḥfun. Ve leyse hünâke havâ’ün felâ yekûnu zâlike luḥfu’l-hevâ ve hiye nûrun ve leyse hünâke nârun felâ-yekûnu zâlike’n-nûru nûru’n-nâr ve leyse hünâke cismün felâ yekûnu rûḥan müte‘alliḳan bi’l-cismi. Ve “havâ” med iledür zârûret-i vezn için ḳaşr olınmışdır.

[20b] Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Sen ḥabîrsin didiler vaşf it bize ol bâdeyi
Ben didüm gerçek anuñ vaşfını itdüm iltizâm

Âbı yoḳ şâfî şafâdur hem laḥîfdür bî-havâ
Nârı yoḳ pür-nûrdur bî-cism rûḥ müstedâm

¹ “velâ-mâ’ün ahavâtında olan “lâ” leyseye müşâbih olan lâdür.” cümlesindeki eksiklik Mollâ Câmi’nin şerhiyle karşılaştırıldığında doğrusu şöyle olabilir: “Velâ-mâ’ün” kavlindeki ‘lâ’ ve ahavatı, leyseye müşâbih olan lâdür.

Ya‘nî t̄alibān-ı müste‘iddān ve mürīd-i müsterşidān ebyāt-ı s̄abıķada ħavāşşını şerĥ ve ‘ıyān eyledigüñ bādenüñ bir miķdār daĥı vaşf-ı ħāşşını ve şıfat-ı iĥtişāşını taĥrīr ve beyān eyle ki teskīn-dih-i āteş-i ‘aţş-ı tābnāk ve fehminiz resīde-i ser-ĥadd-i idrāk ola. Zīrā sen ol bāde-i pür-te’şirüñ evşāfına gümāhī dāna ve ĥabīr ve kemā-yenbaġī tüvānā ve ħadīrsin didiler. Ben daĥı anları taşdıķ idüp gerçek ben ki pīr-i ĥāne-i ‘aşķ u velā ve mīr-i ĥarābāt-ı faķr u fenāyım ol bāde-i bī-behānuñ ħavvāşına şınāsān ve evşāfına dānā ve gūyāyım ki anuñ vaşfından ġayri pīşem ve şerĥ ve bestinden özge endişem yoķdur didüm pes ol mey ‘ayn-ı şafā-yı āb gibi degüldür ki ġubār ile kudüret-ġır ve heme leţāfetdür lākin leţāfeti havā gibi degüldür ki buĥār ile keşāfet-peżīr ola kezālik ol mey-i pür-şu‘ūr ‘ayn-ı nürdür. Ammā nūr-ı āteş gibi degüldür ki zūlmāt-ı duĥān ile āmīĥte ve heme cāndur lākin cān-ı ebdān gibi degüldür ki cisme āvīĥte ola.

Rubā‘î

Bā-luţf u hevāest mey ve līkin ne hevāest

Ābeş netüvān ġüft velī cümle şafāest

Bāşed heme rü-şenī velī āteş nīst

Rūĥest velī zı- zūlmet cism cüdāest”¹

[21a] ya‘nî ol mey bir pür-şā-yı şafvet-nümā-yı vaĥdetdür ki şafā-yı āb gibi ġubār-ı keşret ile kudüret-ġır olmaz. Ve bir luţf-ı leţāfet-baĥşā-yı ĥaķıķatdur ki leţāfet-i havā gibi buĥār-ı sivā-yı mecāz ile keşāfet-peżīr olmaz. Ve bir nūr-ı ziyā-baĥşā-yı ma‘rifetdür ki nūr-ı nār gibi zūlumāt-ı duĥān-ı cehl āmīĥte olmaz. Ve bir rūĥ-ı mücerred ya‘nî bir cevher-i ferd-i ĥikmetdür ki rūĥ-ı ebdān gibi iĥtiyāc-ĥīz-i imkān ile cisme āvīĥte olmaz. Pes ma‘rifet-i ĥaķāyık-ı mücerrede-i basīta tecerrüd ve basāţī i‘tibāriyle müte‘azzirdür. Zīrā bizim

¹(Cāmî, 1309, s. 171). Şarabın letafet ve havası varsa da bildiğimiz hava gibi değildir. Su olduğu söylenemezse de tamamen saftır. Nurdan ibarettir ancak ateş değildir. Ruhtur fakat bedenın karanlıġından ayırılır.

ḥaḳāyık-ı eṣyāyı idrākımız yalnız ne bizim ḥaḳāyık-ı mevcūde-i basīṭamız i‘tibāriyledür ve ne vücūd i‘tibāriyledür. Belki bizim ḥaḳāyıkımız vücūda ve tevābi‘-i vücūd olan ḥayāt ve ‘ilm ve irādeti mişillülerine ittişāf i‘tibāriyle ve müdrik ve müdrikātūñ beyninde ḥā’ilenūñ irtifā‘ı i‘tibāriyledür. Pes ol ma‘rifet cānib-i müdrikden keşretsiz müteḥaḳḳık olmaz. Zīrā ḳavā‘id-i muḳarraradandır ki “El-vāḥidu ve’l-basīṭu lā-yüdrīkuhu ille’l-vāḥidu ve’l-basīṭu.” Pes ḥaḳīḳat-i insāniyye vücūd ve tevābi‘-i vücūd ile muttaşif ve müteḥaḳḳık olmayup ve ḥaḳāyık ile beynehādan mevānī‘-i ḥüçüb-i keşret mürtefi‘ olmasa sırr-ı vahdet-i ḥaḳīḳata yol bulup ḥaḳāyık-ı mücerredeye ‘ārif ve āgāh olamaz. Meger ol ḥaḳīḳatūñ şifāt ve ‘avārizına ‘ārif ola. Pes Şeyḫ Nāzım ḳuddise sırrıru daḫi ḫikāyet-i su‘āl-i mürīdān ve müstefīdānda *ve ente bi-vaşfihā ḥabīrun* deyüp *ve ente bihā ḥabīrun*” dimediği ol ecildendir. Zīrā henüz ḥüḳm-i niseb-i kevniiyye ve şifāt-ı taḳyīdiyye kendilerinden mürtefi‘ olmayan mürīdān-ı müstefīdāna nisbetle ḥaḳāyık-ı mücerredeyi ma‘rifet ve idrāk müte‘azzirdür. Ammā ḥüḳm-i niseb-i kevniiyye ve şifāt-ı taḳyīdiyye kendilerinden mürtefi‘ olan ‘ārif va āgāha nisbetle ḥaḳāyık-ı mücerredeyi idrāk müte‘azzir degüldür. Zīrā netīce-i ḳurb-ı nevāfilde “Küntü sem‘ahu ve başarahu,” maḳāmına vāşıl yāḫud netīce-i ḳurb-ı [21b] ferā’izinde “inne’llāhe yeḳülü ‘alā-lisāni ‘abdihi semi‘a’llāhu limen-ḥamidehü” bezmine mütevāşıl olmışdur. Ve ḫikāyet-i cevābda *ecel ‘indī bihā* dimeyüp *bi-evşāfihā* didiği muṭābaḳat-ı su‘āl ü cevāb içündür. Yoksa ḳurb-ı nevāfilde Ḥaḳ Celle ve ‘Alā ḫazretleri bir ‘abduñ ki ālet-i idrākı ola yāḫud ḳurb-ı ferā’izda ‘aksi ya‘nī ‘abd ālet-i idrāk-ı Ḥaḳ ola ol ‘abduñ ḥaḳāyık-ı mücerrede-i basīṭayı idrākı müte‘azzirdür ve memnū‘ degüldür.

Rubā‘ī

Ey kerde be-ḫod izāfet-i ‘ilm ü ‘amel
‘İlm ü ‘amelet būde heme naḳş u ḫalel
Çün Ḥaḳ be-to dānende būd yā to be-Ḥaḳ

Her nükte-i müşkil ki bûd kereded ھا¹

Қале қуддise sırруһü'l-‘ azîz

23. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَادِحِينَ لَوْصَفَهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

“Maḥāsīnu” ‘alā-ğayrı’l-kıyās ḥüsnüñ cem‘ idür. “Hedāhü’ṭ-ṭarīқа” ve “hedāhü lehü” ve “hedāhü ileyhi” küllisi bir ma‘ nāyadur. Ya‘ nī yol gösterdi dimek olur. Ve “li-vaşfihā” da ve “fihā” da olan zamīr müdāme ye rāci‘ dür. Ba‘ zı şurrāḥ maḥāsine ‘ā’iddür dimişler ve maḥāsīn mübtedā ḥaberi maḥzūfdur. Taḫdīren *lehā maḥāsīnün*.

Terceme-i Beyt

Hüsnī anuñ vāşıfīnūñ vaşfına yol gösterür

Vāşıfuñ nazmı vü neşri ḥub olur yā intizām

Ya‘ nī ol mey-i bī-hemtānuñ ḥüsn-i dil-ārāsı kulüb-ı vāşıfīne reh-nümā olup ḥüsn ü leṭāfetde resīde-i ser-ḥadd-i kemāl-i şī‘ r ve inşā olurlar. Ya‘ nī eşi‘ a-ı envār-ı maḥāsīn-i maḥabbet ve lem‘ a-ı āşār-ı ḥüsn-i ma‘ rifet [22a] meṭālī‘ -i kulüb-ı vāşıfīne pertev-endāz-ı nūr-ı hidāyet olduḡça ol bāde-i maḥabbet ve sırr-ı ḥaḳīḳatuñ vaşfına isti‘ dād-ı miknet ḥāşıl olup neşirleri dürr-i meknūn-ı ḥaḳīḳat ve nazımları lü’lü-yi manzūm-ı ḥikmet olur.

Қале қуддise sırруһü'l-‘ azîz

24. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا

¹(Cāmī, 1309, s. 173). Ey ilm ve ameli kendine izāfet eden! Senin ilmin de amelinde eksik ve hatalardan ibarettir. Fakat Hak seni bilmiş olur ya da sen Hakkı bilirsən bütün müşkil noktalar sana çözüdür.

كَمُشْتَأَقِ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

“Ṭarab” şiddet-i hüzn ve sürürdan insāna ‘arız olur bir ḥiffetden ‘ibāretdür. “Dirāyet” bilmek ve zıkr añmak ma‘nāsına ve *fi’Şihāḥ* “Nu‘mun bi-zammi’n-nūni ismü imre’etin.”¹ “Ve yaṭribü” beyeti ‘ātfu kışşa ‘ale’l-kışşa üzre beyt-i sâbık üzerine ma‘tūfdur. Beyt-i ātīde ya‘nī “ve ḳālū şeribte’l-işme” beytinde olduğu gibi ve “yedrihā” ve “zıcrihā” da olan zamīrlər müdāmeye rāci‘ olur. Yāḥud “yaṭribü” cümlesi “yaḥsünü fihā” cümlesi üzerine yāḥud “tehdī’l-vāşıfīne” cümlesi üzerine ma‘tūfdur. Ve ‘alā kile’t-taḳdīreyn zamīrlər yā müdāmeye rāci‘ olur maḥāsine ‘ā’id zamīr taḳdīriyle *ey ‘inde zıcrihā bihā ey bi-tilke’l-maḥāsīn* yāḥud zamīrlər maḥāsine rāci‘ olur zamīr taḳdīrine ḥācet ḳalmaz.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Bilmeyenler zıcri ile şād olur ḥiffet bulur

Nite maḥbūb zıkr olınsa ‘āşık olur şād-kām

Ya‘nī ol mey-i hoş-mezāḳuñ çāşnī-i idrāk-ı ḥaḳīḳatı ile şīrīn-mezāḳ olmayan zebān-ı dige-rāndan istimā‘-ı zıkr-i nām ü nişānı müstelzim-i ṭarab olan şiddet-i sürür ile dil-şād ve ḡuşşa-ı devrāndan āzād olur. Nitekim zāviye-nişīn-i bu‘d u firāk olan ‘āşık-ı ḥarāb-dil müştāḳ-ı istimā‘-ı zıkr-i nām-ı [22b] maḥbūbı ile mesrūr ve ābād olur.

Rubā‘ī

Vīrān-ı ḡam ez-zıkr-i mey ābād şūd

Ve’z-bend-i belā vu miḥnet āzād şevēd

¹ (2009, s. 1153).

Her çend nedâneş kesi çün şünüd
Nâmeş zi-simâ^ç -ı nâm-ı ũ şād şeved¹

Çün tıynet-i Âdem bidâyet-i fıtratda âb-ı maḥabbet ile sirişte ve zemîn-i isti^ç dād ve ḳābiliyetine tuḥm-ı ^ç aşḳ ve mevddet-geştedür. Her gāh ki lisān-ı ^ç ibāret ile esrār-ı maḥabbetden bir remz istimā^ç a ile elbette ol sırr-ı maḥabbet-i ašlī ve ma^ç nā meveddet-i cibillīyi mütezekkır olup müstelzim-i ḥıffet-i şādmānī olan şiddet-i sürūr-ı vicdāniye nā’il olur.

Rubā^ç ĩ

Her ki ki’ez-ān ḥüsn birün zi-endāze
Der şeh-r-i vücūd-ı men fütēd āvāze
Şad derd-i ḳadīm der-dilem nū kereded
Şad dāğ-ı kühen ber-ciger-i men tāze²

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-^ç azīz

25. وَقَالُوا شَرِبْتُ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

“İşm” zenb ma^ç nāsına ve ḥamra daḥi “işm” tesmiye olunur.

[Mışra^ç]

¹ (Câmî, 1309, s. 175) Gam ve keder harabesine dönen kişi onu anmakla bayındır olur. Bela ve sıkıntılardan kurtulur. Onu bilmeyenler bile onunun adını duymakla mutlu olur.

²(Câmî, 1309, s. 176).

Şcribtü'l-işme hattâ dâlle 'aqlî¹

Kezâlike'l-işmü müzhibün bi'l-'uqûl² Ve “kellâ” kelime-i zecr ve red^cdür intehî ma^c nâsına ve gâhice haqqan ma^c nâsına gelir.³

Terceme-i Beyt

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Didiler nüş eyledün işmi didüm hâşâ ki ben
İçdigimün terki 'indimde işmdür ey niyâm

Ya^c nî zımn-ı şüretde fehm-i ma^c âniden kaçır ve libâs-ı mecâzide idrâk-ı haqâyıqdan 'âciz olanlar [23a] didiler ki şuver-i kaçidede ve bunca ebyâtında zıkr ü tekrâr ve şürbini ikrâr ve havâşşını ihbâr eyledigün müdâme hamrdur ki luğat-ı 'arabda işm ve şâribine şerî^c atda âşim ta' bîr olunur. Ya^c nî şol şarâb-ı şürî ve hamr-ı engürîdür ki anuñ şürbî netice-i idlâl⁴ ve şâribi müsteħak-ı 'azâb u nekâldür. Sen anuñ şürbini ikrâr ve ta' dâd-ı maħâsin ve havâşî ile iftiħâr eylersin. Pes Şeyh Nâzım kıddise sırruhu anları red^c ve men^c idüp hâşâ ve kellâ didi. Ya^c nî sizün bildigiñüz şarâbı nüş itmeme ancak benüm nüş eyledüğim şarâb câm-ı maħabbetdür ānuñ şürbine müdāvemet lâzime-i zimmet-i haqqâtımdur. Ve anuñ terki benüm 'indimde vebâl ve târiki reh-rev-i rāh-ı dâlâldür.

Rubâ'î

Cüz der-reh-i 'ışk renc bürden günehest

¹ Aklım gidinceye dek şarap içtim.

² Şarap da böyle akli götürür?

³ Ve kellâ kelime-i zecr ve red^cdür. İntehâ ma^c nâsına ve gâhice haqqan ma^c nâsına gelir T

⁴ idlâl : dâlâl T

Cüz şāri‘ -i mey-ḥāne siperden günehest
 Güftî günehest bâde ḥorden ḥāşā
 Der-mezheb-i mā bâde ne-ḥurden günehest¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘ azîz

26. هَنِيئاً لِأَهْلِ النَّيْرِ كَمْ سَكِرُوا بِهَا
 وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

*Hün ’ü’ṭ-ṭa‘āmi yehnu henā’ ve henā’eten ve hüve henî’ ey hazeme ya‘ nî ṭā‘ām hazm oldu sindi. Ve “henî” hazm olıcı ma‘nâsınadır. Ve “deyr” luğatde ma‘bed-i Naşārā ya‘nî kenîsedür. Ve ıştılâhât-ı şüfiyyede ‘âlem-i insânîden ‘ibâretdür. Ve hem ḳaşd ve murād itmek ma‘nâsınadır. Ve “henî’en” maşdar-ı maḥzûfuñ şıfatıdır. Taḳdîri *li-yeşrib elhe’d-deyri şürben henî’en lehümdür.*²*

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Ehl-i deyre hazm ola k’anuñ ile mest oldılar
 İçmediler gerçi sarfuñ itdiler lîk ihtimâm

[23b] Encümen-i deyr-i ‘âlem-i insânîde mütevassıtu’l-ḥāl olan mey-ḥārāndan maḥabbet-i zâtiyyeye ol mey-i tâbdâr hazm ve ḥoş-güvâr olsun ki ol mestlik nice ḥucub-ı ef’âlî ve şıfatı bî-küşāde ve bir miḳdâr şıḳal-ı bār-ı vücûd-ı hestîden âzāde eyledi. Ve

¹(Câmî, 1309, s. 176). Aşk yolunun dışında sıkıntı çekmek günahtır. Meyhane caddesinden başka yol takip etmek günahtır. Sen şarap içmek günahtır diyorsun, haşa! bizim mezhebimizde içmemek günahtır.

² Kilise ehli afiyetle içsinler.

hâlbuki müntehiyân gibi ol bâde-i maḥabbet-i zātīyyenüñ henüz bir cur‘ a-1 şırfını nûş ve külliyyen kendi varlıklarını ferāmûş itmemişlerdür ve lâkin ol bâde-i şırfı şürbüne şarf-ı himmet itmişlerdür.

Rubā‘î

Ānhā ki be-pāy-ı ḥum-ı mey pest şügend
 Nā-bürde be-bāde dest ez-dest şügend
 Yek cur‘ a ne-ḥurde’end lîkin çü güzeşt
 Endîşe-i mey ber-dil-i şān mest şügend¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘ azîz

27. وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشْوَتِي .
 مَعِيَ أَبَدًا تَبَقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

“En-neşvetü” bi’l-fethi ve ḳīle bi’l-kesri es-sekru. Ve enşe’ehu’llāhu ḥalkāhu ve’l-ismü en-neş’etü ve’n-neşā’etü eyzan bi’l-meddi ve neşe’e fī-benī fülān ey şebbe fīhim ve “belā” maḥv olmaḳ ve belürsiz olmaḳ indirās gibi “bāliye” za‘îf ve çürümiş nesne ve “azm” bi’l-fethi kemik ma‘nāsına cem‘î ‘izām gelür.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Ḥilḳatimden evvel² anuñ bende vardur neşvesi

¹(Câmî, 1309, s. 177). Şarap küpünün dibinde sızıp kalanlar şarap kadehine el uzatmadan elden ve ayaktan düştüler. O şaraptan bir damla içmedikleri halde şarabın düşüncesi gönüllerinden geçtiği için sarhoş oldular.

² Evvel: Aḳdem. dk.

Bâkîdür cânım ile ger maḥv olur ise ‘izâm

Ya‘nî keyfiyet-i ol bâde-i maḥabbet-i ezeli ḥilkat-ı ‘unşuriyemden aḳdem benim
‘indimde ḳadîmdür. Ve ḳıvâm-ı ten ve istiḥkâm-ı beden olan ‘izâm-ı remîm olursa ol
mey-i ‘aşḳ-ı lem-yezeli benüm rûḥum ile müstedîmdür.

Rubâ‘î [24a]

Ber-men zi-vücûd-ı men nişân-ı nâ-bûde

‘Işḳ-ı to şarâb-ı bî-ḥodî peymûde

Z’ân mey bâşem zi-bûd-ı ḥ’iṣ’âsûde

Ger ḥod şevved istiḥvân-ı men fersûde¹

Ḳâle ḳuddise sırruhü’l-‘azîz

28. عَلَيَّكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَدْلُكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

“Adl” ‘udûl ma‘nâsına ve “zalm” fetḥ ile mâ’-i esnân ve riḳi ma‘nâsına ve “zulm” zâm
ile sitem ma‘nâsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Şırfuñ ilzâm it eger mezcûñ murâd eyler iseñ

¹(Câmî, 1309, s. 178). Bende varlıktan eser yokken senin aşkın bana kendinden geçmişlik (sarhoşluk) şarabını içirmişti. Kemiklerim çürüyüp dağılsa bile yine o şarabın tesiriyle varlık düşüncesinden kurtulacağım.

Ağzı yârin kat habîbüñ ğayrisuñ katmak  arâm

Çünkü zü'l-celâl ve'l-ikrâm ve'l-cemâlün bi-hükmi “İnna'llâhe cemîlün yuħibbü'l-cemâle.”¹ Maħabbet-i Cemâl ve Kemâl şıfat-ı zâtîsidür. Ve “İnne'llâhe ğalağa Âdeme ‘alâ şüretihi”² muktezâsınca Âdem kendi şıfatı üzre ğalk   ve ğil‘at-ı fâğire-i şıfat-ı Celâl ve Cemâl ile müşerref kıldı. Pes ğüsn-i cemâl şive-i aşıyye meyl ğatır-ı zarûrî ve fazl ü kemâl sıret-i cibilliyye incizâb-ı bâğın nâ-çârdur. Merâtib-i vücûddan her mertebede ki nazâr-ı şühûdına bir cemâl irişse bi-eyyi ğalîn ol ğüsn-i cemâle dil-beste ve fazl ü kemâle rişte-i ta‘ alluķı peyveste olur.

Rubâ‘î

Ki der-heves-i rûy-ı nîkû âvîzem

Ki der-ser-i zülf-i müşk-bû âvîzem

El-kışşa her  i reng ü bûy dâred

Ez-ğüsn-i tü fi'l-ğâl der-ü âvîzem³

Ve a‘lâ-yı derecât-ı maħabbet maħabbet-i zâtîdür ki maħbûb-ı Ħaķ ve mağlûb-ı Muğlaķuñ meyl ve ta‘ alluķı ve incizâb-ı [24b] ta‘ aşşuķı bâğın-ı maħabbet-i tâlîbde bedîdâr ve bir vechile kendüyi kendüden alur ki def‘ ü ref‘ inde nâ-ķâdir ve nâ-çâr olup ne ta‘ yîn-i niseb iķtidârına mecâli ve ne temyîz-i mağlaba mağal-i iğtimâli olur. Ya‘nî bilür ki bir âteş-i ciger-süz-ı maħabbet ile dil-i sevdâ-zedesi diger-ğündur. Ammâ bilmez ki nice ve niçündür ve kendide bir incizâb-ı derûn bulunur. Ammâ bilmez ki ķandedür. Ve ķağnı cânibe reh-nümündür. Ve bu maħabbet-i zâtiiyenüñ ‘alâmet-i şığhatı oldur ki maħbûbuñ

¹ Allâh ğüzeldir, ğüzelliği sever.

² Allâh âdemi kendi suretinde yarattı.

³(Câmî, 1309, s. 111). Bazen ğüzel bir yüze bakmanın hevesine kapılırım. Bazen de misk kokulu bir zülfe tutulup kalırım. Kısacası nerede ve neyde bir koku ve renk görsem senin ğüzelliğinin cazibesıyla hemen ona tutuluyorum.

va'îd ü va'd ve takrîb ü teb'îd ve i'zâz ü izlâl ve hidâyet ü idlâl mişillü şîfât-ı müteķâbilesi muhibbe yeksân olup keşîde-i mir'ât-ı âşâr-ı nu'ût-ı Kahr u Celâl ve çeşîde-i ħalâvet ve aĥkâm-ı şîfât-ı luţf u cemâl gibi âsân ola.

Rubâ'î

Ĥubî ve zi-to şekl ü şemâ'il heme ĥoş
 Bâ-ı ıŝķ-ı to cân u ĥired ü dil heme ĥoş
 Ĥ'âĥî to be-luţf güş ĥ'âĥî bestem
 Hest ez-to şîfât-ı müteķâbil heme ĥoş¹

Ve mertebe-i maĥabbet-i zâtiyyeden mâ-ı adâ olan merâtib-i maĥabbet maĥabbet-i esmâ vü şîfâtı ve ef'âl ve âşârı ĥabîlindendür. Maĥabbet-i esmâ vü şîfâtı oldur ki muhib maĥbûbuñ ifzâl ve in'âm ve i'zâz ve ikrâm mişillü ba'zı esmâ vü şîfâtına maĥabbet idüp ol şîfâtıñ kendüye vüşüli âşârını mülâĥaza itmeksizin azdâdı üzerine îşâr ve ihtiyâr eyleye. Ve maĥabbet-i ef'âlî [ve] âşârı oldur ki i'zâz ve ikrâm mişillü şîfâtıñ kendüye vüşüli âşârı mülâĥazasıyla azdâdı üzerine îşâr ve ihtiyâr eyleye. Pes bu maĥabbet-i lâyezâl şadad-ı zevâl ve ma'raz-ı taĥayyur ve intiķâlde olur. Her gâĥ ki maĥbûb şîfât-ı ĥamîde ve ef'âl-i pesendîde ile ol muhibbe tecellî eylese külliyyet ile ĥaşd ve himmeti anuñ üzerine iķbâl gösterür ve kendi mülâyim-i havâ ve müvâfiķ-ı rızâsı olmayan ol [25a] şîfât ve ef'âlüñ müteķâbili ile tecellî eylese tamâm-ı ĥavl ve ĥuvveti ile maĥbûbından i'raz eylesin. Kemâ ĥâla'llâhu Te'âlâ “Ve mine'n-nâsi men ya'budu'llâhe 'alâ-ĥarfîn fe'in-aşâbehü ĥayrun iţme'enne bihi ve in-aşâbehü fitnetün inķalebe 'alâ vechihi.”²

¹(Câmî, 1309, s. 112). Güzelsin, şeklin ve şemalin de güzeldir. Ruh, akıl ve kalbin hepsi de aşkını hoş görmektedir. İstersen lütuf, ister kahr et, zıt olan bütün sıfatların güzeldir.

² Kur'ân-ı Kerîm, Hac, 11. “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'a kıyıdan kenardan kulluk eder. Eğer kendisine bir hayır dokunursa, gönlü onunla hoş olur. Şâyet başına bir kötülük gelirse, gerisingeri (küfre) dönüverir.”

Rubā'î

Çün yâr vefâ koned der-û âvîzi

V'er-tîg-i cefâ zened ez-û be-gürîzi

Âb-ı ruḥ-ı 'âşîkân çirâ mî-rîzî

Kâş ez-küy-ı 'âşîki ber-ḥîzi¹

Ve edâ-yı merâtib-i maḥabbet maḥabbet-i âşârîdür ki cemâl-i âşâra ya' nî ḥüsn-i tenâsübe müte'allîkdür. Ve ol cemâl-i âşârî fî'l-ḥaḳîka şüret-i keşretde zuhûr-ı cemâl sırr-ı vaḥdetden i' bâretdür. Ve ola tenâsüb yâ ma' nevî rûḥânîdür kâmil ü mekemmeliñ tenâsüb ve 'adâlet-i aḥlâk ve evşâfı gibi ki ṭalibân ve müridân irâdet ve maḥabbetleri ol tenâsüb-i 'adâlete müte'allîk kendi irâdet ve ihtiyârını ol kâmil-i mükemmeliñ irâdet ve ihtiyârına fedâ iderler yâḥud tenâsüb-i şürî-i ğayr-ı rûḥânîdür şuver-i 'unşurî-i insânîde ba'zı eczâ ve a'zânüñ tenâsübi ve şîfat-ı ḥüsn ü melâḥat ile mevşûfı gibi. Pes şuver-i 'unşurî-i insânîde müşâhidân-ı şîfat-ı Cemâl dört ṭabaḳadur.

Ṭabaḳa-ı ulâ şol rûşen-dilân-ı aşl-ı² şîfatdur ki nüfûs-ı ṭayyibeleri ḥat ve ḥalt-ı şüb u şehvetden muşaffâ³ ve ḳulûb-ı ṭâhireleri levş-i ṭabî'atdan müberrâdur. Anlar mezâhir-i ḥalkiyyede vech-i Ḥaḳḳ'ı müşâhede ve mürâyâ-yı kevniyyede Cemâl-i Muṭlâḳı müṭâlâ'a idüp 'aşḳ ve maḥabbetde şekl-i maṭbû' ve şüret-i zîbâya muḳayyed degüllerdür.

Rubā'î

Mehrâ bînem rû-yı toem yâd dehed

Gulrâ bûyem bû-yı toem yâd dehed

¹(Câmî, 1309, s. 115). Sevgili vefalı olunca ona sarılıyorsun. Cefâ kılıcıyla vuracak olursa bırakıp kaçılıyorsun. (Böyle yaparak) neden âşıkların yüzünü döküyorsun (onurunu kırılıyorsun)? Böyle yapacağına keşke âşıklar mahallesinden taşınmış olsan.

² aşl-ı : ehl-i T

³ "hat ve halt-ı şüb u şehvetden muşaffâ" cümlesi T nüshasında "halt-ı şuhûddan muşaffâ" şeklindedir.

Çün zülf-i benefşerâ zened ber-hem bād

Āşüftegī mū-yı toem yād dehed¹

[25b] Tabaka-ı şāniye şol pāk-bāzān-ı ‘āşıkāndur ki nefis-i nefisleri ‘ināyet-i bī-‘illet yāhud vāsıta-ı mücāhede ve riyāzāt ile aḥkām-ı keşret ve inḥirāf-ı zulmet-i küdür-et-i ṭabī‘at bi’l-külliyeye zā’il olmaduğundan idrāk-ı ma‘ānī-i mücerred neş’e ve ḥāllerine münāsib bir mazḥardan müyesser olmayup lā-cerem etemm-i mazāhir olan mazḥar-ı insānī ḥayşiyetinden vāsıta-ı ma‘nī-i ḥüsn-i şūrī ile āteş-i ‘aşk ḳalblerinde şu‘lever ve sūziş-i şevḳ-i nihādları anda cilveger olup baḳāyā-yı mā-bihi’l-ımtiyāzı sūzān ve ḥük-m-i mā-bihi’l-ittihāda ḳuvvet ve şān virür. Ḥattā ol meyl ve ta‘alluḳları ol mazḥardan terdīd ve sırr-ı cemāl-i muṭlaḳı şuver-i ḥüsn-i muḳayyedden tecrīd idüp reng-i ‘aşk-ı mecāz-ı ‘ārızīler reng-i ḥaḳīḳī-i aşliyye mübeddel olur.

Rubā‘ī

Pes kes ki be-dīde rū-yı ḥubān ṭırāz

Ve üftād zi-dāğ-ı ‘ışḳ der-sūz u güdāz

Der-meclis-i ehli-i zevḳ şod maḥrem-i rāz

Nūşīd mey-i ḥaḳīḳat ez-cām-ı mecāz²

Tabaka-ı şālişe şol giriftārān-ı kemend-i maḥbūbāndur ki ḥaḳīḳat-i ḥüsnle mevşūf olan şüretten meyl ve ta‘alluḳları münḳaṭı‘ olmaz eger ol ta‘alluḳ meyl-i ḥubbīsi bir şüretten münḳaṭı‘ olur ise yine ḥüsnle ārāste bir şüret diger e dildāde ve peyveste ve dā’imā bu

¹(Cāmī, 1309, s. 116). Ayı görünce senin yüzünü, gülü görünce senin kokunu hatırlarım. Rüzgâr menekşenin saçlarını dağıttığında ise senin dağınık ve perişan saçlarını hatırlarım.

²(Cāmī, 1309, s. 117). Süslü güzellerin yüzünü görüp aşk yarasıyla yanıp yakılanların çoğu, zevk meclisindeki sırlara şahit olmuş ve mecaz kadehinden hakikat şarabını içmiştir.

keşâkeşde dil-ḥaste olup şûrete meyl ve ta' alluḡları bā' iş-i ḥicāb u ḥırmān ve bādī-i āfet ü ḥızlān olur.

Rubā'ī

Der-mānde kesi ki best der-ḥubān dil
 Ve'z-mihr-i bütān ne-geşt peyvend-i kesl
 Der-şûret-i gül ma' nī-i cān dīd u be-māned
 Pā-yı dil-i ū tā-be-ḳıyāmet der gil

Ṭabaḡa-ı rābī'a şol ālūdegān-ı reng-i havādur ki nefsi emmāreleri mürde ve āteş-i şehvetleri efsürde [26a] olmayup esfel-i sāfiflīn ṭabī'atda üftāde ve sicn-i siccīn-i behīmiyyetde raḡt-ı nihāde dirler. Pes şıfaṭ-ı 'aşḡ u maḡabbet anlardan müntefī ve na' t-ı riḡḡat ve leṭāfet anlardan muḡtefīdür. Maḡbūb-ı ḡaḡīḡīyi bi'l-külliyeye ferāmūş ve arzū-yı ṭabī'atları olan maḡbūbān-ı mecāzīyi der-āḡūş ile ārām ve havā-yı nefsi 'aşḡla be-nām iderler.

Rubā'ī

Ḳavmī ki ne-yāmedend der-ı ışḡ tamām
 Ḥ'ānend havā-yı nefsrā ' ışḡ be-nām
 Key şāyed īşān der-ḡarem-i ' ışḡ maḡām
 Ḥod hest ber-īşān suḡan-ı ' ışḡ ḡarām¹

Şeyḡ Nāzım ḡuddise sırruhu ḡazretlerinüñ bu beyt-i şerīflerinde bāde-i şırf ve mezc ve zalm-i ḡabīb zıkr olıduḡından merātib-i maḡabbeti zıkr ile taṭvīl olındı. Ya' nī ey muḡıbb-i ' aşıḡ ve mürīd-i şādıḡ ız' ān eyle ki bī-mülāḡaza-ı şıfāt-ı cemāl ve celāl ve bī-

¹(Cāmī, 1309, s. 118). Bir topluluk, aşkı tam olarak idrak etmediḡi halde, nefislerinin arzularına aşk adını veriyorlar. Aşḡ haremı nasıl bunların makamı olabilir ki daha kendilerine aşktan bahs etmek bile yasaktır.

müṭāla‘a-ı şudūr-ı āsar ve ef‘āl-i zāt-ı refī‘ü’d-derecāt maḥabbetiyle hoş-ḥāl olsun. Zīrā her ne maḥabbet ki maḥz-ı zātđan engiḥte olmayup şevā’ib-i aḡrāz ve a‘vāz ile āmiḥte ola ḥaḳiḳatde ol müte‘allıḳ-i zāt degüldür. Belki anuñ müte‘allıḳātından bir emirdür. Pes ḳanḡı ḡabāvet bundan fāḥiṣter ve ḳanḡı ḥasāret bundan müvahḥaṣterdür ki maḥbüb-ı aṣlī ve maṭlüb-ı ḥaḳiḳo geçilüp rü-yı irādet-i maḥbübān-ı ṭflī ve meṭālib-i mecāziye müteveccih ola ve eger henüz sünün isti‘dādün zuhūr-ı maḥabbet-i vāfī¹ ve meşreb-i ‘azbuñ küdür-i ta‘alluḳ-ı mā-sivā-yı zātđan şāfī degül ise bārī maḥabbet-i esmā vü şıfātı ki min-vechin ‘ayn-ı zātđur andan ‘udül eyleme ve bāṭınuñı şā’ibe-i ta‘alluḳ-ı ef‘āl ve āsar ile ma‘lül idüp kedüne zulm-ı şariḥ eyleme.

Ḳāle ḳuddise sırruhü’l-‘aziz [26b]

29. فَدُونَكَهَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلَهَا بِهِ
عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غُنْمٌ

“Dünekehā” ḥuzhā ma‘nāsına ve “isteclā” ṭalebü’z-zuhūr ve’l-celādur. Ve “naḡam” naḡmenün cem‘idür ve “elḥān” laḡnuñ cem‘idür ki naḡmelerden müterekkibdür. *Fema‘nā ‘alā-naḡami’l-elḥāni ‘alā-naḡamin yeterekkbü minhe’l-elḥānü* ve “ḡunm” ḡanīmet ma‘nāsınadır. Ve zāmireyn-i mecrūrīnün evvelī “ḥān”e ve şānīsı “elḥān”a ‘ā’id ve mā’adāsı müdāmeye rāci‘dür.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Bādeyi mey-ḥānededen al cilvesine ṭālib ol

¹ maḥabbet-i vāfī : maḥabbet-i zātiyyeyi vāfī T

Nağme-i elhân ile peymâneyi kıl iğtinâm

Ya' nî mey-hâne-i mestân ve humhâne-i mey-perestândan ol mey-i rahşân-ı yegâneyi ahz ve isticlâ ya' nî işâl-i cilvegâh-ı câm u peymâne idüp nağamât-ı keyfiyet-âmîz ve elhân-ı hâlet-engîz ile leb-rîz-i câm-ı fırsat ve ğanîmeti nûş ve ğam-ı dū cihânı ferâmûş eyle.

Rubâ'î

Merdâne-nişîn be-kûşe-i mey-hâne

Bîn cilve-i mey zi-sâğar u peymâne

Mey ğor ki ğanîmetest ey ferzâne

Bâ-nağma-ı ney terâne-i mestâne¹

Pes mey-hânedan murâd meclis-i kâmil ve mükemmel ve şöhet-i 'ârif-i şahîbdildür ki şarâb-ı 'aşk anda nûş ve bâde-i maħabbet-fürûş olunur. Ve nağm ve elhândan murâd enfâs-ı şerîfe-i erbâb-ı kemâl ve işârât-ı laţîfe-i aşhâb-ı vecd ve ğalden müntec olan simâ' dan 'ibâretdür. Yâhud âyât-ı beyyinât-ı ğur'ânî ve kelimât-ı bâ-berekât-ı tenzîl-i âsmânî ğıra'etinden kinâyedür. Yâhud ezkâr-ı ğaflet-zedâ ve eş'âr-ı ğîrfet-fezâ ve yâhud nağamât-ı derd-âmîz ve terenümât-ı şevğ-engîzdür. Bu tağdırce mazmûn-ı beytde tenbîh vardur ki terbiyyet-i [27a] şîfat-ı maħabbet ü perveriş-i² ma' nî-i irâdet bu tâ'ife-i celîlenüñ şöhetlerinden ğayrîde mutaşavvar degüldür. Ve devlet-i ğuşul ü sa'âdet-i vuşul ancak müşâhede-i cemâl ve istimâ'-ı meğâlleriyle ğaşıl olur. Pes tâlîb-i şadığa vâcibdür ki cân tende iken dâmen-i şöhetlerin elden ğomayup devlet-i ğidmet ü se'âdet mülâzemetlerin ğanîmet bile.

¹ (Câmî, 1309, s. 180) Meyhane köşesinde mertçe oturup kadehlerdeki cilveyi gör. Ey bilgili şarap iç ki ney nağmesiyle mestane terâne ganimet sayılacak şeylerdendir.

² perveriş A

Rubā'ī

ای انکه به پندار و کمان در کروی
 ان به که بکیش عشق بازان کروی
 عاشق شوای از حدیث ایشان شنوی
 عاشق چه بود بلکه همه عشق شوی

Ḳāle ḵuddise sırruhü'l-‘ aziz

30. فَمَا سَكَنْتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
 كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

“Sekene” sükūnen ārām eyledi ve sekene'd-dāru sükūnen oda sākin oldı ve “hem” ḵūzn ma' nāsına. “Hem” sekenetde müstekin olan zamīr üzerine ma' tūf merfū' dur. Yāḵud mef' ūlün ma' āhu olmaḵ üzre menşūbdur.

Terceme-i Beyt

[Fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün]

Ḫūzn ü bāde eylemez ber-cāy-ı mesken bir zamān
 Nitekim ḡamm u naḡam bir yerde olmaz ey hümām

Ya' nī ol şahbā-yı ḵālet-fezāyı nūş ve ḡam-ı ferdāyı ferāmūş eyle ki zūlmet-i hümūm ve ḵūzn-i nūr mey-i raḡşān ile bir yerde ārām eylemez. Naḡam-ı feraḡ-fezā ḡamm-ı taraḡ-efzā ile bir maḡāmda olmaduḡı gibi.

Rubā'ī

Ḫ'āhī zi-felek ne ḡuşşa bīnī vü ne ḡam
 Der-meykede mey nūş be-elḡān u naḡam

Devr-i kadeh u guşşâ'-i devrân yek-câ

Hem-cün nağam u gam ne-şevved cem¹ be-hem¹

[27b] Pes her kime ki gam u endüh ve elem ü mekrüh işâbet eylese maḥlûbı fevt olmadan iktizâ ider ve zıkr olunduğı üzre maḥabbet-i zâtîde şıfât-ı müteḳâbile maḥbûb ve ef'âl ü âşâr-ı müteḥâlîfe mergûbdur. isâ'eti 'ayn-ı ihsân ve izlâli i'zâz ile yeksândur. Ya'ni maḥbûbuñ murâdından ğayrı murâdı yoğdur. Ve maḥbûbunuñ murâdına muḥâlîf anuñ içün bir emr müteşavver degüldür. Pes her ne ki ḥayyiz-i vücûda gele anuñ murâdına müvâfık ve her neki ketm-i 'ademde ḳala anuñ maḳşûdına muḥâbık düşer. Pes bu taḳdîrce mest-i maḥabbet bâde-i maḥabbet-i zâtî olana ne fevât-ı maḥlûb ile işâbet-i mekrüh ve ne pîrâmen-i ḥaḫırına ğubâr-ı endüh vâkı' olur.

Rubâ'î

Ân nîst ki men 'ayş-ı cihân mî-ḥ'âhem

Yâ devlet-i 'umr-ı câvidân mî-ḥ'âhem

Endîşe-i ḥ'âstehâ zi-dil kerdem pāk

Çîzî ki dil-i to ḥ'âhed ân mî-ḥ'âhem²

Ḳâle ḳuddise sırruhü'l-'azîz

31. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمَرَ سَاعَةً
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

¹(Câmî, 1309, s. 181). Felekten gam ve keder görmek istemiyorsan meyhanede sazlı sözlü şarap iç. Kadehin dönmesi ile devranın gussası nağme ile gam gibi bir yerde birleşmez.

²(Câmî, 1309, s. 182). Ben dünya yaşamını ya da sonsuz ömrün olmasını istemiyorum, gönlümü bütün isteklerden temizledim. Senin gönlün neyi istiyorsa ben de onu istiyorum.

“Es-sekretü” merretün mine’s-sekri ve ‘*amire’r-recülü min-bâb-ı fehime ve ‘amüre mâ bi-zammin ey ‘âşaka zamānen favīlen* ve “umre sâ‘at”dan murād müddetidir. Tâ‘a ve tã‘a lehü yetü‘u tav‘an ve tavã‘iyeten müti‘ münkâd ma‘nâsınadır. Ve *hakeme beyne’l-kavmi hükmen* halk arasında hüküm eyledi demek.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Ol meyün bir sekresinde ger olursa bir sâ‘at
Dehre olursın hakīm ol saña ‘abd-ı müstehām

Ya‘nī ol bāde-i hoş-güvārın mestliğinde bir sâ‘at miqdârı olursa da daği görürsin ki rüzgār [28a] bende-i fermān-berdāruñ olup sen aña hudāvendigār olursın. Zīrā sālīk vaqtā ki maḳām-ı fenā fi’llāhda¹ vāsıta-ı istilā-yı mestī-i şarāb-ı maḳabbetle bār-ı hestī ve idbār-ı hod-perestiden ḥalāş “ve men-ḳatelehü maḳabbetī fe-ene diyetühü” muḳtezasınca şeref-i ḥıl‘at-ı baḳā-yı istiḥlāf-ı ḥaḳīḳī ile resīde-i maḳām-ı iḥtişāş ola. Taşarruf-ı ḥazret-i ḥaḳḳı kendüye muzāf görüp mevcūdātı kendi taşarrufına muḳti‘ ve münkâd bulur. Zīrā taşarruf-ı fānī ‘ayn-ı taşarruf-ı ḥaḳda müstaḡraḳ olur. Ve taşarruf-ı ḥaḳ taşarruf-ı kāmīl ve cemī‘-i mevcūdātı şāmıldür.

Rubā‘ī

Ma‘şūḳa zi-rüy-ı ḥıvīştēn perde keşīd
Der-hestī-i ū hestī-i men vā be-resīd
Çün men heme ū şodem dilem ez-men dīd

¹ fenā fi’llāh ve baḳā bi’llāh T

Her fi' l u taşarruf ki ez-ū geşt pedīd¹

Ḳāle ḳuddise sırruhü'l-‘ azīz

32. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

“Ayş” hayāt ya‘nī dirilik ma‘nāsına ve “şahv” mestlikden ayılmaḳ ma‘nāsına “fate’l-vaḳtu” vaḳit geçdi dimek olur. Ḥazm cem‘ ve zabṭ ve muḥkem ahz itmek ve ḳaşd itmek ve bağlamak ma‘nalarına gelür. Ve şāḫiyen ‘āşe fā’ilinden ḫāl olmaḳ üzre menşūbdur. Ve sekren lem-yemütün mef’ülün lehü olmaḳ üzre mensūbdur.²

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Şahv ile ‘ömri geçen kes hay degüldür ma‘nide
Mevte sekrân irmeyenden fevt olur ḫazm-ı kirām

Çünkü sermāye-i ‘ayş mestlige münḫaşır ve mey-perestlige muḳtaşırdir. Her kimse ki bu ‘ālemde hüşyār olup ol bādeden mest olmadı ‘ayş-ı dünyādan behredār olmadı ve şol kimse ki ol [28b] mestlik ile fānī olmadı ṭarīḳ ü ferāset ve sebīl-i ḫazm ü kiyāset bulmadı.

Rubā‘ī

Ān kû zi-şarāb-ı ‘ışḳ hüşyār nişest

¹ (Câmî, 1309, s. 183) Sevgili yüzünden nikabı kaldırdı benim varlığım onun varlığına dönüştü. Ben o olunca gönül, ondan zuhur eden her iş ve tasarrufu benden gördü (sandı).

² Ve sekren lem-yemütün mef’ülü lehü olmaḳ üzre mensūbdur T

Cām-ı tarabeş zi-seng-i idbār şikest

Ve ân kes ki ez-în şarāb ser-mest ne-mürd

Der-ı ışķ tārīķ-i hāzmrā kār ne-best¹

Pes her zevķ ü huzūr ve ibtihāc ü sürūr ki netīce-i huşul-i murādāt-ı dünyevī ve vüşul-i sa‘adet-i uhrevīdür. Ber muķtezā-yı muħbbet-i zātī ‘ayn-ı cme‘de istihlāk ve baħr-i fenāda istiğrāk sebebiyle hāşıl olan eşmār-ı taħaķķuķ-ı ma‘arif-i rüħānī ve āşār-ı kemālāt-ı insānī ‘inde müstaħķır ve müstenkirdür. Pes bürüdet-i havā-yı ğafleti ve yübüset-i muķtezā-yı tabī‘at ile pejmürde olup hayāt-ı ebediye ile zinde olmayan haķīķāt-ı zindegānīden nite behremend ve kemāl-i behcet ve şadmānīden nice hişşemend olabilir. Ya‘nī “mütü ķable en temütü” emrinde neşve-i maħabbet-i zātīyye ile fānī olup hayāt-ı ebediye ile hay olmayan ne ķadar hayāt-ı hayvāniyye ile zinde ise de mürde olur.

Ķāle ķuddise sırruhü’l-‘azīz

33. عَلٰى نَفْسِهِ فُلْيٰبِكَ مَنْ ضَاعَ عُمْرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيْبٌ وَلَا سَهْمٌ

“Bükā” ağlamak ve “zay‘a” ve “ziyā‘” zāyı‘ ve telef ve helāk olmak ma‘nāsınadır. Ve “naşīb” ve “sehm” hāz ya‘nī hişşe ma‘nāsınadır.

Terceme-i Beyt

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

¹ (Câmî, 1309, s. 184). Aşk şarabını içmeyip ayık kalan kimsenin zevk ve neşe kadehi idbār taşıyla kırılır. Bu şaraptan sarhoş olmadan ölen kimse aşķ yolunda ihtiyatla iş görmemiş demektir.

Ağlasun nefsine şol kim 'ömrini zâyı' idüp

Almadı ol bādeden bir sehm ü qaldı der-menām

Ya' nī mātem-i nefsi ile giryān ve āteş-i nedāmet ile sūzān olsun ol kimse ki naqd-ı hayāt ve sermāye-i [29a] evkātuñ telef ve zāyi' idüp naqd-ı vaqtuñ vesīle-i taḥsīl-i cur' a-ı bāde-i maḥabbet ve zerī' a-ı tekml-i behre-i esrār-ı ma' rifet eylemedi. Zīrā āferīniş-i ' ālemden maqşūd vücūd-ı benī Ādemdür. Vücūd-ı benī Ādemden maḥlūb ma' rifet ve maḥabbet-i Ḥaḳ Celle ve ' Alādur ki devlet-i ebedī ve sa' ādet-i sermedī aña marbūtdur. Ve a' zam-ı esbāb-ı iktisāb-ı ma' rifet ü maḥabbet naqd-ı hayāt ve sermāye-i evkātudur. Çün ḫālib-i lebīb ve mürīd-i edīb naqd-ı vaqtini müvāzebet-i vezā'if-i ḫā'āt ve mülāzemet-i merāsım-i ' ibādāta maşrūf ve ma' a't-teveccühi't-tām ve ihlāşī'n-niyeti ' āle'd-devām ve bi'l-küllıyye i' rāz-ı dünyeviyye belki cemī' -i ta' alluḳāt-ı kevniyyeden tefrīğ-i ḳalbe himmetini ma' ḫūf ḳılsa istıḳbāl-i sābıḳa-ı ' ināyet reh-nūmā-yı sūbūl-i hidāyet ve ḳalbi mehbiḫ-i envār-ı ma' rifet ve cānı maḫzen-i esrār-ı maḥabbet olup ḫātime aḫvāl-i garāmetden maşūn ve ' āḳıbet-i ef' āli ḫasret ü nedāmetden me'mūn olur. Ve eger el- ' iyāzu bi'llāh bunuñ ḫilāfınca bir şahş ile belki bī-başı' ü ekmeḫ ki dīde-i başireti kühl-i hidāyet ile mükeḫḫel ve zūlmet-i cehāleti nūr-i dirāyete mübeddel olmaya. Cemī' -i lezzāti temettü' āt-ı ḫıssıyye münḫaşı' ve heme rāḫātı şehvāt-ı behīmiyyeye muḳtaşar idüp eyyām-ı hayātı sermāye-i istıḳbā-yı menāhī ve ḫāşıl-ı evḳātı istıḳşā-yı melā'ib ve melāhī eyler.

Āḫırü'l-emr hefeḫāt-ı riyāz-ı luḫf-i cemālden behremend ve reşehāt-ı aḳdāḫ-ı ḳurb u vişālden ḫışşemend olmayup lebinde nefīr-i ḫasret dilinde zefīr-i miḫnet sīnesinde dāğ-ı ḫusrān dīdesinde āb-ı ḫırmān bu terennüm ile zebān-ı ḫāli gūyān olarak rāh-ı ' ademe şitābān olur.

Rubā'ī

Efsūs ki vaqt-i kār ez-dest bi-reft
 Esbāb-ı vişāl-i yār ez-dest bi-reft
 Der-ma‘ raż-ı yek devlet-i nā-pāyende
 Şad devlet-i pāydār ez-dest bi-reft¹

[29b] Yā Rab yā ğafūr dīde-i başiret ve şu‘ūrımızdan remed-i ğafleti dūr ve kühl-i hidāyet ile mücellā vü pūr-nūr idüp künhe sifāl-i dil-i pūr-melālimizi bāde-i ‘aşkla māl-ā-māl ve ḥazīz-i mezellet-i firqatda pāy-māl olan āşufte-ḥālī cezbe-i ‘aşkla bālā-nişin-i bezm-i vişāl idüp erbāb-ı fażl ü kemāle nazaran noqşānımız ile pūr-melāl eylemeyüp kendi luṭfuñla resīde-i ser-ḥadd-i kemāl eyle.

Rubā‘ī

Derdüñ ile dīvāne-i ‘ışk eyle İlähī
 Luṭf it dili peymāne-i ‘ışk eyle İlähī
 ‘İşkun ile bī-nām u nişān ola Şalāhī
 Ser-ḥalka-ı ḥum-ḥāne-i ‘ışk eyle İlähī

Temmet bi-‘avni’İlähī’l-kerīm

Berāy-ı tesmiye vü tāriḥ

[Mefâ’îlün/fe’ilâtün/mefâ’îlün/fe’ilün]

Çün ‘avn-i Ḥaqq ile şerḥ-i kaşīde oldı tamām
 Gerekdür ola bir ism ile şān u şöhreti tām

¹(Câmî, 1309, s. 187). İş görecek zamanın geçtiğine, sevgiliye ulaşma yollarının elden gittiğine yazıklar olsun. Fani bir dünyayı kazanmaya karşılık yüz ebedî devletin elden kaçırıldığına yazıklar olsun.

Çü feyz-i ‘aşk-ı Hudâ’dur midâd-ı hâme-i şerh
Dinildi *Tercemetü’l-‘aşk’* şerh-i tuhfeye nâm

Ġaraż du‘âdur eşerden daġi bahâne gerek
Ĥatâya zeyl-i ‘aġâ vü kuşûra ‘afv-ı kirâm

Kelâm-ı dūr u dirâz-ı suġenver anı n’ider
Müfid ü muġtaşar olmaġ gerek binâ-yı kelâm

Şalâġi neşve-i vaġdetle söyle târiġ añâ
Müzeyyen eyleye bezmi ziyâ-yı câm-ı müdâm

Sene 1172

Sene 1294 Ĥurrire bi-ķalemi efķari’l-müvaġġidîn Râşid ‘Aşķi er-Rufâ‘î el-ġarîrî el-‘Ulvî
el-İslâmbülî

[30a] İläġi

Der-maķâm-ı ‘acemî, ġüfte-i Müsellem-i Ġülşenî

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Ger şorarsañ intisâb-ı zât u nâm-ı şânımız
Bülbül-i şürîdeyiz biz Ġülşenî ‘uşşâķiyiz

¹ Tercemetü’l-‘aşk : Terceme-i ‘aşk T

Rûz u şeb zîkr-i Hudâdur nâle vü efgânımız
 Bûlbül-i şûrîdeyiz biz Gülşeni 'uşşâkiyiz

Biz hevâ-yı 'aşk ile düşdük fezâ-yı gurbete
 Kâsdumuz uçmağdur âhîr âşiyân-ı vaḥdete
 Bir gül-i bî-ḥâr için kunduğ bu bâğ-ı keşrete
 Bûlbül-i şûrîdeyiz biz Gülşeni 'uşşâkiyiz

Câmumuz gül bezmümüz gülşen nem-i dîde şarâb
 Na'ra-i mestânemiz yâ hû **Müsellem** dil kebâb
 Biz ezel mey-ḥânesinde böyle olduğ neş'e-yâb
 Bûlbül-i şûrîdeyiz biz Gülşeni 'uşşâkiyiz

5.4. MEHMED SAİD

Ṭarab-engiz

‘Aleyke i‘ timādī yā kerim. Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm.

Ḥamd-i firāvān ü şenā-yı bī-pāyān ol sultān-ı ‘azīmü’ş-şān bāhirü’l-bürhān ḥazretlerine ki menşe-i dīvān-ı ibdā‘ zevāhir-i icād u ihtirā‘ı anuñ fermān-ı ḡadr-tüvāniyle taḥrīr ve muḥarrirān-ı kār-ḡāne-i ḡazā vü ḡader menāşīr-i muḡaddirāt-ı ḡayr u şerri anuñ ḡükm-i ḡāṭı‘ iyle taşvīr ü taşīr eylediler. Bināberīn dürer-i zevāhir-i ḡamd ü şenā-yı vāhibü’l-āmāl ve ḡurer-i cevāhir-i sipās-ı Ḥudā-yı müte‘āl ba‘de’l-edā dürüd-i ferḡunde-vürüd-ı taḡıyyāt-ı ṭayyibāt-ı nā-ma‘dūd ol şāhibü’l-‘izzı ve’l-cūd pādīşāh-ı āfāḡ ve ḡā’il-i “Bu‘iştü li-ütemmime mekārime’l-aḡlāk”¹ [3] efendimiz ḡazretlerine şāyeste vü aḡrādur ki ḡülzār-ı aḡkām-ı dīn-i münif ve merḡzār-ı umūr-ı şer‘-i şerīfi fermān-ı feyż-bārān-ı ‘ālīşānlarıyla muḡazzar u müzehher kıldılar. Pes ‘uḡūd-ı dürer-i taḡıyyāt-ı zākiyāt-ı mevḡūr ve sümüt-ı le’ālī-i ḡavālī-i teslīmāt-ı nā-maḡşūr ol zebān-āver-i “Ene eḡşāḡu’l-‘Arabi ve’l-‘Acemi.”² şallallāḡu ‘aleyhi ve sellemüñ “Aşḡābī ke’n-nücūmi bi-eyyihim iḡtedeytüm ihtedeytüm”³ iltifāt-ı celīliyle şeref-endāz-ı iclāl olan aşḡāb-ı mekārım-nişābuñ meşāhid-i mu‘aṭṭarlarına erzān ü şāyāndur ki meşā‘il-i re’y-i rezīn ile meşābīḡ-i şerī‘atı rüşen ve ezhār-ı āşār-ı seniyye ve envār-ı eṭvār-ı müstaḡsine ile reyāḡīn-i riyyāz-ı dīn-i Muḡammediyyeyi nümüdār-ı ḡülşen eylemişlerdür. İmdi maṭla‘-ı kitāb-ı belāḡat-nişāb sitāyiş-i ḡudā ile ḡarrā ve nu‘ūt-ı resūl-i kibriyā ile muṭarrā olduḡda reşḡde nessācān-ı belāḡat ve cilveḡeh-i ‘arūsān-ı ḡüsn-i ‘ibāret olan işbu nuşḡa-ı nefīse-i bergüzīde ya‘nī ḡaşīde-i pesendīde-i Fārīziyye’de fī’l-ḡaḡīḡa yed-i beyzā āşikār ve mażmūn-ı le’ālī-meşḡūnunda bir siḡr-i ḡelāl izḡār [4] eylemişdür. Ma‘a-hāzā cevāhir-i ‘ibārāt-ı

¹ (Alcūnī, 2001a, s. 191). Güzel ahlakları tamamlamak için gönderildim.

² (Alcūnī, 2001a, s. 182). Ben Arapları ve Acemlerin en fasihliyim” hadisiyle yakın anlama gelen farklı rivayetler de vardır: “Ene eḡşāḡu’l-Arabi beyde ennî min-Kureyşin” (Ben Arapların en fasihliyim, zira ben Kureyş’tenim).

³ (Alcūnī, 2001a, s. 118). Sahabelerim yıldızlar gibidir, Hangisine uyarırsanız doğru yolu bulursunuz.

fâ'ika ve zevâhir-i kinâyât-ı rā'ikasınuñ leţâfet ü tarâvet ve 'azûbet ü halâvetinde tākāt-ı erbâb-ı hüner-kârger belki maqđūr-ı beşer mutaşavver olmayub bu gûne eş'âr-ı bedi'atü'l-âşâruñ sâhil-i şaĥîfe-i belâgata ibrâz u izhârı yine müşârun ileyhüñ ğavvâs-ı baĥr-ı dirâyetlerine münĥaşar olmuşdur. Çünkü manzûmât-ı nâdire-i mezkûrenüñ *kemâ hiye ĥaĥķuhâ*¹ lisân-ı 'azbü'l-beyân-ı Türkiyye şerĥ ve tercemesi merkez-i dâ'ire-i imkândan birün idügi ma'lûm-ı zevî'l-fünûn ise de her kesüñ dâye-i perverde-i tabi'atı olan şinâver-i fikri ğavta-ı nevfel-i mürvârîd-i ma'ânî itdikde dest-âvîzi olan dürer-i elfâz ve yevâkîti-nikâti rişte-i taĥrîre tertîb ü tanzîm eylemesi muĥarrardur. Bu şûretde ĥarınca ĥararınca feĥvâsınca bu ĥaĥîr-i kemterin daĥi miĥdârınca bir de ebnâ-yı cinsimize ĥidmet-i dünyâ vü âĥiretde bâ'ış-ı sermâye-i sa'âdet olmaĥın lâ-siyemâ ĥaşîde-i belîĥa-ı mezkûrenüñ müţâla'ası 'umûm ĥaĥķında ezher-i cihet-i istifâdeyi câlib-i 'add ve zannı niyet-i [5] ĥâlîşesiyle lisân-ı fasiĥu'l-beyân-ı Türkî üzre muĥtaşar ve müfîd şerĥ ve terĥîm ve *Ĥarab-engîz* nâmıyla tevsîm olındı. Her çend mevķi'-i enzâr-ı 'âmmeye 'arz ve taĥdîme şâyân olacaĥ şûretde bir eşer degil ise de

Sim simeten taĥsünü âşâruhâ

Ve eşķür li-men a'tâ ve lev simsimeten²

müfâdıncâ hediyye-i behiyye-i maĥâfil-i erbâb-ı nazâr ve tuĥfe-i behîce-i mecâlis-i aşĥâb-ı hüner kılınmışdur. 'Aşrımız erbâb-ı fazl ü kemâlınden mes'ûldür ki eşnâ'-i ketb ü taĥrîrde vuķû'-yâfte olan ĥaĥî'ât-ı sāhiyyemizüñ ĥalem-i şefķat-raĥamlarıyla terĥîn buyurılması mütemennâ-yı nâ-ĥizânemizdür.

¹ Hakketiĥi gibi.

² "Bir iş yap ki, iyi neticeler versin. Bir habbecik [susam tanesi] bile olsa sana ihsanda bulunana teşķķür et." (Harîrî, 1989, s. 387)

Ḳāle Ḳuddise Sırruhu

Ol ser-ḥalka-ı bāde-nūşān-ı aşḥāb-ı ḥaḳīḳat ve sāḳī-i cur‘ a-keşān-ı erbāb-ı ma‘rifet olan bülbul-i gülistān-ı feşāhat ve ‘andelīb-i çemenistān-ı belāgat ya‘nī sulṭānu’ş-şu‘arā bürhānü’l-fuzalā cenāb-ı İbnü Fārız-ı mu‘ciz-nümā ‘aleyhi raḫmetu’llāhi’l-esnā ḥazretlerinüñ lisān-ı selāset-feşān ve zebān-ı ‘azbu’l-beyānlarıyla terāne-sāz oldukları [6]

1. شَرَبْنَا عَلَىٰ ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

Beyt-i neşāṭ-efzāsınuñ me‘āl-i ṭarāvet-iştimāli bu vechle cilvegerdür ki ya‘nī şāribān-ı piyāle-i envār-ı vaḥdet ve zā’iḳān-ı şarāb-ı Rabbu’l-‘izzetüñ cem‘iyyetgāh-ı tecellī-penāhları ya‘nī meclis-i ezel ve bezm-i lem-yezelde ol cān-ı cānān belki şad hezār cān aña meftūn u ḥayrān olan ḥabīb-i dil-firībūñ zıkr ü yādı üzerine bir bāde nūş idüb ol müdām-ı şafā-encāmla mest ü medhūş olduk. Ḥālbuki endiye-i mey-ḥ‘ārān kevn-i fesādda meşhūr u müte‘ārif olan şarāb-ı pür-şūr henüz dirahṭ-ı engürdan āferide vü peydā ve gehvāre-i sofrā-ı vücūda rü-nümā olmamışdı dimek olur.

Ve Ḳāle Ḳuddise Sırruhu’l-‘Azīz

Yine ol gülşen-ṭırāz-ı meclis-i ‘ārifān ve zīnet-sāz-ı maḥfel-i mürīdān ya‘nī cenāb-ı İbni Fārız-ı ‘adīmü’l-aḳrānuñ gonce-i dü-berg-i deheniyle mişāl-i nesīm-i ‘anber-şemīm müşk-bār oldukları [7]

2. لَهَا النَّدْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مَزَجَتْ نَجْمُ

Beyt-i dil-keşüñ ma' nā-yı leṭāfet-baḥşāsında bu gūne ifāde-i merām ve idāre-i piyāle-i kelām kılinur ki ya' nī ol şarāb-ı āteşnābuñ cām-ı ḥurşīd-irtisāmı bir māh-ı tamām olub kendüsi daḥi feyż-baḥş ve leme'ānde bir āfitāb-ı 'alem-tāb ve engüşteğān-ı sākī-i teşnegān ile hengām-ı meserret-encām-ı āmizişde bāde-i feyż-māyeden cilve-nümā olan her bir ḥabāb-ı aḥter-nişāb bir necm-i dirāḥşende ve pür-tābdur dimek olur.

Ve Ḳāle Ḳuddise Sırruhu'l-^ç Azīz

Yine ol şīrīn-saz-ı mezāk-ı şeyḥ ü şāb-ı cihānuñ lisān-ı belīğü'l-beyānlarıyla nağme-perdāz oldukları

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِجَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَاتَصَوَّرَهَا الْوَهُمُ

Beyt-i bī-enbāzuñ mefhūm-ı mürvārīd-mersūmı ya' nī ol bāde-i [8] leṭāfet-^ç ādenüñ būy-ı ḥoş ve rāyiḥa-i dil-keşi meşāmm-ı cānıma reh-nümün olmasa ṭariḳ-ı müstaḳīm ve menhec-i kavīm olan rāh-ı şavābı zāyı^ç u güm-rāh iderdüm. Ve lem'a-ı pertev-zuhūrı çeşm-i başīretime ifāza-ı nūr itmeseydi dü dīde-i vehm ü ḥayālüm kūr ve müşāhede-i dīdār-ı cemāl-i yārdan maḥrūm u mehcūr olurdu dimekdür.

Ve Ḳāle Ḳuddise Sırruhu'l-^ç Azīz

Yine ol sākī-i mey-kede-nişīnān-ı vaḥdetüñ maḥzen-i serā'ir-i ḥikmetlerinden cilve-nümā olan

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَاشَةٍ
كَأَنَّ حَفَاهَا فِي صُدُورِ النَّهْيِ كُنْمُ

Beyt-i münif-i haḳāyık-redifüñ ma' nā-yı laṭīfi ya' nī cenāb-ı pādişāh-ı cihān-āferin *tenezzehe zātuhu* 'ani'l-*aybi ve's-şinī*¹ ḫazretleri ol bāde-i ḫoş-güvārdan ki zümre-i rindān-ı şāfi-nihāduñ cānlarına cān belki hezār cān aña zurūf ve ebdān meşābesinde [9] olub zātından bir ramaḳdan ḡayrı ḳalmamış ol daḫi şudūr-ı 'aşıḳān-ı şafā-keşānda pūşide ve pinhāndur dimek olur.

Ve Ḳāle Ḳuddise Sırruhu'l-*Aziz*

Yine ol revnaḳ-ı ārāyiş-i dükānçe-i metā' -ı vicdān cenāb-ı İbnü Fārız-ı 'adimü'l-aḳrānuñ zinet-baḫş-ı ruḫsāre-i ḳaşıde oldukları

5. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدُّنْيَانِ تُصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

Beyt-i dil-āvizüñ ma' nā-yı leṭāfet-pirāsı ya' nī ol şarāb-ı kem-yābuña ekvāb-ı āfitāb-nişābı derūnundan müteşā' id ve rū-nümā oldı. Ḥaḳiḳatde zāt-ı ḫuceste-şifātından şaḫife-i rūzgārda bir eşer ve nişān ḳalmayub ancak nāmı ḳaldı dimek olur.

Ve Ḳāle Ḳuddise Sırruhu'l-*Aziz*

Yine ol nesāḳ-sāzende-i silk-i eş'āruñ le'ālī-senc oldukları

6. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

¹ Zatı bütün ayıp ve kusurlardan münezzehdir.

Beytüñ mazmûn-ı cevâhir-meşhûnı ya' nî ol bâde-i hâlet-fezâ ve şarâb-ı rûh-efzâ ki bir müsta'idd-i zümre-i şevk-engîze yâd ü tezkâr kılınsa keyfiyyet-i tecellî-peyvestiyle mest ü bî-hûş olub şubha dek nâle vü feryâd iderler. Bunuñla berâr ne ol mestîden anlara bir 'âr ve vebâl ve ne mey-perestîden âyîne-i mücellâ-yı hâtırlarına bir ğubâr-ı infi'âl vâkı' olur dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu'l- 'Azîz

Yine ol şarâvet-bahşâ-yı reyâhîn-i 'urefânuñ lisân-ı mu'ciz-beyâniyle 'uqde-küşâ-yı feşâhat oldukları

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِي
أَقَامْتُ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلْتُ الْهَمُّ

Beytinüñ mefhûm-ı halâvet-mevsûmı ya' nî egerçi ol müdâm-ı şafâ-encâmuñ zıkr ü yâdı bir kalb-i şafâ-perver-i civânmerd ve âzâde-dile [11] huşur ider ise cemî' -i âlâm u ekdâr ve ahzân u vesâvis-i bî-şümâr rişlet ü ric'at idüb esârîr ü efrâh anda muķîm ü ber-ķarâr olur dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu'l- 'Azîz

Yine ol nüzhet-ârâ-yı büstân-ı fezâ'ilüñ hâme-i benân-ı güher-efşâniyle lü'lü'-bâr oldukları

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ خَنْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَنْمُ

Beytinüñ mazmûn-ı derârî-meşhûnı eger nedîmân-ı encüm-i ‘ayş u ‘işret ve müķîmân-ı nişîmen-i ‘aşķ u maħabbet ol bâde-i girân-māye ya‘nî piyāle-i şüreyyâ-pāyenüñ zarfı mührünü müşāhede itseler bâdeyi şürb itmeksizin ol ħatm-ı inā’ anları mest ü ħarāb ve şeydā eylerdi dimekdür.

Ve Kāle Kuddise Sırruhu’l-‘Azîz

Yine ol ŧuħî-i ravza-ı ehl-i ‘aşķuñ ğonca-ğüşâ-yı ğülben-i [12] nezâket oldukları

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا تَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

Beytinüñ ma‘nâ-yı ‘anber-âlûdı eger ħāmil-i neşve-i maħabbet ve dāhil-i meclis-i ŧarab enîs-i zevķ ve şoħbet olan aşĥâb-ı ‘irfān ve nedîmân-ı şafâ-kîşān ol şarāb-ı rûĥ-efzâ ile mest ü ħarāb olduğdan şoñra egerçi ol bâde-i neşâħ-peymādan ber-ĥāk-ı nemnāk-ı ħabr-i meyyite reşĥa-pāş olsalar meyyit-i mezbûruñ beden-i müste‘ārından müfāraķat eyleyen rûĥ-ı pür-fütûĥı ħayāt-ı tâze ile ‘avdet idüb cisme bâ‘ iş-i inti‘āş olur dimekdür.

Ve Kāle Kuddise Sırruhu’l-‘Azîz

Yine ol bülbül-i ğüyâ-yı riyāz-ı ‘ilm-i müte‘ālün zemzeme-sāz oldukları

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَائِطٍ كَرِيمًا
عَلِيلًا وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

Beytün ma‘nâ-yı ‘ibret-nümāsı ya‘nî ol şarāb-ı ŧarāvet-nişābuñ sāye-i [13] dīvār-ı bâĝ-ı şihĥat-medārına üftāde-i pister-i helāk olan bir bîmār-ı derdnākı ilķā vü ŧarĥ itseler şafvet-

i hevā-yı hayāt-baḥşāsıyla ol cism-i za‘īf-i bī-mecāl taḥḥīḥ-i mizāc-ı i‘tidāl eylerdi dimek olur.

Ve Kāle Qudise Sırruhu'l-‘Aziz

Yine ol ser-levḥa-ı mecmū‘a-ı ḥaḳīḳatuñ perde-güşā-yı rāz oldukları

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِبِهَا مُفْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَدَاقَتِهَا الْبُكْمُ

Beytinüñ me‘āl-i durer-iştimāli ya‘nī ol şarāb-ı pür-tābuñ ḥum-ḥāne-i ‘ālī-cenābına bir muḳ‘ad-ı bī-tāb u mecāli taḳrīb itdireseler çaşnī-i şīrīn-mezākı zikrinden güng ü lāl olan taḥḥīl-i isti‘dād-ı refṭār ve tekmīl-i feşāḥat-ı güftār eyler dimekdür.

Ve Kāle Qudise Sırruhu'l-‘Aziz

Yine ol çeşme-i cūy-bār-ı ma‘rifetüñ le‘ālī-pāş oldukları [14]

12. وَلَوْ عَقَبْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيْبِهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

Bu beytinüñ ma‘nā-yı münīfi eger ol rāḥ-ı pür-melāḥuñ būy-ı ‘abīr-sirişti cānib-i ḥıttā-ı şarḳda olsa ve ğarb tarafında daḥi bir merd-i mezkūm-ı bīmār mevsūm bulunsa rāḥ-ı mezbūruñ āşār-ı revāyih-i dil-pezirī mūmā ileyhüñ dimāġına te‘şīr ve fevāyih-i ḥoş-būy-ı bī-nāzīri meşām-ı cānını ta‘ṭīr eylerdi dimekdür.

Ve Kāle Qudise Sırruhu'l-‘Aziz

Yine ol tūṭī-i nağme-perdāz-ı feşāhatuñ edā-yı faṣīḥ ile gūyā olduğı

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَأَمِسِ
لَمَا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النُّجْمُ

Beytinüñ mazmūnı eger ol şarāb-ı hoş-güvārdan keff-i lāmis la^l-reng ve reng-i ^l aks-i cām-ı mey-i tābdār ile dest-i şārib hem-reng olsa ol ^l aks-i envār-ı cām-ı maḥabbet anuñ destinde bir [15] necm-i hidāyet olub leyle-i muzlime-i ğamda zāyi^l u gümrāh ve vādī-i ḍalāl ü hızlānda ğuşaş ü ālāma hemrāh olmaz dimekdür.

Ve Kāle Ḳuddise Sırruhu'l-^l Azīz

Yine ol pīrāye-fezā-yı peyker-i ma^l ānīnūñ revnaḳ-dih-i cemāl-i ḳāşīde olduqları

14. وَلَوْ جُلِّيتُ سِرّاً عَلَى أَكْمِهِ غَدَاً
بَصِيراً وَمَنْ رَأَوْقَهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

Beytinüñ me'āl-i şerīfi eger ol şarāb-ı āteş-nābuñ sırrı pesmānde-i şeb-i tārik olan bir dīde-i nā-bīnāya zāhir ü hüveydā olsa çeşm-i nā-bīnā-yı mezkūra ilḳā-yı nūr idüb nā'il-i devlet-i bīnāyı eyleyeceğı gibi muşaffātından daḫi reşḫa-pāş olan ḳaṭarātuñ şadā-yı dil-keşi gūş-i eşammdan ref^l -i ^l illet idüb müstemi^l eyler dimekdür.

Ve Kāle Ḳuddise Sırruhu'l-^l Azīz

Yine ol çemen-pīrā-yı gülistān-ı fezā'ilüñ ḫāme-i benān-ı gevher-rizānıyla [16] dūrer-nişār olduqları

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا

وَفِي الرَّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَّا ضَرَّهُ السُّمُّ

Ma' nā-yı dil-peziiri eger ol müdām-ı şafā-encāmuñ sāye-i nezāket-mesāḥasında zümre-i kārṽāndan bir gürūh-ı pür-şükūh ārzū-yı ziyāretine ḳaşd-ı 'inān-ı 'azīmet itseler ve miyānlarında bir merd-i mār-gezīde bulunsa çeşīde-i zehr-i helāk olduğı semm-i ḳātil fī'l-ḥāl mündefi' u 'āṭıl olur dimekdür.

Ve Ḳāle Ḳuddise Sırruhu'l-'Azīz

Yine ol hezār-ı nağme-senc-i gülzār-ı ma' ārifūñ terennüm-sāz oldukları

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابِ جُنِّ أَبْرَاهُ الرَّسْمِ

Beytinūñ mefhūm-ı dil-rübāsı eger ta'vīz-i nüvīsegān-ı efsūnkār ol şarāb-ı kevşer-nişābuñ nām-ı ḥurūf-ı ḥoş-nizāmını bir cebīn-i muşāba ya' nī pişāne-i mecnūna naḳş u nigār idüb resm ü ta' līḳ itseler ol bī-ḥired-i derdmend ḳaṭ' -ı kemend-i cinnet idüb 'āḳil u [17] huşmend olur dimekdür.

Ve Ḳāle Ḳuddise Sırruhu'l-'Azīz

Yine ol bülbül-i terennümāt-ı nikāt-āmīzūñ şūr-efken-i bezmgāh-ı dimāğ oldukları

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللِّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

Beytinüñ me'âl-i münîfi ya' nî eger ol hımr-ı leţâfet-eşerüñ nâm-ı sâmisini şafha-ı levh-i 'aleme nigâşte vü terķim itseler sâye-nişin-i livâ olan ceş-i 'izâmı mest ü şeydâ eyler dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu'l-'Aziz

Yine ol mişkât-ı maţla' -ı feyz ve âşaruñ nür-pâş oldukları

18. نُهْدَبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

Beytinüñ ma' nâ-yı dil-firibi ya' nî ol şarâb-ı hoş-güvâr nedimân-ı mekîde-i müdâm-ı ma'rifet ve harifân-ı meclis-i vecd ve haķıķatuñ ahlâķ-ı [18] zemimelerin hışâl-i pesendide ile tehziḅ ve tevşih idüb ol bade-i hidâyet-pîrâ vâsıtasıyla menzil-i maķşûda delâlet ve maḥall-i maţlûba hidâyet olınurlar dimekdür.

Ve Kâle Kıddise Sırruhu'l-'Aziz

Yine ol tûḫî-i şekeristân-ı feşâhatuñ leb-cünbân oldukları

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْعُظْمِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

Beytinüñ mefhûm-ı 'âlisi ya' nî ol müdâm-ı kerâmet-encâm-ı cüd u seḫâ ile ma' rûf ve 'adl u dâd ile mevşûf ve şıfat-ı ihsân ile men' üt olmayan zât-ı deniyyü'ş-şıfatı muḫsin ve kerim ve şıfat-ı ḫilm ile müteḫallik olmayub hemişe ğâzab-nâk olan erbâb-ı li'âmı ḫalim ve selim eyler dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-^ç Azîz

Yine ol serv-i gülistân-ı şafâ ve 'andelîb-i büstân-ı vefānuñ lisân-ı faşîh ile zemzeme-sâz oldukları [19]

20. وَلَوْ نَالَ قَدَمُ الْقَوْمِ لَنَّمَّ فِدَامَهَا
لَأَكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّئِيمُ

Beytinüñ müfâdı egerçi bir kavmüñ fedm ve denîsi ol şarâb-ı leţâfet-nâbuñ gülü-yı şurâhîsini ta'biye ve dehân-ı ibriķini pûs eylese elbette şahş-ı mezkûruñ ol müdâm-ı şafvet-encâmı taķbîl ve telşîmi ahlâķ-ı hamîde ve hişâl-i pesendîdeye nâ'il eyler dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-^ç Azîz

Yine ol bülbül-i gülistân-ı tarâvetüñ nâţıķa-perdâz oldukları

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلٌ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عُلْمٌ

Beytinüñ mazmûn-ı hikmet-meşhûnı ya' nî ğalîbân-ı müsta' id ve mürîdân-ı müsterşid olan zümre-i 'uşşâķ benden su'âl idüb sen ebyât-ı güzeştede şarâb-ı mezkûruñ hâşiyet-i şerîfesinden şerh ve beyân eyledüñ bu şüretde ezher-i cihet [20] anuñ evşâf-ı seniyyesine habîr ve dānāsın bir nebze dahâ haşâ'iş-i laţîfesinden bahş eyle tā kim ateş-i 'atşımız teskîn ve derd-i iştiyâķımız resîde-i maķâm-ı berîn ola didiklerinde su'âl-i muķaddereye cevâben evet beni pîr-i mey-hâne-i 'aşķ-ı velâ ve mîr-i ğarâbât-ı faķr u fenâ ve sitâyiş-i cemîlesine her vechle tuvānâ ve dānâyım. Öyle ki ğüft ü ğūsından diger pîşem ve evşâf-ı behiyyesinden özge endîşem yokdur.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-^ç Azîz

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَأُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

İşte ol şarâb-ı 'âlem-tâbuñ zât-ı ferhunde-şifâtı pākîze ve güzîdedür. Lâkin şafâ-yı âb gibi ğubâr ile küdüret-i kîr ve vehme tıynet-i laţîf olub leţâfet-i hevâ gibi buĥâr vâsıtasıyla keşâfet-pezîr degüldür. Daĥi bir nûr-ı mülemma^ç dur ki mânend-i ateş zûlmet-i duĥân ile tîre-ġün olmaz. Ve bir rûĥ-ı ğayr-ı [21] mücessemdür ki bilinmez.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-^ç Azîz

23. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَادِحِينَ لَوْصُفُهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

Maĥsûl-i beyt ya^ç nî her ân ve zamân ol şarâb-ı feyz-nâb içün şifât-ı zîbende ve ĥavâs-ı firîbende vardur ki muĥibbân-ı şâdiĥu'l-cinâna râh-ı hidâyet irâ'e eyler. İşde ol şifât-ı şerîfe ve ma^ç ânî-i laţîfe visâţatıyla cur^ç a-keşân-ı piyâle-i vaĥdet ve bâde-nüşân-ı cam-ı ma^ç rifet olan vâşifân-ı İlâhîden nice nazm ve neşr vücûda gelür dimekdür.

Ve Kāle Quddise Sırruhu'l-^ç Azîz

24. وَقَالُوا شَرِبْتَ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

Mazmûn-ı beyt libâs-ı mecâzda olan şarâbuñ idraĥ-ı ĥaĥâ'îĥini 'âciz olan ĥâşirân-ı fehm ü ma^ç nâ didiler ki sen şadr-ı ĥasîdede [22] anuñ şürbüni iĥrâr ve ebyât-ı sâ'iresinde ĥavâş u âşârından iĥbâr eyledüñ. Ĥalbuki şarâb-ı şürî ve ĥamr-ı engürî ki anuñ netîcesi ĥızlân

ve dālāl ve şāribi ise müsteḥaḳ-ı ‘azāb ve nekāldür su’āline cevāb olarak ḥāşā ben ol müdām-ı dālālet-encāmı nūş itmeme belki şarābı sebep-i vuşlat-ı zāt-ı bī-çün olan cām-ı tecellī-nümādan āşām iderim. İşte ol rāḥ-ı pür-melāḥı terk benim ‘indimde günāh ve ol şarāb-ı mecāzinūñ şürbi bā’ iş-i dūri-yi dergāh-ı İlāhdur dimekdür.

25. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كُمُشْتَاقٍ نَعْمَ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

Ma‘ nā-yı beyt bir kimse ki ol meyi görmemiş ve çaşnī-i idrāk-ı ḥaḳīķisini tātmemiş olanuñ nāmı ol şahşuñ ‘indinde yād ü tezkār kılnsa ‘āşık-ı müştāḳ zāviye-i bu‘ d-ı firāķda kendi ma‘şūķınuñ ḥayāl-i bī-mişāliyle tebaḥtur ve ihtirāza gelüb [23] vecd ve ṭarab eylediği gibi şahş-ı merķūmı daḫi neş’e-yāb ve ṭarab-engīz eyler dimekdür.

Ve Ḳāle Ḳuddise Sırruhu’l-‘Azīz

26. هَنِيئاً لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكِرُوا بِهَا
وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

Medlül-i beyt ya‘nī ‘ālem-i insānīde mutavassıṭü’l-ḥāl ve derece-i maḳşūda vuşül-i iştiyāḳ ile vādī-i cüst ü cūy-i vuşlatda pür-melāl olan mutavaṭṭınāna ol bāde-i maḥabbet-i zātiyyenūñ şürbi şifā olsun ki pes perde-i ef‘āl ve şifātdan mest ve bī-hūş oldılar. Ve şıķal-i bār-ı vücūd ve hestīden kendülerini āsūde buldılar. Hālbuki müntehiyān-ı evliyā-ı kirām ol bāde-i şırfdan bir cur‘a nūş itmeksizūñ ḳaşd ve endīşesiyle ser-ḥoş oldılar dimekdür.

Ve Ḳāle Ḳuddise Sırruhu’l-‘Azīz

27. وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشَائِي

مَعِيَ أَبَدًا تَبَقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

[24] Mutazammın-ı beyt ya‘nî ol şarâb-ı neşve-yâbuñ neş’et-i zuhûrından ol benüm ‘indinde mestlik vardır. Ve üstühvân ve ‘izâm-ı tenüke kuvvâ-yı bedendür. Fenâ-pezîr olduğda ol raḥîḳ-i feraḥ-baḥşânuñ neş’e-i ḥâlet-fezâ ve neşve-i ḥaḳîḳat-nümâsı benümle bâḳî ve ebedîdür.

Ve Ḳâle Ḳuddise Sırruhu’l-‘Azîz

28. عَلَيْنِكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَدُّكَ عَنْ ظَلَمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

Maḥşûl-i beyt ya‘nî ol şarâbuñ şürb ve isti‘mâli senüñ re’yine muḥavveldür. Tâ kim ta‘alluḳât-ı sâ’ire ile mezc itmeden nüş ve ḥâlet-i keyfiyyetiyle bî-hüş olasıñ. Egerçi sâ’ir şey ile ḳarışdırmak murâd iderseñ reşḥa-ı zülâl-i leb ü dendân-ı ma‘şûḳla memzûc u âmîḥte ḳıl ve andan ‘udülün maḥz-ı zulm ve sitem ve ber-minvâl-i muḥarrir icrâ-yı âyîn nüş-â-nüş itmek metsân-ı cur‘a-keşân-ı bezm-i ḥaḳîḳata bir de’b-i etmedür dimek olur.

[25] Ve Ḳâle Ḳuddise Sırruhu’l-‘Azîz

29. فَدُونَكَهَا فِي الْحَانَ وَاسْتَجْلَهَا بِهِ
عَلَى نَعَمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غُنْمٌ

Ya‘nî şarâbı mey-ḥâne-mestân-ı mey-perstândan aḥz ve girift eyleyüb zuhûr ve cilâsını ṭâlib olarak nağamât-ı hoş ve elḥân-ı terennümât-ı dil-keşî üzre nüş eyle. Zîrâ anuñ nağamâ-yı ‘aşḳ-engîz ve terâneḥâ-yı şevḳ-âmîzi insânı muğtenim eyleyüb nâ’il-i devlet-i sermedî ve vâşıl-ı şervet ve sa‘âdet-i ebedî eyleyür dimekdür.

Ve Kāle Kuddise Sırruhu'l-^ç Azîz

30. فَمَا سَكَنتُ وَالْهُمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْعَمُّ

Medlül-i beyt ya^ç nî ne ol şarâb bir zamân bir mevzi^ç de hümûm ve aḥzân ile ârâm buldı ve ne bir ân ğam ile ṭayyibü'l-ḥâl ve naġam ber-devâm oldı.

[26] Rubā^ç î

H^vâhî zi-felek ne ğuşşa bînî vü ne ğam
Der-meykede mey nûş be-elḥân u naġam
Devr-i kadeḥ u ğuşşâ'-i devrân yek-câ
Hem-çün naġam u ğam ne-şevd cem^ç be-hem¹

me'âlince çirk-i ğam u âlâyiş-i dünyâ-yı denîden dest şüy. Ve kûy-ı ḥarâbât-ı ^ç aşk-bâzîye rāh cüy Ve ḥum-ḥane-nişîn-i ^ç aşk-ı lâ-yezâlî olan mürşid-i ḥaḳîḳatuñ dâḥil-i bezm-i ḥaş ve nedîm-i bâhirü'l-iḥtişâş olub ol sâķî-i şarâb-ı ma^ç arifetüñ dest-i kerem-peyvest-i devâ-baḥşâsından kadeḥ-i irâdetle nûş-i cām-ı maḥabbet ile sermest ü medhüş olaraq bu kayd-ı mevḥûm-i hestîden müberrâ ve gird-i ḥubb-i mâ-sivâ ile şengâr olan âyîne-i ḳalbini ol zât-ı kerimü'ş-şifâtuñ maşķala-ı naẓar-ı kimyâ eşeriyle taşfiye ve mu^ç arrâ eyle dimekdür.

[27] Ve Kāle Kuddise Sırruhu'l-^ç Azîz

31. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمُرَ سَاعَةٍ
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

¹(Câmî, 1309, s. 181). Felekten gam ve keder görmek istemiyorsan meyhanede sazlı sözlü şarap iç. Kadehin dönmesi ile devranın gussası, naġme ile gam gibi bir yerde birleşmez.

Mutażammın-ı beyt ya‘ nî ol şarābuñ sekr ve neşvesi hengāmında nice āşār-ı ‘acībe ve hālāt-ı ğarībe zuhūr ider. Velev bir sâ‘ at miqdârı olsun ta‘ ayyüş ve zindeġanî eyledigüñ müddet ser-te-ser ‘âlem belki cümle benî âdem zîr-i taşarruf ve hükümünde maḥkûm ve mazlûmüñ olub irāde vü irāġañ-ı vevch üzere mutî‘ ü fermānber olurlar dimekdür.

Ve Kāle Kuddise Sırruhu’l-‘Azîz

32. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

Ma‘ nâ-yı beyt her zevk ve huzûrı ve ibtihâc ve sürûrı ki netice-i huşul-i murādât-ı dünyevî ve vesîle-i sa‘ âdet-i uhrevî ola ol şarāb-ı feyz-i nābla hüşyār ve bîdār olmadıkça [28] ḥaḳîḳat-ı zindeġanî ve kemāl-i behcet ve şādmānîden ne temettu‘ eyler.

Ve Kāle Kuddise Sırruhu’l-‘Azîz

33. عَلَى نَفْسِهِ فُلَيْتُكَ مَنْ ضَاعَ عُمُرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

Me‘âl-i beyt ya‘ nî şol kimse ki kendi naḳd-ı ḥayāt ve sermāye-i evḳātını zāyi‘ ve güm-rāh eyleyüb ol şarābı ki vesîle-i mey-perestî ve vāsıta-ı bî-ḥodî ve mestî eylemeye taḥşîl-i cur‘ a ve tekml-i behre itmeden behā’im gibi ‘ömr-i nāzenîni hebā ve tebāh iderek vaḳt-güzār oldı dimekdür.

Allāhümme eşkinā şarābe’l-ma‘ rife

Min-ke’si’l-vaḥde

Bi’l-muḥabbe ve’l-cem‘ iyye.

5.5. KARA MUSTAFA HULÛSÎ ALÂ'İYEVÎ

[2] Lema' âtü'l-Berkiyye fi-Şerhi Kaşîdeti'l-Mîmiyye

Bismillâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Cevâhir-i ḥamd ü sipâs-ı bî-ḥad aḥadiyyet-i zât u kibriyâsında eḥad ü mütevaḥḥid ve zevâhir-i şükr-i bî-kıyâs u bî-ḥad câmi'iyet-i şifât u esmâsıyla vâḥid u müteferrid olan vâcibü'l-vücûd ve vâhibü'l-cûd ḥayy-ı bî-zevâl ve kıyyûm-ı lâ-yezâlûn dergâh-ı celâlet ü bârgâh-ı 'azmetine nişâr olsun ki kulûb-ı 'ârifîni ḥazâ'in-i esrâr ve ervâḥ-ı 'âşîkîni zevâhir-i envâr idüb tecelliyât-ı celâl ü cemâl ile iḥyâ ve 'aḳıllarını envâr-ı sâti'asını izḥâr ile tenvîr ve ehl-i ḥicâb üzerlerine hüccet-i kâti'a kıldı. Ve şarâb-ı selsebîli kâselerinin şarâb-ı ṭahûr ile saḳy ve şadrlarını meclis-i ḥazret-i İlâhiyyede esmâ vü şifât-ı sâkîlerinin yedleri üzerine mizâc-ı zencebîli lezzet ü sürûr ile mücellâ idüb şûret-i beşeriyette zuhûrdan muḳaddem cemâli envârından sükarâ olup bu neş'e-i 'unşuriyyeden evvel [3] ḥüsni kemâlınden ḥuyârâ oldukları hâlde cemâl-i zâtda hâ'imîn olarak şabaḥlayub baḥr-ı 'ibâdet-i zâtiyyede kâ'imîn oldukları hâlde giceleyüb içdikleri şarâb-ı raḥîkden 'ıtâş-ı ṭâlibîne bir cur'a ifâza ile kulûb-ı ṭâlibîni iḥyâ eylediler.

Ve ulûf-ı şalavât-ı zâkiyât ve şunûf-ı taḥiyyât-ı vâfiyât ol mecma'-ı şûret ü ma'nâ ve 'ankâ-yı “Kâbe ḳavseyni ev ednâ”¹ a'nî ḥabîb-i Ḥudâ ve seyyid-i enbiyâ ve sened-i aşfiyâ ḥazret-i Muḥammedü'l-Muştafâ'ya olsun ki vücûd-i biḥbûd-i münevver ve rûḥ-ı muḳaddes ve müṭahharlarına “Levlâke levlâke lemmâ ḥalaḳtü'l-eflâke”² ve şân-ı

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Necm, 9. “İki yay kadar hatta daha yakın.”

² (Alcûnî, 2001b, s. 146) Eḡer sen olmasaydın ben felekleri yaratmazdım.

şerîflerine “Halaqtü’l-eşyâ’e li-eclike ve halaqtüke li-eclî”¹vârid olub bâl-i himmet-
‘ulyâsıyla maķâm-ı “Şümme denâ fe-tedellâ”²ya pervâz eyledi.

Ve dürüd-ı nâ-ma’ dūd ol şems-i semâvât-ı nübüvvet ve bedr-i münîr-i risâletüñ âl ü evlâd
u aşhâbı huşûşen çâr-yâr-ı me’ âlî cenâbı ervâh-ı tayyibeleri üzerlerine nişâr olsun ki
cümlesi nücüm-ı âsumân-ı velâyet ve aķmâr-ı meşârık-ı hidâyetdürler.

Ve ba’ du bu faķîr-i pür-taķşîr turâb-ı aķdâm-ı cemî’ i’l-‘ ulemâ’ ve kıtmîr-i ğubâr-ı ‘ atabe-
i evliyâ Muştafa Hülûşî ‘ Alâ’iyevî *keşefa’llâhu lehü esrâre’l-ma’nevî*³ kelimât-ı hayât-ı
müdâhât-ı ekâbir-i şıķķatı ekşer-i evķatımda maţmaĥ-ı nazar ve maţraĥ-ı başar kılub her
birinüñ câm-ı kelâm-ı hidâyet-encâmından cânım müdâm-mest ve hoş-hâl olub ve esrâr-
ı eş’âr-ı feşâhat-nişâr ve belâġat-dişârlarından rûhum bî-melâl ve kendüm müreffehü’l-
bâl olurdum. Bâ-huşûş ol kaşîde-i belîġa ve bedî’a ve kelimât-ı faşîha ve ġarîba ki
Kuşbu’l-‘Arifîn ve mürşidü’l-‘aşîķîn ve’l-vâşılîn mazharu esrârı ĥaķi’l-yaķîn kaşifu
müşķilâti’t-tarıķati vâziĥu mu’dilâti’l-ma’rifeti ve’l-ĥaķîķati el-‘âlimü’l-‘âmil ve’s-
seyyidü’l-fâzıl şerefü’l-milleti ve’d-dîn Ebü Ĥafş ‘Ömer bin ‘Alî es’Sa’dî el-Mışrî el-
ma’rûf bi-İbni’l-Fârîz *enâre’llâhu ķulûbenâ [4] bi-nûrihi’l-vâmîz ve sırrıhi’l-ġâmîz*⁴
ĥazretlerinüñ buyurduķları *Kaşîde-i Ĥamriyye* ki ma’ nâ-yı pür-envârı kaşif-i ĥafâyâ-yı
ĥazâ’ir-i ķudsdur. Ve elfâz ve terâķib-i ‘ âlî-miķdâr maţla’-ı serâ’ir-i insdür. Ma’ nâ-yı dil-
ârâsı ġüyâ bir maĥbûbe-i zîbâ ve ma’ şûķa-ı dil-rübâdur ki perde-i luġât-ı ‘Arabla
muĥteceb olmaġla ba’zı tâlîbân-ı Rûma çehre-ķüşâ olmaduġı cihetle niķâb-ber-dâr olub
rû-yı ‘Arabînüñ cemâl-i bâ-kemâlin ‘aşîķân ve aşhâb-ı zevķ ü vicdân göreler idi ve zevķ
ve vişâline ireler idi deyü ĥasret-keş olurdum. Lâķin reh-zen-i vehm bir cânibden gelüb
ķillet-i bizâ’at ve ‘adem-i istiķâ’atle ĥavf ve ye’s virüb bu me’mülün ĥuşûline mâni’ ve

¹ “Eşyayı senin için yarattım, seni de kendim için yarattım.” (Arabî, 2009, s. 266).

² Kur’ân-ı Kerîm, Necm, 8. “Sonra yaklaştıkça yaklaştı.”

³ Allah ona manevi sırları açsın (mananın sırlarını açsın).

⁴ Allah kalplerimizi onun parıldayan nuru ve gizli sırlarıyla aydınlatsın.

bu mes'ülün vuşulini rāfi' olurdu. Ammā teḳāzā-yı derūn ve ārzū-yı dil-i maḥzūn tekrar bir cānibden bu gūne evhām-ı derūni iḥrāc ve der-bīrūn idüb ğalebe ve istīlāda şol ḥadde maḳrūn olurdu ki bir dem ārām ve sūkūna mūhlet virmezdi. Āḥir kār cenāb-ı perverdigāra mūteveccih olarak ve rūḥāniyyet-i seyyidü'l-enbiyā' 'aleyhi ekmelü't-teḥāyā efendimiz şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretlerinden isti'āne ve istimdād iderek ber-ḥaseb-i ḥūkm-i taḳdīr-i *Innehū 'alā-mā yeşā'u ḳadīr mu'terifen bi'l-'iczi ve't-taḳşīr* izḥāru māfī'z-zamīre şürū' eyledüm ve ḥāl-i vaşīta nazār idüb rişte-i taḥrīre bu cevāhiri tesmīḥ ḳılıb "*Leme'ātü'l-berḳiyye fī-şerḥi'l-mīmīyyeti'l-ḥamriyye*" deyü nām virdüm.

1. شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

el-Luġat: "Eş-şirb" şīnūn ḥarekāt-ı şelāsesi ve rānuñ sūkūniyle. Ve'l-meşreb maḳ'ad vezninde ve't-teşrāb tezkār vezninde şu ve şuyun ğayrı her bir māyı'ı ya' nī içilen nesneyi içmek ma'nāsınadır. Yuḳālu [5] şeribe'l-mā'e şerben bi't-teşlīsi ve meşreben ve teşrāben mine'l-bābi'r-rābi' izā cere'ahu 'alā ḳavli şīnūn fetḥiyle maşdardur ve zammı ve kesriyle isimlerdür içmege dinür. Ve şeribe şīnūn fetḥiyle şārib olan ḳavme ıtlāk olunur ya' nī ismi cem' olur rekebe ve raḥale gibi yaḥud şaḥebe ve şāḥebe gibi niteki şürüb daḥi şāribūn cem'idür şühūd ve şāhid gibi. Ve şeribe bā ḥarfīyle mūte'addī olur. İçürmek ma'nāsına ve bu münāsebetle bir kimse ḥaḳḳında dūrūġ-āmīz iftirā eylemek ma'nāsına isti'māl olunur. *Yuḳālu şeribe bihi izā kezībe bihi'* ve fehm eylemek ma'nāsına müsta'meldür. Yuḳālu şeribe'l-kelema şerben mine'l-bābi'l-evvel izā fehimehü. "Eş-Şirb" şīnūn kesriyle şuya ıtlāk olunur ve şudan 'ā'id olan ḥişşe ve naşībe dinür. Yuḳālu lehü şirbün mine'l-mā'i ey ḥazḫun minhü ve ğayrı zālik. "Ez-zīkr" zālūn kesri ve zammiyle bir şey'i unutmayub ḥāḫırda ḫutmaḳ ma'nāsınadır. Ba'zılar zālūn kesriyle lisāna ve zammiyle

¹ Birisine iftira atıldığında *şeribe bihi* denilir.

kalbe taḥṣīṣ eylediler. “el-ḥabīb” emīr vezninde maḥūb ma‘nāsınadır. Ve muḥib ma‘nāsına da gelür. Ve ḥabīb ḥarf-i ta‘rīfsiz otuz beş nefer şaḥābī ismidür Ḥabīb bin Eslem ve Ḥabīb bini'l-Esved gibi ve muḥaddiṣinden bir cemā‘ at adıdır. “Müdām” ğurāb vezninde ḥamra ve maṭar-ı dā’imiyye dinür müdāme gibi mübtelā olan kimse müdāvemet itdüğü için. “Es-sükr/Es-sükür” sīnūñ zammı ve sīn ü rānuñ zamları. Ve Sekr sīnün fetḥi ve kāfuñ sükūniyle. Ve seker fetḥateynle. Ve sekerān feteḥātla ser-ḥoşluk ma‘nāsınadır. Yuḳālu sekere’r-recülü mine’l-ḥamri sükren ve süküren ve sekren ve sekeren ve sekerānen mine’l-bābi’r-rābi‘ naḳīzu şaḥḥā. “el-kerm” kāfuñ fetḥi ve zānuñ sükūniyle yaş üzüme dinür.

el-İ‘rāb: “Şeribnā” fi‘l ve fā‘il cümle-i fi‘liyye ibtidā’iyyedür. [6] “Alā zikrī” şeribnā fi‘linūñ zarf-ı lağavīdür. Zikr mef‘ülüne muzāfdur ve izāfeti lāmiyyedür. “el-ḥabīb” muzāfün ileyhidür zikrūn. “Müdāme” şeribnā fi‘linūñ mef‘ülün bih şarīḥidür. “Sekirnā” cümle-i fi‘liyyedür. “Bihā” sekirnā fi‘linūñ zarf-ı lağavīdür zamīr müdāmeye rāci‘dür. “Min-ḳabli” kelimesinde şeribnā ile sekirnā beyinlerinde tenāzu‘ vaḳi‘ olmuşdur. Tenāzu‘ī ḳat‘uñ tariḳi kütüb-i naḥvde ma‘lūmdür. “En-yuḥlaḳa’l-kermü” te’vīl-i müfreden şonra ḳabl kelimesinün muzāfün ileyhidür.

el-ma‘nā: Biz maḥbūbı unutmayub der-ḥātır iderek şarāb içdük ve ol şarāb sebebiyle yaş üzümlük olınmazdan muḳaddem ser-ḥoş olduk

Ma‘nā-yı İṣāretī: Biz ma‘āşir-i ‘uṣṣāḳ ḥazret-i ‘ilmiyyede kemālāt-ı mu‘ayyeneye mevşūle olan tecelliyāt-ı İlāhiyyeye ḳābilīn ve ḥazret-i eḥadiyyete lisān-ı isti‘dād ile kemālāt-ı sübhāniyyeyi tālibīn ve meclis-i ḥaḳāyīḳ-i ‘ayniyye ve ervāḥ-ı ğaybiyyede bu şūret-i ‘unşūriyye icād olunmazdan muḳaddem esmā vü şifāt-ı sāḳīlerinūñ yedlerinden kemālāt-ı İlāhiyyenūñ şāfiyye ve ḥālisesini şarībīn olduğumuz ḥālide cemī‘-i mücibāt maḥabbeti cāmī‘ ve cümle mevcūdātı raḥmet-i raḥmāniyyesiyle icād ve ketm-i ‘ademden

rahmet-i rahîmiyyesiyle nūr-ı vücūda ihrāc eyleyüb her birerlerini kendi hallerinde münāsib kemāl-i hāşşa taḥşîş ve mevcūdāt miyānından nev‘-i insān üzerine ḥil‘at kerāmeti ilbās ve nev‘-i insāndan mü‘minin üzerine “el-yevme ekmeltü leküm dīneküm ve etmemtū ‘aleyküm ni‘meti ve razītü lekümü’l-islāme dīnen”¹ āyet-i celīlesi ḥükmünce kıbel-i sübhāniyyesinden tevfiķāt-ı şamedāniyye ve ‘ināyet-i ezeliyyesiyle ni‘met-i imān ve islāmı tetmīm ve mü‘minin beyninden idrāk-ı zevki ile nā’il oldukları ezvāk ve eşvāk ve esrār-ı [7] İlāhiyyeden ḥāşıla neş’eyi bilüb ef‘allerini ef‘āl-i İlāhiyyede ifnā ve şifātlarını şifāt-ı ḥaḳda ihrāk ve zātlarını zāt-ı muṭlaḳda mütteḥid kılar maḥabbet ile maḥabbet eyleyen evliyāsını teşrif-i ḳurb ve kemāl ile teşrif buyuran maḥbūb-ı ḥaḳiḳiyyi zıkr üzerine şarāb-ı maḥabbet için bu neş’e-i ‘unşuriyyeye gelmezden muḳaddem müheymin ve ‘aşıḳın olduk. *Kemā ḳāle Mevlānā Celāleddīnī’r-Rūmī ḳuddise sırruhu’d-deymūmī*

[Fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün]

Pîş ez-ân k’ender cihân bâğ u mey ü engür bûd

Ez-şerāb-i lâ-yezālî cān-i mā maḥmûr bûd

Mā be-Begdād-i cihân-i cān ene’l-ḥaḳ mî-zedim

Pîş ez-ân k’in dâr u gîr ü nûkte-i Manşûr bûd

Pîş ez-ân kîn nefsi-i kül der-âb u gil mi‘ mâr şûd

Der-ḥarābât-i ḥaḳâyıḳ ‘îş-i mā ma‘ mûr bûd

Cān-i mā hemçün cihân bûd cām-ı cān çün âfitāb

¹ Kur’ân-ı Kerim, Mâide, 3. “Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim.”

Ez-şarāb-ı cān cihān tā-gerden ender-nūr būd

Sākiyā īn mu‘ cibān-i āb u gülrā mest kon

Tā-bedāned her yeki ko ez-çe devlet dūr būd

Cān fedā-yı sāki‘i ki‘z-rāh-ı cān der-mī resed

Tā ber-endāzed niķāb ez-her çe ān mestūr būd

Mā dehānhā bāz-mānde piş-i ān sāki‘ k’ezu

Ĥamrhā-yı bī-ĥumār u şehd-i bī-zenbūr būd

Yā dehān-ı mā be-gīr ey sāki‘ er-nī fāş şüd

Ān-çe der-heftem zemīn çün genchā gencūr būd

Şehr-i Tebriz er ĥaberdāri be-gū ān ‘ahdrā

Ān zemān ki şems-i dīn bī-Şemseddīn meşhūr būd¹

[8] Lem‘ a: Müdāme ile kelām-ı Rabbānī ve naşş-ı şamadānīde “Yüşķavne fīhā ke’sen kâne mizācuhā zencebīlen ‘aynen fīhā tüsem mā selsebilā”² ķavl-i şerīfiyle işāret olunup

¹ “Dünyada daha bağ, şarap, üzüm yokken, canımız zevālsiz bir şarapla, Tanrı şarabıyla sarhoştı. Şu kaç-tut yokken, Mansur o gizli sözünü, o nükteyi söylememişken, biz dünya Bağdat’ında, ben Tanrı’yım deyip duruyorduk. Şu Nefs-i Küll, daha balçık âlemde mimarlığa başlamamışken, gerçekler meyhanesinde işretimiz tamdı, düzülüp koşulmuştu, mamūr bir hale gelmişti. Canımız, bir dünyaydı sanki, can kadehi güneş kesilmişti; o dünya, can şarabıyla boğazına dek ışıklara boğulmuştu. A sākī, şu balçık âleminde ululananları sarhoş et gitsin de nasıl bir devletten ayrıldığımızı, nasıl bir bahttan uzak kaldığımızı anlasınlar. Gizlenmiş, örtünmüş ne varsa hepsini ortaya dökmek için can yolundan çıkagelen sākīye canlar feda olsun. Biz, o sākīnin karşısında ağızlarımızı açmış, bekliyoruz; sunduğu şaraplar sersemlik vermez başa, balarısı yapmadı onun balını. Sevgili! ya ağızımızı tut bizim yahut da bil ki yedinci kat yerin altında gizlenen define meydana ha çıktı, ha çıkacak. A Tebriz şehri, hani Şemseddin yokken şöret bulmuştu, her yana yayılmıştı adı sanı, o zamandan haberin varsa o zamandan bahset, onu söyle.” (Rûmî, 2007, s. 481)

² Kur’ân-ı Kerîm, İnsan, 17-18. “Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir. Orada bir pınar ki ona ‘selsebil’ adı verilir.”

şāribini şevk ü tarab ve şāhibinūñ ‘aqlını izāle ve lebini dehşet ü hayrete düşiren şarāb-ı zencebīli ve ‘ayn-ı selsebīli murāddur. Bu şarāb şāribi enāniyyetinden fānī ve ta‘yināt-ı fi‘liyye ve şifātiyye ve zātiyyesinden rūsūm-ı halkıyyesi maḥv ve muẓmaḥil olub vaqt-ı şurbunda ḥükm-i işneyniyyet zā’il olub zāt-ı İlāhiyye nūruyla mütteḥid olur ki zāt-ı İlāhiyye mevcūd idi zāt-ı ulūhiyyeti ile beraber bir şey yokdı. Niteki şallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleri ‘kāne’l-İllāhu velem-yekün ma‘ahu şey’ün”¹ buyurdu.

Lem‘a: İttiḥāduñ ma‘nāsı ne dımek olduğı ve bu ittiḥād ne gibi ittiḥād olduğı yigirmi dördüncü beytūñ şerḥinde izāḥ olınmışdur. *Ve kemā kâle’n-Nāzım ḳuddise sırruhu fī’l-ḳaşıdeti’tā’iyye*

Fe-efne’l-hevā mā lem-yekün şemme bāḳiyā

Hünā min-şifātin beyneñ fe-izmaḥallet²

el-Luḡat: “İzmaḥalle’ş-şey’ü” derler kaçan bir şey gitse. Pes bir şeyūñ gidüb vücūdı ve eczāsı fenā olmaḫda daḫi isti‘māl olunur. “Şemme” mekân-ı ba‘īd “hünā” ile ḳarīb işāret olunur.

el-İ‘rāb: “İzmaḥallet” zamīri şifāta ‘āiddür.

el-Ma‘nā: Vaqtā ki ol ḥazretūñ maḥabbetine nā’il olub anuñ maḥabbetiyle ‘ālem-i emirde ḫā’im oldımsa pes hevā-yı cānān ifnā eyledi bu ‘ālem-i halkda ve mertebe-i beşeriyyetde bizimle ol ḥazretūñ mā-beyninde ḫā’ile ve ḫādişe şifātları ki ol ‘ālem-i emirde bāḳī ve şābit olmadı idi. Pes şonradan ḫādişe olan şifātlar ki beyne’l-‘aşıḳ ve’l-ma‘şūḳ işneyniyyeti mutazammın ve müḡāyeret ve mümāyezeti müş‘ir idi. Bi’l-küllıyye

¹ (Alcûnî, 2001b, s. 119). Allah var iken onunla birlikte hiçbir şey yoktu.

² İbnü’l-Fārız’n Tâ’iyye kasidesinin 159. beytidir. bk. Kayserî (2004, s. 40).

mużmaḥil ve mütelāşī olub ol ḥazret-i maḥbūbla el-ān kemā kāne ḥaḳīḳatde olduĝum gibi olub “Ve leḳad-ci’tümünā fūrādā kemā ḥalaḳnākum evvele meretin”¹ sırrın buldum. [9]

Şi‘r

Ān k’ān ḥüsn būd u ne-būd ez-cihān nişān

Ve’l-ān in-‘arefte ‘alā mā ‘aleyhi kān

A‘dād-ı kevn ü keşret şūret nümāyest

Fe’l-küllü vāḥidün yetecellā bi-küllü in

Her çend ez nihān u ‘ıyān nīst ğayr-ı u

Fī-ḥaddi zātihi ne nihān u ne ‘ıyān

Dānā be-her başīret ü bīnā be-her başar

Güyā be-her zebān u tüvānā be-her tüvān

Lem‘a: Ve bu şarāb “İnne’l-ebrāre yeşrebūne min-ke’sin kāne mizācuḥā kāfūran ‘aynen yeşrebu biḥā ‘ibāde’llāhi yufeccirūnehā tefcīrā”² naş-ı kerīmi ile işāret olunān şarābdur.

el-Luĝat: “Ebrār” birr kelimesinüñ cem‘idür Rabb erbāb gibi. Yaḥud bārr kelimesinüñ cem‘idür şāhid eşḥād gibi. Birr ḥālīḳına itā‘at eyleyen kimsedür. Ḥasan Başrī ḳuddise sırruḥu’l-‘ālī ḥazrelerinüñ ḳavline nazaran birr zerrāt-ı kā’inātdan ḥiç bir zerreye ezā ve şerri izmār itmeyen kimsedür. “Şürb” ma‘lūm ke’s içinde meşrūbātdan nesne olan ḳaba

¹ Kur’ân-ı Kerīm, En’âm, 94. “Andolsun, sizi ilk defa yarattığımız gibi teker teker bize geldiniz.”

² Kur’ân-ı Kerīm, İnsan, 5-6. “İyiler ise, katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. Bir pınar ki Allah’ın kulları ondan içer, onu fişkırtıp akıtırlar.”

dinilür ve burada derûnunda h amr olan z uc e ma' n asınadır. H aliyyet ma halliyyet 'al akasıyla nefis-i h amre de itl ak olunur. Bu  ayet-i cel ilede ek ser-i ' ulem a  atında mur ad h amrdur. H att a  im am Dah h ak h azretleri  ur an-ı ' az im u's - e'nde her nerde ke's z ikr olunmu  ise h amr mur addur buyurdu. "Miz ac" h alt ma' n asınadır ve miz ac  afr a ve sevd a ve bal am ve dem ve bunlardan her birine m un asib olan keyfiyy atdan bedende ma hl u  ve memz uc olan  eyd ur. "K af ur" cennetde ma k am-ı Mu hammed i  allall ahu 'aleyhi ve sellemde [10] bir  e me ismid ur. "aynen" k af ur adın bedeld ur. " b ada'll ah"dan mur ad m u'mininden ebr ar k ismid ur. "Yufeccir neh a Tefc ir a" ebr ar menzillerinden istedikleri ma h allere ol  e meyi a ıtma la a ıd rlar.

el-Ma' n a: H al ına it a' at id ub ma hl u k atdan bir z erreyi incitmeyen ebr ar m u'min n m a'-i k af ura memz uc olarak a an  e meden i ub ve bu mi ill u  ar b a an  e meyi istedikleri ma h allere a ıtma la a ıd rlar.

Lem' a: Bu  e men n  uyı gibi cenn t-ı '  aliyy atda s a'ir ' uy unu   uları da i bey z ve r a' i a ve  o uklukta k af ur gibid ur.

Lem' a: Bu  avl-i  er fde mezc k af ur  ile ity an buyurulması ebr ardan  aribine berd-i ya  n i' t a id ub a y ardan i' r az eyleyen mu hibb n erv ah mı tefr ih itd u i i und ur.

Lem' a: Bu  ar bdan m a-seba de oldu u gibi mertebe-i  ali de "Y s avne min-ra  i n ma ht m n h t amuhu misk n ve f i-z alike fe'l-yeten fesi'l-m uten fis n. Ve miz acuhu min-tesn min. 'aynen ye rebu bihe'l-mu arrab n."¹  ayet-i cel ilesinde ebr ar i un ra  i  ma ht m

¹ Kur' n-ı Ker m, Mutaff f n, 25-28. "Onlara, m h rl  (el de memi ) saf bir i ecekten i irilir. Onun (i iminin) sonu bir misktir (a ızda misk gibi koku bırakır) i te yarı anlar, bunun i in yarı sınlar. O i e e in katkısı tesnimdir. Bir pınar ki, Allah'a yakın olanlar ondan i erler."

ile ta' bîr olındı zîrâ bu şarâbuñ ref' i enfâs-ı vücûdı ta' tîr ve zevk-i ğalîli ya' nî şiddet-i harâretten şusuz olanları irvâ idüb kandırur.

Lem' a: Tesnîm ile ityân bu şarâbuñ ' ulüvv-i maķâm ve irtifâ' -ı derecesine işâretdür.

el-Luġat: "Raĥîķ" ĥamruñ şâfî ve ĥâlişine dinür. Kendüsinde ğış ve ta' b' uñ kerîh gördiği bir şey olmaduğı için. "Maĥtûm" mühürlenmiş. "Ĥitâm" mühür dimekdür ba' zılar ĥitâm birşeyüñ ĥâtıme ve âĥiridür didiler. "Misk" ma' lûm. "Tenâfûs" raġbet itmek. "Ve mizâcuhu" ĥitâm üzerine ma' tûfdur. "Tesnîm" cennet-i ' adndan ceryân iden bir pınaruñ ismidür. Vech-i tesmiyye ya ķadr cihetinden cennet şarâbınuñ erfa' ı olub ' ulüvv-i meķânet ve mertebe murâd olunur yaĥud ehl-i cennetüñ fevķinden [11] nâzil olduğı için ulüvv-i meķân murâd olunur. "Aynen" meth' üzre menşûbdur a' nî ' aynen dimekdür. "Yuşrabu" ma' lûm. "Bihâ" daki bâ bâ' -i şilâ veyaĥud min ma' nâsınadır.

el-Ma' nâ: Cennetde ebrâr evânı ve ekvâbı ya' nî ķab ve küpleri tölmiş ve misk ile mühürlenmiş şarâb-ı ĥâliş ile isķâ olınurlar. Ĥâşşeten bu şarâb-ı ĥâliş için itâ' at-ı Ĥaķķ' a mübâderetle râġibler raġbet eylesün. Ve ol şarâb-ı ĥâlişuñ mezci mâ' -i tesnîmdendür ya' nî cennet-i ' adndan ceryân eyleyen bir pınârdandır. Cenâb-ı müfîzü' l-cûd ve' l-iĥsâna ķurb-ı rûĥânî ve ma' nevî ile ķarîb olanlar içir. Pes muķarrebinüñ şarâbları ĥâliş olub sâ' ir ehl-i cennetüñ ba' zılarınıñ şarâbı zencebîl ve ba' zılarınıñ şarâbı kâfûr ile maĥlûṭ ve memzûcdür. Ĥitâme ĥâtıme ma' nâsı virenlere nażaran âyet-i celîlenüñ ma' nâ-yı şerîfi bu şarâbuñ şaribi aġzını âĥir-i şürbden ref' itdikde aġzında misk râ' iĥası gibi bir râ' iĥa bulur dimekdür. Ecille-i aşĥâb-ı kirâmdan Ebü' d-derdâ' rażıyallâhu ' anhu ĥâzretlerinüñ rivâyet itdüği eşerde raĥîķ gümüş gibi beyâz bir şarâbdur muķarrabîn şarâblarınıñ âĥirinde ol şarâbuñ ķabını mühürlerler bi' l-faraż ehl-i dünyâdan bir recül ol şarâbuñ derûnına yedini idĥâl idüb şâniyen iĥrâc eylese rûĥ şâĥibinden ĥiç bir kimse ķalmayub ol şarâbuñ râ' iĥasın bulurdı buyurdu.

Lem‘a: “Tesnīm” Cennet-i rūhāniyyede ma‘rifetu’llāh ve vech-i kerīme lezzet-i nazardur. Raḥīk bir kerre cemāl-i kerīme nazar ve bir kerre maḥlūkata nazar ile ibtihācdür.

Lem‘a: Ve muḥarrabīnūñ ebrārdan efzal olduđı şarāblarınūñ iḥtilāfindan rūşen ve hüveydādur. Çünki tesnīm şarāblaruñ ḳadr ve menzilet cihetinden erfa‘ ve a‘lā ve aḥlāsıdır. “Ya‘nī çün muḥarrībān meşğūl-i be-māsivā neşüdü. Ya‘nī maḥabbet-i Ḥaḳrā be-maḥabbet-i ğayr ne-yāmīḥte’end [12] şarāb-ı işān şırfest ve ānhā ki maḥabbet-i işān āmīḥte başed şarāb-ı işān memzūc başed

Beyt

Mā şarāb-ı ‘ayş mī-ḥ‘āhīm bī-derdī-i ğam

Şāf-nūşān dige u derdī-fürüşān digereñd”¹

Nāzım-ı ḳaşıde-i celīle Ömer bin el-Fārız ḳuddise sırruhu’l-vāmız ḥazretleri ‘alā zıkrı’l-ḥabīb buyurdu zırā zıkr-i ḥabīb vecdi taḥrīk ve şevḳi tehyīc ve maḥabbeti tekml̄ idüb ‘aşḳ ifāde ve heyemān i‘tā ider ve bunlaruñ ğayrı ervāḥ-ı vāşılīn ve a‘yān-ı kāmīlīnde kemālātđān maḥabbetūñ neticesi olan nesnelereñ ḥayret īrāş ider.

Lem‘a: “Zıkrūñ” merātib-i ‘adīdesi vārdur zırā lisānı ve ḳalbi ve rūḥı ve sırrıdır ve bu ezḳāruñ cemī‘isi ‘ayn-ı ‘abddan ki ol ‘ayn olmasa vücūd ve zuḥūr ve rūḥ ve sürūr olmazdı. “Levlāke lemmā ḥalaḳtü’l-eflāke.”² ḥadış-i ḳudsisinde olduđı gibi zıkr-i raḥmānī neticesidür. Ve bu zıkr ḥazret-i ‘ilmiyyede şübütü ḥālīnde ‘ayn-i ‘abde müte‘allıḳ ‘ilm zātī-i ezeliyyeden ‘ibāretdür. Vaḳtā ki Ḥazret-i ‘ilmiyye ve ‘ayniyye-i rūhāniyyede ‘ayn-i ‘abd ‘ayn-i zi’l-cemāl ve’l-celālde ‘ayn-i ‘abd için kemālāt-i mu‘ayeneye mevşūle olan tecelliyāt-ı İlähiyyeyi ḳābile ve ḥazret-i eḥadiyyetde lisān-ı isti‘dād ile kemālāt-ı

¹ Yukarıdaki Farsça ibare ile beyit Bursevī (1928, s. 372)’nin tefsirinden alınmış gibi görünüyor.

² (Alcūnī, 2001b, s. 148). Eğer sen olmasaydın ben felekleri yaratmazdım.

İlâhiyyeyi talibe ve meclis-i haķâyık-ı ‘ayniyye ve ervâh-ı ğaybiyyede bu şüret-i ‘unşuriyye icâd olunmazdan muķaddem esmâ vü şifât-ı sâķîlerinüñ yedlerinden kemâlât-ı İlâhiyyenüñ şâfiyye ve hâlişesini şâribe oldıysa niteki Cenâb-ı Hıyy-ı lâ-yezâl “Ve iz aħaze Rabbuke min-benî âdeme min-zuhûrihim zürriyyetehüm ve eşhedehüm ‘alâ-enfüsihim elestü bi-Rabbiküm kâlû belâ şehidnâ en-teķülû yevme’l-kıyâmeti innâ künnâ ‘an-hâzâ ğâfilîn”¹ buyurduğı gibi Nâzım ķuddise sırruhu [13] ğazretleri sekirnâ bihâ min-ķabli en-yuħlaķa’l-kermu buyurdı. Ya‘nî bizler şüret-i ‘unşuriyyeden muķaddem ezelde Celâlu’llâh ile cemâlu’llâhda müheyemen idik dimekdür.

Lem‘ a: Vaķtâ ki aķķâb ve kümmeliñ-i a‘yân ve ervâhları bu ğayşiyetle oldıysa cemâ‘at zamiri ile şeribnâ ve sekirnâ ķavllarını ityân buyurdı.

2. لَهَا الْبَدْرُ كَأَسِّ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مَزَجْتَ نَجْمُ

el-Luğat: “Bedr” nür ile mümtelî olan ķamere dinür ki on dört gicelik aydur. Tala‘a’l-bedrü dinür ķamerün leyle-i kemâlinde. “Ke’s” şarâbdan memlû olan ķadeĥdür. “Şems” güneşe dinür. Bu şems seb‘a-ı seyyârenüñ biri ve vasaķında vâķi‘dür. Fevķinde kevâkib-i şelâşe vardur ki Zühâl Müşteri Mirrih’dür. Taztında kezâlik kevâkib-i şelâşe vardur ki Uķârid Zühre Ķamer’dür. “Hilâl” hânuñ kesriyle bir ve iki gicelik aya dinür. Mâh-ı nev ma‘nâsına yaħud üç ve yedinci giceye ķadar hilâl ıtlâķ olunur. Ve her ayuñ âĥirinde yigirmi altıncı ve yigirmi yedinci gicelik aya da hilâl ıtlâķ olunur. Bu ikisinüñ mâ-beynine ķamer dinür. “Büdöv” nümüv vezninde zâhir olmaķ ma‘nâsınadır. “Mezc” mîmüñ fetĥi

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Araf, 172. “Hani Rabbin (ezelde) Âdemoğullarının sulplerinden zürriyyetlerini almış, onları kendilerine ķarşı şahit tutarak, ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da, ‘Evet, şahit olduk (ki Rabbimizsin)’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyâmet ğünü, ‘Biz bundan habersizdik’ dememeniz içindir.”

ve zā-yı mu‘ cemenüñ sükūniyle bir nesneyi şey’-i āhire kıatmak ma‘ nāsnadır. Ve bāb-ı evvelden mezece’l-mā’u bi’ş-şarābi mezcen dincür *izā ħalaṭahu bihi*¹

İ‘rāb: “el-:edr” mübtedā “Ke’s” ħaberidür. Taḳdīr-i kelām el-bedru ke’sün lehā dimekdür. “Le-hā” zāmīri müdāmeye rāci‘ dūr. “Ve hiye şemsün” cümlesi el-bedrü ke’sün cümlesi üzerine ma‘ tūfdur. “Hilāl” yūdīru fi‘ linüñ fā‘ ilidür. Fi‘l fa‘iliyle cümle-i fi‘liyye şems kelimesine şıfatdur. “Kem” ħaberiyyedür tekşīr ifāde ider ve kem kelimesinüñ mümeyyizi necmdür. Taḳdīri ve kem min-necmin yebdū dimekdür. “İzā” kelimesinüñ cevābı yebdū cümlesidür. “Müzicet” fi‘l-i meçhūlunuñ [14] nā’ib-i fā‘ili müdāmeye rāci‘ dūr. Cümlesi izā kelimesinüñ muzāfün ileyhīdür.

el-Beyān: Ḥabīb için bedr lafzı ve şarāb-ı rūḥānī için şems lafzı ve sākī için hilāl lafzı isti‘āre olındı. İsti‘āre-i sābıkaya terşīḥ için her ne kıadar hilālde tedvīr tedvīr-i şeklī sākīde tedvīr tedvīr-i ḥālī ise de şarāb mā’ ile memzūc olduğı ḥabābdan ya‘nī ufaḳ ufaḳ köpükden ḥāşıl olan ḥāl nemce teşbīh olunup isti‘āre olındı. İsti‘āre-i sābıkaya terşīḥ için.

el-Bedī‘: Bu beyitte muḥassenāt-ı ma‘neviyyeden murā‘ātu’n-naẓīr ve tenāsüb vardır. Bedr ve şems ve hilāl ve necm ve ke’s ve idāre ve mezc gibi bir ṭaḳım elfāz zıkr olınmışdır.

Ma‘nā-yı İşāretī: Beytüñ ma‘nā-yı işāretī ‘alā-sebīli’l-in‘ikās şems ve zıyā zāt-ı aḫadiyyet nūriyla münevver nūr-ı āfitāb-ı burc-ı ıştıfā’ Ḥazret-i Muḥammedü’l-Muştafā ‘aleyhi ezke’t-teḫiyā efendimiz şallallāhu ‘aleyhi ve sellem ḥazretlerinüñ on sekiz biñ ‘ālemi tenvīr eyleyen ta‘ayyun-ı evvel ve ṭal‘at-ı bāhirü’s-s‘ādetleri ol şarāb-ı vaḫdetüñ kāsēsīdür. Ve ol şarāb-ı vaḫdet ehl-i mülk ü melekūte feyz ü ḥarāret-baḫş olduğı cihetden

¹ Şaraba su karıştığında *mezece’l-mā’u bi’ş-şarābi mezcen* (şaraba su karıştı) denilir.

şems gibidür. Ve ol mey-i bâķinũñ sāk̄isi İmām ‘Alī kereme’llāhu vechehũ ħāzretleridür. Bu şarāb mā’-i ‘ilm ile memzũc olınuğı vaķitde ma‘ānī-i ‘aķliyye ve idrākāt-ı yaķiniyyeden envār-ı vefīre ħāşıl olur.

Şeyĥ Ferīdüddīn-i ‘Atţār ķaddesa’l-lāhu sırrahu buyurur

[Fâ’ilâtũn/fâ’ilâtũn/fâ’ilũn]

Muşţafā güftā ki Ħayder cān-ı men

Murtażā güftā nebī ĩmān-ı men

Muşţafā güftā ki ħayder pāk zād

Murtażā güftā ki ‘ilmem o bī-dād

Muşţafā güftā ki ‘Alī bābuhā

Murtażā güftā ki yā ħayra’l-verā

Muşţafā güftā ki ey şīr-i Ħudā

Murtażā güftā ki ey nũr-ı liķā

[15]

Muşţafā güftā ki dīdem dīd-i ũst

Murtażā güftā ki ‘īdem ‘īd-i ũst

Muşţafā güftā ķerāĝ-ı şer‘-ı men

Murtażā güftā ki ħabb-ı zer‘-ı men

Muşţafā güftā şerī‘ at cān-ı māst

Murtażā güftā ţarıķat zi-ān māst

Muṣṭafā güftā ki şer^ç -i dîn şüde
Murtażā güftā dilem haḡ-bîn şüde

Muṣṭafā güftā ki nūr-i kül ^ç Alīst
Murtażā güftā ki nām-ı men velīst¹

İmām ü muḡtedā mī-dān ^ç Alī'rā
Emīrū'l-mü'minīn mī-ḡ^vān Velī'rā

Tamām-ı evliyārā ūst rehber
Tamām-i aṣfiyārā ūst mihter

İn şuḡanrā z'ān-ı zebān ^ç Aṭṭār güft
İn çünīn dūrhā heme ^ç Aṭṭār süft

Ger to merd-i haḡḡi in sır gūş kün
Ve'z-zebān-ı ḡāmeeş ḡāmūş kün

Kīn zebānrā ḡod zebānī dīger est
Vīn şuḡanrā ḡod ^ç ıyānī dīger est

Çār ^ç unşurrā güzār ü ferd bāş
Der-miyān-i evliyā çün gerd bāş

¹Attar'ın Mazharu'l-Acâ'ib adlı eserinin "Der-irtibâti velâyet bâ-nübüvvet" adlı bölümünden alınmıştır.

Muṣṭafā ḥatm-i rüsül şüd der-cihân

Murtaẓā ḥatm-i velâyet der-^ç iyân

Îlâhî çün merâ tevfiķ dâdî

Ki kâr in çünin râh kerdem encâm

Be-ḥaḳḳ-ı muḳbilânı k'ender incâ

Z'mücmel bâ-mufaşşal heşteşân nâm

Ki'zân mey cur^ç a-i bâ-men konî luṭf

Ki işânrä ez'an pür-sâḥti câm

Büd kerdem ḥalâş ez-h^vış ü girem

Be-güy nîstî bâ-^ç ışkat ârâm

Lem'a: Ba^ç zı ^ç urafâ bedr ^ç ârif-i kâminden ^ç ibâretdür. Efendimiz şallallâhu ^ç aleyhi ve sellem ḥazretlerinüñ ümmetinden ^ç ârifler murâddur. Müdâme cemî^ç -i kâ'inâta ifâze-i envâr eyleyen ma^ç rifet-i Îlâhiyyedür. Müdâmeyi idâre eyleyen hilâl ^ç ârifden mübelliğdür. Aşḥâb-ı enbiyâ ve telâmîz-i ^ç ârifin gibi dîdi ma^ç rifet-i Îlâhiyye medârik-i şer^ç iyye-i dîniyyeye mezc olunduğı vaḳitde envâr-ı keşîre ḥâşıl olur.

Lem'a: Şarâb-ı mezkûr mâ'-i ^ç ilm ile mezc olunmaz ise şârîbi helâk olub ve şâḥibi şüret-i ilḥâd ve zındıḳada zâhir [16] olur. Niteki şarâb ḥamrı ḳavî olduğı vaḳitde şırf olarak şüreb eyleyen helâk olur. Bu cihetden Cenâb-ı Mün^ç im-i kerîm ^ç azze şânuhu ve ^ç amme işânuhu ḥazretleri ^ç ubbâd ve zühḥâd ve aşḥâb-ı ḥayrât ve müberrat ve fî-sebîli'llâḥ nazarlarını ifâ ve yevm-i ḳıyâmetün hevl ve şiddetinden ḥâ'ifin olanlaruñ şarâblarını

meşreb-i ebrârda “Ve yüşkavne fihâ ke’sen kâne mizacuhâ kâfûrâ.”¹ ve meşreb-i muşarrebîn ve kâmilîn-i mükemmelîn haklarında “Ve mizâcuhu min-tesnîmin ‘aynen yeşrebu bihe’l-muşarrebûn.”² buyurdu. Tesnîm senâmdan me’hûzdur ve tesnîm ancak muşarrebînün vâşıl oldukları maşâm-ı ‘âlîdür. Dağı maşâm-ı ebrâr ve ziyâdeye vâşıl olan ‘ârifîn-i muvaşşidîn ve sâlikîn-i mütavassıtînün şarâblarınun mizâcını mizâc-ı zencebilî kıldı. “Li’l-lezîne ahsenü’l-hüsnâ ve ziyâdeten.”³ buyurduğu gibi. Zîrâ zencebilün harâreti mütavassıtadur harâreti mertebe-i şâlisede olduğu için. İntehâ.

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا الْوَهُمُ

el-Luğat: “Şezâ” râ’ihâ-ı tayyibe ma’ nâsınadır. “İhtedâ” doğru yola gitmek. “Hân” hânetü’l-hammârdan me’hûz olarak mey-hâne ma’ nâsınadır. “Senâ” kaş ile nûr ve med ile irtifâ‘ ma’ nâsınadır. Beyitte murâd ma’ nâ-yı evveldür. “Taşavvur” düşünmek. “Vehm” haşarât-ı kalbiyyeden olan haşıraya dinür.

el-İ’râb: “Levlâ” harf-i imtinâ‘ “şezzâ” mübtedâdur haberî vüçuben maşzûfdur. “Mâ” nâfiyyedür “ihtedeytü” cümlesi levlânun cevâbidür. “Li-hânihâ” ihtedeytü fi’ linün zarf-ı lağavidür. Mışrâ’-ı şânînün i’ râbı ‘ayn-ı mışrâ’-ı evvelün i’ râbı gibidür ve mışrâ’-ı evvel üzerine ma’ tûfdur. Zamâ’ir-i erba‘a müdâmeye râci‘ dür.

el-Bedî‘: “Şezâhâ” ile “senâhâ” beyninde müvâzene vardır.

¹ Kur’ân-ı Kerîm, İnsan, 17. “Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir.” Ayette “kâfûr” yerine “zencebil” geçer. Bu yanlışın sebebi ayeti doğrudan Kurandan bakmak yerine Kayserî’nin eserinden aldığından kaynaklanmış olabilir.

² Kur’ân-ı Kerîm, Mutaffifîn, 27, 28. “O içeceğin katkısı tesnimdir. Bir pınar ki, Allah'a yakın olanlar ondan içerler.”

³ Kur’ân-ı Kerîm, Yunus, 27. “Güzel iş yapanlara (karşılık olarak) daha güzeli ve bir de fazlası vardır.”

Ma' nā-yı Luğavî: Beytün ma' nā-yı luğavîsi [17] ol müdāmenün rā'ihā-ı tayyibesi mevcūd olmasaydı mey-hānesini bulamazdım ve müdāmenün nūr ve ziyāsı olmayaydı vehm anı düşünemezdi.

Lem'a: “Ra'ihā-ı tayyibe”den murād cemāl-i muṭlaquñ āşārıdır ki şuvevr-i mu'āşık-ı kevniyyede mevcūd olan hüsni-zāhiridür. Hān ile murād menba' -ı cemāl-i muṭlaqudır ki mevcūdāt-ı rühāniyye ve cismāniyyenün hüsni ol cemāl-i muṭlaqu-ı zātiyyenün bahırına nisbetle bir kıtredür. “Ey ve levlā rā'ihatuha't-tayyibetü'l-letî hiye āşaru'l-maḥabbeti'z-zāhireti fî-şuveri'l-melāhi mā-ihtedeytü ilā-menba' i'l-cemāli'l-muṭlaqi'l-lezî hüve'l-maḥbūbu'l-ḥaḳîkî”¹

Ma' nā-yı İşāretî: Ol şarāb vaḥdetün rā'ihā-ı tayyibesiñe güzeller şüretinde zāhir olan āşar-ı maḥabbet der-mevcūde olmasaydı maḥbūb-ı ḥaḳîkî olan cemāl-i muṭlaqu menba' ına hidāyet bulmazdım. Ve ol şarāb-ı vaḥdetün şuver-i mevcūdāt-ı zāhiriyye nūrları ve ziyāları olmayaydı vücūd-ı muṭlaqu-ı İlāhî nūrunun envārına benim için vüşul mümkün ve müyesser olmazdı zirā nefis her bir şey'e şamed ve her bir ḥayye melce' olan maḥbūb-ı ḥaḳîkî-i muṭlaqu fānî olduğı vaḳitde āşar-ı cemāl-i muṭlaqudan nefis üzerine ifāza idüb nefsi kendüsinden cezb idüb ve meḥbūb-ı mecāzisi yedinden alub mezāyik-i belāyā ve miḥenden taḥalluş idüb menba' -ı envār ve ma' den-i kemāl olan cenāb-ı kerimine tevcih ider.

İmdi nesf ḥazret-i İlāhiyyeye vāşıl olub fehm ve vehm nefsun tenevvüriyle tenevvür ider. Pes vehm ümūrāt-ı külliyyeyi idrāk ider. Külliyyatı müdrik olan 'aḳla şayrūret itdüğü için bu cihetden 'aşık olmayan kimsenün sülūki olmaz dinildi. Pes imdi revendegān-ı rāh-ı

¹ “Eğer onun (Mutlak Cemāl'in), bütün varlıklarda somut bir şekilde kendisini göstren güzel kokusu olmasaydı, Maḥbūb-i Hakikiyye ait olan Mutlak Cemāl kaynağına yol bulamazdım.” Buradaki Arapça ibare olduğu gibi Davut el-Kayseri'nin şerhinden alınmıştır.

ḥaḳīḳat olanlara ‘aşḳ vācib ve farzdur. Zīrā her ḳaṅḳı vāsıṭa ki ‘abdi mevlāya ve maḥbūb-ı a‘lāyā ulaḫdıra [18] mezheb-i ‘uḫḫāḳda ol farzdur. Pes ‘abdi mevlāya mūḫil olan ‘aşḳ ve andan ğayrısı ‘ilācı yoḳ marazdur.

Nazm

[Mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün/mefâ’îlün]

Senüñ zincir-i ‘aşḳuñla muḳayyed olalı göñlüm

Dolaḫdı zülfüñe ‘aḳlım ḫalāḫ itme anı bir ān

Gözüm deryāsınuñ mevcı vücūdum ğarḳa virirdi

Eger sīnemde olmasa bu eşkim āteḫ-i tābān

Yaḳardı sūziḫ-i āḫım ne sīnem ḳordı ne cismim

Eger bu ‘aynımüñ dem‘i anı eylemese iskān

Dilemez derdine dermān ḫular kim ‘ayn-ı derd olmuḫ

Ne bilsün derdi olmayan buña derd olduğın dermān

Senüñ ‘aşḳuñ ḫarābını o vech-i zü’l-celālünden

Fe-esḳīnā edir ke’sen¹ ‘aceb ḫiddetdedür ‘aḫḫān

Eyā ğayb-ı hüviyyetden diyen “aḫḫebtü en-u‘ref”²

¹ “Kadehi dolaḫtırarak bizi (ḫaraba) kandır.” Hafız divanındaki ilk gazelin ilk beytini hatırlatıyor.

² “Ben tanınmak istiyordum (ben bilinmeyen bir hazineydim bilinmek istedim bu yüzden varılığı yarattım” hadis-i kudsīden iktibas edilmiştir.

Ḥalāyık içre insānı sen itdũñ mazhar-ı ‘irfān

Bu gözle kimse görmezse görünür serime nũruñ

‘Iyān iken görünmez dir saña kimdür iden küfrān

İdince cilve nũru’n-nũr ḥafā-ı sırr-ı sırrımda

Hemān baş egdirüb ‘aşka getürdüm vechũne ĩmān

Bil ‘āşık remzini yāruñ bu esrār-ı tecellīden

Mürāyādur gönül Ḥaḫḫ’a nazār ider āna Sübhān

[19] Meşnevi

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Her çe güyem ‘ışkrā şerh u beyān

Çün be -‘ışk āyem ḥecil bâşem ez-ān¹

Şerḥ-i ‘ışk er men be-güyem ber-devām

Şad kıyāmet be-güzred v’ān nā-temām

Z’ān ki târiḥ-i kıyāmetrā ḥadest

Ḥad kücā ānca ki vasf-i İzedest²

¹ “Aşkı şerh etmek ve anlatmak için ne söylersem söyleyeyim... Asıl aşka gelince o sözlerden mahcup olurum.” (İzbudak, 2016, s. 53).

² “Aşkın sıfatını söylemeye koyulursam yüz kıyamet kopar da yine noksan kalır; çünkü kıyametin kopacağı bir zaman, bu dünyanın bir sonu vardır. Fakat Tanrı sıfatına son nerede?” (İzbudak, 2016, s. 592)

Nazm

[Mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün/mefâîlün]

Nice Manşûr ile ‘uşşâk aşılmış zülfi dârına

Cemâlin kan baha ister gelüb dîvân ‘aşkına

Temmet

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُسْنَانَةٍ
كَأَنَّ خَفَاها فِي صُدُورِ النَّهْيِ كُنْتُمْ

el-Luğat: “Dehr” ba‘ zı kerre esmâ’ü’l-ḥüsnâda ‘add olunur daḥi zamân-ı ṭavîl ve ebed-i memdûd ma‘nâlarına ve biñ seneye de dehr ıtlâk olunur. “Ḥuşâşe” ḥâ-ı mühmelenüñ zammıyla marîz ve cerîḥada mevcûd baḳiyye-i rûḥ ma‘nâsınadır. “Nühâ” nûnuñ zammiyle nühye kelimesinüñ cem‘îdür ‘aql ma‘nâsınadır. “Ketm” sır ma‘nâsınadır. Burada murâd mektûm dimekdür.

el-İ‘râb: “Ed-dehr” lem-yebḳi fi‘linüñ mef‘ûlî “Ḥuşâşe” ğayruñ muzâfün ileyhidür. “Ḥafâ” ke-ennenüñ ismidür. “Zamîr” müdâmeye râci‘dür. “Ketm” ke-ennenüñ ḥaberidür. “Fî-şudûri” ketm kelimesine müte‘allıkdür.

Ma‘nâ-yı Luğavîsi: Ol müdâmeden bu uzun müddetler [20] baḳiyye-i rûḥdan başka bir şey ibkâ itmedi. Güyâ ol müdâmenüñ ḥafâyâsı ‘uḳalâ ḳalblerinde mektûm ve nihândür.

Ma‘nâ-yı İşâretî: Ḥâlbuki dehr ya‘nî tecelliyât-ı ḥaḳḳı şühûda ḳıyâmdan ‘â’iḳa ve ḳulûb-ı ğâfileyi şâğile-i zehârif ve zînet-i dünyâ bizim bu zamânımızda şarâb-ı maḥabbet ve âşârından bir şey bırakmadı ancak az bir şey bıraktı. Ol şey-i ḳalîl ağyâr gözlerinden

mestūrīn olan ‘arīflerūñ hayātınıñ bināsı kendüsiyle hāşıl olan baqıyyedür. Ve ol şarāb-ı vaḥdetūñ bākīsı ebşār ve beşā’irden münketim ve muḥtefī oldı.

Nazm

[Fâ’ilâtün/fâ’ilâtün/fâ’ilün]

Sırr-ı tevḥīd ol zamān olur ‘ıyān
 Kudretiyle bu kafesden murğ-ı cān

Kıla terk-i gülşen ü ṭab‘ u ḥavās
 Bī-ḥayāl ü vehm göre bī-kıyās

Uş bu ‘ālemde ne kim var bīş kem
 Ola yekser ğarḫa-ı baḫr-ı kıdem

Ey birāder kimki gördi ol yūzi
 Hīç bir şey göremez anuñ yūzi

Kimki işbu sergüzeştten dem urur
 ‘ākıbet ḫayrān olub ebkem olur

Ne işāret var burada ne beyān
 Zīrā maḫv-ı resm eyler bu ‘ıyān

İmdi esrār-ı İlähiyye elsine-i ‘arīfīn üzerine zāhir olur. İşte ḫāl böylece Mehdī ve Ḥatemü’l-velāyetü’l-muṭlaḫa ‘aleyhime’s-selām ḫazerātınıñ [21] zuhūrlarına degin esrār-ı İlähiyye zāhir olub müddet-i beḫālarında vechi arzda ne küfr ve ne de bir kāfir bākī ḫalır. Bunlar ve zamānlarınıñ mü’mınleri āḫirete intikāl itdikleri vaḫitde yine ḫafā’-

i muṭlaḳ ḥaṣıl olub şeri‘ at-ı Muḥammediyye şalāvātu’llāhi ve selāmuḥu ‘aleyhi efendimiz ḥazretlerinüñ şeri‘ atiyle ‘amel ider bir kimse ḳalmayub belki cemī‘ -i nās ṭabī‘ at-ı maḥza ile ‘amel ider. Ve anlaruñ üzerlerine ḳıyāmet ḳopar. Niteki ‘ālim-i ‘ulūm-ı evvelīn ve āḥirīn ve ḥabīb-i Rabbu’l-‘ālemīn şallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleri lisān-ı dürer-bār-ı mu‘ciz-beyānlarıyla “Lā-teḳūmu’s-sā‘atu ve ‘alā-vechi’l-arzi men-yaḳūlü Allāh Allāh.”¹ ve ḳāle “Lā taḳūmu’s-sā‘atu illā ‘alā-şirāri’n-nās.”² buyurdılar.

5. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

el-Luḡaṭ: “Zıkr” ma‘lūm “el-ḥay” el-ḳabīletü “Neşāvā” cem‘ -i neşvān ve hüve’s-sekrān “‘Ār” ‘ayb ve naḳīşa lāzım gelecek şey’e dinür “İşm” günah ve şuḳ ma‘nāsınadır.

el-İ‘rāb: “Fā” fā’-i faşīḥa zūkkiret fi‘linüñ nā’ib-i fā‘ili müdāme-i mezkūreye rāci‘dür cümle-i şarṭiyyedür. “Fī’l-ḥay” zūkkiretün zarfidür. “Aşbaḥa ehlühü” cümlesi cümle-i cevābiyyedür. “Neşāvā” ehlühüden ḥāldür. “Velā ‘āre”de ‘ār lānūñ ismi “‘aleyhim” ḥaberidür. “Velā işme” ‘ār üzerine ma‘tūfdür.

Ma‘nā-yı Luḡavisi: Pes ol müdāme ḳabīle iḳerüsünde zıkr olunur ise ol ḳabīle ehālisi sekrān ü ḥayrān oldukları ḥālede şabāḥa dāḥil olurlar. Ḥālbuki anlaruñ üzerlerine ne ‘ayb ve ne de naḳīşa icāb idecek bir şey vardur ve ne de günah vardur.

Ma‘nā-yı İşāreti: Eger ol şarāb-ı vaḥdet ‘ālem-i kebīr ve yāḥud ‘ālem-i şaḡīr ehli iḳerüsünde zıkr-i lisānī [22] ile zıkr olunur ise ol müdāmenüñ ṭīb-i zıkrinden iki ‘ālem

¹ “Yeryüzünde Allah Allah diyen bir kişi olduğu sürece kıyamet kopmayacaktır.” (Müslim, İmān, 234).

² “Kıyamet ancak şerli insanların üzerine kopacaktır.” (Müslim, İmāret, 176).

ehālisi sükārā ve huyārā oldukları halde şabāhlarlar zīrā ol ‘ālemler ehālisinüñ nüfûsı yāhūd sem‘leri müdāmenüñ ismini işitmekle iltizāz iderler.

Nazm

Elā fe’skīnī ḥamren ve ḳul lī hiye’l-ḥamru

Ve lā-teskīnī sırran izā emkene’l-cehru¹

Ve kemā ḳāle’-Nāzım ḳuddise sırruhu fī’t-Tā’iyye

Li-rūḥiyye yuhdā zikruha’r-revḥa küllemā

Seret şeḫeren minhā şimālün ve hebbeti

Ve yeltezzu in hācethü sem‘iyye bi’ḍ-ḍuhā

‘Alā-varāḳi vurḳun şedet ve tağanneti²

el-Ma‘nā: Her bār ki bād-ı şimāl seyr eyleyüb vezān olsa vaḳt-ı şeḫerde ol ḫāzretüñ mehib-i luṭfünden ol nesīm-i ṭayyibe benüm rūhuma ol ḫāzretüñ zikrini ihdā ve ithāf ider. Ve yāhūd her bār ki vaḳt-ı şeḫerde ol ḫāzret tarafından bād-ı şimāl vezān olduḳda benüm rūhuma ol ḫāzretüñ zikrī rūḥ-ı rāḫat ihdā ider ve benüm sem‘im mültez olur. Her bār ki ol ḫāzretüñ zikrini tehyīc ile ḥamāme-i kūy-ı bār-ı dahve-i nehārda ‘alā-ağşāni’l-eşcār ve evrāḳı’l-ezhār tağannī ve terennüm eyleye be-neḡamāt-ı yādigār.

¹ (Ebü Nüvās, t.y., s. 242). Bana şarap sun ve bu şaraptır de. Ve açıktan sunma imkânı varken gizlice sunma.

² “Seher vakti Kuzey rüzgârı onun bulunduğu taraftan estikçe, onu anmak ruhuma rahatlık veriyor. Kulaklarım, kuşluk vakti dallara konmuş kumruların şakıyıp ötmesinden hoşlanıyor.” Ta’iyye kasidesinin 420 ve 421’inci beytidir. bk. Kayserî (2004, s. 104).

Lem' a: Mā-sebağde 'ālem-i kebīr ve 'ālem-i şağīr itlākından murād ba' zı kerre tecelliyāt-ı İlähiyyeyi kâbilin olan müsta'iddin murād olunur ki 'ālem be-cemī'-i eczā'ihî cemād olsun hayvān olsun zevī'l-hayātdur yāhud 'ālem-i şağīr-i insānī ehliyle kuvvā-yı rūhāniyye ve cismāniyye murād olunur. Zīrā maḳām-ı ḳuds ve meclis-i insī ve zamān-ı vaşlında şarāb-ı ma'rifetī şūrb iderek maḥbūb-ı ḥaḳīḳīyi zıkr-i nüfūs-ı nāṭıḳaya evṭān-ı [23] aşliyye ve akrān-ı mülkiyye ve lezzāt-ı ezeliyyelerini tezkīr ider. Pes nüfūs-ı nāṭıḳayı vecd ü sekrān aḥz iderek ol sekrde ne 'ālem-i kebīr ve ne de 'ālem-i şağīr ehālīsine 'ayb īrāş ider bir şey ve ne de künāh īrāş ider bir şey vardır. Belki maḳāmāt-ı 'āliyye ve derecāt-ı evliyyeye vaşl ḥāşıl olub derekāt-ı süfliyyeden ḥalāş vāḳı' olur.

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدُّنْيَانِ تَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

el-Luğat: “Dinān” denn kelimesinüñ cem'idür. Denn dāluñ fetḥī ve nūnuñ teşdidiyle büyük küpe dinür. Rāḳūd-ı 'azīm ma'nāsına hemze ile ḥābi'e ve hemzeyi yāya ḳalb ile ḥābiye daḥi dinür. “Ḥaşā” eczā-yı cevfiyyeye dinür. “Teşā'adet” irtefa'at ma'nāsınadır. Teşā'ade şey'en fe-şey'en şu'ūd itmek ma'nāsınadır.

el-İ'rāb: “Min-beyn” teşā'adet fi'linüñ zarfidur. “Aḥşā” beynüñ müzāfün ileyhidür. “Dinān” aḥşānuñ müzāfün ileyhidür. “Fī'l-ḥaḳīḳat” lem-yebḳi fi'line müte'alliḳdür. “İsm” lem-yebḳinüñ fā'ilidür.

Ma'nā-yı İşāretī: Nüfūs-ı nāḳışayı kemālāt-ı lāyıḳasına müşile olan nüfūs-ı vāşıla ve ḳulūb-ı kāmile-i mükemmelenüñ bāṭınlarından ma'rifet-i İlähiyye şarābı zāhir oldı. Ol nüfūs-ı kāmile nüfūs-ı nāḳışayı maḳ'ad-ı şıdḳa işāl ve nefislerini tekmi'l için ḥalkı ḥaḳḳa da'vet eyleyen enbiyā'-i zī-şān 'aleyhüm şalāvātü'l-melikü'd-deyyān ve evliyā'-i kirām ḳaddesa'llāhu esrārehüm ḥazarātınüñ nefisleridür ḥālbuki bu zamānda ḥaḳīḳatde ol şarāb-ı vahdetden nās mā-beyninde ism ve resmden mā-'adā bir şey bāḳī ḳalmadı. Nāḳışınüñ

şuver-i kāmīlīn ve müba‘‘ıdīnūñ şuver-i muḳarrebінде [24] zuhūrı cihetiyle ve bunuñ ise hıkmēti nübüvvet münḫatim olub evliyā’-i kirām ḫazarātınıñ daḫi iḫtifāyı iḫtiyār itmeleridür.

el-Bedī‘ : Bu beyt-i şerīfde mā-beyn-i aḫşā’ı’ d-dennāni teşā‘ adetdeki isti‘āre bi’l-kināye ki müşebbehün bih olan insān-ı kāmīl ḫazf olınmışdur. Ve aḫşānuñ dennāna izāfetinde isti‘āre-i taḫyiliyye ve teşā‘ adet cümlesindeki terşihīyye ‘ilm-i bedī‘ den behremend olan erbāb-ı nühāya ḫafī degüldür.

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ
أَقَامْتُ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلَّ الْهَمُّ

el-Luḡaṭ: “Ḥāṭır” ḳalb üzerine vārid olan nesnedür ḫālūñ ismiyle maḫalle tesmiyye ḳabīlinden olur. Ḳalbe daḫi itlāk olunur. Ḥavāṭır dōrt kısımdur raḫmāniyye melekiyye nefşāniyye şeyṭāniyyedür. Ve bunlardan her birerlerinin ‘alāmet-i maḫşūşaları vardır. Sālik rāh-ı Ḥudā olan kimse ol ‘alāmetleri zevḳiyle bilüb fi’liyle beyinlerini fark ve temyīz ider. Birinci ‘alāmet eger ḫāṭır ḳalbi Ḥaḳḳ’a cezb idüb ḳalbe ‘ibādetde sürür ve lezzet i‘ṭā idüb ḳalb üzerine ‘ulūm ve ma‘ārif ve ḫaḳāyık üzerine ittīlā‘ı keşf ider ise ḫāṭır-ı Raḫmānīdür. İkinci ḫāṭır ‘ibādetde feraḫ ve ḫubūr i‘ṭā idüb nefsi ṭā‘āt ve a‘māl-i zekiyyeye taḫrīz ve terḡīb ider ise ḫāṭır-ı melekīdür. Üçüncü eger me‘ākil ve meşārib ve menākiḫden mübāḫāt-ı nefsiyye ile iltizāz i‘ṭā ider ise ḫāṭır-ı nefşānīdür. Eger muḫarrimāt ve mefāsīd-i şer‘iyye ile iltizāz i‘ṭā idüb şifāt-ı zemīmeyi iktisāb ve rezā’il-i şeyṭāniyyeyi irtikāb icāb ider ise ḫāṭır-ı şeyṭānīdür. “İmru” insān. “Eḳāmet” eglenmek ya‘nī bir maḫalde ṭurmak. “İrtihāl” göçmek ma‘nāsına “Hemm” hüzn ve endüh ma‘nāsınadır.

el-İ‘rāb: “Ḥaṭarat” cümlesi [25] fein-zükkiret cümlesi üzerine ma‘ṭūfdur. “Eḳāmet” şarṭuñ cevābıdır. “Bihi”de bā fī ma‘nāsınadır. Bā’-i sebebiyye olmaḫ da cā’izdür. Bi-sebebi ḫuṭūriḫā dimekdür. “Ve irteḫale’l-hemmü” eḳāmet cümlesi üzerine ma‘ṭūfdur. Bu

beytde şan‘at-ı bedī‘adan haşarat ile hâtır beyninde şan‘at-ı iştikāk iķāmet ile irtiḥāl beyninde ve efrāḥ ile etrāḥ ma‘nāsına olan hemm beyninde tıbāk şan‘atları erbāb-ı nühāya ḥafī degüldür. Huşūşen efrāḥ ile hemm mülāyemet ve ‘adem mülāyemet sebebiyle nefis için ḥāşıl olan emrān-ı müteķābilandır.

Ma‘nā-yı Luğavisi: Eger ol müdāme vaķitlerden bir vaķitte bir kimsenüñ ḥātırına ḥuṭūr ider ise ol kimsede feraḥlar iķāmet idüb teraḥ u hümüm irtiḥāl ider.

Ma‘nā-yı İşāreti: Ol şarāb vaḥdet ḥaķīķatiyle “İnne li-Rabbikum fī-eyāmi dehrim nefehātin elā fe-ta‘rizū lehā¹ ḥadıṣ-i şerīf-i lāmi‘u’l-envāri ile işāret olınan nefehāt-ı İlahiyye ya‘nī Cenāb-ı Ḥaķķ’uñ raḥmetleri evķāt-ı şerīfeden bir vaķitte sālīk-i ‘ārifüñ ḳalbine ḥulūl ider ise ḥacebāt-ı zūlmāniyyenüñ neticesi olan hümüm ve ğumümüñ irtifa‘ını mücibe lezzāt-ı rüḥāniyye ve envā‘-ı ibtihāc ol sālīküñ ḳalbinde iķāmet eyleyüb ol şarāb-ı vaḥdet sebebiyle feraḥ ve ḥubūr ḥāşıl olur ve hümüm u ğumüm irtiḥāl eyler. Zīrā maḥall-i vāḥidede zıddınuñ ictimā‘ı cā‘iz degüldür. Pes ol şarāb-ı maḥabbetüñ āşarı şüret ve mazḥariyyet cihetiyle heykel-i tevḥīde olan ebdān üzerine zāhir olur. Niteki ‘Alī bin Ebī Ṭālib kereme’llāhu vechehü ḥāzretleri “Nūrün yaşraķu min-şubhi’l-ezelī fe-yelūḥu ‘alā heyākili’t-tevhīdi āşāruhu”² buyurdu.

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ حَنْتَمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَنْتَمُ

[26] **el-Luğat:** “Nedmān” nedīm kelimesinüñ cem‘ idür. Müfred olarak nedmān rivāyeti de vardır. Bu şüretde eskerehümdeki cem‘ zamīri nedmān kelimesinüñ cins olmaķlığı i‘tibāriyldür. “Nedīm” hem-bezm-i şarāb olan kimseye dinür. Ve muṭaķ muşāḥibe nedīm

¹ Muhakkak Rabb’inizin, sizin zamānınızın günlerinde kokuları vardır. Onlara yönelin.

² (Hakikat) Ezel sabahından doğmuş bir nurdur ki ışığın eserleri tevhit heykellerine yansır.

ıtlâkı tevessu‘ cihetiyledür. “Ĥatm” bir nesneye mühr başmak ma‘ nâsınadır. Burada üzerine mühr urulmuş balçığa dinür ki selefde isti‘ māl iderler idi hâlen ma‘ rûf mühr-i mûmî isti‘ māl olunur bu ĥatm kelimesi maĥtûmuñ rif at-ı şânına delâlet ider.

el-İ‘ râb: “Velez nazara’n-nedmānu” cümlesi şartıyye “ĥatm” nazâr kelimesinüñ mef‘ ulün bihi şariĥidür. “İnā” ĥatmüñ muzâfün ileyhidür. Zâmîr müdāmeye râci‘dür. “Le-eskerehüm” cevâb-ı şartdur. “Min-dūnihā”da min eskere fi‘ line müte‘ allıkdür zâmîr müdāmeye râci‘dür min-dūni şürbihā dimekdür. “Zālike” kelimesi eksere fi‘ linüñ fâ‘ ilidür. “Ĥatm” ismü işâretüñ şıfatıdır.

Lem‘ a: “Nedmān” ile ĥaĥda sâlikînden kināye olunur. Ĥatme inā’ihā ĥalb-i ‘ abdde vâkı‘ olan eşer tecellî-i Rabbânîden kināye olunur. İnā’ ile nefis-i insânîden kināye olunur.

Ma‘ nâ-yı Luġavîsi: Eger hem-bezm-i şarâb olan nedîmler ve müşâhibler müdāmenüñ şişesinüñ femindeki mühr urulmuş bal mumuna nazâr itselemdi ol nedmâyı müdāme şürb itmezden muĥaddem müdāmenüñ şişesinüñ aġzına urulmuş olan mühr sekrân ü ĥayrân olarak biraġurdu.

Ma‘ nâ-yı İşâretî: Şarâb-ı ĥaĥîĥatüñ şürbüne müsta‘ iddîn olan aşĥâb-ı sülûk ve erbâbü’l- ‘ilmi ve’l-yaĥîn ve nüdemâ’-i meclis-i tarîĥ-i Muştafavî kendüsiyle şarâb-ı ĥaĥîĥat münĥatime ve başâ’ir ve ebşâruñ idrâkinden muĥtecibe olan ĥatmi ya‘nî eşer tecellî-i İlâhîyi inâsındaki insân-ı kâmilde müşâhede eyleselerdi ol şarâb-ı [27] vahdetden içmeksizin anları iskâr eylerdi. Zîrâ ol şarâb-ı maĥabbetüñ tîb-i nefehâtı ‘ uĥûli izâle ve elbâb u ĥulûbı dehşet ü ĥayrete düşürür. Şarâbuñ ‘ aynından ĥaĥ‘ -ı nazâr görmez misüñ leĥâfet-i kâmilesinden soñra merâtib-i rûĥâniyye-i ‘ aĥliyyeden tenezzül ve zulmet-i cismiyyeye müşâĥabetle tekeşşüf ile beraber ‘ âlem-i melekde zâhire olan envâruñ âşârı naşıl ‘ uĥûli izâle ve elbâb ü aşĥâbını ĥayrete düşürüb tullâbını fiten ü miĥende îĥâ‘ ider.

Pes nūr ve zulmetden yetmiş biñ hicāb arkasından ‘uķūl ve ķulūbı müdhiş olan cemāl-i muṭlaķ zātı ve ğāyet ‘azamet ve celāl ve nihāyet-i kibriyā ve kemālde zāhir ve sāṭı‘ olan nūr-ı İlāhiyyede zannuñ nedür ki bu yetmiş biñ hicābı keşf eylese sabahāt-ı vechi maḥlūķuñ başarı müntehā olduđı maḥalli iḥrāk eylerdi.

Lem‘ a: Ey sālik-i rāh-ı Ḥudā ol ma‘den-i vefā Ḥazret-i Muḥammedü’l-Muştafā şallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretlerinüñ “İnne-hāzihi’n-nāru min-nāri cehennem ğusilet bi-seb‘ine mā’in şümme nüzilet”¹ buyurduđı ḥadış-i şerīfi müṭāla‘a idüb istitār ve iḥticābında nūrı nāra kıyās eyle zirā bu iḥticāb olmasaydı ‘ālem için vücūd ve zevķ ve şühūd olmazdı ve nūruñ zuhūrından ‘ālem muḥterik ve muzmaḥil olur idi.

9. وَلَوْ تَضَحُّوا مِنْهَا تَرَى قَبْرَ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

el-Luğaṭ: “En-naẓh” er-reş ya‘nī şu serpmek. “Şerā” nemnāk olan topraĝa dinür. “İnti‘ āş” ifti‘āl vezninde ayağı sürçüp yıķılan kimse toğrulub ķalkmaķ ma‘nāsınadır.

el-İ‘rāb: “Minhā” zamīri müdāmeye rāci‘dür. “Le‘ādet”deki lām lev kelimesinüñ cevābidür. “İleyhi” zamīri meyyite rāci‘dür. “Rūḥ” ‘ādet fi‘linüñ fā‘ilidür. Rūḥdan bir sāl sil sū‘āl ider ise “Ve yes‘elūneke ‘ani’r-rūḥi ķuli’r-rūḥu min-emri Rabbi”² [28] āyet-i kerīmesine müvāfiķ olmaķ için ‘ālem-i emirdendür diyü cevāb virmelidir. “İnti‘ āşü’l-cismi” ḥayātüñ ḥarekātınüñ şübütından ‘ibāretdür. İnte‘āşe’l-cismü ‘āde ḥayyen kemā kāne dimekdür.

¹ Bu dünyadaki ateş, cehennemden yetmiş defa yıkandıktan sonra dünyaya gelmiştir.

² Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ, 85. “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbinin emrindedir.”

Ma' nā-yı Luğavîsi: Eger ol müdâmeden bir miqdârını meyyitün kabrine serpseler ya' nî dökseler ol meyyitüñ rûhı ' avdet idüb cismi harekete gelüb dirilirdi.

Ma' nā-yı İşâretî: Maķâm-ı Hızır'da bulunub mâ'-i hayât olan hamr-ı haķîkat ve şarâb-ı ma' rifetden içüb kalbleri hayât-ı ma' neviyye ile hay ve bâtınları nūr-ı İlâhî ile münevver olan ' urefâ'-i dîn-i mübîn içdikleri şarâb-ı ma' rifetden bir nebzesini shevât-ı nefsâniyyede ingimâsından nâşî hacabât-ı zulmet ve imâte-i cehl ile meyyit olan mevti üzerine serpseler ol meyyitüñ rûhı ' avdet idüb cismi hareket ider idi.

Lem' a: “İnneke lâ tüşmi' u'l-mevtâ ve tüşmi' u's-şumme'd-du' â”¹ naşş-ı kerîmi muķtazâsınca ehl-i hicâb ve ehl-i küfre mevtâ ıtlâķ olındı. Hâlbuki hayât-ı hissiyye ile hay olub rûh ve kalb şâhibleridürler kendülerinde nūr-ı imândan hâşıla hayât-ı ma' neviyye ve rûhâniyye olmaduğı için mevtâ meşâbesindedürler li-hâzâ² mevtâ tesmiyye kılınmışdur.

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَائِطٍ كَرِيمًا
عَلِيلاً وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

el-Luğat: “Tarh” bir nesneyi bırakmak ve elinden atmak ma' nâsınadır. Taraḥū kavlinde ' alîl-i maṭrūḥuñ rûhını müfâraķat itmiş cesed menziline olduğına işâret vardır. “Fî” zarfiyyet içündür. “Fey” mehmüzü'l-lâmdur gölge ma' nâsına. Hâ' it divar. Güya havṭ yâ hayṭden ism-i fâ' ildir. “Kerm” hâşşeten ' ineb dimekdür. “Alîl” saķim [29] ve marîz ma' nâsınadır. “Ve ķad-eşfâ” da vâv-ı hâliyyedür taķrîb içündür. “Eşfâ” zâle şifâ' uhu ma' nâsınadır ya' nî ef' alenüñ hemzesi izâle içündür ķarube mine'l-helâki³ ma' nâsınadır.

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Neml, 80. “Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın. (Arkalarına dönüp kaķarlarken) sağırlara da çağırımı duyuramazsın.”

² Bunun için.

³ Helak olmak üzeredir.

“Le-fāraḡahu”da lām lev kelimesinüñ cevābına dāhil olmuşdur. “Suḡm” ḡurb vezninde ‘alilde mevcūd olan ‘illetdür.

Bu beyt-i şerīfde muḡassenāt-ı bedī‘iyyeden fī ile fey’ beyninde tecānūs vardır. “Eşfā”yı ityānda ihām-ı iḡrāb vardır ki bi-ḡasebi’zāhir şifā ile ‘illet beynini cem‘ vardır. “Kerm” lafzı ‘ārifüñ ḡalbi ve ḡamr-ı ‘aşḡ ile muḡammere ve şarāb-ı maḡabbet ile mecbūle olan rūḡundan isti‘āre olındı. Zīrā her birerleri ḡamrdan ḡaşıl olan ḡaşşayı ḡāmildür. “ḡā’iḡ” lafzı “Ve emme’l-cidāru fe-kāne li-ḡulāmeyni yetimeyni fi’l-medīneti ve kāne taḡtehü kenzün lehümā.”¹ naşş-ı celīli ile işāret olunan rūḡ ve ḡalb yetimlery için taḡtinde kenz-i ma‘ārif ve ‘ulūm olan ‘ārifüñ cismi için isti‘āre olındı. Ve ḡalb u rūḡuñ yetimeyn olmaları ḡazret-i İbrāḡim şalāvātu’llāhi ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi efendimiz ḡazretlerinüñ “İnnī zāḡibün ilā Rabbī”² ey ilā ebīkümü’s-semāvī ḡavl-i şerīfnde işāret olunan eb-i semāvī-i ḡaḡīḡiden inḡiḡā‘ ve ihticāblarıdır. Eb-i semāvī ile murād “ḡuli’r-rūḡu min-emri Rabbī.”³ ḡavl-i şerīfleryle işāret olunan rūḡ-ı a‘ḡam-ı İlāḡidür kenzlerini iḡrācdan murād kendülerinde olan şey’i ḡuvvadan fi‘le iḡrācdür.

Ma‘nā-yı Luḡavīsi: Eger ol müdāmenüñ baḡı divarınüñ ḡölgesine bir ḡasta ḡarḡ olunub atılsa ḡālbuki ol ḡasta helāka ḡarīb olmuş ol ḡastadan maraḡ müfāraḡat iderdi.

Ma‘nā-yı İşāretī: Eger semevāt ve arzuñ ḡamlinden ibā ve imtinā‘ itdiklery emānet-i İlāḡiyyeyi ḡāmil ḡabīb-i ervāḡ ve nüfūs olan kāmil ve mükemmel ‘ārif-i muḡaḡḡıḡuñ ḡatına ‘alīl-i cehl ve marīz-i ḡicāb yaḡud ‘alīl-i şevḡ ve marīz-i iştiyāḡ olan kimse ḡetürilse ḡālbuki ol ‘alīl bu‘d u ḡarḡ yaḡud vecd ü şevḡ sebebiyle helāka ḡarīb olmuşdur.

¹ Kur’ân-ı Kerīm, Kehf, 82. “Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuḡa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı.”

² Kur’ân-ı Kerīm, Saffāt, 99. “Ben Rabbime (O’nun emrettiḡi yere) gideceḡim.”

³ Kur’ân-ı Kerīm, İsrā, 85. “De ki: Ruh, Rabbimin bileceḡi bir şeydir.”

‘İlm ve yakīn huşūli ile marāz-ı cehl ol ‘alīli müfāraḳat idüb ve zūlmet-i cehlden ḫalāş olurdu.

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعَدًا مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَدَاقِئِهَا الْبُكْمُ

el-Luḡat: “Ḳaribe” yaḳrabu min-bābı ‘alime taḳrīb ma‘nāsınadır. “Ḥāne” ḫamr şatılan maḫal ki meykede ma‘nāsınadır. Cem‘ī ḫān gelür. Ḥācet ḫāc sâ‘at sâ‘ gibi. “Muḳ‘ad” if‘āl bābından ism-i mef‘ūldür. Müzmin meflūc ma‘nāsınadır. “Bükm” ebkem kelimesinüñ cem‘īdür aḫres ya‘nī dilsiz ma‘nāsınadır. “Ḳarrabū” cümle-i fi‘liyye-i şarṫiyye “meşā” cümlesi cevāb-ı şarṫdur. “el-ebkem” yanṫıḳu fi‘linüñ fā‘ilidür. Cümle cevāb üzerine ma‘tūfdur. “Ḥān” lafzı maḫzar-ı hüviyyet-i İlähiyye ve menba‘-ı şarāb-ı maḫabbet olan ‘ārif için isti‘āre olındı. Muḳ‘ad lafzı ḫicābda vāḳıf olan sālīk için isti‘āre olındı. Her birerleri ḫareket ve seyrden ‘āciz oldukları için. Bükm ile murād ḫaḳ ve tevḫīdi söylemeyen kimsedür.

Ma‘nā-yı Luḡavisi: Ol şarāb-ı vaḫdetüñ mey-ḫānesine bir kötürüm getirilse ol muḳ‘ad yürürdi ve ol şarāb-ı vaḫdetüñ zevḳini zıkrden dilsizler söyledı.

Ma‘nā-yı İşāretī: Eger bātında seyr ve ḫareketi olmayub ehl-i ḫalāl maḳāmātından bir maḳāmda mevḳūf olan sālīk ḫudret-i İlähiyye ile zāhir-i ḫāriḳu’l-‘ādāt ve vücūdda mutaşşarıf olan [31] ‘ārif-i kāmile taḳrīb olunur ise ol ‘ārif-i muḫaḳḳıḳ muḳ‘addan meşy ve seyr murād itdügi vaḳitte seyr ü sülūkdan vāḳıf olan sālīk kendüsine kemāl ḫāşıl olıncaya ḫadar seyr ider. Daḫi ol müdāme-i ḫaḳīḳiyyenüñ zıkrinden nuṫḳı olmayan ebkemler nuṫḳa gelürler. Niteki “Men ‘arefe’llāhe ṫāle lisānuhu.”¹ dinildi. Ammā şūfiyye-

¹ Allahu bilenin dili açılır.

i kirāmuñ “Men ‘arefe’llāhle kelle lisānuhu”¹ kavlleri ancak hayretten kelāldür bükmden degüldür. Va’llāhu a‘ lem ve aḥkem.

12. وَلَوْ عَبَقْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيْبِهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

el-Luğat: “‘Abiḳa” misk ve ‘abīr maḳūlesi bedene yapışmak ma‘nāsınadır. ‘Abiḳa ‘abḳan dinür izā leziḳa bihi. Bu beytde murād şüyū‘ bulub ḳoḳub münteşir olmak ma‘nāsınadır. “Mezkūm” zükām ‘arızasına uğrayan kimseye dinür. Yuḳālu zükime’r-recülü² ‘ale’l-mebniyyi li’l-mef‘ül³ fe-hüve mezkūmün⁴ ey eşābehü’z-zükāmu⁵. “Şemm” ḳoḳlamak ma‘nāsınadır. “Şarḳ” ile murād maṭla‘-ı şemsü’r-rūḥdür ki kendüsinden olan ‘aḳl-ı küllī ile tesmiyye olunub rūḥ-i küllī kendüsinden zāhir olan zāt-ı eḥadiyyetdür. Niteki şallallāhu ‘aleyhi vesellem efendimiz ḥazretleri “Evvelü mā-ḥalaḳa’llāhu nūrī”⁶ ve fī-rivāyitin “Evvelü mā ḥalaḳa’llāhu rūḥī”⁷ buyurdu ikisiyle murād birdür ki rūḥ-ı Muḥammedī şallallāhu ‘aleyhi ve sellmdür. Ve i‘tibārāt-ı şelāşe ile ‘aḳl ḳalem nürdür. “Maḡrib” ile murād maḡrib-i şemsü’r-rūḥdür ki beden-i insandür. “Enfās” ile murād zāt ve esmā vü şifātadan ḥaşıl olan tecelliyāt-ı İlähiyyedür. “Mezkūm” ile murād ḳulübı ihyā idüb ḳuvvet viren revā’ih-i ṭayyibeden maḥrūm ve maḥcüb olan kimsedür.

¹ Allahı bilenin dili tutulur.

² Adam nezle oldu.

³ Edilgen çatıya göre okunur.

⁴ Bir kelimenin isim-i failini ifade etmek için “fehüve” ism-i mevfülünü ifade etmek için “ve zāke” ifadesi kullanılır. Yazar burada ism-i mefül için Fe-hüve mezkūmün, ifadesini kullanmış.

⁵ Yani ona nezle bulaştı.

⁶ Allah’ın yarattığı ilk şey benim nurumdur (Kandûzî, 1997, s. 15).

⁷ “Allah’ın yarattığı ilk şey benim ruhumdur (Kandûzî, 1997, s. 15).

Ma' nā-yı Luğavîsi: Beytün ma' nā-yı luğavîsi eger ol müdāmenüñ rā'ihā-ı tayyibesi [32] diyār-ı şarqda қоқub münteşir olsa hālbuki diyār-ı ğarbda zükām 'arızasına uğramış bir kimse bulunsa ol mezkūma kuvve-i şāmmesi 'avdet iderdi.

Ma' nā-yı İşāretî: Zāt-ı İlāhiyye şarqında rūhāniyyet ve cismāniyyet şarqiyyet ve ğarbiyyetden cemî' -i şuver-i mevcūdātı hāmil olan nefs-i raḥmānî tecelliyyātiyle ol şarāb-ı vaḥdetüñ rā'ihā-ı tayyibesi zāhire olsa hālbuki ebdān-ı 'unşuriyye ğarbında müdāme-i mezkūrenüñ rā'ihā-ı tayyibesin idrāktan mezkūm ve maḥcūb vardır. Ol maḥcūb için kuvve-i şāmmesi 'avdet idüb ehl-i idrāktan olurdu.

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَأَمِسَ
لَمَا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

el-Luğat: “Hızāb” nesne boyayacak boyadur. Taḥzīb çok boyamaq. “Keff” ele dinür yed ma' nāsına 'alā kavlin avucdan 'ibāretdür. Luğāt-ı sâ'ire ma' lūmdür.

el-İ' rāb: “Keff” ḥuzibet fi' linüñ nā'ib-i fā' ilidür. Cümle-i şartiyye cevābıyla beyt-i sâbık üzerine ma' tūfdur. “Min-ke'sihā” ḥuzibet fi' linüñ zarf-ı lağavîdür. “Lāmis” keffüñ muzāfün ileyhidür. “Lemā-ḍalle”de lām lev kelimesinüñ cevābına dāḥil olmışdur. “Fī-leylin” ḍalle fi' linüñ zarfıdır. Vāv ḥāliyyedür. “Yed” muḥaddem ḥaberdür. Zamīr lāmise rāci' dür. “En-necm” mu' ahhar mübtedādür.

el-Beyān: Hızāb yed üzerine vāqi' olan şarābuñ levninüñ 'aksinden isti'āre olındı. Şāribüñ yedinde olduğu hāalde necm lafzı ke's için isti'āre olındı. Her ikisinde leme' ān

ve teşa‘ şu‘ mevcūd olduğu için. Niteki “Yā sāki lā-tuşa‘ şa‘ i’r-rāḥa bi-mā’in fe’innehü yeküffü ‘an-‘amelin”¹ dinür.

Ma‘nā-yı İşāretî: Eger şarāb-ı ḥaḳīkat ve ḥamr-ı maḥabbetden içüb kāselerine lems eyleyen ḳalb ve rūḥuñ yedi tecelliyāt-ı İlähiyye [33] muḳtezeyātı boyasıyla munşabağa olursa ṭarīḳ-i ḥaḳda sülükdan istitār ve ihticābı mūcibe leyle-i ṭabī‘ atda sālīk gā’ib olmaz zīrā nūr-ı İlähī ile seyr idüb şems-i aḥadiyyet nūrıyla münevvere ve hüviyyet-i İlähiyyeye mazhar-ı ḥaḳīkī olan ḥaḳīkat kāsēsünüñ nemciyle mühtedīdür ki ol ḥaḳīkat nemci insān-i kāmīl ü mükemmeldür niteki vācibü’l-vücūd te‘ālā ve teḳaddes ḥazretleri ve “Bi’n-necmi ḥüm yehtedün”² buyurduğu gibi seyyidü’l-vücūd şāhibü’l-ḥavzi’l-mevrūd şallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretleri “Aşḥābī ke’n-nücūmi bi-eyyihim iḳtedeytüm ihtedeytüm”³ buyurdu.

14. وَلَوْ جُلِّيْتُ سِرًّا عَلَىٰ أَكْمِهِ غَدًا
بَصِيرًا وَمِنْ رَأُوقِهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

el-Luḡat

“Cüliyet” şıḡa-ı mechül üzre azharat ma‘nāsınadır. “Ekmeh” anasından gözsüz toḡan kimsedür. “Ġadā” şāre ma‘nāsınadır. “Rāvūḳ” fā‘ül vezninde süzgiye dinür mişfāt ma‘nāsı ve bāṭıyyeye ve şarāb süzecek ḥuniye ve kāseye dinür.

el-İ‘rāb: “Cüliyet” fi‘l-i māzī-i mechül zamīr-i müstetir müdāme-i mezkūreye rāci‘dür. “Sırran” Cüliyet fi‘linüñ zarfıdır. “Alā ekmehin” kezālike Cüliyet fi‘linüñ zarf-ı

¹ Ey sāki, su katma şu parlayan keskin şaraba, bir işe yaramaz yoksa.

² Kur’ân-ı Kerīm, Nahl, 16. “Onlar yıldızlarla yollarını buldular.”

³ (Alcûnî, 2001a, s. 118). Ashabım yıldızlar gibidir hangisine tabi olursanız hidayete ersersiniz.

lağavîdür. “Ġadā” fi‘l-i māzî zamîr-i müstetir ekmehe râci‘dür. “Başîran” ġadānuñ haberidür. Ġadā cümlesi cevāb-ı şartdır. Şart cevābiyle yâ karîb veya ba‘îdi üzerine ma‘tûfdur. “Min-rāvūķ” tesma‘unuñ zarf-ı lağavîdür. Zamîr-i mecrûr müdāmeye râci‘dür. “Şumm” aşammuñ cem‘î olarak tesma‘unuñ fā‘ilidir.

Ma‘nā-yı Luğavîsi: Eger ol müdāme-i mezkûre sırran anasından gözsüz toğan bir kimsenüñ üzerine izhâr olınsa ol gözsüz binā [34] olurdu. Dağı ol müdāmenüñ süzgecinüñ süzintüsünüñ şavtinden şağır olan kimseler işidirlerdi.

Ma‘nā-yı İşāreti: Eger haķîkat-ı aħadiyye sır u bâtın tarîķinden başîreti olmayan kimse üzerine izhâr olınsa ol kimse aşhāb-ı başîretten olub erbāb-ı haķîkat kâtında başîr ‘ad olunur zirā başîreti olmayan kimse ‘umyāndan ma‘dūddur. Vācibü’l-vücūd Te‘ālā ve teķaddese ħazretleri haķ ve haķkuñ vaħdetinden maħcübîn ve mazhar-ı luţf u raħmeti olan nebî-yi pür-vefā resûl maħabbeti şallallāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ħazretlerini münkirîn olan küffār haķlarında “Şummün bükümün ‘umyün fehüm lâ-ya‘ķilün”¹ buyurdu. Ĥālbuki bu kavm-ı pür-tebāhuñ esmā vü ebşār ve elsine-i zāhireleri vardur. Dağı şarāb-ı vaħdet taķtîr olunur müravvaķ ve şāfî ķıldığı vaķitte ħāşıl olan şavtden ehl-i hicāb semî‘-i zî-derrāk ve sem‘ ve şühūd şāhibi olurlar.

15. وَلَوْ أَنَّ رُكْبًا يَمَّمُوا تَرَبَّ أَرْضِهَا
وَفِي الرُّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السُّمُّ

el-Luğat: “Er-rekbü” rükbānü’l-ibli ism-i cem‘ yāħud cem‘dür. Ki on ‘aded ve on ‘adedün mā-fevķine itlāk olunur rekb ile murād rāh-ı haķda sā’irîn ve tarîķ-i şıdķda sālîķîndür. “Melsû’” ile murād mü’minînden ehl-i hicābdur. “Yemmemu” ķaşadū

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 171. “Onlar şağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı anlamazlar.”

ma' nāsınadır. “Turb” tānuñ zammı ve rānuñ sükūniyle turāb ma' nāsınadır. “Arz” turābdan eşmeldür. Vāv-ı hāliyyedür. “el-les¹” ledğul-ḥayyeti¹ ma' nāsınadır. “Lemā”da lām lev kelimesinüñ cevābına dāḥil olmuşdur. Melsū¹ ile murād kendüsini tevehümāt-ı bātıla ve ḥayye-i taşavvurāt-ı ğayr-ı vāqı¹ a ve imānuñ vücūdiyle beraber 'aḳreb-i nesf les¹ eyleyen maḥcūbdur.

el-İ' rāb: “Lev” ḥarfun yaḳtaẓı imtinā¹ a mā-yelīhi [35] ve istilzāmeḥü mā-telīhi. “Enne” ḥarf-i te'kīddür ismini naşb ḥaberini ref¹ ider. “Rekben” ennenüñ ismi “Yemmemū” cümlesi ḥaberidür. “Turb” yemmemūnuñ mef¹ ülün bihi şariḥidür. “Arz” turb kelimesinüñ muzāfün ileyhidür. Zamīr müdāmeye rāci¹ dür. “Ve fī'r-rekbi melsū¹ un” cümle-i imsiyye yemmemūdeki cem¹ vāvından ḥāldür. Enne ismi ve ḥaberiyile te'vīl-i maşdarda vācibū'l-ḥazf olan fi¹ lūñ fā¹ ilidür ve *lev şebete teymīmū'r-rekbi li-turbi arzıḥā²* dimekdür.

Ma' nā-yı Luğavīsi: Eger bir kār-vān cemā¹ ati müdāme-i mezkūrenüñ toprağını ya' nī müdāme-i mezkūrenüñ bulunduğı maḥalli ḳaşd ü irāde eyleseler ḥālbuki ol cemā¹ at içinde melsū¹ -i ḥayye bir kimse vardur ol mesū¹ a ḥayyenüñ semmi zarar itmezdi.

Ma' nā-yı İşāretī: Eger ehl-i rekb kendüsünde müdām-ı maḥabbet ve şarāb-ı ḥaḳīḳat sākin olduğı arzuñ turābını ḳaşd ü teveccüh eyleyüb ol şarāb-ı ḥaḳīḳatdan bir şey'e nā'il olsalar kendülerinden ceḥl ve ḥicābüñ eşeri zā'il olub semm-i şehvet ve hevā zarar virmezdi. Tiryāḳ-ı ekbere nā'il olub semmi def¹ ü izāle idecek leben-i 'ilm ve şarāb-ı ma' rifet-i ḥaḳīḳiyyeyi ve şoḥbet-i 'ārif-i muḥaḳḳıḳdan müktesib-i tiryāḳ-ı tevḥīdi içdikleri için.

¹ Yılanın sokması.

² Kervanın, onun yerinin toprağına ulaştığı gerçekleşirse.

Lem‘a: Turāb ile murād beden-i ‘ārif ve arz ile murād nefsidür. Zîra nefsi-‘ārif ceberūt ve melekūtdan nefsi-‘arīka-ı mücerredeye nisbetle arz gibidür.

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابٍ جَنَّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

el-Luğat: “Resm” yazmak ma‘nāsınadır. “Rāqī” efsūncı. Murād insān-ı kāmīl ve mürşid-i ‘ārifdür. “Cebīn” cebhe ya‘nī alın ma‘nāsınadır. Murād kuvve-i hayāliyyedür kendüsünde şuver-i mişāliyye ile şuver-i maḥsūsāt ve ma‘kulāt [36] munṭabı‘ ve munṭakış olan kuvve-i hayāliyyedür. Bu kuvve-i hayāliyyenüñ maḥalli cebīnün ma-fevķı olduğı ve ehl-i ḥikmet beyninde ḥiss-i müşterek ile tesmiyye olınan dimāğdan baṭn-ı evvelün muḥaddemidür. “Muşāb” ism-i mef‘ūldür. Eşābe’ş-şey’ü fehüve muşībün ve zāke muşābun dinür. Muşābdan [murād] kendüsine āfet-i vehm-i şeyṭān ve nef ü hevā işābet olınan maḥcūb-ı ğāfildür. “Cünne” mecnūn dimekdür. Şığa-ı meḥūl ile cenne fi’linden me’ḥūzdür. “Ebre’ehü’r-resmü” *şefāhu zālike’r-resmü*¹ dimekdür. Nāzım-ı ‘Arif “Ḥurūfe ismiḥā” didi zîrā rāqīnün ḳānūn u ḳā‘idesi ḥurūf-ı muḳatta‘a yazmaḳdur. Ma‘rūfū’l-Kerḥī’nün ḥurūfı yazıldığı gibi.

el-İ‘rāb: “Rāqī” resm fi’linün fā‘ilidür. “Ḥurūfe” mef‘ülün bihi şariḥdür cümle-i şartıyyedür. “Alā cebīni” resem fi’linün zarf-ı lağavīdur. “Muşāb” cebīnün muzāfün ileyhīdür. “Cünne” muşāb kelimesinün şifatıdur. “Ebre’ehü’r-resmü” cümle-i cevābiyyedür. Şart ma‘a cevāb mā-ḳabline ma‘ṭūfdür.

Ma‘nā-yı Luğavīsi: Eger efsūncı ol müdāmenün ḥurūfını cünün ‘illetine mübtelā olan kimsenün alına yazsa ol mecnūnı ol resm ibrā idüb ‘illetini izāle iderdī.

¹ O yazı ona şifa verdi.

Ma' nâ-yı İşâretî: Eger 'ârif-i muhakkık ol eczâ'-i 'aqliyye yâhud ma'ânî-i 'unşuriyye ve haķâyıķınıñ ma'ânisini muşîbet-i vehm ve fitne-i şeytân u nefse muşâb olan maħcûbuñ kuvve-i hayâliyyesinüñ fevķinde yazar ise ol resm maħcûbda vâķi' olan ĥicebât ü mevâni' den maħcûbı ibrâ vu ĥalâş eyler.

Lem' a: İnsân-ı kâmil 'ulûm-i yaķîniyye ve ma'ârif-i İlâhiyyeyi beyân iderek maħcûbda taşarruf idüb ol ma'ârif ve 'ulûm-ı yaķîniyyeyi maħcûb qabûl idüb qalbinde müntaķış olursa kendüsinde mevcûd [37] olan muşîbet-i vehm ve fitne-i şeytân ve hevâ-yı nefsdan ĥalâş olur.

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللِّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

el-Luğat: “Livâ” sancaķ. “Ceyş” 'asker. “Ruķķime” yazu yazmaq.

el-İ'râb: “Fevķe” ruķķime fi'line müte'alliķdür. “İsmü” ruķķimenüñ nâ'ib-i fâ' ilidür. “Zamîr” müdâmeye râci'dür. “Zâlike'r-raķmu” eskerenüñ fâ' ilidür. “Men”-i mevşûle eskerenüñ mef'ül-i muķaddemidür. “Taħte'l-livâ” min-i mevşûlenüñ şılasıdır. Bu beytde mübâliġa-ı 'azîme vardır. Zîrâ müdâme isminüñ ceyşüñ livâsınıñ fevķine mektûb olmasınıñ iskârı 'acîb-i 'uccâb ve muħayyir-i qulûb ve'l-elbâbdur.

Lem' a: Livâ ile murâd cemî'-i enbiyâ vü evliyâ yevm-i kıyâmetde taħtinde cem' olacaġı livâ'-i Muħammedî murâd olınmaq câ'iz olur. Niteki 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm efendimiz ĥazretleri “Ve Âdem ve men-dünehü taħte livâ'î yevme lâ-zille illâ zillehü”.¹ buyurduġı ĥadîş-i şerîf ile işâret buyurdu. Bu şüretde ceyş ile murâd cemî'-i ĥalâyıķdur.

¹ (Alcûnî, 2001a, s. 13). Onun gölgesinden başka bir gölge olmadığı günde Âdem (as.) ve diġer peygamberler benim sancaġımın altında olacaktır.

Enbiyâ-ı ‘izâm şalavātu’llâhi ‘alâ nebibiyyinâ ve ‘aleyhimi’s-selâm efendilerimiz rü’esâ’-i ceş ve muqaddeme-i ceşdürler. Bundan şoñra evliyâ’-i ‘izâm şümme’l-emşel fe’l-emşeldür.¹ Dañi livâ’ ile kavmi beyinde ‘alem ve şeyyid olan kimse murâd olunub ceş ile ol kavm murâd olunmağda cā’izdür.

Ma’ nâ-yı İşâreti: Eger cenâb-ı haqqıñ “Nûn ve’l-ķalemi ve mâ yesturûn.”² kavli-i şerîfi ve reşûl-i muhterem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ģazretlerinûñ “Evvelü mâ- ģalaķa’llâhu’l-ķaleme fi-şûreti’l-livâi’l-Muģammedî.”³ kavli-i şa’âdetleriyle işâret buyurılan şarâb-ı ģaķîķat ve râģ-ı maģabbetûñ ismini enbiyâ-yı ‘izâm ‘aleyhi’ş-şalâtu ve’s-selâm ve evliyâ’-i kirâm ve ümemden bu zevât-ı fiģâme tâbi’ [38] olub taģte livâda bulunan kimseler izģârıyla ‘ilm-i ezeli ile kitâb-ı ģaķîķiyi ketb eylese ol raķam taģte livâda bulunanları iskâr idüb zât-ı aģadiyyet tecellîsinûñ zuhûrıyla bunları ģayretde bırağurdı. Bu ma’ nâ livâ’ ile livâ’-i Muģammedî murâd olunduğına nazarıdır. Yâģud ‘ârif-i muģaķķık vâriş-i mükemmil ki ģuţbu’l-aķţabuñ ģalîfesidür. Miyân-ı nâsda ‘alem ve ol ‘aşırda şeyyid ve melce’leridür. Şarâb-ı maģabbet-i ģaķîķiyyenûñ ismini yazub ģücüb-i ekvân ve şuver-i ekvânda müstetire olan ģaķîķat-ı İlâhiyyeyi kendüsine tâbi’ ve müntesib olanlara izģâr eyleyüb ve müntesibîn dañi ol merķümü şühûd-ı ‘ıyân ile müşâhede ve ‘ilm-i yaķîn ile bilseler ol merķümü kırâ’at-ı ģaķîķiyye ile kırâ’at eyleyen her bir mü’mîn-i muvaģģidi iskâr idüb vâdi-i ģayretde bırağurdı. Bu ma’ nâ livâ’ ile murâd kavmi beyinde ‘alem ve şeyyid olan kimse murâd olunduğına nazarıdır.

18. نُهَدَّبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَأَلَهُ عَزْمٌ

¹ (Alcûnî, 2001a, s. 115). İnsanların en çok müsibete uğrayanı peygamberlerdir, sonra derece olarak onlardan sonra gelenlerdir.

² Kur’ân-ı Kerîm, Kalem, 1. “Nun, (ey Muhammed) Kaleme ve satır satır yazdıklarına and olsun ki.”

³“Allah kalemi ilk olarak Hz. Muhammed’in sancağı şeklinde yarattı.” Bu rivayette bir hadise rastlanmadı.

el-Luġaṭ: “Az̄m” bir nesneyi işlemeğe ƙaṭ’ī rabṭ-ı ƙal̄b ile ƙaṣd ü teveccüh eylemek ma’ nāsınadır.

el-İ’rāb: “Tühezzibü” fi’ linüñ fā’ ili müdāmeğe rāci’ dūr. “Ahlāk” mef’ ülün bihi şariḥdūr. “Nedāmā” muzāfün ileyhidūr. “Nedāmā” münādīmīne ve muşāḥıbīne ‘ale’ş-şarābi ma’ a’l-aḥbāb¹ ma’ nāsınadır. “Bihā” zamīri müdāmeğe rāci’ dūr. “Li-ṭarīķi’l-‘az̄mī”de lām ilā ma’ nāsınadır. “Yehtedī”nüñ fā’ ili mendūr. “Hidāyet” *hiye’d-delāletü bi-lüṭṫin ‘alā ṭarīķin yuvaşşilu ile’l-maṭlūbī²* ma’ nāsınadır.

Ma’ nā-yı İşāretī: Müdāmeği şürb münādīmīn ve muşāḥıbīnün ahlākını tehzīb ider. İmdi [39] lezā’iz-i nefşāniyye ile iştiġāl sebebiyle ƙalbinde ṭarīķ-i ḥaġķa ‘az̄m ve seyr ü sülūkla teveccühi olmayan kimse ol müdāmeği şürb sebebiyle ṭarīķ-i ḥaġķa hidāyet bulur. Zirā şarāb-ı maḥabbeti şürb ve rāḥ-ı ḥaġıķīnī zevġ-i nefşün cemī’ -i mā-sivādan i’ rāzını mücib olub maḥbūb-ı ḥaġıķiyye büyüklük i’ tā ider. İmdi ol sālīk-i ṭarīķ ṭalebe dāḥil olub ṭarīķ-i ḥaġķa ‘az̄m ve rabṭ-ı ƙal̄b ile teveccüh ider.

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

el-İ’rāb: “Yekrumu” ḥasüne bābından fi’ l-i ma’ lūm. “Men”-i mevşūle fā’ ilidūr. Cümle-i fi’ liyye yehtedī cümlesi üzerine ma’ ṫūfdur. “Lem-ya’ rifi’l-cūde keffühü” cümlesi men-i mevşūle şıladur. “Ve yaḥlümü” fi’ l-i muzāri’. “İnde” yaḥlümünün zarfıdır. “Ġayz” ‘indenün muzāfün ileyhidūr. “Men”-i mevşūle yaḥlümünün fā’ ilidūr cümle-i fi’ liyye yehtedī cümlesi üzerine ma’ ṫūfdur. “Lā lehü ḥilmü” cümlesi men-i mevşūle şıladur.

¹ Nedimleriyle, sohbet arkadaşlarıyla sürekli içki içenlere denir.

² Matluba ulaştırmada gidilen yolu iyilikle, nazikçe göstermektir.

el-Ma' nā: Keffī cūd ve seḥāyı bilmeyen kimes kerīm olur. Ve ğāzab vaḳtinde ḥilmi olmayan kimse ḥalīm olur.

20. وَلَوْ نَالَ قَدْمُ الْقَوْمِ لُتْمَ فِدَامِهَا.
لَأَكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّتْمَ

el-Luġaṭ: “Fedmü”l-ḳavmi” ğabiyyühüm ve cāhilühüm. “Fidām” kendüsiyle ağız bağlanan nesnedür. “Lişām” daḥi ağız bağlanan nesnedür lākin fidām ibriḳ ve bardaḳ ağızına ḳoduḳları süzek ve baĝ ve lişām insan ağızına maḥşüş olan baĝdur. “Leşm” taḳbīl ma' nāsınadır.

el-İ' rāb: “Fedm” nāle fi' linüñ fā' ilidür. “Ḳavm” fedmüñ muzāfuñ ileyhidür. “Leşm” [40] nāle fi' linüñ mef' ulidür. Cümle-i şartıyyedür. “Fidām” leşmüñ muzāfuñ ileyhidür. “Zamīr” müdāmeye rāci' dür. “Lām” şartuñ cevābına dāḥil olmuşdur. “Eksebehü” iki mef' ülle müte' addidür evvelki mef' üli zamīr-i müttāşıl kinci mef' üli ma' nādür. “Şemā'il” ma' nānuñ muzāfuñ ileyhidür aḥlāḳ-ı ḥamīde ma' nāsınadır. “Zamīr” müdāmeye rāci' dür. “Elleşmü” eksebe fi' linüñ fā' ilidür cümle cevāb-ı şartdur.

el-Bedī' : Bu beytde şan' at-ı bedī' adan fedm ile fidām beyninde şibh-i iştiḳāk vardır.

Ma' nā-yı Luġavīsı: Eger ḳavmüñ ğabī ve cāhili ol müdāmenüñ zarfınuñ bāĝına nā' il olub zarf-yāb olsaydı ol cāhil ve ğabiyye müdāme-i mezküre zarfınuñ bāĝını taḳbīl-i müdāme-i mezküre aḥlāḳ-ı ḥamīdesinüñ ma' ānīsini kesb itdirirdi.

Ma' nā-yı İşāretī: Ma' ārif-i İlähiyye ve ḥaḳāyıḳ-i raḥmāniyyeden ḥiç bir şey'i bilmeyen maḥcüb-ı ğāfil ḥāmil-i emānet-i İlähiyye olan ' ārif-i muḥaḳḳıḳ ve kāmil-i mükemmile vāşıl olub ol kāmile inḳıyād ve kendüsine ol kāmilüñ işāret eylediği umūr-ı ' irfāniyyeyi ' alā-sebīli't-ṭaşdīḳ ve'l-īmān ḳabūl eyler ise ol maḥcūbuñ inḳıyād ve ḳabūli ma' ānī-i

kalbiyye ve maḥabbet-i İlâhiyye ve ma‘ârif-i ḥaḳḳâniyyenüñ neticesi olan ‘ulüm-ı yaḳîniyye i‘tâ ve iksâb ider idi.

Lem‘a: Fedm ile murâd ḥaḳâyıḳdan maḥcûb olan ğâfildür. Fidâm ile murâd ḥamr-ı ma‘ârif-i muḥiṭ olan ‘ârif-i muḥaḳḳıḳdur. Nâzım ḳaşıde-i celîle ḳuddise sırruhu fidâmı zıkr idüb mefdûm murâd eyledi. Va’llâhu a‘lem.

21. يُقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلَ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

Luġât ve i‘râb ma‘lûm.

el-Ma‘nâ: Ḥaḳîḳat-ı müdâmeden maḥcûb ve müdâmeyi [41] tâlib olanlar evşâf-ı mezkûre levâzımından olan müdâme ne şeydür bize vaşf eylesin ol müdâme üzerine muṭṭali‘ süñ biz andan maḥcûbuz ve müdâmenüñ ḥâli bize mestürdur didiler. Nitekim Resûlü’llâh şallallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretlerine “Ensib lenâ Rabbeke.”¹ ey şıf lenâ Rabbeke dinilüb sûre-i ihlâş nâzil olduĝı gibi imdi ben de sâ’ilüñ sü’âline evet benim de ‘indimde müdâmeye ‘ilm vardır didüm.

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَأَطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

Ve evşâf-ı müdâmeye şürü‘ eyledüm ve didüm zât şafâdur luṭfdur turâb degüldür şu degül havâ daḥi degüldür. Ve nürdur nâr degüldür. Emr-i rûḥânîdür cism degüldür. Ya‘nî şürbi rûḥ ve ḳalbe maḥşûşdur.

¹ Bize rabbini vasf et (Beyzâvî, s. 347).

23. تَقَدَّمَ كُلُّ الْكَاتِبَاتِ حَدِيثُهَا.
قَدِيمًا وَلَا شَكْلٌ هُنَاكَ وَلَا رَسْمٌ

el-Luğat: “Teğaddeme” öñe geçmek ma‘nāsınadır. Sebeka sebkan zātiiyyen lā zamāniyyen dimekdür. Çünkü zamān cümle-i kâ’inātdandır. “Hadīs” teğadduş olinub naql olinan kelāmdur. Burada hadīs ile murād kelām-ı nefsi-i İlāhīdür ki ħurūf ve eşvāt cinsinden degüldür. Bu kelām cenāb-ı Haqq’uñ şifātlarından bir şifātdur ‘ayn-ı zāt degüldür. “Şekl” mişāl ma‘nāsınadır. “Resm” eşer dimekdür.

el-İ‘rāb: “Hadīs” teğaddeme fi‘linüñ fā‘ilidür. “Zamīr” müdāmeye rāci‘dür. “Kül” teğaddeme fi‘linüñ mef‘ül-i muğaddemidür. “Kā’ināt” kül kelimesinüñ muzāfun ileyhidür. “Kādīmen” hadīsden hāldur. “Şekl” lānüñ ismidür. “Hünāke” haberidür. Hünāke fī ħazreti’l-‘ilmi’l-İlāhī ve’l-kelāmi’l-İlāhī dimekdür. “Resm” şekl üzerine ma‘tūfdur.

el-Ma‘nā: Eşkal [42] ü rüsümüñ küllisi a‘yān-ı mümkināt ki mağlūqātdur cemī‘isi ħādīşedür bu mağlūqātdan ħiç birisinüñ ‘ilm-i İlāhī ve kelām-ı İlāhīde vüçudı yoğdur. Belki bu iki ħazretde küllisi ma‘dūmdur ancak mağlūqāt icād-ı İlāhī ile mevcūddur. Vüçud ħaqquñdür mağlūqāt üzere işrākı tariķi üzerine ve bu mağlūqāt şāḥışdan zıl menzilindedür. Nitekim vācibü’l-vüçud ħazretleri “Elem-tera ilā-Rabbike keyfe medde’z-zille.”¹ buyurdı. Eyi’z-zillü’l-lezī hüve’l-kā’ināt dimekdür.

24. وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ تَمَّ لِحِكْمَةٍ
بِهَا احْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

¹ Kur’ân-ı Kerīm, Furkan, 45. “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmez misin?”

el-Luġaṭ: “Ḳāmet” ūbetet ve te‘ayyenet ma‘nāsınadır. “İhtecebet” isteteret ma‘nāsınadır.

el-İ‘rāb: “el-Eşyā” ḳāmet fi‘linüñ fā‘ilidür. “Bihā” zamīri müdāmeye rāci‘dür. “Ṣemme” hünāke ma‘nāsınadır. Ḥazret-i ḳayyumiyyete işāret olınaraḳ ḳāmet fi‘linüñ zarfıdır. “Li-ḥikmetin” ḳāmetüñ mef‘ülün ileyhidür. “Bihā” zamīri ḥikmete rāci‘dür. “İhtecebet” zamīri müdāmeye rāci‘dür yaḥud ḥikmet yaḥud nefis-i eşyāya rāci‘dür. “An-küllī” ihtecebet fi‘linüñ zarfıdır. “Men”-i mevşūledür insān dimekdür küll kelimesiniüñ muzāfün ileyhidür. “Lā lehü fehmün” lā fehmün lehü ma‘nāsınadır.

el-Ma‘nā: Ol müdāme-i mezkūre sebebiyle ḥazret-i ḳayyumiyyetde eşyā ‘adl ile ḳā’ime ve müte‘ayyine oldı ancaḳ ol ḥikmet sebebiyle nefisleriyle Rablerini şühūddan maḥcūbiyyetden ol müdāme müstetir oldı.

25. وَهَامَتْ بِهَا رُوحِي بِحَيْثُ تَمَازَجَا
إِتْحَادَا وَلَا جِرْمٌ تَخَلَّلَهُ جِرْمٌ

26. فَخَمْرٌ وَلَا كَرْمٌ وَأَدْمٌ لِي أَبُ
وَكْرَمٌ وَلَا خَمْرٌ وَلِي أُمُّهَا أُمُّ

[43]el-Luġaṭ: “Hāmet” mine’l-heyemāni. Heym hānuñ fetḥi ve heyemān feteḥātle ‘āşık olmaḳ ma‘nāsınadır. *Hāme’r-recülü yehīmü heyemen ve heyemānen izā eḥabbe imre’eten*.¹ Hīm[ān] hānuñ kesriyle şusuz deveye dinür ehīmüñ cem‘ idür. Heyām remān vezninde ‘uşşāḳ ma‘nāsınadır. Müfredi hā’imdür. Hüyām ğurāb vezninde ‘aşkuñ

¹ Bir kadını seven adam için “hāme’r-recülü” ifadesi kullanılır.

şiddetinden nāşî' ‘āşîka ‘arîz olan cünûna şebîh halete dinür. “Temâzüc” ihtilâf ma‘ nâsınadır. “Cirm” cîmüñ kesriyle cesed ma‘ nâsınadır. Luğât-ı sâ'ire ma‘ lûm.

el-İ' rāb: “Rūhî” hāmet fi' linüñ fā' ilidür. Cümlesi kâmet bihe'l-eşyâ' üzerine ma' tūfdur. “Temâzecâ”da teşniye elifi müdāme ile rūha 'ā'iddür cümlesi hayşünün muzafün ileyhidür. “İttiḥāden” temâzecenüñ fā' iline nisbetinden temyîzdür. Şāre şey'en vāḥiden dimekdür. İttiḥād naḥlenüñ nevāt ile ittiḥādı gibidür. Naḥle nevātdan zāhir olmaşsızın nevātda ma' dümedür. Ve bu ittiḥād 'ālemüñ ma' lûm ile ittiḥādıdır. Ma' lûm olduğu hayşiyetden ma' lûmüñ ḥāricde 'ālemüñ 'ilminden zuhûri hayşiyetinden degüldür. “Velā-cirmün” teşniye elifi üzerine ma' tūfdur. “Teḥallelehü cirmü” cümlesi cirm-i evvelüñ şıfatıdır.

Lem' a: Bu ittiḥād-ı mezkûr ne ittiḥād ve ne de ḥulûldür. Reh-revân-ı rāh-ı ḥudā olan ehlü'llāha teşnî' eyleyen maḥcübîn-i gāfilinüñ teşnî' leri 'arîfîn-i kāmîlinüñ kelâmlarınüñ ma' nâsını fehm ve iz'ân ve ıştîlâḥât-ı [44] ehlü'llāhı bilmediklerinden içündür. Zîrâ ittiḥād ve ḥulûlüñ şartı bir mevcûd mevcûd-ı āḥire ile mütteḥad ve yāḥud mevcûd-ı āḥirde ḥulûl itmekdür. “Fe-ḥamrun”da fā tefrî'dür. Fe-ḥamrun mevcûd dimekdür murād müdāme-i mezkûredür. “Velā kermüñ” velā kermüñ mevcûdün dimekdür. Kerm ile 'avālim-i imkândan kināye olunur ki kâffe-i maḥlûkāt dimekdür. Zîrâ maḥlûkātüñ kâffesi 'adem-i aşlîsi ile ma' düme ve fāniyyedür.

Maḥlûkāt üzerine zāhir olan vücûd-ı ḥaḥkuñ vücûdıdır gayruñ degüldür. “Ve Ādem”de vāv ḥāliyyedür. “Ādem” mübtedādur ādem nev' -i insānîden evvel maḥlûk olan ebü'l-beşerdür. “Ve lî” muḥaddem ḥaber “ebün” mu'aḥḥar mübtedādur. Cümlesi mübtede-i evvelüñ ḥaberidür. Mübtede-i evvel ḥaberiyle cümle-i kübrâ olarak ḥaber-i maḥzūfuñ fā' ilinden ḥāldur. “Ve kermün” mübtedādur murād 'alem-i imkândur ve kermün mevcûdün dimekdür. “Velā ḥamrun” ey velā ḥamrun mevcûdün dimekdür. “Ve lî”de vāv

hâliyyedür lî cār ma‘a’l-mecrūr āhîr-i beytdeki ümmüñ şıfatıdır. “Ümmühâ” mübtedâdur. Zâmîr müdâmeye râci‘dür. “Üm” ümmühânuñ haberidir. Taqđîr-i kelâm ve kermün mevcûdün ve lâ ħamrun mevcûdün fî-ĥâl-i kevnî ümmü’l-ħamr ümmen mevşûfeten bi-ennehâ kâ’ineten lî dimekdür.

el-Ma‘nâ: Ol müdâme-i memdûĥaya rûĥum bir vechle ‘âşıkâ olub iĥdâhümâ uĥrâya muĥtaliĥa oldı ki güyâ her ikisi şey’ün vâĥid gibi mütteĥid oldılar. Ammâ ittiĥâdları ĥurma ağacınıñ cekirdeginden zühûrundan muĥaddem çekirdegiyle ittiĥâdı gibidür. Zîrâ ĥurma ağacı nevâtda ma‘dûmdur. Bir cisme cism-i āĥîrûñ taĥallülü gibi degüldür. Meşelâ şuyûñ keĥede ve göl şuyunuñ gölde taĥallülü gibi degüldür ki şıkıldıĥı vaĥitte ĥârice çıka belki bu ittiĥâd ma‘dûmu’l-ayn olan şecerûñ bezr-i mevcûdunda ittiĥâdı [45] gibi ittiĥâddur. Kelâm-ı evliyâ’ü’llâhî ve ışılâĥât-ı şüfiyyeyi fehmi itmeyen bî-iz‘ân-ı ĥâfîl-i maĥcûbûñ ehlüllâhuñ kelâmı üzerine ĥa‘n ve teşnî‘ itdüĥi ittiĥâd degüldür. Zîrâ ittiĥâd ve ĥulûlüñ ma‘nâsı bir mevcûd mevcûd-ı āĥîr ile mütteĥid yaĥûd mevcûd-i āĥîre ĥulûl itmekdür. İmdi müdâme-i mezkûre mevcûde idi kâffe-i maĥlûkât yok idi ve nev‘-i insândan evvel maĥlûk olan ebü’l-beşer âdem ‘aleyhi’s-selâm benim pederim idi. Ve ‘âlem-i imkân mevcûd idi ve bu şûretde ĥamr mevcûd degül idi zîrâ vücûd birdür tecellî-i emri-İlâhî olan ĥamr-ı İlâhiyye nisbet olındıĥı vaĥitte ‘âlem-i imkândan ‘ibâret olan kermde aşlâ vücûd bâķî ĥalmaz ve kerm-i mezkûre nisbet olındıĥı vaĥitte ĥamr-ı mezkûre için aşlâ vücûd bâķî ĥalmaz. Ya‘nî kerm mevcûddür ĥamr mevcûd degüldür. Ol üm-i ĥamr benüm anam olarak muttaşıfa olduĥı vaĥitte.

27. وَأَلْطَفُ الْأَوَانِي فِي الْحَقِيقَةِ تَابِعٌ
وَأَلْطَفِ الْمَعَانِي وَالْمَعَانِي بِهَا تَنْمُو

el-Luġat: “Evānī” inā’ kelimesinin cem’i olarak ‘ālem-i imkāndan kināyedür ki cemī’-i maḥlūkāt murāddur. “Ḥaḳīḳat” “ḥaḳīḳatü’l-emri’l-İlāhī fī-nazarı’l-‘ārifı’l-müteḥaḳḳıḳ bi-Rabbıhi dūne’l-ġāfili’l-meḥcüb.”¹ “Tenmū” büyür demekdür.

el-İ’rāb: “Luṭf” mübtedā. “Evānī” muzāfūñ ileyhīdür. “Fī” tābi’-i mu’aḥḥara müte’allıḳdür. “Li-luṭfi”de lām tābi’ kelimesine müte’allıḳdür. “Ma’ānī” muzāfūñ ileyhīdür. “Ve’l-ma’ānī” mübtedā “tenmū” cümlesi ḥaberidür.

el-Ma’ nā: Ma’ānī-i İlāhiyye keşf ve şühūd cihetinden kā’ināt üzerine ġālib olduġı vaḳıtte küllisi laṭıf olur. Zāten küllisi [46] nefsü’l-emirde laṭıfdür lākin iḥdāhümānuñ uḥrāya iḳtirānı ‘uḳūl ve ebşārda keşāfet icāb eyledi. Daḥi ‘ulūm ve ma’ārif-i İlāhiyye şāḥibü’z-zevḳ ve’l-vicdān ve keşf ü ‘ıyān şāḥibi olan ‘ārifūñ ḳalbinde ol leṭāfet sebebiyle ancak tekeşşür eyler. Ya’nī ma’ānī-i İlāhiyye leṭāfet-i rūḥāniyye ile ziyāde olub ‘uyūbdan zāhire olan ḳulūba nāzile olur.

28. وَقَدْ وَقَعَ النَّفْرِيُّ وَالْكُلُّ وَاحِدٌ
فَأَزَّوَأَحْنَا حَمْرٌ وَأَشْبَاحُنَا كَرْمٌ

el-İ’rāb: “Vāv” ḥāliyyedür. Cümlesi ve’l-ma’ānī bihā tenmūdan ḥāldür. “Ve’l-küllü” mübtedā vāḥid ḥaberidür. Hüve vücūdün vāḥidün ḥayyün li-zātihi demekdür. “Fā” tefrī’iyye ve tafşil içündür. “Ervāḥunā” mübtedādur. “Ervāḥuna’l-āmiriyyeti’l-menfūḥati fīnā min-emri’llāhi bi-vāsıṭatı’r-rūḥi’l-Muḥammediyyi’l-cāmi’” demekdür. “Ḥamr” ḥaberdür müdāme-i mezkūre murāddur. Zīrā ervāḥ rūḥ-ı Muḥammedī şallāllāhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz ḥazretlerinūñ içmālini tafşıldür. “Ve eşbāḥunā” mübtdā “kerm” ḥaberdür. Eşbāḥ şebaḥ kelimesinin cem’idür. Şebaḥ şaḥş ma’ nāsınadur. Eşbāḥdan murād

¹ “Hakikattan maksat İlāhî hakikattir. Bu da rabbini bilen arif ve mütehakkıkın bakışına göredir. Gafil ve mahcubun deġil.” Bu kısım Bûrînî ve Nāblûsî’nin (2003, s. 264) şerhider alınmıştır.

‘ālem-i imkân ve ‘ālem-i icādında kâ’inât kendüsi üzerine vâkı‘a olan şuverdür. “Kerm” bi-menzileti’l-kerm dimekdür. ‘aşîr-i rûhâniyyi mutazammın ‘inebdür ki hamr olub ‘uqûli iskâr ider. ‘Ulûm ve haqâyık-ı ‘irfâniyyeden kendüsine ilkâ olınan şey sebebiyle.

el-ma‘nâ: Hâl bu ki tefriķ vâkı‘ oldı. Küllisi vücûdün vâhidün li-zâtihidür ki ma‘dümetü’l-a‘yân olan ma‘lûmât-ı mümküneden ezelen ‘ilmiyle keşf ve kelâm-ı nefsi-i qadîmî-i ezeli ile ma‘lûmât-ı mümküneye tekellümiyle imdi ol vücûd-ı vâhid zâhir olub tecellî eyledi. Pes zâtını zâtıyla şehâdet eyledi. Ol ma‘lûmât-ı mümküneye ma‘dümetü’l-a‘yândur [47] ‘alâmâ hiye ‘aleyhi lem-tüced. Pes icmâl-i rûh-ı Muhammedînuñ tafşîli olan ervâhımız müdâme-i mezkûredür. Ve eşbâhımız ki ‘ālem-i imkân ve icādında kâ’inâtüñ kendüsi üzerine vâkı‘a olan şuver ve eşbâhımız ‘aşîr-i rûhâniyyi mutazammın olan ‘inebdür ki kendüsünüñ üzerine ‘ulûm ve haqâyık-ı ‘irfâniyyeden ilkâ olınan şey ile ‘uqûli iskâr eyleyen hamr olur.

29. وَلَا قَبْلَهَا قَبْلٌ وَلَا بَعْدَ بَعْدِهَا
وَقَبْلِيَّةُ الْأَبْعَادِ فَهِيَ لَهَا حَتْمٌ

el-İ‘râb: “Qablehâ” zamîri müdâmeye râci‘dür. Qablehâ muqaddem haberdür. “Qabl” muahhar mübtedâdur. “Ey zemenün yuqâlü fîhi qabl dimekdür. “Velâ ba‘de ba‘dihâ” taqdir-i kelâm velâ ba‘de ba‘dihâ ba‘dün dimekdür. Ve’l-eb‘âdü’s-selâsetü bi-fethi’l-bâ’i’l-müvahadeti. Ya‘nî “Leyse ba‘de ba‘di’l-leti li-tilke’l-müdâmeti’l-mezkûreti ba‘dun. Ey zamânun yuqâlü fîhi hâzâ ba‘dun¹. Ve’l-ebe‘âd” bânüñ fethiyle ba‘duñ cem‘idür. Ya‘nî z-zemenü’l-lezî yuqâlü fîhi qabl bi’n-nisbbeti ilâ-küllü zemenin yuqâlü fîhi ba‘d bi’l-izâfeti ilâ-küllü şey’in.”² “Fe-hiye” zamîri qabliyyet-i mezkûreye râci‘dür. “Lehâ” zamîri müdâmeye râci‘dür. “Hatm” hâ’-i mühmele ile vücûb ma‘nâsınadır.

¹ Ba‘de hâzâ.

² Arapça kısım Bûrînî ve Nâblûsî (2003, s. 265) şerhinden alınmıştır.

“Kabiliyyet” mübtedā “eb‘ād” muzāfun ileyhīdür. “Hiye” mübtede-i şānī “hatm” mübtede-i şānīnūñ haberidür cümle mübtede-i evvele haberdür.

el-Ma‘nā: Bu müdāme-i mezkūrenūñ her bir ba‘dınıñ kabliyyeti şek ve tereddüdsüz hükmi-kaṭ‘ ile meczūmdür. Mecmū‘-ı beytūñ işāreti taḥkīkan ḥazret-i İlähiyye kıyūd-ı mekāndan münezzehe olduğı gibi kıyūd-ı zamānda duḥūldan münezzehdür. Ḥazret-i İlähiyye için her bir şeyden kabliyyet muṭlaқа vardır. Dağı her bir şeyden ba‘diyyet muṭlaқа vardır. Ḥazret-i İlähiyye ezeldeki ezminenūñ küllīsini [48] ihāta-ı vāhīde-i dā‘ime ile muḥīṭ olan ḥazretdür. Ezeliyyet için māzī ve ḥāl ve istikbāl yokdur.

30. وَعَصْرُ الْمَدَى مِنْ قَبْلِهِ كَانَ عَصْرُهَا
وَعَهْدُ أَبِيْنَا بَعْدَهَا وَلَهَا الْيْتُمُ

el-Luḡaṭ: “el-‘Aşr” ed-dehr. “Ve’l-medā” el-ğāye. “Aşru’l-medā” ile murād zamān-ı tavīl ma‘nāsına olan dehr murāddur ki mübtede-i ḥalq-ı ‘alemden ilā-ğayri’n-nihāyedür. “Aşr”-ı şānī şıkmağ ma‘nāsına olan ‘aşratü’l-‘inebden maşdardur. “Yütm” yānuñ zammı ve fethiyle yetime yeytemüden maşdardur. Lākin yetim insānda min-ḳabli’l-ebdir. Şağīre “yetime” dinür. Cem‘ī eytām ve yetāmā gelür. Ve nāsuñ ğayrisinden yetim min-ḳabli’l-ümdür.

el-İ‘rāb: “Aşr” mübtedā. “Medā” ṭaḳdīren mecrūr muzāfun ileyhdür. “Min” mu’ahḥar kāneye müte‘allıkdür. “Zamīr-i mecrūr” ‘aşra rāci‘dür. “Kāne” vecede ma‘nāsınadır ve fi‘l-i tāmdu. “Aşr” fā‘ilidür zamīr müdāmeye rāci‘dür. “Ahd” mübtedā “ebī” muzāfun ileyhdür “zamīr-i mecrūr” ebūñ muzāfun iliyhidür. “Ba‘d” zarf-ı müsteḳar haberdür. “Zamīr”i müdāmeye rāci‘dür. “Lehā” zamīri kezālike müdāmeye rāci‘dür ve zarf-ı müsteḳar muḳaddem ḥaber. “Yütm” muahḥar mübtedādür.

el-Ma‘nā: ‘Ālemüñ halkından muqaddem ol müdāme şiresi şıķılmış olarak mevcūd idi. Ya‘nī ‘aşiri ‘inebinden temyiz olmış idi ki murād vücūd-ı müdāmeye mültebis olan sūrdan temyizdür. Ve pederimiz ebū’l-beşer şalavātu’llāhi ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selāmüñ iltikā ve ma‘rifeti müdāmeden şoñradur ve ol müdāme için yetimlik vardur.

Lem‘a: Müdāmenüñ yetim olmaķlığı ṭabī‘ata telebbüsünden muqaddem ol zuhūrunda mültebis olduķı rūḥuñ fenāsından kināyedür. Güyā rūḥ ol müdāmeyenüñ [49] pederi ve ṭabī‘at-māderidür. Pes ol müdāme ‘ālem-i rūḥ ve ṭabī‘atdan ‘ālem-i terkībde zāhir olduķı vaķitde ‘ālem-i ḥayvān ve ‘ālem-i insāndur. Ve insān mücāhede-i sülūkda dāḥil olub ol müdāmenüñ pederi olan rūḥ emri fenā ve izmiḥlāl ile mataḥaķķık olduķı vaķitde ol müdāme ‘ālem-i ṭabī‘atda yetime olur ki ‘ālem-i ṭabī‘at ḥücr-i ümmidür. Ve bunuñ sebebi emren ve nehyen tekālif-i şer‘iyye kıyāsınuñ zarūrī olmaķlığıdır.

31. مَحَاسِنُ تُهْدِي الْمَادِحِينَ لِيُوصَفَهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّتْرُ وَالنَّظْمُ

el-İ‘rāb: “Maḥāsin” mübtedā’-i maḥzūfa ḥaberdür. Hiye maḥāsin Yāḥud lehā maḥāsin taḥdīrindedür. Zamīr evşāf-ı müdāmeden ḫaşıde-i belīgadan mezkūr olan evşāfuñ cümlesine rāci‘dür. “Tehdī” tānuñ fetḫiyle delle bi-luṭfihi ma‘nāsmadur. Zamīr-i müstetir maḥāsinine ‘ā’id olarak fā‘ilidür mādiḥin mef‘ūlidür. Taḥdīr-i kelām “Hiye maḥāsinün ‘aẓīmetün tedüllü’l-mādiḥine ‘alā vaşfiḥā” dimekdür. “Sübḫāne men delle bi-zātihi ‘alā-zātihi mā-‘arafa’llāhe illa’llāh¹ “Vaşfiḥā” zamīri müdāmeye “minhüm” zamīri vāşifine rāci‘dür. “Neşr” “Kelāmun muḫaffā min-ğayri mülāḥaṭti’l-vezn.”²

¹ Arapça bu kısım Bûrînî ve Nablûsî’nin (2003, s. 265) eserinden alınmıştır.

² Nesir: Şiir düşüncesi olmadan söylenen kafiyeli sözdür.

el-Bedī': Bu beyitte nazm ile neşr beyninde tıbāk vardır.

el-Ma'nā: Müdāme-i mezkūre için maḥāsin-i ğayr-ı mütenāhiyye ve kemālāt-ı ğayr-ı ihāṭiyye vardır. Ol maḥāsin-i müdāme-yi medḥ eyleyenleri müdāmenüñ evşāfına delālet-i laṭife ile delālet ider. Pes müdāmenüñ medḥinde mādiḥinden kelām-ı menşūr ve manzūm ḥüsn ve memdūḥ olur. *Kemā kâle's-şā'ir*

Mā in medaḥtu Muḥammeden bi-meḳāletī

Ve lākin medaḥtu meḳāletī bi-Muḥammedin¹ [50]

32. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمُسْتَأَقٍ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

el-Luġaṭ: “Ṭarab” fetḥateynle feraḥ ve sürūr ma'nāsınadır. Ve ḥüzn ü endüh ma'nāsına olmağla zıd olur.

el-İ'rāb: “Ve yaṭrabu men lem-yedrihā” cümlesi ve yekrümü men lem-ya'rifi'l-cūde keffehü cümlesi üzerine ma'ṭūfdur. Yāḥud fe-yaḥsünü minhümü'n-neşru ve'n-naşmu üzerine ma'ṭūf olmağ daḥi cā'izdür. “Lem yedrihā” cümlesi men-i mevşūle şıladur. “İnde” yaṭrabunuñ zarfıdır. Yaṭrabu 'inde vücūdi zikrihā dimekdür. “Ke-müşṭāki nu'min” nu'm nūnuñ zammı ve 'aynuñ sükūniyle mellāḥ-ı 'Arabdan bir meliḥa-ı ma'rūfe ismidür. Nāzım-ı ḳaşıde-i fā'iḥa ḳuddise sırıruhu ve rażıyallāhu 'anhu ḥazretleri ḳaşıde-i lāmiyyesinde ol Meliḥa'ya işāret buyurur.

İzā en' amet Nu'mün 'aleyye bi-naḳratin

¹ Ben sözlerimle Hz. Muhammed'i övmedim; ancak ondan bahsetmiş olmakla sözlerimi övdüm.

Felâ es' adet Su' dâ velâ ecmelet Cümlü"¹

Ey sâlik-i rāh-ı Hūdā ma'lūm olsun ki 'aşkuñ bu nev'ine ki 'âşık zāt-ı maḥbūbı görmeksizin heyman ü ḥayrān olur 'aşk-ı Mūsevī tesmīye olunur zirā ḥazret-i Mūsā şalavātu'llāhi 'alā nebiyyinā ve 'aleyhi efendimiz ḥazretleri cebel-i tūr-i Sīnāya tecellī vāqı' olduğu vāqıtde ḥayrān oldı ḥālbuki kendüsine tecellī vāqı' olmamışdı.

el-Ma'nā: Ol müdāmeyi ve şürbüni bilmeyen maḥcūb-ı gāfil müdāme-i mezkūrenüñ zikrini işitdüğü vāqıtde şevk ü ṭaraba gelür Melīḥā-ı 'Arab'dan Nu'm ismiyle be-nām olan maḥbūba ve ma'şūka her ne zamān zıkr olındığı vāqıtde Melīḥā-ı mezkūrenüñ 'âşık ve müştākinüñ şevk ü ṭaraba geldiği gibi yāḥud her ne zamān Nu'mān lafzı zıkr olındığı vāqıtde sāmī'in [51] bu lafzla mültez olduğu gibi. Kemā kıle

E'id zikre Nu'mānın lenā inne zikrehü

Hüve'l-miskü mā kerrertehü yetezavva'u²

Ve kıle

Kerrir eḥādişe Leylā lī ve cāretihā

Inne'l-eḥādişe min-Leylā teselliyeti³

33. وَقَالُوا شَرِبْتَ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

¹ Nu'm adlı sevgili bakışıyla ni'mette bulunduktan sonra; ne Su'd'a, vuslatıyla saadet verir ne de Cüml, faziletiyle güzellik verir.

² Bize sürekli Nu'mān'ı an çünkü onu adı misk gibidir tekrarladıkça kokusu yayılır.

³ Bana Leyla'nın komşusuyla konuşmalarımı tekrar tekrar anlat; çünkü Leyla ile ilgili konuşmalar bana teselli verir.

Luġāt: M a' lūm.

el-İ' rāb: “Ve ḳālū” “Ey men lem-ya' rif ḥaḳīḳate'l-müdāmi ve zenne'l-fedme ennehā mimnā yūsteru bi'l-fidāmi ve bāleġa fī-ḳablihi ve ḳāle”¹ “Şeribte'l-işme” fi'l ve fā' il ve mef' ūl. “Kellā” ḥarf-ı rad' ve zecrdür. “Şeribtü” fi'l ve fā' il. “el-letī” ilah². Mevsūl ma' a'ş-şıla şeribtü fi' linüñ mef' ūlidür.

el-Ma' nā: Nāzım ḳuddise sırruhu ḳaşīde-i belīġanuñ evvelinde şarāb-ı rūḥānī için müdāme lafzını isti' āre idüb şāribi āşim ve şürbi işm oldıysa müdāme üzerine işm ıtlāk eyledi. Y' anī maḥabbet-i işāriyye ile iştiġāl ve maḥabbet-i İlāhiyye lezzetini tatmamış ve endād ve ezdāda 'ibādet sebebiyle ser-nügün olmuş ve endād ve ezdāda cenāb-ı ḥaḳḳ'a maḥabbet idercesine maḥabbet itmiş maḥcübīn-i ġāfilīn şeribte'l-işme diyerek kendülerinüñ 'indlerinde lezzāt-ı cismāniyye ve şehevāt-ı nef sāniyye ki 'umūm-ı ḥalk için şerī' at-ı beyzāda mübāḥdur bu umūr-ı mezkūreyi terk itmiş olduğım dan güyā ümm-i menḥiyyi irtikāb itmişim gibi şeribte'l-işme deyü beni ta' n ve teşnī' itdiler. Ben de anlara cevāb virüp kelāmlarını zecr ve men' iderek ben şarāb-ı vaḥdet olan müdāmeyi şürb eyledüm ki benüm 'indimde terki işm ve günāhdür didüm. Zīrā her bir tālib-i müsta' id için şarāb-ı ma' rifeti içüb ol vaḥdet şarābınuñ zikrinden [52] şevḳ ü taraba gelüb mesrūr olmaḳdur. Ve nār-ı 'aşḳ ve hicrānda şābitīn-i maḥabbet 'atṭāşılı olan müsta' idīn tālibīni isḳā itmekdür.

34. هَنِيئاً لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكُرُوا بِهَا.
وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

¹ (Bûrînî & Nâblûsî, 2003, s. 268).

² “İlah” İlâ âhirihi (sonuna kadar) nin kısaltmasıdır.

el-Luğat: “Henī’ ve mehni” sühütle mi‘ deye vāşıl olub ‘ale’l-fevr hazm olan ta‘ām-ı hoş-güvāra dinür. Ve ‘Arabuñ ekl ü şürb eyleyen kimseye henī’ en merī’ en kavli naşb ile du‘ādur. Fārisī’de güvār bādā dinür. “Deyr” dālūñ fetħi ve yānuñ sükūniyle ħān-ı Naşārā ya‘nī Naşrānīlerūñ manastırlarına dinür ki bu kiliseden başkadur. Cem‘i edyār gelür. Düyürı beyānı ħaĸķında muşannifūñ bir kitābı olduĸını beyān idiyorlar.¹ “Ve lākinnehüm hemmū” ‘azamū ve mā-şeribū dimekdür.

el-İ‘rāb: “Henī’ en” ħāliyyet üzre menşūbdur. Taĸdīr-i kelām dāme şarābuhüm henī’ en dimekdür. “Ve’l-lāmū” li’t-tebyini “kem” ħaberıyyedür tekşīr ifāde ider temyīzi maĸzūfdur kem min-‘ārifin sekerū dimekdür. Temyīzi ħarīnesiyle maşdariyyet üzre maĸallen menşūbdur. “Bihā” da bā sekerūya müte‘allıkdür zamīr müdāmeye rāci‘dür. “Ve mā-şeribū” da cem‘ vāvı ehl-i deyre minhā zamīri müdāmeye rāci‘dür. “Ve lākinnehüm” de zamīr ehl-i deyre rāci‘dür. Hemmū zamīri kezālike ‘azemū ve mā-şeribū dimekdür.

Lem‘a: Ey sālīk-i rāh-ı ‘aşĸ ma‘lūm olsun ki ehl-i deyr erbāb-ı ma‘ārif-i İlähiyye ve aşĸāb-ı maĸabbet-i Rabbāniyye deyr-i ‘aşĸda sekrān-ı şarāb-ı maĸabbeti şürb eyleyen ‘urafā’-i muĸaĸķıkīnden ‘ibāretdür ve müdāme ile sekr-i vecdān-ı ma‘rifet-i ħaĸīĸiyye olan lezzeti keyfiyyetle tekeyyüfden ‘ibāretdür. Ve taĸķīĸ bildüñ ki [53] erbāb-ı eşvāĸ ve şādıĸīn-i ‘uşşāĸ oldılar. Ĥālbuki müşāhede-i cemāl-i İlähiyye müştāk idiler. Ĥazret-i şeyĸ Nāzım bu ĸabīlendür. Lākin dünyāyı müfāraĸatı ħīninde ħazret-i şeyĸūñ tebessümi maṭlūbı olan müşāhedeyi idrāka vüşülinden nāşī idi. Bu tebessüm şü beyti inşadı vaĸtinde idi

¹ Yazar Būrīnī’nin (2003, s. 268) şerhinde “Ve kad re’eyetü kitāben sunnife fī-beyānı’d-düyūr.” (Ben manastırlar hakkında yazılmış bir kitap görmüştüm) cümlesini çevirirken sanki İbnü’l-Fārız’ın kiliseler hakkında yazılmış bir kitabı varmış gibi yanlış bir çeviri yapmıştır.

Erūmu ve ad āle'l-medā minki nazratan

Ve kem min-dimā'in dūne mermāye ulleti¹

“all” ve “ulūl” u'ūd vezninde demi heder eylemek ma' nāsınadır. Hāzret-i Őeyh tebessüm eylediđi vaıtde 'urefā istidlāl eylediler ki hāzret-i Őeyh merāmına vāşıl oldu. Ehl-i deyr burada Hāzret-i 'İsā 'aleyhi's-selām velāyetinden dīn-i Muammedī Őallāhu 'aleyhi vesellemden muaddem cemī'-i maāmāt-ı enbiyā ve mürselīni cāmi' olub dīni-i Muammedīde maām-ı 'İsevi-i rūhāniyye vārişīn olan evliyā'u'llāh-ı kirām hāzerātından 'ibāretdür. “Kem sekerū bihā” ya' nī mūdāmeyi nefisleriyle tezekkür idüb bu mūdāme sebebiyle ulūmātdan mücerrede 'ālem-i ervāha nazar itdiler muntehāya vāşıl olmadılar. “Ve mā Őeribū minhā” ya' nī mūdāmeye vāşıl olamadıklarından içmediler. Őürb 'urefanūñ nüfūslarında sereyānda vüşüldan kināyedür. Ve bu sereyān bilā-sereyāndur. Zīrā vücūd-ı Hā ma' dūmāt-ı kevniiyyeyi keşf ider. Pes hi bir vücūd bāi almaz ancak ol vücūd 'ayn-ı vücūd-ı hādur.

el-Ma' nā: Maabbet-i Őafā'iyye Őarābını içüb ayyib olub ol mūdāme ile sūkārā olan 'urefā'-i muaııne hoş-güvār olsun vatā ki maabbet-i zātiyye 'ayn-ı zāt olub 'ārifīnden bu maabbet-i zātiyye ile müteaa aallü mine'l-alīl oldıysa Nāzım uddise sırruhu ve mā Őeribū minhā velākinnehüm hemmū buyurdu. [54] ya' nī mūdāmenūñ Őürbünü aşd itdiler lākin Őürb üzerine ādir olamadılar zīrā aāb ve evtād ancak maabbet-i zātiyye ile müteaa olurlar. 'Urefā-ı muaııne ehl-i deyr tesmīyesi isti' ārenūñ terşīhidür gūyā Nāzım uddise sırruhu Hāzretleri 'urefā-yı rehābīne teşbīh buyurdu.

¹ Uzak bir ihtimal de olsa senden bir nazar umuyorum, fakat maksadıyla arama çok kanlar dökülmüş. (Benden önce birçok kişi bu maksada ulaşmak için kanlı gözyaşları dökmüşken ben nasıl bunu umabilirim?) İbnü'l-Fāriız'a ait bu beytin Őerhi için bk. (Būrīnī ve Nāblūsī, 2003, s. 243).

35. وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشَاتِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

el-İ‘rāb: “İndī” muḳaddem ḥaber “minhā” nisbeten ḥükmiyyenüñ zarfıdır. “Neşvetün” mu‘aḥḥar mübtedādur. “Ḳable” neşve-i ūlānün zarfıdır. “Ma‘ī ebeden” tebḳī fi‘linün zarfıdır. “Ve in”de in vaşliyyedür. “Azm” beliye fi‘linün fā‘ilidür cümle ḥāliyyedür.

el-Ma‘nā: Maḥabbet şarābından ve ma‘rifet müdāmesinden benüm ‘indimde bir neş’e-i tāmme vardur ki neş’e-i ‘unşuriyyeden muḳaddem ya‘nī ezelde bu neş’e benimle ebedü’l-ebedin bāḳī ḳalır her ne ḳadar kemik çürür ise de.

36. عَلَيْنِكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَدْلُكَ عَنْ ظَلْمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

el-Luḡaṭ: “Şırf” ḥāliş ki bir şey ḳarışmamış olan nesnedür. “Meşiyet” dilemek “mezc” ḳarışmak “adl” i‘rāz ma‘nāsınadır. “Zalm” zānuñ fetḥiyle insānuñ¹ beyāzıdır Yāḥud rīḳu’l-insāndur burada murād ma‘nā-yı şānīdür.

el-İ‘rāb: “Aleyke” isim-fi‘ldür. Ba‘zı kerre bā’-i cārre ve ba‘zı def‘a bāsız isti‘mā olunur. Bā ile isti‘māl olunduğı vaḳitde temessük ma‘nāsına olur. Bāsız isti‘māl olunduğı vaḳitde elzem ma‘nāsına olur. Bāsız isti‘māl olunduğı Vācib Te‘ālā ve Teḳaddese Ḥazretlerinün “Yā eyyühe’l-lezīne āmenū ‘aleyküm enfüseküm”² ḳāvl-i şerīfinde vāḳı‘ [55] olduğı gibi. “Şırfen” bihā zamīrinden ḥāldür. “Ve in şı‘te mezcehā” cümle-i şarḥiyyedür. “Fe-‘adlūke”de fā cevābiyyedür. “Adlün” mübtedādur. “An-zalmi” ‘adle

¹ Doğrusu “esnân” (diş) dir.

² Kur’ân-ı Kerîm, Mâide, 105. “Ey iman edenler! Siz kendi sorumluluklarınıza dikkat edin.”

müte‘ allıkdur. “Ḥabīb” muzāfun ileyhdür. “Hüve’z-zulmu” ‘adlün mübtedāsından ḥaberdür. Cümle cevāb-ı şartdur.

el-Bedī‘: Beyitte şan‘at-ı bedī‘adan şırf ile mezc beyninde tıbāk‘ald ile zalm beyninde ihām-ı tıbākı zalm ile zulm beyninde cinās-ı maḥrūf vardır.

el-Ma‘nā: Ey sālīk müdāme-i maḥabbet-i ḥaḳīḳıyyeyi şırf olarak iç ki ‘aḳlün senden zā’il olub ol müdāme sebebiyle beşerıyyetün muzmaḥıl olub zāt-ı eḥadiyyet ile bākī ḳalub sa‘adet-i sermediyyeye vāşıl olasuñ. Eger müdāme-i mezkürenün şurbı üzerine ḳadır olmaḳ için mezcini dilerseñ zalm ve rıḳ-i maḥbūb ile mezc eyle zırā ḥabībün rıḳinden ḡayrı bir şey mezc eylerseñ ancaḳ zulümdür. Zırā şarāb-ı maḥabbetün süreti sekr itmeyüb ve süḳünet bulmaz ancaḳ ḥabıbe vaşl ve ‘anāk ile ḥāşıl olub şey-i āḥir ile ḥāşıl olmaz.

Lem‘a: Sālīkden murād mürīd-i şādıkdur. Müdāmenün şırf olmasından murād mürīdün vücūd-ı Ḥaḳ ve vücūd-ı Ḥaḳḳ’ı müşāhedenün ḡayrısından fānī olmasından ‘ibāretdür. Şi‘te ile mezcden murād mürīd Ḥazret-i Aḥadiyyetden nüzül idüb ya‘nī Ḥaḳḳ’ı Ḥaḳ ile müşāhede mertebesinden nüzül iderek şey-i āḥir mezc murād iderse dimekdür. Zalmü’l-ḥabıbden murād Cenāb-ı Ḥaḳḳ’uñ nūrından ve ol maḥlūḳ olan nūr-ı Muḥammedī şalāllāhu ‘aleyhi ve selemden ḡayrısıyle mezc idersen acaḳ zulümdür dimekdür. [56]

İç şarāb-ı ḥubb-ı zātī şāf ol hemçü şabā

Gonceveş tola vücūdün tā-nesīm-i Muştafā

Ḥāk-ı tende her nefesde içilür yüz biñ bahār

Gide vaḥşet gele vaḥdet bir ola şubḥ u mesā

37. فَذُونَكهَا فِي الْحَانَ وَاسْتَجْلِيهَا بِهِ
عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانَ فَهِيَ بِهَا غُنْمٌ

el-Luğat: “Düne[kehā]” kāf-ı hitāb ile iğrā ma‘nāsınadır elzim ve aḥfız dimekdür. “Ḥān” ḥānetü’l-ḥummārdan me’ḥūzdur. “İsticlā” zuhūr ma‘nāsınadır. Ve utlūb cilvete’l-müdāmeti dimekdür. Gūyā müdāme bir nev-‘ arūs imiş zīrā cilve ‘ arūs içündür. “Nağam” nūn ve ğāynuñ fetḥaları ile nağme kelimesinüñ cem‘ idür. Nağam ṭab‘ -ı selīme ṭarab ve ḳalb-i kelīme feraḥ icāb iden keyfiyyet-i ḥāşşa üzerine müştēmil olan şavtdur. “Ġunm” ğaynuñ zammiyle ğanīmet ma‘nāsınadır. Ve mā-aḥsenü ḳavlü men ḳāle: “el-Müdāmetü bi-ğayri nağamin ğammun ve bi-ğyari desmin semmün ve bi-ğayri nedīmin nedmün.¹ Ve ḳavlü’l-āher

Ve lā-teşrub bilā-nağamin fe-innī

Re’eytü’l-ḥayle teşrabu bi’ş-şafīr²

el-İ‘rāb: “Fe-dünekehā” dūn ismü fi‘lin bi-ma‘na’l-emri ḥuz ve tenāvilhā dimekdür. “Kāf” ḥarf-i hitāb hā’-i zamīr mef‘ūlidür. “Fī’l-ḥāni” dūneke zarfidür. “Ve’steclihā” cümlesi dūnekehā üzerine ma‘ṭūfdur. Zamīr ḥāne rāci‘dür. Bā ma‘a ma‘nāsınadır. “Alā-nağami” isteclihāya müte‘allıkdür. “el-ḥān” muzāfun ileyhidür. “Fe-hiye” mübtedā “ğunm” haberidür hiye zamīri müdāmeye bihā zamīri el-ḥāne rāci‘dür. “Bā” ma‘a ma‘nāsınadır beytde şan‘at-ı bedī‘adan el-ḥān ile elḥān beyninde [57] cinās-ı tām nağam ile ğunm beyninde cinās-ı maḥrūf vardır.

el-Ma‘nā: Ey sālīk-i pūr-şevḳ müdāmeyi al ve mey-ḥānede müdāmeden elḥān-ı ṭayyibe ve aşvāt-ı muṭribe üzerine iç zīrā müdāmeyi elḥān-ı ṭayyibe ile içmek ğanīmetdür. Elḥān-ı ṭayyibeden murād vecde īşāl ve nār-ı şevḳi īḳād ve ḳırā’et-i Ḳur’āndan ve meclis-i zikre

¹ “İçki müziksiz gamdır, desimsiz? zehirdir, dostsuz pişmanlıktır.” diyen kişi ne güzel söylemiştir.

² Başka biri şöyle demiş: “Şarkısız müziksiz içme, zira atların ıslık eşliğinde içtiklerini gördüm.” Bûrînî’nin şerhinde de geçen bu beyit İbn Tanbûr adında bir şaire aittir. bk. Bûrînî ve Nâblûsî (2003, s. 271)

huzūr ve aqvāl-i muğahnî simā' dan iştiyâkı iş'âl ve harâreti tehyîc ve tahrîk eyleyen nesnedür.

38. فَمَا سَكَنتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْعَمُّ

el-İ' rāb: “Fe-mā-sekenet” ilâ āhirihi cümle-i ta' lîliyyedür. Ke-enne bir kâ'il elhānuñ neğamâtı üzerine hâninde müdāme-i mezkûreyi tenāvül ile emr eyledün sebebi nedür? Deyü su'âl idiyor femā sekenekt ilâ āhirihi. Femā sekenet zamîri müdāmeye rāci' dür. “Ve'l-hemmü”de vāv ma' iyyet içündür. “Hem” mef' ülün ma' ahudur. “Bi-mevzi' in” sekenet fi' linüñ zarf-ı lağavîdür. “Kezâlike” lem-yeskün fi' line müte' allıkdür. “Ma' a” lafzı lem-yeskün fi' linüñ zarfıdır. “nağm” muzâfuñ ileyhîdür. “el-gammu” lem-yekün fi' linüñ fā' ilidür.

el-Ma' nā: Şarāb-ı haqîkî hem ile beraber qalb-i vāhidde ictimā' itmedi. Nağam ile gam qalb-i vāhidde ictimā' itmediği gibi her birerleri sürür ve lezzet i' t'ā itdüğü için e'z-ziddānu lā-yectemi' āndur.¹

39. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمَرَ سَاعَةً
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلكَ الخُمُّ

el-İ' rāb: “Fî” kelimesi bu maqāmda ta' lîliyyedür “İnne imre'eten dehaleti'n-nāre fî-ħirretin”² ey li-ecli ħirretin ilâ āhiri'l-ħadîş. Ĥadîş-i [58] şerîfinde vâki' olduğı gibi. “Minhā” zamîri müdāmeye rāci' dür. Cār ma' a'l-mecrūr zarf-ı müstaķar olduğdan sonra sekret kelimesinüñ şıfatıdır. “Lev” vaşliyyedür. “Vāv” medhūlini bir muķadder üzerine

¹ Zıtlar birleşmez.

² (Alcûnî, 2001a, s. 356). Bir kadın bir kediden dolayı ateşe (cehenneme) girdi.

‘atf içündür. Ol muqadder hükme daha evlâdur inlem-yekün ‘Ömre sâ‘ atin ve lev-kâne ‘ömre sâ‘ atin dimekdür. Yâhud vāv-ı hâliyyedür yâhud i‘tirâziyyedür. ‘Ömre sâ‘ atin naşble sekret kelimesinüñ zarf-ı zamânîdür sekretün vâkı‘ atun fî-‘ömri sâ‘ atin dimekdür. Kâdere sâ‘ atin ma‘nâsınadır. “Tera’d-dehre ‘abden tã‘i‘an” ey ta‘lem enne’d-dehre ‘abdun tã‘i‘un leke dimekdür. “Abden” terâ fi‘linüñ fâ‘ilinden hâldür. “Tã‘i‘an” ‘abden kelimesine şıfatdur. Vāv hâliyye “leke” muqaddem haber “hüküm” mu’ahhara mübtedâdur ve leke’l-hükümü fî’l-kâ’inâti ‘inde şudûri tilke’l-müşâhedeti dimekdür.

el-Ma‘nâ: Ey tâlibi-i Hâk ve ey mürid-i şâdık ve ey şâribü’l-mahabbeti’l-hâkîkiyyeti ve rahîki’l-ezeliyyeti eger senüñ için müdâme-i hâkîkiyyeden sekre-i vâhîde hâşıl olsa idi ve lev ol sekre ‘ömründen bir zamân-ı kalîlde de olur ise dehr ve ehl-i dehrî hükümüne itâ‘at ve inkıyâd idici ‘abd meşâbesinde görüb ve kendiñi dehr ve ehli-i dehr üzerine hâkim görürdüñ. Bunun ise sebebi müdâme-i mezkûreden bir sekresi seni zât-ı ehadîyyete ifnâ idüb ve zât-ı ehadîyyetle ibkâ ider ve zâtıñı zât-ı ehadîyyetle müttehid kılar. Dehrde ve ehl-i dehrde ancak hüküm senüñ içündür. Hâkîkat-ı hâlde bu sekre cenâb-ı hâkkuñ “Fe-şâ‘ ika men fî’s-semevâti ve men fî’l-arzi illâ men şâ’a’llâhü”¹ kavı-i şerîfi ve nazm-ı mecîdinde vâkı‘ olan şâ‘ ikâdur. Zîrâ sekre ile şâ‘ ikâdan her birerleri hâşıl olmaz ancak lillâhi’l-vâhîdi’l-kaḥhâr buyurılan tecelliyât-ı celâlden hâşıl olur. Nitekim cenâb-ı vâcibü’l-vücûd te‘âlâ ve teḥaddes ḥazretleri li-meni’l-mülkü’l-yevme [59] li’llâhi’l-vâhîdi’l-kaḥhâr² buyurur. Bu beyt-i şerîfüñ mazmûn-ı hikmet-meşhûnı için esrâr-ı uḥrâ vardur beyânına maḳâm taḥammül itmez.

40. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا.

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Zümer, 68. “Allah’ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek.”

² Kur’ân-ı Kerîm, Mü’min, 16. “Bugün hükümler kimindir? Elbette tek ve mutlak hükümler olan Allah’ındır!”

وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

el-Luġaṭ: “‘Ayş” ‘aynuñ fethi ve yānuñ sükūniyle dirilik ki hayāt ve zindeġānī ma‘nāsınadır. Burada murād hayātta lezzet ve hayātta na‘īm ma‘nāsınadır. “Şahv” maḥv vezninde ser-ḥoş ayılmaḡ ve kendüsine gelmek ma‘nāsınadır. “Ḥazm” ‘azm vezninde bir ādem dā‘imā rüşd ve rü’yetle umūrını zabṭ idüb itḡān vechiyle tutmaḡ ma‘nāsınadır.

el-İ‘rāb: “Fā” şart-ı maḡzūfa cevābdur izā kāne fī-sekretin vāḥidetin minhā yaḡsulü li’ṭ-ṭālibi hāzihi’s-se‘ādeti’l-ebediyyeti ve’s-siyādeti’s-sermediyyeti dimekdür. “‘Ayş” li-ennenüñ ismi “fī’d-dünyā” ḡberidür. “Men” mevşül Yāḡud şartıyyedür ma‘nā-yı evvel üzerine. “Fātehü’l-ḡazmü” mübtedānuñ ḡberidür ma‘nā-yı şānī üzerine fātehü’l-ḡazmü şartuñ cevābıdır. “Serken” lem-yemüt fi’linüñ mef’ülün ileyhīdür ve men lem-yemüt li-ecli’s-sekri dimekdür. Serken ḡāl olmaḡ da cā’izdür.

el-Ma‘nā: Müdāme-i mezkūreden bir sekre de ṭālib-i şādık için bu sa‘ādet-i ebediyye ve siyādet-i sermediyye ḡāşıl olduġı vaḡitde dünyāda ḡaḡdan ve ma‘ānī-i ḡaḡdan maḡcüb ve dünyā ve ma‘ānī-i dünyā ile meftūn olub şāḡī olarak yaşayan kimse için ḡayāt yoḡdur. Ke-enne ol kimse cesed-i bilā rūḡdur. Ve şol kimse ki müdāmeden sekrān olarak mevt-i irādī ile ölmedi ol kimseyi ‘aḡl-ı sedīd fevt ider. Zīrā mevt-i irādī ḡayāt-ı ebediyye i‘ṭā ider ‘ayş-ı dünyā vefāt-ı [60] sermediyye irāş itdüġi gibi. ḡāl böyle ise fāniyi bāḡī üzerine iḡtiyār ve terciḡ eyleyen kimse için ‘aḡl yoḡdur ve mevt ile ḡayāt müteḡābilāndur.

Lem‘a: Ey sālīk-i şādık ma‘lūm olsun ki burada şahv ile murād şahv-ı evveldür ki ḡable’s-sekr ve maḡām-ı cem‘a vuşūlden evvel olan şahvdur. Şahv-ı şānī degüldür ki ba‘de’s-sekr ve maḡām-ı cem‘a vuşūlden sonra olan kāmīlīn ve mükemmelīnün

şahvlarıdır. Zîrâ şahv-ı şânî a' lâ'l-mağâmât ve erfa' u'd-derecâtdur. Va'llâhu a' lem ve aḥkem

41. عَلَى نَفْسِهِ فُلَيْبِكَ مَنْ ضَاعَ عُمُرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

el-İ' rāb: “El'lāmu” lāmü'l-emri. “Ve'l-fā'u” fī cevābi'ş-şarṭi ey men zā'a 'ömruhu fe'l-yebki 'alā-nefsihi. “Men”-i mevşül “li-yebki” nūñ fā'ilidür. “Ömr” zā'a fi'linüñ fā'ilidür. Zāmîr men-i mevşüle rāci'dür leysenüñ isimi “naşîb”dür. “Leḥü” muḳaddem haberidür. “Minhā” naşîb ḳavline müte'alliḳdür. “Sehm” naşîb üzerine ma'ṭufdur.

el-Ma'nā: ‘Ömründen yedinde bulunan sermāyenüñ zevāli için ‘ömrini zāyi' eyleyen kimse nefsi üzerine ağlasun zîrâ müdāme-i mezkūreden ol kimse için ne naşîb ve ne de sehm vardır.

Ḥasir'd-dünyā ve'l-āḥirete¹ femā-rabiḥat ticāretühüm ve mākānū mühtedîn.² Ḥasir'd-dünyā ve'l-āḥireti zālîke hüve'l-ḥusrānū'l-mübîn.³ e'āzana'llāhu minhü ve ce'alenā mine'l-müttaḳîn ve razaḳanā ve iyyāküm mağāmāti'l-ārifîn ve kemālāti'l-kāmilîn inneḥü erḥamu'r-rāḥimîn. Ve'l-ḥamdu lillāhi Rabbi'l-ālemin. Ve şalā'llāhu 'alā seyyidinā Muḥammed ve sellim teslîmen keşîrāñ keşîrāñ keşîrāñ va'llāhu a'lemü bi'ş-şavāb ve ileyhi'l-merci' u [61] ve'l-me'āb.

Ḳad vaḳa' a'l-firāḡu min-tesvīdi hāze'ş-şerḥi li-ḳaşîdeti'l-mîmiyyeti li'ş-Şeyḥ 'Ömer bin el-Fāriż ḳuddise sırrihu'l-vāmiz li-sene **erba'a ve şelāşümi'eti ba'de'l-elf fi-şoferi'l-ḥayr**

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Hac, 11. “Dünyasını ve ahretini yitirmiştir.”

² Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 16. “Bu sebeple ticaretleri kar etmemiş ve doğru yolu bulamamışlardır.”

³ Kur'ân-ı Kerîm, Hac, 11. “Dünyasını ve ahretini yitirmiştir. Ve apaçık hüsrân işti budur.”

beyne'zuhreyn¹ min-yedi'l-faķiri'l-ħaķiri'l-mu'terifi bi'l-'iczi ve't-taķķir turābı aķdemi'l-'ulemā' ve kıtmiri 'atebei evliyā 'Alā'iyyevī **Muķtafā Hjulūķi** ğafara'llāhu lehü ve li-vālideyhi ve li-cemī' i'l-mü'minīne ve'l-mü'mināt.

İntehā

¹ Ekim/Kasım 1886.

5.6. MEHMED NÂZİM PAŞA

[108] H̄amriyye

1. شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

Maḥşül-i Beyt: Bintü'l-ineb mütevārī-i sitre-i ḥafā kā'ināt 'ālem-i amāda rehīn-i iḥtifā iken cur'a-keş-i şarāb-ı aşq olarak sekrān olduq

Müfredāt ve İ'rāb: “Şeribnā” dördüncü bābdan māzī cem'-i mütekellim şīgasıdır. “Zikri'l-ḥabīb” terkibinde ḥabīb fe' il bi-ma'ne'l-mef'ul olarak maḥbūb ma'nāsınadır. Zikrden murād yā zikr-i lisānī ve yā zikr-i ḳalbī ve cenānīdür. Her ikisi de aqvā-yı esbāb-ı ṭarabdan olduğıçün burada zikr olınmışdır. “Müdāme” zamm-ı mīm ile ḥamruñ esmāsından olarak mübtelā olan kimse kolaylıkla beḳāyı alamayup devām itdüğinden “müdāme” müdām daḫi tesmiye [109] olınmışdır. Burada murād ma'rifet-i İlähiyye ve āşār u esmā'-i cemāliyyeyi şühūddan neş'et iden şarāb-ı maḥabbet-i Rabbāniyyedür ki ḳaṭresinüñ zevḳī cemī'-i a'yān-ı kevniiyeden ḡaybet ve sekri mücib olur. “Sekirnā” ṭarabnāk ve neşve-yāb olmaḳ ma'nāsına olan sekrden cem'-i mütekellim olarak lezzeten ve ṭaraben cemī'-i mā-sivā-yı maḥbūbdan ḡaybūbet itdik dimekdür. “Min-ḳabli en-yuḥlaḳa'l-kermü” 'alā-ṭarīḳı't-tenāzu' şeribnā ve sekirnā fi'llerine müte'allıḳdür. “Kerm” üzüm ma'nāsına ve burada vücūd-ı mümkinātdan kināyedür ki şarāb-ı aşq-ı İlähiyi nüş itmek ve anuñla neşve-yāb olmaḳ 'ālem-i ezelde ve Ḥazret-i ilm-i İlähīde olarak her mevcūduñ zuhūrından muḳaddemdür dimekdür.

2. لَهَا النَّدْرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مُزِجَتْ نَجْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Kāse-i ser-şārī bedr-i tām sākisi hilāl mäh-ı tábān olan müdām-ı şafā-encām teşvīr-i ḥarāretde hem cāzibe-i şems-i raḥşāndur. Germ-ā-germ iḥtilāṭ olduḡça envā‘-ı nücüm dıraḥşān olur.

[110] **Müfredāt:** “Lehā” şibh-i cümle olarak aşığıdaki ke’s kelimesinden muḡaddem ḥāldür. Ve zī’l-ḥāl nekire olduğı için ḥāl taḡaddüm itmişdür. Ve’l-bedrü lehā taḡdirinde bulunmuşdur. “hā” zamīr-i mü’enneşi müdāmeye rāci’dür. “El-bedrü” mübtā “ke’s” ḡaberidür. Müdāmenüñ bedr-i tām kāsesidür dimekdür. “Bedr” tekāmül iden ḡamer demek olup burada ma‘rifet-i İlähī ile māl-ā-māl olan insān-ı kāmil ve mürşid-i ‘ārif ve ‘āmil dimekdür. “Yüdiruhā hilālün” “yüdiru” idāreden muḡzārī‘ ve “hā” zamīri anuñ mef’ülün bihi ve müdāmeye rāci’dür. “Hilāl” kelimesi de fi‘l-i mezkūruñ fā’ ilidür. “Kem yebdü” kem edāt-ı tekşīr ve “yebdü” bedā yebdü bedvenden muḡzārī‘ müfred-i ḡā’ib olarak yazharu ma‘nāsına ve aşığıki necm anuñ fā’ ilidür. “izā” vaḡit ma‘nāsına ve maḡall-i naşbda olarak yebdü fi‘linüñ mef’ülün fihi. “Müzzicet” bir şey’i tefrīḡ ḡabil olmayacak derecede diğer şey’e ḡatmaḡ ma‘nāsına olan mezcden māzī meḡhül ve nā’ib-i fā’ ili olan müdāmeye rāci‘ zamīr-i mü’enneş ile cümle-i fil’iyye olarak izānuñ muḡāfün ileyhidür. Ma‘rifet-i ledünniyye müdāmesi medārik-i şer’iyye ve dīniyye ile mezc olunursa ḡalām-ı cehl ü evḡāmda müteḡayyir ve ser-gerdān olanlara birḡok nücüm-ı ihtidā ve envār-ı hüdā zāhir ve nümāyān olur dimekdür. [111]

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِجَانِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا الْوَهُمُ

Maḥşül-i Beyt: Rāyiḡa-i revān-efzāsı ta‘ḡīr-i meşām itnese mecma‘-ı neşvedārān-ı ‘aşḡ olan meyhānesini bulmaḡ envār-ı āfitāb-sūzı ziyā-baḡş-ı ‘uyūn olmasa vücūdını vehm ile taşavvur itmek mümkün olamaz.

Müfredât: “Levlâ” harf-ı imtinâc “şezâ” râyiha-i tayyibe ma‘nâsına olarak mübtedâ ve haberî mahzûf mevcûd kelimesidir. Burada ve aşağıdaki “hâ” zamîr-i mü’ennesleri müdâme-i mezkûreye râci‘dür. “Mâ-ihtedeytü”deki mâ nâfiye ve ihtedeytü cümle-i fi‘liyyesi levlânuñ cevâbıdır. “Hân” meykede ve beytü’l-hamr ma‘nâsına olarak ihtedeytü fi‘linüñ mef‘ûlün bihidür. “Senâ” elif-i maqşûre ile nûr ve ziyâ ma‘nâsınadır. “vehm” mâ-teşavver fi‘l-i menfisinüñ fâ‘ilidir mısrâ‘-ı şâninüñ i‘râbı bi-‘aynihi mısrâ‘-ı evvelüñ i‘râbı gibidir. [112]

4. وَلَمْ يُبَيِّقْ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حَشَاشَةٍ
كَأَنَّ خَفَاها فِي صُدُورِ النَّهْيِ كُنْتُمْ

Maḥşül-i Beyt: Ḥayf ki dehrüñ maḥall-i ihlâş olan envâ‘-ı zeḥârifî raḥîk-i ‘aşkuñ neşve-i ḥayât-baḥşâsından baḳıyye-i ḥayât-ı muḥtazar kadar bir zevk bıraḳmış o da şudûr-ı erbâb-ı nühâdaki sırr-ı mektûm kabîlinden.

Müfredât: “Lem-yebki” ibkâ maşdarından muzâri‘ müfret-i ğâ‘ib ve lem ile meczûmdur. “Minhâ”daki zamîr müdâmeye râci‘ olarak mef‘ûlün bihi ed-dehr kelimesi fâ‘ilidir. “Dehr” zamân-ı ṭavîl ma‘nâsına olarak burada kulûb-ı ğâfileyi şühûd-ı tecelliyyât-ı İlahiyyeden şâgile olan zeḥârif-i dîniyye ve hevesât-ı nefsiyyedir. “Ḥuşâşe” marîz ve cerîḥada ḳalan baḳıyye-i rûḥ dimekdür. “Ḥafâ” izhâr ve ketm ma‘nâsına ezdâddandır. Ve zamîri müdâmeye veya ḥuşâşeye râci‘dür. “Nühâ” zamm-ı nûn ile ‘aḳl ma‘nâsına olan nühyenüñ cem‘idir ve muzâf-ı mahzûf olarak şudûru üli’n-nühâ taḳdîrindedür. “Ketm” setr ve ihfâ dimekdür. [113]

5. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Bir kabîle-i şafâ mu‘tâd arasında zıkr-i neşve-i bünyâdı yâd olınsa bî-‘âr u günâh neşvemend-i şabûh-ı şabâh olurlardı.

Müfredât: “Zükiret” mâzî-i mechûl ve nâ’ib-i fâ‘ili olan zamîr müdâmeye râci‘dür. “Fi’l-hayyi” kabîle ma‘nâsına olarak zükiret fi‘linüñ mef‘ûlün fihidür. “Aşbaḥa” şabâḥa dâḥil olmaḡ ma‘nâsına olan işbâḥdan mâzî “ehlühü” anuñ fâ‘ili “neşāvā” fetḥ-i nûn ile sekrân vezn ve ma‘nâsında olan neşvānuñ cem‘i olarak aşbaḥa fi‘linüñ mef‘ûlidür. “Aşbaḥa” kâne ma‘nâsına fi‘l-i nâḡış olursa ehlühü neşāvā anuñ ism ve ḥaberi olmaḡ üzere ḥal olunur. “Lâ-‘äre ‘aleyhim ve lâ-işme” lâ-ḥavle ve lâ-ḡuvvete gibi lâ ismi ile beraber tekrâr olıduğından dürt vech câ’iz olarak burada ḡafiye ve veznüñ icâbı “lâ-fârizüñ ve lâ-bikrûn”¹ âyet-i kerîmesi gibi ‘âr işm kelimelerüñ merfû‘ okunmasıdır. [114]

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدُّنْيَانِ تَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Mînâ-yı ḡulûb-i ehl-i aşḡda şu‘ûd-nümâ-yı cûş u ḡurûş olıncâ âteş-zen-i ḡâşâk fark olur ḡaḡîḡatde isminden başka bir şey ḡalmaz.

Müfredât: “Min-beyni aḡşâ’i’-d-dinân” aşâğıki teşâ‘adet fi‘linüñ mef‘ûlün bihidür. “Aḡşâ” iç ma‘nâsına olan ḡaşâ lafzınuñ cem‘i dinân kelimesi küp ma‘nâsına olan denn lafzınuñ cem‘idür. “Aḡşâi dinân” ḡulûb-ı insândan isti‘äre bi’l-kinâyedür. “Teşâ‘adet” teşâ‘uddan mâzî mü’enneş olarak şey’en fe-şey’en irtifâ‘ idüp ḡalkdı dimekdür ve fâ‘ili müdâmeye râci‘ zamîr-i mü’enneşdür. “Lem-yebḡi” baḡâ yebḡiden dürdünci bâbdan muzâri‘ meczûm ve ma‘ḡûfdur. Ve “el-ism” müsteşnâ’-i müferraḡ olarak anuñ fâ‘ilidür.

7. وَإِنْ خَطَرَتْ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Bakara, 68. “O, ne yaşlı, ne körpedir.”

أَقَامَتْ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلَ الْهَمُّ

[115] **Maḥşül-i Beyt:** Dil-teşne-i rāḥ-ı ‘irfān olan bir mest-i dilfigār ḥāṭıra-ı ḥayāt-efzāsıyla zevk-yāb olsa ile’l-ebed muḫīm-i dāru’s-selām-ı feraḥ ve sürūr olurdu.

Müfredāt: “Ḥaṭarat” ḥuṭurdān māzī-i mü’enneş ve fā’ili müdāmeye rāci‘ zamīr-i mü’enneşdür. Ve evvelindeki “in” şartıyyedür. “Yevmen” imri’in kelimelerinüñ tenkīri “Temretün ḥayrun min-cerādetin”¹ gibi ifāde-i ta’mīm içündür. “Eḳāmet” iḳāmeden māzī-i mü’enneş. “El-efrāḥ” anuñ fā’ili ve cümlesi cevāb-ı şartıdır. “Bihi”deki zamīr ḥāṭıra rāci‘dür. “İrteḥale’l-hemmü” irteḥale ‘anhü’l-hemmü taḳdīrinde mef’ūli maḥzūf ve cümlesi eḳāmet bihi *ilah*.² cümlesine ma’ṭūfdur.

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ حَنْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَنْمُ

Maḥşül-i Beyt: Pīrāye-i eydī-i nedīmān-ı lāhūt minā-yı ‘aşkuñ [116] ḥatm-ı neşve iṣārına uzaḳdan bir nazār idenler fi’l-ḥāl sekrān ve heymān olurlar.

Müfredāt: “Lev” şartıyye “en-nedmān” zamm-ı nūn ile nedīmüñ cem‘i ve nazāra fi’linüñ fā’ili ve “ḥatme inā’ihā” terkīb-i izāfisi mef’ūlün bihīdür ve āḥirindeki zamīr müdāmeye rāci‘dür. “Inā” ḳab dimekdür ki cem‘i āniye ve evānī gelür. Bir ḳabuñ maḥtūm ve mühürli olması içindeki şey’ün ḳadri ‘ālī ve ḳıymeti ḡālī olduğına delālet ider. “le-eskereḥüm”de lām cevabiye “eskere” iskārdan māzī “min-dūnihā” mütecāvizen taḳdīrinde aṣaḡıki zālike’l-ḥatmuden ḥāl ve āḥirindeki zamīr müdāmeye rāci‘ ve muḫaf

¹ Hurma çekirgeden daha hayırlıdır. Muvatta, Hac.

² İlä-āhirihi (sonuna kadar) sözünün kısaltmasıdır.

maḥzūf olarak min-dūni şürbi zālike'l-müdāmeti taḳdīrindedür. “Zālike'l-ḥatmu” eskere fi'linūñ fā'ili olarak cümlesi cevāb-ı şartdur.

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا ثَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

Maḥşül-i Beyt: Revān-baḥş-ı kālbūd-i kā'ināt olan reşḥāt-ı raḥīḳ-i 'aşḳ [117] ḳabr-i meyyite reşy idilse cism-i meyyit revānpeẓīr-i civānī olurdu.

Müfredāt: “Nefaḥū” reşy itmek ve saçmak ma'nāsına olan “neḥḥ” den māzī ceme-i müzekker ve fā'ili olan vāv beyt-i sābıḳdaki nedmāna minhādaki zamīr de müdāmeye rāci'dür. “Şerā” toprak ma'nāsına olarak nefaḥū fi'linūñ mef'ülün bihi ve “meyyit”den murād müstaḡraḳ-ı şehevāt-ı fāniyye olan erbāb-ı ḡafletdür. Nitekim bir şā'ir bu bābda dimişdür

Leyse men māte fe'sterāḥa bi-meyitin
İnneme'l-meytü meyyitü'l-aḥyā'¹

Ve ḥazret-i Nāzım ḳuddise sırruhu ḳaşıde-i Hemziyye'sinūñ maṭla'ında buyurmuşdur

Erecü'n-nesīmi serā mine'z-Zevrā'i
Seḥeren fe-aḥyā meyte'l-aḥyā'²

¹ Beyit Adî b. Ra'lâ'ya aittir (Asma'î, s. 152; Bağdâdî, 1997, s. 530; Zebîdî, 1969, s. 101). “Ölüp sıkıntularından kurtulan ölü sayılmaz; yaşayıp da emellerine ulaşamayan ölüdür.”

² (Bûrîni & Nâblûsî, 2003, s. 24) Rüzgârın güzel kokusu Sabah vakti Zevrâ' tarafından eserek yaşayan ölülere can verdi.

“Le-‘ âdet ileyhi’r-rūḥ” cümlesi lev-nefaḥūya cevāb ve ileyhideki zamir meyyite rāci‘ dūr. “İnte‘ aşe’l-cismū” cümlesi de le-‘ âdet ilaḥ. cümlesine ma‘ tūfdur. Cismūñ inti‘ āşı letāfet ve ṭarāvet ve sūkūn ve ḥareket gibi levāzim-i ḥayātuñ anda zuhūri dimekdür.

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَائِطٍ كَرَمَهَا
عَلِيلاً وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

[118] **Maḥşūl-i Beyt:** Bāğzār-ı ‘ aşḫda ṭarāvet-yāb olan kermūñ fey-i cidārı ğayr-ı kâbil-i iltiyām ‘ illetlerle ma‘ lūl olanlara sāye-sāz olsa ile’l-ebed vāreste-i eşkām ve ālām olurlar.

Müfredāt: “Lev-ṭarāḥū” cümle-i şartiyye fā‘ ili nedmāna rāci‘ vāvdu. “Fey” zıl ve gölge ma‘ nāsına. “Ḥā’it” dīvār dimekdür iḥāṭa itmesi bā‘ iş-i tesmiyyedür. “Kerm” üzüm bağı ma‘ nāsınadır. “Eşfā” şifāsı zā’il olmak ve yā mevte müşrif ve qarīb olmak ma‘ nāsına olan işfā’dan māzī ve fā‘ ili ‘ alīle rāci‘ zamīrdür. İkinci ma‘ nāya göre mef’ ūli maḥzūf olarak eşrefe ‘ ale’l-mevt taḫdīrindedür. “Le-fāraḫahu ilaḥ.” levūñ cevābı “suḫm” ḫurb vezninde ‘ illet ma‘ nāsınadır. Muḥassināt-ı bedī‘ iyyeden fī feyde cinās ‘ alīlen ve ḫad eşfāda ibhām tezād san‘ atları vardır.

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعَلاً مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَدَاقَّتِهَا النُّكْمُ

[119] **Maḥşūl-i Beyt:** Raḥīḫ-i ‘ aşḫuñ muḫārenet-i ḫuvvet-baḫşāsı yıllarca ḥarekete muḫtedir olamayan bir maḫ‘ ada müyesser olsa fi’l-ḥāl ḫudret-yāb-ı meşy ve ḥareket ve ebkemler feyż-i nuṭḫ ile ḫikmet-nişār-ı belāğat ve feşāḫat olurdu.

Müfredāt: “Lev-ḫarabū” taḫrībden māzī ve nedīmāna rāci‘ vāv fā‘ ili olarak cümle şartiyyedür. “Min” ḫarabū fi’ linūñ şılası “ḥān” beytü’l-ḫamr ve meykededür. “Muḫ‘ ad” iḫ‘ āddan ism-i mef’ ūl olarak ve kötürüm ‘ illetine mübtelā olup da ḫiyām ve meşyden

‘aczinden dā’imā ku‘ūd itmekde bulunan marīzdür. “Meşā” fi‘l-i māzī ve muḳ‘ada rāci‘ fā‘il zamīriyle cümlesi cevāb-ı şartdur. “Zikrā” elif-i maḳşūre ile zikr ma‘nāsına maşdar. “Mezākat” tatmaḳ ma‘nāsına maşdar-ı mīmi. Ḥānihā mezākathā zamīrleri müdāmeye rāci‘. “el-būkm” ebkemūn cem‘i olarak yanḳıku fi‘linūn fā‘ilidür.

12. وَلَوْ عَقَيْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيِّبَهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

[120] **Maḳşūl-i Beyt:** Rāyiḥa-i kā’ināt-şümüli cihet-i şarḳiyyede Nūkheth-fezā-yı intişār olsa ğarbda mübtelā-yı ‘illet-i zükām olanların kuvve-i şāmmesi meclis-i müsebbihīn-i melā’ikedeki münteşir-i fevāyiḥ-i ‘ūdı istişmām idecek kadar mütezāyid olurdu.

Müfredāt: “Abiḳat” misk ve ‘anber gibi ṭīb lizḳ idüp yapışmak ma‘nāsına olan ‘abiḳadan dördüncü bābdan māzī-i mü’enneşdür. “Enfās” nefes kelimesinūn cem‘i ve burada revāyiḥ ma‘nāsına olarak ‘aḳibet fi‘linūn fā‘ilidür. “Mezkūm” zükām ‘illetine mübtelā olarak kuvve-i şāmmesine ḥalel gelen kimsedür. “Le-‘āde” ‘avdetden māzī ve “şem” kuvve-i şāmmeye ve ḳoḳlamak ma‘nāsına olarak anūn fā‘ili ve cümlesi cevābiyedür. “lehū”deki zamīr mezkūma rāci‘dür.

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَامِسٍ
لَمَا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

[121] **Maḳşūl-i Beyt:** Kāse-i ser-şārini taḳbīl ile münevver olan dest-i niyāz bir ḳatre-i nūr-efşāniyle rengīn olsa leyālī-i zulumetde şeh-rāh-ı ‘irfāna necm-i hüdā ve hem-pāye-i mu‘cize-i yed-i beyza olurdu.

Müfredāt: “Ḥuzibet” telvīn itmek ve boyamak ma‘nāsına olan taḳzībden māzī meḥūl ve nā’ib-i fā‘ili aşıḳıki keffü lāmisin terkīb-i izāfīsidür. Ve burada nūr-ı müdāmenūn

işrâkından hâşıl olan şu'â' ile izâ'e ve tenvîr murâddur. “dal” hidâyetüñ zıddı ve yol azgınlığı ma' nâsına olan dalâldan mâzî ve fâ'ili lâma râci' zamîr olarak cümlesi cevâb-ı şartdur. Ve “fî-yedi” şibh-i cümlesi haber ve “en-necm” kelimesi mübtedâdur.

14. وَلَوْ جَلَيْتُ سِرّاً عَلَى أَكْمِهِ غَدًا
بَصِيراً وَمِنْ رَأُوقِهَا تَسْمَعُ الصُّمُّ

Maḥşül-i Beyt: Tecellî-i başîret-efzâsı mâder-zâd olan a' mâlara incilâ-baḥş-ı [122] ibtişâr olsa fi'l-hâl pîrâmen-i 'arşa mu'allak levâ'ih-i şu'ûnı görür ve hilâkten sâmi'adan maḥrûm olanlar gûlgûl-ı minâsinuñ şadâ-yı 'irfân-intimâsiyle teşnîf-i mesâmi'-i iḳân itse tehlîlât-ı ker ü beyânı istimâ' idecek kadar semî' olurdu.

Müfredât: “Cüliyet” izhâr itmek ma' nâsına olan tecelliyyetden mâzî meçhûl ve zamîri müdâmeye râci' dür. “Ekmeḥ” anadan toğma [kör] kimse. “Ġadan” şâre ma' nâsına fi'l-i nâkış ve ismi ekmeḥe râci' zamîr ve haberi başîran ile cümle olarak cevâb-ı şartdur. “Ve min-rāvūkihâ” muzâfuñ ḥazfıyle min-şavti rāvūkihâ taḳdîrinde olarak aşağıki tesma' u fi'linüñ mef'ûlün bihidür. “Rāvūḳ” mişfât ve süzgi ma' nâsınadır. “Şum” aşammuñ cem' i ve şağırlar demek olup tesma' u fi'linüñ fâ' ilidür.

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تَرَبَّ أَرْضِهَا
وَفِي الرِّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَّا ضَرَّهُ السُّمُّ

Maḥşül-i Beyt: Meykede-i feyz-baḥşâsinuñ turâb-ı tâbnâka rû-mâl olmak üzere [123] bâdiye-peymâ olan ḳâfile-i ḥarâbât meslû'-ı dendân-ı mâr olsa daḥi müte'eşşir-i zehr-âb-ı ıztırâb olmaz.

Müfredât: “Rekb” râkibler ma' nâsına ism-i cem'. “Yemmemû” ḳaşadû ma' nâsına mâzî cem'-i müzekker-i gâ'ib. “Turâb” tânuñ zammiyle toprak ma' nâsına. “Ve fi'r-rekbi

melsū‘un” ‘ibāresinde vāv hāliyye. “Fi’r-rekb” haber-i muqaddem melsū‘ mübtedā ve ‘aḳreb ve yılan şoḳmaḳ ma‘ nāsına olan les‘ den ism-i mef‘ üldür. “Lemā-zarrahu” da lām cevabiye “mā-zarra” māzī-i menfī ve “hā” melsū‘ a rāci‘ ve mef‘ ülün bihi. “es-semmü” “zarra” fi‘ linüñ fā‘ ilidür.

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابِ جُنِّ أَبْرَأَهُ الرَّسْمُ

Maḥşül-i Beyt: Bir merd-i füsünkār mecmū‘ a-ı hezār esrārınıñ bir ḫarf-i ḫired-baḫşāsını pīşānī-i mecnūn-ı muḫbiḳa naḳş eylese müfessir-i aḫkām-ı ümmü’l-kitāb-ı ‘aşḳ olan o naḳş-ı şifā-baḫş ile nā’il-i ‘aḳl-ı selim olurdı.

[124] **Müfredā:** “Reseme” ketebe ma‘ nāsına māzī. “Rākī” raḳā yarḳī raḳyenden ism-i fā‘ il olarak anuñ fā‘ ili ve ruḳye ve efsūn oḳıyān dimekdür. “ḫurūfe ismihā” mef‘ ül olarak āḫirindeki zamīr müdāmeğe rāci‘ dür. “Cebīn” cebhenüñ her iki ḫarafına dinür ki ikisine birden cebīnān ta‘ bīr olunur. Burada mücerred cebhe ve alın ma‘ nāsınadır. “Muşāb” işābet maşdarından ism-i mef‘ ül olarak cin ḫutan kimse dimekdür. “Cünne” zamm-ı cīm ile fi‘ l-i meḫül olarak mecnūn olan dimekdür. Bu fi‘ lüñ ma‘ lümü müsta‘ mel degüldür. “Ebre’e” ḫaste ve mecrūḫı eyü itmek ma‘ nāsına olan “ibrā” dan māzī ve āḫirindeki zamīr muşāba rāci‘ olarak mef‘ üli “ve’r-resmü” anuñ fā‘ ilidür.

17. وَفَوْقَ لِيَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رَقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكُرَ مَنْ تَحْتَ اللَّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

Maḥşül-i Beyt: Nām-ı nāmī-i şehāmeti bir mu‘ asker-i muḫafferüñ livā’-i mu‘ allāsına ser-nāme-i iḫtişām olsa şuc‘ ān-ı ḡazanfer-nişānı vāreste-i ḫavf-ı memāt ve muḫaḳḳar-ı cevher-i ḫayāt olurlardı

[125] **Müfredât:** “Fevka’l-livâ’i’l-ceyşi” aşâğıki ruķime fi’l-i mechûlinüñ mef’ûlün bihidür. “Livâ” sancaķ. “Ceyş” asker. “İsmuhâ” ruķime fi’linüñ nâ’ib-i fâ’ ilidür. Ve “hâ” müdâmeye râci’dür. “Le-eskere”de lâm cevâbiyedür. “Eskere” iskârdan mâzî. “Men” ism-i mevşûl olarak anuñ mef’ûlün bihi tahte’l-livâ’ şibh-i cümlesi menün şılasıdır. “Zâlike’r-rażmu” eskere fi’linüñ fâ’ ilidür. “livâ” zâruret için maķşûrdur.

18. نُهَدَّبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

Maķşûl-i Beyt: Bezm-i germ-â-germinde ta’ allüm-i âdâb-ı ‘ irfân iden nüdemâ-yı ‘ aşķuñ seciyyât-ı kâmilânelerini tehziḅ ve ‘ azîmet-i insâniyyeden maḅrûm olanları ‘ azm-ı maķşûş-ı cihân-pesendâne ile tarîķ-i Ḥaķķ’a ihdâ ider.

Müfredât: “Tehziḅ” tarḅ-ı zevâ’d ile işlâḅ ma’ nâsına olan ve tehziḅden muzâri’ mü’ennes ve fâ’ ili müdâmeye râci’ mü’ennesdür. “Aḅlâķa’n-nadâmâ” daḅi mef’ûlidür. “Nedâmâ” muşâḅib [126] ve hem-bezm-ı şarâb ma’ nâsına olan nedmân kelimesinüñ cem’ idür sekrân sekârâ gibi. “Fe-yehtedî” kelimesinde fâ sebebiyyedür. “Yehtedî” hidâyeti qabûl itmek ve toąrı yola gitmek demek olan ihtedâdan muzâri’ “bihâ”da zamîr müdâmeye râci’ olarak anuñ mef’ûlün bihi. “Tarîķi’l-‘azmi” diąer mef’ûli. “Men” daḅi ism-i mevşûl olarak yehtedî fi’linüñ fâ’ ilidür. “Lâ” nâfiyye” ve “lehü” ḅaber-i muķaddem. Ve “‘azm” mübtedâ olarak cümlesi mevşûlün şılasıdır.

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

Maķşûl-i Beyt: “Ṭabâyi’-i beşeriyyeyi taḅvîle ḅudret-yâ olan ḅudret-i terbiyyetkârânesi dest-i buḅl u seḅâ bilmeyenleri kerim ve bâzil ve ḅilm ile âşinâ olmayanları ‘ inde’l-ąaḅab ḅalîm ve deryâ-dil eyler.

Müfredât: “Ve yekrümü” kermden muzâri‘ ve “men” anuñ fâ‘ili olarak bu cümle “fe-yehtedî men lâ-lehü ilaḥ.” cümlesine ma‘tûfdur. [127] “Lem-ya‘rifi‘l-cüde keffühü” cümlesi ism-i mevşül olan “men” kelimesinüñ şılasıdır. “Ve yaḥlimü” ḥilminden muzâri‘ ve “inde‘l-ğayz” anuñ mef‘ülün fihi ve “ğayz” gâzab ma‘nâsınadır. Ve “men-i” mevşüle fâ‘ilidir. “Lehü ḥilmü” cümlesi de ḥilm cümlesi de lâ-lehü ‘azmu gibi olarak şıla vâkı‘ bulmuşdur.

20. وَلَوْ نَالَ فَدَمُ الْقَوْمِ لَنَّمَّ فِدَامَهَا
لَأَكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّئِيمُ

Maḥşül-i Beyt: Mînâ-yı cihân-nümâsınüñ fidâm-ı neşve-bârını telşîm şerefini iḥrâz iden girân-cânlar şemâ‘il-i ‘âliyyesinüñ te‘şîr-i zârâfetiyle her maḥâsini ḥâmil insân-ı kâmil olur.

Müfredât: “Nâle” neylden mâzî. “Fedm” fels vezninde şaḳîl ve ğabî ve belîd ma‘nâsına olup anuñ fâ‘ili. “Leşm” taḳbîl ma‘nâsına olarak mef‘ülün bihi. “Fidâm” kesr-i fâ ile şarâb ḳabınüñ örtüsü dimekdür âḥirindeki zamîr-i mü‘enneş müdâmeye râci‘dür. “Le-eksebehü”de lâm cevabiye. Eksebe kesb itdirmek ḳazandıрмаḳ ma‘nâsına [128] olan iksâb maşdarından mâzî ve iki mef‘üle müte‘addîdür. Birincisi fedmü‘l-ḳavme râci‘ ğâ‘ib zamîri ikincisi ma‘nâ şemâ‘ilihâ terkîb-i izâfîsidür. “El-leşm” kelimesi de fi‘l-i mezkûruñ fâ‘ilidir. Şemâ‘ilihâdaki zamîr-i mü‘enneş müdâmeye râci‘ olup anuñ şemâ‘il-i kerimesi riḳḳat leṭâfet ḥüsnü‘l-ḥulḳ lütf tevâzu‘ gibi mekârim-i celîledür.

21. يُقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
حَبِيرٌ أَجَلٌ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Reşhât-ı rûḥ-efzâsı eczâ-yı kâ'inâta nefḥ-i ḥayât iden raḥîḳ-i 'aşḳuñ evşâf-ı 'âliyyesinden ḥaberdârsuñ tevşif it didiler bâ'ış-i şa'sa-a-ı zuhûr olan evşâf-ı mübeccelesine vüḳûfumu taḥdîş-i ni' met olarak i'tirâf eyle.

Müfredât: “Yeḳûlûne” muzâri' cem'-i müzekker olup fâ'ili tâlibîn-i raḥîḳ-i 'aşḳa râci' olan vâv zamîridür. “Lî” yeḳûlûn fi'linüñ mef'ûlün bihidür. “Şıfḥâ” vaşafa yeşifüden emr-i [129] ḥâzır olrak cümlesi meḳûl-i ḳavl ve âḫirindeki zamîr müdâmeye râci'dür. “Fe-ente”deki fâ ta'liliyye ente mübtedâ “ḥabîr” anuñ ḥaberi. “Bi-vaşfihâ” ḥabîr kelimesinüñ muḳaddem mef'ûlidür. “Ecel” ḥarf-i taşdîḳ “indî” şibh-i cümlesi muḳaddem ḥaber. “ilm” anuñ mübtedâsı. “bi-evşâfihâ” 'ilm kelimesinüñ mef'ûlün bihi zamîrler müdâmeye râci'dür.

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَأُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Şafveti küdüret-i mâ'dan leṭâfeti keşâfet-i hevâdan nûr-ı şa'sa'ânisi ḥarâret-i nârdan rûḥ-ı mücerredi vâhime-i cismden müberrâdur didüm.

Müfredât: “Şafâ” şafvetden olarak mübtedâ'-i maḥzûfuñ ve hiye şafâ'un taḳdîrindedür zamîr müdâmeye râci'dür. “Velâ mâ'un” şafâ üzerine ma'tûf olarak leyse fihâ keşâfetü'l-mâ'i taḳdîrindedür. “Ve lütfün velâ-hevâ ve nûrun velâ nârun ve rûḥun velâ-cismü” cümlelerinüñ i'râb ve taḳdîri de böyledür. Hevâ' kelimesi memdûd olarak [130] zarûret-i vezn için ve yâ kırâ'et-i Ḥamza üzerine maḳşûr vâḳı' olmuşdur. Çünki maḳşûr olarak hevâ maḥabbet ma'nâsınadır.

23. تَقَدَّمَ كُلُّ الْكَائِنَاتِ حَدِيثُهَا
قَدِيمًا وَلَا شَكْلٌ هُنَاكَ وَلَا رَسْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Kā'ināt şüret-nümâ-yı ta'yîn olmamış ve heyülâ-yı 'âlem-i şekl ü resme girmemiş iken cihân-ı nikât u ma'ânîyi hâmil olan zıkr-i hikmet-pîrâsı sebķ-i zâtî ile sâbık ve kadîm idi.

Müfredât: “Teḳaddeme” sebeķat ma'nâsına olan taḳaddümden mâzî “külle'l-kâ'inât” terkîb-i izâfî olarak mef'ülün bihi “ḥadîşühâ” fâ'ili ve zamîr müdâmeye râci'dür. Burada taḳaddümden murâd zamânî olmayup zâtîyedir çünki zamân daḫi kâ'inât cümlesindedür. “Ḳadîmen” ḥadîşühâdan ḥâldür. “Şekl” mişâl ve “teressüm” eşer ma'nâsınadır. “Hünâke” 'âlem-i ezele işâretdür. “Ve lâ-şeklün” ve lâ-resün” 'ibâresinüñ i'râbı mâ-sebaķde “ve lâ-'ârun 'aleyhim ve lâ-işmün” 'ibâresinüñ i'râbı gibidür. [131]

24. وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ تَمَّ لِحِكْمَةٍ
بِهَا احْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Raḫîķ-i 'aşķ sebeb-i kıyâm-ı eşyâdur. Müstelzim-i ḫafâ olan şiddet-i zuhûrı berter-i fehm ve idrâk olan hikmet-i zuhûrı lâ-yefhemâna perde-i ḫicâb olmuşdur.

Müfredât: “Ḳâmet” şebetet ve te'ayyenet ma'nâsına “bihâ” zamîri müdâmeye râci' mef'ülün bihi ve “eşyâ” anuñ fâ'ilidür ki eşyânuñ zâtında vücudı yoĝiken naḫlenüñ nevâtda vücudı gibi şübüt ve ta'ayyunı vücud-ı 'ilm-i ihâhî iledür. Feli-hâzâ âyet-i celîlede “el-ḫayyu'l-ḳayyüm”¹ ve ed'iyeye-i me'sûrede “Allâhümme leke'l-ḫamd ente ḳayyimü's-semâvâti ve'l-arzi ve men-fîhinne”² vârid olmuşdur. “şümme” şânuñ zammıyla ḫarf-i 'atf ve fetḫiyle mekâna mevzû' ism-i işâret olarak ḫazret-i ḳayyumiyete ve ezele işâretdür. Burada her ikisi de câ'izdür. “İḫtecebet” isteteret ma'nâsına ve zamîr-i fâ'il müdâmeye râci'dür. “Bihâ”daki zamîr yâ müdâmeye veyâ hikmete veyâḫud eşyâya

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara, 255; Al-i İmrân, 2. “(O) diridir, her şeyin varlığı O'na baĝlı ve dayalıdır.”

² Allâhım hamd sana mahsustur. Gökleri, yeri ve bunların arasındakilerini ayakta tutan sensin.

rāci‘dür. “An-küllî” [132] ihtecebet fi‘linüñ mef‘ülün bihi ve men muzāfun ileyh. “Lā-lehü fehümün” şibh-i cümle mevşüle şıla olaraq nefsleriyle şühüd-ı Rabdan maħcüb olan erbāb-ı ğaflete işāretdür.

25. وَهَامَتْ بِهَا رُوحِي بِحَيْثُ تَمَازَجَا .
إِتِّحَادَا وَلَا جِرْمٌ تَخَلَّلَهُ جِرْمٌ

Maħşül-i Beyt: Rūhum raħīk-i ‘aşk ile o mertebe imtizāc ve ittiḥād itmişdür ki biri digerinüñ āyīne-i hestī-nümāsıdır. Bu ittiḥād muṭlaq bir cirmüñ diğeri cirme ḥulūli qabilinden zan olunmasun.

Müfredāt: “Hāmet” ḥāme yehimü heymen ve heymānenden māzī mü’enneş olarak maħabbet itdi ve ‘aşık oldı dimekdür. “Bihā” anuñ mef‘ūli ve zamīr müdāmeye rāci‘ “rūḥī” kelimesi de fā‘ilidür. “Temāzeca” iḥtilāṭ ma‘nāsına olan temāzücden māzī teşniye olarak fā‘ili olan “elif” müdāme ile rūḥa rāci‘dür. “İttiḥāden” yā temāzücün müdāme ile rūḥa nisbetinden temyiz veyā mef‘ül-i muṭlaqdur. “Velā-cirmün”de [133] vāv ḥāliyye lā nāfiyye cirmün mübtedā ve teḥallelehü cirmü cümle-i fi‘liyyesi anuñ ḥaberi ve zamīr-i müzekker mübtedāya rāci‘dür. Bir cirmün diğeri cirme taḥallül ve ḥulūli olmayarak müdāme ile rūhum imtizāc ve ittiḥād itdi dimekdür. Çünkü ḥaḳīqatde mevcūd olmayan eşyā’-i ma‘dūmenüñ vücūd-ı Ḥaḳ ile ittiḥādı ma‘dūmü’l-‘ayn olan naḥle ve şecerüñ mevcūd olan nevāt u bezrinde vücūdı ve anuñla ittiḥādı gibi olduğundan ḥulūl ve ittiḥād-ı ḥaḳīqīyi icāb itmez.

26. فَخَمْرٌ وَلَا كَرْمٌ وَأَدْمٌ لِي أَبُّ .
وَكْرَمٌ وَلَا خَمْرٌ وَلِي أُمُّهُ أُمَّ

Maħşül-i Beyt: Mükevvenāt şüret-nümā-yı ta‘ayyün olmamış ve ḥilqat-ı ebü’l-beşer miyāne-i mā’ ve ũinde mündemiç bulunmamışken raħīk-i ‘aşk şeref-baḥşā-yı minā-yı

‘amā ve ‘ālem imkân-ı cevelengâh-ı ‘ademe pūyān olduđı evānda dađı füyūzāt-ı ebedîsi mülk-i qadīm-i lāhūta şa‘ şa‘ a-pirā idi.

Müfredāt: “Ĥamr” mübtedā ve ĥaberi maĥzūf mevcūd kelime [134] sidür. “Vāv” edāt-ı ‘atf “lā” edāt-ı nefy “kerm” ĥamr üzerine ma‘ ĩuf olarak lā-kermün mevcūdün dimekdür. “Ve ādemü lī ebün”de vāv ĥāliyye ādem mübtedā lī ebün cümlesi anuñ ĥaberidür. “Ve lī” de vāv ĥāliyye lī şibh-i cümle olarak aşıđıki üm kelimesinden ĥāldür. “Ümmühā” mübtedā ve zamīri müdāmeye rāci‘ üm de anuñ ĥaberidür.

27. وَأَطْفُ الْأَوَانِي فِي الْحَقِيقَةِ تَابِعٌ
وَأَطْفُ الْمَعَانِي وَالْمَعَانِي بِهَا تَنْمُو

Maĥşül-i Beyt: Ta‘ ayyünāt-ı kevnıyye baĥr-ı muĥiṭ-i ‘ilm-i ezelīnūñ emvācı meşābesinde ise de andaki bedāyi‘ -i fiṭrat-ı baĥruñ tecellī-i gūn-ā-gūnına tābi‘ dur. Qulūb-ı ehl-i iḳān bu tecelliden neşvemend-i ‘irfān olduđca her ĥaṭvede bir cihān ma‘ nāya pāy-endāz-ı i‘ tilā olurlar.

Müfredāt: “Lüṭfi’l-evānī” mübtedā “tābi‘” ĥaberidür. “Evānī” ḳab ma‘ nāsına olan āniyenūñ cem‘i. “Fi’l-ĥaḳīḳa” tābi‘ kelimesinūñ mef‘ülün fīhi olarak ĥaḳīḳat-ı emr-i İlähiyyede dimekdür. “Li-lüṭfi’l-ma‘ānī” tābi‘ kelimesinūñ mef‘ülün bihi “ma‘ānī” ma‘ nānuñ cem‘idür. [135] “Ve’l-ma‘ānī” mübtedā “tenmū” cümle-i fi‘liyyesi anuñ ĥaberi bihā kelimesi yūsibbühā taḳīrinde olarak tenmūnuñ mef‘ül-i muḳaddemi ve āĥirindeki zamīr leṭāfet te’vīli ile lüṭfe rāci‘ “tenmū” nemā yenmū nemā’dan muzāri‘ olarak ar[t]ış dimekdür.

28. وَقَدْ وَقَعَ التَّفْرِيقُ وَالْكُلُّ وَاحِدٌ
فَأَزْوَاحُنَا حَمْرٌ وَأَشْبَاخُنَا كَرْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Ḥaḳīḳatde şey’-i vāḥid iken teferruḳa-ı ta’ ayyünle bir iftirāk-ı mevḥüm vüçüd bulmuş raḥīḳ-i ‘aşḳ rūḥ-ı kâ’inât kürümü naḳş-ı bend-i ecsâm olmuş.

Müfredât: “Ḳad” edât-ı taḥḳīḳ “vaḳa’ a” vüḳû’ dan mâzî “et-tefriḳ” anuñ fâ’ ilidür “ve’l-küllü vāḥidün”de vāv ḥâliyye olarak cümle-i ismiyye et-tefriḳden ḥâldür. “Ervāḥunā ḥamrun” cümle-i ismiyyesindeki fâ’-i tefriḳ vāḳı’ ı tafşil ve beyân içündür. “Ervāḥ” rūḥuñ “eşbāḥ” sebep vezninde ve şaḥş ve cirm ma’ nāsına olan şebaḥ kelimesinüñ cem’ idür.

[136]

29. وَلَا قَبْلَهَا قَبْلٌ وَلَا بَعْدَ بَعْدِهَا
وَقَبْلِيَّةُ الْأَبْعَادِ فَهِيَ لَهَا حَتْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Raḥīḳ-i ‘aşḳ için ba’ d ve ḳabl mekân ve zemân müteşavver degüldür. Mümkînâta göre zamân ve mekân ba’ d ve ḳabl müteşavver ise elbette raḥīḳ-i ‘aşḳuñ her muḳaddemde ve mu’ahḥarda muḳaddem olması lâbüddür.

Müfredât: “Ḳabl” evvel “ba’ d” soñra ma’ nāsına zarf-ı zamân olup ḳablehâ şibh-i cümlesi muḳaddem ḥaber ḳabl mu’ahḥar mübtedādür. “Ba’ de ba’ diḥā” terkib-i izâfî ve şibh-i cümle olarak ḥaber muḳaddem ve mübtedâsı maḥzûfdür ki lâ-ba’ de ba’ diḥā ba’ dun taḳdîrindedür. Ve zamîrler müdâmeye râci’ dür. “Ḳabliyyet” maşâdir-i mec’ üleden ve mübtedâ “el-eb’ âd” soñra ma’ nāsına olan ba’ d kelimesinüñ cem’ i ve muzâfün ileyhdür. “Fe-hiye” zamîri ḳabliyye râci’ ve mübtedâ-i şânî sükûn-ı hâ iledür. “Leḥā” aşâğıki ḥatm kelimesine müte’ allıḳ ve zamîri müdâmeye râci’ dür. “Ḥatm” vâcib ma’ nāsına olarak fe-hyenün ḥaberi ve bu cümle-i ismiyyede ḳabliyyetü’l-eb’ âd ḥaberidür. [137]

30. وَعَصْرُ الْمَدَى مِنْ قَبْلِهِ كَانَ عَصْرُهَا
وَعَهْدُ أَبِيْنَا بَعْدَهَا وَلَهَا النُّتْمُ

Maḥşül-i Beyt: Raḥîk-i ‘aşk kâ’inât vücūd-pezîr olmazdan muḳaddem meyhâne-i ezelde ta‘şîr olunmuşdı ‘ahd-i ebü’l-beşerde cilve-nümâ-yı ta‘ ayyün olarak ḥükm-i mişâk-ı ezeli zâhir oldı baḥr-ı zaḥḥâr-ı ḥaḳîkat ise evvel ve âḥir o dürr-i yetimi şerf-güşvâre-i ‘illiyyîn itmşidi.

Müfredât: “‘Aşr” dehr ve zamân “medâ” gâyet ma‘nâsına olarak “‘aşru’l-medâ” mebd-i ḥalk-ı ‘alemden bed’ ile illâ ḥayşü lâ-müntehâ zamân-ı tavîlden ‘ibâret ve mübtedâ vâkı‘ olmuşdur. “Min-ḳablihi” şibh-i cümlesi aşağıki kâne fi‘l-i nâḳısuñ ḥaberi ve âḥirindeki müzekker zamîri ‘aşra râci‘dür. “‘Aşruhâ” da kânenüñ ismi olarak bu cümle-i fi‘liyye mübtedâsınuñ ḥaberi ve ikinci ‘aşr kelimesi yâ zamân ma‘nâsına ism veyâ üzüm gibi bir şey’i şarâb için şıḳmak ma‘nâsına maşdar ve âḥirindeki zamîr müdâmeye râci‘ olarak müdâmenüñ zamânı veyâ anuñ üzümünüñ ‘aşr-ı taḳṭîri ḥalk-ı zamândan muḳaddem idi [138] dimekdür. “Ve ‘ahdu ebînâ” mübtedâ vemâ-ba‘dı ḥaber olarak Âdem ‘aleyhi’s-selâmüñ zamânı veyâ andan ve zürriyyetinden alınan ‘ahd ve mişâk dimekdür. “velehâ” şibh-i cümlesi muḳaddem ḥaber ve zamîri müdâmeye râci‘ “el-yütm” yânuñ zam ve fetḫiyle yetimlik ma‘nâsına ve mübtedâ mu’ahḥardur. “yütm” insânda pederüñ ve ḥayvânda mâderüñ fiḳdânıyladır.

31. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَاجِدِينَ لَوْصُفَهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

Maḥşül-i Beyt: Maḥâsin-i ‘âlem-şümûli tavşîf itmek isteyen her nâşir ve nâzım evşâf-ı ‘âliyyesine lâyıḳ elfâz ve ta‘birât bulabilmek için yine ḳudret-i hidâyetkârânesine müfteḳirdür

Müfredât: “Maḥâsin” ḥaber ve mübtedâsı maḥzûf olarak hâzihi maḥâsinün taḳdîrinde va ḳaşîdede bulunan cemî‘-i evşâf müdâmeye işâretdür. “Tehdî” lütf ile delâlet ma‘nâsına olan hidâyetden muzâri‘ ve fâ‘ili maḥâsine râci‘ zamîr ile beraber cümle olarak

maḥāsiniñ şıfatıdır. “El-mādiḥīn” tehdī fi‘linüñ mef‘ülün bihi li-vaşfihā da [139] mādiḥīniñ mef‘ülün bihi ve zamīr müdāme ye rāci‘dür. “Fe-yaḥsünü” muzāri‘ fihā anuñ mef‘ülün fihī ve zamīr yā maḥāsine veyā müdāme ye rāci‘ olarak fe-yaḥsünü fī-ḥaqqı’l-maḥāsini yāḥud fī-ḥaqqı’l-müdāmeti taqđirindedür. “Minhüm” mef‘ülün bihi ve zamīr mādiḥīne rāci‘dür. “en-neşr” yaḥsünü fi‘linüñ fā‘ili “en-nazm” aña ma‘tūfdur.

32. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمُشْتَقِ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Nu‘m ismiyle müsem mā olan ma‘şūka-ı ḥasnāya kulağdan ‘aşık olanlar zıkr-i nāmıyla naşıl ṭarabnāk olurlarsa raḥīḳ-i ‘aşkuñ neşve-i lezā’iz-efzāsından biġāne olanlar daḥi zıkr-i nām-ı neşve-encāmiyla ser-mest ve raqşān olurlar.

Müfredāt: “Yaṭrabu” neşāt sürür ma‘nāsına olan ṭaribeden dördünci bābdan muzāri‘ “men” ism-i mevşül olarak fā‘ili ve bu cümle yaḥsünü fihā ilaḥ. Cümlesine ma‘tūfdur ki mā-vecebehü vaşfına hidāyetden iki şey’i ḥāşıl olmuş oluyor ki biri ḥüsn-i nazm [140] ve neşr diġeri zıkrinde neşāt ve ṭarab. “Lem-yedrihā” cümlesi mevşüle şıla “inde zıkrilhā” yaṭrabunuñ mef‘ülün fihī ve zamīrler müdāme ye rāci‘dür. “Ke-müşṭākı Nu‘min”de Nu‘m zamm-ı mīm ile nisā’-i ‘arabdan bir ḥasnānuñ ismidür ki Nāzım ḳuddise sırruhu ḳaşāide-i lāmiyyesinde zıkr buyurmuşdur.

İzā en‘ amet Nu‘mün ‘aley ye bi-naṣratın

Felā es‘ adet Su‘dā velā ecmelet Cümlü¹

33. وَقَالُوا شَرِبْتِ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا

¹ Nu‘m adlı sevgili bakışıyla ni‘mette bulunduktan sonra; ne Su‘d’a, vuslatıyla saadet verir ne de Cüml, faziletiyle güzellik verir. Beytin şerhi için bk. Bûrînî ve Nâblûsî (2003, s. 171).

شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

Maḥşül-i Beyt: Şübrî günâh ve ḥusrândur diyenlere terk-i şürbi ‘indimde gâye-i ḥızlandırdım.

Müfredât: “Ḳālū” māzī cem‘-i müzekker ve fā‘ili olan vāv ḥaḳīḳat-ı müdāmeden bī-şü‘ür erbāb-ı gâflet ve gürürdan kināyedür. “Şeribte’l-işme” şeribte cümle-i fi‘liyyesi meḳül-i ḳālū. “el-işm” [141] zenb ve günâh ma‘nāsına olarak şeribte fi‘linüñ mef‘ülün bihidür. Taḳdīr şeribte mā yūcibü’l-işme olmaḳ lâzım iken şürbüñ işme ta‘alluḳı mübālağa ḳaşdına mebnīdür. “Kellā” ḥāşā ma‘nāsına ḥarf-ı red‘ ve zecrdür. “innemā” edāt-ı ḥaşr olarak terk-i şürbünde işm ve günâh olduğımı te’kīdi müḳayyeddür. “el-letī” mevşüli müdāme-i ḥaḳīḳaden kināye ve şeribtü fi‘linüñ mef‘ülün bihi “Fī-terkihā” şibh-i cümlesi ḥaber-i muḳaddem. “el-işm” mübtedā ve cümlesi mevşülün şılasıdır.

34. هَنِينًا لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكُرُوا بِهَا
وَمَا شَرَبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

Maḥşül-i Beyt: ‘Aşḳ olsun künc-i ḥarābātı tecellīgāh iden erbāb-ı zevḳe ki raḥīḳ-i ‘aşḳuñ zevḳiyle degül taşavvur ve tevehhümiyle mest ü ḥayrān olmuşlardır.

Müfredât: “Henī’en” henī fe‘īl vezninde sühütle hazm olunan ta‘ām ve şarāb-ı ḥoşgüvāra dinür ki ekl ve şürb idenüñ vücūdına nāfi‘ olmaḳla tehni’e ve tebrike şāyān olduğı mūcib-i tesmiyedür ve menşü [142] biyyeti ‘alā-ḳavli mültezimi’l-iḥtimār ‘āmilinden ḥāl-i mü’ekkede olmaḳ üzre alınup burada dāme şürbühüm henī’en taḳdīrinde. Ḳāle’ş-şā‘ir

Kül henî'en ve merî'en küllehü¹

“Ehli'd-deyr” deyr ma' bed-i Naşârâdur. Hamr ve serk ile münâsebeti olmağla erbâb-ı maḥabbet eş'ârında çok zıkr olunur. “Kem” edât-ı tekşîr ve temyîzi maḥzûf olarak kem merretin taqđîrinde ve aşâğıki sekerû fi'line mef'ûlün muḥlaḳ olmak üzere maḥallen menşûbdur. “Sekerû ve mâ-şeribû”daki vāv zamîrleri ehl-i deyre “bihâ minhâ”daki zamîr-i mü'enneşler müdâmeye râci' olup mâ-şeribû cümlesi sekerûnün fâ'ilinden ḥâldur. “Velâkinnehüm” lâkin edât-ı istidrâk hüm ehl-i deyre râci' olarak anuñ ismi hemmû cümle-i fi'liyesi de ḥaberi olarak şürbi 'azm ve ḳaşd itdiler dimekdür.

35. وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشَائِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

Maḥşûl-i Beyt: Neşve-i raḥîḳ-i 'aşḳ neş'etinden evvel bende mevcûd idi. [143]
Üstühânım âlûde-i ḥâk olduğında daḫi o neşve-i rûḥ-efzâ benden infikâk itmeyecekdür.

Müfredât: “İndî” ḥaber-i muḳaddem. “Neşvetün” mebâdî-i sekrde ḥâşıl olan neşâṭ ve sürûr ma'nâsına olarak mübtedâ ve “minhâ”daki zamîr müdâmeye râci' olarak neşve kelimesinde ḥâldur. “Ḳable neş'etî” terkîb-i izâfîsini şibh-i cümle olarak neşvenün şifâtıdır. “Neş'et” tâze ḥayât bulmaḳ ve mertebe-i tuḫûliyyetden irtikâ ile evâ'il-i şebâba dâḫil olmak ma'nâlarınadır. “Ma'î” şibh-i cümlesi aşâğıki tebḳâ fi'line müte'alliḳ ve anuñ fâ'ilinden ḥâldur. “Ebeden” daḫi öyledür. “Tebḳâ” muzâri' ve fâ'ili neşveye râci' zamîrdür. “Ve in-beliye”de vāv ḥâliyye “in” şartıyye olarak beliye çürümeḳ ma'nâsına olan bilyden ve dördüncü bâbdan mâzî “el-'azm” anuñ fâ'ili ve cümle tebḳânun fâ'ilinden

¹ Afiyetle hepsini ye.

hâldür. Neşve ile neş'et beyninde mühassinât-ı bedi' iyyeden cinās-ı lâhık baqā' ile belā beyninde tıbāq şan' atı vardır.

36. عَلَيْنِكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَدُّكَ عَنْ ظَلْمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

[144] **Maḥşül-i Beyt:** Şürb-i raḥîk-i ' aşka şāf ve ḥāliş olduğu hâlde müdāvemmet it temāzüc ve ihtilāṭını ārzū idince riḳ-i şifā-baḥş-ı maḥbūbdan başka bir şey qarışdırırsañ zulm itmiş olursun.

Müfredāt: “Aleyke” ism-i fi' l olarak temessük ve devām it dimekdür. “Bihā” ‘ aleykenüñ mef' ülün bihi ve zamīr müdāmeye rāci' dür. “şırfen” bihā zamīrinden ḥāl olarak bilā-mezcü şey'in ve ḥālişan dimekdür. “İn-şi'te” cümle-i şartıyye mezcehā mef' ün bihi ve zamīr müdāmeye rāci' dür in-şi'te mezcehā bi-şey'in taḳdīrinde mezc bir şeyle qarışdırmak ma' nāsınadır. “Fe-‘ adlüke” ‘ adl ve i' rāz ma' nāsına olarak mübtedā “an-zalmi'l-ḥabīb” anuñ mef' ülün bihi ve “zalm-ı ḥabīb” maḥbūbuñ riḳ-i esnānidür. “Hüve'z-zulmü” zulm ' adāletün zıddı ve bir şey'i mevzi' inüñ ḡayriye vaz' itmek ma' nāsına olarak cümle-i ismiyye “fe-‘ adlüke” ḥaberi ve bu cümle-i giri ise cevāb-ı şartıdır. Şarāb-ı ' aşkuñ şırf olması vücūd-ı Ḥaḳ'dan mā-‘ adānuñ izimiḥlāl ve fenāsiyla yalnız Ḥaḳḳ'ı yine Ḥaḳ ile görmekten ve mezc olunması vücūd-ı Ḥaḳḳ'ı merāyā-yı kâ'inātda müşāhede itmekden. Zalm-ı ḥabīb ise mażhar-ı āşār-ı cemāliyye ve mir'āt-ı tecelliyyāt-ı kemāliyye olan nūr-ı muḥammediden kināyedür. Beyitte şırf [145] ile mezc beyninde şan' at-ı tıbāq zalm ile zulm beyninde cinās-ı muḥarref i' rāz ma' nāsına olan ' adl ile zulm arasında ibhām-ı tezād şan' atları vardır.

37. فَدُونَكَهَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلِيهَا بِهِ
عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غَنْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Meşriḳ-i envār-ı ‘irfān olan meykede-i āşübına toplanan muṭribān-ı ‘aşkuñ tecellī-i ḫayāt-baḫşā ve nağamāt-ı rūḫ-efzāsını ğanīmet-‘uzmā bilmelidir.

Müfredāt: “Dūneke” ḫuz ma‘ nāsına ism-i fi‘l “hā” müdāmeye rāci‘dür. “Fi‘l-ḫān” ḫān mevzi‘-i müdāme ma‘ nāsına ve dūnekenüñ mef‘ ülün fīhidür. “Ve isteclihā bihi” isteclā cilve talebi ma‘ nāsına olup cilve cīmūñ¹ ḫarekāt-ı selāsesiyle gelini müzeyyen olarak damada ‘arz eylemek ma‘ nāsınadır. “Bihi” isteclāya müte‘ allıḳ ve zāmīr ḫāne rāci‘dür. Ve bunda müdāmeyi ‘arūs-ı ra‘ nāyā teşbīḫ ile isti‘ āre vardır. Uṭlūb cilvete‘l-müdāme fi‘l-ḫān taḫdīrindedür. [146] “‘alā-nağami‘l-elḫāni” ‘alā-nağami şibh-i cümle olarak isteclihānuñ zāmīrinden ḫāldur. “Nağam” fethateynle nağmenin cem‘ idür. “Elḫān” icrā-yı mükāfāt ile çıkarılan şavt ma‘ nāsına olan laḫn kelimesinüñ cem‘ idür lūḫūn daḫi gelür. Nağam kelimesinüñ elḫāna izāfeti beyāniyyedür. “Fe-hye” iskān-ı ḫā’ ile müdāmeye rāci‘ ve mübtedā “bihā” şibh-i cümle olarak aşağıki ğanamdan ḫāldur ve zāmīri nağama rāci‘dür. “Ġunm” ğanīmet ma‘ nāsınadır. El-müdāmetü bi‘n-nağami ğunmün dimekdür. El-ḫān ile elḫān beyninde cinās-ı tām ğunm ile nağam beyninde cinās-ı maḳlūb² vardır.

38. فَمَا سَكَنْتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْعَمُّ

Maḥşül-i Beyt: Nağam ile ğamuñ ictimā‘ı muḫāl olduğı gibi raḫīḳ-i ‘aşḳ ile de ḫümūm ve ğumūm hiçbir vakit birleşemez.

Müfredāt: “Femā-sekenet”de fā fi‘liyle mā-sekenet sükūndan māzī menfi ve fā‘ili olan zāmīr-i mü’enneş müdāmeye rāci‘dür. [147] Bu beyt beyt-i sābıḳa leff ü neşr tarīḳiyle ta‘līl maḳāmındadır. “El-hem” ğam ma‘ nāsına olarak sekenet fi‘line mef‘ ülün ma‘ ahü

¹Metinde جبهه şeklinde yazılmıştır.

²Metinde *maḳlūb* yerine *ma‘lūb* şeklindeki yazılmıştır.

vākı' olmak üzere menşüb ve evvelindeki vāv edāt-ı ma' iyyetdür. “El-hem” kelimesinde ref' ile zamīr-i müstetir üzerine 'atf olunmak za' ifdür. Çünkü 'atfuñ sıhhatı “Üskün ente ve zevcūke”¹ kavı-ı şerīfi gibi bir zamīr-i muttaşıl te'kid vācibdür. “Yevmen bi-mevzi' in” kelimeleri sekenet fi' linüñ mef' ülün fihi zamānī ve mekānīsi olarak tenkīrleri ifāde-i ta' mīm içündür. “Ma' a'n-nağami” lem-yeskūn fi' linüñ mef' ūli el-ğam anuñ fā' ilidür. Mısrā' -ı evvel-i beyt-i sâbıkdaki fe-dūnekehā fi'l-hān cümlesine mısrā' -ı şānī ve isteclihā bihi 'alā-nağami'l-elhāni cümlesine ta' lildür. Nağam ile ğam beyninde cinās-ı muṭarraf vardır.²

39. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمَرُ سَاعَةً
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الحُكْمُ

Maḥşül-i Beyt: Feyz-i mestīsinüñ velev anı bir neşvesiyle zevk-yāb olursan kā'inatı 'abd-ı tāyı' gibi fermān-ber ve mevcūdātı emriñe müsahḥar görürsün.

[148] **Müfredāt:** “Ve fī-sekretin” edāt-ı ta' lildür. Li-ecli sekretin dimekdür. “Sekret” sekrden binā'-i merre olarak bir kere ser-ḥoş olmak dimekdür. “Minhā” şibh-i cümle olarak sekrenüñ şifati ve zamīr müdāmeye rāci' dūr. “Ve lev”de vāv edāt-ı 'atf veyā ḥāliyyedür lev kelimesi vaşliyye olarak medḥülünüñ naķīz-i ḥükme evlā olduğı müfiddür. “Ömre sâ'atin” kadar-ı sa' ata ma' nāsına olarak zarfiyyet üzere menşübdür. Ve lev kānet hātikes-sekretü vākı' atan fī-қadari sâ'atin taқdırindedür. “Terā” rü'yetden muzāri' dūr.

40. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الحَزْمُ

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Bakar, 35; A'râf, 19. “(Ey Âdem) sen ve eşin (cennette) oturun.”

² (Bûrîni & Nâblûsî, 2003, s. 273)

Maḥşül-i Beyt: Raḥîḳ-i ‘aşḳ ile mest ü ḥayrân olmayan ‘âķiller için ‘ayş u şafâdan behre yokdur. ‘Ayn-ı ḥayât olan neşve-i baķâ-baḥşâsıyla terk-i ḥayât-ı müste‘ar idemeyenler daḥi şâḥib-i ḥazm olmayanlardur.

Müfredât: “Felâ-‘ayşe” ‘ayş burada ḥayâtda lezzet ve ni‘met veyâ mücerred ḥayât ma‘nâsına olarak lânuñ ismidür. “Fi’d-dünyâ” [149] şibh-i cümlesi ḥaberidür. “Men” mevşüledür “‘āşe” baķâ ma‘nâsına fi‘l-i mâzî ve cümlesi men kelimesinüñ şılasıdır. “Şâḥiyyen” ‘āşenüñ fâ‘ili olan zamîr-i müsteķķardan ḥâldur. “Men lem-yemüt”de men şartıyye sekren lem-yemüt fi‘linüñ fâ‘ilinden ḥâldur. “Fâte” fevtten mâzî ve zamîri mevşüle râci‘ ve mef‘ülün bihidür. “El-ḥazm” rā-yı sedîd ve ‘avâķib-i umûra nazar ve ihtiyâṭ ma‘nâsına olarak fâtehü fi‘linüñ fâ‘ili ve cümlesi cevâb-ı şartdur.

41. عَلَى نَفْسِهِ فَأَنْتِكَ مَنْ ضَاعَ عُمُرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

Maḥşül-i Beyt: Hevâ-yı nefse uyub da raḥîḳ-i ‘aşḳuñ neşve-i revân-baḥşından bî-naşib olanlar beyhûde zâyı‘ olan ‘ömürlerine ‘ömürleri olduķca aḡlamalıdurlar

Müfredât ve İ‘râb: “‘Alâ-nefsihi” aşāḡıki fe‘l-yebkî fi‘linüñ muḳaddem mef‘ülidir. “Fe‘l-yebki” bükâ’ maşdarından emr-i ḡâ’ibdür evvelindeki fâ şart-ı maḥzûfa cevâbdur. İzâ kânet tilke‘l-müdâmetü mevşüfeten bi-hâtiki‘l-evşâfi‘l-cemîleti fe‘l-yebki ‘alâ nefsihi taḳdîrindedür. “Men” ism-i mevşül [150] olarak li-yebki fi‘linüñ fâ‘ili “zâ‘a ‘ömrühü” cümle-i fi‘liyyesi anuñ şılasıdır. “Ve leyse”de vâv ḥâliyye leyse ef‘âl-i nâķışadan olarak “lehü” şibh-i cümlesi muḳaddem ḥaberi “naşib” kelimesi de ismidür. “Minhâ”da zamîr müdâmeye râci‘ ve şibh-i cümle olarak naşib kelimesinden ḥâldur. Ve “sehm”de te‘kîd-i nefy için sehm naşib üzerine ma‘tûfdur.

5.7. AHMED SÂFÎ BEY TATLIDİLZÂDE

[3007]¹ Muḳaddime

Ma' lûm-ı ũli'n-nühâdur ki Şeyḫ Şerefeddin Ebî-ḫafş² Ömer el-ma' rûf bi-İbni'l-Fârız razıya'llâhu ' anhu ḫâzretlerinũn şũfîler ıŧılâḫı ũzre tanzîm buyurduḫları *Ḳaŧıde-i Ḥamriyye* ki maḫabbet-i seniyye-i cenâb-ı Muḫammediyyeyi ŧallâllâhu ' aleyhi ve sellem müŧtemil olduḫı cihetle ebrâb-ı ḫaḫîḫat beyninde ḫâyetle maḫbũl ũ meŧhũrdur. Bu ḫaŧıde-i ŧerîfenũn³ ' Abdu'r-Razzâḫ-ı Ḳâŧânî ve Dâvũd-ı Ḳayŧerî ve Şeyḫ Ḥasan Bũrînî ve Şeyḫ ' Abdu'l-Ġanî Nâblusî ḫâzarâtuñ Arapḫa ŧerḫleri olduḫı gibi lisân-ı mezkũr ũzre daha pek çok ŧerḫleri vardur.

' Arapḫa'dan mâ-' adâ Mollâ Câmî ḫâzretlerinũn lisân-ı Fârisî ile ŧerḫi ve bu ŧerḫũn ' Abdullâḫ ŧalâḫî ḫâzretleri ḫarafından Tũrkḫeye idilen tercemesi var ise de ḫaḫŧîl-i ' ulũm itmiŧ⁴ on biñ Tũrkde bir Tũrk bu tercemeyi ḫüçlũkle añlar. Çũnki muḫlaḫdur. Bunuñla beraber Fârisî ve Tũrkî ŧerḫ ve tercemesi de eksikdũr. Kemâl Paŧa-zâdenũn ve ŧâriḫ-i Meŧnevî İsmâ' il Rũsũḫî-i Anḫaravînũn de Tũrkḫe birer tercemeleri var olduḫı ba' zı fuzalâdan mesmũ'-ı faḫîrânem olmiŧ ise de bu iki tercemeyi bulup oḫumaḫa muvaffaḫ olamadum.⁵ İsti' dâd-ı ' âcizânemũn mâ-fevḫinde olduḫını bildiḫũm ḫâlde mücerred bâdî-i feyz ũ maḫabbet ve bâ' iŧ-i ' avf u maḫfîret olur ũmîdiyle lisân-ı ' aŧr u zamâna ḫöre bu ḫaŧıde-i ŧerîfenũn tamâminı ḫâzret-i Şeyḫũn rũḫâniyyet-i ḫudsiyelerinden istimdâd iderek Tũrkḫeye terceme itdũm. Teberrũk ḫaŧıdiyle vũcũda gelen ŧu tercemeyi *Sefîne*' müzũn bu cüz'üne taḫrîr eyledũm. Ḳillet-i bizâ' ama inzimâm iden ' acz-i

¹ Yazma eser sayfa sayfa numaralandırıldıḫı için varak numarası yerine sayfa numarası verilmiŧtir.

² Ebũ'l-ḫafŧ

³ meŧhũrenũn

⁴ İtmiŧ : itmiŧ olan

⁵ Kemâl Pâŧa-zâde'nin ŧerḫi Tũrkḫe deḫil, Arapḫadır.

kābiliyyet ḥasebiyle vuḳū‘ı zārūrī olan ḳuşurumuñ ‘afvini lüṭfen muṭāla‘asına raġbet buyuran [3008] ihvān-ı dīnden ricā vü istirhām eylerüm. Ve mine’llāhi’t-tevfīḳ.

Ez‘afü’l-‘ibād Aḥmed Şâfî câmi‘u’l-ḥurūf. fî 19 şaferü’l-ḥayr çehârşenbe sene 1341. Ve fî 11 Teşrîn-i evvel 1338/1922 [11 Ekim].

Bismillāhi’r-raḥmāni’r-raḥīm

1. شَرِبْنَا عَلَى نِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

Me’āli: Cānānuñ zikri üzerine şarāb-ı maḥabbeti içdük mest olduk. Faḳaṭ bāġ-ı ‘ālemde henüz üzüm çubuġı ḥalk olmamışdı.

Sefīnemüzün¹ on beşinci nüshasında muḥarrar olan ve me’ālini bālādaki nazm-ı bedī‘u’l-üslübdan alan Şeyḫ Rüşenî Ḥazretlerinün şu kıṭ‘asını bi’l-münāsebe buraya be-tekrār² yazdum

Ḳıṭ‘a

Tā ki sevdüm ben seni ey nūr-i pāk

Cān u dilden dir idüm rüḥi fedāk

İçüben ‘aşḳuñ şarābın mest idüm

¹ Sefīnenün

² tekrār

Ne üzüm var idi ne bāğ u ne tāk [3009]

2. لَهَا التَّبْدُرُ كَأْسٌ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَلَالٌ وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مُزِجَتْ نَجْمٌ

Me'ali: O şarāb-ı ateşnāb āfitāb-ı kā'ināt ve kadehi pertev-efşān olan bedr-i tāmdu. Sākī-i gül-cemālūñ (maḥbūbuñ) parmaqları o kadehi devr itdirdikçe zuhūra gelen her habābı bir necm-i dirahşāndur.

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِحَائِهَا
وَلَوْلَا سَنَاهَا مَا تَصَوَّرَهَا أَلْوَهُمْ

Me'ali: O bāde-i gülfām-ı maḥabbetūñ būy-ı dil-āvīzi meşām-ı cāna münteşir olmasaydı mey-ḥāne-i ḥaḳīḳate yol bulunmazdı. Ve peymāne-i vüdd ve muḥālaşatuñ nūrı müşāhede olunmasaydı vehm ü ḥayāl anı taşavvur idemezdi.

4. وَلَمْ يُبْقِ مِنْهَا الدَّهْرُ غَيْرَ حُشَّاشَةٍ
كَأَنَّ حَفَاهَا فِي صُدُورِ النَّهْيِ كُنْتُمْ

Me'ali: Zamāna o şarāb-ı yāḳūt-fāmdan bıraḳduğı cüz'î baḳiyyeden 'āḳıllıların sinesinde gizli ḳalmışdur. [3010]

5. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

Me'ali: Erbāb-ı isti'dāduñ meclisinde o şarāb-ı maḥabbet yād olursa cümlesi mest ü ḥarāb olurlar. O ser-ḥoşluḳdan anlara bir 'ār u günāh yoḳdur.

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدَّنَانِ تَصَاعَدَتْ

وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

Me'ali: Küpler derûnundan şu'ûd iden o bâde-i cân-dâdenüñ haqîkatde ancağ bir nâmı kaldı.

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ
أَقَامَتْ بِهِ الْأَفْرَاحُ وَارْتَحَلَ الْهَمُّ

Me'ali: Ol müdâm-ı şafâ-encâm bir civân-merdüñ hâşırına gelse qalbindeki ğumümü gider ve inşirâh-ı tämme ve zevq-i kāmile mażhar olur.

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ خَنْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخَنْمُ

Me'ali: Meclis-i maħabbetüñ nedîmleri o şarâb-ı nâbuñ mevzû' olduğı qadehüñ mührini görseler bâde-nüş olmazdan evvel o mühr anları mest ü ğarâb eyler.

9. وَلَوْ نَضَحُوا مِنْهَا تَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

[4011] **Me'ali:** O meclis-i maħabbetüñ nedîmleri o şarâb-ı rûh-efzânuñ bir qatresini meyyitüñ qabrine şaçsalar meyyitüñ bedeninden ayrılan rûhı tâze hayât ile 'avdet ider ve cism-i meyyite bâ' iş-i inti'âş olurdu.

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَاطِطٍ كَرَمِهَا
عَلِيلًا وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

Me'ali: O şarâb-ı tarâvet-nişâbuñ bağı divarınıñ gölgesine hâl-i ihtizârda bulunan bir hasteyi bırakmış olsalar şihhat-ı tämme bulur.

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُقْعَدًا مَشَى
وَيُنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَذَاقَتِهَا الْبُكْمُ

Me'ali: O şarābuñ mey-ḥānesine bir kötürümi yaqlaşdırsalar yürür. Ve dilsiz anuñ yād-ı mezākıyla söz söylemege başlar. [3012]

12. وَلَوْ عَيَقَتْ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيِّبِهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

Me'ali: O şarāb-ı sürūr-encāmın güzel қоқusu şarḳ tarafında münteşir olsa ğarbda burun nezlesiyle muẓtarib olan kişinüñ kuvve-i şāmmesi yerine gelir.

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَأَمْسِ
لَمَا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النَّجْمُ

Me'ali: O bāde-i gülfām-ı maḥabbetüñ memlū olan ḳadeḥini tutan kişinüñ avucına anuñ reng-i nūrāniyyeti mün'akis olunca bir necm-i hidāyet imiş gibi ḳarañlıqlarda yolunu şaşırmaz.

14. وَلَوْ جُلَيْتُ سِرًّا عَلَى أَكْمِهِ غَدَا
بَصِيرًا وَمِنْ رَأُوقِهَا تَسْمَعُ الصَّمُّ

Me'ali: O şarāb-ı āteş-nāb anadan doğma körüñ gözüne sürülse görmege başlar. Ve süzgüsünden damlayan damlanuñ şadā-yı laṭīf ü ḥazīni şağıruñ ḳulağını açar. [3013]

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا
وَفِي الرَّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السَّمُّ

Me'ali: Bir kârbân halkı o müdâm-ı hayât-encâmuñ bulunduğı yere teveccühitse ve aralarında yılan şokmuş bir kişi bulunsa o kimesneye zehir zarar virmez.

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابِ جُنِّ أَبْرَاهُ الرَّسْمِ

Me'ali: O şarâb-ı şihhat-nişâbuñ ismi harflerini efsûn okuyan kimse mecnûn ve maşrû' uñ alına yazsa 'illet-i cünûn ve şar' a ile ma' lûl olan halâş olur ve kesb-i şihhat eyler.

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رُقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللِّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

Me'ali: O mey-i tâbdârûñ ismi ' askerûñ sancağı bâlâsına terķim olunsa o sancađuñ sâye-i zaferinde sâyebân olan ' asker mest ü medhûş olur. [3014]

18. تُهَدَّبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

Me'ali: Ol bâde-i hidâyet-pîrâ nedîmân-ı bezm-i maħabbetüñ kötü huylarını güzel huylara tebdîl ve 'azmi olmayanlara tariķ-i 'azmi irâ'e eyler.

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْعَنْيَطِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

Me'ali: O şarâb-ı kerâmet-me'âbuñ cümle-i te'sîrâtındandır ki baħîl ü hasîs olanları civâmerd ü kerîm ve gâzab şâhiblerini halîm ider.

20. وَلَوْ نَالَ قَدْمُ الْقَوْمِ لَنَمَّ فِدَامِهَا
لَأَكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللَّئِيمُ

Me'ali: Bir kavmün içinde bulunan denî vü alçağı o mey-i hoş-güvāruñ şürāhi ve sebūsunuñ tıpasını öpmiş olsa ahlāk-ı hamīde vü hışāl-i pesendīde ile mütehallık olur.

[2015]

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا.
خَيْرٌ أَجَلٌ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عِلْمٌ

Me'ali: Medh ü şenā itdigüñ bādenün teskin-i ' atş için vaşf-ı hāşşını bir miqdār dahā beyān eyle. Zīrā sen o bāde-i pür-te'sīrūñ evşāfını iyi bilirsün diyorlar. Evet ben anuñ evşāfını iyi bilirüm.

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَأُطْفٌ وَلَا هَوَا.
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

Me'ali: O şarāb-ı nābda sāfiyyet ber-kemāldür. Faķať şu degüldür. Laťıfdür faķať leťāfetce hevāya beñzemez. Nürdur faķať ateş degüldür. Rūhdur lākin cismi yoķdur.

23. تَقَدَّمَ كُلُّ الْكَائِنَاتِ حَدِيثُهَا.
قَدِيمًا وَلَا شَكْلٌ هُنَاكَ وَلَا رَسْمٌ

Me'ali: Rütbe-i ' ilmün rütbe-i ma' lümāta taķaddümi gibi o bāde-i ma' rifetüñ bahşı bu ' ālem-i kevn-i fesāduñ hilķatına taķaddüm itmişdür. O vaķit ki henüz ' ālem-i kevnde şekl ü resm yoķ idi. [3016]

24. وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ تَمَّ لِجَمْعِهِ.
بِهَا اخْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

Me'ali: Her bir şey o şarāb-ı nāb-ı haķīķatle şābit oldı ve ta' ayyun buldı. Li-ecli'l-ħikme vācib Te' ālā ve teķaddes ħazretlerinün kayyūmiyyeti ' adāleti iķtizā eyledi. Neşve-i bāde-

i maḥabbetden naşībdār olmayan keç-fehmān-ı maḥcūbīn ‘arīfān-ı billāhuñ ḥaqqānī kelāmını añlayamadıklarından nāşī neşve-i ḥāşşa mālik olan o şarāb-ı feyzüñ ḥāşşasını inkār itdiler.

25. وَهَامَتْ بِهَا رُوحِي بِحَيْثُ تَمَازَجَا .
إِتْحَادَا وَلَا جِرْمٌ تَخَلَّلَهُ جِرْمٌ

Me’āli: ‘İlmüñ ma‘lūm ile ve gülde bi’l-kuvve mevcūd olan gül şuyı ile ve ḥurma ağacınıñ kendi çekirdegi ile ihtilāt ve imtizācı naşıl ise rūḥumuñ da o şarāb-ı nāb-ı maḥabbet ü ma‘rifet ile öyle imtizāc u ihtilātı vardır ki ḥulūl degüldür.

26. فَخَمْرٌ وَلَا كَرْمٌ وَأَدَمٌ لِي أَبٌ .
وَكَرْمٌ وَلَا خَمْرٌ وَلِي أُمُّهَا أُمُّ

Me’āli: Ebü’l-beşer Ādem ‘alā-nebiyyinā ve ‘aleyhi’s-selām benüm ve cümle insānlaruñ babası olduğı ḥālede ḥilkatı zamānında üzüm mefḥūd ve şarāb-ı nāb-ı maḥabbet mevcūd [3017] idi. O şarābuñ vücūdı yoğ iken de benüm içün vālide olan üzümüñ anası var idi.

27. وَأُطْفُ الْأَوَانِي فِي الْحَقِيقَةِ تَابِعٌ .
وَأُطْفُ الْمَعَانِي وَالْمَعَانِي بِهَا تَنْمُو

Me’āli: Zuruḫūñ (ḳablaruñ) leṭāfeti ḥaḳīḳatde ma‘ānīñ leṭāfetine tābi‘dür. Ma‘ānī de o ḳablar ile kesb-i leṭāfet ider ve neşv ü nemā bulur.

28. وَقَدْ وَقَعَ التَّفْرِيقُ وَالْكُلُّ وَاحِدٌ .
فَأَرَوْنَا خَمْرٌ وَأَشْبَاخَنَا كَرْمٌ

Me’āli: Ma‘ānīde teferruḳ vāḳı‘ olmuşsa da hepsi bir şeydür. Ervāḥımız şarāb-ı muḥābbet ü ma‘rifet ve eşḥāşımız (ecsāmımız, ecsādımız) üzüm menzilesindedür. [Ervāḥdan

mağsad rūḥ-i laṭīf cenāb-ı Muḥammedīnūñ (şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem) icmālî için tafşıldır. Bu beytde mebāḥiṣ-i 'amiḳa vardur]

29. وَلَا قَبْلَهَا قَبْلٌ وَلَا بَعْدَ بَعْدِهَا.
وَقَلِيلَةٌ الْأَبْعَادُ فَهِيَ لَهَا حَتْمٌ

Me'ālî: [3018] Cenāb-ı Hāḳḳ'uñ tecellî-i zātîyyesine mazhar olan o bāde-i feyz ü maḥabbetüñ ne evveliyetine taḳaddum itmiş (evvel) ve ne āḫiriyyetine te'eḫḫür itmiş (āḫir) yokdur. O ancak āḫiriyyete muzāf evveliyetdür ki anuñ şıfat-ı rāsîḫasıdır.

30. وَعَصْرُ الْمَدَى مِنْ قَبْلِهِ كَانَ عَصْرُهَا.
وَعَهْدُ أَبِيْنَا بَعْدَهَا وَلَهَا الْيْتِمُّ

Me'ālî: O şarāb-ı ma'rifet üzümünüñ ta'şîri mebde-i ḥāḳḳ-ı 'ālemden ve Ādem ('alā-nebiyyinā ve 'aleyhi's-selām)üñ 'ahd-ı nübüvvetinden muḳaddemdür. Bir dürr-i yetimdür ki ḫabî' atdan mücerreddür.

31. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَادِحِينَ لَوْصُفِهَا.
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّتْرُ وَالنَّظْمُ

Me'ālî: Ol mey-i maḥabbet ü ḫāḳīḳatüñ güzelligi bir derecededür ki anı vaş iden vāşıfları nūr-ı hidāyetle tenvîr iderek anuñ ḫāḳḳındaki nazm u inşāları ziyādesiyle güzel olur.

32. وَيَطْرُبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا.
كَمْشَتَاقٍ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

Me'ālî: [3019] O bāde-i ḫāḳīḳatüñ leṭāfeti ve baḫş idecegi neşvesi bilmeyenlerüñ yanlarıñda zıkr olunduğı vaḳit 'āşık-ı dil-şūridenüñ ma'şūḳına olan meyl ü maḥabbeti

cūş u ħurūşa gelüb de vicdānında ħusūl-pezīr olan zevkden göñli şād olduđı gibi ıarabnāk olurlar.

33. وَقَالُوا شَرِبْتَ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا
شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

Me'ali: Esrār-ı maĥabbetden naşībdār olmayanlar şürbünü ikrār itdigün şarāb ile günāhkār olduñ didiler. Ĥāşā ve kellā ben ancak terki 'indimde günāh olan şarāb-ı maĥabbeti içdüm.

34. هَنِينًا لِأَهْلِ الدَّبْرِ كَمْ سَكِرُوا بِهَا
وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

Me'ali: Deyr ehline ĥoş-güvār olsun ki o bāde-i pür-neşve ve şafā ile mest oldılar. Gerçi içmediler ammā içmek için ihtimām itdiler.

35. وَعِنْدِي مِنْهَا نَشْوَةٌ قَبْلَ نَشَائِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

Me'ali: Bende o şarāb-ı maĥabbetden bir neşve vardur ki ĥilqatimden evvel bende mevcüddur. [3020] Kemikler maĥv u nā-būd olsa da o neşve rūĥum ile bāķī ve kâ'imdür.

36. عَلَيْنِكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرَّجَهَا
فَعَدُّكَ عَنْ ظَلْمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

Me'ali: O bāde-i gülfām-ı meveddete bir şey qatma. Eger bir şey qatmak ister iseñ ma'şūkuñ ağızı yarını qatmamaq zulum olur.

37. فَدُونَكِهَا فِي الْحَانَ وَاسْتَجْلِيهَا بِهِ

عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غَنَمٌ

Me'ali: O şarāb-ı nābı mey-ḥāne-i ḥaḳīḳatdan al. Ve cilvesine ṭālib ol. Elḥānuñ nağmesiyle peymāneyi nūş it ki ġanīmet bulasuñ.

38. فَمَا سَكَنْتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْغَمُّ

Me'ali: Ğam ile nağme bir yerde ictimā' itmediği gibi o şahbā-yı ḥālet-efzāyı nūş iden zātda da ġam bulunmaz. [3021]

39. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمَرَ سَاعَةً
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلكَ الحُكْمُ

Me'ali: Ve bāde-i ḥoş-ğuvāruñ mestligüñde bir sâ' at miḳdārı olur iseñ görürsüñ ki 'ālem senüñ bende-i fermān-berüñdür. Sen de o 'āleme şāḥib ve ḥākimsüñ.

40. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَ صَاحِبًا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

Me'ali: Her kimse ki bu 'ālemde hüşyār olub o bāde-i maḥabbetden ḥişşe-yāb-ı feyz-i mesti olmadı. 'Ayš-ı dünyādan behrever ve ḥaḳīḳat-ı maḥabbetde fānī olmadı. Ve bir kimse ki anuñ neşve-i mestisiyle ölmemişdür. Sebīl-i ḥazm u kiyāseti bulmamışdur.

41. عَلَى نَفْسِهِ فَلْيَبْكِ مَنْ ضَاعَ عُمُرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

Me'ali: O bāde-i maḥabbet ü ma'rifetden naşībdār olmaḳsızın 'ömrini zāyi' iden kimse kendi nefsine ağlasun.

Ḳaṣīde-i ḥamriyye'nüñ tercemesi bi-^çināyeti'llāhi Te^çālā tamām oldı. (Hāzā min-fazli Rabbi). Temmet İstinsah 26 Haziran 1931 Sefinetü's-Sâfî Sahife 3007-3021.

5.8. ALÎ SALÂHADDÎN YİĞİTOĞLU

el-Menhelü'l-Fā'iz Fî-Tercemeti Dīvāni İbni'l-Fārız [134]

1. شَرِبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً
سَكِرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

Bu kaşide şūfiyye ıstılâhı üzerine söylenmişdir. Onlar hımrı esmâ vü evşâfı ile ‘ibârelerinde zıkr ü ma‘rifet ve şevk ü maḥabbete dâ’ir qalblerine vârid olan ma‘âniyyi murâd iderler. Burada “ḥabīb” şalallâhu ‘aleyhi ve sellem efendimizdir. Zât-ı risâlet-penâhîleriyle qadîm olan zât-ı ḥâlîkı murâd idiyor. Zîrâ Cenâb-ı Ḥaḡ bilinmege maḥabbet itmişdir maḥlûkâtı yaratmışdır. Ḥabīb ve maḥbûb ve tâlîb ve maṭlûb maḥabbet maḥşûlidür. “Müdâme” ma‘rifet-i İlähiyye ve şevk-i ila’llâhdur. “Sekirnâ bihâ min-ḡablun-yuḥlaḡa’l-kermü” üzüm yaradılmadan ya‘nî kudret-i İlähiyyenüñ ta‘alluḡ ve icâd itdüğü mümkinâtı ve ḡadişât vücûda gelmeden “Elestü bi-Rabbiküm”¹ ḡıṭab-ı ezelişinüñ istimâ‘ı ile neşve-yâb olduḡ dimekdür. Ḥabîbi zıkr iderek şarâb-ı müdâm esbâb-ı zevḡ ve ṭarabuñ eñ kuvvetlisidür.² “Müdâme” esmâ’-i cemâliyyenüñ şühûd-ı âşârından neş’et iden maḥabbet-i İlähiyye şarâbidür. Bu maḥabbet, sekri ve bütün a‘yân-ı kevnîyyeden bi’l-küllîyye ḡaybûbeti icâb ider. “Min-ḡablun-yuḥlaḡa’l-kermü” ḡâvli her maḡdûruñ zuḡûrundan evvel Ḥazrt-i ‘ilmiyyede sebḡ iden sekr ma‘lumdur.³ [135]

2. لَهَا النَّبْرُ كَأَسُّ وَهِيَ شَمْسٌ يُدِيرُهَا
هَالًا وَكَمْ يَبْدُو إِذَا مَزَجَتْ نَجْمًا

¹ Kur’ân-ı Kerîm, A’râf, 172. “Ben sizin rabbiniz deḡil miyim?”

² Zevk ve tarabın en kuvvetli sebebi habibin zikridir.

³ Salahaddin Yiğitoḡlu’nun yazdıḡı bu şerh büyük oranda Bûrîni ve Nâblûsî’nin yazdıkları Arapça şerhin tercümesidir. Yazar kimi zaman bu şerhin tamamını tercüme ederken kimi zaman atlayarak yapmıştır. Bazı yerlerde ise Arapça ibareyi aktarmakla yetindiğini görüyoruz. bk.. Bûrîni ve Nâblûsî (2003, s. 245).

Terceme: Âşâr-ı kevnîyye mazâhirinden zâhir olan ma'rifet ve maḥabbet-i İllâhiyye şarâbı bir güneşdür ki zuhûr-ı nûrını bedrde görmege hem kendi zâtı hem de onlar maḥabbet gösteriyor. Kemâ kıle Te'âlâ “Yuḥibbuhüm ve yuḥibbühühü”¹ bu zâhir 'ayn-ı bâtıdır bu da cemî' -i mevâtında bir maşrıktır. O maşrıktır da vücûd-ı ḥaḳḳuñ şarâbıdır. 'Akılları mest iden ḥamr-ı İllâhî cûd ve keremüñ envâ' ını ifâza iden maḥz-ı vücûddür ki “Kün fe-yekûn² ḥiṭâbıyla her ḥareket ve sükûnuñ medâr-ı infişâlidür. O da esmâ vü şifâtdan 'ibâretdür. “Bedr” insân-ı kâminden kinâyedür. Kıle fî'l-*Qāmūs* “El-bedrü el-ḳamerü'l-mümtele.”³ Ve kıle fî'ş-*Şaḥâḥ* “Yüsemma bedren li-mübâderetihî'ş-şemse bi't-ṭulû' i.”⁴ Dolu ve dolgun ḳamer ṭulû'a mübâderet itdüğü gibi tecellî ve zuhûr ve işrâḳ ve nûr i'tibâriyle dolu olan insân-i kâmil de zulumet-i kevnîyyede ṭulû' ıyla şems-i aḫadiyyete mübâderet itmiş oluyor. Zîrâ Ḥaḳḳ' uñ temâmiyle mücellâsı insân-ı kâmidür. “Ke's” ḳavli maḳâm-ı a' lānuñ mazḥar ve mücellâsıdır. İnsân-ı kâmil kâse olunca onuñ mazrûfi olan ḥamrı iḳenleri ser-ḥoş ve mülâḫaza-ı ekvândan bî-hüş ider. “Yüdiruhâ” esmâ vü şifât-ı İllâhiyyenüñ neşri dimektür. Hilâl ḳavli bedr dimektür. Şu ḳadar var ki zuhûr-ı nefsiyle baḳiyye-i nûrını izḥârdan muḥteciydür. Nitekim ḳamerle şems arasına kürre-i arz ḥaylûlet iderse bu nûruñ baḳiyyesi mestür ḳalır. Bedr-i tām oña bir ke's-i müdâmdür. Ḥâlbuki o cām-ı memlûyî tedvîr iden hilâl bir şems-i bî-zevâldür. Ma'rifet-i ledünniyye medârik-i şer' iyye ve dîniyye ile mezc idilince vesîle-i hidâyet olmaḳ üzere nice yıldız zâhir olur.

3. وَلَوْلَا شَدَّاهَا مَا اهْتَدَيْتُ لِجَانِبِهَا
وَلَوْلَا سَنَّاها مَا تَصَوَّرَها أَلْوَهُمُ

¹ Kur'ân-ı Kerîm, Mâide, 54. “Onlar Allâh' ı sever Allâh da onları sever.”

² Kur'ân-ı Kerîm, En'âm, 73; Mü'min, 68; Yâsîn, 82; Meryem, 35; Nahl, 40; Al-i İmrân, 47,59; Bakara, 117. “Ol' deyenice hemen olur.”

³ (1997, s. 497). Bedr, dolunaydır.

⁴ (2009, s. 80) Kamere bedr denilmesinin sebebi güneşten sonra hemen doğmak istemesindedir.

“Şezā” ‘ibāretün ‘ani’r-rāyihati’ṭ-ṭayyibeti. “El-ḥān” beytü’l-ḥamr.

Terceme: O maḥabbet ve ma‘ rifet-i şarābuñ ṭīb ve tāhir қоқусу olmasaydı yol bulub esmā vü şifāt-ı İlähiyyenüñ mey-ḥāne-i hidāyetine dāhil olamazdum. Ve münteşir nūrı da olmasaydı ‘aql ve vehm onı taşavvur idemezdi.

“Şezāhā” kavliyle emr-i İlähiden olan rūḥ-ı a‘ zama işāret itmişdür. “Ḥān” ile zāt-ı ‘aliyye ḥazretini kināye itmişdür. Bu da şifāt ve esmānuñ envā‘ıdır. “Senāhā” kavli ‘aql-ı insānīnün nūrundan kināyedür. “Mā-taşavvereha’l-vehmü” nev‘-i insānīnün ziyā-yı bāriqadārı olan ‘aql-ı nūrānī olmasaydı vücūd-ı İlähīnün ḥaḳīqat-ı cāmī‘asından kināye olan şu şarābı içen ‘aql şūret-i zihniyye işbāt idemezdi zīrā şūret-i zihniyyenün nefsu’l-emirde şūreti yoқdur.

4. وَلَمْ يُتَّقِ مِنْهَا الذَّهْرُ غَيْرَ حُسْنَانَةٍ
كَأَنَّ حَفَاها فِي صُدُورِ النَّهْيِ كُنْتُمْ

“El-ḥuşāşe” bi-zammi’l-ḥā’i baḳiyyetü’r-rūḥi fī’l-marīzi ve’l-cerīḥ.¹ “El-ḥafā” el-ketmü ve’l-izhāru fehüve mine’l-ezdādi. Ve’z-zāhir enne’l-ḥafā’ hünā bi-ma‘nā’l-izhār ve illā fe-yelzemü teşbīhü’ş-şey’i bi-nefsihi.²

Terceme: Zeḥārif-i dünyādan kināye olan zamān birçoқ kimselerle ḳalbinde rūḥānī rūḥ baḳiyyesini bırakmadı. Şu ḥaḳīqatun zuhūrı kendilerine ‘ilm-i ledünni iḥsān olunan kimselerün şudūrunda mektüm olan esrāra beñzer.

¹ (Fîrûz-Âbâdî, 1997, s. 805). “Huşâşe” hânın zammiyla yaralı ve hastadaki ruh kalıntısıdır.

² (Bûrînî & Nâblûsî, 2003, s. 248) “Hafâ” gizlemek ve göstermek anlamına gelen zıt anlamlı kelimelerdendir. Doğrusu ‘hafâ’ burada *gösterme* anlamında olur aksi takdirde bir şeyin kendi kendisine teşbih edilmesi gerekir.

5. فَإِنْ ذُكِرَتْ فِي الْحَيِّ أَصْبَحَ أَهْلُهُ
نَشَاوَى وَلَا عَارٌ عَلَيْهِمْ وَلَا إِثْمٌ

[136] “Neşāvā” cem‘ -i neşvān

Terceme: Eger nām-ı müdām añılacak olursa bāde-nūşān-ı maḥabbet ve ‘irfān içmeden ser-hoş olurlar ve bu mestī āşarı onlar için bir ‘ayb ve ‘ār teşkīl itmez.

“Aşbaḥa” kavli burada gaflet gicesindeki karanlığuñ zevāli ve tecelliyāt-ı İlähiyye envārınuñ ḳalb-i zākirde işrākıdır. “Ehlühü” feyz-i Rabbānī ve meded-i raḥmānī envārınuñ ḳabūlüne isti‘dādı olanlar dimekdür. “Neşāvā” ma‘ānī-i esrār ile taḥaḳḳuḳundan dolayı aḡyār ve mā-sivā evhāmından ḡā’ib ve keşf ve tecelliye şāḥib olmaları ḥasebiyle kendilerinde eşer-i sekr ḥāşıl olan dimekdür.

6. وَمِنْ بَيْنِ أَحْشَاءِ الدَّنَانِ نَصَاعَدَتْ
وَلَمْ يَبْقَ مِنْهَا فِي الْحَقِيقَةِ إِلَّا اسْمٌ

Bu beyitte isti‘āre-i mekniyye vardır. Müşebbehün biḥ ḥazf olunmuşdur o da insāndur. *Aḥşānuñ dināna* izāfeti isti‘āre-i taḥyiliyyedür.

Terceme: Āşār-ı esmānuñ şühūdundan neş’et iden şarāb-ı maḥabbet yavaş yavaş müteşā’id olmağa başladı. Ya‘nī ‘ulūm-i İlähiyye şudūr-ı ricālde gizlendi ve ḳalbler maḥabbet-i dünyāya ziyāde meyl ve inhimāk dolayısıyla cevelāngāh-ı ma‘ālīden ḳāşır ḳaldı. Ḥaḳīḳat-ı müdāmeğe şuver-i ḥissiyye ve ma‘neviyyede yayıldıḳdan sonra mürtefi‘ oldı ve mürīd-i şādıḳı ḳaplayan ism-i İlähiyyeden başḳa bir şey ḳalmadı. Ya‘nī ḥaḳīḳate kemālāt-ı vücūdiyyenüñ izmiḥlāliline ve ma‘ārif-i insāniyyenüñ fenāsına işāretdür.

7. وَإِنْ خَطَرْتُ يَوْمًا عَلَى خَاطِرِ امْرِئٍ

أَقَامَتْ بِهِ الْأَفْرَاحَ وَارْتَحَلَ الْهَمُّ

Bu şarâb-ı maḥabbet ve maʿrifet bir ḥastenüñ qalbine ḥuṭür idecek olsa ğumûm ve hümûm gider kıyâmete kadar yerine zevk ve ferâḥ kâʿim olur.

8. وَلَوْ نَظَرَ النُّدْمَانُ خُتْمَ إِنَائِهَا
لَأَسْكَرَهُمْ مِنْ دُونِهَا ذَلِكَ الْخُتْمُ

Terceme: O bezm-i germ-â-gemrûñ münâdimleri maḥtûm ve mektûm olan qabuñ sırrına nazar idecek olsa o qabuñ mühürlü ve qapalı ağız içmeden evvel onları ser-ḥoş ider.

“Nüdmân” şarîḳ-i İlähiyyedeki sâliklerden “ḥatme inâ” qaluñ qalbinde tecellî-i İlähiyyenüñ eşerinden kinâyedür. Oña nazar tecellî ile taḥaqquqdan ʿibâretdür. “İnâ” nefsi insâniyyeden kinâyedür ki her vaḳit ve ḥâlde tecellî-i ḥâş o nefese vâḳiʿ olur. “Mindûnihâ” qavli ḥâbiye-i kebîre yaʿnî büyük fiçdan ʿibâretdür ki cism-i insâniden kinâyedür.

9. وَلَوْ نَضُّوا مِنْهَا ثَرَى قَبْرِ مَيِّتٍ
لَعَادَتْ إِلَيْهِ الرُّوحُ وَأَنْتَعَشَ الْجِسْمُ

Terceme: Eger bezm-i maḥabbet münâdimleri bir ölüñ qabrine şarâb-ı maḥabbetden biraz serpmiş olsalar rûḥ geri gelir cisimde eşer-i ḥayât kâʿim olur yaʿnî ölü dirilir.

“Nazahû” cemʿiyyet-i kübrâ ve izn-i mevlâ ile ḥazret-i tecellîye teveccühden kinâyedür. *Kemâ qāle Teʿālā ʿan-ʿĪsā ʿaleyhiʾs-selām* “Ve iz-tuḥricüʾl-mevtâ bi-iznî.”² Allâhuñ

¹ Yüce Allâh Īsâ hakkında söylediği gibi:

² Kurʾân-ı Kerîm, Maide, 110. “Ve benim iznimle ölüleri çıkarıyordun (diriltiyordun).”

irâdesiyle dilediği kullardan kerâmet eşeri olmak üzere ölüyi diriltmek haşşasının zuhûridur. [137]

10. وَلَوْ طَرَحُوا فِي فِيءٍ حَائِطٍ كَرَمَهَا
عَلِيلاً وَقَدْ أَشْفَى لَفَارَقَهُ السُّقْمُ

Terceme: Aşma kütüğünün divarı kenarındaki gölgeye şifası ğayr-ı kâbil bir ‘alîli atsalar hastalık ondan zâ’il olur.

“Fey” ‘âlem-i hayâldan kinâye olan insân-ı kâmil hayâli mağrib-i ekvân cânibinden rûh emrinün maṭla‘ı olan şems-i eḫadiyyetün maşrıķı tarafına rücû‘ ider. “Ḥâ’iṭi kermihâ” kavli hiss ve ‘aqlün zâhir olan ‘avâlim-i imkânından kinâyedür. Zîrâ o ḥâ’iṭ dünyâ ve âḫiret arasında bir cidârdur. Cesed-i insânî ve cevâriḫ ü a‘zânun ve kuvvâ-yı rûḫâniyyenün tazammun itdüğü şeyler cidâr menzilesindedür. O cidâr mevt ile münhedim olursa insân ‘âlem-i âḫirete intikâl ider. Ḥâ’iṭun zilline tarḫ demek insân-i kâmilün teveccüh-i ḫâṭırından ve marîz ve ‘alîlün şüreti hayâlini müştemil ve muḫîṭ olmasından kinâyedür.

11. وَلَوْ قَرَّبُوا مِنْ حَائِهَا مُفْعِداً مَشَى
وَيَنْطِقُ مِنْ ذِكْرَى مَدَاقَتِهَا النُّكْمُ

Terceme: Bir kötürümi o ma‘rifet ve maḫabbet mey-ḫânesine yaklaşdırsalar yürümege ve dilsizler de onun yâd-ı zevķiyle laķırdı itmege başlar.

“Ḥân” aşḫâb-ı ḫaķîķat ve ‘irfânun meclislerinden kinâyedür. “Muḫ‘aden” ma‘rifet-i İlâhiyye elde itmek için yerinden kıvıldanmayan aşḫâb-ı keslden ‘ibâretdür. “Meşâ” kıyûd-ı evḫâmdan kırtulan ve ‘inâyet-i tevḫîķ ile mesâlik-i taḫķîķun istediği yere sülûk iden dimekdür. “Mezâķatihâ” ‘ârif ve muḫaḫķıķların lisânlarından şu gibi aķan

tecelliyyât-ı İlähiyye ma‘ nâlarını tezekkür ve tedebbürdür. *Ebkemün* cem‘i olan “büküm” gâfil ve maħcüb olanlardan kinâyedür. Zîrâ onların lisânları ve qalbleri dilsizdür. Yalnız ağıyâr ile ağıyardan bahş iderler.

12. وَلَوْ عَبَيْتُ فِي الشَّرْقِ أَنْفَاسُ طَيِّبَهَا
وَفِي الْغَرْبِ مَرْكُومٌ لَعَادَ لَهُ الشَّمُّ

Terceme: Bu şarābuñ ṭīb ve ṭāhir nefesleri şarqa yayılmış ve ğarbda kuvve-i şämme hāşşasından maħrūm bir mezkūm bulunsa derḥāl derdi gider ve çoqu duymağa başlar. Ḥazret-i Şeyḥuñ ṭībūñ şarqda ve mezkūmūñ ğarbda olmasını ihtiyār itmesi şarqūñ ṭulū‘ ve ğarbuñ ğurūb yeri olmasındandır. Daha doğrusı şarqūñ maḥall-i ṭīb olması i‘tibāriyledür. Bilād-ı maşriq evliyā-yı ‘Irāk’uñ ve qutbuñ neş’etgāhı olduğundan bütün dūnyā ḥalkınuñ teveccühgāhı orasıdır. Kezālik şarq ile insān-i kāmīl murād olunur. Zîrâ şems-i vücūduñ maşriki odur. “Enfāsu ṭīb” tecelliyyāt-ı İlähiyyenūñ zevki ve vicdānı ma‘ nâları insān-ı kāmīlden şudūr ve rāyihaları cevānib-i ekvāna münteşir olur. “Fī’l-ġarbi” kavli kibār-ı evliyānuñ oradan ḥurūcı ve Şeyḥ-i ekber ve sâ’ire gibi birçok evliyā’u’llāhuñ bilād-ı maşriqa hicreti dimekdür. “Mezkūm” nefsiyle iştiğāli hasebiyle tecelliyyāt-ı İlähiyye çoğularını duymayan dimekdür.

13. وَلَوْ خُضِبَتْ مِنْ كَأْسِهَا كَفُّ لَأَمْسِ
لَمَا ضَلَّ فِي لَيْلٍ وَفِي يَدِهِ النُّجْمُ

“El-ḥizābu” hünā ‘ibāretün ‘ani’ş-şu‘ā‘i’l-lezī yenşe’ü ‘an-işrāki nūri’l-müdāmeti ve yaḫa‘u ‘alā keffi’l-lāmisi fe-innehü lā-yedillü ve’l-ḥāl enne fī-yedihi necmen bel hüve yehtedī bi’n-necmi.¹

¹ (Bûrînî & Nâblûsî, 2003, s. 254). Burada hidâb, içkinin nurundan çıkan parıltının kadehi tutanın avucuna yansıyan ışığından ibarettir. Elinde böyle bir yıldızı taşıyan kişi doğru yoldan sapmaz.

[138] **Terceme:** “Ke’s” müdāmüñ şürûkından neş’et iden şu‘â‘. Onı lems iden kimsenüñ avucuna temās itse yolını şaşırmaz. Elinde yıldız olduğu hâlde giceleyin yürür.

“Keffe lâmisin” mürîd-i şâdıkuñ elinden kinâyedür. Zîrâ mürîd avucunu mürşid-i Muhammedî olan insân-ı kâmilüñ el ayasına koğuğı vaķıt mübāya‘a vâcib olur. Kemā verede fî‘l-ħadîş ķāle şalā‘llāhu ‘aleyhi ve sellem fî-bey‘i‘l-mülāmeseti “*En yeķūle izā lemistü şevbeke ev lemiste şevbî fe-ķad vecebe‘l-bey‘u beynenā bi-ķezā.*¹ *Ve hüve bey‘u‘n-nefsi li‘llāhi Te‘ālā e‘l-lābisi bi‘t-tecellî ve‘t-te‘şîri şevbe‘şüreti‘l-insāniyyeti‘l-kāmileti ve hiye şüretü‘ş-şeyhi‘l-mürşid.* Mürîd-i şâdıķ elini mürşidün ila‘llāh olan şeyh-i kâmilüñ eline ķorsa mürîd cāme-i murādı lems itmiş ve bey‘ vâcib olmuş olur. Allāh da mürîdüñ nefsinı iştirā itmiş dimekdür. Bu bey‘den rucū‘ şer‘an cā‘iz degüldür. Ķāle Te‘ālā “*İnne‘llāhe iştērā mine‘l-mü‘minîne enfüsehüm.*² Ey mine‘l-muşaddıķîne bi‘ş-şeyhi‘l-mürşid. “*Taħzîb*” midād-ı Rabbānîñ fānî olan mürîd-i şâdıķa ittişālınden kinâyedür. “*Lemā đalle fî-leylin*” ekvāndan bir kevnde dimekdür. “*Ve fî-yedihi‘n-necmü*” şeyh-i kâmilüñ lemsiyle mürîdde ħāşıl olan ittişāldan ve ķalbî ma‘nevî rābıtadan kinâyedür. Ķāle Te‘ālā “*Ve bi‘n-necmi hüm yeħtedün.*”³ Vereşe-i Muhammediyyede ķalbî olan şoĥbet-i ma‘neviyye kıyāmete ķadar bāķîdür.⁴

14. وَلَوْ جُلِّيتُ سِرّاً عَلَى أَكْمَرٍ عَدَا
بَصيراً وَمَنْ رَأَوْقَهَا تَسْمَعُ الصَّمْ

¹“Mülābese (bir malı incelemeden sadece ona dokunmayla kesinleşen satış) alışverişi hakkında rivayet edilen: Ben senin elbisene dokunduğumda ya da sen benim elbiseme dokunduğunda alışverişimiz şu fiyatla gerçekleşmiş olur. Hadisinde olduğu gibi.” Bu hadis; Buhârî, Müslim, Nesâ‘î İbnü Mâce ve daha birçok hadis kitabında benzer rivayetlerle geçmektedir.

² Kur‘ân-ı Kerîm, Tevbe, 111. “Allah, mü‘minlerin canlarını satın almıştır.”

³ Kur‘ân-ı Kerîm, Nahl, 16. “Yıldızlarla da insanlar yollarını bulurlar.”

⁴ Yukarıdaki paragrafın tamamı Bûrînî ve Nâblûsî’nin (2003, s. 254) şerhinden alınmıştır. Yıpılan alıntının bazı kısmı tercüme edilmişken, diğer bazı kısımları da olduğu Arapça olarak aktarıldığını görüyoruz.

Terceme: Mahtûm olan o müdâm sırran açılacak olursa a‘ mâ başîr olur ve şâğırlar da süzgeçten boşanan o şarābuñ sesini işidir.

“Velev Cüliyet” haķıķat-ı vücūduñ inkişāfından ‘ibāretdür. “Ekmehin” Rabbünūñ tecelliyātından bi-nefsihi maħcūb olan ğāfilden kināyedür. “Ġadan” kavli zulmet-i leylden şoñra fetħ-i Rabbānî ile sālīkūñ inkişāf-ı fecrine işāretdür. “Rāvūķ” insān-ı kāmīlūñ va‘zine işāretdür. Zīrā insān-i kāmīl Rabbünūñ nūrıyla idrāk ider onuñ ‘aķlını ise aġyār ve āşāruñ kūdūretinden taşfiye iden bir rāvūķ ve fārūķa beñzer.

15. وَلَوْ أَنَّ رَكْبًا يَمَّمُوا تُرْبَ أَرْضِهَا
وَفِي الرُّكْبِ مَلْسُوعٌ لَمَا ضَرَّهُ السُّمُّ

Terceme: Şütür-süvārān ve maħmūl-i ‘irfān olan ķāfile-i ehl-i sülūk o şarābuñ topraġına niyet ve teveccüh itse ve o ķāfile arasında biri yılan veya ‘aķreb şoķmıř bulunsa zehri oña zarar vırmez.

“Rekb” ehl-i sülūk ve ‘irfāndan maħmūl olan kimselerden kināyedür. Ķāle Te‘ālā “*Ve leķad-kerremnā benī Ādeme ve ħamelnāhūm fī’l-berri ve’l-baħri.¹ Fe’l-ħāmilū lehūm hüve’l-Ĥaķķu Te‘ālā ve hūmū’l-maħmūlūne fī’l-berri ‘ala’d-devābi ve fī’l-baħri ‘ala’s-sūfūni ve’ṭ-tayyibāti’l-arzi ve’l-ebniyyeti ve’l-eşcāri ve’l-‘ārifūne bi-zālike rekbūn li’ennehūm cemā’atu’r-rākībīn ve men-lem-ya’rif fe-hūve ħayvānun fī-şūreti insānin li-ġafletihi ‘ani’l-emri ve iştiġālihi fī-Zeyd ve ‘Amr. “Turbe arzihā” şuver-i rūḫāniyyenūñ nābit olduġı şuver-i cismāniyyeden kināyedür. ma‘ānī kıřr-ı mebānīden çıkar. Ve fetħ-i Rabbānî ve feyż-i raħmānî ile ta‘şīr edilerek şarāb-ı maħabbet ve ma‘rifet meydāna gelir. O da mürşid-i kāmīl dimekdür. “Melsū’” kavli ħayye-i hevānuñ şoķduġı ‘aşıķdan*

¹ Kur’ân-ı Kerîm, İsrâ, 70. “Andolsun biz insanoġluna şan ve şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık.”

kināyedür. “Semm” ekvān-ı fāniyyeden zāhir olan ğayriyyetden kināyedür. Eger muhib mürşid-i kāmil kaşd ve taleb iderse o mürşid oña haķā’iķ-i kā’inātı bildirür. Ve ma‘ānī-i tecelliyyāta vāķıf kılar. Ve eşyādan hiç bir şey oña zarar virmez.

16. وَلَوْ رَسَمَ الرَّاقِي حُرُوفَ اسْمِهَا عَلَى
جَبِينِ مُصَابٍ جُنَّ أَبْرَاهُ الرَّسْمِ

[139] **Terceme:** Bir efsūnkār onuñ ismini teşķil iden ħarfleri cinnet ħastalığına muşāb olan bir kimsenüñ alnına resm itse bu resm o ħastalığa devā ve şifā baħş iderdi.

“Rāķī” insān-ı kāmile işāretdür o da şeyĥ-i mürşiddür. “Ĥurūfe ismihā” ħazret-i İlähiyyenüñ ma‘ānī-i tecelliyyātına dā’ir sālīkūñ taħayyül itdügi şeylerden inĥirāfi dimekdür ki sālīkūñ bi-nefsihi degül ħazret-i İlähiyye ile ĥuzūrı vaķtinde olur. Ve bunuñ resmi teveccüh-i Rabbānī tariķiyle mürşid-i kāmilden vāķı‘ olur. “Muşābin cünne” kavli taħayyülāt-ı ‘aķliyye ve hevā ve hevesine tābi‘ olan ğāfil ve maħcūba işāretdür. Bu ğāfilüñ ‘aķl ve fikri bir günden diger güne intiķāl ider. Ekvāndan başķa bir şey görmez o kimse tecellilerden i‘rāz itmiş dimekdür. Nefsiyle kā’im olarak nazar ider Allāh ile birlikde zikri yoķdur. Fesād-ı ĥayāline ve ‘aķlına ğalebe iden evhāmundan başķa bir şey degüldür. Bulunduğı bu ĥālden ifāķat bulmayan kimse muħaķķıķlar nazarında cünūn-ı muţbaķ ile ma‘lül dimekdür.

17. وَفَوْقَ لَوَاءِ الْجَيْشِ لَوْ رَقِمَ اسْمُهَا
لَأَسْكَرَ مَنْ تَحْتَ اللِّوَا ذَلِكَ الرَّقْمُ

Terceme: Ordunuñ bayrağı üstüne ismi terķim edilecek olsa bu terķim livānuñ altında bulunan kimseyi ser-ħoş ider.

“Livā’i’l-ceyşi” kâmil ve muhakkık olan meşâyih-i şūfiyyeden her bir şeyhün tariqatından kināyedür ki altında yürüyen mürîd ve sâlikler ma‘rifet-i İlâhiyye maqâmâtına kadar mesâfeleri kaç için nefisleriyle harb ve mücâhede iderler.

Aktâb-ı erba‘a ve diger evliyâ’u’llâh hazarâtuñ tariqat-ı hâşşaları livâ’-i menşuridür. ‘ilm-i nâfi‘ ve ‘ilm-i râfi‘ olan bu tariqatlaruñ fevkiyyeti bu tariqata dâhil olan sâlikün ibtidâ-yı emrinden kināyedür. “Râkım” Allâh Te‘âlâ hazretleridür. “İsmuhâ” kavli esmâ ile müsemma olan zâtı dimekdür. “Le-eskere” kavli idrâk-ı ‘uqûlün ekvândan gaybı dimekdür. “Tahte’l-livâ” şeyhinün tariqatına giren mürîd ve şâdık kimselerün hükmi tariqata teslim-i nüfusidür.

18. تُهَدَّبُ أَخْلَاقَ النَّدَامَى فَيَهْتَدِي
بِهَا لِطَرِيقِ الْعَزْمِ مَنْ لَا لَهُ عَزْمٌ

Terceme: Bu şarâb-ı ‘irfân o bezm-i germ-â-germe mülâzim ve müdâvim olan münâdimlerün ahlâkıñı tehziib ider ve maqâm-ı haramda bulunub da ‘azmi olmayan kimselerün ‘azm ve kaçdine rehber olur.

“Nedâma” mürîd ve sâliklerden kināyedür. “Li-tariqi’l-‘azmi” kavlindeki ‘azm şerre degül hayra olan ‘azmdur. Umûr-ı haseneye ‘azm şer‘an mu‘ayyen olan bir tariqat-ı müstaşsineden ‘ibâretdür ki hayra maşrûfdur. “Lâ lehü’l-‘azmu” kavli o şahbâ-yı muşaffâdan nüş iden sâlikleri tariq-i ‘ulûma ulaşıdırur dimekdür. Hayr huşuşunda ‘azmi olmayan insân şer‘an mu‘teberdür. Bunuñ için ‘azm kelimesinde nekire olarak irâdı ta‘zîm içündür. Yoksa her insan bir şey’e karşı ‘azm ve niyetden hâlî degüldür. Bâtil üzerine olan ‘azm ve niyet emri ‘ademîdür oña i‘tibâr yoğdur.

19. وَيَكْرُمُ مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الْجُودَ كُفُهُ
وَيَحْلُمُ عِنْدَ الْغَيْظِ مَنْ لَا لَهُ حِلْمٌ

Terceme: Cūd ve seḥāyı bilmeyen kimsenüñ eli kerīm ve ğayz u ğazab anında ḥilmi olmayan kimsede ḥalīm olur.

20. وَلَوْ نَالَ قَدْمُ الْقَوْمِ لُتْمَ فِدَامِهَا
لَأَكْسَبَهُ مَعْنَى شَمَائِلِهَا اللُّتْمَ

“El-fedmü” eṣ-ṣaḳīlü’l-belīd. “El-fidām” bi-kesri’l-fā’i ğıṭā’u ibriḳi’ş-şarāb.

Terceme: Fehm ve iz‘anı ḳalīl ve beden ve endāmı ṣaḳīl bir kimse o şarāb-ı nābuñ aĝzındaki örtüyü taḳbīl itmege muvaffaḳ olsa o teleṣṣüm oña ma‘rifet ve maḥabbet şarābınuñ raḳīḳ ve laṭīf olan ma‘nā-yı şemā’ilini ta‘līm ider.

“Fedmü’l-ḳavmi” ehli-i ma‘rifet olan kāmiller nazarında cāhil ve maḥabbet ve ma‘rifetden ğāfil kimseler dimekdür. Fidām o şarābuñ örtüsüdür ki ‘uḳūl-i beşeriyyeden muḥteciydür. O da ‘aḳl-ı insāndan ‘ibāretdür. “Leşme fidāmiḥā” tecellī ve istitār-ı ‘ilmiyyedür. “Ma‘nā şemā’ilihā” aḥlāḳ-ı İlähiyye ve şıfāt ve esmā’-i Rabbāniyye ma‘āniyyesine dā’ir ḳulda zāhir olan şeylerden kināyedür.

21. يَقُولُونَ لِي صِفْهَا فَأَنْتَ بِوَصْفِهَا
خَيْرٌ أَجَلَ عِنْدِي بِأَوْصَافِهَا عُلْمٌ

Terceme: Kerāmet yolına müntehī olan şu şarāb-ı ṭarīḳat ṭālibleri o ma‘rifet ve maḥabbet şarābını baña vaşf it sen onuñ evşāf-ı lāzimesinden ḥaberdārsuñ diyorlar. Evet onuñ evşāfına dā’ir ‘ilmüm vardır.

Ma‘rifet ve maḥabbet şarābından ḥaber virmek selāmeti mūcib ise de orada raḳīb olan ḥabīb vardır. Ondan ḥaber virmek ḳolay degüldür.

Yüsâ'ilunî ' an-sırrı Leylâ rededtühü
Bi-amyâ'e min-Leylâ bi-gayri yaqîn

Yeķülüne ħabbirnâ fe-ente emînuhâ
Ve mâ ene in-ħabbertuhüm bi-emînin¹

Ķuṭb-ı emced Seyyid Aḫmed er-Rüfâ'î ĳıddise sırrıhu ħazretlerinüñ Şu manzümeleriyle Ķazret-i Nâzım'uñ *Ecel 'indî bi-evşâfihâ 'ilmü* kelâmı arasında fark-ı 'azîm var denilecek olursa biz de deriz ki Ķazret-i Nâzım ħarîķi ħarîķ-i meveddet ve maḫabbet olan Şürb-i müdâme işaretdür. Burada münâdime vüŐülden evvel mebâdî-i ħâline işaret vardır. Faķaṭ eş-Őeyḫü'l-Üstâzü'r-Rüfâ'î *ellezî ħaza'at lehü cemî'ü'l-efâ'î* ħazretlerinüñ kelâm-ı 'âlîsi raķîb ile birlikde zât-ı ħabîbe işaretdür. Ve onuñ 'ilmi sehlü'l-merâm ve ħarîbü'l-maķâm degüldür.

22. صَفَاءٌ وَلَا مَاءٌ وَأُطْفٌ وَلَا هَوَا
وَنُورٌ وَلَا نَارٌ وَرُوحٌ وَلَا جِسْمٌ

“El-hevâ” zarûreten maķŐür olmuşdur.

Terceme: O Şarâb-ı Őâfinüñ cümle-i evşâfından biri Şu olmaduğı ħâlde Őâfiyet, havâ olmayan leṭâfet, âteŐe ħayr-i muķârin nür, cism ile ittiŐâl ve 'alâķası bulunmayan bir rüḫdur.

23. تَقَدَّمَ كُلُّ الْكَائِنَاتِ حَدِيثُهَا.

¹ “Ya'nî; “Benden sırr-ı Leylâ'yı sordular. Keenne[hü] ben, bilmiyormuŐum gibi, red ile cevâb verdim. ‘Sen onun emînisin; sırlarına vâkıf olduğun aŐikârdır. Her hâlde söyle.’ diye musır olduklarında, ‘Onun sırlarından haber vermiş olursam, emniyeti sû-i isti'mâl etmiş, belki hâin olmuş olurum.’ dedim.” (Osmânzâde, 2006, s. 236). Müberred bu Şiiri Câbir bin Sa'leb'ten rivayet etmiştir. (Harâ'itî, 2000, s. 338).

² Bütün yılanlar eğilip ona itaat etti.

فَدِيمًا وَلَا شَكْلًا هُنَاكَ وَلَا رَسْمًا

Terceme: O şarābuñ ḥadīşi bütün kā'inātı taḳaddüm-i zamānī ile degül taḳaddüm-i zātī ile sebḳ itdi. O ḥazret-i İlähiyyede şekl ve resm yoḳdur.

Eşḳāl ve rüsüm a'yan-ı mümkināt dimekdür. O da ḥadīş olan maḥlūḳātür. 'İlm-i İlähī ḥazretinde maḥlūḳāt ve mümkinātüñ vücūdı yoḳdur. Burada ḥadīş kelām-ı nefsi ve İlähiyyeden 'ibāretdür ki maḥlūḳ olan ḥurūf ve aşvāt [141] cinsinden degüldür. "Ḳadīmen" ḥadīşüñ ḥālidür zīrā 'ilmüñ rütbesi ma'lūmāt rütbesine taḳaddüm-i zātī ile taḳaddüm itmişdür.

24. وَقَامَتْ بِهَا الْأَشْيَاءُ تَمَّ لِحِكْمَةٍ
بِهَا احْتَجَبَتْ عَنْ كُلِّ مَنْ لَا لَهُ فَهْمٌ

Terceme: Ma'ḳül ve maḥsūs ve mevḥüm bi'l-cümle eşyā onuñla ḳā'im oldı. Fehmi olmayan her kimseden ihticāb itdi.

Eşyānuñ 'ilm-i İlähīde şübüt ve vücūdı ḥurma ağacınıñ çekirdeğinde mündemic vücūdına beñzer bunuñ için Cenāb-ı Ḥaḳ ezelen ve ebeden ḥay ve ḳayyūmdur. "Şemme" mümkinātüñ ḳayyūmi olan ḥazret-i zāta işāretdür. Burada "ḥikmet" 'adl ma'nāsınadır. "Lā lehü fehmü" ḳavli nefisleriyle şühüd-i İlähiyyeden maḥcüb olanlar dimekdür. Bu gibi ehl-i ḥicāb 'āriflerüñ kelāmını añlamadıkları cihetle inkār iderler ve 'aleyhlerinde ta'n ve teşni' den ḥālī ḳalmazlar.

İzā 'alime'llāhu'l-kerīmü serīretī

Fe-lestü übālī men-sivāhü izā saḥaḥ¹

Terceme: Allāh benim esrār-ı derūnumı bildikden soñra başkasınıñ ğayz ve ğazabına ve ‘aleyhimdeki didiḳodulara mübālāt itmem.

25. وَهَامَتْ بِهَا رُوحِي بِحَيْثُ تَمَازَجَا .
إِتْحَادَا وَلَا جِرْمٌ تَخَلَّلَهُ جِرْمٌ

26. فَخَمْرٌ وَلَا كَرْمٌ وَأَدَمٌ لِي أَبٌ .
وَكْرَمٌ وَلَا خَمْرٌ وَلِي أُمُّهَا أُمَّ

Şarāb ile rūḥuñ imtizācına göñlüm maḥabbet itdi. Bu ittiḥād ve imtizāc cismüñ cisme taḥallüli degüldür. Bu ḥamrdur üzüm degüldür. Ḥālbuki benüm babam ebü’l-beşer olan Ādemdür. Üzümdür şarāb degüldür. Onuñ anası benüm anamdur. Ya‘nī Ādem benüm babam olduğı ḥāle ḥamr mevcūd idi o zamān üzümüñ vücūdı yoḳdı. Ya‘nī Ādemüñ übüvveti benüm de bünüvvetüm ‘ilm-i İllāhī ḥazretinde mevcūd iken zāt-ı Ḥaḳdan hiç bir şey taḡyir ve tebdīl itmedi.

“Rūḥī” ḥīn-i tecellīde sā’ilüñ elde idecegi ḥālāt ve maḳāmātuñ ğāyesidür. “Bi-ḥayṣu temāzeca” ḳavli ikisinden birinüñ diğesine iḥtilātı dimekdür. Teşniye zamīri müdām ve rūḥa rāci‘dür. Ḥurma ma‘düm olduğı ḥāle çekirdekle iḥtilātı gibi ma‘düm da mevcūd ile iḥtilāḡ idince nefsu’l-emrde iḥtilāḡ şayılmaz. Zīrā iḥtilātuñ şartı iki şeyden birinüñ mevcūd olmasıdır bu ise mümteni‘dür zīrā Ḥaḳ Te‘ālā ile beraber hiç bir şey’üñ vücūdı yoḳdur. Vücūd-ı Ḥaḳ ile mevcūdātuñ vücūdı vücūd-ı Ḥaḳḳ’uñ zuhūrı dimekdür. “İtteḥādā” ḳavli ma‘düm olduğı ḥāle henüz zāhir olmayan ḥurma ile çekirdegüñ ittiḥādı gibi şey’-i vāḥid olması ḥasebiyledür. Bu da min-ḥayṣu hüve ‘ālimle ma‘lümüñ ittiḥādı

¹ Muhyiddīn-i Arabī’ye aittir (Būrīnī & Nāblūsī, 2003, s. 262; İbn Arabī, 1996, s. 46).

dimekdür. Ya‘nî ‘âlim olması hâricden onuñ ‘ilminden zarûrî hayıyyetiyle zâten ma‘lûm olmasındandır. Bu ittiḥād şuyunñ yün eczāsına nüfûzı ve ya gül şuyunuñ gülde sereyân ve taḥallülü demek degüldür. Ma‘dümü’l-‘ayn olan bir ağacunñ mevcûd olan toḥmunda taḥallülü dimekdür. Zîrâ her bezr ve toḥum bir ağac inbât ider ki o ağac diger toḥumda yoḡdur. Bu ise ittiḥād ve ḥulûl degüldür. ‘Arif-i bi’llâh olan ehl-i tariḳunñ ma‘ânî-i kelâmını ve onlarunñ işlâḥâtını añlamayan câhil maḥcûblar bu bâbda zebân-dırâzlıḳdan kendilerini alamamışlar ve evliyâ’u’llâh ḥazarâtınunñ maḳâmât-ı ‘âliyyesine taş atmak istemişlerse de kendi ḥusrânlarına ḥizmetden başka birini elde idememişlerdür. “Velâ kermün” ‘avâlim-i imkân olan maḥlûḳâtdan kinâyedür. Zîrâ hepsi de aşlında ma‘düm ve fânîdür. Onlarda zâhir olan vücûd Ḥaḳḳ’uñ vücûdudur. “Velâ ḥamrun” mevcûd olan odur ḥamr degül dimekdür zîrâ vücûd vâḥiddür ḥamr-i İlähiyye [142] nisbet idince tecellî-i emri vücûdîdür. ‘Âlem-i imkândan kinâye olan kermün vücûd-ı aşlîsi ḳalmaz kerme nisbet idilirse ḥamrunñ vücûd-ı aşliyyesi ḳalmaz. “Ümmühâ” ümmü’l-müdâme dimekdür ki ümmü ḥamrunñ vücûdı ḥâlinde ḥamr mevcûd degüldür.

27. وَأُطْفِ الْأَوَائِي فِي الْحَقِيقَةِ تَابِعٌ
وَأُطْفِ الْمَعَانِي وَالْمَعَانِي بِهَا تَنْمُو

Terceme: ‘Âlem-i imkândan kinâye olan zurûf ve evânî ḥaḳîḳatde ya‘nî Rabbiyle taḥaḳḳuḳ iden ‘ârifünñ naẓarında şuver-i mümkinâtuñ delâlet itdüğü ma‘nâlarunñ leṭâfetine tâbi‘dür. Ḥâlbuki ma‘ânî ya‘nî zevḳ ve vicdân ve keşf ve ‘ıyân şâḥibi bir ‘ârifünñ ḳalbinde ma‘ârif-i İlähiyye o rûḥânî leṭâfetle tekeşşür ider ve müsâvât-ı ğayyûbdan nâzil olan yağmurlar gibi ‘uyûbdan ṭâhir olan ḳalblere nâzil olur.

28. وَقَدْ وَقَعَ التَّفْرِيقُ وَالْكُلُّ وَاحِدٌ
فَأَزْوَاحُنَا حَمْرٌ وَأَشْبَاخُنَا كَرْمٌ

Terceme: Ma‘ nâlaruñ tekeşşür ve tenmiyi hâlinde tefriķ vâķi‘ oldı hâlbuki vücüd birdür. A‘ yâni ma‘ düm olan ma‘ lümât-ı mümkinine Hâķķ’uñ ‘ ilmiyle ezelde münkeşif ve ķadîm ve ezeli olan kelâm-ı nefsi ile onlara *kün* emri vâķi‘ oldı da şu vücüd-ı vâhîd zuhûra geldi. A‘ yâni ma‘ düm olan ma‘ lümât-ı mümkinine icâd idilmeden zâtı zâtına şehâdet itdi. Rûh-ı a‘ zam-ı Muḥammedî vâsıtasıyla nefḥ idilen rûhlarımız mücmel ve müdâmeden ‘ ibâret olan rûh-ı Muḥammedîniñ tafşilîdür. Şüretlerimiz ise ḥakâ’iķ-i ‘ irfâniyyeniñ ilķâsıyla ‘ uķûli mest ve bî-hûş iden ve ‘ aşîr-i rûhâniyle ḥamr hâline gelen üzümdür.

29. وَلَا قَبْلَهَا قَبْلٌ وَلَا بَعْدَ بَعْدِهَا.
وَقَبْلِيَّةُ الْأَبْعَادِ فَهِيَ لَهَاخْتُمْ

Ḷadîm olan müdâm için evvel ba‘ d ya‘ nî zamân yoķdur. Her ba‘ de ya‘ nî şoñraya nisbet idilen evveliyyet mefhûmı müdâm için maḥtûm ve meczûm bir emr-i ezeliüdür.

Ya‘ nî bu müdâm için her şoñuñ evveliyyeti bilâ-şek velâ-tereddüd kaç‘ ve cezm tariķiyledür. Ya‘ nî ḥazret-i İlâhiyye kuyûd-ı mekândan münezzeḥ olduķı gibi zamân kuyûdundan da münezzeḥdür. O ḥazretüñ her şeyden muḥlaķ olan ḳabliyyet ve ba‘ diyyeti vardır. O da mâzî hâl istiķbâl yoķ iken ihâta-ı vâhîde ile ezelde zamânları muḥîḥ olmasıdır.

30. وَعَصْرُ الْمَدَى مِنْ قَبْلِهِ كَانَ عَصْرُهَا.
وَعَهْدُ آبِينَا بَعْدَهَا وَلَهَا النَّيْتُمْ

Terceme: Hilķatuñ evvelinden şoñuna ķadar dimek olan zamân-ı mümted ehl-i ḥakîķat ‘ indinde esmâ’-i İlâhiyyeden olan dehr ma‘ nâsına degüldür. Bunuñ için ‘ aşîr-ı medâ ile kinâye idildi de dehr denilmedi. Zîrâ dehrüñ ma‘ nâ-yı İlâhiyyesinde ḳabl ve eveel yoķdur. “Kâne ‘ aşruhâ” ‘ aşartü’l-‘inebeden müştakdır. Ya‘ nî üzümüñ şuyunu şıķdım dimekdür. Şıķılan bu şuyuñ ismi *fa‘îl bi-ma‘nâ mef‘ûl* olan ‘ aşîrdür. Onuñ ‘ aşrı ‘ aşîruñ üzümünden

temyiz itmesiyle kināye idilmiştir. Bu da şuver-i mümkineden vücūd-ı Hakk'ın temyizi dimektür. “Ve ‘ahdu ebīnā” ebü'l-beşer Âdemdir. “‘Ahd” iltikā’ ve ma‘rifet dimektür. ‘*Ahdī bihi*’ kavli bundan me’hūzdur. Âdemün ‘ahd’ demek ‘ahd-i nübüvveti aḥz-ı mişākı dimektür. Kemā kıle Te‘ālā “*Ve iz aḥaza’llāhu mişāka’n-nebiyyīne lemā-âteytüküm min-kitābin ve hikmetin şümme cā’eküm resūlūn muşaddikun limā ma‘akum li-tū’minünne bihi ve li-tenşurunnehü.*”² “*Ve iz eḥaze Rabbuke min-beni’ Âdeme min-zuhūrihim zūriyyetehüm ve eşhedehüm ‘alā-enfüsihim elestü bi-Rabbiküm ḳālū belā*”³ [143] “Ba‘dehā” kavli üzüm ve şalkım ḥāllerine mülābis olduḡı zamān o şarābuñ zuhūrundan şoñra dimektür. “Ve lehe’l-yütmü” kavlindeki zamir *müdāmeye* rāci‘dür. *Yütmün müdāmeye* nisbeti ṭabī‘at libāsına bürünmeden evvelki zuhūrina mülābis olan rūḥuñ fenāsından kināyedür. Güya rūḥ onuñ babası ve ṭabī‘at vālidesi oluyor. Rūḥ ṭabī‘atdan mürekkeb olan ‘ālem-i ḥayvān ve insānda zuhūr idince sülūk ve mücāhede ḥālinde insān oraya girer ve fenā ve izmiḥlāl ile taḥaḳḳuḳ iderek babası olan rūḥ emri olur. Vālidesinün ḥücr-i terbiyesi demek olan ‘ālem-i ṭabī‘atda yetim olarak ḳalır. Bu ḥāl tekālif-i şer‘iyye ile kıyāmından dolayıdır ki “*Küntü sem‘ahü’l-lezī yesma‘u bihi ve başarahü’l-lezī yubşiru bihi*”⁴ ḥadiş-i ḳudsiyyesindeki ḳurb nevāfil dimektür. Şādık bir sālīkūñ bidāyet-i sülūkundan ma‘rif-i İlahiyye taḥşīline ve ḳurb-ı nevāfil ... ma‘nāsıyla taḥaḳḳuḳuna ḳadar olan ḥāldür. Kıle Te‘ālā “*Velā-taḳrabū māle’l-yetimi illā bi’lleti hiye aḥsenü*”⁵ Māl-i yetim ḳuvvā-yı ṭabī‘iyye ve a‘zā-yı ḥissiyye dimektür. Ya‘nī ‘ālem-i

¹ Onunla Karşılaşıp tanışmamız.

² Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân, 81. “Allâh peygamberlerden ‘ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekini tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz.’”

³ Kur’ân-ı Kerim, A’râf, 172. “Rabbin Ademoğulları’ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? ‘Elbette öyle! Tanıklık ederiz’ dediler.”

⁴ “Ben onun işiten kulağı, gören gözü olurum.

⁵ Kur’ân-ı Kerim, İsrâ, 34; En’âm, 152. “Rüşdüne erinceye kadar yetimin malına, onun yararına olmadıkça el sürmeyin.”

nüfus ve ervāhuñ fenāsından sonra bi'l-küllüyye fānī olmayıñız dimekdür. Māl-i yetīme yaklaşmağdan nehy ise tekālīf-i şer‘ iyyenüñ kulda beğāsı içündür.

31. مَحَاسِنُ تَهْدِي الْمَادِحِينَ لَوْصَفَهَا
فَيَحْسُنُ فِيهَا مِنْهُمْ النَّثْرُ وَالنَّظْمُ

Terceme: Mağāsın-i müdāmı medğ idenlerüñ mağāmıd ve medāyihi zātına delālet ider. “*Sübḥāne men-delle bi-zātihı ‘alā zātihı.*¹ mā-‘arefe’llāhe illā’llāh.”² Vāşıflaruñ bu şarāb ḥağğındağı mağāsın-i evşāfi neşr olsun nazm olsun güzeldür. “Mağāsın” müdāmüñ şıfātından ‘ibāretdür “tehdī’l-mādiḥīne” kavli esmā’-i ḥüsnānuñ tecellīsinden münkeşef olan ma‘ānī sāyesinde o müdāmuñ mağāsını ancağ kendi zātına delālet ve hidāyet itdügine işāretdür.

32. وَيَطْرَبُ مَنْ لَمْ يَدْرِهَا عِنْدَ ذِكْرِهَا
كَمْشَتَاقٍ نَعْمٍ كُلَّمَا ذُكِرَتْ نَعْمٌ

Teceme: Meddāḥ-ı ‘arabdan Nu‘m yād idilince ‘āşıqı zevğen keşfen vicdānen kendisini bilmediği ḥālde şevğ ve ṭarab izḥār itmiş gibi neş’elenir ve cūşa gelir. Zāt-ı maḥbūbı görmeden ‘āşıquñ vecd ve ġarāmını izḥār itmesine ‘aşğ-ı Müsevī denir. Zīrā Ḥazret-i Mūsā Ṭūr dağına tecellī vāqı‘ olunca eyildi ḥālbuki henüz kendisinde tecellī ḥuşūle gelmemişdi. Buña işāret olmağ üzere şā‘irüñ biri şu nazm-ı bedī‘i söylemişdür:

Ḳālū ‘aşıqte ve ente a‘mā
Zabyen keḥīle’ṭ-ṭarfi elmā

¹ Zātına kendi zatıyla delalet eden Allāh.

² Allāh’tan başkası Allāhı tanımadı.

Fe-ecebtü innî Mūsevî
 yû'l-‘aşkı idrâken ve fehmen

Ehvî bi-cârihâti’s-simâ
 ‘i velâ erâ zâte’l-müsemmâ¹

Terceme: Didiler ki gözleri kıdretten sürmeli esmer dudaklı bir âhû-yı dil-cûya görmedigün hâlde ‘aşık olduñ. Behrde cevâb olarak didüm ki idrâk ve fehm i‘tibâriyle Mūseviyyü’l-‘aşkı. Sevdigimün nâm ve maḥâsinini işide işide sem‘an seviyorum hâlbuki müsemmānuñ kendisini görmüyorum.

33. وَقَالُوا شَرِبْتَ الْإِثْمَ كَلًّا وَإِنَّمَا
 شَرِبْتُ الَّتِي فِي تَرْكِهَا عِنْدِي الْإِثْمُ

Terceme: Ḥaḳîḳat-ı müdâmeden gâfil olanlar şer‘an ḥarâm olan şarâbı içdüñ diye levn ve zemme [144] başladılar. Ben de onlara cevâb olarak didüm ki “Ey gâfiller ta‘n ve teşnî‘den vaz geçiñiz ben öyle bir şarâb içdüm ki dünyâ ve âhiretde onuñ terkinde melâmet şürbünde kerâmet vardır.

34. هَنِينًا لِأَهْلِ الدَّيْرِ كَمْ سَكِرُوا بِهَا
 وَمَا شَرِبُوا مِنْهَا وَلَكِنَّهُمْ هَمُّوا

Terceme: Ehl-i deyre ‘âfiyetler olsun. Onlar içtikleri şarâb ile ne kadar ser-ḥoş oldılar hâlbuki içmediler yalnız ‘azm ve niyet itdiler.

¹ Şiir, Ebü’l-İz Muzaffer bin İbrahim aittir (İbn Hallikân, 1994, s. 213-214).

“Ehl-i deyr” bütün maḳāmāt-ı enbiyā ve mürselini cāmi‘ olan dīn-i Muḫammediyye ḫazret-i ‘İsā’nuñ maḳām-ı velāyetine vāriş olan evliyā’ullāh ḫazarātından kināyedür. Evliyā ‘ulemā-yı billāh olan vereşe-i enbiyādur. “Kem sekerū bihā” ḫaḳīḳat-ı şarābı zıkr itdiler ervāḫ-ı mücerrede ‘ālemine yükselmek istediler faḳaḫ maḳām-ı Muḫammediyye varamadılar. Varamadıklarından ve o şarāb-ı ḫoş-güvārı içemediklerinden dolayı kendilerinden geçdiler. Binā’en ‘aleyh ehl-i deyrüñ himmetleri ḫaḳīḳat-ı müdāmı idrāk itmekden kendilerine māni‘ oldı.

35. وَعِنْدِي مِنْهَا نَسْوَةٌ قَبْلَ نَشَائِي
مَعِيَ أَبَدًا تَبْقَى وَإِنْ بَلِيَ الْعَظْمُ

Terceme: Neş’etimden evvel onuñ neşvesi bize vardı. Kemiklerim çürüse ve eşeri bile ḫalmasa o neşve benden ayrılmaz.

36. عَلَيْنِكَ بِهَا صِرْفًا وَإِنْ شِئْتَ مَرْجَهَا
فَعَدُّكَ عَنْ ظَلْمِ الْحَبِيبِ هُوَ الظُّلْمُ

“Ez-zalmu” bi-fethi’z-zā’i ey ‘an-riḳihi hüve’z-zulmu lā-ğayruhu.

O şarāba ḫāliş olarak müdāvim ve mülāzim ol. Oña bir şey ḫarışdırmak isterseñ cānānuñ mā’-i esnān ve reşḫān-ı dehāndan başkasını mezc itme.

Mütekelliminden bir çoğı bu beyti te’vīl ve tafşīl itmek istediler. Ba‘zıları müdāmeden murād *lā-İlāhe illā’llāh* ve mezc itmek istedigüñ zalm-ı ḫabīb *Muḫammedün resūlu’llāh* ḫavlüñdür didiler. Ba‘zıları da ‘aleyke *bi-ma’rifeti mevlāke ve temessüki bi-men evlāke ve in-baḫaşte* ‘an-ğayri’z-zāt *felā tete’adı’-şifāte fe-innehā lezzātun ‘aẓīmetün ve bihā tertāḫu’l-‘uḳülü’s-selīmetü’* ibāresiyle maḳşadlarını izāḫ itdiler.

Ya‘nī ma‘rifetu’llāhdan ayrılma ve dāmān-ı ihsānına yapış. Allāhuñ zātından başka bir şey’e dā’ir baħş itmek isterseñ dā’ire-i şıfātını tecāvüz itme zırā şıfāt mertebesinde büyük lezzetler vardır. ‘uķūl-i selīm o lezā’iz ile kesb-i rāħat ider.

“Aleyke” mürīd-i şādıķa ħıtabdur ħuz ya‘nī al ma‘nāsına ism-i fi‘ldür. Kāle fi‘ş-Şaħāħ “‘Aleyye Zeyden ve ‘aleyye bi-Zeydin. Ma‘nāhu a‘tini zeyden.” Şarābdaki şarāfet ve ħālīşiyet vüçüd-ı Ħaķdan mā-‘adā her şey’üñ fenāsından kināyedür. “Ve in şı’tē mezcehā” kavli ey sālīk tevĥīd-i şırf olan maķām-ı cem‘den tenezzül isitiyorsañ ondan başka her şey fānīdür. Vüçüd-ı Ħaķķ’ı şuver-i kā’ināt ile mezc itdūñ mā’-i esnān ve riķ-i dehānından ‘udūl ve i‘rāzuñ zūlūmdür dimekdür. “Ħabīb” evvel-i maĥlūķ olan nūr-ı Muĥammedīdür. Şanki ķadīm olan ħabībūñ āb-ı dehānı esmā’-i ħüsnānuñ āşarı dimekdür.

37. فَدُونَكُمَا فِي الْحَانِ وَاسْتَجْلِيهَا بِهِ
عَلَى نَعْمِ الْأَلْحَانِ فَهِيَ بِهَا غَنَمٌ

“Ve’steclihā bihi” ey uķlub cilvete’l-müdāmeti bihi.

Terceme [145]: Mey-ĥāne-i maĥabbet ve ma‘rifetinde şürb-i müdām it ve medār-ı ģanīmet olan naġamāt-ı elĥān ile cilve-i tecellīsini iste.

“Dūnekehā” şürb-i müdāme teşvīķdür. Ya‘nī al ve iç vüçüd-i İlähiyyede fānī ol mevĥūm vüçüdüñ ķalmasıñ. Zırā içmek zāħir olan bir şey’i gizlemek dimekdür. Ħānūt-ı ħammārdan ‘ibāret olan ĥān burada her bir şey’e işāretdür. Zırā her şey’üñ farāz ve

tağdîriyle müdām vücūd-ı Hağdan kināyedür. Gūyā eşyā ‘alā’l-istiklāl bir mey-ḥāne olmuş dühūr “*Küllü şey’in hālikün illā vechehū*”¹ “*Küllü men-‘aleyhā fān.*”²

38. فَمَا سَكَنتُ وَالْهَمُّ يَوْمًا بِمَوْضِعٍ
كَذَلِكَ لَمْ يَسْكُنْ مَعَ النَّعْمِ الْعَمُّ

Terceme: Elḥān-ı Dāvūd ve nağamāt-ı ‘ūd ile birlikde elem ve ğam durmadığı gibi bir yerde ğumūm ve hümūm olduğu hālde müdām-ı gül-fām da durmaz.

39. وَفِي سَكْرَةٍ مِنْهَا وَلَوْ عُمَرَ سَاعَةً
تَرَى الدَّهْرَ عَبْدًا طَائِعًا وَلَكَ الْحُكْمُ

Terceme: Ḥayātınıñ velev bir sā‘ atinde olsun mest-i müdām olmuş olsan yani emr ve ḥikmete rām bir bende-i dilārām olarak görürsün.

40. فَلَا عَيْشَ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ عَاشَرَ صَاحِبِيَا
وَمَنْ لَمْ يَمُتْ سُكْرًا بِهَا فَاتَهُ الْحَزْمُ

41. عَلَى نَفْسِهِ فُلَيْتُكَ مَنْ ضَاعَ عُمُرُهُ
وَلَيْسَ لَهُ فِيهَا نَصِيبٌ وَلَا سَهْمٌ

Terceme: Ayık olarak yaşayanlar ya‘nî zevk-i ḥayāt ve sa‘d-i memāt olan maḥabbet ve ma‘rifet şarābından içmeyenler yaşamış degüldür. Onuñ bî-pāyān zevk ve neşvesiyle serḥoş olarak ölmeyenler de re’-yi sedīdden maḥrūm ve rūhsuz cesed olmaqla melūm ve mezmūm bir taḫīm ḥāmlardur. Bu gibi nā-puḥteler cāhiliyyet devrinde olmuş ve merātib-i ‘āliyyeye yükselememiş bed-baḫtlar dimekdür ki zevk-āšnāyān-ı ‘irfān olan ervāḥ-ı

¹ Kur’ân-ı Kerîm, Kasas, 88. “O’nun kendinden başka her şey yok olacaktır.”

² Kur’ân-ı Kerîm, Rahmân, 26. “Yeryüzünde bulunanların hepsi fānidir.”

şāfiyye nezdinde kıymetleri yoğdur. Ma‘rifet ve maħabbet şarābından naşīb almayarak
‘ömrüni zāyi‘ iden kimse nefsine ağlasın.

İzā kāne hazā’d-dem‘u yecrī şabābeten
‘Alā-ğayri Leylā fe-hüve dem‘un müzayya‘un

Şu gözyaşı Leylā’nuñ ħub ve hevāsından başkası için açar ise zāyi‘dür. (Lā-edrî).

SONUÇ

Aynı konu üzerinde yapılacak ayrı çalışmalarla her zaman farklı sonuçlar çıkarılabilir. İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye kasidesi'nin şerhleri üzerine yapılan bu çalışmada varılan sonuçlar hakkında kısaca şunları söylemek mümkündür:

576 (22 Mart 1181) yılında Mısır'da dünyaya gelen İbnü'l-Fârız İslami temel eğitimini tamamladıktan sonra tasavvufa yönelmiş, bu yönünü geliştirmek için bir süre Mekke'ye gitmiştir. Mısır'a döndükten sonra şiirlerini yazmaya başlamıştır. İbnü'l-Fârız'ın şiirleri dil ve içerik bakımından zaman zaman eleştirilse de bu eleştiriler şiirlerinin günümüze kadar ilgi görmesinin önüne geçememiştir. İbnü'l-Fârız; İlahi aşk, vahdet-i vücud gibi tasavvufi meseleleri şiirlerinde sembolik ifadeler kullanarak işlemiştir. Bu tür şiirleri sanatından çok manasıyla ön plana çıktığı için, bu şiirlerin günümüze kadar çok sayıda tercüme ve şerhleri yapılmıştır.

Bir eserin farklı dönemlerde farklı çevreler tarafından ilgi görmesi o eserin etkisini ve önemini ortaya koyması bakımından önemlidir. Aynı eserin benzer veya farklı yaklaşımlarla incelenmiş olmasının altında tarihî ve kültürel birikimin yanı sıra kişinin inanç, düşünce ve meşrebinin de etkisi söz konusu olabilmektedir. Böyle durumlarda yapılan şerhler, esas alınan metnin bağlamından uzaklaşarak şârihin düşünce ve mezhebine ait meselelerin serdedildiği mecraya dönüştüğünü söyleyebiliriz.

Dönemin sosyal ve siyasal olayları, kişinin şerh anlayışında etkili olabilmektedir. İbnü'l-Kemâl'in tasavvufî konulara girmemesi, dönemin sosyal ve siyasal olaylarında aranabilir. Ya da şârihin mutasavvıf ya da müderris olması da şerh anlayışında etkili olabilmektedir. Bir müderris olduğu düşünülen Abdüsselam b. Nu'mân'ın şerhinde ilmi bir dil kullanması buna örnek gösterilebilir.

İlgili alanda yetkin olduğunu düşünen şârihin hedefi, çoğu zaman o alanda yeni olan ya da daha az bilgi sahibi olanları bilgilendirmek olduğu düşünülmektedir. Fakat bazen şârihin dil ve üslubunun anlaşılmasız olması ya da yabancı dildeki bir metni yine yabancı

metin örnekleriyle açıklaması çoğu zaman hedeflenen amaca hizmet etmediğini göstermektedir.

Yapılan her çalışma aslında daha önce yapılanları doğru ve ileri bir noktaya taşıma çabasıdır. Bu da genelde var olan birikimlere katkı sunmak ya da yeni bir sav ve iddia ortaya atarak var olanı çürütmek gayesini taşımakla gerçekleşmektedir. Bununla birlikte kimi zaman herhangi bir çalışma bu amaca hizmet etmeyerek daha önce ortaya konulanların tekrarı mahiyetinde olma ihtimalini de beraberinde getirmektedir.

Hamriyye kasidesi üzerine yapılan ilk çalışma 14. Yüzyılın sonlarında vefat eden Kayserî'nin Arapça şerhidir. İlahî muhabbeti konu alan kaside, başta Kayserî olmak üzere mutasavvıflar tarafından vahdet-i vücûd nazariyesi doğrultusundan ele alınmıştır. İbnü'l-Arabî'nin *Fusûsu'l-hikem*'ini şerh eden Kayserî, kasideyi *Fusûsu'l-hikem*'de ele alınan vücûd (varlık) meselesi doğrultusunda ele almıştır. Şerhe geçmeden önce “muhabbetin hakikati”, “muhabbetin kısımları” ve “muhabbetin neticeleri” başlıkları altında hakikî muhabbeti açıklamıştır. Buna göre birinci ve asıl muhabbet, “ehâdiyyet” mertebesinde olan “zatî” muhabbettir. “Lâ-taayyün” mertebesi olan bu mertebe çeşitlilik ve kesret söz konusu değildir. Hakk'ın, zatından ayrı bir isim ve sıfatı yoktur. Dolayısıyla mutlak bilinmezliğin hâkim olduğu bu mertebedeki muhabbet hakkında akıl ve fikir yürütmek mümkün değildir. İkincisi “vâhidiyyet” mertebesinde olan muhabbettir. “Taayyün-i evvel ve taayyün-i sâni” mertebeleri olan bu mertebelerde isim ve sıfatlar, zattan ve birbirinden farklılaştığı gibi bu mertebedeki muhabbet de zattan ve tüm isim ve sıfattan farklılaşır. Kayserî, muhabbete dair farklı görüşlere yer verdikten sonra muhabbeti; zatî, sıfatî, esmaî, efalî ve asarî olmak üzere beş kısımda açıklamış, ardından muhabbetin neticeleri üzerinde durmuştur. Kayserî, mukaddimede verdiği bu bilgiler doğrultusunda kasideyi şerh etmiştir. 41 beyitlik kasidenin 33 beytini şerh eden Kayserî, her beyitten sonra bütün kelimeleri açıklamak yerine beytin anlaşılmasına katkı sağlayacak kelimeleri açıklamakla yetinmiştir. Kayserî, şerh sırasında çok sayıda ayet ve hadisten istifade etmiştir. Alıntılacağı ayet ve hadislerde, şerhteki yoruma bağlı olarak, bazı tasarruflarda bulunmuştur. Bu tasarruflar neticesinde metinler bazen aslından tamamen uzaklaştığı için konuya vâkıf olmayan biri, söz konusu ayet ve hadise işaret edildiğini anlamakta

zorlanabilir. Ayet ve hadislerin yanı sıra konuya açıklık getirebilecek manzum ve mensur her türlü söz ve yazıya başvurmuştur. İbnü'l-Fâriz, Sühreverdî, Ebu Nuvâs, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebubekr-i Şiblî, Hz. Alî, Hasan b. Sâbit ve Mihyâr Deylemi, Kayserî'nin başvurduğu isimler arasındadır. Kayserî'nin yazdığı bu şerh, Hamriyye kasidesi üzerine yazılan şerhler tarafından örnek alınmıştır.

Kayserî'den sonra yazılan ikinci şerh, yine 14. yüzyılın sonlarında vefat eden Muhammed Hemedânî'nin Farsça şerhidir. 41 beyitten oluşan kasidenin 32 beytini şerh eden Hemedânî; muhabbetin hakikati, muhabbetin sebepleri, Allah'ın kula muhabbeti, kulun Allah'a muhabbeti ve muhabbetin mertebelerini ifade eden kelime ve kavramların ele alındığı tasavvuf konulu bir giriş yazmıştır. Girişte yazılan bu bilgiler Kayserî'nin mukaddimede verdiği bilgilerden daha kapsamlıdır. Kasideyi beyitler halinde şerh eden Hemedânî, beyitlerde geçen kelimelerin sözlük anlamına ve gramer bilgisine kısaca değindikten sonra beyitteki muradın ne olduğunu şerh kısmında açıklamak suretiyle beyitleri bu doğrultuda yorumlamıştır. İleri sürdüğü düşüncüyü desteklemek adına her beytin şerhinden sonra bazen İbnü'l-Fâriz'ın "Tâiyye" kasidesinden bazen de müellifin kendisine ait olduğunu düşündüğümüz iki veya üç beyitten oluşan Arapça ve Farsça şiirlerden örnek vermiştir. Hemedânî'nin girişte verdiği bilgiler ve şerh sırasında takip ettiği yöntem bakımından Mollâ Câmî'ye örnek olmuştur.

Hemedânî'den sonra yazılan üçüncü şerh Mollâ Câmî'ye aittir. Câmî, şerhe başlamadan önce 15 lâmia ve 60 rubâiden oluşan bir mukaddime yazmıştır. Her lâmiadan sonra tasavvufî bir meseleyi ele alan Câmî, ardından konuyu özetleyen bir veya birkaç rubâi ile tamamlamıştır. Câmî, burada "cilâ ve isticlâ, muhabbetin hakikati, muhabbetin mertebeleri (zatî, esmaî, sıfatî, efâlî ve asarî), muhabbetin beş sebebi, aşk ve muhabbetin zahirî şaraba on açıdan benzerliği" gibi konuları geniş bir şekilde ele almıştır.

Mollâ Câmî de kasidenin sadece 33 beytini şerh etmiştir. Her beyitten sonra, önce kelimelerin okunuş şekillerini, anlamlarını ve gramer bilgisini verdikten sonra beytin anlamını açıklamıştır. Anlam yoğunluğuna göre konuyu özetleyen bir veya birkaç rubâi ile desteklemiştir. Mukaddimede olduğu gibi şerh kısmında da lâmia başlığı altında çok

sayda tasavvufî meseleyi ele almış, rubâîlerle konuyu pekiştirmiştir. Şerh kısmında 14 lâmia, 95 rubâîye; hatime kısmında ise 4 rubâîye yer vermiştir. Lâmia başlıkları altında “gaybî ve şehâdî tecelli, insan-ı kâmil, hakikat-i Muhammediyye, Allah’ın vâsıl ve kâmil kulları, hakikî aşka giden yolun, mecazî aşktan geçmesi, Allah’ın müteakabile (zıt) isimleri, hayatın bütün varlıklara sirayeti, varlığın hicap ehli ile keşif ehlinin nazarı arasındaki fark, ilim ve şuurun işlere taalluku, hayatın çeşitleri, ahlakın güzelleşmesi ve tevhit ahlakı” gibi çok sayıda tasavvufî meseleyi ele almıştır.

Câmî’nin şehri, özellikle mukaddimedede işlenen konuların muhtevası ve tasnifi açısından Hemedânî’nin şerhiyle benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz. Ancak Câmî’nin eseri, içerik açısından çok daha zengindir. Ayrıca her beytin şerhinden sonra konuyu rubâîlerle pekiştirilmiş olması, esere edebî bir değer katmıştır. Câmî’nin eseri, Anakavî, Salahî ve Bitlisî gibi şarihler tarafından örnek alınmıştır.

Hamriyye üzerine yazılan dördüncü şerh 16. yüzyılın başlarında vefat eden Bitlisî’nin Farsça şerhidir. Önceki şarihler gibi Bitlisî de şerhe başlamadan önce muhabbet konusunu ele alan bir mukaddime yazmıştır. Üç meclisten oluşan bu mukaddimenin birinci meclisinde muhabbetin sıfatları ve kısımları üzerinde durmuştur. Bitlisî, daha önce Kayserî, Hemedânî ve Câmî’nin detaylı bir şekilde ele aldığı gibi, hakikî muhabbeti açıkladıktan sonra muhabbeti; “zatî muhabbet”, “sıfatî muhabbet”, “esma’î muhabbet”, “efalî muhabbet” ve “asarî muhabbet” olmak üzere beş kısma ayırarak açıklamıştır. İkinci mecliste muhabbetin tanımını yapmış, üçüncü mecliste muhabbetin faydaları ve özellikleri üzerine durmuştur. Tekmiletü’l-mukaddimedede ise kasidede geçen bazı kavramların, tasavvuf kültüründe ve halk arasında bilinenden farklı anlamlar taşıdığına ve bunların yanlış anlaşılması gerektiğine dikkat çekerek şurb, şarab, müdame ve sekr kavramlarının tasavvufî anlamlarını açıklar.

Hamriyye kasidesi üzerine yazılan beşinci şerh İbnü’l-Kemâl’in Arapça şerhidir. 41 beytin sadece 33 beytini şerh eden İbnü’l-Kemâl, tamamen dil ve gramer açısından incelemiştir. Kelimelerin manaları ve irapları üzerinde durmuş dil ve belâgat alanında önemli kabul edilen kaynaklardan örnek vermiştir. Kelimelere verdikleri farklı manaları

kaydedip bunları tenkide tabi tutmuş ve hangisinin isabetli olacağını yine bu alanda söz sahibi olan mercilere başvurarak görüşünü belirtmiştir. Bu bağlamda, ilgi çekecek en önemli hususlardan biri, İbnü'l-Kemâl'in isim vermeden Molla Câmî'ye yönelttiği itirazlardır. Yaptığı itirazların havada kalmaması için de yukarıda söylediğimiz gibi, bu alanda otorite kabul edilen eserlerden alıntılar yaparak altını doldurmuştur. Bu sayede, hacim olarak on varak civarında olan şerhte çok sayıda isim ve eserin adı geçmektedir. İbnü'l-Kemâl'in çalışmasında kaynak göstermesi, sahip olduğu akademik bakış açısının bir göstergesidir. Öte yandan, çoğu zaman sadece yazarın veya eserin ismini zikretmekle yetinmiş olması, bu tür eserlerin bilindik eserler olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

İlahî muhabbeti konu alan Hamriyye kasidesini, daha önce Muhammed Hemedânî, Abdurrahman Câmî, İdrîs-i Bitlîsî ve Dâvûdu'l-Kayserî gibi şârihler, felsefî ve tasavvufî açıdan şerh edip kasidenin bâtinî manası üzerinde dururken; İbnü'l-Kemâl'in kasideyi sadece zahirî manasıyla şerh etmiş olmasında, onun medrese kültürüyle yetişmiş olmasının yanı sıra dönemin siyasal ve kültürel atmosferin de rolü olduğunu söyleyebiliriz.

Altıncı şerh, Marsafî'nin yazdığı Arapça şerhtir. Önceki şârihler gibi sadece otuz üç beyti şerh eden Masafî, kısa bir girişten sonra kasideyi beyitler halinde şerh etmiştir. Beyitteki kelime ve kelime gruplarını gramer kurallarına boğmadan parçalar hâlinde anlamlandırdıktan sonra genelde “telhis” başlığıyla beytin hülâsasını verip ardından tasavvufî mana üzerinde durmuştur. Bu şerhte öne çıkacak en önemli husus, yazarın şerh esnasında ele aldığı tasavvufî meselelerdir. “Telhis” başlığıyla beytin zahirî manasını açıklayan yazar; “lami”, “tenvir”, “tahkik”, “tenbîh”, “meşreb”, “fâide” ve “keşf” gibi başlıklar altında beytin tasavvufî manasına ve çeşitli tasavvufî konulara yer verir. Şârihin bu başlıklar altında yaptığı açıklamalar ve yorumlamalar sayesinde şerh, kimi zaman metin bağlamından uzaklaşarak tasavvufî görüş ve meselelerin serdedildiği mecra hâline dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bazen de soru cevap yöntemiyle ihtilafî konulara cevap aranmıştır. “Sekr” ile gaybet arasındaki fark, vâsilûnün kısımları, hayatın çeşitleri, semâ'ın (işitmenin) şekilleri” şerhte işlenen konulardan bazılarıdır.

Hamriyye üzerine yazılan yedinci şerh Abdüsselâm b. Nu'mân b. Halîl'in yazdığı ilk Türkçe şerhtir. 16. yüzyılın sonlarında vefat ettiği tahmin edilen Halîl'in eseri hem Hamriyye üzerine yazılan ilk Türkçe şerh olması bakımından hem de eserin girişinde İbnü'l-Fârız hayatı alakalı verdiği bilgiler bakımından önemlidir. Özellikle de İbnü'l-Fârız'ın elli altı sene, yedi ay, altı gün yaşadığını; vefatından o güne kadar üç yüz elli altı sene geçtiğini bildirmesi, bu sayede eserin yazılış tarihinin ortaya çıkması, kayda değer bilgilerdir. Eserin girişinde, “müdâme” ve “muhabbet” gibi konuya uygun kelimeleri kullanmıştır. Herkesin istifade etmesi için bilinçli bir şekilde Türkçe yazmıştır.

Önceki şarihler gibi o da 41 beyitin 33'ünü şerh etmiştir. Kasideyi beyitler hâlinde ele almış, üç aşamada şerh etmiştir: Birincisi, beyitte geçen her kelimenin sarf ve nahiv kuralları çerçevesinde detaylı tahlilini yapmış, gerekli gördüğü yerde “diyü” ifadesiyle kelimenin anlamlarını vermiştir. İkincisi, çok fazla olmasa da yer yer beyitleri belâgat ilmi açısından incelemiştir. Zaman zaman soru-cevap tekniğini kullanmıştır. Çoğunlukla ayetlerden örnek göstermiş, bazen Zemahşeri'nin *Keşşâf* adlı tefsiri ile Seyyid Şerîf Cürçânî'nin *el-Misbâh fi-şerhi'l-Miftâh*'ı ve Sekkâkî'nin *Miftâh*'i gibi belâgatle ilgili önemli kaynaklara atıfta bulunmuştur. Üçüncüsü, her beytin tahlilinden sonra “muḥassal-i kelâm ve me'âl-i merâm” başlığıyla beytte kastedilen anlamı verip bitirmiştir Kasideye sadece dil ve sanat açısından yaklaşması, Abdüsselam b. Nu'mân'ın müderris kimliğinden hem de dönemin siyasal ve kültürel şartlarından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Kasideyi sadece dil ve sanat açısından ele alan şerhlerden biri de Bedreddîn el-Bûrînî'nin yazdığı Arapça şerhtir. Bûrînî'nin bu şerhi Tâiyye kasidesi hariç, divanın tamamına yapılan şerhtir. Ve ilk defa 41 beytin tamamı şerh edilmiştir. Bûrînî, tasavvufi yorumlara girmeden eseri dil ve gramer açısından incelemiş, kelimelerin mana incelikleri üzerine durmuş, şiirdeki teşbih, istiare, iştikak, cinas, tıbak ve diğer söz ve mana sanatları üzerine yoğunlaşmıştır. İleri sürdüğü düşünceleri desteklemek için ayet, hadis ve çok sayıda şiirden yararlanmıştır. Bu sayede eser bir nebze de olsa dil ve gramer kurallarına boğulmaktan kurtulmuş edebî bir mahiyet kazanmıştır. Bûrînî, şerhinde yer verdiği

şiiirlerin yazarlarının adını verse de isim vermeden aktardıkları da olmuştur. Bûrînî'nin istişhâd ettiği şiiirleri, kaynaklardaki şiiirlerle karşılaştırıldığında, bazı değişiklikler yaptığını görüyoruz. Bu da akla, Bûrînî'nin asıl kaynaklardan yararlandığı gibi tali kaynaklardan da yararlanmış olabileceğini getirmektedir. Önemli bir şerh olan bu çalışma, sonraki şârihler tarafından örnek alınmış, Arapça şârihlerden Emîn el-Hûrî ve Türkçe şârihlerden Salâhaddîn Yiğitoğlu ve Kara Mustafa Alâ'iyevî bu şerhten çokça istifade etmişlerdir.

Hamriyye üzerine yazılan Türkçe şerhlerin ikincisin Ankaravî'nin şerhidir. 41 beytin 33'ünü şerh eden Ankaravî, kasidenin muhtevasına uygun, mey ve muhabbete dair mazmunların sık kullanıldığı süslü ve ağır bir dille hamt, salat ve selam faslını ifa ettikten sonra, kasidenin telif sebebine geçmiştir. Mollâ Câmî'nin şerhi Farsça ve tasavvufî olmasını İbnü'l-Kemâl'in ise Arapça ve dil ve gramer ağırlıklı olmasını, okuyucu için yeterince yararlı bulmayan Ankaravî, her ikisini sentezlemek suretiyle Türkçe bir şerh yazmak istemiştir.

Ankaravî kasideyi, her beyitten sonra “el-Lugât”, “el-İ'râb”, “el-Ma'nâ” ve “et-tahkîk” başlıklarını kullanmak suretiyle beyitleri tahlil etmiştir. “el-Lugât” başlığı altında beyitte geçen bütün kelimelerin sözlük manası ile fonetik ve morfolojik yapılarını incelerken, “el-İ'râb” başlığı altında nahiv kuralları çerçevesinde kelime ve kelime gruplarının cümle içindeki yerini incelemiştir. “el-İ'râb” başlığı altında ise kelimelerin, yapısı ve türü, cümle içerisindeki işlevi gibi Arapça nahiv kuralları çerçevesinde tahlil etmiş; söz ve anlam sanatları açısından değerlendirip anlamlandırmıştır.

Ankaravî'nin, “el-Lugât” ve “el-İ'râb” başlığı altın yaptığı açıklamaların neredeyse tamamı İbnü'l-Kemâl'in, yer yer de Mollâ Câmî'nin eserinin birer tercümesidir. Ancak İbnü'l-Kemâl'in iç içe verdiği bilgileri Ankaravî, kelime anlam ve yapısına dair bilgileri “el-lugât”; cümlelerin öğeleri ve cümle yapısına dair bilgileri ise “el-İ'râb” başlığı altında toplamak suretiyle bir tasnife tabi tutmuştur. Ankaravî'nin, kelime tahlilleri konusunda İbnü'l-Kemâl'den yararlandığı kesin olmakla beraber, kendi tasarrufları da olmuştur.

İbnü'l-Kemâl'in uzun uzun tartıştığı dil ve gramer bilgilerini daha kısa tutmuştur. Öte yandan bazen de eklemeler yapmıştır. Özellikle de *Mesnevî*'den ve diğer eserlerdeki şiiirlerden alıntılar yapmak suretiyle eserini bir nebze dil ve gramer konularına boğulmaktan kurtarmıştır. Ankaravî'nin; Cevherî, İbnü's-Sikkî, Şâhibü'l-Muğrib, Sîbeveyhi gibi ismini verdiği kaynakların çoğu bizatihi başvurduğu kaynaklar olmayıp, tali kaynakların, yani İbnü'l-Kemâl ve Câmî'nin başvurduğu eserlerdir.

el-Ma'nâ" başlığıyla beytin tercümesini yapar. "et-Tahkîk" başlığıyla beyitlerin tasavvufî manası üzerinde durmuştur, beyitleri vahdet-i vücûd nazariyesi doğrultusunda yorumlamıştır. Bu kısımda Mollâ Câmî'nin şerhinden çok istifade etmiştir hatta bazı açıklamalar birebir uyuşmaktadır. Câmî'nin "Lâmi'â" başlığı altında yaptığı tasavvufî yorumları Ankaravî, "et-Tahkik" başlığı altında vermiştir. Bunun yanında hemen her bölümde Mollâ Câmî'nin şerhinde geçen rubâilerden bir veya birkaçına yer vermiştir. Ancak Câmî'nin rubâilerini "Beyit" başlığıyla vermiştir.

Tercüme ettiği eserlerin etkisiyle Arapça, Farsça kelimelerin yoğun olduğu ağır bir dil kullanmıştır. Ayrıca tercüme dilinden kurtulamadığı için kullandığı dil, Türkçe sözdizimine uymayan yapay bir dil hâlini almıştır.

Nâblusî'nin şerhi Hamriyye üzerine yazılan onuncu şerhtir. Divanın tamamına yapılan şerhlerden ikincisidir. Bûrînî'nin aksine Nablusî, esrin tasavvufî manası üzerine durmuş ayrıca divanın mukaddimesi ile İbnü'l-Fâriz'ın "Tâiyye" kasidesini de şerh etmiştir. Ağırlıklı olarak kelimeleri bâtını manalarıyla ele almış, hatta bu konuda mübalağaya kaçmıştır. Özellikle İbnü'l-Fâriz'ı İbnü'l-Arabî'nin mezhebine bağlamaya çalıştığı yerlerdeki zorlama yorumlar, şerhi anlaşılmaz hâle getirmiştir.

Bu alanda yazılmış şerhlerin onuncusu Salâhî Abdullah Efendi'nin yazdığı şerhtir. Hamriyye kasidesi üzerine yazılan Türkçe şerhlerin üçüncüsüdür. 41 beyitten 33'ünü şerh eden Salâhî, Mollâ Câmî'nin şerhinden çok istifade etmiştir. Salâhî'nin şerh sırasında

yaptığı bazı eklemeler ve çıkarmaları bir kenara bıraktığımızda, bu eserin Câmî'nin kısaltılmış bir tercümesi olduğunu söyleyebiliriz. Mollâ Câmî'nin takip ettiği düzeni takip etmek suretiyle ilk olarak beyitte geçen kelimelerin anlamlarını verir. Mollâ Câmî'den farklı olarak, "Terceme-i Beyt" başlığı altında kasidenin her bir beytini Türkçe bir beyitle tercüme eder. Üçüncü olarak, "yani" sözüyle başlayan cümlelerle beytin kısa bir açıklamasını yapar. Bu kısım, Câmî'nin genelde "mî-gûyed" sözüyle açıklama yaptığı cümlelerin tercümesi olduğunu söylemek mümkündür. Dördüncü aşamada ise beytin tasavvufî manası üzerine yoğunlaşır. Şerhin en geniş kısmı olan bu kısımda büyük oranda Câmî'nin "lâmia" başlığıyla yaptığı tasavvufî yorumları tercüme etmiş ve Câmî'nin şerhinde örnek verdiği rubâilerden de bir veya birkaçına yer vermiştir. Câmî, şerhte 95 rubâiye yer verirken Salâhî, sadece bunların 58'ine yer vermiştir. Câmî'nin tesirinde yazdığı bu şerhi, Salâhî'nin dil ve üslubu üzerinde de büyük etki bırakmıştır. Eserini tercüme dilinden kurtaramayan Salâhî'nin, dilinin ağır ve anlaşılmaz olmasına sebep olmuştur.

Hamriyye'nin kırk bir beytinin tamamını şerh edenlerden biri olan Ahmed b. Acîbe'dir. Müellif, eserin mukaddimesinde tevhit ilmi hakkında bilgi verdikten sonra kasideyi beyitler hâlinde şerh etmiştir. Her beyitten sonra genelde beytin anlaşılmasında kilit rol oynayan kelimelerin sözlük manalarını açıklamak için çoğunlukla *Fîrûz-âbâdî'nin Kâmûsü'l-muhît* adlı sözlüğünü kaynak göstermiş, zaman zaman ayetlerden, örnek şairlerden ve önemli zatların bu manadaki sözlerinden de istifade etmiştir. Kelime ve kavramların tahlili ardında beyti yorumlarken birçok şârihin mecazi manada yorumladığı bazı beyitlerde İbn Acîbe, mecazi mananın yanında hakîkî mananın da mümkün olabileceğini söyler.

İbn Acîbe, şerhte ileri sürdüğü görüşleri başta ayet ve hadisler olmak üzere çok sayıda mutasavvıf ve şairin söz ve şiirleriyle desteklemiştir. Bunların başında müellifin kendi şiirleri yer almaktadır. Bununla birlikte, farklı mezhep ve meşrepteki âlim ve mutasavvıfların yanı sıra özellikle Şâzeliyye tarikatı ve onun kol ve şubelerinin kurucu ve şeyhlerinin söz ve şiirlerinden istifade etmiştir.

Hamriyye üzerine yazılan şerhlerin on ikincisi, Mehmed Saîd'in yazdığı Türkçe şerhtir. 41 beytin tamamı şerh edilen bu eserde, beyitlerdeki kelime ve kavramların açıklamalarına yer verilmeden süslü, sanatlı bir dille tercüme edilmiştir.

Türkçe şerhlerden biri de Kara Mustafa Hulûsî Alâiyevî'nin yazdığı şerhtir. 41 beytinin tamamını şerh eden Alâiyevî, Her beyitten sonra “el-Lugat”, “el-İrâb”, “Ma'nâ-yı lugavisî”, “Ma'nâ-yı İşâretî” ve “Lema” gibi başlıklar altında açıklamalar yapmıştır. Lügat başlığı altında verilen bu bilgiler incelendiğinde ilk başta *Sihâh*, *Mucemü'l-vasît* ve *Kamûs* gibi sözlüklerden alınmış gibi görünse de aslında bu bilgiler Bûrî'nin şerhinden alınarak Türkçeye tercüme edilmiş açıklamalardır. Hatta bazı yerlerde Arapça ibareler tercüme dahi edilmeden olduğu gibi aktarılmıştır. “el-İrâb” başlığı altında cümle bilgisi; teşbih, istiare, iştikak ve cinas gibi söz ve mana sanatları ele alınmıştır. “Lugat” kısmında olduğu gibi “irâb” kısmında da bazı eklemeler ve çıkarmalar dışında Bûrî'nin den çok istifade edildiği görülmektedir. “Ma'nâ/Ma'nâ-yı işâretî” başlığı altında ise beyitte geçen kelimelerin işret ettiği tasavvufî manalardan hareketle beyitler yeniden açıklanıp yorumlanmıştır. Bu başlık altında yapılan yorumların çoğunu Kayserî'nin şerhinden tercüme edildiği görülmektedir. “Lem'â” başlığı altında beyitlerin tasavvufî açıklaması yapılmıştır. Yapılan bu açıklamaların çoğu önceki şerhlerden yapılan alıntı ve tercümelerden oluşur. Bunlardan en önemlisi Dâvûdü'l-Kayserî'nin şerhidir. Bununla birlikte Alâiyevî'nin, Kuran ve hadisin yanısıra İsmâil Hakkı Bursevî'nin *Ruhû'l-Beyân* tefsirinden, Attâr'ın *Mazharu'l-acâib*'inden, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden, İbnü'l-Fârîz'ın *Tâiyye* kasidesinden ve yazarını tespit ettiğimiz ya da edemediğimiz bazı Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerden verdiği örneklerle eserini zenginleştirdiği görülmektedir. Ayrıca şârihin kimi zaman alıntı yaptığı bazı ayet, hadis ve şiirlerin de şerhini yapmasıdır. Çünkü bu tür bir uygulama birçok şerhte pek karşılaşılmayan bir durumdur.

Türkçe şerhlerden biri de Mehmed Nâzım'ın yazdığı şerhtir. “Mahsûl-i Beyt” başlığıyla önce beytin nesre çevrilmiş tercümesi verilmiş ardından “Müfredât” başlığı altında kelimelerin manaları verilmiştir. Ayrıca önceki kasidenin şerhinde olmayan irab

konularına da değinilmiştir. Bir diğer şerh ise Ahmed Sâfi Bey'in eseridir. Sâfi, kelime tahlillerine girmeden her beyitten sonra "meâli" başlığıyla beyitlerin sade ve anlaşılır bir dille tercüme etmiştir. Son olarak Alî Salâhaddîn Yigitoğlu'nun yazdığı şerhtir. Yigitoğlu, kelimelerin sözlük manalarını sadece ihtiyaç duyduğunda vermiş, arkasında "Terceme" başlığıyla beyti tasavvufa manaya göre açıklayıp yorumlamıştır. Aslında bu şerh telif bir eser olmayıp Hasan Bûrînî ile Abdulganî-i Nâblusî şerhlerinin muhtasar tercümesidir.

Hamriyye kasidesi üzerine yazılan şerhlere bir bütün olarak bakıldığında özgün eserlerin yanı sıra önceki çalışmalardan istifade ederek daha çok şey söyleme çabasına giren çalışmaların olduğu gibi, var olan birikimi daha öz bir biçimde sunma gayretinde girmiş çalışmaların da olduğunu görmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdel-Maksoud, B. (2000). *İbnü'l-Fâriz ve İsmail Ankaravî'nin Kasîde-i Hamriyye Şerhi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans), İstanbul Üniversitesi, Yayımlanmamış.
- Afşâr, İ. (1360). *Se risâle der-tasavvuf: Levâmi ve Levâyih*. Tahran.
- Akkuş, M. (1998). *Abdullah Salâhaddîn-i Uşşâkî (Salâhî)'nin Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Âl Akâ, H. (1341). *Levâmi'-i Câmî*. Tahran: Bünyâd-i Mihr.
- Alâiyevî, K. M. (1304). *Leme'âtu'l-berkiyye fî-şerhi kasîdeti'l-mîmiyye*. İstanbul: Matbaa-i Osmâniyye.
- Alcûnî, İ. (2001a). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-elbâs* (C. 1). Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Alcûnî, İ. (2001b). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-elbâs* (C. 2). Beyrût: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Allûş, A. (2001). *el-Câmi' fî'l-Ehâdisi'l-Kudsiyye*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî.
- Âmirî, A. (1991). *el-Ciddü'l-hasîs fî-beyâni mâ leyse bi-hadîs*. Riyâz: Dâru'r-Râyet.
- Ankaravî, İ. R. (2008). *Minhâcü'l-Fukarâ*. İstanbul: Vefa Yayınları.
- Arabî, M. (2009). *Fütûhât-ı Mekkiyye* (E. Demirli, Çev. C. 11). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Arslan, M. (2012). *Sâkî-nâmeler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Âsım, N., & Yazıksız, N. (1311). *Lugat-ı Müsâhabet*. İstanbul: Mekteb-i Sanâyi-i Bedîası.
- Askalânî, A. İ. H. (2002). *Lisânü'l-Mizân* (C. 6). Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Asmaî, A. *el-Asma'îyyât*. Beyrût.
- Bagdâdî, İ. P. (t.y). *İzâhu'l-meknûn fî'z-zeyli alâ-keşfi'z-zunûn an-esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (C. 2). Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsı'l-Arabî.
- Bagdâdî, A. (1997). *Hızânetü'l-Edeb* (C. 6). Kahire: Mektebetü'l-Hâncî.
- Bağdatlı, İ. P. (1951a). *Hediyyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (M. K. R. Bilge & İ. M. K. İnal Eds. C. 2). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bağdatlı, İ. P. (1951b). *Hediyyetü'l-ârifîn esmâu'l-müellifîn ve âsâru'l-musannifîn* (M. K. R. Bilge & İ. M. K. İnal Eds. C. 1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bayraktar, M. (1991). *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Mîmiyye Li Dâvûdi'l-Kayserî*. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 53-88.
- Bayraktar, M. (1988). *Kayserili Dâvûd (Dâvûdu'l-Kayserî)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bayraktar, M. (1997). *Dâvud el-Kayseri, er-Resâil (tahkik ve neşir)*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yay.
- Beyhakî, A. b. (tarih yok). *El-Medhal*. Dâru'l-Hulefa Li'l-Kitâbi'l-İslâmî.

- Beyzâvî, A. (t.y.). *Tefsîrû'l-Beyzâvî* (C. 5). Beyrût: Dâru İhyâ'u't-Türârsü'l-Arabî.
- Buhârî, M. (1993). *Sahîhu'l-Buhârî* (C. 5). Beyrût: Dâru İbni Kesîr.
- Bûr, Y. H. (2010, Kanunievvel 10). *Dirâsetü'ş-Şi'ri'l-Hamriyyi İnde'l-Arab Kable Ebî Nuvâs.* 04 06, 2015 tarihinde <http://www.diwanalarab.com/>: <http://www.diwanalarab.com/spip.php?article26126> adresinden alındı
- Bûrînî, H., & Nâblusî, A. (2003). *Şerhu Dîvânı İbni'l-Fâriz* (C. 2). Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Bursevî, İ. H. (1928). *Rûhu'l-Beyân* (C. 10). İstanbul: Osman Bey Matbaası.
- Câmî, A. (1309). *Mecmû'a-ı Monlâ Câmî (Levâmi'-i Şerh-i Hamriyye-i İbnü'l-Fâriz)*. İstanbul: Artin Asadoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Cemîl, S. (1945). *Tatavvuru'l-hamriyyât fi'ş-Şi'ri'l-Arabî*. Kahire: Mektebetü'n-Nehdeti'l-Misriyye.
- Cevherî, İ. (2009). *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs.
- Ceyhan, S. (2009). Salâhî Efendî *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 36, ss. 17-19). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Ceylan, Ö. (2007). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kapı.
- Çelebî, İ. (2002). Kemâlpaşazâde: Eserleri *DİA (içinde)*, Ankara (C. 25, ss. 245).
- Çelebi, K. (2007). *Keşfü'z-zunûn an-esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn* (R. Balcı, Çev. C. 1). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çelebi, K. (2014). *Keşf-el-zunun* (R. Bilge & Ş. Yaltkaya Dü. C. 1-2). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Çetin, N. M. (1973). *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Dahdâh, R. G. (2003a). *Şerhü dîvâni İbni'l-Fâriz* (C. 1). Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Dahdâh, R. G. (2003b). *Şerhü dîvâni İbni'l-Fâriz* (C. 2). Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Deliktaş, S. (1990). *Salâhaddîn-i Uşşâkî v Kasîde-i Hamriyye Şerhi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Ebü Nuvâs, H. (t.y.). *Dîvânu Ebî Nuvâs*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- Eşbehî, Ş. M. (1992). *el-Müstatraf fi-küllü fennin müstazraf* (C. 2). Beyrût: Dâru Mektebetü'l-Hayât.
- Fîrûz-Âbâdî, M. (1997). *el-Kâmûsü'l-Muhît* (C. 1). Beyrût: Dâru İhyâ't-Turâsî'l-Arabî.
- Güllüce, F. (2008). *Mehmed Nâzım Paşa'nın "İbn Fâriz Tercümesi ve Şerhi"-Metin ve İnceleme-*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Hâcevî, M. (1362hş.). *Meşâribü'l-ezvâk*. Tahran.
- Harâ'itî, M. (2000). *İ'tilâlü'l-Kulûb* (Cilt 2). Riyâz: Mektebetü Nizârî Mustafa'l-Bâz.
- Harirî, K. (1989). *Makamat Harirî* (S. Sevsevil, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Hilmî, M. (t.y.). *İbnü'l-Fâriz ve'l-hubbu'l-ilâhî* Kâhire: Dâru'l-maârif.
- Hûrî, E. (1910). *Cilâ'u'l-gâmız fî-şerhi dîvânî'l-Fâriz*. Beyrût: el-Matbaatu'l-Edebiyye.
- Hüseyin, T. (1937). *Hadîsü'l-Erbaa* (Cilt 2). Matbaatu'l-Halebî.
- İbn Acîbe, A. (1990). *el-Fehrese*. Kâhire: Dâru'l-Gadü'l-Arabî.
- İbn Arabî, M. (1996). *Dîvânu İbni Arabî*. Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Hallikân, A. (1978). *Vefeyâtü'l-ayân ve ebnâ'u ebnâiz-zamân* (C. 5). Beyrût: Daru Sâdir.
- İbnu'l-Arabî, M. (2014). *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi* (A. Konuk, Çev. C. 1). İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- İbnü'l-Fâriz, Ö. (t.y.). *Dîvânu İbni'l-Fâriz*. Beyrût: Dâru Sâdir.
- İbnü'l-İmâd, A. (1991). *Şezerâtü'z-zeheb fî-ahbâri men-zeheb* (C. 7). Beyrût: Dâru İbni Kesîr.
- İbnü's-Sâbûnî, M. (1957). *Tekmiletü ikmâli'l-ikmâl fi'l-ensâbi ve'l-esmâi ve'l-elkâb*. Bağdad: Mecmau'l-İlmî.
- İcî, A. (t.y.). *el-Mevâkıf fî-İlmi'l-kelem*. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb.
- İmrü'l-Kays. (1990). *Şerhü Dîvânî İmrü'l-Kays*. Beyrût: Dâru İhya'i'l-Ulûm.
- İnal, İ. M. K. (2002). *Son Asır Türk Şâirleri* (C. 4). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- İsfehânî, R. (1980). *ez-Zerî'a ilâ-mekârimi's-şerî'a*. Beyrût.
- İsfehânî, R. (1984). *Mukaddemetü câmi'u't-tefâsi ma'a tafsîri'l-fâtiha ve matâli'i'l-bakara* (A. H. Ferhât Ed.). Küveyt: Dûrû'd-da've.
- İsfehânî, R. (2009). *Müfredâtü elfâzi'l-Kurân*. Beyrût: Dâru'l-Kalem.
- İzbudak, V. Ç. (2016). *Mesnevî Mevlânâ*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Kandûzî, S. (1997). *Yenâbi'u'l-Mevedde* (C. 1). Beyrut: Mü'essesetü'l-A'lemî Li'l-Matbû'ât.
- Kayserî, D. (2004). *Şerhü tâ'iyyeti İbni'l-Fâriz el-kübrâ*. Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye.
- Kayserî, D. (2004). *Şerhü Tâ'iyyeti İbni'l-Fârizü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Kayseri, D. (2011). *Aşk Şarabı ve Hayat: Kaside-i Hamriyye Şerhi*. (T. Koç, & M. Çetinkaya, Çev.) İstanbul: İnsanyaylıları.
- Kehhâle, Ö. R. (1993). *Mucemü'l-müellifin terâcimü musannifi'l-kütübü'l-Arabiyye* (C. 3). Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Konur, H. (1992). *Kemal Paşa-Zâde'nin Kaside-i Hamriyye Şerhi (Edisyon Kritik ve Tahlil)*. Dokuz Eylül Üniversitesi
- Kortantamer, T. (1983). *Sâkînâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış. Ege Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi (Prof. Dr. Harun Tolasa Özel Sayısı)*, 81-90.

- Mâlik, İ. (2004). *el-Muvatta* (C. 5). Birleşik Arap Emirlikleri.
- Mubârek, Z. (1938). *et-Tasavvufu'l-İslâmî fi'l-edebi ve'l-ahlâk* (C. 1): Matbaatü'r-risâle.
- Muhîbbî, M. E. (1284). *Hulasatü'l-eser* (C. 2). el-Matbaatü'l-Vehîbe.
- Münâvî, A. (t.y.). *el-Kevâkibü'd-dürriyye fî-terâcimi's-sâdâti's-sûfiyye* (C. 2). Beyrût: Dâru Sâdir.
- Münzirî, A. (1984). *et-Tekmile li-vefeyâtî'n-nakale* (C. 3). Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Müslim. (2006). *Sahîhu Müslim* (C. 2). Riyâz: Dâru Tayyibe.
- Nâblusî, A. b. İ. (1972). *Keşfü's-sırrî'l-gâmız fî-şerhi divânî İbni'l-Fâriz* (M. E. İbrâhîm Ed.). Kâhire: Müessesetü'l-Halebî.
- Nâzım, M. (1312). *Şerh-i Kasîde-i Yâiyye li-cenâb-ı İbnü'l-Fâriz*. Beyrut: Beyrut Cerîdesi Matbaası.
- Okumuş, Ö. (1993). Câmî, Abrurrahman *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 7, ss. 94-99). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Osmânzâde, H. (2006). *Sefîne-i Evliyâ* (Cilt I). (M. Akkuş, & A. Yılmaz, Dü) İstanbul: Kitabevi.
- Özcan, A. (2000). İdrîs-i Bitlîsî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 21, ss. 485-488). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Özel, A. (2006). Nâblusî *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Riyâz, M. (1353). Meşâribü'l-ezvâk. *Ferheng-i İrân-zemîn*, 20, 266-315.
- Riyâz, M. (1985). *Ahvâl ü âsâr u eş'âr-ı Mîr Seyyid Ali Hemedânî*. İslamabad.
- Rûmî, C. (2007). *Dîvân-ı Kebîr* (A. Gölpinarlı, Çev. C. 3). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Saîd, M. (1288). *Tarab-engîz*. İstanbul: Mühendisyan Matbaası.
- Saraç, M. A. Y. (2003). Tasavvuf Edebiyatına Ait Temel Bir Metin ve Türk Edebiyatına Yansımaları. *İ. Ü. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXX, 445-468.
- Sühreverdî, Ş. (2011). *Gerçek Tasavvuf [Avârifü'l-Meârif]* (D. Selvi, Çev.). İstanbul: Semerkand.
- Şevkânî, M. (2001). *El-fethü'r-Rabbânî fetâva'l-İmâmü'ş-Şevkânî*. San'a: Mektebetü'l-Ceyli'l-Cedîd.
- Tâhir, B. M. (2000). *Osmanlı Müellifleri* (C. 1). Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım.
- Tansel, F. A. (1966). Mehmed Nâzım Paşa. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, 155-174.
- Tansel, F. A. (1977). XX. asır Türk Edebiyatı'nın unutulmaması gerekli şairlerinden Ali Salahaddin Yiğitoğlu (1877-1939). *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, 3, 265-282.

- Taşköprüzade, A. (1989). *Hadaiku's-şakaik* (M. Efendi, Çev. A. Özcan Ed. C. 5). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Tosun, N. (1996). Kültür Tarihimize Işık Tutan Mühim Bir Kaynak: Sefinetü's-Sâfi. *İLAM Araştırma Dergisi*, 1.
- Turan, Ş. (2002). Kemâlpaşazâde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 25, ss. 238). Ankara
- Uludağ, S. (2000). İbnü'l-Fârız. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 21, ss. 40). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Veled, S. (2011). *Rebabnâme* (N. H. Eroğlu, Trans.). İstanbul: Konya Valiliği İl kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Verd, B. E. (1986). *Mu'cemu'l-ulemâ'i'l-Arab* (C. 2). Beyrût: Mektebetü'n-Nehdeti'l-Arabiyye.
- Yazıcı, T. (1998). Hemedânî *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 17). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı
- Yetik, E. (1991). Ankaravî, İsmâil Rusûhî *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 3, ss. 211-213). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Zebîdî, M. (1969). *Tâcü'l-Arûs* (C. 5). Küveyt: Turâsü'l-Arabî.
- Zehebî, M. (1963). *Mizânü'l-itudâl fî-nakdi'r-ricâl* (C. 3). Beyrût: Dâru'l-Marife.
- Zehebî, M. (1996). *Siyerü alâmi'n-nübelâ* (C. 22). Beyrût: Müessesetü'r-Risâle.
- Zehebî, M. (1998). *Târîhü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm* (C. 46). Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.
- Ziriklâ, H. d. (2002). Sibtü'l-Marsafî. *el-A'lâm* (C. 7, ss. 58). Beyrût: Dâru'l-İlm.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/01/2018

Tez Başlığı / Konusu: İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 464 sayfalık kısmına ilişkin, 22/01/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6 'tır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/01/2018 İmza

Adı Soyadı: Muhammet İNCE
Öğrenci No: N11243541
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Eski Türk Edebiyatı
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Osman HORATA

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
THESIS/DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 22/01/2018

Thesis Title / Topic: Arabic, Persian and Turkish Annotations of İbnü'l-Fârız's Ode Hamriyye

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options stated below on 22/01/2018 for the total of 484 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 6 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

22/01/2018

Name Surname: Muhammet İNCE

Student No: N11243541

Department: Turkish Language and Literature

Program: Old Turkish Literature

Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Prof. Dr. Osman HORATA

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 22/01/2018

Tez Başlığı / Konusu: İbnü'l-Fârız'ın Hamriyye Kasidesinin Arapça, Farsça ve Türkçe Şerhleri

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

22/01/2018 İmza

Adı Soyadı: Muhammet İNCE
Öğrenci No: N11243541
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Eski Türk Edebiyatı
Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Prof. Dr. Osman HORATA

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS BOARD WAIVER FORM FOR THESIS WORK

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE TO THE DEPARTMENT PRESIDENCY

Date: 22/01/2018

Thesis Title / Topic: Arabic, Persian and Turkish Annotations of İbnü'l-Fârız's Ode Hamriyye

My thesis work related to the title/topic above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

22/01/2018

Name Surname: Muhammet İNCE
Student No: N11243541
Department: Turkish Language and Literature
Program: Old Turkish Literature
Status: Masters Ph.D. Integrated Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Prof. Dr. Osman HORATA